

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA ÇALIŞMALARI PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE ORDUNUN TÜRK DIŞ POLİTİKASI
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: DEVAMLILIK VE DEĞİŞİM

Süleyman Sezgin MERCAN

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Müge AKNUR

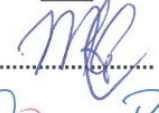
İZMİR - 2013

DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

2007800791

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Süleyman Sezgin MERCAN
Tez Başlığı : Avrupa Birliği Sürecinde Ordunun Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkisi: Devamlılık ve Değişim
Savunma Tarihi : 04.12.2013
Danışmanı : Yrd.Doç.Dr.Müge AKNUR

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Yrd.Doç.Dr.Müge AKNUR	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.Canan BALKIR	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Ali Şevket OVALI	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Ahmet Nazmi ÜSTE	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Doç.Dr.Aylin GÜNEY	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ	

Oybirliği (X)
Oy Çokluğu ()

Süleyman Sezgin MERCAN tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Avrupa Birliği Sürecinde Ordunun Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkisi: Devamlılık ve Değişim" başlıklı tezi kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Avrupa Birliği Sürecinde Ordunun Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkisi: Devamlılık ve Değişim” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih:/...../.....

Süleyman Sezgin MERCAN

ÖZET

Doktora Tezi

Avrupa Birliği Sürecinde Ordunun Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkisi:

Devamlılık ve Değişim

Süleyman Sezgin MERCAN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Avrupa Birliği Anabilim Dalı

Avrupa Çalışmaları Programı

Avrupa Birliği (AB) koşulluğunun etkisi ile Türkiye’de dış politika alanında 2002-2007 arasında yumuşak güç kullanımı teşvik edilmiş, yapılan anayasal değişiklikler ve uyum paketleri ile sivil asker ilişkilerinde sivil kontrol büyük ölçüde sağlanmıştır. 2000’li yılların başında yumuşak gücün kullanılması ve sivil kontrolün artması için yapılan tüm bu değişikliklere rağmen, Türk dış politikasında 2007 sonrasında yumuşak güç kullanımı yanında yeniden sert (askeri) güç kullanımının neden arttığı bu tezde cevaplanmaya çalışılmaktadır. Bir başka ifadeyle, Türkiye’nin AB ile bütünleşme sürecinde AB ve Türkiye arasındaki askeri güvenlik ve tehdit algılarının neden uyumlaşamadığı anlaşılmaya çalışılmaktadır. Bu soruya cevap verebilmek amacıyla tez, Türkiye’nin içinde bulunduğu tehdit ortamının, AB’nin güvenlik tanımlamalarından ve AB üyesi devletlerin karşılaştığı güvenlik sorunlarından farklı olduğunu, uluslararası ilişkiler kuramlarından Realizm ve güvenlik yaklaşımlarından Kopenhag ve Paris Okulu’na referansla göstermeye çalışmaktadır. Türkiye ve AB güvenlik algılamalarının farkı Kopenhag Okulu ile ‘algı ve söylem’, Paris Okulu ile ‘bağlam’ çözümlemesi yapılarak ortaya koyulmuştur. Çalışmanın sonunda, Türkiye’nin realist politikaya dayalı güvenlik kültürünün dış politika alanında ordunun bir dış politika aracı olarak gücünü korumasına yol açtığı; özellikle yakın çevresindeki uluslararası krizlere askeri yaklaşımlar geliştirdiğı; AB koşulluluğunun dış politikayla ilgili sivil aktörlerin ve araçların öne çıkmasına yol açtığı, ancak bunun

sürdürülebilirliğinde sorunların ortaya çıktığı; dış politikada sivil aktörlerin yürüttüğü realist politikanın sivil araç ve mekanizmalar yanında askeri araçlarla desteklenmesine neden olduğu sonuçlarına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: AB Koşulluluğu, Dış Politika, Sivil-Asker İlişkileri, Güvenlik Politikası, Realizm, Kopenhag ve Paris Okulu

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Doctor of Philosophy (PhD)

**The Impact of Military on Turkish Foreign Policy during the European Union
Accession Process: Continuity and Change**

Süleyman Sezgin MERCAN

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of the European Union

European Studies Program

European Union (EU) conditionality led to the promotion of soft power in Turkish foreign policy between 2002 and 2007, while civilian control in civil-military relations was achieved to a large extent as a result of the constitutional amendments and harmonization packages passed to align Turkey with the EU's political criteria. This thesis attempts to answer the question of why the use of hard (military) power has increased again alongside soft power in Turkish foreign policy since 2007, despite previous progress in reducing the use of hard power and the establishment of greater civilian control in the early 2000s. In other words, the study attempts to explain why Turkey and the EU do not perceive concepts of military security and threat perception in the same way. In an attempt to do this, the thesis analyzes, through Realism and under Realism through Copenhagen and Paris Schools, the differences between Turkey's insecure environment and the EU's security conceptualization, including the security problems challenging its member states. The differences between the security perceptions of Turkey and the EU are analyzed through the Copenhagen School by concentrating on 'perception and discourse' analysis, and through the Paris School by focusing on 'contextual' analysis. The study reaches the following conclusions: Turkey's security culture, which is dependent on realist policies, compels the military to maintain its power as a foreign policy

instrument and promotes the use of military approaches to international crises in its neighbourhood. Although EU conditionality has led to the prioritization of civilian actors and instruments concerned with foreign policy, problems remain concerning the sustainability of their enhanced role. The thesis concludes that the realist policies followed by civilian actors in Turkish foreign policy are supported by both military and civilian instruments and mechanisms.

Keywords: EU Conditionality, Foreign Policy, Civil-Military Relations, Security Policy, Realism, Copenhagen and Paris Schools

**AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE ORDUNUN TÜRK DIŞ POLİTİKASI
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: DEVAMLILIK VE DEĞİŞİM**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiii
TABLolar LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ VE GÜVENLİK KURAMLARI

I. DEMOKRASİNİN PEKİŞMESİ VE SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ	15
A. Sivil-Asker İlişkileri Bağlamında Demokrasinin Pekiştirilmesi	16
B. Uygulamada Sivil-Asker İlişkileri	26
C. Sivil-Asker İlişkilerinde Uyum Kuramı	42
II. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE REALİZM VE GÜVENLİK KURAMLARI	45
A. Realist Yaklaşımlar	46
1. Kopenhag Okulu ve Güvenlik	51
2. Paris Okulu ve Güvenlik	63
B. Güvenlik Stratejileri ve Güvenliğin Değişen Anlamı	67
III. DEĞERLENDİRME	75

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRK DIŞ POLİTİKASININ EVRELERİ VE
ORDUNUN DIŞ POLİTİKADAKİ ETKİSİ

I. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ OLUŞUM SÜRECİNDEKİ EVRELER	78
A. Liderin Belirleyici Olduğu Dönem (1919-1950)	79
B. Dışışleri Bakanlığı'nın Etkisinin Arttığı Dönem (1950-1960)	80
C. Kamuoyu Etkisinin Artmaya Başladığı Dönem (1960-1980)	81
D. 12 Eylül Dönemi (1980-1983)	81
E. İş Dünyasının Yükselişe Geçtiğı ANAP İktidarı Dönemi (1983-1991)	82
F. Ordunun Dış Politikada Etkisinin Arttığı Dönem (1990-2000)	84
G. AKP İktidarı Dönemi (2002-2013): Dışışleri Bakanlığı	86
II. 1990'LI VE 2000'Lİ YILLARDA ORDUNUN TÜRK DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	88
A. 1990'lı Yıllarda Ordunun Dış Politikadaki Etkisi	89
B. 2000'li Yıllarda Ordunun Dış Politikadaki Etkisi	97
III. ORDUNUN DIŞ POLİTİKADAKİ ETKİSİNİ ARTIRMADA KULLANDIĞI MEKANİZMALAR	103
A. Kurumsal Mekanizmalar	103
B. Kurumsal Olmayan Mekanizmalar	111
IV. DEĞERLENDİRME	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

I. DÜŞÜK YOĞUNLUKLU ETKİ SÜRECİ: TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN ADAYLIK ÖNCESİ GELİŞİMİ	116
II. YOĞUN ETKİ SÜRECİ: TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ ADAYLIĞI SÜRECİ VE GERÇEKLEŞTİRİLEN REFORMLAR	125
A. Türkiye Katılım Ortaklığı Belgeleri	135
B. Ulusal Programlar	137
C. Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri	138
III. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SİVİL - ASKER İLİŞKİLERİ, ASKERİ TEŞKİLATLANMA MODELİ VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI	143
IV. AVRUPA BİRLİĞİ ADAYLIĞI SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE ORDUNUN ETKİSİNDEKİ DEĞİŞİM	152
A. 1998-2005 Dönemi İlerleme Raporları	152
B. 2006-2013 Dönemi İlerleme Raporları	165
V. AB KOŞULLULUĞU	178
VI. DEĞERLENDİRME	186

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE
FARKLI DIŞ POLİTİKA ALGILAMALARI

I. DIŞ POLİTİKADA GÜVENLİK: TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA DIŞ POLİTİKA VE TERÖRLE MÜCADELE ALGILAMALARI	189
A. Dış Politika Algılamaları	190
1. Avrupa Birliği'nin Dış Politika Algılamaları	190
2. Türkiye'nin Dış Politika Algılamaları	194
3. Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Orta Doğu'da Dış Politika Algılamalarındaki Benzerlikler ve Farklılıklar	200
B. Güvenlik ve Terörle Mücadele Algılamaları	212
1. Avrupa Birliği'nin Güvenlik ve Terörle Mücadele Algılamaları	212
2. Türkiye'nin Güvenlik ve Terörle Mücadele Algılamaları	222
II. IRAK KRİZİ, SURİYE İÇ SAVAŞI VE TERÖR SORUNU ÖRNEK OLAYLARI ÜZERİNDEN DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASI ALGILAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	229
A. Irak Krizi	229
B. Suriye İç Savaşı	241
C. Terör Sorunu	254
III. DEĞERLENDİRME	258

BEŞİNCİ BÖLÜM	
TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE FARKLI DIŞ POLİTİKA	
ALGILAMALARININ SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ VE	
GÜVENLİK KURAMLARI İLE İNCELENMESİ	
I. TÜRKİYE’DE DEMOKRASİNİN PEKİŞMESİ BAĞLAMINDA	
SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ VE DIŞ POLİTİKA	263
A. Demokrasinin Pekışmesi	263
B. Siyasi Kùltür	265
C. Sivil-Asker İlişkilerinde Uyum	268
II. REALİST BAKIŞ AÇISINDAN TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ’NDE	
GÜVENLİK ALGILARI	273
III. TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ’NDE GÜVENLİK ALGILARININ	
KOPENHAG VE PARİS OKULU BAKIŞ AÇISIYLA ANALİZİ	286
A. Irak Krizi Kapsamında Güvenlik Algıları	288
B. Suriye İç Savaşı Kapsamında Güvenlik Algıları	296
C. Terör Sorunu Kapsamında Güvenlik Algıları	308
D. Türkiye’de Güvenlikleştirme Etkisi	318
IV. DEĞERLENDİRME	325
SONUÇ	327
KAYNAKÇA	338

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ALDE	Avrupa Liberaller ve Demokratlar İttifakı
BM	Birleşmiş Milletler
EFD	Avrupa Özgürlük ve Demokrasi Grubu
EUROJUST	Avrupa Yargısal İşbirliği Kurumu
EUROPOL	Avrupa Polis Kurumu
FRONTEX	Dış Sınırlarda İşbirliğin Eşgüdümünden Sorumlu Avrupa Kurumu
MASK	Milli Askeri Stratejik Konsept
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MGSB	Milli Güvenlik Siyaset Belgesi
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
PADD	Politik-Askeri Durum Değerlendirmesi
PES	Avrupalı Sosyalistler Partisi Grubu
S&D	Sosyalistler ve Demokratlar Grubu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜMAS	Türk Milli Askeri Stratejisi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1998-2005 Dönemi İlerleme Raporlarının Sivil-Askeri İlişkileri ve Dış Politika Ortaklığı Üzerinden Karşılaştırılması	s. 154
Tablo 2: 2006-2013 Dönemi İlerleme Raporlarının Sivil-Askeri İlişkileri ve Dış Politika Ortaklığı Üzerinden Karşılaştırılması	s. 166
Tablo 3: AB Terörle Mücadele Stratejisi	s. 214
Tablo 4: AB'nin Terörle Mücadele Ayakları	s. 214
Tablo 5: Politika Yapımında Gerçeklik-Eylem İlişkisi	s. 282

GİRİŞ

Sivil-asker ilişkileri bağlamında, Türkiye’de 2000’li yılların başından itibaren Avrupa Birliği (AB) koşulluluğunun etkisiyle sivil denetimi artıran reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve MGK Genel Sekreterliği’nin görev alanının yeniden tanımlanması ve savunma bütçesi üzerinde sivil kontrol ve denetimin artırılması gibi değişiklikleri kapsamıştır. Bu gibi değişikliklerle ordunun iç politikada olduğu gibi dış politikada da etki yaratmasına zemin hazırlayan koşullar değişmiştir. Bu reformlar sayesinde ordunun iç ve dış politika üzerinde karar alma mekanizmalarındaki etkisi bir hayli azaltılmıştır. Ordunun dış politikada azalan etkisi, yerini dış politika etkinliğine bırakmıştır. Bir başka ifadeyle, ordu tarihsel süreçte dış politika alanında sivil hükümetin sorumluluğunda olması beklenen karar alma mekanizmasında belirleyici ve yönlendirici bir etki yaratmıştır. Bu etki, hükümetin dış ve güvenlik politikalarının gerektirdiği işlevlerin bir dış ve güvenlik politikası aracı olarak zamanla ordu tarafından yüklenmesiyle de dış politikada etkinliğe dönüşmüştür.

AB koşulluluğunun etkisi ile Türkiye’de sivil-asker ilişkilerini düzenleyen reformlar, dış politika alanında 2002-2007 arasında yumuşak güç kullanımını teşvik etmiş ve ilişkilerde sivil kontrol büyük ölçüde sağlanmıştır. Ancak 2007 sonrasında yumuşak güç kullanımı yanında sert güç kullanımı, 1990’lı yıllarda olduğu gibi, yeniden artmaya başlamıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) iktidarı döneminde Türkiye ile AB arasındaki askeri güvenlik ve tehdit algıları uyumlaştırılamamıştır. Türkiye’nin dış ve güvenlik politikası AB ile ilişkiler düzleminde ‘yeniden ulusallaşmıştır’¹ (renationalization). Bu tez, AB’nin Türkiye’de sivil-asker ilişkilerinde sivil kontrolün artması için yaptığı tüm reformlara rağmen, 2007 sonrasında sert güç kullanımında neden artış olduğunu sorgulamaktadır. Bu sorunun cevabını bulabilmek için çalışma, Türkiye ile AB arasındaki güvenlik algılarının farkı üzerine odaklanmıştır. Bu fark incelenirken, AB’nin dış ve güvenlik politikalarında yumuşak ve sert güç kullanım tercihlerinin Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu örnek olayları karşısında değişiklik sergilemesi ve bu olaylarda Türkiye’nin askeri yetenek ağırlıklı güvenlik düşüncesine yönelmesi, uluslararası

¹ Detaylı bilgi için bkz. Simon Duke, “CESDP and the EU Response to 11 September: Identifying the Weakest Link”, **European Foreign Affairs Review**, Cilt 7, Sayı 2, 2002, ss. 153–169.

ilişkiler kuramlarından Realizm ve onun güvenlik yaklaşımlarını içeren Kopenhag ve Paris Okulları (Copenhagen School, Paris School)'na başvurularak bir analiz yapılmıştır. Bu analizde, 2007 yılından itibaren Türk dış politikasında artan sert güç kullanımı, Kopenhag Okulu'nun açıkladığı güvenlikleştirmeye (securitization) yönelik algı ve söylem çözümlemesi (discourse analysis) ve de Paris Okulu'nun bağlam analizi (contextual analysis) ile irdelenmiştir.

Tezde sivil-asker ilişkileri, bu ilişkilerin oturtulduğu zeminin demokrasinin pekiştirilmesiyle (democratic consolidation) düzenlenebileceğinden hareketle uluslararası ilişkilerde Realizm ve güvenlik kuramları temelinde ele alınmıştır. Devlet merkezli, askeri temelli ve ulusal güvenlik odaklı koşullara sahip olan Soğuk Savaş döneminin, yerini devlet merkezli olmayan, sosyal odaklı olan ve uluslararası işbirliklerine vurgu yapan bir döneme bıraktığı koşullar altında, Türkiye ile AB arasındaki güvenlik algılarının farkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı terör sorunu ve komşu ülkelerdeki siyasi istikrarsızlık ve bölünmeler gibi hususlar bu algı farklarını beslemiştir. Bu farkı gidermeye AB koşulluluğu, Türkiye ve AB ilişkileri adaylık öncesi gelişimine karşılık gelen düşük yoğunluklu etki sürecinden adaylık sonrası ve müzakerelerin başlamasına karşılık gelen yoğun etki sürecine geçtiği şartlarda dahi adeta yetmemiştir.

Komşu ülkelerle ilişkilerde yumuşak güç unsurlarının kullanılmasını tavsiye eden AB, Türkiye'de Yedinci Uyum Paketi ile sivil-asker ilişkilerini etkileyebilmesi açısından geldiği son noktadan sonra, ülkede uluslararası meseleler karşısında sert güç unsurlarının yeniden kullanılabileceğinin ortaya çıkmasıyla adeta koşulluluk çelişkisi içine düşmeye başlamıştır. Türkiye'de AB ülkelerinden farklı güvenlik algıları ve araçlarının varlığı ve kullanımlarının devam etmesi, sivil-asker ilişkilerindeki reformların ordunun dış politika kararlarına etkisini yeniden şekillendirdiği gelişmeler yanında, bir dış politika aracı olarak öneminin ve etkinliğinin devamını değiştirmedeği görülmüştür.

Türkiye, AKP iktidarı dönemi dış politikasındaki yumuşak güç vurgusunu sert güç unsurlarıyla pekiştirme ihtiyacı duymuştur. Bu noktada Kopenhag Okulu, Türkiye'de hükümet ve ordunun Irak krizi ve Suriye iç savaşını söylem ve eylemlerle güvenlik meselesi haline getirdiğini, yani güvenlikleştirdiğini göstermiştir. Türkiye'de hükümetin, Dışişleri Bakanlığı'nın ve Genelkurmay Başkanlığı'nın

güvenlik tehditlerine dönük açıklamaları, dış politika ve güvenlik stratejileri; AB düzeyinde, siyasi parti gruplarında parlamenterlerin tartışmalarından AB kurumlarının raporlarına kadar uzanan ve AB'nin dış ve güvenlik politikası algılamalarını yansıtan kaynaklar, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarının ve uygulamalarının söylemler üzerinden AB ile benzerlik ve farklarını ortaya koymuştur. Paris Okulu da güvenlikleştirmeyi ortaya çıkaran söylem ve eylemlerin dayandığı ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerdeki koşulları Türkiye'ye yönelik tehditler üzerinden belirlemiştir. Güvenikleştirme konusu, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının AB ile ilişkiler düzleminde 'yeniden ulusallaşma (renationalization)'ya doğru kaydığının adeta bir göstergesi olmuştur.

Türkiye'ye yönelik bölgesel tehditler varlığını korurken, AB ile ortak güvenlik algısı belli ölçülerde geliştirilse de sınırlı kalmış ve gerek uluslararası gerekse de bölgesel sorunların çözümünde birlikte hareket edilmesi zorlaşmıştır. Avrupa'da devletlerin birbirlerine karşı birer güvenlik tehdidi haline gelmesi çok da olası değilken, Türkiye'de ise bu olasılık gündem konusu olmaya devam etmektedir. Çünkü Türkiye, toprak bütünlüğüne ve sınırlarına saldırı gibi girişim tehditleri ile yüz yüze kalabilmektedir. Zaman içerisinde Türkiye'nin güvenlik kaygıları ve bu kaygıları besleyen aktörler değişiklik gösterse de kaygıların varlığında değişim olmamaktadır.

2000'li yıllarda Türkiye, dış politikanın bölgesel düzeylerde askeri politikaya dönüştüğü uluslararası konjonktürden oldukça etkilenmiştir. Türkiye için bu bölgesel düzey Orta Doğu'dur. Bu bölgede savaş ya da çatışma yaşayan ve savaş ya da çatışma potansiyeli taşıyan sorunlarla çevrili olan ülkelerin karar alma mekanizmalarında asker, danışmanlık pozisyonuyla belirli bir etkinliğe sahip olmuştur. AB standartlarında asayiş sorunu olarak görülen meseleler, bu bölgedeki etkilere açık olan Türkiye'de büyüyerek askeri operasyonları gerektiren meseleler halini alabilmiştir. Dolayısıyla da AB Türkiye'yi dış güvenliğe yönlendirmiş olup, adeta iç güvenliğin askeri ayağını geri plana iten bir etki yaratmıştır. Bu gibi bir tutum da taraflar arasında algı farklarının kaynağını meydana getirmiştir.

1990'lardan beri ulusal varlıklarına ve bütünlüklerine yönelik askeri tehdit yaşamayan birçok Avrupa ülkesi, askeri gücünü uluslararası görevler çerçevesinde kullanmaya başlarken ve Avrupa ülkelerinde askeri faaliyetler güvenlikten ziyade

siyasi alana girmiştir. Avrupa'nın güvenlik algısında geleneksel ulusal çıkar ve asker güç kavramları dönüşmüş, AB çatısı altında ortak kurumlarla artan karşılıklı bağımlılık ilişkisiyle bağımsızlık ve güç dengesi tanımlamalarının klasik ve dar anlamları geçerliliğini kaybetmiştir. AB'de Avrupa'nın güvenliğine yönelik tehditlerin sadece askeri nitelikte olmaması nedeniyle bu tehditlerin sadece askeri araçlarla çözülemeyeceği düşünülmüştür. AB sürecinin, terörle mücadele halindeki Türkiye'ye katkısı 2000'lerin başında bu açıdan ele alınabilirken, 2010'larda ulaşılan noktada askeri yöntemlerin kullanılmasına yeniden ağırlık verilmesi AB katkısının ölçülmesi açısından dikkate değer bir gösterge olmuştur. Avrupa ülkelerinde sivil ve askeri aktörler arasında karşılıklı işbirliği ve koordinasyon zemini oluşmuştur. Türkiye de, yakın çevresinde uluslararası krizler ve terör sorunu olduğu sürece sivil-asker ilişkilerinde böyle bir zemine ihtiyaç duyma eğilimindedir.

Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinde sivil denetim artışının sağlandığı koşullarda, güvenlik tehditlerinin ordunun dış politika etkinliğini artırdığı görülmüştür. Dış politika alanında siviller ve askerler arasındaki etkileşimin üst düzeyde sürmüş, ilişkilerin demokratikleşmesini kurumsallaştıracak ve danışma işlevini yerine getirecek olan alt düzey bir işbirliği ve koordinasyon mekanizması ve uygulaması ise kurulamamıştır. Bir başka deyişle, AB'nin Türkiye'yi dönüştürücü etkisi, dış politika alanında ordunun danışmanlık konumunu pekiştirmesi bağlamında mevcut kurumsal yapılanmaların ve karar alma süreçlerinin yerine yenilerinin konulmasını sağlayamamıştır. Sivil-asker etkileşiminin üst düzeyde kalması ordunun dış ve güvenlik politikaları bağlamında karar alma mekanizmasındaki konumunun devam eden yönüne işaret etmiştir. Aslında Türkiye, gerek terör sorunu gerekse de Irak krizi ve Suriye iç savaşı gibi uluslararası sorunlar nedeniyle ordunun dış politika alanındaki önemine yeniden ağırlık vermeye başlamıştır. Türkiye, AKP dönemi dış politikasındaki yumuşak güç vurgusunu sert güç unsurlarıyla pekiştirme ihtiyacı duymuştur. Bu da ordunun uzmanlığından yararlanılmasını sağlayacak işbirliği ve koordinasyon anlayışına ve mekanizmalarına ihtiyaç doğurmuştur.

a. Sivil-Asker İlişkileri Bağlamında Literatür Taraması

Türkiye’de sivil-askeri ilişkileri ile ilgili literatürde temel başlangıç noktası ağırlıklı olarak, ordunun cumhuriyetin temel niteliklerini koruma ve kollama işlevine sahip olması, modernleşmenin savunucusu ve temsilcisi şeklinde görülmesi, demokrasinin pekiştirilmesi ve ordunun iç siyasete müdahalesi olmuştur. Sivil ve askeri iradenin birbiriyle çatışma potansiyeli öne çıkarılmıştır. Çeşitli dönemlerde askeri iradenin sivil irade üzerinde ayrıcalıklara sahip olduğu vurgulanmıştır.² Bu çerçevede, örneğin Metin Heper, Türkiye’de demokrasinin devlet seçkinleriyle siyasi seçkinler arasında hüküm süren çatışma koşullarında geliştiğine işaret etmiştir. Devlet seçkinleriyle siyasi seçkinler arasındaki ilişkinin de sivil-asker ilişkilerini belirlediğini vurgulamıştır. Türkiye’de siyasetin, güvenlik ve askeri konulardan oluşan yüksek politika meselelerine ağırlık verdiğine işaret etmiştir. Ali Karaosmanoğlu, Türkiye’de sivil-asker ilişkilerinin çoğu zaman ikili ve çatışmacı bir paradigma içinde anlaşıldığını ve ilişkilerin bu zeminde açıklandığını belirtmiştir. İlhan Uzgel ise çalışmalarında, Türkiye’de ordunun tarihsel süreçte geniş kurumsal bir özerkliğe sahip olduğunu ve iç politikada ağırlığını ifade etmiştir. Bu özerkliğin MGK, MGK Genel Sekreterliği, darbeler gibi hukuki ve fiili yollarla sağlandığının altını çizmiştir. Ordunun, Irak politikası, Kıbrıs sorunu gibi birtakım dış politika konularını kendi yetki alanı içinde gördüğünü savunmuştur. Aynı zamanda, çalışmalarında milli güvenlik ve ulusal bütünlük ile ilgili konularda ordunun kollayıcı olarak konumlandırılmış olduğuna yer vermiştir. Tarihsel süreçte

² İlgili literatürden önde gelen örnekler şu şekildedir: George Harris, “The Role of the Military in Turkish Politics”, **The Middle East Journal**, Cilt 19, Sayı 1, Winter and Spring 1965, ss. 54-66, Sayı 2 Spring 1965, ss. 169-176; William Hale “Transition to Civilian Governments in Turkey”, **State Democracy and the Military**, Ahmet Evin, Metin Heper, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1988; William Hale, **Turkish Politics and the Military**, Routledge, London, 1994; Frank Tachau, Metin Heper, The State, Politics and Democracy in Turkey”, **Comparative Politics**, Cilt 16, October 1983, ss. 17-33; James Brown, “The Military and Society: The Turkish Case”, **Middle Eastern Studies**, Cilt 25, July 1989, ss. 392-400; Ümit Özdağ, **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri, 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997; Ümit Cizre-Sakallıoğlu, “The Anatomy of the Turkish Military's Autonomy,” **Comparative Politics**, Cilt 29, Sayı 2, 1997; Metin Heper, Aylin Güney, “The Military and the Democratization in the Third Turkish Republic”, **Armed Forces & Society**, Cilt 22, 1996; Metin Heper, Aylin Güney, “The Military and the Consolidation of Democracy; The Recent Turkish Experience” **Armed Forces & Society**, Cilt 26, 2000.

Genelkurmay Başkanlığı'nın dış politika kararlarının oluşum ve uygulama aşamalarında fiili etkisinin olduğuna işaret etmiştir.

Bu araştırmaların yanı sıra Türkiye'deki sivil-asker ilişkileriyle ilgili çalışmalar daha çok AB'ye giriş sürecinde ve özellikle AKP iktidarı döneminde askeri iradenin sivil denetime tabi oluşu üzerine odaklanmıştır. AB'ye giriş sürecinde ordunun gücünün azalmasına odaklanan yazarlar arasında Metin Heper, AB, Türk ordusu ve demokrasi üzerine yazdığı makalesinde 18. yüzyıldan başlayan Avrupalılaşma sürecinin 2000'li yıllarda da Türkiye'de sivil-asker ilişkilerini demokratikleştirdiği argümanını kullanmıştır. Argümanında, devletin Avrupalılaşmasının Türkiye'yi sosyal Avrupalılaşmaya ve sosyal Avrupalılaşmanın da Türkiye'yi siyasi Avrupalılaşmaya yönlendirdiğine yer vermiştir. Sivil-asker ilişkilerinin demokratikleşmesi de siyasi Avrupalılaşma vesilesiyle olmuştur. Aylin Güney ve Petek Karatekelioğlu, AB üyeliğinin Türkiye'nin sivil-asker ilişkilerinin demokratikleşmesine katkıda bulunacağını belirtirken, ordunun nüfuzunu Kürt sorunu ve siyasi İslam dolayısıyla tamamen siyasetten kaldırmayacağı üzerinde durmuştur. Linda Michaud-Emin, Yedinci Uyum Paketi ile ordunun siyasetteki gücünün özellikle MGK çerçevesinde azaldığı argümanını ortaya koyarken, ordunun siyaset üzerindeki gücünün çok da azalmadığını belirtmiştir.³ Ümit Cizre, Türkiye'de AKP dönemindeki seküler ve İslami siyaseti incelediği çalışmasında, sivil-asker ilişkilerini sivil yönetimin güçlendirilmesi ve hükümetin reform sürecinin ivmesini tersine çevirmesi şeklinde iki döneme ayırmıştır.⁴ William Hale ve Ergun Özbudun da aynı dönemi kontrollü çatışma, meydan okuma ve kriz, ordunun geri çekilmesi olmak üzere üç başlık altında incelemiştir.⁵

Bu tez çalışması ise, yukarıda özeti verilen literatüre, ordunun Türk dış politikası üzerindeki etkisinin, güvenlik tehditleriyle dış politika etkinliğine nasıl dönüştüğünü, AB koşulluluğunun, ordunun iç siyasete nüfuz etmesini önleyen bir sonuç yaratırken dış politika aktörlüğündeki devamlılığını etkileyemediğini

³ Linda Michaud-Emin, "The Restructuring of the Military High Command in the Seventh Harmonization Package and its Ramifications for Civil-Military Relations in Turkey", **Turkish Studies**, Cilt 8, Sayı 1, 2007, ss. 25-42.

⁴ Ümit Cizre, "Secular and Islamic Politics in Turkey," **Secular and Islamic Politics in Turkey, The Making of the Justice and Development Party**, Ed. Ümit Cizre, London, New York, Routledge, 2008, ss. 132-171.

⁵ William Hale ve Ergun Özbudun, **Islamism, Democracy, and Liberalism in Turkey**, London, New York, Routledge, 2010, ss. 80-98.

göstererek katkıda bulunmaya çalışmıştır. Buna ek olarak da dış, güvenlik ve savunma politikalarında sivil-asker işbirliği ve koordinasyonunun kurumsallaşması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Bu tez çalışması, AB koşulluluğunun etkisiyle dış politika alanında 2002-2007 arasında yumuşak güç kullanımının teşvik edilmesine, sivil-asker ilişkilerinde sivil kontrolün sağlanmasına rağmen, Türkiye'nin neden 2007 sonrasında askeri yetenek ağırlıklı stratejik güvenlik düşüncesine yöneldiği sorusunu cevaplamaya çalışmıştır. Bu soruya, Türkiye ile AB'nin dış ve güvenlik politikalarında yumuşak ve sert güç kullanım tercihlerinin Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu karşısında değişiklik sergilemesi ve AB'ye üyelik sürecinde olan Türkiye'nin bu konularda askeri yetenek ağırlıklı güvenlik düşüncesine kaymasının tespitiyle ulaşılmıştır.

b. Araştırmanın Amacı ve Varsayımları

Tez, AB ile Türkiye arasında askeri güvenlik ve tehdit algılarında fark bulunduğunu; 1990'lardan beri varlıklarına ve bütünlüklerine yönelik askeri tehdit yaşamayan birçok Avrupa ülkesinin askeri gücünü uluslararası görevleri çerçevesinde kullandığını, Avrupa ülkeleri için askeri faaliyetlerin güvenlikten ziyade siyasi alana girdiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Bunun yanında, yakın çevresindeki uluslararası krizler ve terör sorununun Türkiye'de sivil-asker ilişkisini yeniden ulusallaştırdığını; iç ve dış güvenliğin sağlanması bağlamında ordu gücünün önemini korumasının ulusal güvenlik politikaları bağlamında AB koşulluluğunun Türkiye üzerindeki etkisini azalttığını, Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu örnekleri üzerinden ortaya koymaktır.

Bu tezin hipotezi, AB koşulluluğunun etkisiyle 2002-2007 arasında Türk dış politikasında yumuşak güç kullanımının teşvik edildiği, sivil-asker ilişkilerinde sivil kontrolün sağlandığı koşullarda, Türkiye'nin 2007 sonrasında askeri yetenek ağırlıklı stratejik güvenlik düşüncesine yöneldiğidir. Askeri unsurların ağırlıklı olduğu stratejik düşünceye dönüş, AB koşulluluğunun, güvenlik politikaları üzerindeki işlevselliğini ülkelerin ulusal güvenliğine bağımlı hale getirmiştir. AB'nin dış politika norm ve uygulamalarından sapma yaratan etki ortaya çıkmıştır. Bunda, hem

Türkiye'nin kendine özgü koşulları hem de AB'nin 2000'li yıllarda Türkiye üzerindeki normatif niteliğinin zayıflaması etkindir.

Tez çalışması dört temel varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayımlardan ilki, Türkiye'nin, terör sorunu ve komşu ülkelerdeki siyasi istikrarsızlık ve bölünmeler gibi şartlar gereği, AB koşulluluğuyla demokrasilerdeki güvenlik standardı ve algısına ulaşamadığıdır. İkincisi, Türkiye'nin askeri yetenek ağırlıklı stratejik güvenlik düşüncesine yöneldiği ve AB koşulluluğunun güvenlik politikaları bağlamındaki işlevlerini sürdüremediğidir. Üçüncüsü, askerin sivil denetimi konusuyla güvenlik ve savunma politikaları yönetiminin birbirinden ayrılması gerektiğidir. Dördüncüsü de Türkiye'nin, AKP dönemi dış politikasındaki yumuşak güç vurgusunu sert güç unsurlarıyla pekiştirme ihtiyacı duymaya başlamasının, ordunun uzmanlığından yararlanılmasını sağlayacak işbirliği ve koordinasyon anlayışına ve mekanizmalarına ihtiyaç doğurmasıdır.

c. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

Tezin kuramsal çerçevesi Türkiye'de sivil-asker ilişkileri ve Türkiye ile AB'de güvenlik anlayışı bağlamında iki düzeyli bir zemine oturtulmuştur. İlk düzeyde, sivil-asker ilişkilerinin dayanması beklenen ilkesel koşulları (ordunun demokratik kontrol ve denetimi) 'demokrasinin pekiştiği' siyasi ve sosyal düzende bulma durumundan dolayı, sivil-asker ilişkileri bağlamında demokrasinin pekiştirilmesi konusu kuramsal çerçevenin ana hattını meydana getirmiştir. Dış politika, güvenlik ve savunma politikalarında sivil irade otoritesi ile askeri uzmanlık arasındaki ilişkiyi dengelemek için 'Uyum Kuramı (Concordance Theory)' ve öngörülleri Türkiye'de sivil-asker ilişkileri için bir model olarak öne sürülmüştür. Bu sayede dış ve güvenlik politikası alanında, sivil ve askeri irade arasında diyalog ve işbirliğine dayalı bir ilişkinin olabileceği öngörülmüştür.

Kuramsal çerçevenin ikinci düzeyinde ise güvenlik anlayışı ve algılarını açıklamak üzere Realizm çatısı altındaki Kopenhag Okulu ve Paris Okulu'nun güvenlik ile ilgili çıkarımlarına başvurulmuştur. Geleneksel güvenlik anlayışı olan askeri güvenliğin öne çıkarıldığı Soğuk Savaş koşullarından, askeri güvenlik anlayışının varlığını koruduğu, fakat diğer güvenlik sektörleri üzerinde ayrıcalıklı ya

da öncelikli konumunu kaybettiği geleneksel olmayan, yani Soğuk Savaş sonrası koşullara geçişin Türkiye ile AB ilişkileri özelinde yansımaları ortaya koyulmuştur. Kopenhag Okulu'na referansla, Türkiye'nin bir konuyu nasıl güvenlik meselesi haline getirdiği, bir başka deyişle 'güvenikleştirdiği' açıklanmıştır. Paris Okulu'na referansla da bunu hangi koşullarda yaptığı gösterilmiştir. Bir başka deyişle, 2007 sonrasında Türkiye'nin dış politikada yeniden güvenikleştirdiği konuların niçin güvenikleştirildiği ve hangi koşullarda güvenikleştirildiğini anlamak için Realizm çerçevesine ve güvenlik kuramlarını kapsayan Kopenhag ve Paris Okulu'na başvurulmuştur. Aynı zamanda, Irak krizi ve Suriye iç savaşı örnek olayları üzerinden Türkiye'nin tarihsel süreçte güvenikleştirmiş olduğu bir ilişkiyi zamanla nasıl güvenliksizleştirdiği ve sonrasında da yeniden güvenikleştirdiği ortaya koyulmuştur. Paris Okulu'na referansla, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının AB ile ilişkiler düzleminde 'yeniden ulusallaşma'ya doğru kaydığı açıklanmaya çalışılmıştır. Askeri tehdit olasılıklarının yeniden ortaya çıkması dış ve güvenlik politikasının yeniden ulusallaşması açısından tehlikeli bir durum olarak ele alınmıştır.

d. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada metodoloji kapsamında veri toplama yöntemi birincil ve ikincil kaynakların kullanımına dayandırılmıştır. Temelde kitaplar, uluslararası ve ulusal süreli yayınlardaki makaleler, Avrupa Komisyonu raporları, Avrupa Parlamentosu tutanakları, AB kamuoyu yoklama anketleri, gazete makaleleri, hükümet ve askeri kurum açıklamaları, düşünce kuruluşlarının yayınladıkları raporlar, makaleler, gazete haberleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kararları, orijinal anlaşma ve deklarasyon metinleri gibi birincil ve ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Tez için belirlenen ana başlıklar ve bunlarla ilgili olarak oluşturulan sorular bu kaynaklar irdelenerek cevaplanmıştır. Belirlenen kaynakların okunması, bilgilerin sınıflandırılması, söylem analizi ve metin çözümlemelerinin yapılması ile elde edilen çıktılar üzerinde değerlendirme ve yoruma gidilmiştir.

e. Araştırmanın İçeriği

Tezin kuramsal çerçevesini oluşturan birinci bölümünde ilk olarak sivil-asker ilişkileri demokrasinin pekişmesine referansla ele alınmıştır. İkinci olarak da uluslararası ilişkilerde Realizm ve Kopenhag Okulu ile Paris Okulu'na yer verilmiştir. Bu bölümde, Soğuk Savaş döneminin yerini Soğuk Savaş sonrası bir döneme bıraktığı koşullarda, Türkiye ile AB arasındaki güvenlik algıları arasındaki farkın açıklanacağı değerlendirmeler yapılmıştır. Türkiye'nin, terör sorunu ve komşu ülkelerdeki siyasi istikrarsızlık ve bölünmeler gibi hususlar gereğince AB koşulluluğuyla demokrasilerdeki güvenlik standardı ve algısına ulaşamama nedenlerinin açıklanmasını sağlayacak kuramsal ve kavramsal çerçeve açıklanmıştır. Türkiye'nin, AKP dönemi dış politikasındaki yumuşak güç vurgusunu sert güç unsurlarıyla pekiştirme ihtiyacının, ordunun uzmanlığından yararlanılmasını sağlayacak şekilde giderilmesinin yolları bu çerçeve ile anlatılmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin, askeri yetenek ağırlıklı stratejik güvenlik düşüncesine yönelirken sivil-asker ilişkileri ile demokrasinin pekişmesi arasında nasıl bir denge kurması gerektiği bu bölümde ortaya koyulmuştur.

Tezin ikinci bölümünde Türk dış politikasının evreleri ve ordunun dış politika alanındaki etkisi anlatılmıştır. Öncelikle Türk dış politikasının oluşum sürecindeki evreler, liderin belirleyici olduğu dönem; Dışişleri Bakanlığı'nın etkisinin arttığı dönem; kamuoyunun etkisinin artmaya başladığı dönem; 12 Eylül dönemi; iş dünyasının yükselişe geçtiği Anavatan Partisi (ANAP) iktidarı dönemi; ordunun dış politikada etkinliğinin arttığı dönem, AKP iktidarı dönemi: Dışişleri Bakanlığı alt başlıkları halinde sunulmuştur. Ardından 1990'lı ve 2000'li yıllarda ordunun Türk dış politikası üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonrasında da ordunun dış politikadaki etkisini artırmada kullandığı mekanizmalar, kurumsal ve kurumsal olmayan mekanizmalar üzerinden açıklanmıştır. Türkiye'de ordunun çeşitli dönemlerde siyasete doğrudan ya da dolaylı yoldan müdahale etmesi, iç politika ve dış politika etkileşimi içerisinde dış politika da etkinliğini artırmasına yol açmıştır. İlgili literatürde, Türk dış politikası ile ilgili çalışmaların sayısında görülen artışa rağmen, doğrudan dış politika kararlarının oluşum sürecine odaklanan ve dış, güvenlik ve savunma politikalarının kararlaştırılıp uygulanmasında ordunun oynadığı

rolü irdeleyen analizlerin azlığı bu bölümde bu konuya odaklanılmasını sağlamıştır. Türkiye'nin mevcut dış politika yapım mekanizması, tarihsel süreçte yaşanan ve farklı niteliklere sahip dönemlerin etkilerini taşımaktadır. Bu bölümde ordunun dış politikada 2002 yılına kadar ki etkisinin, bu yıldan sonra dış politika etkinliğine kayış eğilimi gösterdiği açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde Türkiye ve AB ilişkileri dış ve güvenlik politikası ortaklığı ve AB koşulluluğu temelinde tartışılmıştır. Bu bölümde ilk olarak, Türkiye ve AB ilişkilerinin adaylık öncesi gelişimine karşılık gelen düşük yoğunluklu etki süreci ele alınmıştır. Ardından, Türkiye'nin AB adaylığı süreci ve bu kapsamda gerçekleştirilen reformlar, yoğun etki süreci başlığı altında katılım ortaklığı belgelerinde, ulusal programlarda, uyum yasa paketlerinde yer alan değerlendirmelere referansla açıklanmıştır. Sonrasında AB adaylığı sürecinde Türkiye'de ordunun etkisindeki değişim, 1998 ile 2013 yılları arasında yayınlanan Türkiye İlerleme Raporları incelenerek değerlendirilmiştir. AB'de sivil-asker ilişkileri ve askeri teşkilatlanma modeli gösterilmeye çalışılmıştır. Son olarak da AB koşulluluğunun temel dayanakları ile Türkiye üzerindeki etkisi ve etkisizliği ortaya koyulmuştur.

Dördüncü bölümde Türkiye ile AB ilişkilerinde farklı dış politika algılamaları; Türkiye ile AB arasında güvenlik ve terörle mücadele algılamaları, Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu örnek olayları üzerinden dış ve güvenlik politikası algılamalarının değerlendirilmesi yoluyla incelenmiştir. Bu bölümde 1990'lı yılların ulusal ve uluslararası güvenlik sorunlarının dönüşüm geçirmesinin ardından Türkiye'de, ordunun etkinliğinin zayıflaması ve dış politika alanındaki ağırlığının azalması sürecinin yaşandığı koşullarda AB ile Türkiye arasında askeri güvenlik ve tehdit algılarında fark olduğu vurgulanmıştır. 1990'lardan beri ulusal varlıklarına ve bütünlüklerine yönelik askeri tehdit yaşamayan birçok Avrupa ülkesinin, askeri gücünü uluslararası görevler çerçevesinde kullanmaya başlarken ve Avrupa ülkelerinde askeri faaliyetler güvenlikten ziyade siyasi alana girerken sivil ve askeri aktörler arasında karşılıklı işbirliği ve koordinasyon zemini oluştuğuna işaret edilmiştir. Türkiye'nin de, yakın çevresinde uluslararası krizler ve terör sorunu olduğu sürece sivil-asker ilişkilerinde böyle bir zemine ihtiyaç duyduğuna dikkat çekilmiştir. AB düzeyinde, siyasi parti gruplarında parlamenterlerin tartışmalarından AB kurumlarının raporlarına kadar uzanan ve farklı dış politika algılamalarını

yansıtan kaynaklar aracılığıyla, Türkiye'nin dış, güvenlik ve savunma politikalarını ve bu farklılığı besleyen terörle mücadele yöntemlerini yansıtan somut bulgular gösterilmiştir.

Tezin son bölümünü oluşturan beşinci bölümde ise Türkiye ile AB ilişkilerinde farklı dış politika algılamaları, örnek olaylar üzerinden somutlaştırılarak sivil-asker ilişkileri ve güvenlik kuramları ile analiz edilmiştir. AB, ortak dış, güvenlik ve savunma politikasını oluşturmakla, ortak bir Avrupa kimliğini meydana getirip, ortak bir Avrupa bilincini oluşturmaya çalışmıştır. AB üyeliğine aday ülkelerden de ortak kimlik ve bilincin gerektirdiklerini yerine getirmelerini istemiştir. Dolayısıyla, dış politika ortaklığı, AB'nin, 1999'daki Helsinki Zirvesi'nde adaylık statüsünü kazanmasıyla Türkiye'den de beklediği bir gereklilik halini almıştır. Fakat, AB koşulluluğu dış politika alanında sivil aktörlerin ve araçların öne çıkmasını sağlasa da, sivil araç ve mekanizmaların askeri araç ve mekanizmalar ile desteklenmesini teşvik eden koşullar Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu ile kendisini göstermiştir ve bu örneklerle atıfla açıklanmıştır. Toprak bütünlüğü kaygısı, sınırlarına saldırı girişimi gibi konular gündeminde yer almaya devam eden Türkiye'nin güvenlik kaygıları ve bu kaygıları besleyen aktörler zamanla değişiklik gösterse de kaygıların varlığında değişim olduğunun gözlenmediği belirtilmiştir.

Sonuçta, Türkiye'nin realist politikaya dayalı güvenlik kültürünün dış politikada ordunun gücünü muhafaza etmesine yol açtığı vurgulanmıştır. Dış politikayla ilgili sorunlara askeri açılardan yaklaşım gerektiğine işaret edilmiştir. AB koşulluluğunun Türkiye üzerindeki dönüştürücülüğü, dış politikayla ilgili sivil aktörlerin ve araçların öne çıkmasına yol açsa da, bunun sürdürülebilirliğinde sorunların baş gösterdiği belirtilmiştir. Özellikle, Türkiye ile AB arasında 2005 yılında başlayan üyelik müzakerelerinin yürütülemez noktaya geldiği koşullarda sürdürülebilirlik sorunu daha da derinleşmeye başlamıştır. Bunun da dış politikada, sivillerin yürüttüğü realist politikanın sivil araç ve mekanizmalar yanında askeri araçlarla desteklenmesine yol açtığının altı çizilmiştir. 2013 yılında gelinen son nokta itibarıyla, Arap Baharı gibi bölgesel sorunların Türkiye ile AB arasında ortaklık boşluğu denebilecek strateji farklılıklarına yol açtığı ifade edilmiştir. Son olarak da, dış politika alanında sivil-asker işbirliği ve koordinasyonunu güçlendirmek için

AB'deki askeri teşkilatlanma modeline referansla Türkiye için bir teşkilatlanma önerisi getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE: SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ VE GÜVENLİK KURAMLARI

Tarihsel süreç içinde, devlet merkezli, askeri temelli ve ulusal güvenlik odaklı koşullara sahip olan Soğuk Savaş dönemi, yerini devlet merkezli olmayan, sosyal odaklı olan ve uluslararası işbirliklerine vurgu yapan bir döneme bırakmıştır. Bu dönemsel geçiş, Türkiye ile AB arasındaki güvenlik algılarının farklarını ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin, terör sorunu ve komşu ülkelerdeki siyasi istikrarsızlık ve bölünmeler gibi hususlar gereğince AB koşulluluğuyla demokrasilerdeki güvenlik standardı ve algısına ulaşamadığı görülmüştür. Türkiye'nin 'askeri yetenek ağırlıklı stratejik güvenlik düşüncesi'ne yöneldiği izlenmiştir. Askerin sivil denetimi konusuyla güvenlik ve savunma politikaları yönetiminin birbirinden ayrılması gerektiği anlaşılmıştır. Türkiye'nin, AKP dönemi dış politikasındaki yumuşak güç vurgusunu sert güç unsurlarıyla pekiştirme ihtiyacı duymaya başlaması, ordunun uzmanlığından yararlanılmasını sağlayacak işbirliği ve koordinasyon anlayışına ve mekanizmalarına ihtiyaç doğurmuştur. Bu şartlar altında da, Türkiye'de AB koşulluluğunun etkisiyle dış politika alanında 2002-2007 arasında yumuşak güç kullanımının teşvik edilmesine, sivil-asker ilişkilerinde sivil kontrolün sağlanmasına rağmen, 2007 sonrasında askeri yetenek ağırlıklı stratejik güvenlik düşüncesine niçin yöneldiği, açıklanması gereken bir soru halini almıştır.

Bu soru açıklanmaya çalışılırken karşılaşılmaması beklenen husus, Türkiye'nin güvende olmadığı yönündedir. Her ne kadar Türkiye, askeri gücü ve üyesi olduğu uluslararası örgüt ve ittifaklar ile ulusal güvenliğini korumaya çalışsa da, 2010'lu yıllar itibarıyla, özellikle de bölgedeki sorunların teşvikiyle, asıl mesele, kendi güvenlik politikasının kurgusunu ve hayata geçirilişini kendisinin oluşturması gerektiği gerçeği ile yüz yüze kalmış olmasıdır. Bu açıdan gelinen nokta Realizm ve güvenlik ilişkisine işaret etmektedir. Bu ilişkide, uluslararası alanda savaş ya da çatışma ekseninde bir 'tehlike' vurgusu öne çıkmakta ve bundan, ulusal sınırların korunması anlamı çıkarılması gerektiği anlaşılmaktadır. Tehlikenin kaynağı da Türkiye için zamanla ağırlıklı olarak bölgesel olmuştur.

Türkiye’de sivil-asker ilişkileri demokrasinin pekişmesi kapsamında yeniden düzenlenmiş olsa da, dış politika alanında sivil-asker işbirliğinin gerektiği noktada, demokratikleşme bağlamında yeniden düzenlenmiş ilişki tipinin dış politika işbirliğine nasıl yansıdığına ilişkin ilişkilendirilmesi gereği doğmuştur. Bu bölümde, Türkiye’de AB koşulluluğunun etkisiyle dış politika alanında 2002-2007 arasında yumuşak güç kullanımının teşvik edilmesine ve sivil-asker ilişkilerinde sivil kontrolün sağlanmasına rağmen, 2007 sonrasında askeri yetenek ağırlıklı stratejik güvenlik düşüncesine niçin yöneldiğinin açıklanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye’nin, askeri yetenek ağırlıklı stratejik güvenlik düşüncesine yönelirken sivil-asker ilişkileri ile demokrasinin pekişmesi arasında nasıl bir denge kurması gerektiği irdelenmiştir. 2007 sonrasında Türkiye’nin dış politikada yeniden güvenlikleştirdiği konuların niçin güvenlikleştirildiği ve hangi koşullarda güvenlikleştirildiğini anlamak için Realizm çerçevesinde güvenlik kuramlarını kapsayan Kopenhag ve Paris Okulu’na başvurulmuştur.

I. DEMOKRASİNİN PEKİŞMESİ VE SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ

Bir ülkede ordu ve dolayısıyla askeri kurumların uzun bir siyasi etkinlik geleneğine sahip olduğu koşullar altında, demokrasinin pekiştirilmesini sağlamak, donanımlı bir siyasi liderlik, sivil siyasi güçler arasında bütünlük, ulusal güvenlik konuları hakkında hem hükümet içindeki hem de dışındaki sivillerin uzmanlığının artırımı ve hatta sağlıklı bir sivil-asker koordinasyonu gerektirmektedir. Bu bağlamda göz önünde bulundurulması gereken husus, böylesine geniş çaplı bir gereksinimde her ülkenin koşullarına uygun olan, bir başka deyişle, her ülke için standart bir sivil-asker ilişkisinin geliştirilip geliştirilemeyeceği ya da ordunun ülke koşullarının gerektirdiği şekillerde yapılandırılması ile demokrasinin pekiştirilmesinin ille birbiriyle çatışması mı gerektiği olmalıdır.

Dış politika ile güvenlik politikasının demokratik kontrolüyle askeri uzmanlık arasındaki ilişkiyi dengelemek, ulusal bütünlüğün ve güvenliğin sağlandığı bir demokratik düzenden geçmektedir.⁶ Bu noktada, ‘Uyum Kuramı’ ve öngörülleri

⁶ Deborah Avant, “Conflicting Indicators of Crisis in American Civil-Military Relations”, **Armed Forces & Society**, Cilt 24, Sayı 3, 1998, s. 377.

Türkiye şartları açısından uygun bir model olarak öne sürülebilir. Ordu, uzmanlığını ülkesinin ulusal, bölgesel ve uluslararası alandaki hedeflerine ulaşmasına fayda sağlayacak şekilde siyasi nüfuza yönlendirebilirse, bu olumsuz ve kötü bir duruma işaret etmeyebilmektedir.⁷

Ülkelerde sivil-asker ilişkilerinde bir dengenin kurulması beklenmektedir. Bu sayede bir ordunun gücünün kontrolsüz azaltılmasının önüne geçilip, ait olduğu toplumun dışarıdan gelecek tehlike ve tehditlere açık ve hassas hale gelmesi engellenebilmektedir. Bir ülkede, ciddi güvenlik tehdidi gibi faktörler büyük ve güçlü bir orduyu gerektirmektedir. Sosyal ayrışmalara yol açan iç savaş koşulları, iç ve dış güvenlik tehditleri, siyasal sistemin doğası, refah dağılımı, etnik kimlik ve etnik bölünmeler de güçlü bir ordunun varlığını gerektirmektedir. Aynı zamanda, hükümet-asker-toplum üçlüsü içindeki uyum da bir ülkenin dış politika ve savunma gücünün temel kaynağıdır.

Sivil halkın korunmasını sağlayacak kadar güçlü, sivil iradenin göz ardı edilmeyecek kadar da hassas bir ordunun oluşturulması temel meseledir ve bu konuda ilgili literatürde kuramsal bir boşluk bulunmaktadır. Bu bölümde sivil-asker ilişkilerinin dengelenmesi ve bu dengenin sağlanması için hangi hususların göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Sivil-asker ilişkileri bağlamında demokrasinin pekiştirilmesi, sivil-asker ilişkilerinin Uyum Teorisi ile güçlendirilmesi bu bölümün temel odağını meydana getirmiştir.

A. Sivil-Asker İlişkileri Bağlamında Demokrasinin Pekiştirilmesi

Dünya genelinde, tarihsel süreç içinde, demokrasinin yerleştirilmesi ve geliştirilmesinde sivil irade ile askeri iradenin birbirleri karşısındaki konumu temel belirleyici ve kıstas olmuştur. Sivil-asker ilişkileri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra savaş öncesi koşullardan farklı olarak örgütlenmiş ve kurumsallaştırılmaya çalışılmıştır. Bu örgütlenme ve kurumsallaşmanın temelini daha iyi anlayabilmek ve örnek modellere yansıma şekillerini kavrayabilmek için ilgili gelişmelerin tarihsel arkaplanına bakmak gerekmektedir.

⁷ Avant, s. 383.

Tarihsel süreç temelinde, sivil-asker ilişkileri için, özellikle yeni kurulan uluslarda rejim bağlamında ele alındığında, tanımlayıcı üç ilişki modelinin olduğu ileri sürülebilmektedir. Bunlardan ilki aristokratik, ikincisi demokratik, üçüncüsü de totaliter ilişki tipidir. 17. ve 18. yüzyıl Batı Avrupa krallıklarının sivil kontrolünde kullanılan geleneksel aristokratik model, otoritenin kaynağı ile askerler arasında hiyerarşik bir dağılım meydana getirmiştir.⁸ Askerin mesleki uzmanlık anlamında profesyonelliğinin zayıf olması siyasi aktörlere askeri idarenin yerine getirilmesi fırsatını vermiştir. Aristokratik ve askeri gruplar arasında çıkar özdeşliği bulunduğundan siyasetin kontrolü sivillerin elinde olmuştur. Askerin sorumluluğu hükümetin bir parçası olmasından kaynaklanmıştır.⁹

Sivil-asker ayrımının belirginleştiği model ise demokratik olandır. Liberal model olarak da adlandırılan bu yapıda sivil ve askeri liderlerin uzmanlık ve sorumluluk alanlarına göre farklılaştıkları görülmektedir. Bir başka deyişle, sivillerin iç ve dış politikalardan, hukuktan, siyasi-sosyal-ekonomik gruplar arasındaki çatışmaların çözülmesinden, askerlerin de güç kullanımı, ülkenin dış tehditlerden, hükümetin de iç kargaşadan korunmasından sorumlu olduğu bir görev dağılımı görülmektedir.¹⁰ Bu modelde sivil irade, askerin yetki ve faaliyet alanını, işlevlerini belirleyen kurallar aracılığıyla sınırlandırmıştır. Aynı zamanda, belirlenen kurallar askerin iç siyasete karışmasını, siyasallaşmasını engellemiştir. Askeri bir kariyer, sivil kariyerden ayrı niteliklere sahip olup, herhangi bir siyasi ve sosyal rolü barındırmayan profesyonelliği içermektedir. Askeri liderler demokrasi altyapısı üzerine kurulmuş ulusal hedefleri benimsedikleri ve bunun uğruna mücadele ettikleri için sivil hükümete sadakat göstermişlerdir. Parlamenter kurumlar sivil iradenin siyasi üstünlüğünü garantiye alan öğeler olmuştur.¹¹

Demokratik modele doğru gelişme göstermeyen sistemler, aristokratik modelin totaliter modele dönüşümünü yaşamıştır. Almanya, İtalya, Rusya gibi ülkelerde gelişen totaliter modelde askerin siyasi irade tarafından kontrolü, merkezi konumdaki otoriter tek parti elinde gerçekleşmiştir. Askerin siyasi iradeye bağlılığı

⁸ Eric A. Nordlinger, **Soldiers in Politics: Military Coups and Governments**, Prentice-Hall, New Jersey, 1977, s. 11.

⁹ Morris Janowitz, **The Military in the Political Development of New Nations**, The University of Chicago Press, Chicago & London, 1964, ss. 2, 3.

¹⁰ Nordlinger, s. 12.

¹¹ Janowitz, ss. 2, 3.

ya da desteği totaliter partinin tüm kaynakların kullanımını elinde tutması sayesinde sürdürülebilmiştir. Yeni kurulan uluslarda sivil-asker ilişkilerini ne demokratik ne de totaliter model tam anlamıyla açıklayabilmektedir. Çünkü, yeni kurulan uluslarda askeri irade, sivil kurumların henüz güçlenmemiş olması nedeniyle toplumdaki siyasi, ekonomik ve sosyal değişimlere oldukça müdahil olabilmektedir.¹²

Bahsedilen ilişki modellerini barındırması yanında, sivil-asker ilişkilerine genel olarak bakıldığında, ilk göze çarpan özellik, kişiler, kurumlar ve toplum etkileşimi açısından çok boyutlu bir niteliğe sahip olmasıdır. Sivil-asker ilişkilerinin askeri personel, kurum ve çıkarlarla sivil kişiler, kurumlar ve çıkarlar; bir bütün olarak silahlı kuvvetler ile bir bütün olarak toplum; silahlı kuvvetler personeli (subay kadrosu) ile seçkin gruplar; silahlı kuvvetlerin komuta kademesi ile toplumdaki siyasi liderler arasındaki ilişki çeşitliliğini barındırması şeklinde tanımlanabiliyor olması bunun somut göstergesidir.¹³

Sivil-asker ilişkilerinin bu ilişki çeşitliliği içinde sağlıklı işletilebileceği tek yönetim sistemi olan demokrasinin pekiştirilmesi için öncelikle, siyasi aktörlerin evrensel düzeyde kabul görmüş olan, demokrasinin ilkeleri, ifade özgürlüğü, siyasi katılım önündeki kısıtlamaların kaldırılması, seçimlerin özgürlüklere dayalı ve adil biçimde yapılması gibi hususlar üzerinde uzlaşıya varması gerekmektedir. Ardından da, demokrasinin tehditlere maruz kalabileceği koşullar altında siyasi aktörlerin birlikte hareket edebilecekleri bir ulusal bütünlüğün sağlanması gerekmektedir. Bunun için siyasi aktörler arasında karşılıklı güven ve uyuma dayalı bir ilişkinin olması beklenmektedir.¹⁴

Sivil-asker ilişkilerinin, üzerinde şekillendiği bir demokrasi istikrarı ve sürekliliği barındırmak durumundadır. Bütün siyasi aktörlerin, demokratik bir rejimin kendi toplumları için en doğru ve uygun olan yönetim şekli olduğuna inandıkları koşullar altında demokrasinin pekiştirilmesi meşru bir zemine kavuşmaktadır. Demokrasinin pekiştirilmesi normlar ve davranışlar olmak üzere iki boyutlu bir niteliğe sahiptir. Bu boyutlar üç düzeyde hayata geçebilmektedir.

¹² Janowitz, s. 4.

¹³ Glen Segell, "The Nation State, Nationalism, and Civil-Military Relations", **Civil-Military Relations, Nation Building and National Identity** Ed. Constantine P. Danopoulos, Dharendra Vajpeyi ve Amir Bar-or, Praeger Publishers, Westport, 2004, s. 52.

¹⁴ Metin Heper, "The Consolidation of Democracy versus Democratization in Turkey", **Turkish Studies**, Cilt 3, Sayı 1, 2002, s. 138.

Hiyerarşik açıdan üst sırada yer alan ilk düzeyde, siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda faaliyet gösteren ülkedeki seçkinler, üst düzey karar alıcılar, örgüt liderleri, siyasi aktivistler, kanaat önderleri yer almaktadır. İkinci düzeyde, siyasi partiler ve örgütler kendilerince belli normlara, değerlere ve tutumlara dayalı şekilde varlık göstermektedir. Ülkeler ve barındırdıkları aktörlerin farklılıkları demokrasi yöneliminde de farklılıklar yaratmaktadır. Demokrasinin pekiştirilmesi, ancak demokratik kurumların meşruluğunun tehdit altında olmadığı, anayasal norm, prosedür ve kuralların ihlal edilmediği koşullar altında mümkündür. Halbuki, farklı ülkelerde farklı demokrasi yönelimleri bulunduğu da bir gerçektir. Üçüncü düzeyde kitleler yer almaktadır. Demokrasinin pekiştirilmesi için kitlesel düzeyde, vatandaşların çoğunluğunun ilkesel olarak ülkeleri için en iyi yönetim şeklinin demokrasi olduğuna inanmaları gerekmektedir. Kitle davranışı olarak demokrasinin pekiştirilmesi, şiddetin, sahtekarlığın, haydutluğun, yolsuzluğun ve hukuksuzluğun siyasi birer eylem yöntemi olarak reddini gerektirmektedir. Demokrasi, siyasi rekabet halindeki tarafların iktidar ve güç uğruna birbirlerine karşı çatışmaya dayalı politika yürütmesi durumunda pekiştirilememektedir.¹⁵

Varlığı süren demokrasilerde pekişme olmayabilmektedir. Ordu ve polis gibi kolluk kuvvetleri sivil otoriteye, yasal ve anayasal normlara karşı sorumsuz olabilmektedir. Bu noktada devreye, ilgili ülkedeki siyasi seçkinlerin ve kitlenin siyasi kültürünün değiştirilmesi çabaları girmektedir.¹⁶ Aynı zamanda, demokrasinin derinleştirilmesi, siyasi kurumsallaşma ve rejim performansı şeklinde öne çıkarılabilecek üç görevin, hassas bir demokratik yönetime sahip bir ülkede demokrasinin pekiştirilmesi için ele alınması gerektiği belirtilebilir. Demokrasinin derinleştirilmesi demokratik bir yönetim sisteminin yapısını daha liberal, hesap verebilir, temsil yeteneği güçlü, hukukun üstünlüğünün esas olduğu bir ortama sokmaktadır. Bu nedenle, demokrasinin pekiştirilmesi ile demokrasinin derinleştirilmesi arasında önemli bir bağ bulunmaktadır. Bir ülkedeki temel siyasi aktörlerin siyasi haklara, özgürlüklere, devletin gücüne dönük anayasal sınırlamalara az saygı göstermesi, demokratik sistemin altyapısını güçlendirecek prosedürlerin ve siyasi, sosyal ve ekonomik aktörler arasındaki işbirliğinin zayıflığı sonucunu

¹⁵ Larry Diamond, **Developing Democracy: Toward Consolidation**, The John Hopkins University Press, 1999, ss. 65-69.

¹⁶ Diamond, ss. 70-72.

doğurmaktadır. Böylece de rejimin kitleler düzeyinde meşruiyet kazanması zorlaşmakta ve sivil hükümetlerin ya da askeri otoritelerin sistemi değiştirmeye dönük çabalarının maliyeti düşmektedir. Demokrasinin pekiştirilmesi için demokrasilerin sadece seçime dayandırılmaması, yürütme organlarının ve askeri kurumların yargıya ve kamuoyuna hesap verebilirliğinin artırılması, siyasi katılım önündeki sınırlamaların kaldırılması, siyasi katılım fırsatını artırmak ve hesap verebilirliği sağlamak adına iktidar gücünün merkezîyetçilikten kurtarılması, bağımsız bir sivil toplum için daha fazla hareket alanı sağlanması ve bütün vatandaşların siyasi ve sosyal haklarının daha etkin bir şekilde korunmasının sağlanması gerekmektedir. Buna ek olarak da, siyasi kurumsallaşma, bireysel ve sosyal hakların korunduğu, iktidar gücünün kötüye kullanımının engellendiği ve cezalandırıldığı, hukuk sisteminin, bütünlük ve bağımsızlık ilkeleri çerçevesinde işletildiği koşullar altında sağlandığında demokrasinin derinleştirilebildiği görülmektedir.¹⁷

Üzerinde uzlaşmış bir demokrasi ve siyasi aktörler arasındaki ilişkinin, bir rejimin demokratik olup olmadığının anlaşılabilmesi için bakılabilecek üç unsuru içinde barındırması beklenmektedir. Bunlardan ilki, bir demokrasi tanımının yapılmış olmasıdır. İkincisi, tanımın, aktörlerle birlikte uygulanabilir hale getirilmiş olmasıdır. Üçüncüsü de uygulamadaki gerçek durumun denetlenip, tanımlamaya ne derece uygun olduğunun kontrol edilmesidir.¹⁸

Demokratik olmayan bir rejimde ise doğrudan, uygulamadaki ilişki ağları ve temel aktörlerinin tahliliyle ilgilenmek büyük resmi ortaya çıkarması ve demokrasiye yönelimin içerdeki olası dayanaklarını göstermesi açısından daha önemli olmaktadır. Bu ağlar siyasi, ekonomik, sosyal ve kurumsal çıkarlarını mevcut statükoda gören rejim destekçisi gruplar; rejimin gücünü korumasına zemin hazırlayan unsurlar; rejimin pasif destekçileri; demokratik olmayan rejim muhalifleri; rejimin demokratik muhalifleri; rejimin pasif muhalifleri gibi aktörleri ve aralarındaki ilişkiyi barındırabilmektedir. Demokratik muhalif kesimin görevi demokratik olmayan bir rejimin bahsedilen özneleri arasındaki ilişkilerin değiştirilmesidir. Böylece rejimde demokratikleşmeye yönelik uygun koşulların da oluşumu söz konusu olabilmektedir.

¹⁷ Diamond, ss. 70-75.

¹⁸ Andreas Schedler, "Measuring Democratic Consolidation", **Studies in Comparative International Development**, Cilt 36, Sayı 1, 2001, ss. 68, 69.

Fakat bu noktada, demokratikleşmeye uygun koşulların oluşumu için rejimlerin kriz yaşamaması ya da krizlere karşı dirençli olabilmesi gerektiği göz önünde bulundurulmalıdır.¹⁹

Rejim krizlerinin yaşanması sonucunda ilgili ülkelerde şu üç olasılığın meydana gelebildiği gözlemlenmiştir: Demokrasinin çökmesi; zayıflığın yol açtığı kalıcı hassasiyet; demokratik aktörlerin krize dayanmaları sonucunda demokrasinin direnç kazanması. Bir başka deyişle, krizler demokrasi adına ya ölümcül ya zayıflatıcı ya da dengeleyici olabilmektedir. Son olasılık gerçekleşmeyecekmiş gibi görünse de, aslında göz ardı edilmemesi gereken bir seçenektir. Krizler demokrasi adına yıkıcı olabileceği gibi direnç gelişimini teşvik etmesi açısından olumlu sonuçlara da yol açabilmektedir. Burada önemli olan, demokratik aktörlerin kriz anlarını demokrasiye tehdit olmaktan çıkarma yeteneklerine sahip olup olmadıklarıdır. Dolayısıyla krizler, yol açtıkları sonuçlar itibarıyla aslında ikilemli bir niteliğe sahiptir. Demokrasiye bağlı olmayan aktörlerin varlığı, demokrasinin pekişmesi için siyasi aktörler arasında işbirliği ve koordinasyonun gelişimine de yol açabilmektedir. Bunun bir örneğini İspanya’da görmek mümkündür. İspanya’da 1981 yılındaki askeri darbe girişiminin başarısızlığı, her ne kadar demokrasi adına belirsizliğe yol açsa da, sivil iradenin bu ve benzeri girişimlere son vermek için çabalamasıyla İspanyol demokrasisinin endişelerinin ortadan kalkmasına aracılık etmiştir. Dolayısıyla, başarısız askeri darbelerin gelecekte olması muhtemel darbe girişimlerini engellemeye yardımcı olabildiği görülmektedir.²⁰

Sivil-asker ilişkileriyle ilgili literatürde, Türkiye örneğinden hareketle ulaşılan genel kanı ise, demokrasinin, devlet seçkinleriyle siyasi seçkinler arasındaki çatışmanın hüküm sürdüğü koşullar altında da gelişmeye çalıştığı yönündedir. Devlet seçkinleriyle siyasi seçkinler arasındaki ilişkinin niteliği bir ülkedeki sivil-asker ilişkilerinin seyrini belirleyebilmektedir. Seçkin gruplar arasındaki ilişkilerde, devlet seçkinleri ülkenin uzun vadeli çıkarlarının koruyucusu konumunda tanımlanırken, siyasi seçkinler tutum ve davranışlarında kişisel çıkarlarını gözettikleri şeklinde değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla siyasi seçkinlere karşı eleştirel bir yaklaşım gelişme gösterebilmektedir. Bu yaklaşım, Türkiye’de devlet seçkinlerinin demokrasi

¹⁹ Alfred Stepan, “Democratic Opposition and Democratization Theory”, **Government and Opposition**, Cilt 32, Sayı 4, 1997, s. 662.

²⁰ Schedler, ss. 73, 74.

tanımlamalarında ve beklentilerinde siyasi seçkinlerle aralarında uzlaşmazlık doğmasına zemin hazırlamış ve makro düzeydeki siyaset algısını da etkileyerek ülkedeki siyaset kurumuna eleştirel yaklaşılması gereğini doğurmuştur.²¹

Türkiye’de siyaset, halkın gündelik ihtiyaçlarından ziyade güvenlik ve askeri konulardan oluşan yüksek politika meselelerine daha çok ağırlık veren bir seyir izlemiştir. Demokrasi ve sekülerizm meselelerinin ekonomi, çevre ve dış politika konularından daha önemli görüldüğü dönemler yaşanmıştır. Ekonomi, çevre, dış politika gibi konularla kıyaslandığında demokrasi ve sekülerizmle ilgili meselelerin çözümü siyasal alandaki çatışmalar ve uyumsuzluklar nedeniyle daha zor olmuştur. Bu koşullar altında, siyasi liderler, muhaliflerine karşı kendi taraflarını koruma peşinde olan aktörler konumuna düşebilmektedirler.²²

Devlet seçkinleri ile siyasi seçkinler arasındaki anlaşmazlığın bir unsurunu, devlet seçkinlerinin demokrasiyi sosyal grupların çıkarlarını gözetmek anlamında bir ‘araç’ olarak değil, ülke için en iyiyi bulma anlamına gelecek şekilde ‘sonuç’ olarak ele almaları oluşturmuştur. Bu, ordunun siyasete müdahalelerinde demokrasinin değil, siyasetçilerin kabahatli bulunması anlamına gelmektedir. İki dünya savaşı arasındaki dönemde Avrupa’da işçi sınıfı burjuvazi sınıfının çıkarlarına tehdit olarak algılanmış, birçok ülke otoriter rejimlere kayma eğilimi göstermiştir. Tarihsel süreçte Avrupa’da görülen otoriter rejimler ise siyasetçileri değil, demokrasiyi hatalı çıkarmıştır.²³

Weimar Almanyası’nda olduğu gibi, sistem karşıtı tarafların ya da İspanya’da olduğu gibi ordunun demokrasinin ilkeleri hakkındaki şüpheleri, demokrasinin pekiştirilmesi için bu ülkelerde gerekli önkoşulların olmadığı ya da oluşturulamadığı anlamına gelmektedir. Demokrasinin kırılganlığının bu gibi belirgin göstergeleri aslında bir kural olmaktan çok istisnaya işaret etmektedir. Demokrasiyle ilgili şüphe duyanların kendilerini onu desteklemeye mecbur hissetmelerine rağmen, demokrasi, siyasi aktörler arasında egemen bir değer haline gelmiştir. Demokratik sisteme sahip birçok ülkede seçkinler, aksinin olduğuna inansalar dahi demokrasiye alternatif bir sistemin olduğunu söylememektedirler. Demokrasinin sağlanması meselesi, demokrasinin tek yaklaşım olduğunu

²¹ Metin Heper, **Türkiye’nin Siyasal Hayatı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, s. 140.

²² Heper, s. 141.

²³ Heper, ss. 141, 142, 146.

savunanlarla, siyaseti düzenlemek için mümkün olan en iyi seçenek olduğunu savunanlar arasındaki ayrımın zorluğu nedeniyle içinde bir belirsizliği de barındırmaktadır.²⁴ Sistemin ideal durumuyla ilgili olan bu belirsizlik dışında pratik anlamda demokrasinin pekiştirilmesiyle ilgili bir belirsizlik daha bulunmaktadır. O da, ordunun demokrasi karşısında bir tehdit olarak konumlanmasına yönelik duyulan endişeden hareketle, orduyu sivil irade kontrolü altında tutma çabalarının, güvenlik ve özgürlük arasında hangisinden fedakarlık edilmesi gerektiği noktasındaki ikilemli durumudur.²⁵

Demokrasinin güvenlik ve özgürlük boyutları dışında, kuvvetli bir demokratik sistem, siyasi liderlerin, partilerin, grupların iktidar mücadelesi sergilemelerini, bu mücadelede halkın katılım, seçim, vb. fırsatlara sahip olmasını kalıcı, istikrarlı, tutarlı hale getiren, kurumların hukukun üstünlüğü ilkesiyle ve denetime açık şekilde yönetilmelerini sağlayan bir niteliğe sahiptir. Fakat bu noktada da diğer bir belirsizlikle karşılaşmaktadır. O da, hangi kuralların kalıcı olarak tanımlanıp hangilerinin kalıcı olmayacağını tespit etmekle ilgilidir.²⁶ Demokrasi ve pekiştirilmesine dönük eylemler belli bir hedefe doğru otomatik ve doğal bir gelişim sürecine sahip olmamaktadır. İçinde barındırdığı belirsizlikler buna zemin hazırlamaktadır. Demokrasinin geliştirilmesinde ve pekiştirilmesinde etkin olan unsurlar ise normatif hedefler ve uygulamalardır.²⁷ İlgili literatür çalışmalarında, demokrasinin pekiştirilmesi konusundaki belirsizliklerin aşılması yönünde yol ve yöntem gösteren bir çerçevenin sunulamadığı gözlemlenmiştir. Demokrasinin içeriği ve şekliyle ilgili kuramsal/tanımsal ve uygulamadaki boşlukların her zaman olabileceği göz önünde bulundurulduğunda, vaad edilenle gerçekte olan arasında uyumsuzluğun işaretlerine her an rastlayabilmek oldukça mümkün hale gelmektedir. Demokrasinin derinleştirilmesi için ilk etapta sürdürülebilir olmasını sağlamak önemlidir. İkinci etapta da vaad edilenle gerçekte olan arasındaki makasın çok fazla açılmamasını sağlamak gerekmektedir. Sürdürülebilirliğin, demokrasinin derinleştirilmesi sürecinin hiç tamamlanmayacak olmasına yol açması yönünde bir

²⁴ Steven Friedman, “Beyond Democratic Consolidation: An Alternative Understanding of Democratic Progress”, **Theoria**, March 2011, s. 31.

²⁵ Thomas C. Bruneau ve Florina Cristiana Matei, “Towards a New Conceptualization of Democratization and Civil-Military Relations”, **Democratization**, Cilt 15, Sayı 5, 2008, s. 911.

²⁶ Friedman, s. 32.

²⁷ Friedman, s. 35.

risk bulunmaktadır. Bu noktada göz önünde bulundurulması gereken husus ise ulaşılabilir bir son noktanın olmadığıdır.²⁸

Demokraside bir son noktaya ulaşılamaması, süreç içinde gelişen ve belli bir birikime sahip olan demokrasi pratiğinin, hem kendisiyle hem de sivil-asker ilişkileriyle ilgili olarak bir takım tanımsal göndermelere kaynaklık etmemesi sonucunu doğurmamaktadır. Örneğin, demokrasi halkın sadece seçimler yoluyla yönetime katılımının sağlandığı bir sisteme karşılık gelmemektedir. Bir ülkede askeri darbenin olmaması da yönetimde sivil irade kontrolünün sağlandığı anlamına gelmemektedir. Bir ülkede sivil kontrolün sağlanmasının askeri darbelerin olmamasına bağlanması, sivil-asker ilişkilerinin darbe olmadığı takdirde iyi bir seyir izleyeceği çıkarımı yapılmasına yol açabilmektedir. Bu sayede ordunun siyasete nüfuz etme araçlarının sivil kontrol araçlarıyla uyumlu olduğu düşünülebilmektedir. Bu durumda, darbelerin olmaması, ordunun sivillere karşı siyasete nüfuz ettiğinin göstergelerini gizlemesi olarak yorumlanabilmektedir.²⁹ Bu gibi yorumların üstesinden gelmek için ordunun siyasi nüfuzunu darbelerin ötesinde ölçmek gerekmektedir. Ancak bu noktada ordunun siyaseti doğrudan kontrol etmeden de etki sahibi olabileceği ya da kamuoyunca ve siyasi liderlerce öyle algılanabildiği gözardı edilmemelidir.³⁰

Sivil-asker ilişkilerinde denge, karar alma yetisinin ilgili alan ve görevlere göre siviller ve askerler arasında dağılımına dayandırılmaktadır. Bu dağılımda sivil iradenin kontrolü gereklidir. Sivil irade kontrolü, paylaşılan karar alma yetisinin, kuralları koyan ve değiştiren tarafına işaret etmektedir. Sivil irade, ulusal politikalara ve uygulanma biçimlerine karar veren bir otorite olarak tanımlanmaktadır. Karar alma mekanizmasında bu şekilde konumlanmış irade sivil kontrolü meydana getirmektedir. Sivil-asker ilişkilerinde denge için sadece sivil kontrol yeterli de değildir. Bunun demokratik kontrol ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Sivil-asker ilişkileri ile demokrasinin pekiştirilmesinin kesiştiği noktada askerlerin siviller tarafından demokratik kontrolü yer almaktadır. Askeri iradenin ise özerk bir karar alma yetisine sahip olmayıp, sivil iradece tanımlanan

²⁸ Friedman, ss. 48, 49.

²⁹ Aurel Croissant, David Kuehn, Paul Chambers ve Siegfried O. Wolf, “Beyond the Fallacy of Coup-ism: Conceptualizing Civilian Control of the Military in Emerging Democracies”, **Democratization**, Cilt 17, Sayı 5, 2010, s. 954.

³⁰ Peter Feaver, “Civil-Military Relations”, **Annual Review of Political Science**, Sayı 2, ss. 218, 219.

çerçevede hareket etmekte ve kararlaştırılan politikaları yürütmekte olduğu kabul edilmektedir. Aynı zamanda, sivil otoritenin askeri iradeye karşı yaptırım uygulayabilme ve kararlarını değiştirtme gücüne de sahip olduğu göz önünde bulundurulmaktadır.³¹

Sivil-asker ilişkilerinde kurulması beklenen dengenin karar alma mekanizmaları temelinde sınındığı ileri sürülebilir. Buna göre, karar alma mekanizmalarında seçkin katılımı, kamu politikası, iç güvenlik, ulusal savunma, askeri örgütlenme olmak üzere beş farklı hususun yer aldığı belirtilebilir. Bu beş husus, karar alma yetisinin dağılımının tespitini sağladığından, bir ülkede sivil irade kontrolünün ne derece yerine getirildiğinin belirlenmesini kolaylaştırması açısından önemlidir. Tam teşekküllü bir sivil kontrol, sivil otoritelerin bu beş hususta mutlak bir karar alma yetkisine sahip olmasını gerektirmektedir. Mutlak askeri rejimlerde ise bu hususların kontrolü silahlı kuvvetlere ait olmaktadır.³²

Sivil iradenin karar alma yetisine yönelik iki tehdidin bulunduğu belirtilebilir. İlki, kurumsal ayrıcalıklardır. İkincisi de iktidar/güç mücadelesi, çıkar kaybı yaşama endişesi gibi kurumsal olmayan çekişmeler ve önceliklerdir. Kurumsal ayrıcalıklar ordunun, iç yönetişimi üzerinde kontrol sahibi olması anlamına gelmektedir. Bu kontrol orduya, devlet ve toplum arasındaki ilişkiler gibi askeri alanların ötesinde ya da askeri alanlarda gereğinden fazla rol oynamasına zemin hazırlamaktadır. Sivil irade kontrolü ancak ayrıcalık ve çekişmelerin olmadığı şartlar altında sağlanabilmektedir.³³

Görüldüğü üzere, demokrasi üzerine geliştirilen düşüncelerde, dolayısıyla da yapılan çalışmalarda, siyasi aktörlerin tutumlarının, davranışlarının ve içinde bulundukları koşulların dikkate alınması ağırlıklı bir durumdur. Bu faktörler bir sebep-sonuç ilişkisini meydana getirmektedir. Bunu da, tutumların davranışları tetiklemesi; davranışların rejim istikrarıyla ilişkisi; yapısal koşulların da aktörleri ve tutumları etkileyen temel kaynak olması üzerinden sağlamaktadır.³⁴ Bu ağ içinde demokrasinin sıkıntıya düşmesi muhtemeldir. Sıkıntının, siyasi aktörlerin anti-demokratik eylemlere yönelmesi sonucu meydana geldiği düşünülürse, demokrasinin

³¹ Croissant, Kuehn, Chambers, Wolf, s. 955.

³² Croissant, Kuehn, Chambers, Wolf, s. 955.

³³ Croissant, Kuehn, Chambers, Wolf, s. 956.

³⁴ Schedler, s. 69.

pekiştirilmesinin anti-demokratik davranışların yokluğunda gerçekleşebildiği varsayılmaktadır. Bu düşünce şekli ‘davranışsal pekiştirme (behavioral consolidation)’ olarak adlandırılmaktadır.³⁵

Bu düşünce şekli ve demokrasinin ilkelerine zarar verebilecek anti-demokratik davranışlar şu üç kategoriye ayrılabilir: Şiddet kullanımı, seçimlerin reddi, otoritenin kuralları ihlal etmesi. Şiddet kullanımı kurumsallaşmanın başarısız olmasının temel belirtisidir. Demokratik bir sistemde siyasi rekabet şiddetin koşulsuz olarak terk edilmesini gerektirmektedir. Siyasi hedeflerine zorlama yoluyla ulaşmaya çalışan siyasi aktörler, demokrasinin teori ve pratiğini oluşturan normları ihlal etmektedirler. Siyasi rakiplerin birbirlerinin tercih özgürlüğüne saldırımları, seçmenlerin ve siyasete soyunan adayların tehditlere maruz kalması, etnik, dini ve sosyal ayrımcılık gibi hususlar siyasi aktörler arasında demokrasinin pekişmesini sekteye uğratmaktadır. Temsili bir demokraside seçimlerin özgür ve adil bir rekabet ortamında gerçekleşmesi rejimin özüne işaret etmektedir. Resmi otoriteler genellikle kendilerini hukukun üzerinde görme alışkanlığına sahiptirler. Bundan vazgeçemedikleri sürece, içinde bulundukları rejimin demokratik olarak tanımlanmasını da engellemektedirler. Demokrasinin pekişmesi için siyasi aktörlerin hukuk kurallarına, anayasaya ve siyasi teamüllere bağlılığı bir zorunluluk olarak görülmektedir. Demokratik normlara saygının sadece önemli konumdaki siyasi aktörlerden beklenmesi, bunu gerçekleştirmedikleri takdirde ‘sadakatsizliklerinin’ rejime karşı tehdit olarak algılanmasına yol açmaktadır. Bu, sistem düzeyinde ele alınması gereken bir konudur.³⁶

B. Uygulamada Sivil-Asker İlişkileri

Ulusların tarihsel süreçteki siyasal gelişimlerine atıfla, sivil-asker ilişkilerinin dünya genelinde kabul görmüş beş şekle ayrıldığı belirtilebilir. İlki otoriter kontrol, ikincisi otoriter kitle partisi, üçüncüsü demokratik ve rekabetçi sistemler, dördüncüsü sivil-asker koalisyonu, beşincisi de askeri oligarşidir. İlk üçü iç siyasetin kontrolü açısından farklılık gösterse de, beşincisi dışında hepsinin ortak yanı askerin iç siyasete müdahalesinin oldukça sınırlı olmasıdır. Mensuplarının

³⁵ Schedler, s. 70.

³⁶ Schedler, ss. 70-72.

partiler üzerinden siyaset yapmaları söz konusu olmasa da, ordu kurumu, içerde ve dışarda ulusların bağımsızlığının göstergesi ve sembolü olma işlevine sahip kılınmıştır.³⁷

Sivil-asker ilişkilerini daha iyi tanımlamak ve örneklendirmeleri de ona göre gerçekleştirmek için beşini kısaca açıklamakta fayda vardır. Buna göre, otoriter kontrol, modernleşme sürecine yeni girmeye başlamış ülkelerde görülmekte olup kişisel güçten beslenmektedir. Otoriter kitle partisi kontrolü, parlamenter sisteme dayalı kurumların olmadığı ve kişisel liderliğe bağlı bir siyasi parti yönetimine dayanan niteliğe sahiptir. Bu modelde ordu kurumu, tam anlamıyla gelişmediğinden sınırlı bir yetki alanına sahip kılınmıştır. Burada polis gücü askeri tamamlayıcı öge olarak devreye sokulabilmektedir. Demokratik rekabetçilikte sivil kontrolün devrede olduğu görülmektedir. Daha çok, askerin rolünü kısıtlama ihtiyacı duyan eski sömürge ülkelerinde geçerlidir.³⁸ Sivil-asker koalisyonunun olduğu durumlarda ise askerin, siyasi partiler ve bürokratlarla destek ilişkisi kurduğu siyasi bir blok olması neticesinde taraflar arasındaki siyasi rekabet düşmektedir. Burada asker, rekabet halindeki siyasi partiler ve gruplar arasında kurumsal olmayan bir hakemlik işlevi üstlenerek hareket etmektedir. İlgili literatürde bu şıkkın en iyi örneğini Türkiye'nin meydana getirdiği ileri sürülmüştür. Askeri oligarşide ise siyasi inisiyatif askere geçmektedir. Askerin iktidarı ele aldığı koşullarda sivil irade kısıtlanmış ve baskı altına alınmış konuma düşmektedir.³⁹ Sivil-asker ilişkilerindeki bu ayrımlarda askeri kurumların, ülkelerindeki modernleşme süreçleri üzerinde değişen düzeylerde nüfuz sahibi oldukları ifade edilebilir. Genel olarak bakıldığında, askerlerin, ülkelerindeki ulusal bağımsızlık ilanlarından sonra siyasete müdahil olmak gibi geleneksel bir yönelimleri olduğu belirtilebilir.⁴⁰

Sivil-asker ilişkileri, askerlerin sivillerin istediği her şeyi yapabilecek kadar güçlü, fakat sadece sivillerin kendilerini yetkilendirdiği kadar inisiyatif sahibi olmaları arasındaki dengeyi sağlamakla ilgilidir. Temel sivil-asker sorunu 'diğerlerinden korkulduğu için koruma amaçlı oluşturulan kurumların bizzat kendilerinin korkutan kurumlar haline dönüşebilmesi' şeklinde tanımlanabilir. Bu

³⁷ Janowitz, s. 5.

³⁸ Janowitz, s. 6.

³⁹ Janowitz, s. 7.

⁴⁰ Janowitz, s. 12.

sorun, içinde iki faktörü barındırmaktadır. İlki, orduların savaşlarda galip gelebilmesi için güçlü olmak durumunda kalmalarıdır. Bu güç hiçbir zaman kullanılmayacak olsa da önemli olan kullanıma hazır böyle caydırıcı bir gücün olmasıdır. Yetersiz ya da güçsüz bir ordu kurumunun varlığı, hiç olmamasından daha iyi değildir. İkincisi, ordu, siyaset kurumunu düşmanlardan koruma zorunluluğu olduğundan kendi işlerini yönetme inisiyatifine sahiptir. Bu ona zorlayıcı bir güç olma işlevi yüklemekte, dolayısıyla da isteklerini topluma kabul ettirme potansiyeli kazandırmaktadır. Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken ise sivil-asker ilişkilerine yönelik kuramsal yaklaşımların ordunun sosyal kaynaklara ulaşmasının sınırlandırılması gerektiğini vurgulamasıdır.⁴¹

Sivil-asker ayrımının niteliği karar alma mekanizmasındaki konumları bağlamında daha iyi anlaşılmaktadır. Asker, bir tehdidin ne olduğunu iyi tanımlayabilmektedir. Risk düzeylerine göre olası tehditlere nasıl karşılık verilebileceğini kestirebilmektedir. Fakat, yerinde bir sivil-asker ilişkisinde sadece siviller toplumun yüzleşmesi olası riskin düzeyini tahlil edebilmektedir. Asker, düşmana karşı savunma oluşturulabilmesi için ne derece silahlanılması gerektiğini söyleyebilmektedir. Fakat, sadece siviller maliyeti karşılayacakları başarı düzeyinin ne olduğunu belirtebilmektedir. Tehdit altında hissedilip hissedilmediğine yine siviller karar vermektedir. Kısacası, asker riski sayısal değere dönüştürürken, sivil de bu değeri yargılamaktadır. Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken husus, bir ordunun gücünün kontrolsüz azaltılması sonucunda, ait olduğu toplumun dışarıdan gelecek tehlike ve tehditlere açık ve hassas hale gelmesidir.⁴²

Bu noktada sivil kontrolün şeklini neyin belirlediği ele alınabilir. Sivil-asker ilişkilerinde sivil kontrol, sadece darbelerin önlenmesi anlamına gelmemektedir. Samuel Huntington, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) örneğinden hareketle, kontrolü şekillendiren iki faktörü, toplumun güvenliğine tehdit olan unsurlar ve topluma hakim olan ideolojiler ve yasal-kurumsal yapı olarak tanımlamıştır. Huntington'a göre sivil kontrolün temeli askerin profesyonelleşmesine bağlıdır. Burada sivil ve asker arasında siyasi güç dağılımı esastır. Askeri meselelere karışılması profesyonelliği, güvenliği ve objektif bir kontrolü zayıflatmaktadır.

⁴¹ Peter Feaver, "The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control", **Armed Forces & Society**, Cilt 23, Sayı 2, 1996, ss. 150-153.

⁴² Feaver, ss. 154-156.

Huntington sivil kontrolün bu yönünü ‘nesnel sivil denetim’ olarak adlandırmıştır. Bunun anti-tezi olarak da ‘öznel sivil denetimi’ tanımlamıştır. Öznel sivil denetimi ise ordunun özerk askeri profesyonelliğinin tanınmasına dayandırmıştır. Bağımsız bir askeri alanın reddedilmesine dayanan nesnel sivil denetimi, objektif bir kontrolün askeri siyaseten zayıflatsa da, savunma gücü bağlamında daha etkin kılabilceğini göstermesi açısından vurgulamaktadır. Öznel denetim askerlik mesleğinden gelenlerce savunulurken, nesnel denetim askeri alandaki gücü artırmayı hedefleyen sivil gruplarca önerilmiştir. Askerin profesyonelliği, beraberinde sivil kontrolü pekiştirecek şekilde siyasi nötrlüğü ve ikincilliği getirmektedir.⁴³

Nesnel sivil denetim, ordunun gücüyle toplumun ideolojisi arasında bir dengenin oluşturulması sayesinde meydana gelebilmektedir. Huntington’a göre, anti-militer bir toplumda askeri profesyonellik ve sivil denetim, ordunun yetkilerini ve etki potansiyelini bir kenara bırakıp, varlığını zayıflamış ve sosyal hayattan kopuk, adeta tecrit edilmiş bir şekilde sürdürerek en üst seviyede tutulabilmektedir. Bu noktada da ordunun kendisini toplumsal değerlerle özdeşleştirmesi sonucunda siyasi güç elde edebileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan, asker yanlısı bir perspektife sahip toplumlarda askerin siyasi gücü, profesyonel olsa dahi, artabilmektedir. Bu da, kendi mantığı ile askeri değerler arasında çatışma öngörmeyen, mevcut kurumları kabullenen muhafazakar toplumlarda görülmektedir.⁴⁴

Sivil kontrol temelde siyasetçilerle askerler arasında bir ayrıma işaret etmektedir. Bu ayrıma göre siyasetçiler devlet politikasının dinamik yönünü ve amaca ilişkin unsurlarını belirlemektedirler. Askerler ise bu politikanın pasif yönünü, araçsal unsurlarını temsil etmektedirler. Bu ayrım da askere adeta siyasetçileri, amaçları araçlarının ötesine geçtiğinde uyarma işlevi yüklenmiştir. Bunda, ordunun, devlet politikasının belirlenmesi sürecini, sınırlayıcı bir duruşla etkilemesinin payı büyüktür. Aslında bu işlev, ağırlıklı olarak siyasi hedeflerle askeri araçlar arasında ilişkiyi düşündürten çatışmalar ya da savaş gibi durumlarda yerine getirilmektedir.⁴⁵ Askerler bir ülkenin farklı hareket tarzları ve sonuçlarını askeri açıdan inceleyip bu konuda hükümet yetkililerine rapor ve değerlendirmeler sunmaktadırlar. Askeri

⁴³ Samuel P. Huntington, **Asker ve Devlet: Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyaseti**, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 117, 118.

⁴⁴ Huntington, ss. 131-134.

⁴⁵ Huntington, ss. 96, 97.

liderler strateji ve politikanın birbirine geçtiği bir alanda faaliyet göstermektedirler. Dolayısıyla, askeri kararların yanında siyasi kararlar da verebilme, askeri bir çözüm geliştirirken gerektiğinde siyasi danışmanların önerisiyle bunu yenileyebilme yetkisi olduğu bilinmelidir.⁴⁶

Sivillerin mutlak gücüne bağlı olup kendisini siyasal alandan uzak tutan profesyonel bir ordu, askeri konularda tamamen uzmanlaşmış olup, siyasi konuları askeri uzmanlıkla bağdaşmaz nitelikte gören bir algı geliştirilebilmesine zemin hazırlamaktadır. Bir siyasal sistemde askeri, siyasi ve sosyal yetki alanlarının çakışması ve kaynaşması söz konusu olduğunda, akla gelen ilk husus, sistemin muhafızı konumundaki orduların sisteme nüfuz edip baskı kurmaya eğilimli oldukları düşüncesidir. Bu şartlarda sivil kurum ve rejimlere duyulan güven sınırlı olmakta, ordunun müdahalecilikleri toplumda belli bir düzeyde popülariteye ve prestije kavuşmaktadır. Bunun yanında sosyal kaynaşmaya dahil olduklarından sosyal güven ve desteğe de sahiptirler. Muhafız niteliğe sahip ordular siyasi rejimin devamlılığını ve istikrarını kollayan aktörler olarak işlevlerini yürütmektedir. Bu orduların siyasete müdahaleleri askeri bir rejim kurmak amacıyla değil, siyasi sorunları ve çatışmaları çözmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu da onların siyasi kontrol ve baskıyı daha düşük seviyede tutmaları sonucunu doğurmaktadır.⁴⁷

Sivil-asker ilişkilerinin, ideolojik koşulların sonradan değişmesi ve ideoloji ile devletin dış tehditlere karşı korunması arasında kurulan bağ ile çalışılması eleştirilere maruz kalmaktadır. Çalışmasında bu bağa atıf yapan Huntington da eleştirilenlerdendir. Eleştirilerden bir diğeri de, kendisini siyasal alandan uzak tuttuğu düşünülen profesyonel olarak tanımlanabilecek orduların da darbe yapabileceği ya da sivil iktidarı devirme girişiminde bulunabileceği yönündedir.⁴⁸ Profesyonel bir ordunun, uzmanlaşmanın teşvikiyle toplumda ve siyaset dünyasında adeta ‘baskı grubu’ haline gelebileceği düşünülmektedir.⁴⁹ Bir başka deyişle, askerin uzmanlığı ya da profesyonelliği arttıkça siyasete müdahale olasılığının da yükseleceği öne sürülebilmektedir. Harp okullarında alınan eğitim ve kurslar

⁴⁶ Huntington, ss. 101, 102.

⁴⁷ Zeki Sarıgil, “Civil-Military Relations Beyond Dichotomy: With Special Reference to Turkey”, **Turkish Studies**, Cilt 12, Sayı 2, 2011, ss. 267-270.

⁴⁸ Bilgi için bkz. Feaver, ss. 161, 164.

⁴⁹ Claude E. Welch, “Military Disengagement from Politics: Paradigms, Processes, or Random Events”, **Armed Forces & Society**, Cilt 18, Sayı 3, 1992, s. 326.

sayesinde donanımlı hale gelen askerler, yeteneklerinin sivil alana kaydırılabileceğinden ve böylece zayıf olduğunu düşündükleri hükümetlerin performansının artırılabilceğinden hareketle müdahaleci olabilmektedirler.⁵⁰

İyi örgütlenmiş kurumsal yapıya sahip bir ordu, milliyetçi ve muhafazakar değerleri içselleştirip etkin bir konuma geldiğinde sivillerle anlaşmazlık olan konularda direnç gösterebilmektedir. Bu durum literatürde, ordunun profesyonelleşmesinde karşılaşılabilecek en büyük risk olarak görülmektedir. Asıl mesele, sivil halkı koruyacak kadar güçlü, sivil iradeyi göz ardı etmeyecek kadar da hassas bir ordu kurumu oluşturulmasıdır. Bu konuda ilgili literatürde kuramsal bir boşluk bulunmaktadır.⁵¹

Morris Janowitz'e göre nükleer çağda ordu stratejik caydırıcılık ve sınırlı savaş koşullarını sağlamalıdır. Aslında bu, içinde polisiye unsurları barındıran yeni bir askeri roldür. Bu bağlamda barış ve savaş arasında ayrımın kalmadığı, askerin polisten esinlenerek ona göre hareket ettiği çıkarımına ulaşılabilmektedir. Bu, ağırlıklı olarak uluslararası eylemler için geçerli bir durum olsa da, sivillerle ilişkilerin seyrini etkilemesi açısından önemlidir. Fakat bunu, ilişkilerin belli mekanizmalar dışında gelişebileceği şeklinde de ele almamak gerekmektedir. Janowitz, ABD örneğinden hareketle sivilin asker üzerindeki kontrolünü bütçe süreçlerinde, rol ve görev dağılımlarında, dış politika meselelerinde sivil iradeye tavsiyelerde olmak üzere üç mekanizmaya bağlamıştır. Paralelinde, siyasi açıdan bilinçli askerlerin varlığını ve sivillerle uzmanlık alanlarında danışma ve işbirliğini öngörmektedir. Askerin sivil kontrolünü devlet kontrolü ya da kurumsal bir kontrol olarak değil, toplumsal bir kontrol olarak tanımlamaktadır. Devletin kurumları (kamu kurumları) toplumun bir uzantısı olarak ikincil plandadır. Ortak norm ve değerlerle topluluğa bağlanma ve bu topluluğun oluşturduğu bir sivil kontrol makbuldür. Sivil kontrolün kurumlarca sağlanacağını, sivil-asker ilişkilerinin sivil ve askeri kurumlar arasındaki bütünleşmeyle ilgili olduğunu öne süren düşünce şekilleri de yok değildir.⁵² Buna rağmen, sivil-asker ilişkilerinde sadece sivil kontrolün yeterli olmadığı, bu kontrolün demokratik kontrol araçlarıyla desteklenip gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

⁵⁰ Nordlinger, ss. 50-53.

⁵¹ Feaver, ss. 169, 170.

⁵² Feaver, ss. 164-167.

Sivil ve askeri kurumlar arasındaki bütünleşme eksikliğinin önemli bir sonucu ya da göstergesi askeri darbelerdir. İlgili literatürde darbeleri, sivil-asker ilişkileri incelenirken ele alınan tek unsur haline getirmek yaygındır. Fakat bu durum askerin nüfuzunu göstermek için yeterli olmamaktadır. Darbe, askeri güce bir ölçüde işaret edebilse de, askeri zayıflığın bir işareti de olabilmektedir. Bu zayıflık askerin, isteklerini normal siyasi bir süreçte elde etme potansiyelinin olmayışı ile ilgilidir. Askeri nüfuzun ölçülmesi darbelere nazaran oldukça zordur. Zorluk, askerin, hükümet eylemlerini, üzerinde doğrudan kontrol sağlama dışındaki yöntemlerle de şekillendirebilmesinden kaynaklanmaktadır. Askeri kurumların ayrıcalıkları, savunma politikasından hukuki sisteme kadar uzanan geniş bir yelpazede olabilmektedir. Askerin nüfuz sahibi olduğu siyasi meseleler iç, kurumsal, ara ve toplumsal olmak üzere dörde ayrılabilir. Bunu sağlayacak resmi ayrıcalıklar, uzman tavsiyeleri, siyasi pazarlık ve zorlama olmak üzere dört de araç bulunmaktadır. Bunlar gizli nüfuza ve sivil feragata işaret etmektedir. Sivil-asker ilişkilerinde köklü tartışmalardan biri de askeri ve siyasi meseleler arasındaki ayrımın bulanıklaştığı ve ayrım yapılmasının da anlamını kaybettiğidir. Bu bulanıklık nükleer stratejiler, kriz yönetimleri, karşı taarruzlar ve barış operasyonları gibi askeri misyonların kaçınılmaz bir sonucu olarak da meydana gelmektedir.⁵³ Bir ülkede, ciddi güvenlik tehdidi gibi dış faktörler büyük bir orduyu gerektirmektedir. Sosyal ayrışmalara yol açan iç savaş koşulları, iç güvenlik tehditleri, siyasal sistemin doğası ve refah dağılımı da güçlü bir ordunun varlığını gerektirmektedir. Sivil-asker ilişkilerini etkileyen bu hususlara etnik kimlik ve etnik bölünmeleri de eklemek mümkündür.⁵⁴

Bir ülkede ve siyasal sisteminde sivil üstünlüğün olup olmadığının anlaşılabilmesi için şu beş faktöre başvurulması yerinde olacaktır: İlki, otoriter bir rejimin askerileşmiş ya da sivilleşmiş olup olmadığıdır. İkincisi, geçişin aşama aşama ya da hızlı bir biçimde olup olmadığıdır. Üçüncüsü, sivil ve askeri aktörlerin iç bütünlük ve tutarlılıklarının derecesidir. Dördüncüsü, sivil yapılanmalara kamuoyu desteğinin sağlanmasıdır. Beşincisi de, sivillerin güvenlik ve savunma alanlarında ne derece bir uzmanlık geliştirebildikleridir.⁵⁵

⁵³ Feaver, "Civil-Military Relations", ss. 218-220.

⁵⁴ Feaver, s. 222.

⁵⁵ Feaver, s. 224.

Sivil kontrol teknikleri etki alanları açısından da iki kategoriye ayrılabilir: İlki, askerin düzeni değiştiren kontrol yeteneğinin etkilenmesidir. İkincisi de, ordunun başkaldırma ve itaatsizlik eğilimi veya yetkisinin etkilenmesidir. İlk kategoride yasal, anayasal ve idari kısıtlamalar öne çıkmaktadır. Fakat bu gibi kısıtlamalar sivil kontrol için yasal bir çerçeve sunabileceği gibi, askerin sivil iktidarı devirme potansiyelini çok da etkilememektedir. Sivil hükümetler orduyu bölünmüş ve zayıflamış hale getirebilmektedir. Ciddi bir dış tehditle karşılaşmayan ülkeler, herhangi bir olağanüstü durumda ulusal seferberlik haline güvendiklerinden ordularını küçük tutmayı tercih edebilmektedir. Bu, 20. yüzyıla kadarki süreçte ABD tercihlerini yansıtan bir durumdur. Böyle bir yaklaşımın ülkeleri dış tehditler karşısında hassas hale sokmaları mümkündür. Claude Welch'e göre orduda uzmanlık seviyesinin yükseltilmesi, askerin ülkeyi savunma gücünü olumsuz etkilemeden siyasete müdahale kapasitesini azaltmaktadır. Peter Feaver'e göre bu fikir de ordunun kararına göre değişebilecek nitelikte olduğundan eleştirilebilmektedir. Bu eleştiri açısından herhangi bir ordu, sivil toplumu korumak için yeterli güce sahip olduğu gibi onu bozmak içinde yeterli güce sahiptir.⁵⁶

Ekonomik güç, sosyal ayrışmaların derecesi, sivil kurumların zayıflığı sivillerin eylem meşruiyetini sarsmaktadır. Bu nedenle Welch, askerler ve siyasetçiler arasında siyasi zorunluluklar, engeller ve sorumluluklar açısından görevler, değerler, örgütlenmeler, vb. açılardan karşılıklı anlayış yaratılmasını önermektedir. Bu gibi öneriler, 2000'lerin siyaset bilimi literatürünün sivil-asker ilişkilerinin anlaşılması için yeterli bilgiye sahip olmaması durumunu değiştiriyor değildir. Mevcut literatür çalışmaları ağırlıklı olarak sivillerin kontrol sahibi olup olmamaları durumuna odaklanmaktadır. Bu da onun toplum-asker ilişkisinin nedensellik ilişkisi içeren diğer şekillerini açığa çıkarmasını engeller görülmektedir.⁵⁷ Ülkelere özgü koşulların dikkate alınmasına ihtiyaç olduğu giderek daha fazla hissedilmektedir.

Demokrasi ve asker arasındaki ilişki incelenirken, iç politikada askerin rolüne yönelik daha gelişmiş bir anlayışa ihtiyaç olduğu ve ilgili literatürün de ağırlıklı olarak askerin darbeler ve yönetim ortağı olarak dahil olduğu otoriter rejimler üzerinden siyasete müdahalesine odaklandığı görülmektedir. Bu durum

⁵⁶ Feaver, ss. 225, 226.

⁵⁷ Feaver, ss. 234, 235.

askerin iç politikaya müdahale isteği ve silahlı kuvvetler aracılığıyla doğrudan müdahale tehdidi varsayımının genelleştirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Halbuki durum farklı olabilmektedir. Örneğin, komünizmin etkisinde kalmış ülkelerdeki komünist yönetimlerin ardından görülen temel sorun, askerin siyasete müdahalesinden çok, siyasi ve sosyo-ekonomik istikrarsızlığın, derin siyasi kırılmaların, yeni ve dolayısıyla zayıf ve çekişen siyasi kurumların askeri iç siyasete çekme olasılığıdır. 1994'te Polonya'da Devlet Başkanı Lech Walesa, siyasi muhalifleriyle mücadelesinde askerin desteğini almak için çaba göstermiştir. Bu durum askeri siyasete çekmeye yönelik bir etki yaratmıştır. 1990-1994 arasında Slovenya'da Savunma Bakanı Janez Jansa siyasi muhaliflerine gözdağı vermek ve kendi otoritesini kuvvetlendirmek için Slovenya Silahlı Kuvvetleri'ni casusluk yapmaları için kullanmaya çalışmıştır. 1990-1997 arasında Bulgaristan'da iki büyük siyasi parti arasındaki bölünmeler subayları parti taraftarlığına ve dolayısıyla siyasallaşmaya sevk etmiştir.⁵⁸

Silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolü farklı meseleler ve boyutlar dikkate alınarak da incelenmelidir. Konuyla ilgili literatürün askeri korumacılık tehlikesi ve askerin sivil irade kontrolü üzerine yoğunlaşmasıyla silahlı kuvvetlerin iç politikadaki etkisi üzerinde durulmasına yol açması iki boyutun gözden kaçmasına yol açabilir. Onlar da, savunma politikalarının demokratik kontrolü ve dış politikanın askeri boyutunun dikkate alınması meseleleridir. Silahlı kuvvetlerin demokratik kontrolü savunma politikasının tanımı ve geliştirilmesinin demokratik otoritelerce yapılmasını öngörmektedir. Asker de bu otoritelerce alınan kararlara uymakla yükümlüdür. Askerin ülkesinin dış politikasında önemli bir rol oynaması savaş planı ve güç kullanımı gibi şartlarla gerçekleşebilir. Bu yönde alınacak kararlar demokratik otoritelerin kontrolü altında olmalıdır. Dış politika aracı olarak askeri güç ve savunma politikası askeri-teknik konuları içerebileceğinden, uygulamada dış politika konularının demokratik kontrolüyle askeri uzmanlık arasındaki ilişkiyi dengelemek zorlaşabilmektedir. Oysa, hükümet-asker-toplum üçlüsü içindeki uyum bir ülkenin dış politika, güvenlik politikası ve savunma gücünün temel kaynağıdır.⁵⁹ Dolayısıyla

⁵⁸Andrew Cottey, Timothy Edmunds ve Anthony Forster, "The Second Generation Problematic: Rethinking Democracy and Civil-Military Relations", **Armed Forces & Society**, Cilt 29, Sayı 1, 2002, ss. 36, 37.

⁵⁹Cottey, Edmunds, Forster, ss. 38, 39.

ulusal politikaların gücü ve caydırıcılığı kamuoyu, sivil ve askeri aktörler arasındaki ilişkiden doğrudan ve dolaylı olarak etkilenmektedir.

Bu etkileşim, kamuoyunun sivil aktör ve kurumlarla ilişkilerinin askeri aktör ve kurumlarla ilişkileri belirlemesine de yol açmaktadır. Kamuoyunun sivil kurumlara bağlılığı kuvvetli ise askerin siyasete müdahale olasılığı zayıflamaktadır. Eğer kamuoyunun sivil kurumlara bağlılığı zayıf ise asker siyasete müdahale edebilecek alan bulmaktadır. Askerlerin profesyonellik bilincine sahip olmaları kendilerini görevdeki hükümetlere değil, devlete tabi olarak görmeleri sonucunu doğurabilmektedir. Tarihte bunun örneklerini görmek mümkündür. Örneğin, Weimar Cumhuriyeti'nde General Hans von Seeckt ve General Wilhelm Groener, Alman imparatorluğunun (Reich) bütünlüğünü koruma ve ona karşı olanları ya da riske atanları düşman ilan etme noktasında genelkurmay başkanlığı ve bakanlık dönemlerinde açık tutum sergilemişlerdir. Tek amaçlarının devleti korumak olduğunu ifade etmişlerdir. Devletle hükümet arasında ayırım yapılması ulusal çıkarın ne olduğu konusunda kendi tanımlamalarını ortaya atmalarına ve dolayısıyla müdahale zemininin oluşumuna yol açabilmektedir. Bu, müdahalenin ilk kaynağını oluşturmaktadır. İkinci kaynağı da, profesyonellik olabilmektedir. Alanlarında uzman olan askeri liderlerin örgütlenme, atama, donanım gibi meselelerde tek başlarına ehil olduklarını düşünmeleri mümkündür. Huntington'un bahsedilen tezinin aksine, bu meselelerde tutumlarının sivil hükümetle çakışması söz konusu olabilmektedir. Bu şartlarda kendilerinin görmek istediği bir güvenlik tanımlaması yapabilmektedirler. İkinci Dünya Savaşı'nda Alman ordusu, Dreyfus dönemindeki Fransız ordusu bu durumun tarihteki Avrupa örnekleridir.⁶⁰

Profesyonelliğin siyasi alana müdahaleyi beraberinde getirmesinin bir diğer nedeni, askerlerin hükümetin içindeki muhaliflerini baskı altında tutmak için kullanılmalarına isteksiz olmaları durumudur. Profesyonel bir ordu, ülkeyi dış düşmanlara karşı koruma ve kollama görevine sahip olduğundan düşmanı yerli değil, yabancı olan şekilde tanımlama eğilimindedir. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan ordu sivil hükümete itaatsizlik gösterebilmektedir. İngiliz tarihinde 1912'de İngiliz hükümetinin İrlanda için Dublin'de özerk bir parlamento önermesi, İrlanda'nın Britanya ile siyasi bütünleşmesini savunanları harekete geçirmiştir. Birlik

⁶⁰ Samuel E. Finer, **The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics**, Frederick A. Praeger, New York, 1962, ss. 21,25-27.

yanlıları gerekirse İngiliz hükümetine karşı silahlı mücadeleye girişeceklerini belirtmişlerdir. İngiliz ordusu bu harekete karşı silahlı bir bastırma eylemine girişme taraftarı olmamış ve direnç göstermiştir. ‘Curragh Olayı’ olarak adlandırılan bu durum ordunun sivil hükümete itaatsizliğinin çarpıcı bir örneğidir. Türkiye’deki 1960 darbesi de ilgili literatürde buna örnek olarak gösterilmektedir. Bu açıdan Huntington’un profesyonel ordu tanımlaması eleştirilmektedir.⁶¹

Ordunun siyasal alana müdahalesi, sadece ya da ağırlıklı olarak profesyonelliğe indirgenemeyecek kadar derin sebeplere dayanabilmektedir. Devlet seçkinleriyle siyasi seçkinler arasındaki ilişkiler, yöneticiler ve kamuoyu tarafından genel kabul görmüş bir demokrasi tanımının ve gelişmiş bir pratiğinin varlığı bu müdahaleyi ya sınırlamakta ya da teşvik etmektedir. Müdahale ve müdahalenin derecesi aynı zamanda bir toplumdaki ‘siyasi kültür’ düzeyiyle yakından ilgilidir. Siyasi kültürün gelişmiş olması sivil iradenin yönetme yetisine sahip olduğunun ve bu açıdan kendisine sadakat gösterilmesi gerektiğinin genel kabul gördüğü toplumlarda geçerlidir. Sivil kurum ve kuruluşların toplumun üzerinde uzlaşa sağladığı siyasi sistemi ve işleyiş yolunu oluşturması ve bunun toplumca tanınması gerekmektedir. Kamuoyunun bu sistemin işleyişine dahil olması, yani sistemde söz hakkına sahip olarak ona bağlanması sivil kurumların güçlü olmalarına yol açmaktadır.⁶² Siyasi kültür seviyesi yüksek ülkelerde tüm bu hususlar sağlanmaktadır. ABD, İngiltere, İskandinav ülkeleri, İsveç, Hollanda buna örnek olarak gösterilebilmektedir. Siyasi iktidarın devriyle ilgili yönetim meşruluğu ve bağımsız otoriteyi neyin ve kimin sağlayacağı konusu tartışmalı olan ülkeler de vardır. İmparatorluktan Hitler dönemine kadarki Almanya, Üçüncü Cumhuriyet dönemi sonrasındaki Fransa bu ülkelerdendir. Rejimin ve kurumlarının tartışmalı olduğu, kamuoyu örgütlenmesinin zayıf ve parçalı olduğu, askeri müdahaleye direncin olamadığı ülkelere ise Türkiye ve İspanya örnek olarak gösterilmektedir. Kamuoyunun hükümetlerce hiç dikkate alınmadığı ve örgütlenmesinin olmadığı ülkeler ise Arjantin ve Meksika olmuştur.⁶³

Bir ülkedeki ve toplumdaki siyasi kültürün şekillendirdiği askeri müdahaleler dört seviyeli bir niteliğe sahip bulunmaktadır. İlki, sivil otoriteler

⁶¹ Finer, ss. 27, 28.

⁶² Finer, s. 87.

⁶³ Finer, ss. 88, 89.

üzerinde kurulan nüfuzdur. Bunun anlamı sivil otoritelerin, duygu ve düşünceleri üzerinden hareketle ilgili konularda ikna edilmelerinin sağlanmasıdır. İkincisi, baskı ve şantajın kullanımıdır. Burada sivil iktidarın yaptırımlar ve benzeri tehditlerle belli bir konuda ikna edilip yönlendirilmeye çalışılması söz konusudur. Üçüncüsü, bir kabinenin diğer kabineyle yer değiştirmesinin sağlanmasıdır. Bir başka deyişle, mevcut hükümetin yerinden edilmesidir. Bu, şiddet kullanılarak ya da şiddet kullanma tehdidiyle gerçekleştirilebilmektedir. Dördüncüsü ise en üst düzey askeri yönetimi öngören seviyedir. Bu seviyeye gelmiş bir sistemde sivil rejimin yerine askeri bir rejim kurulmaktadır.⁶⁴

Diğer taraftan, askeri müdahaleler bir takım yöntemler kullanılarak hayata geçirilmektedir. İlki, anayasal kanalların kullanılmasıdır. İkincisi, sivil irade ile çatışma ve rekabet halinde olunmasıdır. Üçüncüsü, sivil iradeye gözdağı verilmesidir. Dördüncüsü, sivil iradeye, işbirliği yapmama, şiddet kullanma gibi tehditlerde bulunulmasıdır. Beşincisi, sivil iradenin tehdit ve şiddete karşı savunulmamasıdır. Altıncısı da sivil iradeye karşı fiilen şiddet uygulanmaya başlanmasıdır.⁶⁵

Bu seviyelerde ve şekillerde siyasal alana müdahil olabilen ordu, peki hangi koşullarda bu alanın gerisinde durabilmektedir? Bu soruyu cevaplarken sivil-asker ilişkilerinin genelini göz önünde bulundurmak ve şu hususları öne çıkarmak yerinde görünmektedir. Öncelikle belirtmek gerekirse, ordunun, doğrudan müdahil olduğu siyaset alanından belli bir çekilme hızı ve şekli vardır. İkinci olarak da, ordunun, içinde bulunduğu sistemin liberalleşme ve demokratikleşmesinin belli bir derecesi bulunmaktadır. Ordunun siyasal alandan çekilmesi iki yolla gerçekleşmektedir. İlki, planlanmış çekilmedir. Burada askeri liderler kendilerini siyaset alanından bilerek uzaklaştırırlar. İkincisi, planlanmamış kopmadır. Burada da askeri liderler başka bir askeri müdahaleyle iktidarı bırakmaya zorlanırlar. Bu iki çekilme yolu gelişmiş demokrasilerde ve liberal hükümet modellerinde görülebilir. Liberalleşme ve demokratikleşmenin derecesi bağlamında da iki farklı sürecin işlediği görülmektedir. Liberalleşme otoriter hükümetlerce kendi meşruiyetlerini güçlendirmek için kullanılıyor olabilmektedir. Liberalleşme, içinde siyasi ve sosyal değişimleri, muhalefete karşı toleranslı olmayı barındırmakta, fakat muhalefete iktidarı ele

⁶⁴ Finer, ss. 86, 87.

⁶⁵ Finer, s. 140.

geçirme fırsatı sunmada zayıf kalabilmektedir. Bu nedenle askeri rejimler liberal olabilmekte, fakat demokratik olamamaktadır. Demokrasiden ancak sivil aktörlerin hükümetin kontrolü ve denetimi üzerinde mücadeleye girdikleri ve alternatifler geliştirebildikleri koşullarda söz edilebilir.⁶⁶ Ulusal bütünlüğe karşı etnik ayrımcılık olan bir ülkede askerin siyasetteki nüfuzunun artması ve buna istinaden liberalleşme-demokratikleşme dengesinin bozulması şaşırılmaması gereken bir sonuçtur. Dolayısıyla her şeyden önce ulusal bütünlüğün sağlanması, işleyen bir demokrasi için gerekli ön koşuldur.⁶⁷

Ulusal bütünlüğün sağlandığı bir demokraside ordunun sivil üstünlüğe saygı duyması iki ilkeyle ilişkilendirilmektedir. İlki, sivillerin siyasi hedeflere karar vermesi, askerin de hedefler doğrultusunda kullanılan araçlardan sorumlu olmasıdır. İkincisi, sivillerin amaçlar ve araçlar arasındaki çizgiyi belirlemeleridir. Bu ilkeler askerin kendisini özel ve ayrıcalıklı bir grup olarak görmemesini gerektirmektedir.⁶⁸ Sivil-asker ilişkilerini tarafların iki ayrı alana sahip olduğu, sivillerin askeri politikalara karar verip askerlerin de uyguladığı, sivil ve askeri değerler arasında bütünlüğün ve taraflar arasında ilişkileri üzerine ortak beklentilerin olduğu bir nitelikte ele almak gerekmektedir. Eğer asker siyasete nüfuz etmeden bu alandan elde etmek istediğini alırsa askeri bir müdahaleye ihtiyaç kalmamaktadır. Bu ‘Uyum Kuramı’nın (Concordance Theory) bir öngörüsüdür. Askeri organların bir mesele üzerinde kontrollerinin artması sivil irade tercihlerin belirginliğini kaybetmesine yol açabilmektedir. Dolayısıyla dikkatlerin o organa çekilmesi sonucu doğabilmektedir. Uyum kuramı dikkate almasa da, bazı durumlarda bu organlar uzmanlıkları nedeniyle sivil irade aklının değişmesine yol açabilmektedirler.⁶⁹ Sivil-asker ilişkilerinde gözetilmesi gereken, sınırları çok belirgin olmasa da, taraflar arasında ve kendi içlerinde denge sağlanmasıdır. Eğer asker, uzmanlığını ülkesinin uluslararası alandaki hedeflerine ulaşmasına fayda sağlayacak şekilde siyasi nüfuza yönlendirebilirse bu iyi bir şey olabilmektedir.⁷⁰

Sivil irade içinde kurumsal bölünmeler varsa sivil liderler askeri kurumların nasıl şekillendirileceği ve denetleneceği konusunda uzlaşmaya varmada sıkıntı

⁶⁶ Welch, ss. 325, 326.

⁶⁷ Welch, ss. 330, 331.

⁶⁸ Avant, s. 377.

⁶⁹ Avant, ss. 381, 382.

⁷⁰ Avant, s. 383.

yaşayabilmektedirler. Eğer askeri kurumları şekillendirip izleyecek sadece bir kurumsal yapılanma varsa, sivil liderler, aralarında askeri kurumların oluşumu ve izlenmesi konusunda daha kolay biçimde uzlaşmaya varabilmektedirler.⁷¹ Bölünmüş sivil kurumlar hangi politikanın uygulanacağına dair uzlaşmaya varılmasını zorlaştıracak gibi, bürokrasinin idaresi konusunda da devlet içindeki farklı organlar arasında güvensizlik yaratmaktadır. Böyle bir güvensizlik siyasetçilerin bürokrasiyi kontrol etmek için kendi kadrolarını kullanmalarını sınırlamaktadır. Örneğin, ABD’de Kongre askeri personelin atamalarını kontrol yetkisine sahip olup Başkanın atamalarını reddedebilir. Böylece Başkan Kongre’nin tercihlerini dikkate almak durumunda kalır. Sivil kurumların bölündüğü bir sistemde askeri kurumların başındaki komutanların atanmasında hükümet ya da devlet başkanı kriz sebeplerine değil, askeri örgütlenmenin genel gidişatıyla ilgili değişimlere odaklanır.⁷²

Sivil-asker ilişkilerinde ele alınması gereken bir boyut da askerin siyasal sistem içindeki konumudur. Askerin bir siyasal sistem içinde ayrıcalık olabileceği görülmektedir. Bu ayrıcalık üst, orta ve alt olmak üzere üç düzeyde ele alınabilmektedir. Bu düzeyler, aynı zamanda ordunun siyasetteki rolünün genişliğine işaret etmektedir. Üst düzeyde askeri kurumların dış politika, yargı sistemi, iç güvenlik, ekonomi politikaları gibi alanlarda kontrol sahibi olmasına karşılık gelmektedir. Alt düzeyde sivil irade üstünlüğü açıktır. Orta düzey ise ikisinin arasındaki bir noktadır. Bu düzeyde hükümet içinde bir askerin aktif katılımı söz konusu olabilmektedir. Polisin rolü ve askerin kamu teşebbüslerindeki rolü de bu düzeye dahildir.⁷³

Sivil-asker ilişkilerindeki geleneksel tartışma zamanla siyasi ve askeri alanlar arasındaki kaynaşmaya göndermede bulunmaya başlamıştır. Ayrımın belirsiz hale geldiği ve hatta anlamını kaybettiği vurgulanır olmuştur.⁷⁴ Bunun yanında, demokratikleşmiş ve ulusal bütünlüğünü sağlamış ülkelerdeki sivil-asker ilişkilerinde güvenlik sektörünün reformu üzerinden gelişen daha geniş yelpazeli bir tartışmanın baş gösterdiği de görülmektedir. Tüm ulusal güvenlik unsurlarının (kolluk kuvvetleri,

⁷¹ Deborah Avant, “The Institutional Sources of Military Doctrine: Hegemons in Peripheral Wars”, **International Studies Quarterly**, Sayı 37, 1993, s. 413.

⁷² Avant, s. 414.

⁷³ Henri J. Barkey, “Why Military Regimes Fail: The Perils of Transition”, **Armed Forces & Society**, Cilt 16, Sayı 2, 1990, ss. 173, 174.

⁷⁴ Feaver, “Civil-Military Relations”, ss. 218, 219.

istihbarat birimleri, vb.) ‘iyi yönetim’ esasına dayanılarak gözetiminin 2000’li yıllarda iyice ön plana çıkmaya başladığı belirtilebilir. Bu sayede, geleneksel asker-sivil ilişkileri tartışmalarının boşluklarını, güvenlik sektöründe iyi yönetim reformu konusu doldurmaya başlamıştır. İlk olarak belirtmek gerekirse, geleneksel anlayışın aksine güvenlik sektöründe reform anlayışı orduyu bir ulusun güvenliğini sağlayan tek aktör olarak görmemektedir. Bunun yerine daha geniş kapsamlı üniformalı ve/veya üniformasız, homojen ve/veya heterojen unsurlardan oluşan, üyelerinin temel amacının güvenliği sağlamak olması gerektiği bir sektör ya da topluluğun varlığı öne sürülmüştür. İkinci olarak, bu anlayış güvenlik sektörü öğelerinin karşılıklı olarak yer değiştirebilir rollerinin ve misyonlarının varlığının da dikkate alınmasına işaret etmektedir. Örneğin, ordu polisiye ya da diplomatik misyonlara, sosyal kalkınmaya dönük işlevlere sahip olabilmekte, polis ve diğer benzeri kolluk kuvvetleri de tehditlere karşı, özellikle de terör saldırılarının ardından, halkı korumak adına askeri işlevlere sahip olabilmektedir. Bunun yanında, güvenlik sektöründe reform kavramı, uluslararası ve çokuluslu barışı destek operasyonları ve/veya polis gücüne, istihbarat servisleri arasında uluslararası teröre karşı işbirliğine dayanan güvenlik birimleri ya da organlarının uluslararasılaşmasını da kapsamaktadır. Üçüncü olarak, güvenlik sektörü reformunun kavramsal arkaplanında güvenlik sektörünün demokratikleşme, insan haklarına saygı, çatışmaların önlenmesi ve çatışma sonrası yeniden yapılanmayla bağdaştırılması söz konusudur. Demokratikleşme ile paralel giden siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümler birbirine bağlanmaktadır. Bu noktada karar alma mekanizmasını etkilemesi ve çatışmaları azaltması beklenen sivil toplumun da dikkate alındığı ifade edilebilir.⁷⁵

Güvenlik ve siyaset ilişkisi bağlamında güvenlik sektöründe reform anlayışının kusurlu noktalarının olduğu da göz ardı edilmemelidir. Kusurlarından ilki, güvenlik sektörü reformunun içeriği ve unsurlarının ne olacağı, neyi kapsayacağı, önerenlerinin kim olacağı üzerine tek bir anlayışın ve görüş birliğinin olmamasıdır. Çok geniş kapsamlı olarak tanımlanmış bir güvenlik sektörü, sektörün anlaşılmasını ve reforma tabi tutulması için neye ihtiyaç olduğunun tespitini tehlikeye düşürmektedir. Örneğin, temelde ulusal güvenliğin önemli unsurlarından olan sağlık hizmetleri gibi askeri nitelikte olmayan yapılar, güvenlik sektörünün

⁷⁵ Bruneau, s. 913.

temel sorumluluk alanına giren güç kullanımının ötesine taşınmasına yol açmaktadır. Güvenlik sektörünü hükümete bağlı olan ya da olmayan tüm güç kullanımına dayalı örgütlenmeleri kapsayacak şekilde tanımlamak, sektörün reformunun yararlarını tehlikeye düşüren bir sonuca yol açmaktadır. Çünkü böyle bir tanımlama hükümete bağlı olmayan örgütlenmelerin devletle herhangi bir yakınlığı ve ilişkisinin olamayacağını dikkate almamaktadır. İkincisi, güvenlik sektörü reformunun gündeminde neye yer verildiğine ve etkilerinin ne olduğuna dair genel bir tanımlama yapılamamakta, bunun üzerinden ortak bir anlayış geliştirilememektedir. Buna rağmen güvenlik sektörünün reformuyla ilgili birçok tanımlama da yapılmıştır. Örneğin, devlet içinde güvenliğin demokratik sivil kontrol ilkeleri çerçevesinde, etkili ve verimli bir biçimde sağlanması bunlardan biridir. Güvenlik kurumlarının toplumun iç ve dış güvenliğini sağlarken rollerini etkili, yasal ve demokratik açıdan hesap verebilir bir biçimde yerine getirmeleri yönünde dönüşüme tabi tutulması da başka bir tanımlamadır. Bu tanımlama sivil kontrolün güçlendirilmesi ve güvenlik sektörü üzerindeki gözetimin artırılması, hukukun üstünlüğü ilkesinin uygulamada güçlendirilmesi gibi hedefleri ve bu hedeflerin hayata geçirilmesi doğrultusunda ilgili kurum, kuruluş ve siyasi-askeri aktörler arasında kapsamlı bir danışma mekanizmasının varlığını gerektirmektedir. Kavramla ilgili eleştirilerden biri farklı tanımlamaların teori ve uygulama arasında ciddi kopukluklara yol açıp uygulamaların farklılaşmasını doğuruyor olmasıdır. Güvenlik sektörüyle ilgili reform programlarında sektöre dahil edilen kurum ve kuruluşlar sadece asker ve polisle sınırlı tutulmakta, bütüncül bir tutum da sergilenememektedir. Üçüncüsü, farklı tanımlamalar ve uygulamalar nedeniyle sektörün reformuyla ilgili tutarlılığın sergilenememesidir. Bunun yerine döneme ve koşullara göre ülkelerin güvenlik kurumlarının tamamlayacağı bazı hususlar öne sürülmektedir. Silahlı kuvvetlerin, polisin, yargı organlarının kapasitelerinin güçlendirilmesi, güvenlik sektörü üzerindeki sivil idare ve demokratik kontrol imkanlarının artırılması, insan haklarına saygı ve şeffaflığın yaygınlaştırılması bu hususlardandır. Ülkelerin kalkınma durumu ve süreçleri, yönetimlerinin otoriter olup olmaması, çatışma yaşıyor olup olmaması ile ilgili durumları, reformların kontrole mi, etkinlik ve verimliliğe mi odaklanmış olduğu bu hususları şekillendirmektedir. Dolayısıyla, buraya kadarki tartışma, sivil-

asker ilişkilerinin analizinde ve formüle edilmesinde kontrol, etkinlik ve verimlilik üçlüsünün karşılıklı bağımlılığına atıf yapılmasını zorunlu kılmaktadır.⁷⁶

Devletin güvenliği sağlayan aktörleri askerler, polisler ve istihbarat servisleridir. Bu birimlerin sivil iradece kontrol edilmesi için çeşitli mekanizmalar bulunmaktadır. Fakat birçok ülkede, özellikle de yeni demokrasilerde, güçlü bir kontrol mekanizmasının geliştirilmesi söz konusu olamamakta, mevcut mekanizmaları hem niteliksel hem de niceliksel anlamda zayıf kalmaktadır. Sadece silahlı kuvvetlerin savunma misyonu bağlamında demokratik kontrolü için geliştirilecek bir mekanizmaya odaklanmak yeterli görülmemektedir. Demokrasilere güvenlikle ilgili tüm kurum, kuruluş, araç ve yöntemlerin üzerinde kontrol öngörerek bunun uygulanmasını sağlamaya dikkat etmeleri atfedilmektedir. Bu, ulusal düzeyden ulusüstü düzeye yöneltilebilecek bir durumdur. Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü (NATO), Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), AB gibi uluslararası örgütlenmelerde de ülkelerin terörle, organize suçlarla mücadelede, barış operasyonlarının yönetiminde kontrol mekanizmalarını işletmeleri beklenmektedir. Mekanizmalar kontrol, gözetim ve profesyonel normlar olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Kontrol mekanizmaları kurumsal nitelikte olup hukuki zeminden başlayan ve savunma bakanlıklarına, parlamentolardaki komisyonlara, ulusal güvenlik kurullarına uzanan geniş bir yelpazeye sahiptir. Gözetim mekanizması ise sivillerin silahlı kuvvetlerin ve diğer güvenlik güçlerinin ne yaptıklarını izledikleri zemine işaret etmektedir. Profesyonel normlar güvenlik kurumlarının sivil irade kontrolü yönünde uzmanlaşmış, eğitilmiş ve geliştirilmiş olup olmadığına dikkat çekmektedir. Aynı zamanda önceki iki mekanizmanın içselleştirilme derecesini de önemsemektedir.⁷⁷

C. Sivil-Asker İlişkilerinde Uyum Kuramı

Sivil-askeri kurumların farklı görev ve çalışma alanları olmasının iki iradenin çatışmasını gerektirip gerektirmediği, sivil-asker ilişkileri çalışmalarının sorgulaması gereken temel husus olduğu öne sürülebilir. Askeri ve siyasi irade arasında diyalog ve işbirliğine dayalı bir ilişkinin olmasını beklemek yerinde bir

⁷⁶ Bruneau, s. 914.

⁷⁷ Bruneau, ss. 916, 917.

yaklaşımıdır. Bu yaklaşımın kuramsal zeminini ‘Uyum Kuramı’ oluşturmaktadır. Bu kurama göre iki irade arasında kurumsal ve kültürel koşulların paylaşımı mümkündür. Asker ve sivil arasında üst düzey bir bütünleşme öngörülebilmektedir. Asker-sivil-toplum arasındaki ilişkileri etkileyen kurumsal ve kültürel koşulları ortaya koyan kuram, bu üç aktör arasında ilgili konularda uzlaşma sağlanırsa askeri müdahalelerin daha az olacağını savunmaktadır. Yine Uyum Kuramı’na göre, uluslar kendi tarihi ve kültürel deneyimlerine sahip olduklarından sivil-asker ilişkileri de kendi koşullarına göre ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Sivil-asker ilişkilerine yönelik yaklaşımlar ülkelerin kendi tarihsel ve kültürel koşullarını göz ardı eder görülmektedir. Bu da onların eksikliği olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu koşullar, sivil ve askeri kurumlar arasındaki ayrımı ya engellemekte ya da tetikleyebilmektedir.⁷⁸

Kuram, realist teorinin dış tehdit koşulları altında ordunun iç siyasette nüfuz sahibi olacağı varsayımını reddetmeyerek siyasi ve askeri kurumların şekillendirilmesinde merkeze kültürü koymaktadır. Kültürel faktörler askerin rolünün algılanış şeklini ve askerin kendi rolünü belirleyen değerler, tutumlar ve sembolleri kapsamaktadır. Bu faktörler iç politikada askerin nüfuzunun varlığını ve yokluğunu belirlemektedir. Diyalog ve işbirliği silahlı kuvvetler personeli, kabine üyeleri, siyasi parti liderleri, sivil toplum kuruluşları arasında gerçekleşebilmektedir.⁷⁹ Bunun yanında, sivil-asker ilişkileri kişiler arasındaki etkileşimi içerdiğinden durağan ya da değişmez nitelikte değildir.⁸⁰

Sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi bağlamında bir de dış aktörlerin varlığı devreye girebilmektedir. Talukder Maniruzzaman, sivil-asker ilişkilerinin dengeli olmasını sağlamada dışarıdan gelecek baskıların olumlu olacağını düşünmemektedir. Eğer bir ülke sivilleşme süreci yaşıyorsa, demokratikleşiyorsa dış müdahale buna yardımcı olup, hızlandırabilir. Sıfırdan bir gelişmenin yaşanmasına yol açması ise çok da beklenmemesi gereken bir durumdur.⁸¹

⁷⁸ Rebecca Schiff, “Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Concordance”, **Armed Forces & Society**, Cilt 22, Sayı 1, 1995, s.8.

⁷⁹ Schiff, ss. 9-13.

⁸⁰ Segell, s. 53.

⁸¹ David Pion-Berlin, “Retreat to the Barracks: Recent Studies on Military Withdrawal from Power”, **Journal of Interamerican Studies & World Affairs**, Cilt 32, Sayı 1, 1990, ss. 137-145.

Bir ülkede ordu, bir yandan profesyonelleşip, rolünü siyaset alanı dışına taşıyıp kararların alınmasını sivillere bırakıyorsa, siyasete müdahil olmanın faydalarını tartışmalı hale getiriyorsa, bunun karşılığında siviller askerin bütçe payını artırıyorsa, silahlı kuvvetler savunma politikaları kapsamındaki hedeflerine odaklanmışlarsa ve askerler iktidar sahibi olan sivillere güven duyuyorsa sivilleşme yolunun açık olduğu belirtilebilir.⁸²

Sivil-asker ilişkilerinde uyumda, referans alınan bir konu da orduların iç yapılarıdır. Yüksek düzeyde bir iç bütünlüğe sahip olan ordular siyasete müdahale potansiyeline daha fazla sahip görünmektedirler. Bu nitelikteki bir askeri kurum siyasi bir müdahaleye kalkıştığı zaman müdahil olma düzeyini belirleyerek sınırlı tutabilmektedir. Aynı zamanda müdahale süresince hangi politikaların uygun olup olmadığını belirleyerek yürütecek bir donanım da sahip olmaktadır. Eğer iç bütünlük yoksa müdahale dağınık ve iç istikrarı olmayan bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bu şartlarda iktidarı ele alan ordu karşı bir müdahaleye de maruz kalabilmektedir.⁸³ Özellikle bağımsızlığını yeni kazanmış toplumlarda askerin siyasete etkisi, kuruluş dönemlerinden kalan tepkisel bir refleks sonucu ortaya çıkmaktadır. Askerin tepki üzerinden açıklanmaya çalışılan etkisi bağlamında, siyasi gücü elde etmek için önceden planlama faaliyeti yapıldığı öne sürülebilmektedir. Sivil kurumların zayıflığına ve sivillerin askerin rolünü artırmaya dönük baskılarına cevaben askeri gücün arttığı da belirtilebilmektedir. Siyasi liderler ile askeri liderler arasında karşılıklı güven sorunu yaşanmaya devam ettiği sürece kuruluş dönemlerinden süregelen refleksle nüfuz tartışmaları devam edebilmektedir.⁸⁴

Buna bir de gelişmekte olan ülkelerdeki ordulara has koşulları da eklemek gerekmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki orduların bir temel özelliği, onları değişimler karşısında dinamik kılmaktadır. Bu özellik, askerlerin kendi kurumlarını diğer ülkelerdeki muadilleriyle karşılaştırmaları durumudur. Dolayısıyla kurumları ile ilgili uluslararası standartlarla yakından ilgilidirler. Kendi toplumlarındaki zayıflıklara karşı da oldukça hassasdırlar.⁸⁵

⁸² Pion-Berlin, ss. 137-145.

⁸³ Janowitz, s. 68.

⁸⁴ Janowitz, ss. 85, 105.

⁸⁵ Lucian W. Pye, "Armies in the Process of Political Modernization", **The Role of the Military in Underdeveloped Countries**, Ed. John J. Johnson, Princeton University Press, 1962, ss. 78, 79.

Bununla birlikte, siviller ve askerler arasındaki ilişki, modernleşmenin toplumdaki en modern ya da modernleştirici kurum şeklinde orduyu ortaya çıkarmasına hazırlanan zeminde gelişmektedir. Bu da kontrolün orduda olduğu bir idare şekline işaret etmektedir.⁸⁶ Bu doğrudan yönetim şeklinde olmak zorunda değildir. Gözetim de bir idare şekli olabilmektedir.⁸⁷

Siviller ve askerler ulusal güvenliği sağlama hedefini paylaşmaktadırlar. Fakat ulusal güvenliğin sağlanması için neyin gerekli ve uygun olduğu hususunda çok da yeterli olmayan yargılara sahiptirler. Bu konuda neyin doğru olduğunu tespit etmek açısından iki kesimde yanılıyor olabilmektedir. Demokratik bir sistemde yanlış hükme varma ve yanlış uygulamalara imza atma hakları olabilmektedir. Sivil liderler ulusal güvenliği tam olarak sağlayamayacak olsa da ilgili farklı politikaları ya da unsurları seçmeyi ve uygulamayı tercih edebilmektedirler. Askeri liderler ise ulusal güvenliği tam anlamıyla sağlamak adına haklı olarak bu politikalara karşı öneriler geliştirmek durumunda kalmaktadırlar. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, sivil liderlerin tercih ettikleri politikaların ve uygulamaların hayata geçirilmesinin askeri liderlerce engellenmemesi gerektiğidir.⁸⁸ Askeri liderlerin de ulusal güvenliği sağlamak ve meselelerin stratejik yönlerine dikkat çekmeye dönük önerilerinin sivil liderlerce dikkate alınması önemlidir. Bunu, gerek savaş koşullarında gerekse de barış zamanlarında, gerek iç güvenlik gerekse de dış güvenlik meselelerinde geçerli kabul etmek mümkündür.

II. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE REALİZM VE GÜVENLİK KURAMLARI

Uluslararası ilişkilerde güvenlik çalışmaları Soğuk Savaş döneminden günümüze kadar uzanan süreçte değişim geçirmiştir. Soğuk Savaş döneminde devlet merkezli ve askeri güvenlik odaklı bir yaklaşım ve tanımlama eğilimi mevcut iken, günümüzde siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve bireysel konular da güvenlikle ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Ülkelerin güvenlik stratejileri bu konuları da dikkate

⁸⁶ Pye, s. 85.

⁸⁷ Janowitz, s. 105.

⁸⁸ Peter D. Feaver, **Armed Servants: Agency, Oversight, and Civil-Military Relations**, Harvard University Press, 2003, s. 65.

alır şekilde hazırlanmaktadır. Bu sayede de aslında güvenlik alanına giren ve girme ihtimali olan konuların yelpazesi genişlemiştir. Konuların güvenlik alanından çıkarılmaları da gerçekleşir hale gelmiştir. Devlet merkezli ve askeri güvenlik odaklı yaklaşım ve tanımlamalar ilk nesil olarak adlandırılırsa, bu nesle realist güvenlik yaklaşımı hakim olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemin güvenlik yaklaşımı ve tanımlamaları ikinci nesil olarak adlandırıldığında ise Kopenhag Okulu ve Paris Okulu güvenliği yeniden tanımlayan nitelikleriyle öne çıkmıştır. Bir başka deyişle, devlet merkezli ve askeri güvenlik yanına askeri olmayan, insan güvenliği, çevre güvenliği gibi güvenlik unsurları da eklenmiştir. Bir meselenin güvenlik alanı ile ilgili olup olmadığını belirleyen güvenlik ile tehdit arasındaki vazgeçilmez ilişki; toplumun ortak kimliğine, değer ve normlarına yönelik ortaya çıkan yerel kimlik, değer ve normlar arasındaki zıt ilişki; uluslararası güvenliğin evrenselleştirilmesi, bir başka deyişle güvenlik çalışmalarının uluslararası alanda genel kabul gören bir noktaya ulaştırılmasını sağlamak için öne sürülen bölgesel güvenlik günümüz güvenlik yaklaşımlarının Kopenhag Okulu ayağını oluşturmaktadır. Bu bölümde, Türkiye'nin ve AB'nin güvenlik algıları arasındaki farkların zeminini oluşturan ikinci nesil güvenlik yaklaşımları incelenmektedir. İnceleme, realist bakış açısının güvenlik yaklaşımı, Kopenhag ve Paris Okulu'nun güvenlik yaklaşımları ve güvenlik stratejilerinin güvenliğin değişen anlamıyla aldığı şekil ortaya konularak gerçekleştirilmektedir.

A. Realist Yaklaşımlar

Geleneksel realist görüşün güvenlik ayağı, 1648 yılındaki Westphalia Antlaşması'ndan itibaren devletlerin uluslararası sistemin en güçlü aktörleri olarak görülmeye başladığı vurgusuna dayandırılabilir. Hatta antlaşmanın ardından, uluslararası ve ulusüstü örgütlenmelere kadar geçen sürede devletlerin birbirleriyle ilişkilerinin düzenlenmesinde üst bir otorite de bulunmamıştır. Temel aktörler devletler olmuştur ve devletlerin kendi varlıklarının korunması öncelikli mesele haline gelmiştir. Uluslararası sistem, devletlerin, diğer devletlerin güvenliklerinin pahasına bile olsa, kendi güvenliklerini sağlamaya çalıştıkları bir şiddet alanı olarak görülmüştür. Devletler arasındaki ilişkiler, birbirlerine karşı üstünlük sağlamaya

çalıştıklarından, güç mücadelesi olarak kabul edilmiştir. Bu bakış açısı, Kantian yaklaşımdaki ‘kalıcı barış’ın sağlanamayacağı öngörüsüne dayandırılmıştır. Bütün devletler diğer devletlerin güçlerini dengelemek ve birinin diğerine egemen olmasının önünü almak için çabalamıştır.⁸⁹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Edward H. Carr ve Hans Morgenthau’nun temsil ettiği realist bakış açısı, uluslararası ilişkilerin karamsar yönünü temsil etmiştir. Bu bakış açısı Kenneth Waltz ve John Mearsheimer tarafından da paylaşılmıştır. Waltz ve Mearsheimer gibi yazarlar neo-realist bakış açısını benimsemiştir. Neo-realist bakış açısında güvenlik ve güvenliksizlik uluslararası sistemin bir sonucu olarak sunulmuştur. Bu sunuşun, uluslararası politikanın, geçmişte olduğu gibi gelecekte de şiddet içermesine yol açacağı düşünülmüştür. John Mearsheimer’a göre Soğuk Savaş’ın sona ermesi, uluslararası alandaki güç politikalarında geleneksel ‘dengeleme’ ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla da, aşırı milliyetçilik ve etnik çatışmaların geniş çaplı bir istikrarsızlığa ve çatışma zeminine yol açtığı Soğuk Savaş öncesi koşullar adeta yeniden ortaya çıkmıştır. Onun bu görüşünün temelinde Soğuk Savaş döneminin, iki kutuplu dünya düzeni içinde barış ve istikrar sağlayan bir dönem olduğunu düşünmesi yatmaktadır. İki kutuplu dünya düzeninin yıkılmasıyla büyük güçler arasında rekabetin boy göstereceği düşünülmüştür. Hatta bu rekabet 17. yüzyıldan beri uluslararası ilişkileri felakete sürükleyen bir rekabet olarak görülmüştür. Uluslararası politika rekabet ve savaş olasılığını içerdiği gibi, devletler arasında işbirliğini de içermektedir. Fakat böyle bir işbirliği belli sınırlar dahilinde hayat bulabilmektedir.⁹⁰

Sovyetler Birliği’nin dağılması, 1991’deki Körfez Savaşı, Yugoslavya’nın parçalanması, Orta Doğu’daki şiddet, 2003’teki Irak Savaşı, terörle mücadele gibi örnek olaylar uluslararası alanda güvensizliğin ve güvenlik rekabetinin geçerli olduğunu göstermiştir. Bu güvensizliği ve rekabeti besleyen, uluslararası işbirliklerini zorlaştıran iki temel faktörün bulunduğu belirtilebilir. İlki, bir devletin diğerine kendisini tuzağa düşürmeye çalıştığını düşündüğü için güven duymamasıdır. İkincisi de, olası bir anlaşmada onun kazanç sağlarken kendisinin kayba uğrayacağını düşünmesidir. Diğer bir deyişle, ‘göreceli kazanç’ etkisidir. Devletler, aralarında

⁸⁹ John Baylis, "The Concept of Security in International Relations", **Globalization and Environmental Security and Peace**, Cilt 3, 2008, s. 496.

⁹⁰ Baylis, s. 496.

işbirliğine ve ittifaka gitse de, kendi ulusal güvenliklerini sağlama noktasında adeta teyakkuzda kalma durumu içindedir. Bu durum, 1990'ların başında 'Stratejik Silahların Azaltılması Anlaşması'nın ve 1995'te de 'Silahsızlanma Anlaşması'nın uzatılmasına rağmen, nükleer güçlerin niçin nükleer silahları korumaya devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda yersiz de değildir. Devletler işbirliğine gittikleri diğer devletlere nazaran bu işbirliğinden ne elde ettiklerinin hesabını yapmak durumundadır. Bütün devletler, olası bir işbirliği ya da anlaşmadan maksimum fayda elde etmek, rekabet üstünlüğü kazanmak istemektedir. Aynı zamanda da uluslararası ortamdaki belirsizlik ve istikrarsızlık gibi faktörler nedeniyle işbirliğine ulaşmada ve ulaşılan işbirliğini korumada zorluk yaşamaktadır. 2001'de ABD'de yaşanan 11 Eylül terör saldırılarının ardından uluslararası alanda ittifak kaymalarının görülmesi bunun somut bir örneği olmuştur. Bu noktada, realist çıkarımlar ile neo-realist çıkarımların farklılaştığı belirtilebilir. Neo-realistlere göre realist görüş yeniden düzenlenmelidir. Bu konu üzerinde düşünüldüğünde uluslararası güvenliğin uluslararası işbirliği yoluyla karşılanabileceği fikri ile karşılaşılmaktadır. Bu fikirde, her ne kadar evrensel bir kabul olmasa da, uluslararası güvenliğin işbirlikleri yaratacak fırsatlar doğrultusunda değişim gösterdiği öngörüsü vardır.⁹¹

Charles Glaser'a göre birbirine rakip ya da düşman taraflar rekabetten ziyade işbirliğine dayalı politikalar aracılığıyla güvenlikle ilgili hedeflerine ulaşmaya yaklaşabilmektedirler. Bunun için uygun koşullar da bulunmaktadır. Bu koşullardan ilki uluslararası ilişkilerin, devletleri her zaman, sonunda savaşa yol açacak bir rekabete veya davranış dizisine itme özelliği sergilememesidir. 1970 ve 1980'lerdeki silah yarışına rağmen devletler işbirliklerine de gidebilmiştir. Birlikte çalışarak risk ve belirsizliklerin ortadan kaldırılmasını daha avantajlı görebilmiştir. Soğuk Savaş dönemi ittifakları bu açıdan önemli bir deneyim de olmuştur. İkincisi, devletler arasında göreceli kazanç isteğinin varlığıdır. Faydacı bir yaklaşımı barındıran göreceli kazanç elde etmek istemenin yarattığı tehlike nedeniyle devletler, aralarındaki işbirliğini sürdürmeye çalışmaktadır. Maksimum fayda yerine diğerlerinininkine denk bir fayda elde etmek, gerçekleştirilmeye daha yakındır. Çünkü bu olmazsa uzun vadede silahlanma yarışı gibi daha az güvenli koşullar ortaya çıkabilecektir. Üçüncüsü, devletlerde başka devletlerce yanıltılma beklentisinin

⁹¹ Baylis, ss. 497, 498.

varlığının abartılmasıdır. Silah kontrolünün yaratacağı risk, silahlanma yarışının yaratacağı riskten daha tercih edilir olabilir. Bu üç nokta, klasik Realizm'in eleştirildiği noktaları meydana getirmektedir. Örneğin, Waltz ve Mearsheimer, işin bu boyutlarını göz ardı ettikleri için eleştirilmektedirler. Diğer bir eleştiri noktasını da, uluslararası ya da bölgesel bütünleşmelerin sadece bireysel olarak devletlerin avantajına olan oluşumlar halinde görülüp, uluslararası işbirliği, uzlaş ve istikrara katkı sağlar konumda değerlendirilmemeleridir.⁹²

Galler Okulu (Welsh School) için Realizm'in güç ve düzene dayalı güvenlik anlayışı doğru bir güvenliğe işaret etmemektedir. Realizm'in güvenlik ikilemi, bazı devletlerin güvenliyken diğerlerinin güvenliksiz olması, bir devletin güvenliğinin diğerinin güvenliksizliği anlamına gelmesi noktasındadır. Güvenliksizlik, güvenlik sisteminin bir parçasıdır. Galler Okulu bunu kabul edilemez görmektedir. Onlara göre güvenlik, diğerlerini 'mahrum' bırakmayan kişi ve gruplarla başarılabilmektedir. Frankfurt Okulu'nun Eleştirel Teorisi'nden esinlenen Galler Okulu, güvenliğin 'özgürleşme' anlamına geldiğini öne sürmektedir.⁹³

Güvenlik çalışmaları geleneksel ve geleneksel olmayan şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel anlamda, askeri güvenlik öne çıkmaktadır ve önceliklidir. 1980'lerden itibaren sosyal, ekonomik, çevresel, teknolojik olmak üzere farklı sektörler de geleneksel güvenlik çalışmalarının gündemine girmiştir. Geleneksel olmayan anlamda güvenlik ise Reflektivist epistemolojiyle açıklanmaktadır. Diğer ifadeyle, askeri anlamda güvenlik anlayışı önemlidir, ancak diğer güvenlik sektörleri üzerinde ayrıcalıklı ya da öncelikli bir konumda değildir. Geleneksel olmayan güvenlik anlayışı Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle büyük bir popülerite kazanmıştır. Çeşitli şekilleri ile de Avrupa'da varlık göstermiştir.⁹⁴ Realizm bağlamında belirsizlik uluslararası ilişkilerin çatışmacı dinamiklerine işaret etmektedir. Kenneth Waltz'a göre, güvenliksizlik durumu, bir başka deyişle diğerlerinin gelecekteki

⁹² Baylis, s. 498.

⁹³ Rita Floyd, "Towards a consequentialist evaluation of security: Bringing together the Copenhagen and the Welsh Schools of security studies", **Review of International Studies**, 33, 2007, s. 332; Detaylı bilgi için bkz. Ken Booth, "Security and Emancipation", **Review of International Studies**, Cilt 17, 1991, ss. 314–315, 319; Richard Wyn Jones, "Message in a Bottle? Theory and Praxis in Critical Security Studies", **Contemporary Security Policy**, Cilt 16, Sayı 3, 1995, s. 310; Ken Booth, "Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice", **International Affairs**, Cilt 67, Sayı 3, 1991, s. 539; Ken Booth, "Security and Self: Reflections of a Fallen Realist", **Critical Security Studies: Concepts and Case**, Ed. Keith Krause ve Michael C. Williams, Routledge, London, 1997, s. 92.

⁹⁴ Floyd, s. 334.

niyetlerinin ve eylemlerinin ne olacağı hakkındaki belirsizlik işbirliklerini engellemektedir.⁹⁵

Bu başlık altında son olarak, dış politikanın realist bir bakışla analizinin getireceği sonuçlar gösterilebilir. Uluslararası ilişkiler alanında, dış politika kaynaklarının iç politika odaklı olduğu yaklaşımının yaygınlığı belirtilebilir. Bu yaklaşım siyasi ve ekonomik ideolojiler, milli karakter, partizan politikalar ve sosyo-ekonomik yapı gibi iç faktörleri, ülkelerin, sınırları ötesinde yani uluslararası alanda nasıl davranacaklarını belirler konumunda ele almaktadır. Bir ülkenin dış politika alanındaki tutum ve davranış biçimleri iç aktörlerin tercihleri ve düzenlemeleri ile anlaşılabilir durumdadır. Bir ülkenin kapasitesi ve dış koşullar, dış politika davranışlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir.⁹⁶

Neorealizme göre ülkelerin, güvenliklerini sağlayabilmek için güç kullanma yoluna gittikleri açıktır. Bu, savunmacı bir bakış açısında karşılık gelmektedir. Savunmacı bakış açısı güç kullanımı ile güvenlik arasında denge kurmaya çalışmaktadır. Bu bakış açısı ülkelerin güvenliklerini artırması üzerine odaklanmıştır. Güç artırımına odaklanma ise temelde saldırgan bir bakış açısına işaret etmektedir. Ülkeler, güç kullanımının uzun vadede kendilerine yönelik karşılığı arttıracağını, kendi güvenliklerini zarara uğratacağını düşündüğünde bundan kaçınmayı tercih etmektedir.⁹⁷ Tercih ettikleri ise diğer ülkelerin veya uluslararası kuruluşların kararlarını etkileme, nüfuz elde etme, kendileri için tehdit kaynağı haline dönmesini engelleme olmaktadır. Eğer bir ülke kendi çevresinde nüfuz sahibi ise, güvenlik ile ilgili konular dışındaki meselelerde de çıkarlarını takip etmesi kolaylaşmaktadır. Neo-realist bakış açısı uluslararası koşulların ülkeleri mevcut güçlerini korumaya ve daha fazla güç sahibi olmaya ittiğini ileri sürmektedir.⁹⁸ Hans Morgenthau ulusal gücün sekiz unsuru olduğuna atıf yapmaktadır. Bu unsurları coğrafya, doğal kaynaklar, sanayi kapasitesi, askeri

⁹⁵ Brian C. Rathbun, "Uncertain about Uncertainty: Understanding the Multiple Meanings of a Crucial Concept in International Relations Theory", **International Studies Quarterly**, 51, 2007, s. 538.

⁹⁶ Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", **World Politics**, 1998, ss. 148-150.

⁹⁷ Simon Collard-Wexler, "Integration Under Anarchy: Neorealism and the European Union", **European Journal of International Relations**, Cilt 12, Sayı 3, 2006, ss. 399,400; Brian C. Schmidt, "Competing Realist Conceptions of Power", **Millennium-Journal of International Studies**, 33, 2005, s. 528.

⁹⁸ Rainer Baumann, Volker Rittberger ve Wolfgang Wagner, "Power and Power Politics: Neorealist Foreign Policy Theory and Expectations about German Foreign Policy since Unification", **Research Paper**, Nr. 30a, Institut für Politikwissenschaft, Abteilung Internationale Beziehungen, 1998, ss. 4-6.

kapasite, nüfus, ulusal karakter, ulusal maneviyat ve diplomasinin niteliği şeklinde belirtmek mümkündür. Kenneth Waltz da şu özelliklere dikkat çekmektedir: nüfusun ve sınırların büyüklüğü, kaynak varlığı, ekonomik kapasite, askeri güç, siyasi istikrar, yetki.⁹⁹ Dolayısıyla realist bakış açısında güvenlik incelenirken, güvenliğin sağlanmasını destekleyen güç unsurları doğru tanımlanmalıdır. Böylece, güvenlik sağlanmaya çalışılırken ülkelerin bu unsurları stratejik olarak nasıl kullandıklarını takip etmek mümkün olacaktır.

1. Kopenhag Okulu ve Güvenlik

Güvenlik çalışmalarının askeri odaklı olduğu geçmiş zamanlardan 2000’li yılların siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel odaklara da açıldığı koşullarına kadar geçen sürede varılan nokta, hem güvenliğin bu odaklarla yeniden tanımlanmasını hem de bu odakların güvenlikle yeniden tanımlanmasını sağlamak olmuştur. Aynı zamanda, güvenliğin adeta Westphalia Anlaşması’na dayanan devlet odaklı ve Avrupa merkezli olarak anlaşılan yanı, uluslararası alandaki diğer bölgelerin ve dolayısıyla bölgesel güvenliğin de dikkate alınması ihtiyacını doğurmuştur. Bu konuda Kopenhag Okulu ve Paris Okulu öncü rolü oynamıştır. Kopenhag Okulu 1990’lardan itibaren güvenliğin ve unsurlarının yeniden tanımlanmasında ve kavramsallaştırılmasında önemli katkılarda bulunmuştur.

Kopenhag Okulu’nun çalışmaları referans alınırken ilk sorulması gereken soru, bir konunun nasıl güvenlik meselesi haline geldiği olmalıdır. Gerçek bir tehdit olmasa da bir meselenin gerçek bir tehditmiş gibi sunulması, onu güvenlik konusu haline getirebilmektedir. Barry Buzan, Ole Wæver ve Jaap de Wilde güvenlikle ilgili yeni analiz çerçevesi çalışmalarında soruya işte bu basit cevabı vermektedirler. Aslında bu sunum süreci bir ‘güvenikleştirme eylemine’ karşılık gelmektedir. Bir başka deyişle, tehdit olarak sunulan bir konu öyle kabul edilmeyebilir; yani ‘güvenikleştirilemeyebilir’. Meselenin sunulduğu kitle onu tehdit olarak kabul ederse ancak o zaman konu güvenlikleştirilmiş olmaktadır. Bu kabullenme süreci baskıya dayalı da yürütülebilir, rızaya dayalı da. Dış tehdit, acil eylem ve birimler arasındaki ilişkiler güvenlikleştirmenin geleceğini belirleyen unsurlardandır. Aslında

⁹⁹ Baumann, Rittberger ve Wagner, s. 7.

güvenlikleştirme sosyal olarak yapılanmaktadır.¹⁰⁰ Bu çerçevede sorulması gereken sorular şunlardır: “Kim güvenlikleştirmektedir?”, “neyi güvenlikleştirmektedir?”, “kime güvenlikleştirilmektedir?”, “niçin güvenlikleştirilmektedir?”, “hangi koşullarda ve ne beklenerek güvenlikleştirilmektedir?”. Bu sorular tezin örnek olaylarında temel irdeleme soruları olarak ele alınmıştır.¹⁰¹

Her şeyden önce, ulusal düzeydeki güvenliksizliğin ne olduğunu açıklamak gerekmektedir. Güvenliksizlik, bir ülkenin karşı karşıya olduğu tehditlerle hassasiyetlerinin kombinasyonu olarak tanımlanabilir. Güvenliksizliğin kaynağı ekonomik az gelişmişlik, siyasi istikrarsızlık ve sınır sorunları olabileceği gibi, komşu ülkelerin yayılmacı politikaları da olabilir. Ülkeler güvenliksizliklerini hassas olduğu konuları ve tehdit kaynaklarını bertaraf ederek ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Geçici olmayan rutin tehditler bir ülke için ulusal güvenlik sorunu haline gelmektedir. Askeri tehditler bir ülkenin ulusal güvenliği açısından daima öncelikli bir konumda yer almıştır.¹⁰² Güvenlik, karşılıklı ilişkileri barındıran bir olgudur.¹⁰³ Güvenlik uluslararası boyutta ele alınabileceği gibi, bölgesel boyutta da ele alınabilmektedir. Bölgesel güvenlik tanımlanırken, taraflar arasındaki güç ilişkileri dostluk ve düşmanlık durumuna referansla açıklanabilmektedir. Dostluk, koruma ve destek beklentisine yol açarken, düşmanlık ise şüphe ve korku doğurmaktadır. Sınır anlaşmazlıkları, etnik gruplardaki çıkarlar, ideolojik ortaklıklar, tarihsel bağlar ve tüm bu noktaların olumlu ve olumsuz tarafları dostluk ve düşmanlık arasında gidip gelen meselelerin koşullarını oluşturmaktadır. Bir bölgedeki ülke grubunun güvenlik kaygıları onları bir arada tutmaktadır. Birinin ulusal güvenliği diğerinden ayrı düşünülmemektedir.¹⁰⁴

Güvenlikleştirme, kendisini oluşturan unsurların tanımlanmasını gerektirmektedir. Güvenlikleştirmenin iki temel unsuru vardır: “referans nesneleri (referent objects) ve güvenlikleştiren aktörler (securitizing actors)”. Tehdit edilen, hayatta kalma iddiası olan ve güvenliğinin sağlanması gereken unsurlar referans nesneleridir. Referans nesnesinin tehdit altında olduğunu belirterek onu

¹⁰⁰ Barry Buzan, Ole Wæver ve Jaap de Wilde, **Security: A New Framework for Analysis**, Lynne Rienner Publishers, London, 1998, ss. 24-26, 31.

¹⁰¹ Buzan, Wæver, ve Wilde, s. 32.

¹⁰² Barry Buzan, **People, States and Fear**, Lynne Rienner Publishers, Colorado, 1991, ss. 112-116.

¹⁰³ Buzan, s. 187.

¹⁰⁴ Buzan, ss. 189, 190.

güvenlikleştiren unsur güvenliştiren aktördür.¹⁰⁵ Bir güvenliştirme eylemi, hedef kitlenin (audience), bu eylemin yönlendiğı konunun güvenliştirilmesini kabul etmesi sonucunda başarılı olmaktadır. Güvenliştirme eylemi iki noktada başarısızlıkla sonuçlanabilmektedir. Bunlardan ilki çözümün hedef kitle tarafından reddedilmesidir. İkincisi de olağanüstü koşullarda ortaya çıkan iktidar yetkilerinin reddedilmesidir. Örneğın, 11 Eylül terör eylemlerinin ardından ABD öncülüğünde başlatılan küresel terörle mücadele kampanyası kapsamında Bush yönetiminin güvenliştirme eylemleri Amerikan halkı tarafından reddedilmiştir. Bu red, hem tehditlerin doğasından hem de çözüm önerilerinden kaynaklanmıştır. El-Kaide sorununa çözüm için Irak'ın işgaline karşı çıkmıştır. Sorgulama yapılırken işkenceye başvurulmasına karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkışlar Amerikan kamuoyundan ve mahkemelerinden kaynaklanmıştır.¹⁰⁶

Kopenhag Okulu'nun öncüleri Ole Wæver ve Barry Buzan 'güvenliştirme'yi başarılı bir söylem olarak tanımlamaktadır. Bu eylemin temelinde, bir siyasi toplulukta konuşlanmış olan, bir nesneye ve hedefe yönelik dış tehdit algısı barındıran ve bu tehditle mücadele için önlem geliştirme arayışını kapsayan bir anlayış yatmaktadır. Kopenhag Okulu, mevcut halinden daha geniş kapsamlı bir kuramsal çerçeve sunmak için iki kavramsal temel üzerine oturtulmuştur. İlki, bürokratlar, lobiler, baskı grupları gibi güvenliştiren aktör ve kitlelerdir. İkincisi de, güvenliştirme hareketinin başarıya ulaşmasında belirleyici olan 'kolaylaştırıcı koşullar'dır. Okulun üç temel ögesi ise 'güvenliştiren aktör', 'kitle' ve 'güvenliştirme söylemi'dir.¹⁰⁷

Kopenhag Okulu'nun karakteristik özelliğı, güvenlik söyleminin güvenlikle ilgili eylemlerde kritik konuma yerleştirilmesini önermesidir. Güvenlik söylemi, değer atfedilen bir nesnenin varlığına yönelik tehditin, normalin ötesindeki istisnai güvenlik metotlarıyla ortadan kaldırılabileceğı iddiasına dayanmaktadır. Böylece mesele ile ilgili aktörler de tehdit karşısında güçlü bir şekilde konumlandırılmaktadır.

¹⁰⁵ Thierry Balzacq, "Enquiries into Methods: A New Framework for Securitization Analysis", **Securitization Theory: How Security Problems Emerge and Dissolve**, Ed. Thierry Balzacq, Routledge, New York, 2011, s. 35.

¹⁰⁶ Balzacq, ss. 125,126.

¹⁰⁷ Holger Stritzel, "Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond", **European Journal of International Relations**, Cilt 13, Sayı 1, 2007, s. 358.

Güvenlikleştirme söylemi hayatta ve ayakta kalma mücadelesini barındırmaktadır. Dolayısıyla ‘ulusal güvenliğin’ de içine dahil olmaktadır.¹⁰⁸

Kopenhag Okulu, güvenlikeştiren aktör ile muhatabı olan kitle arasındaki etkileşimi dikkate almaktadır. Okul, tehdit değerkendirmelerini tek bir aktöre, ki o aktör genellikle ‘devlet’ olmaktadır, indirgemek yerine ikiye ayırmaktadır. İlkinde, güvenlikeştiren aktörün, güvenlikeştirme söylemi üzerinden eylemleri de güvenlikeştirmesi söz konusudur. İkincisinde, kitlenin bu eylemleri kabul etmesi ya da reddetmesi söz konusudur. Bir tehdit hakkında, yorumlanma ve temsil edilme şekillerine göre aktör ve kitle arasındaki müzakere sonucunda bir kanıya varılmaktadır. Son aşamada kitle, aktör tarafından önerilen tehdit tanımı şartlarını değerkendirerek meselenin ortak alana taşınıp taşınamayacağına karar vermektedir.¹⁰⁹

Tehdit değerkendirmeleri kapsamında eğer bir devlet temel önceliği olarak ulusal bütünlüğünü ve egemenliğini koruyup devam ettirmek istiyorsa, diğerk devletlerin siyasi, ekonomik ve hatta sosyal açılardan kontrolünü sağlaması gerekmektedir. Ulusal güvenlik, bunun sağlanmasını gerektiren bir husustur. Örneğin, tarihte Almanya Avrupa üzerinde bir hegemonya kursa idi, mutlak bir güvenliğe kavuşurdu. ABD, kapitalizm tüm dünyaya egemen olsa idi, daha güvenli olurdu.¹¹⁰

Güvenlikleştirmenin sadece söyleme dayandırılması, ilgili tüm sosyal koşulların ve karmaşık diyalog ve kurumsal süreçlerin göz ardı edilmesi sonucunu doğurmaktadır.¹¹¹ Güvenlikleştirme teorisinde güvenlik, belirli sosyal süreçlerin bir sonucudur. Güvenlik meselelerinin sosyal inşası, tehditlerin anlatıldığı ‘güvenlikleştiren söylem’ aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kopenhag Okulu’na göre tehdit olasılıklarının artması yanında, tehdit altında olan aktörler ve nesneler de askeri güvenliğin ötesinde artmaktadır. Okul, güvenliğin askeri ve siyasi sektörlerde incelenebileceğini öne sürmüştür. Hepsinin de kendi referans nesnesi ve tehdit gündemi bulunmaktadır. Askeri sektörde referans nesne devletin toprak bütünlüğüdür. Tehditler dışarıdan gelen ve özellikle de askeri tehditler olarak

¹⁰⁸ Stritzel, s. 360; Ole Wæver, “Securitization and Desecuritization”, **On Security**, Ed. Ronnie D. Lipschutz, Columbia University Press, New York, 1995, ss. 46-86.

¹⁰⁹ Stritzel, ss. 362, 363.

¹¹⁰ Barry Buzan, Ole Wæver, “Macrosecuritisation and security constellations: reconsidering scale in securitisation theory”, **Review of International Studies**, Cilt 35, 2009, s. 263.

¹¹¹ Michael C. Williams, “Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics”, **International Studies Quarterly**, Cilt 47, 2003, ss. 528,529.

tanımlanmıştır. Siyasi sektörde tehdit kaynağı olarak, devlet (hükümet) otoritesinin meşruluğunu kaybetmesi görülmektedir. Tehditler ideolojik ve devlet-altı kaynaklardan geliyor olabilmektedir. Devlet otoritesi kendi toplumundan gelen tehditler altında kalabilmektedir. Devletler de kendi toplumları için tehdit kaynağı olabilmektedir. Toplumlar; kültürel akımlar, ekonomik bütünleşme, nüfus hareketleri tarafından tehdit edilebilmektedir.¹¹²

Kopenhag Okulu için güvenlik herhangi bir söylem değildir; sadece bir sosyal inşa şekli de değildir. Söylemi güvenlik eylemi haline getiren özel bir eylemdir. Günlük politika rutinleri ve normlarının ötesinde ekstra önlemler gerektiren dış tehditlerin varlığı gibi meseleler toplamından güvenlikleştirmeye doğru gidilmektedir. Bu meselelere öncelik atfedilmektedir. Güvenlik ve tehditle ilgili iddialar, ilgili otoritelerin neyin tehdit olduğuna yönelik bildirimleriyle oluşturulmaktadır.¹¹³

Güvenlik politikalarının kabul edilebilirliği ve sürdürülebilirliği meselesi, bu politikaların kamuoylarındaki imajından ayrı düşünülemez. Askeri eylemlerin televizyonlarda ele alınışı, sonuçlarının kamuoylarına sunulduğu görsel ve yazılı medya ve yorumları tarafından gerçekleştirilmektedir. İmajlar ve güvenlikleştiren aktörlerin bir olay ya da durum içinde harekete geçirebildiği maddi ve söyleme dayalı unsurlar güvenlikleştirme teorisinin odağında yer almaktadır.¹¹⁴

Kopenhag Okulu devletlerin güvenliği yanında insan güvenliğine yönelik de çıkarımlar da bulunmuştur. Okul, insan güvenliğinin toplum, devlet, uluslararası bir kurum ve kuruluş içinde sağlanabilmesini öngörmektedir. Okula göre güvenlik eylemi bütünlük adına ve ona atıfla, devlet ve toplum adına üstlenilmektedir. Bireyler güvenlikleştiren aktörlerdir ve güvenliğin temel nesneleridirler. 1995'te Ole Wæver güvenliğin devlete ait olduğunu açıklamıştır. 1998'de ise güvenliğin devletin yanında birey gibi başka kaynak nesnelere de sahip olduğunu ifade etmiştir. Açıklamalardaki fark bir çelişki doğursa da, açıklamanın güvenlikleştirme yaklaşımının kendi mantığı ile uyumlu olduğu görülmüştür. Bu durumu anlamak için güvenlikleştirme yaklaşımıyla ilgili iki hususa değinmekte fayda vardır. İlki, güvenlikleştirme teorisinin güvenlikleştirme ve güvenliksizleştirme ya da güvenlik

¹¹² Williams, s. 513.

¹¹³ Williams, s. 514; Buzan, Wæver, Wilde, s. 26.

¹¹⁴ Williams, s. 527.

dışılaştırma (desecuritization) çalışılırken uygulamadaki haliyle ele alınmasının amaçlanmasıdır. İkincisi, güvenlikleştirmenin işlerliği için güvenlikleştiren aktörün belli bir potansiyele sahip olmasının beklenmesidir. Bu olmazsa güvenlikleştirmenin, güvenlikleştiren bir eylemin ötesine geçemeyeceği düşünülmektedir.¹¹⁵ Bu noktada insan güvenliğinin ‘Kopenhagcı’ların güvenlikleştirmesine alternatif bir teori olduğu düşünülmemelidir.

2000’li yıllara gelindiğinde uluslararası güvenlik ‘düşük politika (low politics)’ya yönelmiş bir şekilde, ‘ortak güvenlik’ veya ‘kapsamlı güvenlik’ adıyla anılmaya başlanmıştır. Buna göre, hiçbir ülke kendi güvenliğini, aynı zamanda başkalarının da güvenliğini artırmadan sağlayamayacak durumdadır. Bir başka deyişle, hiçbir ülke diğer ülkeleri kendi güvenliği için tehdit olarak algıladığı sürece güvende değildir. Kapsamlı güvenlik, uluslararası güvenliğe en büyük tehdidin ülkelerin kendilerinden değil, ülke içinde veya ülkeler arasındaki insan güvenliğini sağlama sıkıntısı, gelir dağılımı bozuklukları, çevre sorunları, nükleer silahlar gibi sorunlardan kaynaklandığı varsayımına dayanmaktadır.¹¹⁶

1990’lı yıllarla birlikte toplumsal çatışmaların yükselişe geçmesi birey ve toplumları ilgilendiren bir takım sorunları ortaya çıkarmıştır. Kopenhag Okulu da toplumun güvenliği üzerinde daha fazla durmaya başlamıştır. Buzan ve Weaver, bu yıllarda toplum ve çevre gibi yeni çalışma konularını güvenlik perspektifi ile ele almanın, olumlu ve olumsuz sonuçlarını tartışmaya başlamışlardır. Sorun yaşandığı takdirde siyasal çözüm süreçleri gerektiren bu konuların güvenlik gerekçesiyle ‘askerileştirilmesi’nin sakıncalarına işaret etmişlerdir. Herhangi bir sorunun ‘güvenlik sorunu’ olarak sunulması, askeri çözüm dışındaki diğer seçeneklerin dikkate alınmamasına yol açmakta ve toplumların karşı karşıya olduğu tehditlerin siyasi yollarla çözülmesini zorlaştırmaktadır. Bu noktada da öncelikli hedef ‘ulusal güvenlik’ olmaktadır. Buzan, Weaver ve De Wilde’e göre, ulusal güvenlik, çoğunlukla iktidarlar tarafından muhalefeti bastırmak ve iç siyasette sorun yaratacak meseleleri ortadan kaldırmak için kullanılmaktadır. Bu da toplumların güvenlik gereksinimleri ile devletlerin güvenlik gereksinimleri arasındaki çatışma

¹¹⁵ Rita Floyd, "Human Security and the Copenhagen School's Securitization Approach: Conceptualizing Human Security as a Securitizing Move", **Human Security Journal**, Cilt 5, 2007, ss. 40,41.

¹¹⁶ Floyd, s. 14.

potansiyelini göstermektedir. Kopenhag Okulu, askeri alan dışındaki tehditleri de dikkate alıp ve toplum güvenliğini referans nesnesi olarak sunmuştur. Böylece de insan güvenliğine dolaylı katkıda bulunmuştur. Buna rağmen Kopenhag Okulu, birey ve toplumu güvenliğin referans nesnesi olarak devletin önüne de geçirmiş değildir.¹¹⁷

Devletler, güvenliklerinin gereği olarak kendi çevrelerinde güvenlik bölgeleri (çemberleri) oluşturmak isteyebilmektedir. Bu çevreler ya da çemberler istikrarsızlığın giremeyeceği ya da girmemesi gerektiği bölgeleri kapsamaktadır. Dolayısıyla, sözü edilen bölgelerdeki sorunların diğer ülkelerle birlikte hareket edilerek, işbirliği içinde çözümlenmesi hedeflenebilmektedir. Örneğin, Avrupa bu anlamda bir 'bölge'dir. Barry Buzan bunlara, 'bölgesel güvenlik kompleksleri (security complex)' demektedir. Bu yaklaşımın esası, uluslararası alandaki süper güçler dışında kalan devletlere yönelik tehditlerin büyük ölçüde komşularından veya komşuları üzerinden geliyor olmasına dayanmaktadır. Tehditlerin üç seviyeden kaynaklandığı belirtilebilir. İlki devletin içidir. İkincisi, devletin içinde bulunduğu bölgedir. Üçüncüsü de genel uluslararası sistemdir. Yani devletler, zaman zaman maruz kaldıkları tehditleri, içinde bulundukları bölge ile bağlantılı görebilmektedir. Aynı bölge içinde bulunan devletler grubunu birbiriyle ilişkilendiren unsur da büyük ölçüde ortak güvenlik algılamaları olmaktadır. Dolayısıyla bölge ülkeleri, ulusal güvenliklerini birbirlerinden ayrı sağlayamayacak konumda kabul edilebilir. Buzan'a göre, bölgesel güvenlik komplekslerinin oluşumunda etkili olabilen unsurlar coğrafi yakınlık (doğal fiziksel faktörler), politik yapı, kurumsallaşmış faktörler kategorisini oluşturan ekonomi ve stratejik vizyon, kültürel faktörler (dil, din, etnisite, ideoloji vb.) ve tarihsel faktörler olarak sıralanabilir. Bir güvenlik kompleksi bölgesinin dışındaki çevre ülkeler (özellikle süper güçler) de, bu bölgeler üzerinde etkide bulunabilmektedir. Bölge ülkeleri, çevrelerinde algıladıkları tehditlere karşı aynı/benzer algılamalar içinde komşularıyla yakınlaşarak daha kolayca karşılıklı olarak entegre olabilmektedir.¹¹⁸

Bölgesel güvenlik kompleksi, Barry Buzan'ın tanımladığı üzere, güvenlik sorunları birbiriyle örtüşen bir devletler grubunun ve sorunlarının birbirlerinden ayrı

¹¹⁷ A. Şevket Ovalı, "Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, Sayı 10, 2006, ss. 10,11.

¹¹⁸ Floyd, s. 14; Barry Buzan, **The European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era**, Pinter Publishers, London-New York, 1990, s. 13.

bir şekilde ele alınmasının anlamsızlığı üzerine kurulmuştur.¹¹⁹ Bu tanımlama zaman içinde tekrar düzenlenerek şu hale getirilmiştir: Güvenlikleştirme, güvenliksizleştirme ve ikisinin birlikte olduğu süreçler bir bütünlük yaratmakta ve bu bütünlükler birbirlerine bağlanmaktadır; dolayısıyla güvenlik sorunları birbirlerinden ayrı olarak analiz edilemez ve çözümlenemez.¹²⁰

AB kendi bölgesel güvenlik kompleksinin merkezinde yer almaktadır. Bu kompleks Avrupa bütünleşmesi ile yapılandırılmış ve istikrarlı hale getirilmiştir. Politik-ekonomi stratejisiyle de bir güvenlik topluluğu yaratılmıştır.¹²¹ Avrupalılar ‘güvenlik şüpheciliği’ içinde olup bu, ağırlıklı olarak terörle küresel mücadele ile ilgilidir. Avrupa’nın güvenlik meseleleri çeşitlilik göstermektedir; çevre konularından etnik kimliğe uzanan alanları kapsamaktadır. Bir devletin diğer bir devleti tehdit etmesi üzerine kurulu bir güvenlik meselesi ise geri planda kalmış görünmektedir. Avrupalılar bir yandan karmaşık güvenlik meselelerine dahil olurken, diğer yandan da kendi güvenlikleriyle çelişki yaratan meseleler arasında seçim yapıp değerlendirme yoluna gitmektedirler. Bu nedenle, nelerin güvenlik meselesi olup nelerin olmayacağının belirlenmesine dönük tartışmalar, güvenlik düzeninin işleyen, dinamik bir parçası halini almaktadır.

Güvenlikleştirme bölgesel güvenlik kompleksi yaklaşımı içinde yapılandırılmıştır. Bu yaklaşıma göre güvenlik, jeopolitik özellikler tarafından belirlenmemektedir. Güvenlik; ulusal güvenlikleştirme süreçlerinin, ulusal güvenlik söylemlerinin, ortak tarihi deneyimlerin bir sonucudur.¹²² Bu gibi bir ortaklık, güvenlik komplekslerinin güvenlik kaygıları ile bir araya gelen devletler grubu tarafından oluşturulmasından da kaynaklanmaktadır. Diğer bölgesel aktörler ile ittifak yapma yoluna giden devletleri kapsamaktadır. Bu devletlerin ulusal güvenlikleri, gruptaki diğer devletlerden ayrı düşünülmemelidir. 1998’de güvenlik

¹¹⁹ Buzan, **People, States and Fear**, s. 12; Ole Wæver, “Aberystwyth, Paris, Copenhagen New ‘Schools’ in Security Theory and their Origins between Core and Periphery”, **Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association**, Montreal, March 17-20, 2004, ss. 1-23.

¹²⁰ Buzan, **Security: A New Framework**; Wæver, “Aberystwyth, Paris, Copenhagen”.

¹²¹ Ole Wæver, “The EU as a security actor: reflections from a pessimistic constructivist on post-sovereign security orders” , **International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, security and community**, Ed. Morten Kelstrup and Michael C. Williams, Routledge, London, 2000, ss. 250-94; Emanuel Adler, “Insecurity, Security and Asecurity in the West European Non-War Community”, **Security Communities**, Ed. Michael Barnett, Cambridge University Press 1998, ss. 69-118; Wæver, “Aberystwyth, Paris, Copenhagen”.

¹²² Stefano Guzzini, “Securitization as A Causal Mechanism”, **Security Dialogue**, Cilt 42, Sayı 4-5, 2011, s. 331.

kompleksinin tanımı revize edilmiş ve şu şekle büründürülmüştür: Güvenlikleştirme, güvensizlikleştirme veya ikisinin birbirine bağlı olduğu güvenlik meselelerinin diğerlerinininkinden ayrı olarak analiz edilip çözümlenemeyeceği bir alandır. Bu tanımdaki ana fikir, uluslararası sistemdeki güvenlikleştirme ve güvensizlikleştirme sürecinin önemli parçasının bölgesel bütünlük olduğudur.¹²³ Bölgesel güvenlik kompleksi kendisini diğerlerinden ayıran sınırlara sahiptir.¹²⁴

AB kurumsal nitelikli bir bölgesel güvenlik kompleksi örneğidir. Bu kompleksler güvenlik eylemlerini içerdiğinden bölge içindeki aktörler de birbirlerini güvenlikleştirmektedir. Bu, aynı zamanda güvensizleştirmeyi de içinde barındırmaktadır. Çünkü böyle bir yapıda aktörler, birbirlerine güvenlik meseleleri odaklı yaklaşmamakta ve işbirliği ile yaklaşmayı tercih etmektedirler.¹²⁵

David Campbell'e göre devletler, tehlike üzerine söylem geliştirmeye ihtiyaç duymaktadır. Çünkü 'bizim' 'kim' ve 'ne' olduğumuza dair bir hakikat yaratmaları gerekmektedir. Bunu da 'bizim' 'kim' ve 'ne' olmadığımıza, neden korkmamız gerektiğine dikkat çekerek yapmaya çalışmaktadır.¹²⁶

Bir konuyu uluslararası güvenlik konusu haline getiren, geleneksel askeri-siyasi güvenlik anlayışıdır. Bu bağlamda güvenlik, hayatta kalma meselesidir. Siyasi, sosyal ve entelektüel bilgi açısından toplumun önde gelen kişilerinin ele aldıkları konuyla ilgili tehdit bağlamında konuşmaları o konuyu güvenlikleştirmektedir. Bu tehditler önlem alınmasını ve acil eylem durumunu gerektirmektedir. Güvenlikleştirme güç kullanımını meşrulaştırmaktadır. Aynı zamanda normal politikaları korku politikası haline dönüştürmektedir. Böylece normal politikanın kurallarından kopuş gizliliği, yürütme gücünün artırılmasını haklı kılmaktadır.¹²⁷

Uluslararası alanda ve ulusal düzeyde terörizm en temel güvenlik sorunudur; terörü besleyen mali kaynaklar, dine dayalı radikal hareketler, vb. de güvenlik alanına dahil olmaktadır. Bir devletin üst düzey makamlarının öncelikli hale getirdikleri iç ve dış meseleler, dile getiriliş şekline göre konumlanmaktadır.

¹²³ Barry Buzan, Ole Wæver, **Regions and Powers: The Structure of International Security**, Cambridge University Press, New York, 2003, s. 44.

¹²⁴ Detaylı bilgi için bkz. Buzan, Wæver, s. 53.

¹²⁵ Buzan, Wæver, ss. 56,57.

¹²⁶ Keith Krause, "Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods", **Mershon International Studies Review**, Cilt 40, 1996, ss. 245-247.

¹²⁷ Barry Buzan, "Rethinking Security after the Cold War", **Cooperation and Conflict**, Cilt 32, Sayı 1, 1997, ss. 13,14.

Örneğin, ABD, 11 Eylül 2001'deki terör eylemlerinin ardından terörizme karşı küresel savaş ilan ettiğinde diğer devletlerden, yanında ya da karşısında yer alıp almayacaklarını belirlemelerini istemiş, bundan müttefikler ve ortaklar arasında meseleyi uluslararası mesele haline getiren bir söylem ortaya çıkmıştır. İçeriği ne olursa olsun, terörizm konusu altında bir güvenlik gündemi oluşturma amacı kendisini göstermiştir.¹²⁸ Bir meselenin güvenlikleştirilmesi onun önlem gerektiren bir dış tehdit olarak sunulmasını ve mesele ile normal siyasi prosedürler dışındaki eylemlerle ilgilenilmesini gerektirmektedir. Güvenlikleştirmede paylaşılmış bir ortak tehdit algısı oluşturulmak durumundadır.¹²⁹

Askeri sektörde referans nesne genellikle devlettir. Silahlı kuvvetlerin varlığına yönelik tehditler onların kendi başına referans nesne statüsüne yükselmeleri için teşvik edici faktörler halini alabilmektedir. Herhangi bir mevcut hükümete yönelik askeri darbeler bu bağlamda değerlendirilebilir. Geleneksel güvenlik çalışmaları bütün askeri meseleleri güvenlik alanı için de görse de, durum sadece bu şekilde değildir. Birçok ileri demokraside silahlı kuvvetlerin tek işlevi devletin savunmasıdır. Buna zamanla barış operasyonları, insani müdahaleler de eklenebilmiştir. Siyasi sektörde dış tehdit devletin bağımsızlığı gibi kurucu ilkelere yönelik olabilmektedir. Tehditler ulusüstü kurumsallaşmış ilişkilere dayalı referans nesnelere yönelik de olabilmektedir. Örneğin, AB'ye yönelik tehditler bütünleşme sürecini sekteye uğratanlardır.¹³⁰

Güvenlik tehditleri dokuza ayrılmaktadır: Devlet ve ulus arasındaki bölünme temelinde kasıtlı tehditler; siyasi-ideolojik temele dayanan kasıtlı tehditler; örgütlenme ilkeleri ve birimler üzerinden gelişen kasıtsız tehditler; siyasi-ideolojik temeldeki kasıtsız tehditler; ulusüstü ve bölgesel bütünleşmelerin güvenliği ve bu bütünleşmelere karşı güvenlik; devlet ve ulus bölünmesinden dolayı hassasiyet doğuran sistemle ilgili ve ilkesel tehditler; siyasi-ideolojik temelde yapısal tehditler; ulusüstü hareketlere yönelik tehditler; uluslararası toplum, hukuk ve düzene yönelik tehditler.¹³¹

¹²⁸ Barry Buzan, Ole Wæver, "Macrosecuritisation and security constellations", s. 267.

¹²⁹ Barry Buzan, "Rethinking Security", s. 14; Barry Buzan, **Security**, s. 24.

¹³⁰ Barry Buzan, "Rethinking Security", s. 16.

¹³¹ Barry Buzan, **Security**, ss. 155-159.

Tehditleri genel olarak ise askeri ve siyasi tehditler şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Bir devlete yönelik askeri tehditler, o devletin bütün bileşenlerini etkileme potansiyeli taşımaktadır. Askeri tehditler önem derecelerine göre farklılaşabilmektedir. Siyasi tehditler ise askeri tehditler kadar kolay tanımlanabilecek konumda değildir. İki tehdidin ilişkisi, siyasi tehdidin tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Siyasi bir varlığa sahip olan bir devletin, bu varlığına yönelik bir siyasi tehdit askeri tehdit olarak da görülebilir. İdeolojiler arasında rekabet ya da ulusun kendisine yönelik bir saldırı şeklinde olabilir. Bu noktada önemli olan, kasten varolan siyasi tehditler ile devletin meşruiyeti üzerinde yabancı kaynaklı olarak ortaya çıkan tehditler arasında ayrım yapılmasıdır.¹³²

Güvenlikleştirmenin bir kolunu da ‘makro-güvenlikleştirme’ meydana getirmektedir. Buzan’ın uluslararası ilişkiler disiplinine yaptığı bu kavramsal katkı, Ole Weaver’in ifadelendirdiği güvenlikleştirme kavramına dayanmaktadır. Weaver, güvenliğin ve güvenlik sorunlarının tanımlanmasında toplumun önde gelenlerinin belirleyici olduğunu belirtmiştir. Deklare edilen güvenlik sorunu ile o mesele artık güvenlikleştirilmiştir. Aynı zamanda kamuoyu da bunu böyle kabul etmiştir. Makro-güvenlikleştirme de buna dayanmaktadır, fakat daha geniş bir ölçüğe sahiptir. Makro-güvenlikleştirme güvenlik meselelerini, gündemini ve ilişkilerini bir sistem temelinde yapılandırma hedefi taşımaktadır. Evrensel bir tehdit ve referans nesnesi yapısı kurma temeline dayanmaktadır. Buzan bunun için küreselleşme ve evrenselci bir ideolojiye inanç olmak üzere iki neden öne sürmektedir. Ona göre Soğuk Savaş makro-güvenlikleştirmenin önemli bir örneğidir. Soğuk Savaş on yıllarca uluslararası toplumun ana akım güvenlik dinamiklerini yapılandırmıştır. Buzan, sonrasında ‘Terörle Mücadele’nin makro-güvenlikleştirme konusu olup olamayacağını merak etmiştir. Devletlerin, günlük işlevlerinin bir parçası olarak güvenlikleştirmeye ihtiyacı olduğunu, Soğuk Savaş’ın ardından bir tehdit boşluğu olduğunu ve 11 Eylül terör eylemlerinin ve dolayısıyla Terörle Mücadele’nin bu tehdit boşluğunu doldurduğunu ileri sürmüştür. Terörle Mücadele, Amerikan hükümetince makro-güvenlikleştirme konusu haline getirilmiştir. Dönemin ABD Başkanı George W. Bush’un “ya bizimlesiniz ya da bizim karşımızdasınız” şeklindeki ultimatomu Soğuk Savaş dönemi atmosferini yaratmaya dönük bir söylem olmuştur. Soğuk Savaş

¹³² Marianne Stone, “Security According to Buzan: A Comprehensive Security Analysis”, **Security Discussion Papers Series 1**, Spring 2009, ss. 4,5.

döneminde de her ülke iki kutuptan bir taraf seçmek durumunda kalmıştır. Buzan, terörizmi normal politikanın bir parçası olarak görmeyi önermekte ve böylece bir bakıma terörist eylemlerle trafik kazalarını ya da insanların günlük olarak karşı karşıya kalabileceği benzer riskleri eşitlemektedir. Bunun daha iyi kavranabilmesi için terörizmi güvenlikleştiren politika bağlamında üç seçenek öne sürmüştür: İlki, devletin teröre karşı hassasiyetlerinin güçlendirilmesi anlamında izolasyondur. Bu seçenekte liberal değerler pahasına önlemler alınabilir. İkincisi, baskıdır. Polis ve askerin eylemleri ve müdahaleleriyle teröristlerin etkisiz hale getirilmeleri anlamındadır. Baskı seçeneğinde de bir demokratik toplum için önemli olan liberal değerler sarsılabilir. Üçüncüsü ise dengelemedir. Bu seçenekte dünyanın eşitsizliklerle dolu olduğu, terörizmin de bu eşitsizlikler ve adaletsizliklerden kaynaklandığı vurgusu öne çıkmaktadır.¹³³

Uluslararası düzeyde güvenlikleştirme, bir meselenin uluslararası platformlarda aciliyetinin öne sürülmesi ve diğer meseleler karşısında öncelikli olarak ele alınmasının sağlanması anlamındadır. Güvenlikleştirme sosyal bir yapılandırma sonucu meydana gelmektedir. Halkın bir konuyu güvenlik bağlamında ele alış şekli güvenlikleştirmede belirleyici niteliktedir. Kimse, insanlara gerekli bir güvenlik eylemini yaptırma garantisine sahip değildir. Tıpkı, kimsenin alternatif bir güvenlik oluşumunu söylemekten alıkonamayacağı gibi.¹³⁴ Bir ülkenin önde gelenleri ve toplumu başka bir ülkenin silahlı kuvvetlerini tehdit faktörü olarak görüyorsa, devletler arasındaki ilişkiler klasik askeri güvenlik ilişkisine kaymaktadır. Burada bir tarafta askeri teknolojinin gelişmesi, silahlanma yarışı, ulusal savunma ve caydırıcılık politikaları karşısında etkileşim ortaya çıkarken, diğer tarafta silahlanma kontrolünü, silahsızlanmayı, saldırgan olmayan bir savunmayı geri plana atan ve susturan politikaların öncelik kazanması söz konusu olmaktadır. Askeri ilişkiler güvenlikleştirdiği takdirde bundan sonra güce dayalı araçların şekillendirdiği süreçlerin yaşanması beklenmelidir. Bu da kapasitelere göre şekillenmektedir.¹³⁵ Bundan sonra diplomatik ilişkilerin sertleştiği ve sert güç unsurlarının öne çıkmaya başladığı tahmin edilebilir. Askeri güvenlikleştirmenin oluşumunda ve sürdürülmesinde askeri kapasitenin ötesinde coğrafya, tarih ve politika rol oynamaktadır. Soğuk Savaş'ın

¹³³ Stone, ss. 8-10.

¹³⁴ Barry Buzan, Security, ss. 29, 31.

¹³⁵ Buzan, ss. 51, 52.

sona ermesinin ardından küresel düzeydeki güvenlik kaygıları bölgesel ve yerel düzeye doğru iniş sergilemiştir.¹³⁶

2. Paris Okulu ve Güvenlik

Kopenhag Okulu'na göre meseleler güvenlik meselesi haline ya da tehdit haline 'dil', yani söylem aracılığıyla gelmektedir. Çeşitli aktörleri ya da konuları siyasi bir topluluğu tehdit eder hale getiren dil, güvenlikleştirmeye olanak sağlayan temel öğedir. Güvenlikleştirme bağlamında dili ve söylemi temel dayanak noktası olarak almak iki nedenle sorunludur. Bu nedenlerden ilki, anlamın aktarılacağı tek aracın dil ve söylem olmasıdır. Halbuki güvenlikleştirmeyi şekillendiren unsurların açıklanması gerekmektedir. İkincisi, sadece dile ve söyleme odaklanmanın, bürokratik uygulamaların veya maddi eylemlerin sadece söyleme dayalı güvenlikleştirmeden değil, güvenliğin anlamının iletilmesinden ve kendi kendine yapılanmasından da kaynaklandığını göz ardı etmesidir.¹³⁷

Kopenhag Okulu'nun açıklamalarını dar bulan Didier Bigo ve Paris Okulu işte bu noktalardan hareketle güvenliğin rutin uygulamalar aracılığıyla farklı konu ve alanlara uygulandığını ileri sürmüştür. Tehditler karşısında önlem alınmasını, sadece belli söylemlerin varlığına dayandırmamıştır. Bir başka deyişle, güvenlikleştirmenin sadece söyleme dayanmadığını savunmuştur. Gözetim ve denetimler ile sınır kontrollerinin güvenlikleştirmenin tipik bir örneği olduğuna; bunların sadece söylemlerden kaynaklanan eylemler olmadığına işaret etmiştir. Paris Okulu, güvenlikleştirme çalışmalarında güvenlik ve güvensizlik ile ilgili anlamlandırmaların ve bu anlamlandırmaların gerektirdiği koşulların ve uygulamaların üzerine odaklanılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu durum, güvenlik uygulamalarının söylemden kaynaklandığını benimseyen güvenlikleştirme çerçevesinin güvenliği kavrayışına zıt bir duruşu temsil etmektedir.¹³⁸

Güvenlikleştirmenin sadece söyleme indirgenmesi, bu çerçevede Paris Okulu'nun, belirleyici olduğunu düşündüğü siyasi ve sosyal koşulların (context) ve

¹³⁶ Buzan, ss. 59, 61.

¹³⁷ Matt McDonald, "Securitization and the Construction of Security", **European Journal of International Relations**, Cilt 14, Sayı 4, 2008, ss. 568, 569.

¹³⁸ McDonald, s. 570.

bu koşullarla ilgili eylemlerin odak noktası olmadığı dar bir görüşe karşılık gelmektedir. Kopenhag Okulu, Paris Okulu'nun aksine güvenlik meselesinde kimlik ve benzeri unsurların oluşturduğu koşullara önem vermemektedir. Kopenhag Okulu'ndan Ole Weaver ise güvenlik algılarını ve eylemlerini Avrupa'daki tarih ve kimlik arkaplanı ile ilişkilendirebilmiştir.¹³⁹

Paris Okulu'nun yaklaşımı, Kopenhag Okulu'ndaki söylemin 'koşullarına' üç açıdan atıf yapmaktadır: İlki, güvenlikleştirme dinamiklerinin farklı sektörlerde gerçekleştiğidir. Tehdidin ne olduğunun belirlenmesi askeri endişelerle ayrı, çevresel endişelerle ayrı meydana gelmektedir. Bu ayrımın en göze çarpanı, sosyal alanda ve kamu alanında olanıdır. Sosyal alandaki, kimliklerin korunmasını kapsarken, kamu alanındaki müdahaleciliğe karşıtlığı içermektedir. Buna rağmen, sektörler arasındaki bölünme, koşulların yeterli derecede dikkate alınmasına yetecek noktaya ulaşmamaktadır. Sektörler arasında ayırım yapmak bazı durumlarda zor ve gereksiz de olabilmektedir. Siyasi liderler 'korunma' ihtiyacı karşısında ülkelerinde bağımsızlık ve kimlik tartışmalarını öne çıkarabilmektedirler. Güvenlik dinamiklerini bölümlere ayırmaya çalışabilmektedirler. Bu da meselelere yaklaşımda söylemin sürdürülebilirliğini zorlaştırmaktadır. İkincisi, koşulların dikkate alınması bağlamında güvenlikleştiren hareketlerin başarıya ulaşmasında dinamikler, gelişmeler ve kurumlar ile bunların yarattığı koşulların rollerine işaret edilmesidir. Ole Weaver, söylemin şeklinin önemini tanımlamıştır. Ona göre bu, güvenlikleştiren aktörün rolü ve tehditle ilgili tarihsel koşullardır. Bu tanımlama, özellikle de tarihsel koşul vurgusu, koşulların rolünün varlığına işaret eder niteliktedir. Bir başka deyişle, bu açıdan adeta bir farkındalığın olduğu gösterilmiştir. Fakat bu farkındalık Kopenhag Okulu'nda güvenlikleştirme kapsamına dahil edilmemiştir. Üçüncüsü, güvenlikleştirmenin kapsamı, kitlenin rolünün kabul edildiği faktörlerle ve desteklenen güvenlik kararlarıyla ilişkilidir. Bu da, güvenlik ve tehdidin belirlenmesinde koşulların öneminin göz önünde bulundurulduğu çıkarımını destekleyecek olsa da, iki kısıtlamayla karşılaşmaktadır: İlki, neyin desteklendiği sorusunun cevabı, 'olduğu zaman nasıl biliriz' ve 'Kopenhag Okulu'nda

¹³⁹ McDonald, ss. 570, 571.

kuramsallaştırılmamış ise bunun anlamı ne olabilir' soruları etrafında hayat bulmaktadır.¹⁴⁰

Kopenhag Okulu'nun öngördüğü üzere, güvenlikleştirme kapsamında meseleler, öyle kabul edilip tanındığı ve tanımlandığı için güvenlik meselesi haline gelmektedir. Örneğin, İngiltere'nin eski Başbakanı Tony Blair'ın, İngiliz kamuoyuna Irak'ta Saddam Hüseyin'in Kitle İmha Silahı Geliştirme Programı yürüttüğünü açıklaması konuyu güvenlikleştirmiş ve 2003'te Irak'ın işgal edilmesi sonucuna zemin hazırlamıştır. Saddam Hüseyin'in ve programının güvenlikleştirilmesi, kamuoyunun Saddam rejimini ve programı tehdit unsuru olarak görmesinde ve İngiliz Parlamentosu'ndaki oylamada Irak'a asker gönderilmesinin ve dolayısıyla işgalin desteklenmesinde meşruiyet sağlamıştır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, meseleler belirli örneklerde güvenlik tehdidi haline dönüşmektedir.¹⁴¹

Küresel politikalar bağlamında bazı zamanlarda güvenlik ve tehdit söylemlerinde radikal değişiklikler meydana gelmektedir. Bu, daha çok siyasi krizlere cevap verilen zamanlarda olmaktadır. Bir konunun sadece güvenlik meselesi olduğu zamana odaklanmak ise Paris Okulu'na göre üç nedenle sorunlu bir tutumdur. İlki, meselelerin uzunca bir süre güvenlik meselesi ya da tehdidi olarak görülmesidir. Didier Bigo'nun belirttiği gibi, meseleler herhangi bir anormal müdahale olmadan güvenlik ve tehdit meselesi olarak kurumsallaştırılabilir. Göçmen olgusunun Avrupa'da güvenlik tehdidi olarak yapılandırılması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu gibi uzun vadeli süreçler ve pratikler güvenlikleştirme çerçevesi kapsamına zorla yerleştirilmektedir. Çünkü bu çerçevede müdahale ve normal politikaların askıya alındığı zamanlara odaklanma söz konusudur. İkincisi, müdahale anına odaklanılmasının, müdahalenin o an nasıl ve niçin meydana geldiğini anlamaya yardımcı olmamasıdır. Bir aktör niçin ve hangi bağlamda bir meseleyi dış tehdit olarak göstermektedir? Bir aktör niçin böyle bir güvenlikleştirme eyleminde desteklenmektedir? Ronnie D. Lipschutz, güvenlik ve tehdit söylemini tarihten kaynaklanan yapıların, süreçlerin, devletler içindeki iktidar mücadelelerinin, sosyal gruplar arasındaki çatışmaların ve hepsini kuşatan çıkarların bir ürünü olarak tanımlamaktadır. Buna karşın, Kopenhag Okulu ise bir güvenlikleştirme örneğinin, müdahalelerin olabileceği koşullar keşfedilmeden de anlaşılabilceğini öne

¹⁴⁰ McDonald, ss. 571, 572.

¹⁴¹ McDonald, ss. 575, 576.

sürmektedir. Halbuki güvenlik karşılıklı etkileşime dayalı olarak oluşmuş farklı koşullarda yapılan(dırıl)maktadır. Üçüncüsü, bir meselenin güvenlik meselesi olduğu ve dolayısıyla panik ya da olağan üstü politikalar alanına girdiği ana odaklanmak sorunlu bir tutumdur. Çünkü güvenlik ve politika arasında bir karşıtlık vardır. Rita Abrahamsen'in ortaya koyduğu üzere, bir konunun siyasi konu olmaktan güvenlik konusu olmaya geçtiği ana odaklanmak, meselenin ya da tehdidin devamlılığının olmadığı bir politikayı önermektedir. Meseleler, tehdit olarak tanımlanmadan önce risk olarak görülebilmektedir. Fakat güvenlikleştirme çerçevesine göre ikisi arasındaki temel fark birinin siyasi mesele, diğerinin ise güvenlik tehdidi olmasıdır.¹⁴²

Kopenhag Okulu'nun güvenlik mantığı Galler Okulu tarafından da gözden geçirilmiştir. Kopenhag Okulu'nun tehdit tanımlamalarında ve tehdide yönelik tepkilerde devleti ve siyasi liderlerini merkeze yerleştirmesi ve önlem için kullanılacak güvenlik araçlarından orduyu, yani askeri gücü öne çıkarması, güvenliği sağlarken geleneksel devletçi tutumun, dışlayıcı ve askeri yaklaşımların varlığını somutlaştırmakta ve normalleştirmektedir. Galler Okulu bunu sorun olarak görmüştür. Halbuki yapılması gereken, siyasi toplulukların ve değerlerinin farklı aktörlerce konumlandırılış şekillerinin ve güvenlikle ilgili bir vizyonun diğerlerine göre ağır basmasına zemin hazırlayan koşulların keşfedilmesidir.¹⁴³

Kopenhag Okulu güvenliğin sosyal yapılanmasını güvenliğin dinamiklerini anlamak için kullanma taraftarıdır. Sosyal meseleler üzerinden analizler yapılabilmektedir. Böylece güvenlikleştirmeyi tetikleyen sebepler anlaşılabilir. Okulun güvenlikleştirme perspektifi, insanlar için neyin gerçek güvenlik olduğunu, elitler tarafından üretilenden ziyade neyin gerçek güvenlik sorunu olduğunu konuşmaktan kaçınmaktadır.¹⁴⁴

Diğer taraftan, Kopenhag Okulu güvenliği negatif görmektedir. Bu negatiflik, meseleleri normal politika ile ele almada başarısızlık sergilenmesinin bir sonucu olarak kabul edilebilir. Paris Okulu ise iç ve dış güvenliği birleştiren bir niteliğe sahiptir ve sadece söyleme bakmayıp uygulamaya da bakmaktadır.¹⁴⁵

¹⁴² McDonald, ss. 576, 577.

¹⁴³ McDonald, s. 579, 582.

¹⁴⁴ Buzan, "Rethinking Security", ss. 19,20.

¹⁴⁵ Wæver, "Aberystwyth, Paris, Copenhagen".

B. Güvenlik Stratejileri ve Güvenliğin Değişen Anlamı

Devletler dışarıdan herhangi bir tehdide maruz kaldıklarında ve bundan incinebilirlikleri sözkonusu olduğunda temel tercihleri, ya incinebilirliğin azaltılması için kendi başlarına bazı tedbirler alma doğrultusunda faaliyete geçmek, yani bir ulusal güvenlik stratejisi izlemek, ya da tehdidin kaynağındaki gerçek nedenlere inerek tehlikeyi tümünden ortadan kaldırmaya çalışmak, yani bir uluslararası güvenlik stratejisi takip etmek şeklinde olmaktadır. Devletler, bu iki tercihten sadece birini seçmek zorunda değildir. Nitekim Richard Bergeron, aksi mümkün olmakla beraber, bir devletin, birbirinden net olarak ayrılabilen bir ulusal güvenlik stratejisi ve bir uluslararası güvenlik stratejisini aynı anda izleyebileceğini belirtmektedir. Üstelik bu stratejiler birbirlerini tamamlayıcı olabilmektedir. Realist siyasî yaklaşımlar ülkeleri, savunma önlemlerine dayalı bir ulusal güvenlik stratejisi izlemeye zorlarken, aynı anda liberal güçler ise, uluslararası güvenlik stratejisi bağlamında örneğin, dünyadaki sorunlu bölgelerde demokrasiyi yaygınlaştırma politikası izlemeye itebilmektedir. Başarısız devletlerin, komşuları üzerinde yarattıkları tehditler ve neden oldukları istikrarsızlıklara karşı, komşuların kendi güvenlikleri için her türlü önlemi alma hakları ve zorunlulukları bulunmaktadır. Bu noktada, ulusal ve uluslararası stratejiler arasında belirginleşen önemli bir farklılığa değinmek gerekmektedir. Ulusal güvenlik stratejisi çerçevesindeki eylemler, büyük ölçüde tehdide maruz kalan devletler tarafından yapılmaktadır. Ancak, uluslararası güvenlik stratejisi ise, devletlerin aralarındaki ilişkilerin doğrudan ayarlanmasını gerektirmektedir. Çünkü bu tercih, devletlerin bölgesel ve/veya uluslararası sistem şartlarını, kendilerini daha güvenli hissedebilecekleri şekilde etkileyip değiştirmelerini mecbur hale getirmektedir. Bir başka deyişle, eğer geniş anlamda izlenen uluslararası güvenlik stratejilerinden biri, İslam dünyasında demokratik rejimleri güçlendirmek yoluyla daha güvenli bir dünya oluşturmak olarak ele alınırsa, bu stratejinin desteklenmesi için başka bazı ilave yardımcı araçlara da gereksinim duyulmaktadır.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Ömer Göksel İşyar, “Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama”, **Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 3, 2008, s. 3; Buzan, **People, States, and Fear**, s. 112; Fred Koetje, “South African National Security Policy: An International Relations Perspective”, **African Security Review**, Cilt 8, Sayı 6, 1999; Haluk Özdemir, “Başarısız Bir Devlet Olarak Irak: PKK’ya Karşı Olası Kuzey Irak Operasyonunda Dikkat Edilmesi Gerekenler”, **2023 Dergisi**, Sayı 79, 15 Kasım 2007, s. 32.

Öte yandan, ulusal güvenlik stratejileri aracılığıyla devletler, tehditleri, genelde kendi imkânlarıyla azaltmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, ulusal güvenlik stratejileri toplumda özgüveni artırmaya çalışılabilmekte; spesifik tehlikeler ya da tehditler karşısında bir takım kırmızı çizgiler belirleyebilmekte; ekonomik tehditler karşısında kaynaklarını çeşitlendirebilmekte ve halkı daha düşük yaşam standartları yönünde şartlandırabilmekte; askerî bir takım tehditler karşısında ise, silahlı kuvvetleri güçlendirebilmekte ve benzeri tedbirler alabilmektedir.¹⁴⁷

Uluslararası güvenlik stratejileri, devletler arasındaki ilişkilerin gidişatına dayalıdır. Diğer ifadeyle, bir uluslararası güvenlik stratejisi devletler arasındaki ilişkilere bağlıdır. Ulusal güvenlik stratejisi ise, bunun tam aksi yönde, tamamen kendine güven mantığına dayanmaktadır. Uluslararası güvenlik stratejisinin esası, tehditleri uluslararası sistemin şartlarına etki ederek zayıflatmaya veya ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Bu arada, ulusal güvenlik stratejisinin esası ise, bunun tam tersidir; daha ziyade devletin kendini değiştirmeye/güçlendirmeye çalışması ve askerî anlamda agresif ve savunmacı önlemler almasıdır.¹⁴⁸ Aralarında güvenlik topluluğu oluşturabilen devletler için, ulusal güvenlik stratejileri ile uluslararası güvenlik stratejileri arasında bir farkın olmadığı belirtilebilmektedir.

Güvenlik kavramı, uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler doğrultusunda değişmektedir. Güvenliğin kavramsallaştırılması uluslararası ilişkilerin tarihsel koşullarından oldukça etkilenmektedir. Güvenlikle ulus-devlet arasındaki karşılıklı bağ, Westphalia sisteminin ayırt edici bir özelliği olmuştur. Sanayi devrimi savaş idaresini ve şekillerini kökten değişikliğe uğratmış, yol açtığı zararlar üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Dekolonizasyon süreci, güneyde yeni ülkeler kuruldukça güvenlik çalışmalarında devletin konumunu etkilemiştir. Bu devletlerin birçoğu kendi ulusal sınırları üzerinde otorite sahibi olmaktan yoksun kalmıştır. Ayrıca, Soğuk Savaş süresince uluslararası alandaki siyasi ilişkiler çatışmaya dayalı olup oldukça askerileşmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından devlet odaklı olmayan alternatif bir güvenlik anlayışı ve söylemi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu yeni çıkış küreselleşme sürecinin de bir etkisi olmuştur. Devletler, artan oranda kendi

¹⁴⁷ Eric A. Nordlinger, **Isolationism Reconfigured: American Foreign Policy for a New Century**, Princeton Paperbacks, Princeton 1996, s. 238; Buzan, **People, States and Fear**, s. 334.

¹⁴⁸ İşyar, ss. 5,6.

sınırları dışındaki politikaların ve süreçlerin etkisi altında kalmaya başlamıştır. Vatandaşlarının güvenliğini tek başına sağlamada sıkıntı çekmiştir.¹⁴⁹

Güvenliğin değişen doğasının üç boyutu bulunmaktadır. İlki, yeni varlık gösteren tehditlerdir. Yeni tehditler kapsamında, devletlerin içindeki çatışmalar ve bunların göç akınlarından petrol fiyatlarının yükselmesine kadar uzanan bölgesel ve küresel sonuçları, terörizm, uluslararası suçlar yer almaktadır. İkincisi, ulusal ve uluslararası güvenlikte devlet dışı aktörlerin çoğalması ve rollerinin artmasıdır. Üçüncüsü de yeni koordinasyon ve işbirliği şekillerinin ortaya çıkmasıdır. Bu, yeni güvenlik tehditleri arasında koordinasyonun artmasıyla ilgilidir. Değişen tehdit koşulları, tehditlerin uluslararası barış ve güvenlik karşısındaki tanımlarına yansımaktadır. Bunu BM Güvenlik Konseyi'nin geleneksel tehditlerden (devletler arasındaki savaş) barışa; modern tehditlerden (iç krizler) barışa; post-modern tehditlerden (kitle imha silahlarının varlığı, terörizm) barışa uzanan tanımlamalarından anlamak mümkündür.¹⁵⁰

Bölgesel güvenlik kompleksi devletler arası ilişkilerin de ötesinde, daha geniş bir yelpazeden, materyalist ve inşacı yaklaşımları kullanmaktadır. Materyal açıdan, Neorealizme yakın bir egemenlik sınırı ve güç dağılımı üzerine odaklanılırken, İnşacı açıdan güvenlik meselelerine anlam yükleyen siyasi süreçlere odaklanılmaktadır. Bölgesel güvenlik kompleksi teorisi bölgesel düzeye işlev yüklerken, buna küresel, bölgeler arası ve yerel düzeyleri de eklemektedir. Hangisinin baskın olacağı ise ilgili koşulların belirlediği bir durum olarak bırakılmaktadır. Farklı koşullarda olsa da, bölgesel düzeyde güvenlik dünyanın her yerinde aktif konumdadır. Bu nedenle, çok düzeyli ilişkiler kapsamında bölgesel ve küresel güvenlik mekanizmasının ve güvenliğin çok düzeyli bir kavram olduğunun zemini hazırlanmaktadır. Bu noktadan hareketle, daha az devlet merkezli daha çok bölgesel odaklı bir çokdüzeyli güvenlik yönetişimine yönelmektedir.¹⁵¹

Çokdüzeyli güvenlik yönetişimi ve bölgesel-küresel yönetim mekanizmasının anlaşılabilmesi ve iddialarının geçerli kılınabilmesi için şu hususlar öne sürülebilmektedir¹⁵²:

¹⁴⁹ Tania Felicio, "Multilevel Security Governance: Reinventing Multilateralism through Multiregionalism", **Human Security Journal**, Cilt 5, 2007, ss. 51,52.

¹⁵⁰ Felicio, ss. 51,52.

¹⁵¹ Felicio, ss. 53,54.

¹⁵² Felicio, ss. 56,57.

1- Güvenlik çok düzeyli bir olgudur; küresel düzeyde de ele alınabilir, bölgesel düzeyde de ele alınabilir. Çatışmalar sınırların ötesine sıçrama özelliği taşımaktadır. Çatışmaları tek bir devletin yatıştırması artık mümkün değildir.

2- Alt sistemlerin işbirliğine gidebildiği kabul edilerek, bölgelerin birbirleriyle rekabet eden bloklar olduğu fikri ortadan kaldırılabilir. İşbirliği küresel düzeyde bir sosyalleşmeye yol açabileceği gibi küresel düzeyde ortak bir zemin bulunmasını da kolaylaştırabilir.

3- Bölgeselcilik geniş kapsamlı birçok sektörlü hareketi kapsadığından uluslararası örgütleri dönüştürmektedir. Bölgeler, kapsadığı ülkelerin karşılıklı çıkarlarını entegre etmeye çalışır. Bu da zahmetli bir iştir. Fakat bölgesel örgütler, örneğin kriz anlarında daha hızlı tepki verebildiklerinden dolayı uluslararası alanda karşılaştırmalı bir üstünlüğe sahiptir.

4- Bölgelerin koşulları birbirinden farklılık göstermektedir. İnsan kaynağı ve mali kaynak açısından biri diğerine nazaran daha fazla gelişebilir. Örneğin, Avrupa ile Afrika içindeki bölge koşulları birbirinden çok farklıdır. Bölgeler birbirlerinin kapasitelerini artırmak için çaba harcayabilirler. BM, Afrika Birliği için bunu yapmaktadır. Bölgeler arası işbirliği bölgesel güvenlik kapasitesini artıran bir destekçi konumundadır. Bölgeler arası işbirliğinin kapasite geliştiren yönüne dönük en iyi örnek yaptığı mali yardımlarla AB'dir.

Paris Okulu'na göre, güvenlik meselesi bağlamında 'yeniden ulusallaşma' olasılığı hep vardır. Şiddet ve çatışmanın dönüşümü güvenlik alanında doğrudan ve belirleyici bir etkiye sahip olmadığından, askeri tehdit olasılıklarının yeniden ortaya çıkması tehlikeli bir durum olarak anlamlandırılmaktadır. Asker ve polisin işbölümü yaptığı görev alanına yeniden dönüş olabilmektedir. İnsani amaçlı misyonlar ve Batı dışındaki ülkelerde düzenin korunması gibi eylemlerin yaygınlaşması polis-istihbarat-asker odaklı faaliyetlerin birleştirilmesini tehlikeye düşürebilmektedir. Buna rağmen 11 Eylül saldırıları, iç ve uluslararası güvenlik bağlamındaki pozisyonlar arasında uyum sağlamayı tetiklemiştir. Fakat bu uyum askeri

faaliyetlerin alanını genişletmiş ve terörle mücadelenin artık polis himayesinde yönetilemeyeceği düşüncesinin meşru zeminini hazırlamıştır.¹⁵³

Güvenliğin iç ve dış boyutlarının birbirlerine yaklaştığı iç güvenlik sınırlarında, diğer devletlerin sınırlarının ötesine geçerek daha büyük alanlara yayılma söz konusudur. AB bunun bir örneğidir. Bu yayılma güvenlik kurumları ağının yapılandırılması ile aynı çizgide gitmektedir. Burada toplum ve hareket serbestliği sağlayan yönetim şekilleri devlet tarafından daha sıkı tutulmaktadır. Askeri kurumların savaşla ve emniyet güçlerinin suçla ilgili yapıları çok da doğal değildir. Bu yapılar, kurumların güç kullanımında tekel olmalarını sağlama alma isteklerinin bir sonucudur. Sivillerin korunması, sivil savunma, sınırların gözetim ve denetimi, bu kapsamdaki karışıklıklara müdahale gibi konularda aktif olsa bile, ordunun iç politikada rol oynamasını engellemek için kurallar ve yasalar koyulmuştur. Polis kurumlarının sınır ötesinde operasyonlarda bulunmasına sınırlandırma getirilmiştir. Fakat bu pratikler zamanla değişim içerisine de girmiştir. Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından Batı ülkelerinde güvenlik birimlerinin faaliyetleri arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır. Polis güçleri adeta askeri bir statü kazanmış, sınır kontrol ve istihbarat servisleri iç ve dış bilgi koordinasyonunun odağında yer almış, anti-terör timleri polis ve asker arasındaki bir konuma yerleşmiştir. Artık her birim kendi tehdit algılarını ve önceliklerini tanımlama noktasına gelmiştir.¹⁵⁴

İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesinin ardından ordu ve istihbarat servisleri gibi dış güvenlik birimleri dışarıdan sızan düşmanları bulmak amacıyla devlet sınırlarının içi ile ilgilenmeye başlamıştır. Ulusal polis gücü, sınır koruma ve gümrük birimleri gibi iç güvenlik birimleri iç düşmanları devletin kendi sınırlarının ötesinde, suç ağları içinde aramaktadır. Yeni tehdit ve riskler karşısında güvenlik birimleri arasındaki bu 'uyum', iç ve dış güvenlik birimleri için yeni yapı ve işbirlikleri açısından haklı gerekçeler yaratmaktadır. Hatta güvenlik meseleleri için bütçeden ayrılan pay mali krizlere rağmen makul ölçülerde tutulmaktadır. Bu, aslında yeni bir güvenlileştirme değildir. Fiziki, sosyal ve kimliğe dayalı sınırların

¹⁵³ Didier Bigo, "Internal and External Aspects of Security", **European Security**, Cilt 14, Sayı 4, 2006, ss. 394, 395.

¹⁵⁴ Bigo, s. 395.

denetimiyle ilgilidir. İç ve dış olmak üzere, devlet sınırlarının da ötesinde yeni bir sınır çiziminin göstergesidir.¹⁵⁵

İç güvenlik, göç hareketlerinin, diğer ülkelerin kültürel, dini ve sosyal nüfuzlarının gözetim ve denetimini kapsamaktadır. Sınırların geçilmesi sadece ülke toprağı ile ilgili bir mesele değildir; kimlikle de ilgili bir meseledir. Kimlikler arasındaki sınırların aşılması anlamına da gelmektedir. Bu nedenle iç güvenlik yabancı ülkelerle işbirliğini de kapsamaktadır. İç ve dış, devlet ve toplum, bağımsızlık ve kimlik arasında keskin sınırların varlığı bir hoşnutsuzluk yaratmaktadır. İç güvenlik eylemleri dış, devlet, bağımsız güvenlik ve iç, sosyal, kimlik güvenliği arasında ayırım yapma olasılığını engellemektedir. Bu hususlar dış politikadan ayrı düşünülmemektedir. İç tehditlere karşı ulusal sınırların sadece ulusal araçlarla korunması düşünülmemektedir. İç güvenlik, kamusal alandaki toplulukların ulusal kimliği tanımlama şekilleriyle ilgili bir iç sorun değildir. İç güvenlik kamu düzeni ve sınırların ya da toprakların gözetim ve denetimi ile ilgilidir. Asker ve polis gücü iç güvenlik alanının genişlemesiyle birlikte birbirine bağı hale gelmektedir.¹⁵⁶

Güvenlik ve özellikle de iç güvenlik sınırların, kimliklerin ve kamu düzeninin güvenlikleştirilmesi süreci olarak anlaşılabilir. Bazen güvenlik insanlar ve gruplar üzerinde istenmeyen etkiler yaratabilmektedir. Buna ‘güvenlik ikilemi’ denmektedir. Bu ikilem dışta ve devletler düzeyinde olabildiği gibi içte ve topluluklar düzeyinde de olabilmektedir. Örneğin, göçmenlerle sınır polisleri, yabancı vatandaşlarla banliyö polisleri arasında görülebilmektedir.¹⁵⁷ İç güvenlik alanının genişlemesinin nedeni, bireylerin güvenliğinin, güvenliksizlik içinde olduklarına dair kişisel düşüncelerin, bireysel ve kolektif güvenlik arasındaki bağlantının, devletin ve ulusal güvenliğin ötesinde vatandaşların ve toplumun güvenliği aracılığıyla daha fazla dikkate alınmaya başlanmasıdır. Bu sayede riskler azaltılabilmektedir. Liberal düşünürler bu durumu devletin bireyler üzerinde baskı kurmalarına yarayan bir durum olarak görebilmişlerdir. Bu yanlış bir görüş olarak kabul edilebilir. Aslında bireyselleşme, bu alandaki devlet kontrolü ile gelişebilmekte ve garanti altına alınabilmektedir. Bireyselleşme ve devlet kontrolü aynı sürecin

¹⁵⁵ Didier Bigo, “When Two Become One: Internal and External Securitisations in Europe”, **International Relations Theory and The Politics of European Integratio: Power, Security and Community**, Morten Kelstrup, Michael C. Williams, London, Routledge, ss. 320, 321.

¹⁵⁶ Bigo, ss. 321, 322.

¹⁵⁷ Bigo, s. 323.

farklı taraflarına işaret etmektedir.¹⁵⁸ Bireylerin güvenliği sınırları aşan bir durumdur. Adeta yeri ve yurdu olmayan bir durumdur. Bu nedenle ağlar, ülkeler arasındaki işbirliği ve anlaşmalara dayalıdır.¹⁵⁹

İç güvenliğe yönelik tehditlerin güvenlik stratejisi konusu olması bir takım sonuçlara yol açmaktadır. Farklı hizmet servislerine paylaştırılan görevlerin yeniden tanımlanması bu sonuçlardandır. Örneğin, İtalya Savunma Bakanı radikal İslami hareketler tehditini komünizm tehditi yerine geçen bir unsur olarak gösterebilmiştir. Bu nedenle de göç dalgalarının kontrolü için ordunun kullanılmasını önermiştir. Almanya'da Helmut Kohl PKK'yı terörist bir parti olarak kabul etmiş ve ulusal güvenliği için bir tehdit olarak tanımlamıştır. Fransa'da 1995'deki bombalı saldırılar bütün göçmen derneklerinin denetimini gerektirmiş, sadece terörizmle ilgili değil, göç ve iltica ile ilgili kanuni altyapının da güçlendirilmesini teşvik etmiştir.¹⁶⁰

Güvenlikleştirme ve söylemleri güç mücadelelerine dayanmaktadır. Bir soruna bakış homojen bir hal almaktadır. Eğer bir göçmen ortak bir düşman olma eğilimi taşıyorsa, bu herkes tarafından öyle tanımlandığı için değil, organize suç, terörizm, işsizlik gibi farklı güvenlikleştirmeler onun üzerine odaklandığı için olmaktadır. Neyin korkutucu olduğunu belirlemede otoritelerini empoze ederek güç mücadelesine giren ve diğer aktörleri dışlamaya çalışan aktörler, toplumda bir güvenlik düşüncesi şekli geliştirmeye çalışmaktadırlar.¹⁶¹

Bir nesnenin, örneğin mültecilerin, güvenlikleştirilmesi ise herhangi bir güce sahip değildir. Güç, güvenliksizlik ve tehditleri üreten söylemlerin ve açıklamaların sahiplerinin sosyal konumu ile ilgilidir. Aynı zamanda, diğer sosyal aktörlerin bu söylem ve açıklamaları tanıdığı ölçüde gücü artmaktadır. Savunma Bakanı, Adalet Bakanı, Emniyet Müdürü, vb. kişiler işte bu gücü üretmektedirler. Grup ve kurumların yapılandığı güvenliklikten bağımsız bir güvenlikleştirme süreci söz konusu değildir.¹⁶²

1990'lı yıllardan itibaren güvenliğin, genişletilmiş bir kavram olmaya başladığı görülmüştür. Bu genişleme dört temel şekilde meydana gelmiştir. İlki, güvenlik kavramının ulusların güvenliğinden grup ve bireylerin güvenliğine doğru

¹⁵⁸ Bigo, s. 331.

¹⁵⁹ Bigo, s. 332.

¹⁶⁰ Bigo, ss. 338, 339.

¹⁶¹ Bigo, ss. 349, 350.

¹⁶² Bigo, s. 348.

genişlemesidir. Yukarıdan aşağıya doğru bir genişleme olmuştur. İkincisi, ulusların güvenliğinden uluslararası sistemin ya da ulusüstü koşulların güvenliğine doğru genişlemesidir. Bu da aşağıdan yukarıya doğru bir genişlemedir. Üçüncüsünde, güvenlik kavramı yatay genişleme sergilemektedir. Bireyler, uluslar, sistemler gibi farklı varlıklar ya da oluşumların aynı şekilde güvenli ya da güvenliksiz olması beklenmemektedir. Bu nedenle güvenlik kavramı askeri alandan siyasi, ekonomik, sosyal, çevresel ve insani güvenlik alanına genişlemiştir. Dördüncüsünde, güvenliği sağlamanın siyasi sorumluluğunun kendisinde genişleme görülmektedir. Güvenliğin genişlemesi ulus devletlerden uluslararası kurumlara, bölgesel ya da yerel yönetimlere yayılan ve nüfuz eden bir hal almaktadır.¹⁶³

Ulusal güvenlik uluslararası (özellikle de bölgesel) dinamiklere bağlıdır. Fakat bu bağlılık ulusal güvenlikle uluslararası güvenlik arasındaki ilişkiyle aynı anlamda değildir. Güvenlik, ulusal güvenliğin merceğinden okunmalıdır. Güvenliğin klasik anlamda devletlerin birbirini tehdit etmesini, bağımsızlıklarına zarar vermesini kapsadığı bilinmektedir. Fakat güvenlik kavramı sabit bir içeriğe sahip de değildir; zaman içinde gelişmekte ve evrimleşmektedir. Tarihin sert askeri güvenlik tanımlamaları azalsa da egemenliklerin tehdidi ve egemenliğin savunulması meselesi merkezi önemini korumaktadır.¹⁶⁴ Güvenlik kavramının geniş bir alana yayılması güvenlik gündemini de askeri tehditler yanında diğer tehdit kaynaklarına da yönlendirmektedir. Tehdit ve savunma konuları bağlamında ve diğer sektörlerin güvenlik konusu olmayla ilgileri bağlamında halen en önemli sektör askeri sektördür.¹⁶⁵

Avrupalılaşma bağlamında eğer Avrupa bütünleşmesi destekleniyorsa, güvenlikleştirme ile ilgili konuların devlet güvenliğinden ziyade sosyal güvenliğe işaret edeceği belirtilebilir. Eğer bir devletin üzerindeki kontrol artıyorsa bu bir tehdit olarak görülebilecek ve bütünleşme süreci engele takılarak politikaların yeniden ulusallaşması söz konusu olabilecektir.¹⁶⁶ Avrupa'yı ve bütünleşmesini tehdit eden bir 'Balkanlaşma' sorunu vardır. Balkanlaşma büyük siyasi birimlerin daha küçük

¹⁶³ Emma Rothscild, "What is Security", **International Security**, Ed. Barry Buzan, Lene Hansen, Volume III, Sage Publications, London, 2007, s. 2.

¹⁶⁴ Ole Wæver, "Securitization and Desecuritization", **International Security**, Ed. Barry Buzan, Lene Hansen, s. 69.

¹⁶⁵ Wæver, s. 70.

¹⁶⁶ Wæver, s. 86.

parçalara ayrılması, bir başka deyişle düşman devletlere bölünmesi ve bunların da güçlü komşu ülkelere yönetilmesi anlamında kullanılmaktadır. Balkanlaşma, düşman adlandırması yapılmadan uluslararası düzeni meşrulaştırmanın bir aracıdır. Siyasi-askeri düzen kendisini genellikle dış tehditlerle meşrulaştırmaktadır. Düzen spesifik bir ülkeye karşı organize edilmediğinde, karşı olunan bazı spesifik gelişmelerin tanımlanmasına yardımcı olacak meşrulaştırıcı ilkelerin temel alınması gerekmektedir. Bush'un NATO'nun bir ülkeye karşı değil, belirsizlik ve istikrarsızlık tehdidine karşı bir ittifak olduğunu söylemesi buna örnektir. Avrupa ülkeleri de bu ittifakta yer almaktadır. Bu ülkelerde kaos ve parçalanma metaforlarının kullanılması bir hedef, düzen ve sistem yaratmanın yolu haline gelmiştir.¹⁶⁷

III. DEĞERLENDİRME

Uluslararası ve bölgesel düzeylerdeki koşullar ve gelişmeler karşısında, AB koşulluluğunun etkisiyle Türk dış politikasında 2002-2007 arasında yumuşak güç kullanımına ağırlık verilirken, 2007'den sonra Türk dış politikasında yumuşak güç yanında sert güç unsurlarının kullanımının yeniden arttığı çıkarımı, sivil-asker ilişkilerini yeniden tartıştıran bir etkiye sahiptir. Bu tartışmadan, ordunun dış politika alanında oynadığı role ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. Bu noktadan hareketle de Türkiye'nin güvenlik koşullarının ve tehdit kaynaklarının AB'ninkilerden farklı olması nedeniyle, Türkiye ile AB arasında güvenlik ve tehdit algılarının uyumlu hale getirilemediği çıkarımına ulaşılmaktadır. Çünkü, çevresindeki bölgesel krizlere askeri yaklaşımlar geliştiren Türkiye, dış politika konularında sivil araç ve mekanizmaların askeri araç ve mekanizmalar ile desteklendiği bir güvenlik politikasını yürütmek durumunda kalmıştır. Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu konularında bunu açıkça görmek mümkün olmuştur.

Bu bölümde Türkiye'nin, askeri yetenek ağırlıklı stratejik güvenlik düşüncesine yönelirken sivil-asker ilişkileri ile demokrasinin pekişmesi arasında nasıl bir denge kurması gerektiği irdelenmiştir. Sonrasında ise uluslararası ilişkilerde Realizm ve güvenlik kuramları Kopenhag ve Paris Okulu'na referansla ele alınmış, sivil-asker ilişkilerinin pratiğin yanında, kuramsal altyapısının da olduğu

¹⁶⁷ Wæver, ss. 87, 88.

vurgulanmaya çalışılmıştır. Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin farklı dış politika algılamaları çerçevesinde sivil-asker ilişkileri ve güvenlik kuramları ile nasıl incelenebileceğine ışık tutulmuştur. Türkiye’de demokrasinin pekişmesi bağlamında sivil-asker ilişkilerinde referans alınması gereken tartışma noktaları ve bunun dış politikaya yansımalarını ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Güvenlik stratejileri ve güvenliğin değişen anlamı, güvenlik yönetişimi ile sunulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ EVRELERİ VE ORDUNUN DIŞ POLİTİKADAKİ ETKİSİ

Ordu, önce 19. yüzyılın sonlarından başlayarak Osmanlı döneminin, sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme çabalarının ilk uygulama alanı iken, sonrasında bizzat kendisi bu çabaların yürütücüsü haline gelmiştir. Milli mücadele yıllarını takiben, gerek Kurtuluş Savaşı'nın galibi olması, gerekse de cumhuriyeti Batılı norm ve değerlerle yönetilecek ilkelere kavuşturup bu yönde gelişmesi için koruma ve kollama işlevi yüklenmesi, orduyu, Türk siyasal hayatının dikkate değer bir aktörü konumuna yerleştirmiştir.

Cumhuriyet döneminde ordunun 1960-1961 ve 1980-1983 yılları arasında siyaset alanına doğrudan müdahale ederek yönetimi ele alması, 1971 ve 1997 yıllarında dolaylı müdahale ederek hükümet değişikliğine yol açması, iç politika ve dış politika etkileşimi içinde dış politika alanında da etkisini artırmasına yönelik koşulları hazırlamıştır. Buna rağmen, Türk dış politikası incelemeleri alanında yapılan çalışmaların sayısında görülen artışa karşın, doğrudan dış politika kararlarının oluşum sürecini konu alan ve gerek bu süreç içinde gerekse de dış, güvenlik ve savunma politikalarının uygulamalarında ordunun oynadığı rolü çözümleyen analizlerin azlığı dikkat çekmektedir.

Tez çalışmasının bu bölümünde, öncelikle, tarihsel süreç içinde Türk dış politikasının, oluşum sürecini ve temel dış politika ilkelerini belirleyen siyasi aktörleri kapsayacak şekilde genel hatlarından söz edilecektir. Ardından, ordunun siyasetteki rolü ve etkinliği, tarihsel bir sınıflandırma temelinde, cumhuriyetin kuruluş yılları ve tek parti iktidarı, çok partili siyasal hayata geçiş ve askeri müdahale yılları, sivil-asker ilişkilerinin tartışılmaya başlandığı yıllar çerçevesinde ele alınacaktır. Ordunun bu rolünü ve etkinliği artırmak için kullandığı kurumsal ve kurumsal olmayan mekanizmalar incelenecektir. Son olarak da, ordunun, 1990'lı yıllar ve 2000'li yıllarda Türk dış politikasındaki etkinliği üzerinde durulacaktır. Ordunun siyasetteki etkinliğini doğuran kurumsal ve kurumsal olmayan

mekanizmaların ordunun dış politikadaki etkinliğini nasıl artırdığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

I. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ OLUŞUM SÜRECİNDEKİ EVRELER

Türkiye, dış politika alanında Bakanlar Kurulu ve Dışişleri Bakanlığı'nın merkezde olduğu bir karar alma mekanizmasına sahiptir. Gündelik dış politika kararlarının ötesinde, ulusal güvenliği ilgilendiren konular söz konusu olduğunda ise askeri yetkililerin görüş ve önerileriyle yönlendirebildiği MGK dış politika yapımında belirleyici rol oynayabilmektedir. Yetkileri sınırlı olmakla birlikte Cumhurbaşkanlığı makamı da dış politika yapım sürecinde etkili olabilmektedir. Dış politika yapımıyla ilgili bu genel çerçeveden anlaşılabileceği üzere dış politika kararları siyasal ve kişisel etkilere kapalı, kurumsal özellikleri ağır basan bir süreç içinde oluşmaktadır.¹⁶⁸ Bu sürecin yürütüldüğü karar alma mekanizması bağlamında Türk dış politikasının, seçilmiş bir hükümet, sivil ve askeri bürokrasi, yasama organı olarak TBMM, sivil toplumun ve medyanın şekillendirdiği kamuoyu olmak üzere dört temel kaynağı olduğu ifade edilebilir. Cumhuriyet tarihi boyunca, kamuoyunun öneminin ve etkisinin 1960'lı yıllardan itibaren artmaya başlaması nedeniyle özellikle ilk üç kaynak arasında uyumun olduğunu belirtmek mümkündür.¹⁶⁹

Türkiye'nin mevcut dış politika yapım mekanizması, tarihsel süreçte yaşanan ve farklı niteliklere sahip dönemlerin etkilerini taşımaktadır. Bir başka deyişle, Türk dış politikasının oluşum süreci incelendiğinde cumhuriyetin kuruluşundan 2010'lu yıllara kadar geçen sürede gerek Türkiye'nin iç yapısındaki değişiklikler ve karar alma mekanizmasındaki aktörlerin etkinlikleri, gerekse de uluslararası sistemdeki değişiklikler nedeniyle farklı dönemlerin dış politikanın oluşum sürecini etkilediği ve farklı dış politika biçimlerinin varlık gösterdiği görülmektedir. Türk siyasal tarihindeki dönüm noktalarına da karşılık gelen bu her farklı dönemde belli kurum ya da etkenlerin daha fazla ön plana çıktığı ya da ağırlıklı olduğu görülmektedir. Türk dış politikası, karar verme süreci ve bu süreçte rolü olan

¹⁶⁸ Gencer Özcan, "Türk Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2004, s. 829.

¹⁶⁹ Malik Müftü, "Daring and Caution in Turkish Foreign Policy", **The Middle East Journal**, Cilt 52, Sayı 1, 1998, ss. 42, 43.

aktörlerin konumu temelinde bir dönemlendirmeye tabi tutulduğunda, liderin belirleyici olduğu 1919-1950, Dışişleri Bakanlığı'nın etkili olduğu 1950-1960, kamuoyu etkisinin artmaya başladığı 1960-1980, 12 Eylül 1980 askeri müdahale dönemini içeren 1980-1983, iş dünyası etkisinin yükselişe geçtiği 1983-1991, ordunun ağırlığının arttığı 1990-2000'ler dönemi ve 2002'den itibaren devam eden AKP iktidarı dönemi öne çıkmaktadır.¹⁷⁰

A. Liderin Belirleyici Olduğu Dönem (1919-1950)

Türk dış politikasında liderin belirleyici olduğu dönem, temelde M. Kemal Atatürk'ün milli mücadele yıllarından başlayıp vefatına kadar devam eden süreçte, hem iç hem de dış politika kararlarında belirleyici olduğu döneme karşılık gelmektedir. Atatürk, 1919'da kurulan Temsilciler Meclisi'nin başkanı olarak, TBMM'nin kurulmasından sonra hem TBMM hem de hükümet başkanı sıfatıyla karar alma mekanizmasındaki yetkilerini kullanmıştır. Yeri geldiğinde dış politikayla ilgili olarak bizzat kendisi diplomatik ilişkiler kurmuş ve bu ilişkileri yürütmüştür. Cumhuriyetin kurulmasının ardından Dışişleri Bakanlığı'nın çalışmalarıyla ilgilenmiş, uzmanlarla görüşmelerde bulunmuş, diplomatlarla fikir alışverişine girmiştir. Atatürk'ün ardından, İsmet İnönü döneminde de tek lider ağırlığı devam etmiştir. Dışişleri Bakanlığı, o dönemdeki adıyla Hariciye Vekaleti, 1920'de hükümetin oluşturulmasıyla birlikte kurulmuştur. Dışişleri teşkilatlanmasının yapılması Atatürk ve İnönü dönemlerinde gerçekleşmiştir. Atatürk döneminde Tevfik Rüştü Aras, İnönü döneminde ise Şükrü Saraçoğlu uygulayıcı dışişleri bakanları olarak öne çıkmışlardır. Bu dönemde ordu, dış politikanın oluşturulması sürecine sadece teknik konularda katkı sağlayarak katılım göstermiştir.¹⁷¹

Atatürk döneminde, liderin belirleyici olduğu dönemin esas olarak Atatürk ile özdeşleştirilmesinin de bir nedeni olarak, Türk dış politikasının süregelen ilke ve prensiplerinin belirlendiğini ifade etmek gerekmektedir. Bu dönemde dış politikanın dinamiklerini oluşturan üç faktör öne çıkmıştır. Bunları, bağımsız, egemen ve

¹⁷⁰ Bu bölümde Türk dış politikasının dönemleri ve dönemlerin tanımlanması İlhan Uzgel'den alınmıştır. Sadece AKP dönemi dış politikası yazar tarafından tanımlanmıştır. İlhan Uzgel, "TDP'nin Uygulanması", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980**, Der. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 73, 74.

¹⁷¹ Uzgel, ss. 73-76.

uluslararası sistemin aktörü konumunda bir devlet olma ideali; bu ideale varabilmek için izlenen, benzer çıkarları olan ülkelerle ittifak kurarak kendi gücünü artırma ve böylece dezavantajlı olan durumları avantajlı hale getirmeye dayanan klasik güç dengesi politikası; 'yurtta sulh, cihanda sulh' ilkesinin dönemin şartları çerçevesinde kullanılması şeklinde belirtmek mümkündür.¹⁷²

B. Dışişleri Bakanlığı'nın Etkisinin Arttığı Dönem (1950-1960)

Dış politika alanında cumhuriyetin ilanından itibaren devam eden liderin belirleyiciliği durumu Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesiyle değişim göstermiş ve Dışişleri Bakanlığı, karar alma mekanizmasındaki etkisizliğini yitirerek ağırlığını artırmaya başlamıştır. DP iktidarında, 1950-1957 yılları arasındaki dönem Fuat Köprülü'nün dışişleri bakanı olarak, 1957'den 1960'a kadarki dönem ise Fatin Rüştü Zorlu'nun dışişleri bakanı olarak karar mekanizmasında yer aldıkları dönemlerdir. Köprülü'nün dışişleri bakanlığı döneminde hükümetin dış politika kararlarının oluşumunda Dışişleri Bakanlığı bürokrasisinden oldukça yararlanılmıştır. Zorlu'nun bakanlığı döneminde ise başbakan ile dışişleri bakanı arasında işbirliği ve danışmaya dayalı bir politika yürütülmüş, hatta 1959-1960 yıllarındaki Kıbrıs antlaşmalarının gerçekleştirilmesinde olduğu gibi, dışişleri bakanı, Başbakan Adnan Menderes'in etkili olduğu 1950-1954 dönemine göre daha fazla inisiyatif alabilmiştir. Bu dönemde Dışişleri Bakanlığı'nın kurumsal yapısında da değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Zorlu döneminde dış ekonomik ilişkiler ve yardım konuları Maliye ve Ticaret Bakanlıkları'ndan alınarak Dışişleri Bakanlığı'nın yetki alanına dahil edilmiştir. Ordu ise dış politika alanında geri planda kalmıştır. Dış politikanın belirlenmesinde siyasal bir etkiye sahip olmamış, sadece Türkiye'nin NATO'ya ve Bağdat Paketi'ne üye olması gibi gelişmelerde karar alma mekanizması içinde teknik destekte bulunmuştur.¹⁷³

¹⁷² Ramazan Gözen, **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe, Türkiye'nin Dış Politikası**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2009, ss. 59-63.

¹⁷³ Uzgel, ss. 76, 77.

C. Kamuoyu Etkisinin Artmaya Başladığı Dönem (1960-1980)

27 Mayıs 1960 yılında yaşanan, cumhuriyet tarihinin ilk askeri müdahalesi sonucunda ordunun dış politika üzerinde etkisinin görülmeye başlandığı sürece girilmiştir. 1960-1980 yılları arasında dış politika alanında ordu danışmanlık işlevini yerine getirmiştir. Bu dönemde Dışişleri Bakanlığı'nın yetkisindeki dış yardımlarla ilgili konular Ticaret ve Maliye Bakanlıkları'na geri verilmiştir. Dışişleri Bakanlığı'nın yetki alanı dış politikanın yürütülmesi kapsamındaki siyasal ve ekonomik konularla sınırlandırılmıştır. 1965 yılında İhsan Sabri Çağlayangil'in dışişleri bakanı olmasıyla birlikte dış politikada gerek ekonomik meseleler, gerek Kıbrıs sorunu ve Johnson Mektubu, gerekse de kamuoyu baskıları gibi nedenlerle çok yönlü politikalar geliştirilmesi yönünde dönüşümün temelleri atılmıştır. Askeri müdahalenin ardından oluşturulan 1961 Anayasası ile dış politikanın oluşum sürecinde yeni özellikler etkili olmaya başlamıştır. Basın ve kamuoyunda iktidarların dış politikalarının tartışılıp eleştirilmeye başlanması, partilerin ve iktidarların farklı dış politika yönelimleri geliştirmeye başlaması, o zamana kadar partilerüstü ulusal bir politika olarak görülen dış politika üzerinde görüş ayrılıklarını ortadan kaldırıp ortak tutum belirleme anlayışının zayıflaması bu yeni özelliklere işaret etmektedir.¹⁷⁴

D. 12 Eylül Dönemi (1980-1983)

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile dış politika alanında tek karar vericinin askeri lider olduğu dönemin özelliklerinin öne çıktığı vurgulanabilir. Bu dönemde MGK'nın asker üye sayısı ve yetkileri artırılarak ordunun karar alma mekanizmasındaki etkisi kuvvetlendirilmiştir. Bunun en somut yansımasını, ulusal güvenlikle ilgili olarak MGK'nın alacağı kararları hükümetin 'öncelikle dikkate alacağı' yönündeki hukuki düzenleme göstermektedir. Aynı zamanda, MGK Genel Sekreterliği'ne de 'uygulamaları takip ve kontrol etme' yetkisi verilmiştir. 1983'ten itibaren yeni ekonomi politikalarıyla piyasa ekonomisinin öne çıkması ve Turgut Özal liderliğindeki ANAP iktidarının uygulamaları ordunun dış politika üzerindeki

¹⁷⁴ Uzgel, ss. 78, 80, Nevin Yurdsever Ateş, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları", **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Ankara Global Araştırmalar Merkezi Yayını, 2006, s. 40.

ağırlığının artmasını 1990'lı yıllara kadar engellemiştir.¹⁷⁵ Yine de Soğuk Savaş koşullarının gerektirmesi ve Türk siyasal hayatındaki sivil-asker ilişkileri geleneğinin etkisiyle Türk dış politikasında askeri ve ideolojik unsurlar hep ön planda tutulmuştur. Dış politikada Batı'ya dönük ana strateji ise hiç değişmemiştir.¹⁷⁶

E. İş Dünyasının Yükselişe Geçtiği ANAP İktidarı Dönemi (1983-1991)

ANAP iktidarı dönemini, karar alma mekanizmasının 1983-1993 yılları arasında başbakan ve cumhurbaşkanı olarak görev yapan Turgut Özal iktidarıyla bireyselleşmeye başladığı, serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci ve liberalleşmenin dış politikaya yansımalarının görüldüğü bir kırılma dönemi olarak tanımlamak mümkündür. Bu dönemde Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı bürokrasisinin resmi yetki alanlarına sürekli müdahalede bulunulmuş, geleneksel dış politika anlayışına, yapımına, aktörler arasındaki rol dağılımına ve geleneksel politikalara bağlı dışişleri bürokrasisine ters düşülmüştür. Bürokrasideki görev dağılımı ve işbölümüne bağlı kalınmamış, bu şekilde hem iç hem de dış politikada daha hızlı karar alınması sağlanmaya çalışılmıştır. Hantal bürokratik yapının inisiyatif alıp sorunları çözemeyeceği anlayışına sahip iktidar, Dışişleri Bakanlığı'nın yetkilerini önce azaltmış, daha sonra ise uygun koşullardaki durumlarda tamamen devreden çıkarmıştır. Karar alma ve diplomatik ilişkiler kurma sürecine bu kurumların yanında, danışman, gazeteci, işadamı gibi resmi sorumluluğa sahip olmayan kişiler de müdahil olmaya başlamıştır. Dış politika alanında ekonomik hususların ön plana çıkmasıyla girişimcilerin ve işletmecilerin dış politika yapım sürecinde etkili olmaya başladığı görülmüştür.¹⁷⁷

Dış politikanın oluşturulmasına bu döneme kadar katkıda bulunan kurumlar olan TBMM, Dışişleri Bakanlığı, MGK ve Genelkurmay Başkanlığı'nın yeni dönemde geri planda kaldığı öne sürülebilecek olsa da, bu dönemde, özellikle askeri nitelikli dış politika meselelerinde ordunun etkisini bir ölçüde sürdürdüğü

¹⁷⁵ Uzgel, ss. 80, 81.

¹⁷⁶ Detaylı bilgi için bkz. Cüneyt Yenigün, “Türk Dış Politikasında Üçüncü Dalga”, **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Der. Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, ss. 64-68.

¹⁷⁷ Uzgel, ss. 81-84; Ali Karaosmanoğlu, “The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey”, **Journal of International Affairs**, Cilt 54, Sayı 1, 2000, ss. 209, 210.

görülmüştür. 1980'ler boyunca dış politika yapımı konusunda askeri kesimle hükümet arasında adeta bir görev paylaşımı varolmuştur. Bu paylaşıma göre askeri ve güvenlik konularını içeren dış politika yapımında Genelkurmay Başkanlığı aktif iken, ekonomik, ticari ve siyasi konuları içeren dış politika yapımında hükümet daha etkili olmuştur. Hükümet, kendi alanı dışına çıkarak askeri meselelere müdahale etmediği sürece ordudan tepki görmemiştir. Fakat ordu, bu dönemde hükümetin ve liderinin, kendi yöntemleriyle yürüttüğü dış politikanın, geleneksel dış politika prensiplerini ve hedeflerini yok edebileceği endişesine de kapılmıyor değildir. Yeni dış politika anlayışının dış ekonomik çıkarların dış siyasi çıkarlardan daha önemli olduğu görüşüne dayanması, ordunun dış politika gözetimini devam ettirmesine yol açmıştır.¹⁷⁸

Turgut Özal'ın dış politikaya ağırlığını koymak istemesinin en görünür işaretlerini taşıyan dönem Körfez Savaşı dönemi olmuştur. Dış politika ile ilgili alınacak kararların önce MGK'da değerlendirilip, sonra hükümet tarafından uygulanması, hatta bazı kararlarda TBMM onayının da alınması bu zamana kadar süregelen bir durum iken, bu dönemde önceki politikaların uygulanma biçimi değiştirilmiştir. Böylece, sivil ve askeri otoriteler arasında, dönemin Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın, Dışişleri Bakanı Ali Bozer'in ve Milli Savunma Bakanı Sefa Giray'ın istifası örneğinde olduğu gibi, ciddi görüş ayrılıkları su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Körfez Savaşı döneminde, Türkiye'nin ABD'ye lojistik destek vermesinin yanısıra fiilen savaşta yer almasını da isteyen hükümet, Irak'ın bölünmesinin ve Kuzey Irak'taki askeri gücün zayıflamasının Türkiye'yi bölgede güçlü konuma getirmeyip, güvenliğini daha da tehlikeye sokacağı gerekçesiyle Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin ve iç muhalefetin karşı çıkması nedeniyle bunda başarılı olamamıştır. Ordu, Türkiye'nin Orta Doğu'ya dönük geleneksel tarafsızlık politikasına bağlı kalınmasını istediği için Körfez Savaşı'nda aktif bir politikaya karşı çıkmıştır. Bu durum, ANAP iktidarının aktif dış politikasının sınırlarını ve onun özellikle güvenlik ve askeri konulardaki vizyonunu gerçekleştirebilmesinin zorluğunu gösteren önemli bir durumdur.¹⁷⁹ Ordu, iktidarın Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlara bakışından, Kıbrıs sorununu tek yönlü ödünlerle çözmeye çalışmasından ve Kürt sorununa yaklaşımından da rahatsızlık duymuştur. Tüm bu

¹⁷⁸ Gözen, ss. 71-77.

¹⁷⁹ Gözen, s. 91, Yurdsever Ateş, s. 40.

hususlar ışığında, ANAP iktidarı döneminde ordunun, hükümetin Türk dış politikasını anlayış, uygulama, karar alma mekanizması bağlamındaki geleneksel çizgisinden uzaklaştırma girişimlerini engelleme çabasıyla dış politika alanında etkisini belli bir ölçüde koruduğu öne sürülebilir.¹⁸⁰

F. Ordunun Dış Politikada Etkisinin Arttığı Dönem (1990-2000)

1990'lı yıllar Türkiye'nin koalisyon hükümetleriyle yönetildiği, sık aralıklarla hükümetlerin değiştiği, dolayısıyla yönetimde istikrarın sağlanamadığı, siyasi belirsizliklerin, kargaşaların, ekonomik ve sosyal buhranların yoğun şekilde yaşandığı yıllar olmuştur. Özellikle 1990'lı yılların sonuna doğru hükümetler ve dışişleri bakanları çok sık değişmeye başlamıştır. Kamuoyunun, muhalefet partilerinin ve entellektüellerin dış politika yapımına daha aktif katılımlarının söz konusu olması, bu dönemin olumlu yönü olarak gösterilebilecek olsa da, siyasi iktidarın dış politikada güçlü bir konuma sahip olamaması, sorun yaratan politikalara alternatif politikalar üretememesi, iç politikada görülen istikrarsızlığın dış politikaya da yansması dönemin genel olumsuzluğu olarak öne çıkmıştır.¹⁸¹ Bu şartlar altında, 1990'lı yılların ortalarından itibaren genel olarak siyasette, özel olarak da dış politikanın oluşturulmasında ordunun etkisinin ve etkinliğinin askeri müdahale dönemleri dışında son zamanlarda olmadığı şekilde arttığı görülmüştür.

Türk dış politikasının özellikle güvenliği ilgilendiren konularında ordunun aktif tutumu bu dönemde dikkat çekmeye başlamıştır. Türkiye'de ordu dış politikada geniş kurumsal bir özerkliğe sahip olmuştur. İç ve dış tehdidin belirleyicisi olarak iç politikadaki ağırlığının dış politikanın belirlenmesinde fırsat yaratırken, dış tehditlerin de iç politikadaki yeri ve ağırlığını genişletme zeminini meydana getirdiği görülmüştür. Ordu, bu özerk alanı hukuki (MGK, MGK Genel Sekreterliği) ve fiili (darbeler, basının kullanılması) yollarla sağlamlaştırmıştır. Ordu, dış politikada Kürt sorunu, İsrail ile ilişkiler, Kuzey Irak politikası, Kıbrıs ve Ege sorunları gibi kritik konuları kendi yetki alanı içinde görmüştür. Sonuçta ortaya, siyasal iktidarların, ana eksenlerini ordunun belirlediği çerçeve içinde dış politika oluşturabildikleri gerek kamuoyu, gerekse de siyasal iktidarlar tarafından meşru kabul edilen bir yapı

¹⁸⁰ Uzgel, ss. 81-84.

¹⁸¹ Detaylı bilgi için bkz. Yenigün, ss. 64-68.

çıkıştır.¹⁸² 1990'lar boyunca üstü düzey ordu mensupları dış politikaya ilişkin açıklamalar yapmaya, komşu ülkeleri eleştirmeye ve 1983'den beri süregelen ve bazılarının siyasi iradede bağımsız olduğu belirtilen sınır ötesi operasyonlar düzenlemeye başlamışlardır. 1990'lı yıllarda orduya, adeta askeri bakımdan güçlü olmakla dış politikada güçlü olmak arasında doğrudan ilişki kuran, uluslararası gelişmeler sonucu ortaya çıkan belirsizliklerin Türkiye'yi risk ve tehditlerle karşı karşıya bıraktığı temeline dayanan bir anlayış hakim olmuş ve bu anlayışla ordunun siyasi ağırlığı artış göstermiştir. Ordu, dış politika meselelerini milli güvenlikle ilişkilendirerek siyasi etkisini korumayı sağlamıştır.¹⁸³ Bu dönem, TSK'nın modernizasyon programı çerçevesinde yeniden inşasına başlanmasının öngörüldüğü de bir dönemdir. Plan ve program çerçevesinde milli hedeflerin, stratejilerin ve milli silahlanma politikalarının ilk defa saptanması söz konusu olmuştur.¹⁸⁴

1990'lı yılların ortalarından itibaren siyaset sahnesinde yükseliş içinde olan Refah Partisi ile 1995 seçimlerinde en fazla oyu almış, 1996 yılında Doğruiol Partisi (DYP) ile birlikte koalisyon hükümetinin oluşturmasının ardından da iktidara taşınmıştır. Bu hükümet dönemindeki iç ve dış politika odaklı gelişmeler özellikle ordu tarafından cumhuriyetin temel ilkelerine ciddi tehdit olarak algılanmıştır. 1980 ihtilalinden sonra ordunun siyasete en ciddi müdahalesi, 28 Şubat 1997 tarihinde toplanan MGK'da asker üyeler tarafından hükümete yönelik bildirimde bulunulması olmuştur.

1990'lı yıllarda ordunun siyasetteki etkisini artıran diğer meseleyi de terörle mücadele oluşturmuştur. Türkiye'de PKK terör örgütüyle uzun süredir yaşanan sıcak çatışmalar, sorunu uluslararası alana da taşımış ve bu kapsamda ordunun dış politika alanındaki işlevi ve söz hakkı artmıştır. 1990 yılından itibaren Kuzey Irak'a yönelik, Çelik Harekatı, Çekiç Operasyonu, Şafak Operasyonu gibi birçok kara ve hava operasyonu düzenlenmiş, bu operasyonların planlanması ve karara bağlanması

¹⁸² İlhan Uzgel, "Ordu Dış Politikanın Neresinde?", **Bir Zümre, Bir Parti, Türkiye'de Ordu**, Der. Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 312, 313.

¹⁸³ Yasemin Çelik, **Contemporary Turkish Foreign Policy**, Praeger Publishers, Westport, 1999, ss. 20, 21.

¹⁸⁴ Çelik, ss. 20, 21.

dönemin hükümetleri tarafından ağırlıklı olarak Genelkurmay Başkanlığı ve ilgili kuvvet komutanlıklarına bırakılmıştır.¹⁸⁵

G. AKP İktidarı Dönemi (2002-2013): Dışışleri Bakanlığı

2013 yılı itibariyle sürmekte olan AKP iktidarı, 1990'lı yıllardaki dış politika uygulamalarının ve TBMM, Dışışleri Bakanlığı, MGK, Genelkurmay Başkanlığı, ilgili diğer kurum ve kuruluşların kurumsal yapılanmalarının, Türkiye'nin jeokültürel, jeopolitik ve jeoekonomik potansiyelini harekete geçirip ülkenin önünü tıkayan sorunları çözmeye dönük ve uluslararası alanda hareket kabiliyetini artıran taktik adımları geliştirmekten yoksun olduğunu iddia etmiştir. Türk dış politikasında bu yoksunluğu gidermeye yönelik uzun vadeli hedef ve prensiplerin kabul edildiği, Türkiye'nin jeostratejik konumuyla, diğer ülke ve bölgelerle olan tarihsel bağlarının ilişkilendirildiği, proaktif, çokyönlü bir dış politikanın ve etkin diplomasinin yürütülmesi hedefini koymuştur.¹⁸⁶ Ülke içinde güvenlik ve demokrasi arasında bir denge kurmak suretiyle bölgesinde etkin olmak, komşu ülkelerle sıfır sorun vizyonu ya da politikasını yerleştirmek, Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya gibi komşu bölgelerdeki ülkelerle ilişkileri geliştirmek, AB, ABD ve Rusya gibi küresel aktörlerle birbirlerinin politikalarına zarar vermeksizin bir uyum sağlayarak çok boyutlu bir dış politika yürütmek, uluslararası örgütler de kullanılmak üzere etkin ve aktif bir diplomasi stratejisi benimsemek temel prensipler olmuştur.¹⁸⁷

AKP iktidarı döneminde, dış politika kurgusundaki askeri ve ideolojik nitelikler giderek azalmıştır. Dış politikada 2002 yılına kadar genel olarak belli bir Türk karakteri ve kimliği kullanılırken, sonrasında milli, dini, Batılı ve küresel değerlerin ve kimliklerin, hangi devletle ilişkide bulunuluyorsa bu devletlerin niteliklerine bağlı olarak öne çıkarıldığı görülmüştür. Önceki dönemlerde Türkiye, dış politikada politika ve çözüm üretmek yerine hep savunma ve güvenlik kaygıları ile hareket etmiştir. Bu dönemde ise dış politikada bu kaygılar yine taşınmış olsa da,

¹⁸⁵ Detaylı bilgi için bkz. Ümit Özdağ, **Türk Ordusu'nun Kuzey Irak Operasyonları, 1984'ten Bugüne**, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2008, s. 73.

¹⁸⁶ Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Ululararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 47-52, Joshua W. Walker, "Learning Strategic Depth: Implications of Turkey's New Foreign Policy Doctrine", **Insight Turkey**, Cilt 9, Sayı 3, 2007, ss. 33, 34.

¹⁸⁷ Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", **Insight Turkey**, Cilt 10, Sayı 1, 2008, ss. 79-84.

diplomatik, ekonomik, ticari ve sosyal girişim ve işbirliklerine ağırlık verilmiştir. Diğer dönemlerde yaşanan, yönetimde çok seslilik ya da çok başlılık sorunu tek parti iktidarının sağladığı avantajla büyük oranda ortadan kalkmış, dış politikayı yürütmeye hükümet, ordu, kamuoyu arasında uyum sağlayabilme potansiyeli artmıştır.¹⁸⁸ 2002-2007 yılları arasında Türkiye, uluslararası alanda sert güç araçlarından ziyade, ekonomi, kimlik, insan hakları, sivil yönetim, diyalog gibi yumuşak güç araçlarını daha yoğun ve etkin şekilde kullanmaya başlamıştır.¹⁸⁹ Diplomatik araçların kullanımının artmasıyla sivil irade, dış politika alanında askeri iradeye nazaran daha etkin olmuştur. 2007-2013 yılları arasında ise Türkiye, dış politikada yumuşak güç unsurları yanında sert güç unsurlarına da ağırlık verme eğiliminde olmuştur. Bunda Orta Doğu genelindeki ve komşu ülkeler özelindeki krizlerin ve de terör sorununun etkisi büyük olmuştur. Ordu bir dış politika aracı olarak etkinlik kazanırken, siyasi etki açısından ise sivil iradenin tam kontrolü sağlanmıştır.

Tarihsel sürece bakıldığında, Türkiye'de dış politika unsurlarını oluşturan kavramların temelde Batılılaşma, laiklik, Avrupalılık, tehdit algılamasına dayalı ulusal güvenlik olduğu görülmüştür. Bu unsurları değiştirme ya da yanlarına yenilerini ekleme gayretine giren İslami ve muhafazakar çizgideki hükümetler gerek askeri gerekse de sivil bürokratik kesimler tarafından eleştirilmiş ve bu durumun sonucu olarak kurumlararası sürtüşmeler başgöstermiştir.¹⁹⁰ Bu sürtüşmelerden hareketle karar alıcılar tarafından birbiriyle çatışan iki kimlik anlayışının benimsendiği ileri sürülebilir. Bu noktada öne, Batılı kimliği benimseyen ordu ve dışişleri bürokratları ile daha çok muhafazakar gelenekleri benimseyen ve çok kültürlülüğü savunan Doğulu kimlik anlayışını temsil eden siyasi ve sosyal aktörler öne çıkmaktadır. Bu iki kesim birbirine uzun süre mesafeli yaklaşmıştır. İlk anlayışın hakim olduğu 1990'larda dış politika konularının doğrudan Bakanlar Kurulu

¹⁸⁸ Detaylı bilgi için bkz. Yenigün, ss. 72-79, Philip Robins, "Turkish Foreign Policy Since 2002: Between a Post-Islamist Government and a Kemalist State", **International Affairs**, Cilt 83, Sayı 1, 2007, ss. 290-296.

¹⁸⁹ Ramazan Gözen, "Türk Dış Politikasında Değişim Var mı?", **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Der. Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, ss. 25-31.

¹⁹⁰ Bülent Aras, "Turkish Foreign Policy and Jerusalem: Toward a Societal Construction of Foreign Policy", **Arab Studies Quarterly**, Cilt 22, Sayı 4, 2000, ss. 33-39

tarafından karara bağlanmayıp, öncelikle MGK'da konunun kararlaştırılması ve ardından Bakanlar Kurulu'nda ele alınması tercih edilmiştir.¹⁹¹

2000'li yılların başındaki AKP hükümetleri döneminde, önceki hükümetler döneminde olduğu gibi, güvenlik politikaları, askeri silah alımları ve ulusal güvenlik politikalarının belirlenmesi konularında inisiyatif yine ordunun yetkisinde kalmıştır. Dış politikayla ilgili karar verme sürecinde hükümet, yetkisini askeri otorite ve dışişleri bürokratları ile paylaşmış, Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı arasında bir uyum sağlanmıştır. Bu dönemde dışişleri bakanına bırakılan bir yetki ve serbest çalışma alanının varlığı söz konusu olmuştur. AB ile üyelik müzakerelerinin başladığı 2005 yılı itibariyle, dış politika yapım sürecinde AKP hükümetleri mutlak belirleyici aktör olarak öne çıkmıştır. Ancak yine de ordu, AB üyeliği, Kürt sorunu, PKK terörü ve Kıbrıs gibi Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit eden konularda kurumsal görüşünü ve tavrını kamuoyunun ve karar vericilerin dikkatine açıkça sunup belli etmekten kaçınmamıştır.¹⁹²

II. 1990'LI VE 2000'Lİ YILLARDA ORDUNUN TÜRK DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Ordunun dış politika alanındaki etkinliğinin büyük ölçüde artış göstermesi, askeri ve sert politika ağırlıklı ve uluslararası alanda etki alanı oluşturmaya dönük bir dış politika yolu izlenen 1990'lı yıllara karşılık gelmiştir. 2000'li yıllar ise AB'ye üyelik sürecinin gerektirdiği reformların MGK'nın yapısını değiştirdiği ve askerin siyaset alanını etkileme gücünün azaltıldığı dönemi kapsamıştır. Ordunun dış politikada, siyasi nüfuzunun da teşviki ile 2002 yılına kadar ki etkisinin, bu yıldan sonra siyasi nüfuz sahibi olmadan bir dış politika aracı olarak etkinliğe kayış eğilimi gösterdiği ifade edilebilir.

¹⁹¹ Ertan Efeğil, "Türk Dış Politikasında Yeni Bir Karar Verme Modeli Önerisi," **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Der. Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, ss. 105-110; Fikret Bila, "84. Yılında Cumhuriyetin Kırmızı Çizgisi", **Milliyet**, 30 Ekim 2007; Fikret Bila, "Büyükanıt: PKK'nın siyasi uzantıları var", **Milliyet**, 1 Ekim 2007; Fikret Bila, "Org. Başbuğ'dan Önemli Mesajlar", **Milliyet**, 12 Nisan 2008.

¹⁹² Efeğil, ss. 105-110. Ordunun kurumsal görüşlerini kamuoyuna açıklamasıyla ilgili olarak bkz. Bila, Cumhuriyetin Kırmızı Çizgisi"; Bila, "Büyükanıt: PKK'nın siyasi uzantıları var"; Bila, "Org. Başbuğ'dan Önemli Mesajlar".

A. 1990'lı Yıllarda Ordunun Dış Politikadaki Etkisi

1990'lı yıllarda hükümetler ordunun iç ve dış politika yapımındaki rolünü azaltma konusunda pek istekli olmamıştır. Ordu da, belirlenen politikaları uygulama rolünü pek yeterli görmemiş ve uygulayıcıdan çok politika yapıcı olarak hareket etmek istediği yönünde işaretler vermiştir. 1990'lı yıllarda ordunun, hükümetleri atlayarak politikalar belirleyebilmiş olması ve iç güvenlik konularında birincil derecede etkili olması gibi, uluslararası güvenlik politikasının belirlenmesinde de en etkili kurum olarak ortaya çıkmış olması buna örnektir.¹⁹³ 1990'lı yıllarda ordunun dış politika alanındaki etkisinin artışı iç ve dış gelişmelerden kaynaklanan birtakım nedenlere dayanmaktadır. İç gelişmelerden kaynaklanan sebepleri şu şekilde ifade etmek mümkündür:¹⁹⁴

1- Ordu, devleti kuran temel bir unsur olarak Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yapısında diğer ülkelerde görülmeyen bir ağırlığa sahip olmuştur. Bunun yanında, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal kültürü, ordunun siyasal sürece darbe dönemleri dışında da ciddi etki yapmasına olanak tanıyacak nitelikte olmuştur.

2- Siyasal sistemdeki istikrarsızlık, siyasal partilere ve siyasal sürece duyulan güvensizlik, buna eşlik eden yolsuzluklar, Susurluk kazası olayı gibi gelişmeler, bunların dışında kaldığı görünümü veren ordunun toplum nezdindeki saygınlığını artırmıştır.

3- 1980'lerde başlayan ve 1990'larda hız kazanan güneydoğudaki düşük yoğunluklu çatışma, terörle mücadele ordunun siyasetteki etkisini ve etkinliğini artıran diğer bir neden olmuştur.

4- 12 Eylül döneminin Türk-İslam sentezi politikasından kaynaklanarak 1980'lerin ortalarından itibaren yükselişe geçen siyasal İslam hareketinin 1990'larda hız kazanması, orduya siyasal İslamın yükselişi karşısındaki mücadelenin öncülüğünü üstlenme işlevi yüklemiştir. Bu da ordunun siyasete ve dış politika sürecine daha fazla dahil olması sonucunu doğurmuştur.

5- Türkiye'nin 1980'lerin sonunda başlatıp 1990'larda hız verdiği silahlanma projeleri ve bu konuda açılan ihalelerin siyasal içerik kazanması da ordunun dış politikadaki rolünü teknik danışmanlığın ötesine taşımıştır.

¹⁹³ Nasuh Uslu, **Türk Dış Politikası Yol Ayrımında**, Anka Yayınları, İstanbul, 2006, s. 35.

¹⁹⁴ Uzgel, "TDP'nin Uygulanması", ss. 85, 86.

6- Ordunun dış politikadaki etkisinin bir nedeni de 2000'li yılların başına kadar siyasi iktidarların ve dolayısıyla dışişleri bakanlarının çok sık değişmesi, bu değişimlerin yürütülen politikalara yansması, askeri idarenin ise daha ağır bir değişim sürecine sahip olup, belirli ilke ve politikalara bağlılığının süreklilik göstermesi olmuştur. Bir başka deyişle, ordunun dış politika ve güvenlik politikası bağlamında istikrarı sivil iktidarlara kıyasla daha fazla olmuştur.¹⁹⁵

Dış gelişmelerden kaynaklanan sebepler ise şunlardır:¹⁹⁶

1- Askerlere göre Türkiye, rejimi, toprak bütünlüğü, iç ve dış güvenliği 'mutlak tehdit' altında olan bir ülkedir. Askerler, Türkiye'nin iç ve dış tehditlerle çevrili bir ülke olduğuna ve bu niteliğiyle dünyada tek olduğuna inanmaktadırlar. Askerlere göre ciddi güvenlik ve dış politika konuları belli çıkarlar karşısında hassas konumda olan siyasetçilerin takdirine bırakılmamalıdır. Dış politika konusu bir varoluş, beka ve doğrudan milli güvenlikle ilgili bir mesele olduğundan ordunun kollayıcı olduğu milli politika ya da devlet politikası, değişen hükümetler karşısında ciddi dış politika meselelerinin sabit politikalarla yürütülmesi için geliştirilmiştir. İşte bu noktada ordu adeta sabit politikaları yürütecek organlardan biri olarak konumlanmıştır.¹⁹⁷

2- Orta Doğu, Balkanlar, Kafkaslar gibi bölgelerde çatışma ve istikrarsızlıkların ortaya çıkması Türkiye'nin güvenlik endişelerini artırmıştır. Bu da güçlü bir orduya sahip olunmasını gerektirirken, ordunun doğrudan güvenlikle ilgili konulardaki ağırlığını artıran bir etken olmaya başlamıştır.

3- Barış İçin Ortaklık Eğitim Merkezi'nin kurularak burada 32 ülkeden asker ve subaya eğitim verilmesi, Somali, Bosna, Kosova, Filistin gibi ülkelerdeki BM Barış Gücü misyonlarına ve NATO operasyonlarına asker gönderilmesi ordunun bu tür bölgesel sorunlara daha fazla ilgi göstermesini ve bunlarla ilgili karar sürecine dahil olmasını gerektirmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemin koşullarında, Türkiye'de güvenlik ve savunmaya büyük önem verildiği görülmüştür. İran, Irak, Suriye ve Kürt ayrılıkçıların gündeme getirdiği sorunlar ve tehditler, bu sorun ve tehditler karşısında

¹⁹⁵ Gerassimos Karabelias, "Dictating the Upper Tide: Civil-Military Relations in the Post-Özal Decade, 1993-2003", **Turkish Studies**, Cilt 9, Sayı 3, 2008, s. 463.

¹⁹⁶ Uzgel, ss. 86, 87.

¹⁹⁷ İlhan Uzgel, "Between Praetorianism and Democracy: The Role of the Military in Turkish Foreign Policy", **The Turkish Yearbook**, Cilt 34, 2003, ss. 188, 189.

toprak bütünlüğünün korunması en başta gelen mesele olmuştur. Bu dönemde, sivil ve askeri makamların üzerinde yoğunlaştığı potansiyel tehdit ve sorunlar şunlar olmuştur¹⁹⁸:

1- Batı karşıtlığını kışkırtan, Batı karşıtı kültür oluşturma gayreti içinde bulunan ve daha çok dini kaynaklı olan radikalizm ve köktenciliğin gücünü artırması.

2- Değişik kaynaklardan beslenen terörizmin yaygınlık kazanması.

3- Bölgesel çatışmalara neden olan etnik milliyetçiliğin alevlenmesi.

4- Bölgede kitle imha silahlarının miktarının ve nükleer çalışmaların ciddi boyutlara ulaşması.

5- Kökleri derinlere inen bölgesel rekabetlerin ve düşmanlıkların varlığını devam ettirmesi.

6- Bazı devletlerin bölgede egemenlik kurmak istemesi.

7- Küresel güçlerin bölgeye müdahalesinin çatışma ve gerginlikleri daha da körüklemesi.

8- İç çatışmaların ve kitlesel göçlerin ortaya çıkardığı istikrarsızlıkların yönetimleri ve devletlerarası ilişkileri tehdit etmesi.

9- Anlaşmazlıkların ve çatışmaların çokluğu karşısında uluslararası kurumların prestijlerinin ve güvenilirliklerinin sarsılması.

10- Orta Doğu petrolünün dünya pazarlarına çıkışında değişik nedenlerden dolayı kesinti yaşanması ihtimalinin gündeme gelmesi.

11- Yunanistan, Ermenistan, Suriye, Rusya, İran arasında olduğu gibi, Türkiye'nin komşuları ve bölgesel rakipleri arasında savunma alanında işbirliklerinin kurulması şeklinde ifade edilebilir.

Türkiye'yi çevreleyen bölge ülkeleriyle yaşanan bu gibi dönemsel sorunların yol açtığı etkenler bir yana, kurumsal olarak bakıldığında askerin dış politika yapım süreci üzerinde etkili olduğu izleniminin, askeri yetkililerin MGK içinde edindikleri konumdan kaynaklandığı görülmüştür. Bu noktada, MGK'ya ve MGK Genel Sekreterliği'ne yöneltilen eleştirilerin ağırlık noktasını, askeri bürokrasinin sivil bürokrasinin önüne geçerek karar alma mekanizmasının işleyişinde siyasal sorumluluğu olmamasına karşın, işleyişte hükümetin yürütme yetkilerini kullanır

¹⁹⁸ Uslu, ss. 15-17.

duruma gelmesi oluşturmıştır.¹⁹⁹ Fakat, dış politika üzerindeki askeri etki, MGK aracılığıyla yaratılan kurumsal etkiyle sınırlı kalmamıştır. Askeri yetkililerin değişik biçimlerde gerçekleştirdiği dolaysız müdahalelerle dış politika kararlarını oluşum ve uygulama aşamalarında, zaman zaman belirleyici ölçüde etkileyebildikleri gözlemlenmiştir.²⁰⁰ Yasal düzenlemelerin yanısıra, askeri müdahaleler, sıkıyönetim dönemleri, Körfez Savaşı gibi bunalımlar askerin etkisinin artmasını ve bu etkinin kurumsallaşarak meşruluk kazanmasını kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır.²⁰¹ Çünkü kriz durumlarında Türkiye'de dış politikanın karar oluşum süreci oldukça karmaşık bir yapı ortaya çıkarmıştır. Anayasa açısından yürütme erkinin görev ve yetki alanı dahilinde görülerek siyasal sorumluluk yüklenen yetkiler uygulamada yine anayasaya dayandırılarak kanunlarla askeri bürokratik yapı içerisine çekilmiştir. Dolayısıyla dış politika ve güvenlik, savunma politikalarının oluşum sürecinde MGK ve MGK Genel Sekreterliği'nin etkisi yoğunluk kazanmıştır. Dış politikadaki kriz durumlarının yönetilmesi, farklı uzmanlık alanlarını gerektirdiğinden Dışişleri Bakanlığı bürokrasisinin ve Genelkurmay Başkanlığı'nın daha aktif katılımının kaçınılmaz olduğu vurgulanabilir.²⁰² Bu durumu örneklendirmek mümkündür. Ocak 1990'da Çöl Fırtınası Harekatı'nın başlamasıyla birlikte TSK'ya bağlı askerlerin yabancı ülkelere gönderilmesi hususunda TBMM tarafından Bakanlar Kurulu'na yetki verilmiş, Bakanlar Kurulu da ilgili kararın uygulanmasının zamanı ve gereğini tayin yetkisini Genelkurmay Başkanlığı'na devretmiştir. Bu yetkiyle Kuzey Irak'a yönelik 1995 yılındaki Çelik Harekatı ve 1997'deki Çekiç Harekatı gerçekleştirilmiştir.²⁰³

1993-1996 yılları arasında iktidarda olan DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminde hem iç hem de dış politikada kriz konusu olan Kürt sorununa barışçıl çözüm arayışı bir kenara bırakılmış, mesele sadece ayrılıkçı bir terör sorunu, yani bir güvenlik konusu olarak ele alınmış, dolayısıyla sürekli askeri çözümlere yönelinmiştir. Dönemin başbakanı Tansu Çiller neredeyse bu konudaki tüm yetkiyi orduya bırakmıştır. Nitekim sınır ötesi hareketler gibi dış politikayı ilgilendiren

¹⁹⁹ Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.61.

²⁰⁰ Barry Rubin, Kemal Kirişçi, **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002, s. 20.

²⁰¹ Rubin, Kirişçi, s. 29.

²⁰² Aksu, s. 64.

²⁰³ Rubin, Kirişçi, s. 29.

konular hakkındaki kararlar askeri liderler öncülüğünde alınmıştır. Suriye, Irak, İran ve Libya ile ilişkileri normalleştirmek ve geliştirmek için harcanan tüm çabalara ordu tarafından karşı çıkılmıştır. 1990'larda PKK terörü ile desteklenen Kürt milliyetçiliğindeki artış ve RP'nin iktidara gelmesiyle irtica tehlikesinin yükselmesi ordunun dış politikadaki etkisini güçlü bir şekilde göstermesine neden olmuştur.²⁰⁴

Üst düzey ordu mensupları 1990'lı yıllarda Ege'deki sorunlar çerçevesinde Yunanistan'ı, PKK konusunda Ermenistan, İran, Irak, Suriye ve Yunanistan'ı, irtica konusunda İran'ı, insan hakları konusunda AB'yi, silah satışı konusunda Almanya'yı, ve Ermeni meselesinde ABD'yi doğrudan eleştiren açıklamalarda bulunabilmişlerdir. RP-DYP koalisyon hükümeti iktidardayken Türkiye-İsrail ilişkileri, TSK tarafından yürütülürken, Yunanistan, Kıbrıs sorunu ve Kürt sorununa ilişkin politikalar ağırlıklı olarak ordu tarafından belirlenmiştir. Ordu, İran ile savunma alanında işbirliğinden kaçınırken, İsrail ile askeri işbirliği anlaşmalarına eski seyrinde devam edilmesi için çaba harcamıştır. PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması, dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Atilla Ateş'in Hatay'da yaptığı Suriye'yi uyarıcı konuşması ve ardından gelen güç kullanma tehdidi sonucu gerçekleşmiştir. Bu durum orduya olan ihtiyacı artırırken toplumun orduya güvenini de yükseltmiştir.²⁰⁵

Ordunun hükümetlerin dış politikalarına doğrudan müdahalesinin, ulusal güvenliği doğrudan ilgilendiren Kıbrıs sorunu, Kuzey Irak meselesi, İsrail-Yunanistan-Suriye ile ilişkiler konularında olduğu görülmüştür. 1997 yılında Genelkurmay Başkanlığı tarafından Dışişleri Bakanlığı bürokratlarına verilen brifingte dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir, yurtdışı temaslarının eksikliği, ülkenin uluslararası alandaki güvenilirliğinin sarsılması, sözlerin yerine getirilmeyip zaafa düşülmesi gerekçesiyle genel olarak Dışişleri Bakanlığı'na özel olarak da dönemin Dışişleri Bakanı Tansu Çiller'e yönelik eleştirilerde bulunmuştur. Aynı yıl Genelkurmay Başkanlığı, Ege sorunuyla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı'na tavsiye ve istekler içeren mektup göndererek Ege'de izlenen pasif politikanın terk edilmemesi halinde Ege'nin kaybedilebileceği uyarısında bulunmuştur.²⁰⁶

²⁰⁴ Müge Aknur, "TSK'nın Dış Politika Üzerindeki Etkisi", *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, Der. Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, ss. 132-134.

²⁰⁵ Uzgel, "TDP'nin Uygulanması", ss. 86, 87.

²⁰⁶ Rubin, Kirişçi, ss. 51, 53.

Ordu, Türkiye'nin Kıbrıs politikasında hem MGK hem de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'ndeki askeri varlığı aracılığıyla proaktif rol oynamıştır. Ordu, Kıbrıs sorununun Kıbrıslı Türklerin güvenliğini sağlayacak şekilde konfederasyona dayalı devlet yapısıyla çözülmesi görüşüne dayalı devlet politikasını paylaşmıştır. Fakat paralelinde, Türkiye'nin, güney kıyılarında Rumların ağırlığıyla oluşan düşman bir devletin kurulmasına asla fırsat vermemesi gerektiğini vurgulamıştır. TSK, KKTC güvenlik güçlerini kontrol ederek KKTC yönetimiyle kendi arasında doğrudan bir iletişim kanalı meydana getirmiştir. Türkiye'nin KKTC ile ilgili güvenlik politikasında ağırlığını hissettiren ordu, Ocak 1997'de Kıbrıslı Rumların adanın güneyine S-300 füzeleri yerleştirmeyi planlaması karşısında bunun engellemek için güç kullanabileceğini bildirmiştir. Hatta sivil otoritenin görüşüne bakılmaksızın böyle bir müdahalenin gerçekleştirilebileceğine işaret edilmiştir. Bir başka örneği, Haziran 1998'de Yunan F-16'larının Güney Kıbrıs'a konuşlandırılması karşısında Türk F-16'larının KKTC'ye gönderilmesi kararının sivil hükümet tarafından değil, Genelkurmay Başkanlığı'nca alınması oluşturmıştır.²⁰⁷

1997 yılında Kuzey Irak'ta gerçekleştirilen Çekiç Operasyonu'nun karar ve uygulama aşamasında hükümet, karşı tarafa bilgi sızmasını engellemek için yine Genelkurmay Başkanlığı'nca devre dışı bırakılmış, gerekli bilgiler saatler sonra verilmiştir.²⁰⁸ 2000 yılında Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan İç Güvenlik Harekatı Değerlendirmesi başlıklı çalışma, ordunun dış politikaya doğrudan müdahalesinin bir başka örneği olmuştur. Dönemin Başbakan'ı Bülent Ecevit'in AB'nin Nice Zirvesi'ne katıldığı zamanlarda yapılan açıklama ile etnik kimlik, ana dilde eğitim-radyo/TV yayını ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gibi konularda hükümet ile aynı görüşü paylaşmadığını belirtmiştir. Türkiye'nin AB sürecinde PKK'nın cesaretlendiği, AB ülkelerinin PKK'nın güçlenmesinde rol oynadığı ifade edilmiştir. O dönemde, Genelkurmay Başkanı Kürtçe TV'yi terörün ikinci boyutu olarak nitelendirmiştir.²⁰⁹

1990'lı yılların başında ulusal güvenlik ve dış politika konularında izlenen, içe dönük bir bakış açısıyla ifade edilen algılamalar ve tehdit değerlendirmelerinin,

²⁰⁷ Gareth Jenkins, "Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics", The International Institute for Strategic Studies, **Adelphi Paper 337**, Oxford University Press, New York, 2001, ss. 79-81.

²⁰⁸ Rubin, Kirişçi, s. 55.

²⁰⁹ Rubin, Kirişçi, s. 49.

1990'lı yılların ortalarından başlayarak dışa dönük bir anlayışla gözden geçirildiği ileri sürülebilir. 1990'lı yılların başında ordunun, Soğuk Savaş sonrasında oluşan yeni koşullara uygun kuvvet yapısı ve kuvvet kullanma konseptleri geliştirmesi gündeme gelmiştir. İleriye dönük planlamalar kapsamında, 2000'li yıllarda uygulanacak askeri stratejinin dayandığı ilkeler arasında 'krizlere müdahale' ve 'ileriden savunma' gibi yeni unsurlara yer verileceği ifade edilmiştir. Türkiye'nin artık stratejik öneminden dolayı sadece istikrar unsuru olarak kalmayıp, aynı zamanda barışın korunması için de üzerine düşeni yerine getireceği belirtilmiştir. Bu değişim sürecinde, ulusal güvenliğin artık milli sınırlar içinde düşünülmesinin yanlış olacağı görüşü öne çıkmaya başlamıştır. Orduda yeniden yapılanma ve modernizasyon dönemine girilmiştir. 1990'lı yılların ikinci yarısında, askeri yetkililerin algılamalarında, TSK'nın küreselleşmesi, Türkiye'nin bölge gücü olmaktan öte bir dünya gücü olmayı hedeflemesi gerektiği gibi yeni unsurlar yer etmiştir.²¹⁰

Kurumsal bağlamda, dış politikanın oluşumu ve uygulanması açısından Genelkurmay Başkanlığı'nın görev ve yetkilerini düzenleyen yasada doğrudan yetki ve görev tanımı bulunmamaktadır. 31 Temmuz 1970 tarih ve 1324 sayılı Genelkurmay Başkanı'nın Görev ve Yetkilerine Ait Kanun'un 4. Maddesi'ne²¹¹ atıfla, başka yasalarla verilen yetki ve görevlerin Genelkurmay Başkanlığı'na dış ilişkiler alanında etkili olabilme olanağı sağladığı öne sürülebilir. Bu yasal düzenlemelerin başında MGK'nın görev ve yetkilerini düzenleyen, Anayasa'nın 118. Maddesi ile 2945 Sayılı 'MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu' gelmektedir. Buna ek olarak, Genelkurmay Başkanlığı, dış politikayı ilgilendiren Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB)'nin hazırlanması sürecinde etkin rol oynayabilmiştir. Örneğin, 1990'lı yılların başında MGSB'nin hazırlanması sürecinde Körfez Savaşı sonrasındaki gelişmeler üzerine, önceden Yunanistan ve Rusya'ya göre düzenlenmiş savunma konsepti değiştirilmiş ve tehdit kaynağı ülkeler Suriye-Irak-İran olarak saptanmıştır. Bu değişiklik önerisi, MGK gündemine bizzat dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş tarafından getirilmiştir.²¹² Haziran 1994'te dönemin Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı ise Genelkurmay Başkanlığı'nın

²¹⁰ Özcan, ss. 835-838.

²¹¹ "Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun", <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/459.html>, (Erişim: 05.09.2011).

²¹² Derya Sazak, "Ordu Ne Yapıyor?", **Milliyet**, 11.11.1993, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1993/11/11>, (Erişim: 22.08.2011).

sorumluluklarını, “barış, olağanüstü hal, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde TSK'nın kullanımı ile ilgili olarak stratejik konsept ve esaslar geliştirmek; gerek müttefik kuvvetlerle gerekse milli olarak icra edilecek bir hareketin asgari risk ve azami başarı ile sonuçlanabilmesi için topyekün milli güç ve unsurlarının harekate kanalizesi için gerekli tedbirleri tespit edip hükümete teklif etmek ve bütün milli güç unsurlarının uyumlu kullanımını sağlayacak planlama faaliyetlerini koordine ve kontrol etmek; ikili ve çok uluslu askeri anlaşma, sözleşme ve protokollerin hazırlanması ile ilgili çalışmalara aktif olarak katılmak” şeklinde açıklamıştır.²¹³

Genelkurmay Başkanlığı'nın dış politika kararlarının oluşum ve uygulama aşamalarında fiili etkisi de geniş kapsamlıdır. Ulusal güvenliği ilgilendiren konularda MGK'da verilecek bilgilerin hazırlanmasında askeri yetkililer ve diplomatlar arasında bir eşgüdüm mekanizması kurulmuştur. Bunun dışında gündelik kararların oluşumu ve uygulanması aşamalarında da ordunun etkisinin olağanın ötesini geçtiği görülmüştür. Örneğin, ordu, öncesinde, belirlenmiş politikaları koruma ve değişmesini engelleme durumunda iken, 1990'lı yıllarda Kıbrıs sorunu ve Türk-Yunan ilişkileri bağlamında doğrudan belirleyici olmuştur. Bu dönemde Genelkurmay Başkanı ülkeler ve liderlere yönelik değerlendirmeler yapabilmıştır. 1998 yılında, Suriye'ye, terör odaklarına destek verdiği gerekçesiyle düşünülen askeri hareket olasılığının başgösterdiği, terör konusunda Yunanistan ile ilişkilerin gerildiği, Ege'de kıta sahanlığı sorununun büyüdüğü zamanlarda, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin Rusya'dan satın aldığı S-300 füzelerini Kıbrıs'a yerleştirilmesinin engellendiği mücadele sırasında ve bu konular üzerinde dış politika oluşturulurken dışişleri bakanının bizzat kendisi, bu konuların belirleyici güvenlik boyutu olduğu gerekçesiyle TSK'ya danışmış, bu koşullarda ordunun görüşü öne çıkmıştır.²¹⁴

²¹³ “Genelkurmay Başkanlığı”, Genelkurmay Başkanı Org. İsmail Hakkı Karadayı ile Söyleşi, **Savunma ve Havacılık**, Cilt 8, Sayı 6, 1994, s. 14.

²¹⁴ Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in ordunun dış politikadaki konumuna ilişkin değerlendirmeleri için bkz. İsmail Cem, **Avrupa'nın “Birliği” ve Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, ss. 221-227.

B. 2000'li Yıllarda Ordunun Dış Politikadaki Etkisi

Orta Doğu'da gerilim, çatışma ve şiddet ortamının devam ettiği, 11 Eylül 2001'de ABD'de meydana gelen terör eylemlerinin uluslararası ilişkiler sisteminin yeniden düzenlenmesine yol açtığı, kültürel ilişkilerin uluslararası ilişkilerin temelini oluşturmaya başladığı ve bunun da adeta bir uygarlık çatışmasını doğurduğu, ulusal bütünlüklerini sağlayamamış devletlerde istikrarsızlık, iç savaş ve dağılma tehlikesinin başgösterdiği, Avrupa ülkelerinde aşırı sağ hareketlerin güçlendiği 2000'li yılların uluslararası koşullarının etkisi altında Türkiye de kalmıştır. Dış ilişkilerinde yine güvenlik ağırlıklı düşünerek bölgesel ittifaklar kurmaya, üyelik süreci kapsamında AB ile ilişkileri yürütmeye, ekonomik ilişkiler kurduğu ülke ve sektörleri çeşitlendirerek güçlendirmeye, kültürel bağlarını kendisine ilgi duyan ülkelerle pekiştirmeye, komşu ülkelerle ilişkilerdeki sorun alanlarını çözüme ulaştırmaya dönük bir dış politika yürütmeye çalışmıştır. Bu yıllarda Türkiye'nin, askeri niteliği daha düşük yumuşak politika ağırlıklı bir dış politika izleme çabasının da olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. 2002 yılında iktidara gelen AKP hükümeti döneminde, AB üyeliği için gerekli hukuki ve ekonomik reformların yapılmasına hız kazandırılması ve üyelik müzakerelerine başlanması, dış politika yapım sürecini etkileyecek şekilde MGK'nın yapısının değiştirilip asker üye sayısının azaltılması, ABD'nin Irak'a gerçekleştirdiği askeri müdahaleye dahil olmayıp Türkiye'nin daha önce Irak'ta varolan askeri etkisinin sona erdirilmesi, Kıbrıs sorununun çözümü için süregelen politikanın revize edilmesi, uluslararası alanda siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamda, farklı bölgeleri içerecek şekilde daha aktif olma gayreti gösterildiği görülmüştür. Hükümetin bu gibi eylemlerinden hareketle ordunun dış politikada 2002 yılına kadarki etkinliğinin, bu yıldan sonra, süregelen siyasi koşullardan farklı koşullara geçilen bir ortamda da sürdüğü ifade edilebilir.

2000'li yılların başında Genelkurmay Başkanlığı, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ortamda oluşan yeni koşulları dikkate alarak 'Güven ve Güvenlik Artırıcı Önlemler Konsepti'ni hazırlamıştır. Bu konseptin dayandığı vizyon gereğince, güvenlik konusu ülke boyutu kavramından, uluslararası güvenlik şeklinde tanımlanan bölgesel ve küresel güvenlik anlayışına kaymıştır. Yeni tehdit ve riskler uluslararası işbirliği olmaksızın sadece bir devletin veya kuruluşun

çözümleyemeyeceği bir nitelik kazanmıştır. Bu noktadan hareketle, TSK'nın güvenlik üreten ülke olarak Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerine yönelik vizyonu, komşu ülkelerle ve diğer bölge ülkeleriyle çıkar çatışmasına girmeden, ortak menfaatlere dayalı yeni güvenlik anlayışını paylaşan, uzun vadede karşılıklı güven ve küresel istikrarın tesisine yönelik işbirliğini geliştirmek şeklinde ortaya konmuştur.²¹⁵

Türkiye’de ulusal güvenlik kavramının öncelikle dış politika olmak üzere tüm siyasal etkinlikleri kapsayacak biçimde geniş anlamda kullanılması belirsizliklere yol açan bir nitelik taşımıştır. Böyle bir kullanım öznel yorumlarla anlam genişleten ve çeşitli uygulamalara yol açan sonuçlar doğurmuştur. Bu belirsizlik nedeniyle çeşitli iç ve dış politika konuları yanında ekonomi, eğitim, bilim, sanat, tanıtım, vb. birçok konu ulusal güvenlik sorunu olarak ele alınıp MGK gündemine getirilebilmiştir. Dolayısıyla, ağırlıklı olarak askeri kesimde varolan, dış politikanın ulusal olduğu ve partilerüstü bir bakışla siyaset ötesi bir alan olarak değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin kanı, bu anlayış temeline dayanmıştır. Böylece, dış politika sorunlarının ulusal güvenlik sorununa dönüştürülerek siyasal süreçlerin dışına itilmesi söz konusu olmuştur.²¹⁶ Ağustos 2001’de Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından BBC ve Deutsche Welle’nin Türkiye’deki yayınlarının ulusal güvenliğe aykırı olduğu gerekçesiyle durdurulması buna örnektir.²¹⁷

Ulusal güvenlik kavramının geniş kapsamlı tanımlanması, ulusal güvenliğin sağlanmasından sorumlu kurum olan Genelkurmay Başkanlığı’nın yetki ve görevlerinin dış politika kararlarını etkileyecek ölçüde genişlemesi sonucunu doğurmuştur. Haziran 2001’de yapılan bir söyleşide dönemin Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ulusal güvenliğin topyekün bir nitelik kazandığını vurgulayarak bu durumun devletin ilgili tüm milli güç unsurlarının ulusal güvenliğin sağlanması yönünde geliştirilmesini ve kullanılmasını zorunlu kıldığını ifade etmiştir.²¹⁸ Soğuk Savaş sonrasında ulusal güvenliğe yönelik tehdit ve risklerin çeşitlenip değişken bir şekle büründüğünü, bu durumun ülkenin güvenliği ve savunmasından sorumlu olanları geniş yelpazede düşünüp çalışmaya, değişik konulara çözüm bulmaya ve

²¹⁵ Özcan, s. 838.

²¹⁶ Özcan, s. 847, Bülent Tanör, “MGK’nın İlgi Alanları”, **Milliyet**, 13 Temmuz 1998.

²¹⁷ “RTÜK de BBC’yi Ulusal Güvenliğe Aykırı Buldu”, **Radikal**, 10 Ağustos 2001.

²¹⁸ “NATO Üyeliğimizin 50. Yılı ve Çok Yönlü Tehdide Çok Yönlü Savunma”, Genelkurmay Başkanı Org. Hüseyin Kıvrıkoğlu ile Söyleşi, **Savunma ve Havacılık**, Sayı 6, 2001, s. 18.

hatta tehdit senaryoları üreterek tedbir almaya sevkettiğini belirtmiştir.²¹⁹ Bu ulusal güvenlik anlayışının iki soruna yol açtığı öne sürülebilir: İlki, siyasal süreç içinde çözüm bulunması gereken sorunlar siyasal açıdan sorumlu olmayan yetkililerin etkin olduğu kurullarda karara bağlanması, dolayısıyla tüm sosyal yaşamı etkileyebilecek ölçüdeki konularda demokratik katılımın sınırlı kalmasıdır. İkincisi, ulusal güvenliği sağlamakla görevli kurumların görev ve yetkilerinin büyük ölçüde genişlemesidir.²²⁰ Bunun önemli bir örneğini, 2001 yılında basına yansıyan bir habere göre, Avrupa ülkelerinin parlamentolarındaki gerekli çalışmaların yapılmasında Dışişleri Bakanlığı'nın yetersiz kaldığı ve çalışmaları tamamlamak için dönemin MGK Genel Sekreteri Cumhur Asparuk başkanlığındaki bir heyetin yurtdışında lobi çalışmaları yapması oluşturmuştur. MGK Genel Sekreterliği tarafından hazırlanan bazı raporlarda dış politika alanında Dışişleri Bakanlığı ve siyasi yetkililerin görev alanını sınırlayacak görüş ve tespitlere de yer verilmiştir. Örneğin, 2000 yılında MGK tarafından hazırlanan 'Kopenhag Siyasi Kriterleri' başlıklı rapor azınlıklar, Kürt kimliği, insan hakları gibi konuları ele almış, sonuç bölümünde AB isteklerinin aşırı ve haksız olduğu, Türkiye'nin AB ülkelerinden daha da ileri gitmek istediği ifade edilmiştir.²²¹

Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan ve uygulamaya konulan Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşmaları, Türkiye'nin bölgesel politikalarında ağırlığı giderek artan bir unsur durumuna gelmiştir. 1990'lı yıllarda gerginlik yaşanan ülkelerle 2000'li yıllarda imzalanan bu anlaşmalar dış politikada bir dönüşüme de işaret etmiştir. Ocak 2002'de Rusya ile, Haziran 2002'de Suriye ile bu doğrultuda anlaşmalar imzalanmıştır. Gürcistan ve Azerbaycan ile de 'Beş Yıllık Askeri İşbirliği Planları' çerçevesinde projeler yürütülmüştür. TSK, NATO ve BM çerçevesinde Afganistan ve Lübnan'da yürütülen barış gücü misyonlarına sıkça katılmaya başlamıştır. Ordunun dış politika üzerindeki etkisinin gerçek kaynakları, stratejik bağlamda ve doktriner düzeyde olmak üzere, ulusal güvenliği ilgilendiren alanlarda aranmalıdır. Bu nedenle, dış politikadaki etkinliği bağlamında ordunun, ulusal güvenlik kavramının tanımlanmasında sahip olduğu belirleyicilik rolü ve ülkenin

²¹⁹ "NATO Üyeliğimizin 50. Yılı ve Çok Yönlü Tehdide Çok Yönlü Savunma", s. 10.

²²⁰ Özcan, s. 848.

²²¹ Rubin, Kirişçi, ss. 20, 21, 36, 44.

ulusal güvenlik doktrini olan MGSB'nin hazırlanması sürecindeki rolü öne çıkarılmalıdır.²²²

2002 yılından itibaren süregelen AKP iktidarı döneminde ordu ve hükümeti karşı karşıya getiren bir takım dış politika gelişmeleri ve gelişmeler karşısında alınan kararlar olmuştur. Bunlar arasında en önemlileri olarak, AB'ye üyelik süreci kapsamında yapılan reformlar, Mart 2003'te ABD'nin Irak'ı işgali ve sonrasındaki süreçte Türkiye'nin izlediği dış politika, Annan Planı kapsamında yürütülen Kıbrıs politikası ve Türk ordusunun Irak'a yaptığı sınır ötesi operasyonlar bulunmaktadır. Tüm bu kararlarda ihtilaflar olsa da son sözü hükümet söylemiş, son noktada TSK ile hükümet arasında göreceli bir uyum sağlanmış, en azından ordu, hükümetin onayı olmadan tek başına dış politika kararı verememiştir.²²³

AB ile ilişkiler çerçevesinde ordu, AB'ye üyelik kriterlerinin yerine getirilmesi sonucunda Türkiye'de rejime zarar gelebileceği kaygısı taşımıştır. Yine de, Türkiye'nin AB'ye üyeliği modernleşmenin gereği olarak ordu tarafından hep desteklenmiştir. Fakat AB'nin Türkiye'den beklediği reformlar doğrultusundaki yasal değişiklik ve düzenlemelerin, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve ulusal birliğine karşı tehdit haline gelebileceği olasılığı da hiç göz ardı edilmemiştir. Diğer yandan ordu, insan haklarının geliştirilmesi, idamın kaldırılması, MGK'da sivil ağırlığının artırılması taraftarı olmuştur. İfade özgürlüğünün artırılmasıyla laiklik karşıtı ve ayrılıkçılığa dayalı Kürt milliyetçiliği temelli söylemlerin öne çıkmasından tedirgin olmuştur. Haziran 2000'de MGK AB'ye üyelikle ilgili anayasal, yasal ve idari düzenlemelerin izleneceğini bildirmiştir. Askeri yetkililer hiçbir AB üyesinin Türkiye'nin karşı karşıya olduğu tehditlere maruz kalmadığının, Kopenhag Kriterleri'nin uygulanmasında ülke çıkarlarının ve gerçeklerinin dikkate alınması gerektiğinin altını çizmişlerdir.²²⁴

AB ile ilişkiler, hükümet ile ordu arasında, uyum paketlerini kapsayan reform süreci, Kıbrıs sorunu, terör sorunu ve ordunun karar alma mekanizmasındaki konumu ve işlevi kapsamında belli duruş sergiledikleri bir konu olmuştur. 6. Uyum Paketi'nin Terörle Mücadele Yasası'nda öngördüğü gibi bazı maddelerinin

²²² Murat Karaduman, "Türkiye Avrasya'nın Merkez Gücüdür", Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Cumhuriyet Asparuk ile Söyleşi, **M5 Savunma ve Strateji**, Sayı 110, 2002, ss. 27, 28; "NATO Üyeliğimizin 50. Yılı ve Çok Yönlü Tehdide Çok Yönlü Savunma", ss. 17, 18; Özcan, s. 846.

²²³ Aknur, ss. 144, 146.

²²⁴ Jenkins, ss. 81, 82.

değiştirilmesine askerler tarafından itiraz edilmiştir. Hatta askerlerin uyum paketine yönelik bu tepkisi, hükümetin taslak paket hakkında Genelkurmay Başkanlığı'ndan görüş talep etmesi beklenmeden verilmiştir. Hükümet, MGK ve MGK Genel Sekreterliği'nin yapısına yönelik değişiklikleri, TBMM'nin askeri harcamaları da içerecek şekilde bütçe kontrol yetkilerinin²²⁵ artırılmasını öngören Yedinci Uyum Paketi ile ilgili görüşlerine de başvurmak üzere hazırladığı paket taslağını Genelkurmay Başkanlığı'na göndermiştir. TSK'ya göre, AB ile müzakere sürecinin, çifte standart içeren olumsuz öğeleri ortadan kaldırılarak Türkiye aleyhinde ayrımcı olmayan, Kıbrıs ya da Ermeni meselesi gibi özel koşul içermeyen, sadece diğer ülkeler için koyulan ölçütler çerçevesinde değerlendirilen bir zeminde ilerlemesi gerekmektedir. AB'ye üyelik sürecinde gerçekleştirilen reformların ordunun yetkilerini kısıtladığı, bu durumun terörle etkin mücadelede olumsuzluk yarattığı belirtilmiştir. TSK harcamaları ve mali denetiminin sivil organlarca yapılmasının milli güvenlik açısından gizlilik arzeden konuların açığa çıkmasına yol açabileceği tartışılmıştır.²²⁶

Irak krizi bağlamında ordu, hükümet karşısında ABD'nin Türk hava sahasını ve üslerini kullanması; Türkiye topraklarında konuşlanacak ABD askeri sayısı; ABD askerlerinin havaalanları ve limanları inceleme çalışması süresince Türkiye'de tabi olmaları beklenen hukuk; ABD'nin Irak'a müdahale olasılığına yönelik talepleri ve Türkiye'nin konumu karşısındaki hazırlıklar; yabancı ülkelere asker gönderme ve Türkiye'de yabancı asker bulundurulması; Kuzey Irak'taki kontrol dışı güçlere silahları bırakma çağrısı; Irak'ta askeri operasyon sonrasında kurulacak düzen; terör sorunu; bölgesel Kürt yönetimi ile görüşmeler gibi hususlar üzerinde hangi

²²⁵ Ordunun sivil irade karşısında belirleyici rol oynadığı diğer bir alan savunma bütçesi ile ilgilidir. 2000'li yıllarda yapılan yasal düzenlemeler gerçekleştirilmeden önceki dönemlerde, teknik savunma meseleleri ile ilgili konularda TBMM'de herhangi bir görüşme ya da tartışma gerçekleşmemiş, savunma bütçesi genelde herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan kabul edilmiştir. Bunda, savunma ile ilgili meselelerin siyasetçilerin ilgi ve uzmanlık alanına girmemesi, askeri strateji, güvenlik ve savunma konuları ile ilgili teknik ve detaylı bilgiye sahip olmamaları rol oynamıştır. Sonuçta da, bu uyum paketine kadar, Genelkurmay Başkanlığı'nın tavsiyelerinin parlamentoda belirleyici olması durumu ortaya çıkmıştır. Karaosmanoğlu, s. 215.

²²⁶ Murat Yetkin, “Yedinci Paket Genelkurmay'da”, **Radikal**, 12.07.2003; Mehmet Ali Birand, “Büyükant AB için İnce Ayar Yaptı”, **Milliyet**, 30.05.2003; Sami Kohen, “Görüşler Ne Kadar Farklı?”, **Milliyet**, 04.06.2003; Fikret Bila, “Kıvrıkoğlu: Sorun TSK Değil, AB'nin Çifte Tutumu”, **Milliyet**, 31.12.2005; Fikret Bila, “TSK'nın AB'ye ve ABD'ye verdiği Mesaj”, **Milliyet**, 05.10.2006; Murat Yetkin, “Asker AB'den Tarih Peşinde”, **Radikal**, 30.05.2003.

politikanın yürütülmesi gerektiği noktasında tutumunu belirlemiş ve zaman zaman Genelkurmay Başkanı düzeyinde yapılan açıklamalarla da ifade edilmiştir.²²⁷

Kıbrıs sorunu çerçevesinde, Annan Planı, Annan Planı'nın revizyonu, sorunun çözümüne yönelik genel tutum, döneminde orduyla hükümet arasındaki en ihtilaflı konu olmuştur. TSK, Kıbrıs konusunda hükümetin politikasının netleşmesi ve müzakerelerde Türk tarafının elini zayıflatacak açıklamalardan kaçınılması gerektiğini savunmuştur. Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Aytaç Yalman'ın Ocak 2003'teki KKTC ziyareti ve bu ziyarette dönemin KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın liderliğini övmesi TSK'nın hükümetten farklı perspektife sahip olduğunu göstermiştir. Tarafların iç içe yaşaması önerisinin iki kesimliliği zedeleyeceğinden gerçekleştirilemeyeceği ve adadaki Türk askerinin sayısının azaltılamayacağı vurgulanmıştır. Dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Yaşar Büyükanıt, kamuoyuna yönelik açıklamasında Annan Planı ile adil ve kalıcı barışın sağlanamayacağını ifade etmiştir. Derogasyonlar kalıcı olmayacağından, kazanıldığı sanılan hakların kaybedilebileceğini vurgulamıştır. Planın içerdiği tüm öğelerin Türkiye ve KKTC'de ulusal yarar açısından irdelenmesinin ilgili hükümetlerce titizlikle yapılmasını zorunlu kıldığına işaret etmiştir. Dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, Kıbrıs sorununun Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden ve güvenlik ihtiyacını sağlamayan bir şekilde çözümüyle Türklerin Anadolu'ya hapsedilme sürecinin hemen hemen tamamlanmış olacağı yönünde bir açıklama yapmıştır. Hükümetin Kıbrıs sorununa, süregelen politika dışında çözüm arayışları içinde olduğu dönemde, ordunun Kıbrıs'taki Türk varlığı, Türkiye'nin garantörlüğü ve iki kesimlilik konularında hassas olduğu dile getirilmiştir.²²⁸

²²⁷ Ezelhan Üstünkaya, Utku Çakırözer, “Amerika, hareket için dört özel istekte bulundu”, **Milliyet**, 26.12.2002; Serpil Çevikcan, “Irak için karar haftası”, **Milliyet**, 22.12.2002; Barkın Şık, “Myers talepleri sıraladı, Özkök 'değiştirin' dedi”, **Milliyet**, 21.01.2003; Fikret Bila, “Askerin Hazırlığı ve Beklentisi”, **Milliyet**, 11.01.2003; Fikret Bila, “İki Arada, Bir Derede”, **Milliyet**, 01.01.2003.

²²⁸ Fikret Bila, “Org. Yalman'ın Ziyaretine Dikkat”, **Milliyet**, 27.01.2003; Fikret Bila, “TSK'nın Kıbrıs Uyarısı”, **Milliyet**, 28.01.2003; Murat Yetkin, “Denktaş'ın İsteddiği”, **Radikal**, 26.01.2003; “Org. Özkök'ten KKTC'ye güvence”, **Milliyet**, 15.10.2002; Utku Çakırözer, “Org. Özkök: Yeni Kıbrıs planı kötü”, **Milliyet**, 11.12.2002.

III. ORDUNUN DIŞ POLİTİKADAKİ ETKİSİNİ ARTIRMADA KULLANDIĞI MEKANİZMALAR

Ordunun dış politika alanına etkisinin kaynağı yasal zemine dayalı kurumsal mekanizmalar ve siyaset, toplum üzerinde kurumsal olmayan araçlarla sahip olduğu nüfuz olmuştur. Orduyu dış politika alanında etkili kılan kurumsal mekanizmaları MGK; Genelkurmay Başkanlığı içinde dış politikayla ilgili kurulmuş ve hazırlanmış merkez, daire, grup ve belgeler meydana getirmiştir. Kurumsal olmayan mekanizmaların başında, iç politikada olduğu gibi, basın açıklamaları, basın duyuruları, brifingler, bilgi notları, bilgilendirme toplantıları, yazılı mesajlar, törenler, açılış-anma-kutlama programlarına katılım, yıldönümleri, mezuniyetler, sivil kurum ve kuruluşlara yapılan ziyaretler gibi organizasyonlar aracılığıyla üst düzey komutanların medyanın katılımıyla gerçekleştirdiğı konuşma ve açıklamalar oluşturmuştur.

A. Kurumsal Mekanizmalar

Tarihsel süreç içinde Türkiye'de ordu, dış politika yapım sürecinin bir parçası olmuştur. Ordunun teknik meseleler karşısındaki bilgi birikimi, stratejik faktörleri ve diğerk ülkelerin savunma kapasitelerini değerlendirme durumu açısından bu süreçte yer alması gerekmektedir. Ancak, 1990'lı yıllarda Türkiye'de ordunun dış politikaya müdahil olması, Batı ülkelerindeki örneklerden farklılık göstermiştir. Türkiye'de ordu, danışma mekanizması içinde yer almaktan ziyade, dış politikayı formüle etmeye ve uygulamaya doğru kaymıştır.²²⁹ Ordunun siyasete etkisi, dolayısıyla formülasyon ve uygulamaya doğru kayış, askerin politika üretim merkezi olan Genelkurmay Başkanlığı'nın ve askeri siyaset alanında ciddi bir konuma yerleştirmiş olan MGK'nın, anayasa tarafından belirtildiğı şekilde işlevlerini yürütmesiyle gerçekleşmiştir. Orduyu dış politika alanında etkili kılan kurumsal mekanizmaları MGK; Genelkurmay Başkanlığı içinde dış politikayla ilgili kurulmuş ve hazırlanmış merkez, daire, grup ve belgeler olarak ele almak mümkündür.

²²⁹ Uzgel, "Between Praetorianism and Democracy", s. 191.

Öncelikle belirtmek gerekirse, günümüz koşullarında, Türkiye'de dış politika kararlarının oluşturulması ve yürütülmesi Bakanlar Kurulu'nun sorumluluğundadır. Bakanlar Kurulu üyeleri, görev ve siyasi sorumluluklarını düzenleyen Anayasa'nın 112. maddesi uyarınca, hükümetin genel siyasetinin, dolayısıyla dış politikanın da, yürütülmesinden sorumlu tutulmuşlardır. Doğal olarak dış politika kararlarının oluşum sürecinde, hükümetle arasındaki ilişkilerin durumuna, siyasi iktidarın niteliğine ve gücüne bağlı olarak hükümetin dış politika ilkelerini yönlendiren veya dış politika kararlarının oluşumuna katkı sağlayan Dışişleri Bakanlığı önde gelmektedir.²³⁰

Ordunun dış politikadaki etkinliği bağlamında öne çıkan kurum olan MGK, pek çok dış politika konusunu ulusal güvenlik meselesi olarak ele almış, bu sayede de askerlerin dış politikanın genel stratejik parametrelerini belirlemeleri ve Kıbrıs sorunu, PKK terörü gibi güvenlik odaklı meselelerle ilgili kısımların uygulanmasından sorumlu olmaları durumu ortaya çıkmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın, özellikle güvenlikle ilgili konularda Genelkurmay Başkanlığı ile işbirliği içinde bilgi paylaşımında bulunduğu, brifing dökümanları hazırladığı ve MGK hazırlıklarını yürüttüğü, aynı zamanda da sivil ve askeri bürokrasinin ilgili birimlerinin birbirleriyle günlük iletişim halinde olduğu, gerektiğinde karşılıklı toplantılar yapabildiği göz önünde tutulduğunda TSK'nın dış politika kararlarına etkin şekilde katıldığı belirtilebilir.²³¹

1961 Anayasası ile devlet mekanizmasına yeni bir anayasal kurum olarak dahil edilen MGK'nın görevlerinin belirlendiği 2945 sayılı Kanunun 4. maddesi gereği devletin milli güvenlik siyasetinin belirlenmesi ve uygulanması sürecindeki görüş bildirme rolü; bu doğrultuda hazırlanan plan ve programlara ilişkin tedbirleri belirleme işlevi; ülkenin bütünlüğüne, temel ilkelerine ve güvenliğine yönelik tehlikelere karşı tedbirleri belirleme görevi; savaş hali, savunma ve milli seferberlik durumunda milli güvenlikle ilgili konularda esasları belirleme ve yapılan uluslararası anlaşmalar hakkında görüş bildirme rolü; ordunun dış politika kararlarına katılım zeminini güçlendirmiştir. 1982 Anayasası ile MGK üzerinden ordunun ağırlığını

²³⁰ “Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/850.html>, (Erişim: 22.08.2011); Temel İskit, **Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, ss. 455, 456.

²³¹ Jenkins, ss. 72,73.

artıracak bir zemin hazırlanmıştır. 1961 Anayasası'nda MGK'nın milli güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, “gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na bildireceği” şeklindeki atıf, 1972 yılında “tavsiye eder” halini almıştır. 1982 Anayasası'nda ise “MGK'nın devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar, Bakanlar Kurulu'nca öncelikle dikkate alınır” şeklinde ifade edilmiştir.²³² Böylece MGK'nın yönetim mekanizması içindeki ağırlığı giderek artırılmış ve adeta sivil hükümetin dışında, ondan daha üst bir konumda tanımlanabilecek bir rol verilmiştir. Ancak, 2002-2004 yılları arasında 8 uyum paketi, 2001 ve 2004 yıllarında da 2 anayasa paketi TBMM'den geçirilmiştir. Bu reform sürecinde özellikle Yedinci Uyum Paketi çerçevesinde 1982 Anayasası'nın MGK'nın katılımcılarını, gündeminin nasıl düzenleneceğini belirleyen 118. maddesinde ve 2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nda önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. 2003 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle bu detaylı rol tanımı kaldırılmış, yerine sadece MGK'ya, devletin milli güvenlik siyasetinin tayini tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararı alma ve Bakanlar Kurulu'na görüş bildirme görevi verildiği ifade edilmiştir.

MGK'nın ağırlığı örneklerle açıklanacak olursa, özellikle Kuzey Irak'a yönelik politikada Bakanlar Kurulu'ndan ziyade MGK'nın etkili konumda olmuş olduğu belirgin hale gelmiştir. Türkiye'de kamuoyu Irak'a yönelik BM yaptırımlarına ve askeri operasyonlara karşı olmasına rağmen, 1997 yılında ABD'nin Irak'a yönelik Operasyon Kuzey İzleme hareketi, MGK tavsiyesiyle desteklenmiştir. MGK, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile Kuzey Irak arasındaki sınır ticaretini yakından takip etmiştir. Ordu, PKK kamplarına daha rahat müdahale edebilmek için Kuzey Irak'ta güvenliğin sağlanmasına önemle yaklaşmıştır.²³³

Türkiye'de orduyu dış politikayı formüle etmeye ve uygulamaya doğru kaydıran diğer bir etkili mekanizma MGK Genel Sekreterliği olmuştur.²³⁴ MGK Genel Sekreterliği, bünyesinde barındırdığı birimlerden biri olan ve MGK

²³² "1961 Anayasası", <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm> , (Erişim: 05.09.2011); "1982 Anayasası", <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1113.html>, (Erişim: 05.09.2011); Çelik, ss. 240, 243, 246, 247.

²³³ Jenkins, s. 75.

²³⁴ Uzel, “Between Praetorianism and Democracy”, s. 191.

kararlarının Bakanlar Kurulu tarafından hayata geçirilip geçirilmediğini takip etmesiyle önemli konumda bulunan Milli Güvenlik Siyaseti Başkanlığı içindeki Plan, Koordinasyon ve Uygulama Takibi, Savunma Siyaseti ve Dış Siyaset Müşavirlikleriyle İç Güvenlik-Kamu Yönetimi-Eğitim ve Kültür Siyaseti ile Ekonomi ve Sosyal Siyaset Grup Başkanlıkları aracılığıyla dış politika alanında plan, program ve koordinasyona destek olma işlevlerini yürütmüştür.²³⁵ 2945 sayılı Kanun'un 13. maddesinde MGK Genel Sekreterliği'ni doğrudan dış politika alanına etki etmeye yönlendiren, 'devletin savunma siyaseti dışında milli güvenlik siyasetini tayin, tespit, uygulama ve gerektiğinde düzeltme ve değiştirme görevlerini doğrudan veya bakanlık, kurum ve kuruluşlarla da yapılacak müşterek çalışmalarla araştırma, inceleme, planlama, hazırlama ve bu konudaki uygulamaları takip ve koordine etme, yönlendirme, sonuçları değerlendirme' ve 'TSK'nın görev alanı dışında kalan topyekün savunma hizmetlerini koordine etme ve bu konudaki düzenlemeleri takip etme' şeklinde açıklanan görevleri olmuştur. MGK Genel Sekreterliği'nin görevlerini açıklayan 13. madde ile ilgili kanun koyucunun yaptığı genel değerlendirmede milli güvenliğin sağlanması milli güvenlik siyasetinin tespitine bağlanmış, bu siyasetin de savunma siyaseti, iç siyaset ve dış siyasetten meydana geldiği belirtilmiştir. Bu üç konuda karar alınırken Bakanlar Kurulu, TSK ve diğer kurum ve kuruluşlar arasında üst düzey bir koordinasyon, takip ve kontrol mekanizmasının öngörüldüğüne, bunun da MGK Genel Sekreterliği olduğuna işaret edilmiştir.²³⁶ MGK Genel Sekreterliği'nin görevleriyle ilgili tüm bu hukuki kaynaklardan yola çıkarak dış politika bağlamında, MGK Genel Sekreterliği'nin, iç ve dış güvenlik sorunlarını ilgilendirdiği gerekçesiyle ülkenin siyasal yaşamını ve dış politikasını ilgilendiren konularda uygulamayı etkileyecek önerileri sivil iradenin gündemine getirebilme olanağına sahip olduğu ileri sürülebilir.

9 Ocak 1997 tarihinde yürürlüğe giren Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği'nde yapılan yasal düzenlemelerle MGK Genel Sekreterliği'ne tanınan yetkiler, kriz yönetimi üzerinden daha da genişletilmiştir. Düzenlemeyle, Türkiye'nin milli hedef ve menfaatlerine yönelik olası tehditlerin belirmesi biçiminde tanımlanan

²³⁵ Detaylı bilgi için bkz. Deniz Zeyrek, “İşte En Gizli Yönetmelik”, **Radikal**, 27 Ağustos 2003.

²³⁶ “MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu”, <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/kanun.html>, (Erişim: 05.10.2012); Seydi Çelik, **Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker: Askeri Bürokrasinin Sistem İçerisindeki Yeri**, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 265-267.

kriz yönetimini gerektiren haller ve ilgili bakanlıkların yetki alanına giren bazı önlemlerle önü alınabilecek uluslararası sorunlar konusunda yetkili kurum konumuna gelmiştir. Aynı zamanda, Asılsız Soykırım İddiaları ile Mücadele Koordinasyon Kurulu gibi kurulların sekreteryası görevlerinin de MGK Genel Sekreterliği tarafından yürütülmesi kararlaştırılmıştır.²³⁷ MGK Genel Sekreterliği, hazırlanması ve uygulanması sürecinde merkezi rol oynadığı MGSB aracılığıyla, Yunanistan, Suriye gibi komşu ülkelerle ilişkiler ve çatışma konuları, Türkiye'nin Batı'ya dönük rotasının ve AB'ye üyelik hedefinin devamının gerekliliği, Türk cumhuriyetleri ile sıkı ilişkilerin kurulması gereği gibi dış politika konularına doğrudan dikkat çekebilmiştir.

Türkiye-AB ilişkileri çerçevesinde 1999 yılından itibaren süregelen reform paketlerinin gerektirdiği düzenlemelerle MGK Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkileri sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamanın en somut göstergesini, Genel Sekreterlik bünyesinde kuruma siyasi olarak etkinlik vasfı kazandıran Milli Güvenlik Siyaseti Başkanlığı, Toplumla İlişkiler Başkanlığı ve Topyekün Savunma Sivil Hizmetleri Başkanlığı birimlerinin kaldırılması meydana getirmiştir.

Ordu, Genelkurmay Başkanlığı içindeki çalışma grupları gibi siyaset alanında etkili kurumsal yapılarla da dış politika konularına müdahil olmuştur. Genelkurmay Başkanlığı içinde Dışişleri Bakanlığı'nda bulunan dairelere benzer yapıların oluşturulduğu görülmüştür. Bu çalışma grupları temelde Türk dış politikasının askeri yönünün oluşturulmasına katkı sağlayıp, bölgesel ve küresel analizler yapıp sonuçları ilgili makamlara sunma yoluyla askerin siyaset alanındaki etkinlik mekanizması haline gelmiştir. Yunanistan ile ilişkiler ve olası tehdit ve tehlikeler kapsamında Yunanistan-Kıbrıs Dairesi, Kıbrıs meselesi ile ilgili gelişmeleri takip eden Güven Çalışma Grubu, Yunanistan ve GKRY'nin adaya S-300 füzeleri yerleştirmek istemesiyle Türkiye ve KKTC ile Yunanistan ve GKRY arasında yaşanan krizin takibi için geçici nitelikteki Barbaros Çalışma Grubu kurulmuştur. 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'nin ardından AB ile ilişkiler çerçevesinde Türkiye'ye adaylık statüsünün verilmesinin ardından AB Çalışma

²³⁷ “Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği”, **Resmi Gazete**, Sayı 22872, 9 Ocak 1997, ss. 5-17; İsmet Berkan, “Yönetimin Askerileşmesi mi?”, **Radikal**, 19 Eylül 1997; Mehmet Ali Kışlalı, “ASİMKK”, **Radikal**, 1 Ağustos 2002.

Grubu oluşturulmuştur.²³⁸ Bir diğer çalışma grubu da Kafkaslardaki, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla kurulan Türk cumhuriyetlerindeki gelişme ve değişimleri takip eden Kafkas Araştırmaları Grubu'dur. Philip Robbins'e göre Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde toplamda en az 43 tane çalışma grubu oluşturulmuştur. Bu çalışma grupları ABD, Ermenistan, İran, Irak ve İsrail gibi tek tek ülkelere yönelik olarak, Avrupa, Balkanlar, Orta Asya gibi bölgelere yönelik olarak veya terör sorunu, su sorunu, Kürt meselesi gibi önemli meselelere atfen kurulmuştur.²³⁹ Siyasi meselelerde sivil ve askeri kurumlar arasında olası farklı değerlendirmelerin, üst düzeye sunulacak brifing dökümanlarına ya da strateji belgelerine son hali verilmeden uzlaştırılması bu çalışma grupları sayesinde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. MGK toplantılarında değerlendirilecek veri ve analizler, çalışma grupları ve birimlerin hazırlıklarıyla sunulmuştur. Çalışma grupları özellikle dış politika meseleleri karşısında bu yönde bir işleve sahip olmuştur.²⁴⁰

Genelkurmay Başkanlığı'ndaki dış politika yapılanmalarından bir diğerini de, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünyada ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgede meydana gelen konjonktürel değişiklikler, uluslararası alandaki politik ve askerî gelişmeler, bu kapsamda ortaya çıkan risk ve belirsizlikler dikkate alınarak, 2002 yılında kurulan Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) meydana getirmiştir. Merkezin dış politikaya ilişkin temel görevi, Türkiye'nin ilgi alanına giren bölgeleri kapsayacak şekilde, özellikle güvenliği esas alan bilimsel araştırma, inceleme ve milli güvenlik politikasının esaslarının tespitinde dış politikanın askeri yönünün oluşturulmasına katkıda bulunmak amacıyla bölgesel, küresel, stratejik analizler yapmak, karar makamlarına somut bilgilere dayanan çözüm seçenekleri üretmek olmuştur. Aynı zamanda, küresel, bölgesel, ülkesel olarak Türkiye'yi yakından ilgilendiren, özellikle güvenlik boyutundaki konularda uzun zamana ihtiyaç gösteren jeostratejik, jeopolitik ve ekonomik seviyede geleceğe yönelik bilimsel araştırma ve incelemeler yaparak kısa, orta ve uzun vadeli strateji üretiminde Genelkurmay Başkanlığı'nın faaliyetlerine katkıda bulunmakta, bu amaçla yaptığı çalışmaları ilgili askeri makamların istifadesine sunmaktadır. Politik-

²³⁸ Uzgel, "TDP'nin Oluşturulması", s. 87.

²³⁹ Karabelias, s. 461; Philip Robins, **Suits and Uniforms, Turkish Foreign Policy since the Cold War**, University of Washington Press, Seattle, 2003, s. 77.

²⁴⁰ Jenkins, ss. 72, 73.

Askeri Durum Değerlendirmesi (PADD) ve Türk Milli Askeri Stratejisi (TÜMAS)'nin hazırlanmasına katkıda bulunmak amacıyla, bölgesel ve küresel stratejik araştırma ve değerlendirmeler yaparak ilgili makamların istifadesine sunmak da diğer bir görevi olmuştur. Özüne bakıldığında SAREM'in, Genelkurmay Başkanlığı'nı dış politika alanında donanımlı kılma işlevine sahip olmuş olduğu ileri sürülebilir.²⁴¹

TSK'nın, dış politika alanında ulusal güvenliğe ilişkin tehditleri belirlemek için MGSB ve Milli Askeri Stratejik Konsept (MASK) şeklinde iki önemli belgenin hazırlayıcısı olduğu bilinmektedir. MGSB, MGK'da tartışılan ve MGK Genel Sekreterliği'nce Dışişleri Bakanlığı gibi ilgili bakanlıklar, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) gibi ilgili kurum ve kuruluşlar ile koordinasyon içinde, onların da katkılarıyla güvenlik tehditleri ve alınacak önlemler ile ilgili olarak hazırlanan gizli bir belgedir. MGSB Türkiye'nin temel ulusal güvenlik stratejisi konumundadır. 2010 yılından önceki MGSB 1997'de hazırlanmış, 2001'de de güncellenmiştir. Ardından 2004'te kapsamlı bir değişiklik yapılmıştır. En son 2010 yılında da yeniden yazılmıştır. Belgenin yeni halinde de geleneksel güvenlik sorunlarına yer verilmiş, güvenlik kavramı geniş bir anlamda ele alınmıştır. TSK'nın caydırıcılık, güvenlik/harekât ortamının şekillendirilmesi, kriz yönetimi, sınırlı güç kullanımı ve konvansiyonel harp görevlerine ilave olarak, Barışı Destekleme Harekâtı ile gerektiğinde Doğal Afet Yardım Harekâtı ve İç Güvenlik Harekâtına da destek sağlamasına yer verilmiştir.²⁴²

Belgenin hazırlanması ve hazırlık çalışmalarındaki koordinasyonun sağlanması, 1984 yılından itibaren 2000'li yıllara kadar, MGK Genel Sekreterliği içindeki Milli Güvenlik Siyaseti Başkanlığı tarafından yürütülmüştür. Milli güvenlik siyasetinin nasıl uygulanacağını gösteren eylem planı ve strateji de Genel Sekreterlikçe hazırlanmıştır.²⁴³ Ülkenin milli güvenliğinin sağlanması ve bu amaçla devletin milli güvenlik siyasetinin belirlenmesinden sorumlu olan Bakanlar Kurulu,

²⁴¹ SAREM, http://www.tsk.tr/SAREM/SAREM_ANA.htm, (Erişim: 22.08.2011); Bora Kutluhan, "Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi Kuruldu," **Savunma ve Havacılık**, No:6, 2001, ss. 86, 87.

²⁴² Sedat Ergin, "Milli Güvenlik Siyaset Belgesi Değiştiriliyor, **Hürriyet**, 24.11.2004, s.22; "Milli Güvenlik Siyaset Belgesi kabul edildi", 22.11.2010,

<http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/11/22/milli.guvenlik.siyaset.belgesi.kabul.edildi/597105.0/>, (Erişim: 22.11.2013); Uğur Ergin, "Genelkurmay'dan 'Kırmızı' yalanlama", **Hürriyet**, 02.07.2013, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23625144.asp>, (Erişim: 02.07.2013).

²⁴³ Can Dündar, "Kırmızı Kitap", **Milliyet**, 07.08.2001; Sedat Ergin, "İrtica Tehdidi, Devletin En Önemli Belgesinde", **Hürriyet**, 02.11.1997.

MGK'nın sunduğu tavsiye görüş, bilgi ve taslak belgeyi değerlendirerek onayladığı takdirde bu belge MGSB olarak kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla bu noktada da Bakanlar Kurulu'nun, hatta ilgili diğer kurum ve kuruluşların, MGK'nın belirlediği milli güvenlik tanımı ve algısına bağlandığı ve milli güvenlik siyasetine ilişkin konularda bu çerçevede hareket etmek durumunda kaldığı ifade edilebilir. Dış politikanın yönelimini, iç ve dış tehditleri belirleyen milli güvenlik politikası belgesi olan ve dolayısıyla Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB) ile bağlantılı olan MASK da, doğrudan Genelkurmay Başkanlığı tarafından Yüksek Askeri Şura (YAŞ)'ya sunulmak üzere hazırlamıştır. MASK'ta askerin iç ve dış tehdit değerlendirmesi yer alırken, bu tehditleri karşılayacak güçlerin yapılandırılmasına ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuş ve böylece TSK'nın öncelikleri tespit edilmiştir. MASK, yeni gelişmeler ışığında sürekli yenilenen dinamik bir belge niteliği taşımıştır. MGSB ve MASK yanında özel siyaset belgeleri de tasarlanarak kritik güvenlik meselesi karşısında izlenecek yol ve yöntemler belirlenmiştir. 1992 yılında Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk cumhuriyetleri ile işbirliği ve dayanışma alanlarını belirlemek amacıyla böyle bir belge hazırlanmıştır. 1996'dan itibaren Kuzey Irak politikası da bu şekilde belirlenmiştir.²⁴⁴

Ordunun siyasetteki etkinliğini artıran kurumsal mekanizmalar dahilinde Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde, iç politikayla ilgili olarak öne çıkan ilk çalışma grubu Batı Çalışma Grubu (BÇG) olmuştur. İslami hareketlerin siyaset, eğitim, ekonomi ve askeri alanlardaki etkisini izleyip takip etmek, irtica tehdidine karşı önlem almaya dönük hazırlıkları yapmak, irticanın tırmanışındaki gelişmeleri önceden saptayabilmek, buna göre de gerekli önlemleri almak ve hareket planlarını güncelleştirebilmek için 28 Şubat 1997'deki MGK toplantısının ardından kurulmuştur. İrtica ile mücadelede ordunun aldığı önlemlerden en önemlisi bu çalışma grubunun kurulması olmuştur. İç tehdide karşı olarak kurulan bu grubun yasal dayanağını, TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. Maddesi'nde yazılı olduğu gibi, 'TSK'nın Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama görevi' oluşturmuştur. Kürt sorunuyla ilgili gelişmeleri takip edip çalışmalar yürüten Doğu Çalışma Grubu,

²⁴⁴ Uzgel, "Between Praetorianism and Democracy", ss. 193, 194; Çelik, **Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker**, ss. 291, 292, 295; "Yüksek Askeri Şura'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun", <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/494.html>, (Erişim: 05.09.2011).

1990'larda büyük önem kazanan kara para trafiğinin kontrolüyle ilgili Ekonomik ve Mali İzleme Merkezi (EMİM) de dikkat çeken çalışma gruplarından²⁴⁵.

TSK bünyesinde çeşitli kısımlarda ekip çalışmalarını gerektiren konularda çalışma grupları oluşturulmasının bir ilke niteliğinde olduğu söylenebilir. Harp Okulu Kanun ve Yönetmeliği'ni hazırlamak için kurulup bir yıl çalışan bir çalışma grubunun varlığı, PKK için İç Güvenlik Dairesi'nin kurulması bu ilkeye örnektir. Genelkurmay Başkanı, olası olağanüstü asayiş olaylarında İller İdaresi Yasası'na göre sivil makamların yardım isteklerine karşı neler yapılacağını bir plana bağlamış, bu plana da Emniyet Asayiş Planı (EMASYA) denmiştir. Bu plan, bir irticai eylem durumunda devlet birimlerinin eşgüdümünün nasıl sağlanacağı ve bu konuda TSK birimlerinin ne gibi önlemler alacağını da bünyesinde içermiştir. Tarihsel süreç içinde, devletin ve rejimin içten ve dıştan gelecek tehditlerle yokedilmesine yönelik tehlikelere karşı TSK'nın çeşitli planları da olmuştur. 1960'lı yıllarda bu tehditlere karşı yapılan planın adı 'Devleti Kurtarma Planı' (DEV-KURT Planı) idi. Bu plan daha sonra 'Yurdu Koruma Planı' (YURT-KOR) adını almıştır. Yurdu Koruma Planı EMASYA Planı'nın önceki adı olup, daha sonra EMASYA Planı'na dönüşmüştür. Planların ortak noktası olarak hepsinin odağında iç güvenlik yer almıştır.²⁴⁶ Ocak 1997'de kurulan, o dönemde ağırlıklı olarak İslami hareketleri gözlemleyip takip eden ve kriz durumlarında eşgüdümü sağlamak amacına sahip olan Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi de MGK Genel Sekreterliği binasına yerleştirilerek, hukuken Başbakanlık'a bağlı olsa da, fiilen MGK Genel Sekreterliği'nin denetimine bırakılmıştır. Tüm bu çalışma grupları ve birimlerden anlaşılacağı üzere, 1990'larda Türkiye ağırlıklı olarak ordunun temsil ettiği 'ulusal güvenlik' temelli bir bakış açısının etkisinde kalmıştır.²⁴⁷

B. Kurumsal Olmayan Mekanizmalar

Ordunun dış politikadaki etkisinin ve etkinliğinin kaynağı, yasal zemine dayalı kurumsal mekanizmalar yanında, toplum ve siyaset üzerinde kurumsal olmayan araçlarla sahip olduğu nüfuza da dayanmaktadır. Dış politikayı etkileyen ve

²⁴⁵ Uzgel, s. 87.

²⁴⁶ Nevzat Bölügiray, **28 Şubat Süreci I**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1999, ss. 151-153.

²⁴⁷ Uzgel, "TDP'nin Uygulanması", ss. 87, 88.

ordunun uluslararası meseleler karşısındaki duruşunu sergilediği araçlar olan kurumsal olmayan mekanizmaların başında, iç politikada olduğu gibi, basın açıklamaları, basın duyuruları, brifingler, bilgi notları, bilgilendirme toplantıları, yazılı mesajlar, törenler, açılış-anma-kutlama programlarına katılım, yıldönümleri, mezuniyetler, sivil kurum ve kuruluşlara yapılan ziyaretler gibi organizasyonlar aracılığıyla üst düzey komutanların medyanın katılımıyla gerçekleştirdiği konuşma ve açıklamaları gelmektedir. Bu mekanizmalardan en çok başvurulana brifingler, basın açıklamaları ve her hafta yapılan basın bilgilendirme toplantıları şeklinde belirtmek mümkündür. Çeşitli zamanlarda Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarafından göreve yeni başlayan hükümetlere dış politika ve güvenlik meseleleriyle ilgili geniş kapsamlı brifingler verildiği görülmüştür.²⁴⁸ Örneğin, 31 Ocak 2003 tarihinde toplanan MGK'da üyelere, siyasi çerçevesini Dışişleri Bakanlığı'nın, askeri çerçevesini Genelkurmay Başkanlığı'nın çizdiği, ABD'nin Irak operasyonu ve Kıbrıs sorunundaki gelişmeler hakkında brifingler verilmiştir. Bu gibi brifingler sadece hükümetlerle ya da MGK üyeleriyle sınırlı kalmamıştır. Genelkurmay Başkanlığı, güvenlik konusu çerçevesinde kendi sorumluluk alanı içinde yer alan ve TSK'yı doğrudan ilgilendirdiğini düşündüğü gündem konularıyla ilgili görüşlerini, yanlışlıkları düzeltme, eleştirileri yanıtlama isteğini konunun önemine göre Genelkurmay Başkanı, Genelkurmay İkinci Başkanı ya da Genelkurmay Genel Sekreteri'nin konuşmasıyla gazetecilere, gazete ve dergilerin yayınlarını ve politikasını belirleyen genel yayın yönetmenlerine, televizyon ve gazetelerin Ankara temsilcilerine bildirmiştir. Bu bildirimler 1998 yılında ciddi tartışma konusu olan Suriye'ye yönelik olası askeri hareket gibi dış politika konularıyla ilgili olmuştur. Açıklamalar Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı'ndan yazılı olarak da yapılabilmektedir. Brifingler, bilgilendirme toplantıları ve basın açıklamaları, muhatap aldıkları basın ve yayın organı temsilcileri de göz önünde bulundurulduğunda, ele alınan konuyla ilgili olarak TSK'nın kamuoyu oluşturma ve mevzuat üretimini teşvik etme hareketinin göstergesidir.²⁴⁹

2004-2005 yıllarında verilen brifingler incelendiğinde, 16 Ocak 2004, 27 Şubat 2004, 13 Nisan 2004, 8 Temmuz 2004 tarihli brifinglerin konusunun dış

²⁴⁸ Murat Yetkin, "Irak'ta ABD'ye Aktif Destek", **Radikal**, 01.02.2003.

²⁴⁹ Jenkins, ss. 53-55; Bölügeray, ss.100, 101.

politikayla ilgili Kıbrıs, Irak, Afganistan, Büyük Orta Doğu Projesi, NATO ve yasadışı göç olduğu görülmektedir. 26 Ocak 2005 tarihli brifingte de Yunanistan ve Türkiye-ABD ilişkileri konularının ele alındığı görülmüştür. Toplumun önde gelen bürokrasi, iş dünyası, medya temsilcileriyle yapılan telefon görüşmeleri ve ziyaretler ordudan gelen açıklamaları destekleyen diğer ek eylemler olmuştur. Dolayısıyla kurumsal olmayan mekanizmalar yoluyla işletilen süreç, hükümet dışındaki diğer sivil organları harekete geçirme potansiyeline de sahip olmuştur.²⁵⁰ Her öğrenim döneminin başlangıcındaki törenler kapsamında Harp Akademileri Komutanlığı'nda Genelkurmay Başkanı'nın, Harp Okulları'nın açılış törenlerinde ise Kuvvet Komutanları'nın konuşması süregelen bir uygulamadır. Komutanların askeri öğrencilere yönelik konuşmaları uluslararası ve ulusal düzeydeki sorunlara, tehdit değerlendirmelerine yer verdikleri bir içeriğe sahip olduğundan aslında kamuoyuna yönelik mesaj içeriği taşımaktadır.²⁵¹

Genelkurmay Başkanlığı öncülüğünde düzenlenen ulusal ve uluslararası nitelikteki sempozyumların açılışları genellikle genelkurmay başkanının veya genelkurmay ikinci başkanının mesajı ya da açılış konuşmasını bizzat yapması ile gerçekleştiğinden, böyle çalışma ortamları da ordunun uluslararası alandaki gelişmeler ve Türk dış politikası karşısında yaptığı değerlendirmelerin paylaşılmasına zemin hazırlamıştır. 2003-2007 yılları arasında SAREM bünyesinde küreselleşme ve uluslararası güvenlik, Türkiye-NATO-AB perspektifinden kriz bölgeleri, bilgi çağı ve teknolojik gelişmeler karşısında toplum, yönetim ve lider, uluslararası örgütler gibi konular çerçevesinde, basına da açık olarak dört sempozyum gerçekleştirilmiştir. Bu sempozyumlarda genelkurmay başkanları uluslararası politikalar, güvenlik meseleleri, ileriye dönük stratejiler ve tüm bu bağlamlarda Türkiye'nin mevcut ya da olması gereken konumu hakkında detaylı analizler yaptıkları, analizlerini kanaat önderleri ve tüm kamuoyuyla paylaştıkları görülmüştür.²⁵²

2000'li yıllarda, 1990'lı yılların çatışma eksenli politikalarından farklı olarak, uzlaşma ve işbirliğine dayalı çokboyutlu politikaların takip edilmesine önem

²⁵⁰ Çelik, **Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker**, ss. 282, 283

²⁵¹ Çelik, ss. 285, 287.

²⁵² İlgili uluslararası sempozyum bildirileri için bkz. SAREM, http://www.tsk.tr/SAREM/SAREM_ANA.htm, (Erişim: 03.08.2011).

verilmeye başlanmıştır. Bunun yanında, iç politika ve dış politikanın karşılıklı etkileşim içinde yürütülmesi, aralarındaki mesafenin kaldırılması, dış politikayı iç dinamiklerin yönlendirmesi, bazen de iç durumu etkilemek amacıyla kullanılması söz konusu olmuştur. AB merkezli gelişmelerin giderek arttığı ve üyelik sürecinin Türkiye'de siyasal sistemi dönüştürmeye başladığı noktada ulusal çıkarların, ulusal güvenliğe yönelik tehditlerin ve ulusal güvenlik anlayışının yeniden tanımlanması, dış politika önceliklerinin yeniden belirlenmesi, dış politika meselelerinin yeniden anlamlandırılması ve yeni yaklaşımların belirlenmesi gereği doğmuştur. İç siyasetteki demokratikleşme, liberal dönüşüm ve sivilleşme, iç politika-dış politika etkileşimini sayesinde her iki alana da yayılmaya başlamış, karar alma mekanizmaları ve organların işleyişi bu çerçevede yeniden kurgulanmıştır.²⁵³ Bu dönemde ordunun siyasi hayat dışında tutulması çabalarının giderek artması doğrultusunda, MGK ve MGK Genel Sekreterliği'nin süregelen niteliğinin değiştirilip, kurumsal olmayan mekanizmaların kamuoyu yaratma potansiyelinin azalması ve bu sayede de ordunun siyasete müdahale zemininin zayıflatılması örneğinde olduğu gibi, yapılan yasal düzenlemelerin pratiğe de yansıdığı ifade edilebilir.

IV. DEĞERLENDİRME

Bu bölüm öncelikle, tarihsel süreç içinde Türk dış politikasının, oluşum süreci ve temel dış politika ilkelerini belirleyen siyasi aktörleri kapsayacak şekilde genel hatları ortaya koyulmuştur. Ordunun siyasetteki rolü ve etkinliği, tarihsel bir sınıflandırma temelinde, cumhuriyetin kuruluş yılları ve tek parti iktidarı, çok partili siyasal hayata geçiş ve askeri müdahale yılları, sivil-asker ilişkilerinin tartışılmaya başlandığı yıllar çerçevesinde ele alınmıştır. Türkiye'nin mevcut dış politika yapım mekanizmasının, tarihsel süreçte yaşanan ve farklı niteliklere sahip dönemlerin etkilerini taşıdığı görülmüştür. Farklı dönemlerde belli kurum ya da etkenlerin daha etkin olduğu görülmüştür.

Türk dış politikası, karar verme süreci ve bu süreçte rolü olan aktörlerin konumu temelinde, liderin belirleyici olduğu 1919-1950, Dışişleri Bakanlığı'nın

²⁵³ Kemal İnat, Burhanettin Duran, “AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, **Doğu'dan Batı'ya Dış Politika, AK Partili Yıllar**, Der. Zeynep Dağı, Orion Yayınevi, Ankara, 2006, ss. 29-31.

etkili olduğu 1950-1960, kamuoyu etkisinin artmaya başladığı 1960-1980, 12 Eylül 1980 askeri müdahale dönemini içeren 1980-1983, iş dünyası etkisinin yükselişe geçtiği 1983-1991, ordunun ağırlığının arttığı 1990'lar dönemi ve sivil irade gücünün arttığı 2002'den itibaren devam eden AKP iktidarı dönemi şeklinde ayrılmıştır.

Ordunun dış politika alanındaki etkisinin ve etkinliğinin artışının, 1990'lı yıllara karşılık geldiği görölmüştür. Ordunun dış politika alanına etkisinin kaynağı kurumsal mekanizmalar ve siyaset, toplum üzerinde kurumsal olmayan mekanizmalar olmuştur. Kurumsal mekanizmaları MGK; Genelkurmay Başkanlığı içinde dış politikayla ilgili kurulmuş ve hazırlanmış merkez, daire, gruplar meydana getirmiştir. Kurumsal olmayan mekanizmaları basın açıklamaları, basın duyuruları, brifingler, bilgi notları, bilgilendirme toplantıları, yazılı mesajlar, törenler, sivil kurum ve kuruluşlara yapılan ziyaretler gibi organizasyonlar aracılığıyla üst düzey komutanların medyanın katılımıyla gerçekleştirdiği konuşma ve açıklamalar oluşturmuştur. 2000'li yılların ise ordunun siyaset alanını etkileme gücünün azaltıldığı dönemi meydana getirdiği görölmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

AB'ye üyelik sürecinin, ordunun dış politikadaki etkisini biçimlendirme bağlamında değerlendirilmesinde, Türkiye ile AB ilişkilerinin tarihsel gelişim sürecine ve bu gelişim süreci boyunca AB'nin Türkiye'yi siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlarda dönüştürücü etkisine atıfta bulunmak kaçınılmazdır. Türk dış politikası bağlamında önem atfedilen AB ile ilişkiler başta ekonomik zemin üzerinde kurulmaya başlanmış, ortaklık başvurusu ile dış ve iç politika açısından düşünülüp, Türkiye'nin Batılılaşmaya yönelik geleneksel tutumunun bir kolu haline gelmiştir. İlişkilerin düzeyinin artması, taraflar arasındaki etkileşimin yoğunluğunu belirlediğinden, ordunun dış politikadaki etkinliği de ilişki düzeyinin artmasıyla birlikte farklılaşan bir seyir izlemiştir. AB, üyelik müzakerelerini yürüten bir aday ülke olması sebebiyle Türkiye'den, sivil-asker ilişkileri bağlamında müktesebata 'en iyi uygulama (best practices)' uyumunu beklemiştir.

Diğer taraftan, AB'nin, adaylık sürecinde Türkiye'de yakından izlediği bir konu Türk dış politikasıdır. Türkiye, NATO'ya üye olarak zaten Batı Avrupa'nın savunma gücüne eklenmiş, hatta NATO gücünün güney kanadını oluşturarak Avrupa'nın güvenlik rejiminin merkezine yerleşmiştir. Bu sayede Türkiye, en azından güvenlik bağlamında, adeta Avrupa bütünleşmesinin parçası olmuştur.²⁵⁴ Dolayısıyla, Türkiye ile AB arasında uyum sağlanması beklenen dış politika alanında, ordunun konumu da uyum seviyesine işaret eden bir kıstas olarak göz önünde bulundurulmaktadır.

I. DÜŞÜK YOĞUNLUKLU ETKİ SÜRECİ: TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNİN ADAYLIK ÖNCESİ GELİŞİMİ

Türkiye ve AB ilişkilerinin gelişim sürecini irdelerken Türkiye'nin AB'ye bakışındaki temel belirleyicileri açıklamak, sürecin hangi arka plan temelinde ilerlediğine yönelik bir bakış açısı sunması bakımından önemlidir. Avrupa'daki tüm

²⁵⁴ İsa Camyar ve Halit Mustafa Tagma, "Why Does Turkey Seek European Union Membership? A Historical Institutional Approach", **Turkish Studies**, Cilt 11, Sayı 3, 2010, s. 375.

bütünleşme hareketlerini yakından ve ilgiyle izleyen Türkiye'nin, bu hareketlere dahil olmayı modernleşme sürecinde adeta bir kıstas, Batılılaşma için de bir imkan haline getirdiği ileri sürülebilir. Bir devletin Avrupalı ya da Batılı devletlerle birçok şekilde ilişki kurması mümkündür. Batı dünyasının bir üyesi olmak veya Avrupa bütünleşmesine dahil olmak ise farklı bir duruma işaret etmektedir. Bir başka deyişle, bir devletin sahip olduğu evrensel bakış açısı ve benimsediği norm ve değerlerle Batı ülkeleriyle birlikte olması, onun sadece stratejik ve ekonomik gereksinimler temelinde çıkarını gözeterek bu ülkelerle hareket etmesinden farklı bir olgudur. Bu bağlamda Türkiye'yi birinci kategoriye yerleştirmek mümkündür.²⁵⁵

Türkiye'nin 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne, 1952 yılında ise NATO'ya katılımı Avrupa'ya dönük ilgisinin yoğunluğuna işaret etmektedir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren Avrupa ülkeleriyle ve kurumlarıyla siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan yakın ilişkiler geliştirme çabası içinde olan Türkiye, dış politikasını bu yönde şekillendirmiştir. Bu çaba, Cumhuriyetin modernleşme projesinin modernleşmeyle Batılılaşmaya aynı anlamı yüklemesinin ve Soğuk Savaş'ın güvenlik kaygıları doğuran koşullarında, yalnız kalmayıp Batı ittifakı içinde yer almasının doğal bir sonucudur. Bunun paralelinde, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve siyasal düzeni Avrupa norm ve değerleriyle uyumlu biçimde inşa edilmiştir. Dolayısıyla, AB'nin Türkiye'deki konumunu belirleyen faktörlerin başında tarihsel bir arka planın olduğu ileri sürülebilir.²⁵⁶

Avrupa bütünleşmesi kapsamında, ortak pazar temelinde ekonomik bir topluluk kurulması hedefine yönelik çalışmaların tamamlanıp 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulmasıyla, Türkiye'nin, içinde bulunduğu ekonomik darboğaz ve dışarıda ABD'ye bağımlılık gibi zorlukların üstesinden gelme isteği kesişmiştir. Ticari kazancını artırmak, ekonomisini güçlendirmek gibi düşüncelerle uluslararası alanda ticari ilişkilerinin en fazla olduğu AET ülkeleriyle ekonomik işbirliği geliştirme çabası içerisine girmiştir. AB'nin Türkiye'deki konumunu belirleyen diğer bir faktörü de, uluslararası alanda giderek önem

²⁵⁵ Paul Kubicek, "Turkish-European Relations: At a New Crossroads?" **Middle East Policy**, Cilt 6, Sayı 4, 1999, s. 162; İhsan Dağı, "İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut", **Türkiye ve Avrupa**, Ed. Atila Eralp, İmge Yayınları, 1997, s. 125.

²⁵⁶ Baskın Oran (Ed.) **Türk Dış Politikası**, Cilt I, İletişim Yayınları İstanbul, 2002, s. 813; Atila Eralp, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", **Türkiye ve Avrupa**, s. 90.

kazanmaya başlayan bu ekonomik ortaklık fikri meydana getirmiştir.²⁵⁷ Türkiye'nin ekonomik açıdan gelişmesi, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından faydalandığı Marshall Planı yardımları ve benzeri ekonomik ve askeri yardımların kullanımında görüldüğü gibi, AET ile ilişkilerin geliştirilip ekonomik ortaklık temelinde yeni iletişim kanallarının açılmasına bağlı bir hal almıştır.

Türkiye, modernleşmeyi, demokrasiyi, kalkınmayı, insan haklarına saygı ilkesinin geliştirilmesini, iç siyasal yapısının düzenlenmesini, uluslararası koşullardan kaynaklanan güvenlik kaygılarının azaltılmasını, her ne kadar içeriğini ve amacını tam olarak irdelememiş olsa da, Avrupa'daki bütünleşme hareketine dahil olmada aramıştır. Bu arayış temelde Türkiye'nin Avrupa'daki harekete bakışının siyasal boyutuna işaret etmektedir. AB'nin Türkiye'deki konumunu belirleyen siyasal etkenler iç politika ile ilgili olduğu gibi, ağırlıklı olarak dış politika ile de ilgilidir. Bu ilginin en somut göstergesini Türkiye'nin AET'ye katılım için yaptığı başvuruda kendisine Yunanistan'ın katılım başvurusunu referans olarak almasında görmek mümkündür.²⁵⁸

Türkiye, 1959 yılında, AET'yi kuran Roma Antlaşması'nın 238. maddesine göre ortak üyelik başvurusunda bulunmuş, bu başvuru AET tarafından ilke olarak kabul edilmiş ve aynı yıl içinde de ortaklık görüşmeleri başlatılmıştır. Bu görüşmeler temelde, Türk ekonomisinin AET'den alınacak mali ve teknik yardımla güçlendirilip sonrasında da Türkiye'nin ortak pazara tam üye olarak katılması, bir başka deyişle AET'ye gümrük birliği yoluyla katılması amacına dayandırılmıştır.²⁵⁹ Bu görüşmeler, gerek Türkiye'deki, istikrarsızlık, siyasi çatışmalar, muhalif hareketlere yönelik baskılar, müdahaleci politikalar, katı korumacılıkla desteklenen rekabete karşı dayanıksız zayıf bir ekonomik yapı gibi dönemin iç politika gelişmeleri ve AET'nin Türkiye'ye yönelik ortak bir tutum sergileyememesi nedeniyle ağır ilerlemiştir.²⁶⁰ AET, 1960 yılının, DP hükümetinin düşme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu, ordunun askeri bir müdahalede bulunma olasılığının yükseldiği ilk aylarını yakından ve kaygıyla takip etmiştir. Buna rağmen Türkiye AET'den gümrük birliğine geçiş

²⁵⁷ Oran, s. 813; Eralp, s. 91; T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Müşterek Pazar ve Türkiye (1957-1963)**, Ankara, 1963, ss. 57, 58.

²⁵⁸ Oran, ss. 814, 815; Eralp, s. 91, 92; Erhan Erçin, **Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye**, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, 2002, s.100.

²⁵⁹ T.C. Dışişleri Bakanlığı, ss. 60, 61.

²⁶⁰ Oran, s. 822.

süresinin tartışılacağı müzakerelere başlamak için gün alabilmiştir. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi nedeniyle bu müzakereler başlatılamamış ve AET ile ilişkilerin askıya alındığı bir belirsizlik dönemine girilmiştir.²⁶¹

Bu dönemde AET, Türkiye'deki hükümetin görevinin askeri müdahaleyle sonlandırılması, başbakan, bazı bakan ve bürokratların askeri mahkemelerde yargılanması ve idamla cezalandırılmaları olasılığı, liberal politikalar yerine himayecilik ve korumacılığın devam etmesi gibi gelişmeleri ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından kaygı verici bulmuştur. 1961 yılından itibaren AET, Türkiye'nin, içinde bulunduğu sıkıntılı dönemden mali ve ekonomik yardımlarla kurtulabileceğini öngörmüştür. Başvuru kararının aynen geçerli olduğunun AET yetkililerine bildirilmesiyle taraflar, ilişkilerin normalleşmesi doğrultusunda görüşmelere başlamışlardır. Her ne kadar bu görüşmeler 15 Eylül 1961'de Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Rıza Polatkan için alınan idam kararlarının ardından ve Yunanistan ile AET arasında imzalanan ortaklık anlaşmasının Türkiye'yi kendi durumuyla ilgili karamsarlığa itmesinin ardından etkisini kaybetse de, Türk siyasetinde sivil irade temelinde çok partili hayata geri dönülmesi, görüşmelere devam edilmesi için uygun zemini sağlamıştır. 12 Eylül 1963'te taraflar arasındaki yoğun müzakerelerin²⁶² ardından Türkiye ile Federal Almanya, Fransa İtalya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg arasında gümrük birliğine dayanan ortaklık anlaşması, 'Ankara Anlaşması'²⁶³ adı altında imzalanmıştır.²⁶⁴ Ankara Anlaşması sayesinde Türkiye ile AET arasında ortaklık kurulmuş ve devamlılık gösteren bir bütünleşme süreci başlamıştır. Hazırlık dönemi, geçiş dönemi ve nihai dönemden oluşan bu sürecin sonuçlanması, gümrük birliği ile geçilen ikinci aşamanın sonrasında Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğinin oluşturacağı son aşamaya ulaştığı takdirde gerçekleşebilecektir.²⁶⁵

Ankara Anlaşması kısa dönemli bir ekonomik amaç, uzun dönemli bir siyasal amaç taşımaktadır. Anlaşmadaki, "ekonomiler arasındaki farkı kapatmak, bunun için de Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmak" ifadesi ekonomik amaca işaret

²⁶¹ Oran, s. 824.

²⁶² Yürütülen müzakerelerle ilgili detaylı bilgi için bkz. T.C. Dışişleri Bakanlığı, ss. 60-116.

²⁶³ Anlaşma metni için bkz. http://www.abgs.gov.tr/files/ardb/ankara_anlasmasi.pdf.

²⁶⁴ Oran, ss. 829-831.

²⁶⁵ Tuğrul Arat, "Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği", **AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XLIV, Sayı 1-4, 1995, ss. 591, 592; **Türkiye-AET Ortaklığının Onuncu Yılı**, İKV Yayınları, 1973, s. 101.

ederken, “AET’yi kuran antlaşmanın temelinde yatan ülküyü müştereken kollayarak, barış ve özgürlüğü koruma ve güçlendirmede kararlılık” ifadesi siyasal amaca işaret etmiştir. “Türk halkının yaşam düzeyini iyileştirmeye yönelik çabalarına AET tarafından verilecek desteğin, Türkiye’nin daha sonraki bir tarihte Topluluğa katılmasını kolaylaştıracağı” ifadesi, ekonomik bütünleşmenin ardından siyasal bütünleşmenin gelebileceği görüşünün işlenmesine yol açmıştır. Göz ardı edilmemesi gereken ise, anlaşmanın Türkiye ile AET arasındaki ilişkilerin bütünleşme unsurunu içermemesidir.²⁶⁶ Ankara Anlaşması temelde Türkiye’nin Avrupalı bir devlet olduğu iddiasını destekler görünen bir niteliğe sahiptir, fakat bu nitelik taraflar arasındaki ilişkilerin sorunsuz yürüyeceği anlamına gelmemektedir.²⁶⁷ Hazırlık dönemi nispeten sorunsuz geçse de, gümrük birliğinin önem kazandığı ikinci aşama üzerinde anlaşma sağlanması kolay olmayacak, sonrasında da taraflar arasındaki ilişkilerde sorunların ve anlaşmazlıkların artarak uyumsuzluğa yol açtığı döneme girilmiştir.²⁶⁸

Türkiye ile AET arasında yaşanan uyumsuzluk dönemini besleyen önemli gelişme, Türkiye’deki rejimi 1960 yılından sonra tekrar tartışmaya açan 12 Mart 1971 tarihindeki askeri müdahale olmuştur. Müdahale doğrudan bir askeri darbe şeklinde yapılmadığı için bu gelişme önceleri AET tarafından sert tepkiyle karşılanmamış, ancak sonrasında demokrasi ve insan hakları ihlalleri yapıldığı gerekçesiyle tepkiler artırılmıştır. Türkiye’nin Avrupa kamuoyunun gündemine insan hakları ihlalleriyle girmesi ve sonraki yıllarda da bu hususun önemle vurgulanmasının temelinin bu döneme dayandığı ifade edilebilir.²⁶⁹

1974 ile 1976 yılları arasında Türkiye-AET ilişkileri gergin bir dönemden geçmiştir. 1974 yılında Türkiye’nin Kıbrıs’a askeri müdahalesi ve bu müdahalenin AET tarafından kınanması; Türkiye’nin AET ile ticaretinin ciddi düzeyde açık vermeye başlaması; Türk işçilerin serbest dolaşımı konusunda AET’nin karşıt duruş sergilemesi ve gelişme kaydedilememesi; AET üyesi İngiltere’nin Türkiye’den yaptığı pamuk ipliği ithalatına kısıtlamalar koyması ve Yunanistan’ın AET’ye tam üye olmak istediğini açıklayıp Türkiye’nin önüne geçme girişimi, taraflar arasında

²⁶⁶ Ahmet Gökdere, **Avrupa Topluluğu ve Türkiye ile İlişkileri**, Ankara Üniversitesi ATAUM Yayınları, Ankara, 1991, s. 215.

²⁶⁷ Barry Buzan, Thomas Diez, “The European and Turkey”, **Survival**, Cilt 41, Sayı 1, 1999, s. 43.

²⁶⁸ Eralp, s. 93.

²⁶⁹ Oran, s. 847.

Ortaklık Konseyi toplantılarını sekteye uğratan gelişmeler olmuştur.²⁷⁰ Bu gelişmelere, 12 Eylül 1980'deki askeri müdahale de eklenince, taraflar arasındaki ilişkiler yeni bir belirsizlik içerisine girmiştir. İlişkilerde belirsizlik yaşanırken Avrupa'daki bütünleşme hareketi siyasal alana kaymaya başlamış, özellikle demokrasi ve insan hakları konularındaki görüşler bu dönemde şekillendirilmiştir. Üyelik başvurularında ekonomik kriterlere demokrasi koşulu da eklenmiş ve Avrupalılığın temel şartı haline getirilmiştir.²⁷¹ İlişkilerde AET artık demokrasi ve insan haklarına referansla iç politika sorunlarına değinmeye ve Türkiye'deki uygulamaları eleştirmeye başlamıştır.

Askeri müdahalenin ardından dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren tarafından yapılan açıklamalarda Türkiye'nin Avrupa Toplulukları, Avrupa Konseyi ve demokratik ülkelerin üyesi bulunduğu diğer kuruluşlarla yapılmış anlaşmalar çerçevesinde ilişkilerin devam ettirileceği belirtilmiştir. Bu gibi açıklamalar ağırlıklı olarak, askeri müdahalenin uluslararası alanda kabulünün sağlanıp, Batı ülkelerince desteklenmesi, ekonomi alanında Avrupa Topluluklarının ekonomik desteğinin alınması ve tam üyeliğe Türkiye'den daha yakın olan Yunanistan'ın çok gerisinde kalmamak için topluluk ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirilmesi için yapılmıştır.²⁷² Bunun dışında, 12 Eylül 1980 tarihinden sonra ülkeyi bir süre yöneten Milli Güvenlik Konseyi, 25 Mart 1981 tarihinde gerçekleştirilen toplantıda, demokratik rejime geçilir geçilmez Topluluğa tam üyelik başvurusunun yapılmasını kararlaştırmış ve bu tarihe kadar hazırlıkların tamamlanmasını kabul etmiştir. Bunun yanında, ilişkilerin yürütülmesi için aynı yıl alınan başka bir karar gereği DPT içinde AET ile ilişkilerin koordinasyonundan sorumlu bir genel müdürlük kurulmuştur.²⁷³

1970'li yılların başından itibaren istikrarsız bir şekilde yürüyen Türkiye-AET ilişkilerinde son askeri müdahaleyle beklenen kopma, AET'nin, üzerinde önemle durduğu demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı gibi ilkelerin hayata geçirilmesi konusunda Türkiye'ye çok sert tepki göstermemesi, adeta bir bekle-gör politikası izlemesi neticesinde başta gerçekleşmemiştir. Türkiye'de demokrasiye geçişte, insan haklarına saygıda, temel hak ve özgürlüklerin korunmasında sonradan

²⁷⁰ Oran, ss. 848, 849.

²⁷¹ Oran, s. 851; Eralp, ss. 97-100; Dağı, s. 126.

²⁷² Oran, s. 83.

²⁷³ Atilla Sandıklı, **Türkiye'nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001, ss. 222, 223.

yaşanan ihlallerin, Milli Güvenlik Konseyi'nin bütün siyasi partileri kapatma kararı örneğinde olduğu gibi, giderek yoğunlaşan ve siyasi partileri, sendikaları, sivil toplum örgütlerini hedef alan baskıların yol açtığı uygulama kaynaklı sorunlar, ilişkilerin altı yıl dondurulmasına neden olmuştur.²⁷⁴ 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan seçimlerle, Milli Güvenlik Konseyi yönetimi yerini ANAP iktidarının temsil ettiği sivil yönetime bırakmıştır, fakat ilişkilerin dondurulmasının ardından taraflar arasında ilk Ortaklık Konseyi, askeri vesayetin hala devam ettiği koşullar içinde, 1986 yılında toplanabilmiştir. Bu toplantıda Yunanistan'ın itirazları nedeniyle ortak herhangi bir karar alınamamıştır. Bunun üzerine Türkiye, ilişkilerin daha fazla gelişecek yanının kalmadığı gerekçesiyle tam üyelik başvurusunda bulunmak istediğini ifade etmiştir. Her ne kadar Avrupa Toplulukları Türkiye'yi, tam üyelik başvurusundan caydırmak için mevcut kurumsal yapı içinde ilişkileri sürdürmeye yönlendirse de bunu gerçekleştirememiştir.

1987 yılında Türkiye, Avrupa Toplulukları ile ilişkisini yeni bir döneme taşıyacak olan tam üyelik başvurusunu yapmıştır. Bu başvuru ile birlikte Avrupa bütünleşmesine dahil olma konusu ilk kez bir iç politika konusu haline gelmiştir.²⁷⁵ Türkiye'de farklı siyasal ve ekonomik gruplar arasında bu konu üzerine görüş birliği de oluşmuştur. Toplumun büyük bir kesimi Avrupa ile bütünleşmeden yana tutum sergilemiştir. Bu gerçekleştiği takdirde ise demokrasinin güçleneceği, sürdürülebilir olacağı ve askeri müdahale ihtimalinin ortadan kalkacağına dair yaygın bir inanç kamuoyunda yerleşmeye başlamıştır.²⁷⁶

Diğer taraftan, Türkiye'nin üyelik başvurusunun iç politika alanında tavizlerle sonuçlanacağına dair beklentiler de kendisini göstermeye başlamıştır. Hükümet, başvurunun ulusal politikalar üzerine vesayet getirdiğini farketmiştir. Başvurunun resmileşmesi ile Türkiye, Avrupa Topluluğu'nun etki alanına girmiş, Topluluk'tan veya üye ülkelerden demokrasi ve insan hakları ihlalleri gerekçesiyle gelen baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Topluluk, Türkiye'den Batılılaşmanın kabulünden ziyade uygulamada bu doğrultuda yapılanmaya gitmesini beklemiştir. Bu durum karşısında Türkiye'nin tahammül eşiğinin ise yüksek olduğu görülmüştür. Dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in, "Avrupa Topluluğu'na girmek istiyorsak

²⁷⁴ Eralp, s. 101; Dağı, s. 127.

²⁷⁵ İKV, ss. 104, 105; Oran, ss. 89, 91, 93; Eralp, ss. 102, 103.

²⁷⁶ Dağı, ss. 142, 143.

yapacağımız şey Avrupa'dan gelen müdahalelere katlanmaktır” şeklindeki söylemi bu durumu kanıtlar niteliktedir.²⁷⁷

Genel olarak bakıldığında, Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasındaki ilişkilerin 1960'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar geçen sürede her on yıllık sürecin farklı bir niteliğe sahip olduğu öne sürülebilir. Buna göre 1960'lı yıllarda iki taraf için de iyimser bir havanın hakim olduğu belirtilebilir. Hatta bu hava taraflar arasında varolan ekonomik sorunların göz ardı edilmesi sonucunu dahi doğurmuştur. 1970'li yıllar uyuşmazlığın ve hayal kırıklıklarının yaşandığı yıllar olmuştur. 1960'lı yıllardaki siyasi ve ekonomik beklentiler yerini anlaşma şartlarına uymama sorununa bırakmıştır. Önceden Türkiye'yi Topluluk ile özel bir ilişkiye sahip olarak konumlandıran AET, bu dönemde Akdeniz politikası kapsamında ilişki kurduğu diğer Akdeniz ülkeleriyle aynı konumda değerlendirmeye başlamıştır. 1980'li yıllar ise askeri müdahale ile ilişkilerde yaşanan duraksama döneminin Topluluğa tam üyelik başvurusu ile aşılması çabaları etrafında geçmiştir.²⁷⁸

Karar alıcıları tarafından Avrupa bütünleşmesine katılım; modernleşme, çağdaşlaşma ve Batılılaşmanın bir gereği olarak görüldüğü için Türkiye, 1960'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar geçen sürede, yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, demokrasinin ve sivil iradenin askeri müdahalelerle yıpranmış olması gibi olumsuzluklara rağmen, ekonomide takip edilmeye başlanan dışa açılım politikasının etkisiyle Avrupa ile daha derin ilişkiler kurma çabası içerisine girmiştir. Bu çabalar Avrupa nezdinde ise olumsuzlukla karşılanmış ve herşeyden önce ülkenin siyasi, ekonomik alanlarda köklü reformlara ihtiyacı olduğu ve yakın zamanda uyum sağlayamayacağından üyeliğe hazır olmadığı vurgulanmıştır. İnsan hakları ihlallerinin olduğu, azınlıkların demokratik haklardan yararlanamadığı ve Yunanistan ile arasında anlaşmazlık olduğu vurgulanmıştır. Neticede de 1989 yılında Topluluk Komisyonu, bu kaygıları içeren bir rapor hazırlayarak, Konsey'e Türkiye'nin üyelik başvurusunun askıya alınmasını tavsiye etmiş, 1990 yılında da bu tavsiye tamamen benimsenmiştir.²⁷⁹

²⁷⁷ Dağı, s. 145.

²⁷⁸ Roswitha Bourguignon, “The History of the Association Agreement between Turkey and the European Community”, **Turkey and the European Union: 2004 and Beyond**, Ed. Ahmet Evin, Geoffrey Denton, Amsterdam Dutch University Press, 2004, ss. 61, 62.

²⁷⁹ Gökdere, ss. 265-267.

Rapor, Türkiye ile tam üyelik görüşmelerinin neden başlatılamayacağını bu şekilde sıralarken, iki taraf arasındaki işbirliğinin devam etmesi gerektiğinin de altı çizilmiştir. Rapora göre bu işbirliği, Türkiye'nin siyasi ve ekonomik dönüşüm ya da modernleşme sürecini tamamlamasına yardımcı olabilecek önlemler almaya yönelik şekilde ilerlemelidir. İşbirliği çerçevesinde yapılması gerekenler ise dört eksen etrafında tanımlanmıştır. Buna göre, 1995 yılı sonuna kadar gümrük birliği tamamlanmalıdır; mali ve sınai işbirliğinin yeniden işletilmesi ve yoğunlaştırılmasına çalışılmalıdır; bilimsel ve teknolojik işbirliği artırılmalıdır; politik ve kültürel bağlar güçlendirilmelidir. Bu dört eksen, üyelik başvurusunun askıya alınmasına rağmen, iki taraf için de işbirliğinin devam ettirilebileceğine dönük vizyonun korunmasına yardımcı olmuştur.²⁸⁰

Başvurunun askıya alınmasının ardından takip eden süreçte Avrupa bütünleşmesi derin bir dönüşüm süreci içerisine girmiş ve yeniden yapılandırılmıştır. İç pazarın tamamlanması, Doğu Avrupa ülkelerindeki bunalım ve bölünmenin azaltılması ve siyasal bütünleşmenin gerçekleştirilmesi üzerine kurulan bu yeniden yapılanma, bütünleşme dahilindeki Avrupa ülkelerini derinleşme çalışmalarına yönelterek yeni genişleme hareketlerinden bir süre uzak kalmalarına yol açmıştır.²⁸¹ Bu çalışmalarda bütünleşmenin kültürel benzerlikleri bir araya getirme boyutu öne çıkmaya başlamış, bu benzerlikler siyasi, ekonomik, sosyal farklılıklar yanında adeta bütünleşmenin sınırlarını belirleyen unsurlar halini almıştır. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerinde aşması gereken zorluklara bu boyut da eklenecektir.

Diğer taraftan, Avrupa Toplulukları 1980'li yıllardan itibaren gelişerek Soğuk Savaş koşullarının dışına çıkmaya başlamış, Türkiye ise dış politikasında Soğuk Savaş koşulları ile hareket etmeyi sürdürmüş, dış ve güvenlik politikalarında Sovyetler Birliği'ne karşı stratejik önemine vurgu yaparken bu koşullar içindeki konumunu referans almıştır. Bunun sonucunda da Avrupa Toplulukları ile Türkiye arasında farklı bakış açıları belirmiş, ilişkilerde uyumsuzluk ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş'ın ardından dış politikanın yeniden gözden geçirilmesi gerektiğinde ise Türkiye, yeni bölgesel politikalar geliştirme, yakın komşu ülkelerle ilişkiler kurma

²⁸⁰ Deniz Vardar, "Türkiye Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri, **Türk Dış Politikasının Analizi**, ss. 448, 449.

²⁸¹ Gökdere, s. 265.

konusuna ılımlı yaklaşarak, Avrupa Toplulukları ile yakın işbirliği dışında başka alternatiflerin de olduğu fikrine kapılmaya başlamıştır. Bu hususlar, 1989-1992 yılları arasında Türkiye'yi Avrupa bütünleşmesi projesinden uzaklaştıran bir dönemin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. 1992 yılına gelindiğinde ise yeni bölgesel açılımların ve yeni işbirliklerinden elde edilen kazanımların Avrupa ile geliştirilmiş siyasi ve ekonomik işbirliğinin yerini dolduramayacağı anlaşılmış, iki tarafın politikaları arasında yeni uyum arayışlarına girişilmiştir. Bu doğrultuda 1992 yılında iki taraf arasında imzalanan Teknik İşbirliği Programı ile ilişkilerin teknik ve ekonomik konularda yeniden canlanması için ilk adım atılmıştır.²⁸²

Bu canlanma gümrük birliği tartışmalarını tekrar başlatmış, fakat daha önce ağırlıklı olarak ekonomik yönleriyle tartışılan gümrük birliği, ekonomik sorunlar yanında Türkiye'nin Avrupalı olup olmadığı sorusu, Yunanistan ile Türkiye arasındaki gergin ilişkiler, Kıbrıs meselesi, insan hakları sorunu, Suriye, Irak, İran gibi komşu ülkelerle gerilimli ilişkiler gibi siyasi sorunların da dahil edildiği bir ilişkiler bütünü içinde ele alınmaya başlanmıştır. Buna ek olarak, gerek Avrupa bütünleşmesinin genişleme ve derinleşmesi ile ilgili sorunları olsun, gerekse de Türkiye'nin çözemediği siyasi ve ekonomik sorunlar olsun, hepsinin taraflar arasındaki ilişkileri etkileyecek konuma geldiği görülmüştür.²⁸³ Bir başka deyişle, Türkiye ile Avrupalı devletler arasındaki siyasi ve sosyal farklılıklar genel olarak stratejik ve ekonomik ilişkilerin yürütülmesi açısından sorun teşkil etmezken, söz konusu siyasi, ekonomik ve hukuki anlamda derin bir bütünleşme olduğunda, bu farklılıklar kabul edilemez bir hal almıştır.²⁸⁴

II. YOĞUN ETKİ SÜRECİ: TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ ADAYLIĞI SÜRECİ VE GERÇEKLEŞTİRİLEN REFORMLAR

1992 yılındaki Maastricht Anlaşması ile birlik düzeyine yükseltilen Avrupa bütünleşmesi, 1993 yılında Kopenhag Kriterleri adı altında benimsenen üyelik kriterleriyle ilerletilmeye başlamıştır. AB, Kopenhag Kriterleri ile aday ülkelere demokrasi, insan hakları, temel özgürlükler, hukuk devleti ilkelerinin uygulanmasını

²⁸² Eralp, ss. 107, 108; İKV, s. 105.

²⁸³ Eralp, s. 109; Detaylı bilgi için bkz. Buzan, Diez, ss. 48-52.

²⁸⁴ Buzan, Diez, s. 46.

öngörerek siyasi, işleyen serbest piyasaya ve rekabet gücüne sahip bir ekonomi düzeni öngörerek ekonomik, siyasi-ekonomik-parasal birlik oluşturma ilkelerini kapsayan mevzuata uyumun yaygınlaştırılması yoluyla reformların gerçekleştirilmesini beklemiştir. Bu çerçevede, 1990'lı yılların ortalarından itibaren Türkiye ile AB ilişkilerinin niteliği ekonomi konularından siyaset ve güvenlik konularına doğru ciddi bir geçiş sergilemiştir. Bu geçişle birlikte AB'nin Türkiye üzerindeki yoğun etki süreci de başlamıştır. 1990'lı yılların ilk yarısında ilişkiler ekonomik işbirliği, dolayısıyla gümrük birliği konularına yoğunlaşmışken, 1990'lı yılların ikinci yarısında Türkiye'nin AB'ye adaylığı Kıbrıs meselesi, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) konularına yönelmiştir. İki taraf arasındaki ilişkilerin yönelimindeki değişimin, Soğuk Savaş sonrası Avrupa güvenlik yapısının dönüşüme uğramasının, AB'nin daha siyasi bir yapıya kavuşmasının, Türkiye'nin bu yapı içinde yer bulma çabalarının ve bu çabaların AB tarafından değişen yapı içinde değerlendirilmesinin bir sonucu olduğu ifade edilebilir.²⁸⁵

1963'deki Ankara Anlaşması'ndan 1996 yılına kadar Türkiye ve AB ilişkileri gümrük birliğinin tamamlanması gündemi çerçevesinde şekillenmiştir. Türkiye'de 1991 yılında gerçekleştirilen seçim sonucu ANAP iktidarı yerini DYP-SHP koalisyonuna bırakmış, bu iktidar değişimi AB üyeliğine bakışta da değişikliğe yol açmıştır. Buna göre, tam üyeliğin ne şartlarda olursa olsun gerçekleşmesinde ısrarcı olan önceki politika, yerini Ankara Anlaşması'nın işletilmesi ve bu bağlamda da gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi üzerinde duran politikaya bırakmıştır. Türkiye'nin gümrük birliğinin gerçekleştirilmesine dönük politikaya ağırlık vermesi, temelde AB ile ilişkilerdeki durağanlığı ve diyalogsuzluğu aşma, AB gözünde önemli konuma yükselme ve tam üyelik yolunda gerekli altyapı hazırlığının gerçekleştirilmesi kanaatine işaret eder niteliktedir.²⁸⁶

1992 yılında taraflar arasında yapılan Ortaklık Konseyi toplantısı gümrük birliği yolunda somut adımların atılmasını başlatmıştır. Sonrasında yürütülen müzakereler neticesinde, 1995 yılında Türkiye'nin, gümrük birliğinin işleyişiyle ilgili teknik koşulları sağladığı Ortaklık Konseyi toplantısıyla kabul edilmiş, Avrupa Parlamentosu da gümrük birliği kararını onaylamıştır. Böylece 1 Ocak 1996 yılında,

²⁸⁵ Özlem Terzi, “Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Ekonomik Gündemden Siyasi Gündeme”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, s. 453.

²⁸⁶ Oran, ss. 329, 333.

bütün gümrük vergileri ve Türkiye ile AB arasındaki ticarete yer alan sanayi ürünleri üzerindeki sınırlamaların kaldırılmasını sağlayan ve üçüncü ülkelerle ticarete ortak tarifeye uyumu gerektiren gümrük birliği yürürlüğe girmiştir.

Başlayan yeni dönemde, bir taraftan gümrük birliği sayesinde Türkiye'nin AB nezdinde avantajlı konuma yükseldiği, tam üyelik yolunda ciddi ilerleme kaydedildiği düşüncelerini besleyen gelişmeler olurken, diğer taraftan da Türk siyasal sistemi sıkıntılı bir süreç içine girmiştir. Türkiye'de 1995 yılında yapılan seçimler sonucunda iktidara gelen koalisyon hükümetleri döneminde ciddi yolsuzluk iddiaları, rejim tartışmaları ve terörle mücadele siyasetin ve kamuoyunun gündemine yerleşmiştir. Devlet içindeki yasadışı oluşumların su yüzüne çıkarılmasında anahtar rol oynayan Susurluk kazası olayı, devletin dahil olduğu gizli faaliyetlerin düzeyini göstermiş, güvenlik güçlerinin bu faaliyetlerde rol oynadığını açığa çıkarmış ve devletin bu oluşumlar ve rol oynayan aktörler arasındaki bağ karşısında zayıf olduğuna, olası bu tip ilişkilerin bertaraf edilmesi için gerekli denetim mekanizmalarının olmadığı ya da işletilmediğine işaret etmiştir.²⁸⁷ Bunun paralelinde, gerek ABD ve NATO ile ilişkiler bağlamında, gerek iç politikada yolsuzluklardan, rejim tartışmalarından, siyasi istikrarsızlıktan beslenen sivil ve askeri irade arasındaki çatışma kaynaklı tutum ve davranışlar bağlamında, gerekse de terörle mücadele için yapılan yasal düzenlemeler bağlamında otoriter milli güvenlik devleti olma yönünde hareketler artmıştır. Siyasal sistemde demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkeleri geri planda kalabilmiştir. Bu şartlarda da iç ve dış politikada ordunun rolü baskın konuma yükselmiştir.

1990'lı yıllarda, Türkiye'de demokratikleşme sürecinde zorluk noktası olarak kabul edilebilecek bir husus olan ordunun siyasetteki etkisi, askeri darbe olasılığının ötesinde, dönemin siyasi meselelerine MGK aracılığıyla müdahil olma üzerinden pratiğe yansımıştır. MGK ve karar alma mekanizmasındaki üst düzey denetim rolü, liberal demokrasilerde ordunun sivil iradenin kontrol ve denetiminde olduğuna ve sivil otoriteyi yönlendirme konumunda bulunmaması gerektiğine atıfla AB tarafından anlaşılır ve kabul edilebilir bulunmamıştır. Örneğin, 28 Şubat 1997 tarihinde toplanan MGK'da askerlerin talebiyle alınan karar gereği Doğruiyol Partisi ve Refah Partisi'nin oluşturduğu koalisyon hükümetinin eğitim sisteminde reform

²⁸⁷ Meltem Müftüler-Bac, "The Never-Ending Story: Turkey and the European Union", **Middle Eastern Studies**, Cilt 34, Sayı 4, 1998, ss. 246, 247.

yapması gereği doğmuştur. Aynı zamanda hükümetten, devletin laik yapısının güçlendirilmesi için gerekli önlemlerin alınması beklenmiştir.²⁸⁸ Askeri irade karşısında sivil iradenin zayıflığı ve yetersizliği olarak algılanan bu durum, AB tarafından, Türkiye'de demokrasinin Avrupa standartlarının altında olduğunun kanıtı olarak öne çıkarılmıştır.

Türkiye'de demokrasinin karşılaştığı diğer bir zorluk noktasını, 1990'lı yıllarda giderek artan radikal hareketler, bu hareketlerin siyaseti belirleme güçlerinin artması ve hareketleri kontrol eden mekanizmanın başında askeri iradenin olması meydana getirmiştir. Bu hareketler siyasal İslam ve Kürt kimliği üzerine kurulan Refah Partisi ve önce Halkın Emeği Partisi adı altında kurulup sonra Demokrasi Partisi ve Halkın Demokrasi Partisi adlarını alan siyasi partiler tarafından temsil edilmiştir. Siyasal İslam hareketi, 1995'deki seçimlerde Refah Partisi'nin yüzde 21.4'lük oy oranıyla birinci parti konumuna yerleşmesi sonucunda iktidara taşınmıştır. Partinin adeta rejim bunalımı yaratan bir merkez haline geldiği koşullar altında, 1997 yılında yaşanan 28 Şubat süreci ve bu sürecin, hükümeti olağanüstü şekilde iktidardan uzaklaştırması Türkiye'de demokrasi pratiğinin aksamasına sebep olmuştur. Kürt kimliği üzerine geliştirilen siyasi hareket ise terör örgütü PKK'nın ayrılıkçı eylemleri nedeniyle askeri bir konu olarak değerlendirilmiştir.²⁸⁹

Bu iki hareket de devletin temel niteliklerinin muhafazası için, Anayasa Mahkemesi, Devlet Güvenlik Mahkemeleri, Terörle Mücadele Kanunu gibi mekanizmalarla işletilen güçlü bir koruma refleksinin gelişimine yol açmıştır. Türkiye'de bu refleksle gerçekleşen hareketler, Türkiye'yi demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerinden uzaklaştırdığı gerekçesiyle AB tarafından olumsuz karşılanmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin 1993 yılında Halkın Emeği Partisi'ni, ardından 1994 yılında da Demokrasi Partisi'ni kapatma kararı karşısında Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye ile ilişkileri dondurma kararı alması; 1996 yılında Avrupalı parlamenterler tarafından düzenlenen barış konferansının Türk hükümetini, devlet terörizmi uygulamakla suçlaması ve Türkiye aleyhinde uluslararası yargı sürecini başlatması; yine aynı yıl Avrupa Parlamentosu'nun, Türkiye'nin Kürt meselesini askeri değil, siyasi yolla çözmesi gerektiği gerekçesiyle bütün mali yardımları askıya alması, Doğu bölgelerinde olağanüstü hal uygulamalarının

²⁸⁸ Müftüler-Bac, s. 248.

²⁸⁹ Müftüler-Bac, ss. 249, 250.

kaldırılması talepleri bu olumsuz tepkinin en somut yansımaları şeklinde öne sürülebilir. Örneklerden de anlaşılacağı üzere, genel olarak siyasi partilerin kapatılması ve milletvekilliklerinin düşürülmesi, özel olarak da Kürt meselesi ve Türkiye'nin meseleyi ele alış şekli bu dönemde adeta Türkiye'deki demokratikleşme sürecinin ve AB üyeliğinin değerlendirmesinde temel kıstas haline gelmiştir.²⁹⁰

1990'lı yılların ikinci yarısında, AB'de, yeni genişleme stratejisinin ve adaylık statüsü verilecek ülkelerin belirlenmesi çalışmaları yürütülürken, Türkiye'nin bu çalışmalarda yer almayacağı artık kendisini iyice hissettirmeye başlamıştır. Bu dönemde, Avrupalılar tarafından Türkiye ve AB ilişkileri tarihinde ilk defa görülen bir noktaya atıf yapılmış, taraflar arasındaki kültürel farklılıklar açıkça ve yoğun biçimde vurgulanmıştır. Türkiye'nin AB üyeliği adaylığına kültürel farklılık, kimlik ve aidiyet temelli ilk ciddi itiraz, 1997 yılında Brüksel'de yapılan Almanya, Belçika, Lüksemburg, İspanya, İtalya ve Fransa Hristiyan Demokrat partilerinin zirve toplantısında gelmiştir. Dolayısıyla, Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri'ni karşılayamadığı mevcut bir sorun olarak dururken, buna bir de kültürel farklılık boyutu eklenmiştir.²⁹¹ Aynı yıl, AB Komisyonu, katılım öncesi stratejisine esas teşkil etmek üzere hazırladığı önerilerden oluşan Gündem 2000 raporunu açıklamış, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile GKRY'nin 2000'li yıllarda iki dalga halinde AB'ye üye olabileceklerinin öngörüldüğü belirtilmiştir. Türkiye bu genişleme dalgaları içinde yer alamamış, bir başka deyişle demokratikleşme, insan hakları, hukukun üstünlüğü, Kürt meselesi gibi konuları kısa sürede çözemeyeceğinden üyelik perspektifi alamamış, ilişkilerin gümrük birliği üzerinden geliştirilmesi hususu vurgulanmıştır.²⁹² Raporun açıklanmasından sonra Türkiye, 1997 yılının sonunda gerçekleştirilecek Lüksemburg Zirvesi'nde değerlendirilecek olan Gündem 2000'deki önerilerin değiştirilerek Türkiye'nin de genişleme sürecine dahil edilmesi yönünde bir karar alınması için çaba harcamaya başlayacak, fakat başarılı olamayacak ve tam üyelik perspektifini elde etmek için gerekli reformları hayata geçirecek iradede ve mentaliteden yoksun olduğu gerçeğiyle yüz yüze kalacaktır.

²⁹⁰ Müftüler-Bac, ss. 252, 253.

²⁹¹ Oran, s. 344.

²⁹² Bilgi için bkz. Agenda 2000, http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/2004_and_2007_enlargement/160001_en.htm, (Erişim: 22.09.2011); Sevilay Elgün Kahraman, "Rethinking Turkey-European Union Relations in the Light of Enlargement", **Turkish Studies**, Cilt 1, Sayı 1, 2000, s. 11.

AB, Türkiye'nin mevcut niteliklerine bu zamana kadarki en ciddi tepkisini, 12-13 Aralık 1997 tarihinde düzenlenen, Gündem 2000 raporu, genişleme stratejisi ve ekonomik-parasal birlik konularının ele alındığı Lüksemburg Zirvesi'nde vermiştir. Bu zirvede AB devlet ve hükümet başkanları AB'ye tam üye olmak üzere müzakerelere başlayacak 12 ülkeyi belirlemiş, bu ülkeler arasında Türkiye'ye ise yer vermemiştir. Konsey, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğe ehil olduğunu teyit etse de, AB ile bağların güçlendirilmesinin, insan hakları alanındaki norm ve uygulamaların AB mevzuatı ile uyumlaştırılmasına ve bu yönde başlatılan reformların artırılarak sürdürülmesine, azınlıklara saygı gösterilmesine ve korunmasına, Yunanistan ve Türkiye arasında anlaşmazlıkların Uluslararası Adalet Divanı yoluyla çözümlenmesine, Türkiye'nin Kıbrıs'ta siyasi bir çözüme ulaşmak için BM gözetiminde yürütülen müzakerelere destek vermesi konuları üzerinde ilerleme sağlanmasına bağlı olduğunu altını çizmiştir.²⁹³

Bu zirve kararlarının ardından Türk hükümeti, AB ile siyasi diyalogunu, kararın diğer aday ülkelerle aynı çerçevede, aynı iyi niyetli yaklaşım ve tarafsız kriterlerle değerlendirilmediğini belirterek, beklentilerini karşılamaması nedeniyle askıya aldığını açıklamıştır. Lüksemburg Zirvesi sonrası dönemde Türkiye ve AB ilişkilerinde herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Bu durgun süreçte hükümet, Türkiye'nin tam üyelik hedefini koruduğu ve mevcut ortaklık ilişkisinin sürdürüleceğini belirtmiş, AB'de tutum değişikliği olduğu takdirde de ilişkilerin normalleşeceğine işaret edilmiştir.²⁹⁴ Halbuki, bu dönemde kendisini AB'ye kabul ettirmek için esas çaba göstermesi gereken taraf Türkiye idi. Çünkü, Lüksemburg Zirvesi'nde alınan kararın da gösterdiği gibi, AB'nin genişleme hareketi artık siyasi bir niteliğe bürünmüş, Avrupa'daki bölünmüşlüğü ortadan kaldırılmasına dönük çalışmalar öncelik kazanarak eyleme dönüşmüş, Türkiye'nin üyeliği ise geri planda kalmıştır. Bu şartlar altında tam üyelik perspektifinin belirsiz bir hal almasına rağmen Türkiye, her ne kadar katılım öncesi stratejisine dahil edilmese de, genişleme süreci dışında da tutulmamıştır.²⁹⁵ Bu noktada, AB'nin, Türkiye ile ekonomik

²⁹³ European Council, Luxembourg, December 12, 1997, **Presidency Conclusions**, www.europa.eu.int, (Erişim:27.12.2010).

²⁹⁴ İKV, s. 107; Oran, s. 347.

²⁹⁵ Kahraman, s.12; Atila Eralp, "Turkey in the Enlargement Process: From Luxembourg to Helsinki", **Perceptions**, Cilt 5, Sayı 2, 2000, ss. 17-32.

ilişkilerini ilerletmek istediği, bütünleşmenin siyasi boyutuna dahil etmeye ise sıcak bakmadığı, arkaplandaki mesaj olarak öne sürülebilir.

Lüksemburg Zirvesi'nin ardından Türkiye ile AB ilişkileri açısından kırılma noktasını oluşturan iki olasılığın öne çıktığı belirtilebilir. Bu olasılıklardan ilki, Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesi sürecinin dışında kalması ve ilişkilerin ortaklık anlaşması çerçevesinde devam etmesidir. İkincisi ise, gümrük birliğine dayalı ekonomik ilişkilerin yanında siyasi, askeri, sosyal ve kültürel ilişkilerin de geliştirilmesiyle bütünleşme sürecinde yer almasıdır.²⁹⁶ Bu dönemde, ilişkilerin ikinci olasılığa göre devam edeceğinin işaretleri görülmüştür. 1998 yılında AB Komisyonu'nun, diğer aday ülkelere yaptığı gibi, Türkiye hakkında ilk ilerleme raporunu yayınlaması buna örnektir. Her ne kadar Türkiye, adaylık statüsü elde etmediği için bu gelişmeye ve rapora çok önem vermese de, AB, bu hareketiyle Türkiye'nin diğer aday ülkelerle birlikte Kopenhag Kriterleri çerçevesinde değerlendirildiğini göstermeye ve başka özel bir statüde olmadığına işaret etmeye çalışmıştır.²⁹⁷ Bunun yanında, AB Komisyonu, Ankara Anlaşması'nın potansiyelinin geliştirilmesi, gümrük birliğinin derinleştirilmesi, mali işbirliğinin uygulanması, AB kurumlarına ve sosyal, kültürel, mali programlarına katılımın sağlanması için 'Türkiye için Avrupa Stratejisi' belgesini de açıklamıştır.²⁹⁸

İlişkilerin geliştirilmesi yolunda daha önemli bir gelişme, AB Komisyonu'nun 1999 yılında aday ülkeler hakkında hazırladığı ilerleme raporunda Türkiye'nin tam üyeliğe aday ülke konumunda gösterilmesi olmuştur.²⁹⁹ Bu çerçevede, Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin tam üyeliğe hazırlanabilmesi için katılım öncesi ortaklık geliştirilmesi önerisinde bulunmuştur. Siyasi diyalogun geliştirilmesi ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) çerçevesinde AB'nin politika ve eylemlerine ortak olunması, katılım öncesinde sunulan mali yardımların eşgüdümünün sağlanması, Topluluk programlarına ve ajanslarına katılma imkanının sağlanması, AB müktesebatına uyum için ulusal programın hazırlanması talebinin

²⁹⁶ Bkz. Eralp, ss. 17-32.

²⁹⁷ Bkz. Eralp, ss.17-32.

²⁹⁸ Detaylı bilgi için bkz. "European Strategy for Turkey", 1998, http://www.mfa.gov.tr/european-strategy-for-turkey---the-commission_s-initial-operational-proposals-_brussels_-4-march-1998_.en.mfa, (Erişim:25.09.2010).

²⁹⁹ Avrupa Komisyonu, 1999 Yılı Türkiye İlerleme Raporu, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, (Erişim:10.01.2010).

bildirilmesi, taraflar arasındaki ilişkileri adaylık statüsü üzerinden devam etmeye hazırlar niteliktedir.

10-11 Aralık 1999 tarihinde AB devlet ve hükümet başkanlarının gerçekleştirdiği Helsinki Zirvesi'nde oybirliği ile alınan karar sonucunda, Türkiye AB'ye aday ülke olarak kabul edilmiştir.³⁰⁰ Bu kararla birlikte Türkiye AB'nin katılım öncesi genişleme stratejisine dahil olmuştur. Ardından da 2001 yılında AB Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi³⁰¹ ve aynı yıl Bakanlar Kurulu'nca kabul edilen, müktesebata uyum yükümlülüğünün üstlenildiğinin belgesi niteliğindeki Ulusal Program³⁰², Türkiye'nin AB müktesebatına uyum çalışmalarının en önemli unsurları olmuştur. Ulusal Program'ın hazırlanmasıyla başlayan reform süreci, Türkiye'de devlet-toplum ilişkilerini değişime uğratan gelişmeleri beraberinde getirmiştir.³⁰³ İlk aşamada, AB tarafından Türkiye'nin dört temel konuda ilerleme kaydetmesi beklenmiştir. Bu konular Kıbrıs meselesinin çözümü, azınlıktaki grupların kültürel haklarının genişletilmesi, ordunun siyaset üzerindeki etkisinin ortadan kaldırılması ve ekonomik performansın iyileştirilmesi şeklinde açıklanabilir.³⁰⁴ Helsinki Zirvesi'nin ardından, Türkiye'de bu konularda ilerleme sağlanması için başlatılan reform çalışmalarında, AB önemli bir dış etken konumuna gelmiştir. Hükümetin ve sivil toplumun, reformları, dışsal zorunluluktan kaynaklanan gereklilik olduğundan hareketle meşrulaştırmasına zemin hazırlamıştır.³⁰⁵

Türkiye'nin daha şeffaf ve demokratik bir yönetim şekline sahip olması doğrultusunda kaydettiği gelişmeleri, adaylık statüsünün verilmesinden sonra ağırlıklı olarak ordunun siyasetteki konumuyla sınayan AB, her alanda sivil iradenin mutlak kontrol sahibi olduğu bir sistem öngörmektedir. Bu bağlamda, AB'nin en fazla dikkat çektiği ve eleştirdiği en önemli konulardan biri MGK'nın karar alma

³⁰⁰ Bkz. Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi, **AB Mevzuatına Uyumun Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Yönden Etkileri**, İKV Yayınları, 2001, ss. 76-86.

³⁰¹ Detaylı bilgi için bkz.

http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf.

³⁰² Detaylı Bilgi için bkz. <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1>.

³⁰³ Aylin Güney, "On Turkey's Inclusion in EU Enlargement: An Asset or a Liability?" **Perceptions**, 2004, s. 144.

³⁰⁴ Ziya Öniş, "Domestic Policies, International Norms and Challenges to the State: Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era", **Turkey and the European Union**, Ed. Ali Çarkoğlu, Barry Rubin, Frank Cass, London, 2003, s. 12.

³⁰⁵ Kıvanç Ulusoy, "Turkey's Reform Effort Reconsidered, 1987-2004", **Democratization**, Cilt 14, Sayı 3, 2007, s. 477.

mekanizmasındaki belirleyici konumu olmuştur. AB, bu meselenin, siyasi karar alma mekanizmasındaki kurumlarda ordunun oynadığı rolün yasal düzenlemelerle azaltılması ya da tamamen kaldırılmasıyla çözüme kavuşturulabileceğini düşünmüştür. Halbuki, genel olarak bakıldığında Türkiye'de AB'ye üyelik süreci kapsamında yürütülen reform hareketlerinin, geniş kapsamlı bir iç dönüşüm gerektirdiğinden, siyasi ve sosyal düzlemlerde adeta kazanan-kaybeden ikiliğinin yol açtığı bir gerilim yarattığı görülmüştür. Çünkü, AB'ye üyelik süreci, hem Türkiye hem de diğer aday ülkeler açısından sadece yasal düzenlemelerin yapılıp hayata geçirildiği teknik bir niteliğe sahip değildir. İşin bu boyutunun yanında, geleneksel nitelikteki kurumsal ve kurumsal olmayan karar alma ve karar almayı etkileme mekanizmalarının ve bu mekanizmalarda yer alan aktörlerin teamüllerinin yeniden yapılandırılması söz konusudur. Bu yeniden yapılanmada meşruiyet kaynağı olan AB, reform sürecini gerçekleştiren iktidarın hangisi olduğu ya da siyasi eğiliminin ne olduğunu, Türkiye'deki ilgili tartışmaların aksine, mesele olarak değerlendirmeyerek ve ordunun etkin olduğu geleneksel yönetim şeklini demokratikleşme ve AB üyeliği önünde engel olduğuna her fırsatta işaret ederek mevcut şartları dolaylı olarak desteklemiştir. Dolayısıyla, üyelik sürecindeki dönüşümün muhatabı konumundaki kurum ve temsilcileri, bu yeniden yapılanma hareketi ve bu hareketin yürütücüleri üzerinden yürütülen iç tartışmalar temelinde siyasallaşmış nitelikteki bir uyum süreciyle karşı karşıya kalmıştır.³⁰⁶

Adaylık statüsünün alınmasının ardından, AB'nin demokratikleşme koşuluna uyum sağlamak için 1999-2002 yılları arasında iktidarda olan DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti döneminde başlatılan reform çalışmaları, bir süreç şeklinde yoğunlaşarak 2002'de iktidara gelen ve sonrasında devam eden AKP hükümetleri döneminde sürmüştür. 2003-2004 yıllarında, AB'ye üyelik kriterlerinin yerine getirilmesine yönelik altı uyum paketi TBMM'den geçirilmiştir. 2002-2004 yılları arasındaki yasal düzenlemeleri kapsayan reform süreci, her ne kadar benimsenmesi için çok zaman verilmeyip hızla gerçekleşse de, Türk demokrasisinin iyi yönetim ilkesi temelinde güçlendirilmesi ve sivil-asker ilişkileri ile azınlıktaki grupların siyasi haklarının artırılması noktasında toplumun büyük çoğunluğu tarafından kabul edilebilir düzeyde ve içerikte görüldüğünden ciddi bir ilerleme sorunu yaşamamıştır.

³⁰⁶ Emiliano Alessandri, "Turkey's New Foreign Policy and the Future of Turkey-EU Relations", **The International Spectator**, Cilt 45, Sayı 3, 2010, ss. 87-100.

2005 yılından sonra ise reform sürecinde, yasal düzenlemelerden uygulama aşamasına geçiş noktasında, hem uyum sürecinin siyasallaşması sorunu hem de konunun ulusal kimliğin yeniden tanımlanması noktasına gelip ulusal bütünlüğü tartışması nedeniyle yavaşlama görülmüştür. Bu yavaşlamanın göz ardı edilmemesi gereken önemli bir boyutunu da, AB üyelik perspektifinin Türkiye'de tekdüze bir reform sürecini tetiklemeyip, iç koşulların etkisiyle bölünmüş bir süreç yaşatması, AB koşulluluğunun da bu durum karşısında işlerliğini kaybetmesi oluşturmaktadır.³⁰⁷

2004 yılında Avrupa Komisyonu'nun Kopenhag Kriterlerini yeterince yerine getirdiği tespitinin ardından, Avrupa Konseyi, 2005 yılında Türkiye ile katılım müzakerelerine başlanması kararını almıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde de müzakereler başlamıştır. Böylece, Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerde, Türkiye'nin AB standartlarına uyum çalışmalarının etkili bir biçimde izlendiği, aday ülke olarak gerekleri yerine getirmemesi durumunda da yaptırımla karşılaşacağı, sözleşmeye dayalı yeni bir süreç içine girilmiştir.³⁰⁸ Türkiye'den gümrük birliği kurallarının AB'ye 2004 yılında üye olan, aralarında GKRY'nin de bulunduğu on ülkeye genişletilmesi yönünde imzalanan Ankara Protokolü'nün gereklerinin yerine getirilmesi istendikten sonra Türkiye, Kıbrıs sorununun çözülmemesi gerekçesiyle bu isteğe karşı çıkmış, GKRY'ye ait uçak ve gemilerin sınırlardan girişine izin vermemiştir. Bunun üzerine AB, ilişkilerde müzakereye dayalı yeni süreç yaşanırken, Kıbrıs meselesi nedeniyle Türkiye'nin müzakerelerini askıya almaya yönelik yaptırım uygulama yolunu seçmiş ve her ne kadar Türkiye'de AB standartlarına uyum çalışmaları bu zamana kadar yoğun biçimde yapılsa da, bundan sonraki süreç dondurulmuştur.

Adaylık statüsünün alınmasının ardından girilen reform süreci, Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi doğrultusunda, Türk Ceza Kanunu, MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Dernekler Kanunu, Basın Kanunu gibi temel yasaların değiştirilmesini kapsamıştır. Türkiye, bu yasa değişikliklerini, hazırlanan 'uyum paketleri'nin TBMM'de onaylanması yoluyla hızla

³⁰⁷ Elisabeth Johansson-Nogues, Ann-Kristin Jonasson, "Turkey, Its Changing National Identity and EU Accession: Explaining the Ups and Downs in the Turkish Democratization Reforms", **Journal of Contemporary European Studies**, Cilt 19, Sayı 1, 2011, ss. 118, 119.

³⁰⁸ Ulusoy, ss. 473, 476.

gerçekleştirmiştir. İlk olarak 2001 yılında başlayan çalışmalar, 2004 yılına kadar yoğun şekilde devam etmiştir. Bu noktada, genel olarak sivil-asker ilişkileri, özel olarak da ordunun dış politika alanındaki etkisi bağlamındaki yeni kurumsal yapılanma ve uygulamalarda AB Konseyi'nin Türkiye'ye yönelik hazırladığı Katılım Ortaklığı Belgeleri, bu belgelerin karşılığında Türkiye'nin hazırladığı Ulusal Programlar ve program çerçevesinde öngörülen reformları içeren ilgili Uyum Yasa Paketleri irdelenmiştir. Bu irdeleme yapılırken, AB'ye adaylık sürecinin, Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerinin yeniden düzenlenmesine yol açan ve dış politika ortaklıkları ile ilgili beklentileri öne çıkaran bölümler üzerinde durulmuştur.

A. Türkiye Katılım Ortaklığı Belgeleri

Katılım Ortaklığı Belgeleri, Türkiye açısından gelecekte yapacağı siyasi reformlar için bir temel ve AB açısından da gelecekte kaydedilecek ilerlemenin ölçülebileceği bir kıstas olarak konumlandırılmıştır. Bu belgelerde, AB üyeliğine aday bir ülke olarak Türkiye'nin, Kopenhag Kriterleri çerçevesinde yerine getirmesi gereken sorumlulukları kısa ve orta vadelerde tanımlanmıştır. Uzun vadeye yayma fırsatı verilmeyen kısa vadede beklenen reformlar, ilgili konuların AB nezdindeki aciliyetini göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre, adaylık statüsünün verilmesinin ardından Avrupa Konseyi tarafından Türkiye için hazırlanan ilk Katılım Ortaklığı Belgesi 2001 yılında kararlaştırılmıştır. Belge, kısa vadede olmak üzere, genişletilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler başlığı altında, Helsinki Zirvesi sonuçlarına uyarınca, BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması sürecinin başarılı bir sonuca ulaştırılması yönündeki çabalarının Türkiye tarafından kuvvetle desteklenmesinin gereğini vurgulamıştır. Orta vadede ise, yine genişletilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler başlığı altında, AB üyesi devletlerin uygulamaları doğrultusunda, MGK'nın anayasal rolünün hükümetin danışma organı olması şeklinde tanımlanmasını ve bu yönde müktesebata uyumun sağlanmasını önde gelen bir husus olarak belirtmiştir.³⁰⁹

³⁰⁹ “Katılım Ortaklığı Belgesi”, 2001, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf, (Erişim: 06.05.2011).

2003 tarihli ikinci Katılım Ortaklığı Belgesi, güçlendirilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler bağlamında öncelikleri belirlediği bölümde, yine Kıbrıs sorununa kapsamlı bir çözüm bulunması yönündeki çabaların desteklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ordu üzerindeki sivil denetimin AB üyesi ülke uygulamaları ile uyumlu hale getirilmesi için MGK'nın işleyişinin bu ülkelerinkine uyarlanması altı çizilmiştir.³¹⁰

2006 yılında kararlaştırılan üçüncü Katılım Ortaklığı Belgesi, belirlediği kısa vadeli öncelikler çerçevesinde demokrasi ve hukukun üstünlüğü başlığı altında sivil-asker ilişkilerine önceki belgelerden daha fazla yer ayırmıştır. Buna göre, ordu üzerindeki sivil kontrolün AB üyesi ülkelerdeki uygulamalar ile uyumlu hale getirilmesine devam edilmesi gerektiği tekrar edilmiştir. Önceki belgelerden farklı olarak, bu belgede şu hususlar öne çıkarılmıştır³¹¹: Ulusal güvenlik stratejisinin oluşturulması ve uygulanmasına ilişkin olmak üzere, sivil makamların denetimsel işlevlerini tam olarak kullanmalarının sağlanması; güvenlik işlerinin yürütülmesinde daha ileri düzeyde hesap verebilirlik ve şeffaflık sağlanması yönünde adımlar atılması; askeri politikalar, savunma politikaları ve ilgili tüm harcamalar için dış denetim de dahil olmak üzere tam parlamenter gözetimin tesis edilmesi; askeri mahkemelerin sivil yargılama yetkilerinden geriye kalanların da kaldırılması.

2008 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi, yine kısa vadeli önceliklerden biri olarak belirlediği güvenlik güçlerinin sivil denetimi konusunda³¹², ordu üzerindeki sivil kontrolün AB üye ülkelerindeki uygulamalarla uyumlu hale getirilmesine devam edilmesi; ordunun siyasi konulara müdahale etmemesinin ve sivil idarenin ulusal güvenlik stratejisinin oluşturulması ve uygulanması da dahil olmak üzere güvenlikle ilgili mevzularda denetim işlevlerini tam olarak kullanmasının sağlanması; güvenlik işlerinin idaresinde daha geniş mali sorumluluk ve şeffaflık getirmeye yönelik adımlar atılması; askeri ve savunma politikaları ve ilgili tüm harcamalar için dış denetim de dahil olmak üzere tam parlamenter gözetimin tesis

³¹⁰ “Katılım Ortaklığı Belgesi”, 2003, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf, (Erişim: 06.05.2011).

³¹¹ “Katılım Ortaklığı Belgesi”, 2006, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf, (Erişim: 06.05.2011).

³¹² “Katılım Ortaklığı Belgesi”, 2008, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, (Erişim: 06.05.2011).

edilmesi; askeri mahkemelerin yargı yetkisinin askeri personelin askeri görevleriyle sınırlandırılması hususları üzerinde durmuştur.

2008 Katılım Ortaklığı Belgesi'ne, diğer belgelerden farklı olarak, dış, güvenlik ve savunma politikası konuları da eklenmiştir. Buna göre, Türkiye, ODGP dahilinde AB ortak tutumları, açıklamaları, beyanları ve girişimleriyle süreklilik arzedecek şekilde uyumlu olmaya davet edilmiştir. Aynı zamanda da, uluslararası düzenlemelere ve uluslararası örgütlere tüm AB ülkelerinin üyeliğiyle ilgili konular da dahil olmak üzere, uluslararası örgütlerde üçüncü ülkelere yönelik politika ve tutumlarını AB'nin ve üye ülkelerin politika ve tutumlarıyla uyumlu hale getirmesi istenmiştir.³¹³

B. Ulusal Programlar

Katılım ortaklığı belgelerine karşılık olarak Türkiye, AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin öncelikleri ve hedefleri tespit ettiği ilk Ulusal Programı 2001 yılında hazırlamıştır. 2001 Ulusal Programı çerçevesinde MGK'nın, ulusal güvenliği ilgilendiren alanlarda danışma organı niteliğine göndermede bulunulmuştur. Anayasa ve yasanın ilgili maddelerinin, MGK'nın yapısı ve işlevini daha açık bir biçimde tanımlayacak şekilde orta vadede gözden geçirileceği belirtilmiştir. Bunun yanında, ODGP'ye uyum süreci bağlamında, Türkiye'nin küresel ve bölgesel politikalar içinde AB'ye yol gösterici olabileceği, Türkiye'nin önem verdiği hususları dikkate almayan ortak tutumlara katılmaktan, tam üyeliğin gerçekleşmesi aşamasına değin doğal olarak imtina edilebileceği vurgulanmıştır. Bununla birlikte, ortak tutumlara uyumun ilke olarak benimsenmesi ve Türkiye'nin çıkarlarını yakından ilgilendiren durumlarda, çıkarlar doğrultusunda çaba sarfetme hakkı saklı tutularak, istisnaların olabileceği ifade edilmiştir. Bunun kanıtı olarak da Türkiye'nin, Helsinki Zirvesi'nden Aralık 2000 tarihine kadar geçen bir yıllık süre zarfında adaylara katılım çağrısında bulunan yaklaşık 530 AB ortak girişimine taraf olması gösterilmiştir.³¹⁴

2003 yılındaki İkinci Ulusal Program, siyasi kriterler başlığı altında, yürütmeye işlevsellik kazandırılması çerçevesinde MGK'nın danışma organı

³¹³ “Katılım Ortaklığı Belgesi”, 2008.

³¹⁴ “Ulusal Program”, 2001, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1>, (Erişim: 06.05.2011).

niteliğinin, Anayasa ve ilgili yasa değişiklikleriyle yeniden tanımlandığını belirtmiş, MGK'nın ve MGK Genel Sekreterliği'nin işlevlerinin bu niteliklerle uyumlaştırılacağına altı çizilmiştir.³¹⁵

2008 yılında kararlaştırılan Üçüncü Ulusal Program, sivil-asker ilişkilerine yaptığı doğrudan atıfla, MGK'nın danışma organı olma niteliğinin, Anayasa ve ilgili yasa değişiklikleriyle yeniden tanımlandığına işaret ederek, bu yönde gerçekleştirilen reformların etkin şekilde uygulanmasının sağlanmasına ve bu çerçevede, ulusal güvenlik stratejisinin hükümetin sorumluluğunda oluşturulması ve yürütülmesine devam edileceği belirtilmiştir. Anayasa'nın değiştirilmiş 160. maddesi uyarınca, TSK'nın bütün gelir ve giderleri ile mallarının Sayıştay'ın denetimine tabi olduğu ifade edilmiştir. Sayıştay Kanunu Teklifi'nde uygulamayla ilgili teknik düzenlemelerin tümüyle yerine getirilmesini sağlamak üzere iki maddeye yer verildiğine atıf yapılmıştır. Dış güvenlik ve savunma politikası açısından da Türkiye, uluslararası örgütler içindeki tutumunu ve üçüncü ülkelere yönelik siyasetini mümkün olan ölçüde AB'nin tutum ve siyasetiyle uyumlu hale getirmeye çalıştığını belirtmiştir.³¹⁶

C. Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri

30 Temmuz 2003 tarihinde kabul edilip 7 Ağustos'ta yürürlüğe giren, 4963 No'lu, Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun (Yedinci Uyum Yasa Paketi) ile Kopenhag Siyasi Kriterleri çerçevesinde Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerini belirleyip yönlendiren kurumsal mekanizmalarda ve dolayısıyla ordunun dış politika üzerindeki etkisine zemin hazırlayan kanallarda önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden en önemlisi MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nda yapılan değişikliktir. Uyum Yasa Paketi ile 09.11.1983 tarihli ve 2945 Sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nda aşağıdaki değişiklikler yapılmıştır.³¹⁷

³¹⁵ “Ulusal Program”, 2003, http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/II-siyasi_kriterler.pdf, (Erişim: 06.05.2011).

³¹⁶ “Ulusal Program”, 2008, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=42260&l=1>, (Erişim: 06.05.2011).

³¹⁷ AB Genel Sekreterliği, “AB Uyum Yasa Paketleri”, 2007, ss. 38-42.

MADDE 24. - 9.11.1983 tarihli ve 2945 sayılı Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'nun 4. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.³¹⁸

Madde 4. - Millî Güvenlik Kurulu, 2. maddede belirtilen millî güvenlik ve Devletin millî güvenlik siyasetine ilişkin tanımlar çerçevesinde Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit eder; bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirir ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir. Başbakan, Millî Güvenlik Kurulu'nun tavsiye kararlarının ve görüşlerinin değerlendirilmek üzere Bakanlar Kurulu'na sunulması ve Bakanlar Kurulu'nda kabulü halinde bu tavsiye kararlarının uygulanmasının koordinasyonu ve izlenmesi için bir başbakan yardımcısını görevlendirebilir.

MADDE 25. - 2945 sayılı Kanun'un 5. maddesinin birinci fıkrası aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.³¹⁹

³¹⁸ MGK'nın görevlerini belirleyen eski **Madde 4**-Milli Güvenlik Kurulu; a) Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konularında görüş tespit eder; b) Devletin milli güvenlik siyaseti doğrultusunda tespit edilen milli hedeflerin ve hazırlanan milli plan ve programların gerçekleştirilmesine ilişkin tedbirleri belirler; c) Devletin milli güvenlik siyasetini etkileyecek milli güç unsurlarını ve ülkenin siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve teknolojik durum ve gelişmelerini sürekli takip ederek değerlendirir, milli hedefler yönünde güçlenmelerini sağlayacak temel esasları tespit eder; d) Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirleri tespit eder; e) Anayasal düzeni koruyucu, milli birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Türk milletini Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve milli ülkü ve değerler etrafında birleştirerek milli hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri belirler. Sayılan bu hususlara yönelmiş yurtiçi ve yurtdışı tehdide karşı koymak, bu tehdidi etkisiz kılmak için gereken strateji ve temel esaslar ile birlikte planlama ve uygulama hizmetleri konularında görüşleri, ihtiyaçları ve alınmasını lüzumlu gördüğü tedbirleri tespit eder; f) Olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik veya savaş hali ilanı için görüş tespit eder; g) Olağan hal ile savaş, savaş gerektiren ve savaş sonrası hallerde, kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ve vatandaşlara düşecek topyekün savunma, milli seferberlik ve diğer konularda hizmet ve yükümlülükler ile bu hususlarda yapılacak planlara temel teşkil edecek esasları tespit eder; h) Devletin milli güvenlik siyasetinin öngördüğü hususlar ve topluma yönelik hizmetler ile topyekün savunma hizmetlerinin gerektirdiği mali, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer konulara ilişkin tedbir ve ödeneklerin kalkınma plan, program ve yıllık bütçelerde yer almasını sağlamak üzere gerekli esasları tespit eder; i) Milli güvenlik kapsamına giren konularda yapılan ve yapılacak milletlerarası antlaşmalar hakkında görüş tespit eder. Milli Güvenlik Kurulu, tespit ettiği bu görüş, tedbir ve esasları kurul kararı halinde Bakanlar Kurulu'na bildirir ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

Kurul, iki ayda bir toplanır. Gerektiğinde Kurul, Başbakan'ın teklifi üzerine veya doğrudan Cumhurbaşkanı'nın çağrısı ile de toplanır.

MADDE 26. - 2945 sayılı Kanun'un 13. maddesi başlığı ile birlikte aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.³²⁰

Genel Sekreterliğin görev ve yetkileri Madde 13. - Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği; a) Millî Güvenlik Kurulu'nun sekreterlik hizmetlerini yürütür, b) Millî Güvenlik Kurulu'nca ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir.

³¹⁹ Kurulun toplanmasını düzenleyen eski **Madde 5**-Kurul ayda bir defa olağan toplanır. Ayrıca Cumhurbaşkanı'nın gerekli gördüğü ve Başbakan veya Genelkurmay Başkanı'nın önerilerini uygun bulduğu hallerde olağanüstü de toplanabilir.

³²⁰ Genel Sekreterliğin görevleri ile ilgili eski **Madde 13**-Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği; a) Milli Güvenlik Kurulu'nun 4. Maddede sayılan görevleriyle ilgili olarak; gerekli her türlü çalışma, araştırma, inceleme ve değerlendirmeleri yapar, bunların sonuçlarını teklifleri ile birlikte Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Güvenlik Kurulu'na sunar; b) Milli Güvenlik Kurulu kararlarının hazırlanmasında ve bu kararlara ilişkin Bakanlar Kurulu kararlarının uygulanmasında, bakanlıklar ve ilgili kurum ve kuruluşlarla müşterek çalışmalar yapar, uygulamaları takip ve kontrol eder, düzenleyici, yönlendirici ve koordine edici işbirliğinde bulunur; c) Milli Güvenlik Kurulu'nun sekreterlik hizmetlerini yürütür; d) Bakanlar Kurulu'nun milli güvenliğin sağlanması sorumluluğuna ilişkin olarak; Devletin savunma siyaseti dışında milli güvenlik siyasetini tayin, tespit, uygulama ve gerektiğinde düzeltme ve değiştirme görevlerini doğrudan veya bakanlık, kurum ve kuruluşlarla da yapılacak müşterek çalışmalarla araştırır, inceler, planlar hazırlar ve bu konudaki uygulamaları takip ve koordine eder, yönlendirir, sonuçları değerlendirir; e) Milli Güvenlik Kurulu kararları ile bunlara ilişkin Bakanlar Kurulu kararları doğrultusunda, 4. maddenin birinci fıkrasının (d) ve (e) bentlerinde belirtilen konularda gerekli olan hizmet ve faaliyetleri planlar, yürütür ve ilgili bakanlık, kamu ve özel kurum ve kuruluşlardaki bu konulara ilişkin uygulamaları takip ve kontrol eder, yönlendirir ve koordine eder; f) Silahlı Kuvvetler görev alanı dışında kalan topyekün savunma hizmetlerini koordine eder ve bu konudaki düzenlemeleri takip eder. Bu hizmetlerle ilgili plan ve esasların tespiti, düzeltilmeleri ve değişiklik işlemlerini yürütür. Bu esaslara göre bakanlık, kurum ve kuruluşların yapacakları planların gerçekleşmesini ve uygulamalarını temin ve takip eder. Milletlerarası antlaşma ve anlaşmalar gereğince aynı konu ile ilgili hizmetleri yerine getirir ve getirilmesini sağlar. Olağan hal ve savaş, savaş gerektiren ve savaş sonrası hallerde topyekün savunma sivil hizmetleri yönünden kamu ve özel kuruluşlara düşecek görev ve yükümlülükler ait kanunî ve idari tedbirleri tespit ederek gerçekleştirilmesi için faaliyette bulunur; g) şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle ilan edilen olağanüstü halde alınacak tedbir, yapılacak iş ve işlemlerin tespit çalışmalarını yapar, uygulamada işbirliğinin sağlanması için gerekli tedbirleri tespit eder ve bu konudaki tekliflerini Başbakan'a sunar; h) Milli güvenlik siyasetinin öngördüğü tedbirlerin alınması ve hizmetlerin yürütülmesi ile topluma yönelik hizmetler ve topyekün savunma sivil hizmetlerinin gerektirdiği mali, ekonomik, sosyal ve diğer tedbirlerin kalkınma, plan ve programlarında yer alması, yıllık bütçelerde bunlar için ödenek ayrılması konularında, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ile işbirliği ve koordinasyonda bulunur. i) Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Güvenlik Kurulu'nca ve kanunlarla verilen diğer görevleri yürütür.

MADDE 27. - 2945 sayılı Kanun'un 15. maddesi aşğıdaki şekilde değıştirilmiştir.³²¹

Madde 15.- Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanır. Söz konusu atamanın, Türk Silâhlı Kuvvetleri mensupları arasından yapılmasının öngörölmesi hâlinde Genelkurmay Başkanı'nın olumlu görüşü alınır.

MADDE 35. - Aşğıdaki kanun hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır.

9.11.1983 tarihli ve 2945 sayılı Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'nun 9.³²², 14.³²³ ve 19.³²⁴ maddeleri.

MADDE 7. - 21.2.1967 tarihli ve 832 sayılı Sayıştay Kanunu'na aşğıdaki madde eklenmiştir.

EK MADDE 12. - Türkiye Büyük Millet Meclisi araştırma, soruşturma ve ihtisas komisyonlarının kararına istinaden Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'nın talebi üzerine Sayışay, talep edilen konuyla sınırlı olmak kaydıyla denetimine tâbi olup olmadığına bakılmaksızın özelleştirme, teşvik, borç ve kredi uygulamaları dâhil olmak üzere tüm kamu kurum ve kuruluşlarının hesap ve işlemleri ile aynı usule bağı

³²¹ Genel Sekreter ile ilgili eski **Madde 15**-Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral/Oramiral rütbesinde Silahlı Kuvvetler mensupları arasından Genelkurmay Başkanı'nın inhası, Başbakan'ın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile atanır.

³²² Kararların dağıtım ve takibi ile ilgili eski **Madde 9**-Milli Güvenlik Kurulu kararlarıyla ilgili Bakanlar Kurulu kararlarının dağıtımını Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarafından yapılır. Bu kararlara ilişkin uygulamalar Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarafından takip edilerek sonuçları hakkında Başbakan'a, Cumhurbaşkanı'na ve Milli Güvenlik Kurulu'na belli süreler içinde bilgi verilir. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği ayrıca Bakanlar Kurulu kararı haline getirilemeyen Milli Güvenlik Kurulu kararları ile bu kararlara ilişkin gelişmeler hakkında da Cumhurbaşkanı'na, Başbakan'a ve Milli Güvenlik Kurulu'na bilgi sunar.

³²³ Genel Sekreterliğin yetkileri ile ilgili eski **Madde 14**-Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 13. Madde'de belirtilen görevlerin yerine getirilmesinde, takip ve kontrol edilmesinde, yönlendirilmesinde, koordine edilmesinde ve denetlenmesinde verilen direktifler çerçevesinde Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Güvenlik Kurulu adına yetkilidir.

³²⁴ Bilgi ve belgeler ile ilgili eski **Madde 19**-Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile özel hukuk tüzelkişileri Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'ne gerekli olan açık ve her derecede gizli bilgi ve belgeleri sürekli veya istenildiğinde vermek zorundadır.

olarak, kullanılan kamu kaynak ve imkânlarından yararlanma çerçevesinde her türlü kurum, kuruluş, fon, işletme, şirket, kooperatif, birlik, vakıf ve dernekler ile benzeri teşekküllerin hesap ve işlemlerini denetleyebilir. Denetim sonuçları, ilgili komisyonlarda değerlendirilmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na sunulur. Silâhlı Kuvvetler'in elinde bulunan devlet mallarının denetlenmesi, millî savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak yapılır. Bu denetimin yapılmasına ilişkin esas ve usuller, Genelkurmay Başkanlığı'nın ve Sayıştay'ın görüşü alınmak suretiyle Millî Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanarak Bakanlar Kurulu'na kabul edilen "GİZLİ" gizlilik dereceli bir yönetmelikle düzenlenir. Sayıştay Birinci Başkanı, Sayıştay Kanunu gereğince yapılacak denetimler sırasında gerekli görmesi hâlinde, meslek mensuplarıyla birlikte Sayıştay dışından uzman çalıştırmaya yetkilidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden gelen denetim taleplerine Sayıştay'ca öncelik verilir. Bu taleplerin Sayıştay'ca ne şekilde karşılanacağına ilişkin esas ve usuller ile Sayıştay dışından Birinci Başkan'ca uzman görevlendirilme esas ve usulleri Sayıştay'ca düzenlenecek yönetmeliklerde tespit edilir. Cumhurbaşkanlığı bu madde kapsamı dışındadır.

MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun dört maddesindeki bu değişikliklerden anlaşılabacağı üzere, AB müktesebatına uyum sürecinde MGK'nın görev alanı yeniden tanımlanmıştır. Yedinci Uyum Yasa Paketi ile birlikte MGK, devletin yönetim mekanizması içinde danışma organı şeklinde konumlandırılmıştır. MGK Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkilerine ilişkin 9. ve 14. maddelerin kaldırılması, 13. maddenin değiştirilmesiyle, Genel Sekreterliğin işlevleri MGK'nın sekreteryaya hizmetlerini gerçekleştirme çerçevesinde tanımlanmıştır. 5. maddedeki toplanma zamanıyla ilgili değişiklikle yürütmeye işlevsellik kazandırılmaya çalışılmıştır. Bunun göstergesi olarak da, cumhurbaşkanı veya başbakanın talebi ile MGK'nın toplanabilecek olmasına işaret edilebilir. 15. maddede yapılan değişiklik, MGK Genel Sekreteri'nin atanması usulünü değiştirmiş, Genel Sekreterliğe atamanın Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanlığı'nın onayı ile yapılacağı hükme bağlanmıştır.

Genelkurmay Başkanı'nın olumlu görüşünün ise TSK mensupları arasından atama yapılması halinde alınacağı kararlaştırılmıştır. Özel hayatın gizliliği ve haberleşme hürriyeti bağlamında, bakanlıkların, kamu kurum ve kuruluşları ile özel hukuk tüzel kişilerinin Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'ne gerekli olan açık ve her derecede gizli bilgi ve belgeyi vermeyi zorunlu kılan 19. madde yürürlükten kaldırılmıştır. Kamu harcamalarında şeffaflık ilkesinin yerine getirilmesi doğrultusunda, TSK'nın sahip olduğu kamu mallarının, hesap ve işlemlerin Sayıştay denetimine tabi tutulması hükme bağlanmıştır.³²⁵

Yedinci Uyum Paketi'ne ek olarak, 14 Temmuz 2004 tarihinde kabul edilip 21 Temmuz'da yürürlüğe giren 5218 No'lu Ölüm Cezasının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun da (Sekizinci Uyum Yasa Paketi) sivil-asker ilişkileri ve yürütmenin işlerlik kazanmasını sağlamak için hazırlanmıştır. Bu bağlamda, Yükseköğretim Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, Yükseköğretim Kurulu'na Genelkurmay Başkanlığı'nca bir üye seçilmesine ilişkin hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'da yapılan değişikliklerle, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyeliğine MGK Genel Sekreterliği'nce aday gösterilmesine dair hüküm yürürlükten kaldırılmıştır. Telsiz Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, MGK Genel Sekreteri Haberleşme Yüksek Kurulu üyeliğinden çıkarılmıştır. Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu'nda yapılan değişikliklerle yetkili kurula MGK tarafından bir üye seçilmesine dair hüküm yürürlükten kaldırılmıştır.³²⁶ Bu yasal değişikliklerden anlaşılacağı üzere, Türkiye'de sivil-asker ilişkileri Avrupa modeline dayandırılmaya çalışılmıştır.

III. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ, ASKERİ TEŞKİLATLANMA MODELİ VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

Sivil-asker ilişkileri bağlamında Türkiye'nin önüne Avrupa modelinin sunulması, AB ile ilişkiler düzleminde ortaya çıkmış değildir; çok daha köklü bir tarihi geçmişe sahiptir. Bu geçmişi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar indirmek mümkündür. Savaşın ardından Türk ordusu Prusya/Alman ordusunu esas

³²⁵ AB Genel Sekreterliği, "AB Uyum Yasa Paketleri", 2007, ss. 72, 73; Meltem Müftüler-Bac, "Turkey's Political Reforms", s. 27.

³²⁶ AB Genel Sekreterliği, ss. 43-47.

olarak bir dönüşüm sürecinden geçmeye başlamıştır. Türk ordusu üzerindeki Prusya/Alman etkisi 1940'lı yıllara kadar da sürmüştür. Prusya modeli, içinde birçok cephede savaşma potansiyelini barındıran, yüksek bir hareket ve dolayısıyla ani saldırı kabiliyetine sahip bir nitelikte olmuştur. Yapı olarak genelkurmay karargahı yapılanmasına sahip kılınmıştır. Prusya ordusu siyasi ve sosyal boyutlara da sahip olup, devletin yönetim şeklini ve otoritesini koruyup yeniden üretilmesine destek olan bir araç işlevi yürütmüştür. Aynı zamanda, Prusya ordusu hiyerarşik sosyal yapıda devlete ve sosyal düzene bağlı bireyler yetiştirilmesini de sağlamıştır. Katı bir disiplin ve itaat kültürünün olması; ordu-millet anlayışının varlığı; güçlü ve yetki sahibi bir merkezi komutanlığın (genelkurmay) varlığı; kara kuvvetlerine verilen öncelik; subayların askeri içerikli olmayan konularda da eğitilmesi gibi hususlar, Osmanlı Devleti'nin siyasi yapısına uygun olduğu için Prusya modelini de Osmanlı gözünde iyi ve kendi koşullarına uygun bir örnek haline getirmiştir. Ordunun, toplum önünde modernleştirici, koruyucu, kollayıcı ve uyarıcı bir role sahip olması yine bu modelin bir gereği olmuştur. Her ne kadar Prusya modeli ordunun siyasete karışmamasını öngörmüşse de, orduyu mevcut devlet düzeninin devamlılığının sağlanmasına katkıda bulunan bir organ olarak sunmuştur. Osmanlı'nın son zamanlarında ise ordunun siyasette etkin olduğu görülmeye başlanmıştır.³²⁷

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Türkiye, İngiltere ve Fransa ile yaşadığı sorunların (örneğin Musul meselesi) da etkisiyle Almanya ile diplomatik yakınlaşma sağlamış ve Türk ordusu üzerindeki Alman etkisi sürmeye devam etmiştir. Almanya ile askeri işbirliği askeri eğitim, silah ve askeri malzeme temini üzerinde de devam etmiştir.³²⁸ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni savaşların 'topyekun harp' temeline dayanacağı, bu tip bir savaşın topyekun seferberlik gerektireceği, yani olası bir savaş için hazırlıkların devlet veya hükümet başkanının başkomutan olduğu, bütün milletin asker olarak tanımlandığı ve bütün ülkenin de savaş alanı olduğu ilkelerine dayandırılacağı öne sürüldüğünde esin kaynağı Alman modeli olmuştur. Milli güvenlik ve milli savunmanın sadece askeri bir mesele olmadığını, milli bir mesele

³²⁷ Gencer Özcan, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi", **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der. Evren Balta Paker, İsmet Akça, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 178-191.

³²⁸ Özcan, s. 193.

olduğunu, hatta siyasetçilerin etkisinden dahi uzak tutulması gerektiğini vurgularken de aynı etkinin izleri görülmüştür.³²⁹

1940'lı yılların sonundan itibaren, Türk ordusu üzerindeki Alman etkisi, yerini, ABD'nin Sovyetler Birliği'ni çevreleme stratejisinin bir gereği olarak Türkiye'ye verdiği Truman Yardımı'nın da teşviki ile ABD ordu modelinin etkisine bırakmıştır. Ulusal savunma planları, silah envanteri, talimnameler ABD ordusununkilerle eşgüdümlü hale getirilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin savunma planlarının NATO savunma planları ile uyum hale getirilmesi ile de Türk ordusu hem daha fazla askeri yardım almış hem de NATO kontrolü altına girmiştir. Türk ordusunun Alman ordu modelinin etkisi altındaki bağımsız konumu, ABD ordu modeline geçişle birlikte sivil iktidarın kontrol ve denetimi altına girmiştir. Bu modele göre, 1949'da Milli Savunma Bakanlığı, Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Yüksek Askeri Şura yeniden düzenlenmiştir. Böylece iki model etkisi altında kalan Türk ordusu, adeta Alman modelinin katı disiplin ve itaat kültüründen Amerikan modelinin yenilikçi kültürüne geçiş yaşamıştır.³³⁰ Bu kültürde kara, deniz ve hava kuvvetlerinin ortak katılımıyla 'müşterek harp' vurgusu öne çıkmıştır. Savaş olgusu siyasi araç haline getirilmiştir. Gelişmiş teknolojiye dayalı silahlarla karşı tarafı yıpratma stratejisi öne çıkarılmıştır. Muharebenin nasıl gerçekleştirileceğini anlatan talimnameler geliştirilmiştir. Subayların, akademik eğitimden ziyade, uygulamalı eğitimde donanımlı olmalarına öncelik verilmiştir.³³¹ 1960'lı yıllara gelindiğinde Alman ve Amerikan modellerinden karma bir yapının Türk ordusu için benimsendiği, maddi maliyet doğuran Amerikan modeli yerine operasyonel hareket kabiliyetine önem verildiği ifade edilebilir. 1980'li yıllara kadar da savaş olgusunun ağırlıklı olarak Alman modeline göre tanımlandığı çıkarılabilir.³³² 2000'li yıllarda ise maddi olanakların iyileşmesi ve teknolojik gelişmelerin orduya yansıtılması bağlamında Amerikan modeli etkisinin yeniden hissedildiği vurgulanabilir. Hatta bu etkinin Türkiye'nin güvenlik algılarında da belirleyici olduğu ifade edilebilir.

³²⁹ Özcan, ss. 213,214.

³³⁰ Özcan, ss. 216,217.

³³¹ Özcan, s. 257.

³³² Özcan, ss. 283,284.

Türkiye'de ordu, siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda cumhuriyetin kuruluşunda oynadığı rol, tarihi-kültürel miras, Soğuk Savaş koşulları gibi nedenlerle iç ve dış politikayı etkileyecek ölçüde güçlü bir konuma sahip olmuştur. Bu konum, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, iç dinamiklerin etkisi ve özellikle de Avrupa'da öne çıkan askeri bürokrasinin denetimi ve asker-siyaset ilişkilerinin demokratik zeminde yürütülmesi tartışmalarının AB ve NATO ile yürütülen ortaklıklar neticesinde Türkiye'ye de yansması sonucunda sorgulanmaya başlamıştır. Tarihsel süreç içinde benzer tartışmalar Avrupa ülkelerinde de olmuştur. Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, İspanya, Portekiz, Yunanistan gibi ülkelerde ordunun modernleştirilmesi yanında, sivil-asker ilişkilerinde sivil iradenin kontrolünü sürdürülebilir kılacak reformlar gerçekleştirilmiştir.

Avrupa'nın Almanya, Fransa, İngiltere gibi önde gelen ülkelerinde, Türkiye'dekinin aksine, sivil-asker ilişkilerinin mevcut konumu, demokratik gözetim mekanizmaları dahilinde sivillerin ve askerlerin çalışma alanlarının birbirinden tamamen ayrılmaması ve bu alanların birbiriyle etkileşimden uzak görülmemesi fikrine dayandırılmıştır. Türkiye'de olduğu gibi, ne kendi kamuoylarında ne de hükümetlerde, sivil ve askeri kesim arasında rekabet içindeki ikili bir yapının hüküm sürmesi şeklinde bir algı ve yaklaşım biçimi yerleşmemiştir. Halbuki, AB içindeki sivil-asker ilişkilerinde, kurumlar ve işlevleri arasında olan ya da olması gereken etkileşim, belirli bir etkileşim düzeyi çerçevesinde daima göz önünde bulundurulmuştur. Sivil iradenin askeri bakış açısı ve uzmanlıktan yoksun olduğu noktada bu etkileşim devreye girmiştir ve girmeye de devam etmektedir. Askeri makamların parlamento ve hükümet gibi sivil organlara tabi olmasının gereklerinin tam olarak yerine getirilmesi, sivil idarenin süregelen fiili bir uygulaması olarak ilgili politikalarda askeri makamlarla sorumluluk paylaşımına gitmemesi, savunma ve güvenlik konularıyla ilgili olmak üzere sadece hükümet yetkisiyle açıklama yapılması, iç ve dış politikaya yönelik görüşlerin kamuoyuna açıklanmaması, ulusal güvenlik stratejisinin oluşturulması ve uygulanmasında sivil denetimin tam olarak yerine getirilmesi, sivil-asker ilişkilerinin pratiğe nasıl yansması gerektiğinin çerçevesini çizmiştir. Aslında mesele, askeri makamların siyaset alanına giren askeri konulardaki ya da askeri alana giren siyasi konularda görüş ve çalışmalarını sivil

makamlara aktarmasının ve buna aracılık eden kurumsal mekanizmaların ve yasal hakların askerin ağırlığını artırıyor gerekçesiyle sorun olarak görülmesinden farklıdır. Dolayısıyla AB üyelerindeki anlayış ve uygulamalar, Türkiye'de eksik olan ve esinlenilmesi gereken yeni bir yaklaşım şekline işaret etmektedir.

Batı normları çerçevesinde sivil-asker ilişkileri bir takım ilkelere dayanmaktadır. Buna göre, cumhurbaşkanı ile başbakan ve savunma bakanı ya da içişleri bakanının temsil ettiği hükümet arasında yasalarca açıkça belirlenmiş bir yetki dağılımı olmalıdır. Savunma bütçesinin kontrolü bağlamında ordu parlamenter bir denetime sahip olmalıdır. Barış zamanlarında genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarının savunma bakanına bağlı olarak görevlerini yürütmeleri ve böylece sivil hükümet denetiminin sağlanması gerekmektedir. Ordunun prestiji, güvenilirliği ve hesap verebilirliği ile ilgili düzenlemeler yenilenmeli ve böylece ordunun işlevselliği verimli hale getirilmelidir.³³³

Bu ilkelere referansla AB üyelerinde sivil ve askeri irade arasında ilgili konularda işbirliğine dayalı bir danışma mekanizmasının işlediği öne sürülebilir. Sivil kurumlar ile askeri kurumlar arasındaki danışma mekanizması, alanında uzmanlaşmış kişilerin temsil ettiği, strateji geliştirme, planlama faaliyetlerinin yürütüldüğü kurumsal bir iletişim ve işbirliği sistemini doğurabilmiştir. Bu sistemin işlerlik kazanması için bir takım koşulların sağlanması gerekmektedir. Sivil-asker ilişkilerinin demokratik reform sürecine tabi tutularak dönüştürülmesi, ordunun sadece kendisini etkileyeceğini düşündüğü, kayırmacılık ve yolsuzlukların mevcut olduğu koşullarda gerçekleşmemektedir. Ordu bu koşullara direnç göstermektedir. Hükümet, demokratik kurumlar, silahlı kuvvetler ve kamuoyunun reform hareketlerine yönelik fikri bir ortaklık geliştirmesi, reformun gerektirdiği dönüşümler hakkında uzlaşmanın olması gibi faktörler reform sürecinin sonuçlarını ve ordunun tutumunu olumlu yönde etkilemektedir. Siyasi partiler arasında askeri konularda sağlanan uzlaşma, reform sürecinde siyasi ve askeri alandaki ilgili kurumların farklı taleplerini de yumuşatabilmektedir. Avrupa'da mesele, ordunun, demokratikleşme ve askeri reform konusunda siyasetçilerin birlik içinde olduklarının, silahlı kuvvetlerin

³³³ Andrew A. Michta, "Modernizing the Polish Military", **Defence Studies**, Cilt 2, Sayı 2, 2002, s. 42; Peter Volten, Margriet Drent, "Civil Direction of the Military: Redefining the Balance in France, Germany, Romania and the United Kingdom", "Common Norms and Good Practices of Civil-Military Relations in the EU", Ed. Anne Aldis, Margriet Drent, **Harmonie Paper 21**, 2008, s.15.

kişisel ve parti çıkarlarını desteklemek için kullanılmadığının açıkça görülüp görülmediğidir. Bir başka deyişle, mesele ordunun sivil iktidara güven duyma sorunu yaşayıp yaşamadığıdır. Yaşamaması, beraberinde bağlılık seviyesinin artışı da getirmektedir.³³⁴

Genel olarak bakıldığında ordunun, kendisini toplumun geri kalanından ayıran bir özerk alana sahip olduğu görülmektedir. Avrupa'da da durum böyle olmuştur. Bu alan yerleşmiş ve gelişmiş niteliklere sahip bir demokraside dahi görülebilmektedir. Önemli olan bu özerkliğin derecesinin asker tarafından değil, sivil irade tarafından belirlenmesidir. Bu da sivillerin orduyla ilişkileri başarılı şekilde yönetmelerinin bir sonucudur. Aynı zamanda, yürütme ve yasama aktörlerinin askeri konularda bilgi donanımı kazanmalarıyla, askeri ve savunma politikaları oluşturarak askeri alanda sivil denetimi gerçekleştirme potansiyelinin artışı paralellik göstermiştir.³³⁵ Avrupa'da orduya mesleki nitelikte bir konum yaratılarak demokratik rejime uyum sağlamasının yolu açılmıştır.³³⁶ Ordular, artık dış politika araçları haline geldikleri şartlar altında, dış politikayla savunma politikasının kesiştiği noktada cumhurbaşkanı ya da başbakanca yönetilen sürecin içinde görev almaya başlamışlardır.³³⁷

Avrupa'da, özellikle Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri kapsamında sivil-asker ilişkilerinin demokratik standarda ulaşması, 1980'li ve 1990'lı yıllara yayılan bir sürecin sonucunda gerçekleşmiştir. Ordu ile komünist parti yapılanmaları arasındaki geleneksel bağlantı kesilerek askerlerin siyaset dışına çıkarılması sağlanmaya çalışılmıştır. Polonya ve Romanya'da ordu, Türkiye'de olduğu gibi, bağımsızlık ve uluslaşma sürecinde, ulusal birliği sağlamada temel aktör konumunda bulunmuştur. Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'da ise ordu ulusal egemenliğin sağlanmasında güçlü bir aktör olarak görülmemiştir.³³⁸

Fransa'da cumhurbaşkanı başkomutan konumundadır. Dış politika ve savunma politikasının kararlaştırılması bağlamında cumhurbaşkanı tam yetkiye sahiptir. Dış ve savunma politikaları kararlarıyla ilgili parlamentoya bilgilendirmede

³³⁴ Narcis Serra, **Demokratikleşme Sürecinde Ordu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, ss. 55-58.

³³⁵ Serra, ss. 58-62.

³³⁶ Serra, s. 75.

³³⁷ Serra, s. 102.

³³⁸ Andrew Cottey, Timothy Edmunds, Anthony Forster, "Civil-Military Relations in Postcommunist Europe: Assessing the Transition", **European Security**, Cilt 14, Sayı 1, 2005, ss. 4-11.

bulunulup bulunulmayacağı cumhurbaşkanının takdirine bırakılmıştır. Eğer hükümet ile cumhurbaşkanı arasında uyumlu bir ilişki varsa, bir başka deyişle ikisi de aynı siyasi partiden ise uzlaşmazlık yaşanması beklenmemektedir. Eğer hükümet muhalif partiden ise siyasi uzlaşmazlıkların ve çatışmaların başgöstermesi kaçınılmaz olmaktadır. Uzlaşmazlık ortamındaysa, genelkurmay başkanı, ordunun koşullarına uygun seçenek doğrultusunda hareket ederek buna uygun politika geliştiren siyasi liderlerle doğrudan iletişim kurabilmiştir.³³⁹ Fakat, karar alma sürecinde yaşanan bu gibi durumların tercih edilmeyen siyasi sonuçlar doğurma potansiyeli olması yöntemin değiştirilmesini gündeme getirmiştir. Bunun üzerine Fransa'da Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy döneminde Milli Güvenlik Kurulu kurulması kararlaştırılmıştır. Böylece ilgili ilgisiz kurum ve kuruluşların savunma politikasının kararlaştırılması sürecine müdahil olması engellenmiş, ordunun görüşlerini sunabileceği, hükümetin de askerlerin uzmanlığından yararlanılabileceği bir platform meydana getirilmiştir. Kurul, ordunun adeta Savunma Bakanlığı'nın önüne geçtiği bir niteliğe sahip olmuştur. Orduyu, çekişmeli siyasi kararlara uyması yönünde sadece cumhurbaşkanı zorlayabilmiştir.³⁴⁰

İngiltere'de askeri kararları almakla yükümlü kişi başbakanıdır. Askeri unsurlar, siyasi/diplomatik unsurlar, istihbarat unsurları arasında koordinasyonu Milli Güvenlik Kurulu sağlamaktadır. İngiltere'de güvenlik, terörizm, savunma üzerine bakanlıklarda kurulmuş olan komitelerin yerini MGK almıştır. Böylece, Fransa'da olduğu gibi askere uzmanlığıyla ilgili görüşlerini açıklayabileceği bir zemin hazırlanmıştır.³⁴¹ Almanya'da ise tarihsel nedenlerle ordu ile ilgili daha özel bir durum ortaya çıkmıştır. Nazi iktidarı döneminde ordu Almanya'da siyasi amaçlarla kullanılmış, adeta devlet içinde devlet haline gelmiştir. Günümüzde ise Alman ordusu bu arkaplanın etkisinden sıyrılacak biçimde yapılandırılmıştır. Buna göre, ordunun başında genelkurmay başkanı bulunmamaktadır ve 'parlamente ordu' niteliği ön plana çıkmıştır. Bu nitelik gereği ordu, sıkı bir parlamente kontrol mekanizması tarafından izlenmektedir. Ordu ile ilgili tüm kararları parlamento (Bundestag) almaktadır. Parlamento ile ordu arasında diyalogu sağlayan ve sivil kontrol işlevini yürüten bir de ombudsman görevlendirilmiştir. İngiltere ve

³³⁹ Aldis, Drent, s. 22.

³⁴⁰ Aldis, Drent, s. 31.

³⁴¹ Aldis, Drent, ss. 31, 32.

Almanya'da ordunun rolü Fransa'daki gibi sadece savunma ve askeri operasyon konuları ile sınırlandırılmamış, barışı koruma, yeniden yapılandırma gibi siyasi ve stratejik amaçlarla da tanımlanmıştır. Bunun yanında Almanya, çatışmaların çözümlenmesiyle ilgili ortak bir sivil-asker yaklaşımının geliştirilmeye çalışıldığı önde gelen bir ülkedir. Bunun için Uluslararası Barış Operasyonları Merkezi kurulmuş ve burada sivil ve asker uzmanların kriz yönetimi ile ilgili eğitim almaları sağlanmıştır.³⁴²

AB ülkelerinde asker-sivil ilişkileri bağlamında sivil irade üstünlüğü değerlendirilirken, hükümetlerin, bu üstünlük gereği askeri uzmanlık bilgisinden ve ilgili konularda askeri bakış açısına sahip olma potansiyelinden yoksun kalabileceği vurgulanmaktadır. Bu şartlar altında üç temel sorun göze çarpmaktadır. İlki, sivil ve askeri irade temsilcileri arasında sorumlulukların ve iletişim kanallarının tanımlanması, savunma meseleleriyle ilgili karşılıklı bir anlayışın geliştirilmesi açısından tam anlamıyla gelişmemiş ve belirsizlikler içeren bir ilişki şeklinin varlığıdır. İkincisi, savunma bakanlıkları ve genelkurmay başkanlıkları üzerinde ilgili konularda bilgi donanımına sahip olmayan bir sivil denetimin hüküm sürmesidir. Buna ek olarak, hükümetin yasama ve yürütme işlevleriyle ilgili birimlerinde savunmayla ilgili ve askeri konularda katkı sağlayacak uzmanlardan yoksun kalınmasıdır. Üçüncü olarak da, ilk iki maddedeki şartlar altında iyi tasarlanmış bir savunma politikası ve askeri stratejinin geliştirilemeyeceği söz konusu olmaktadır.³⁴³ Bu gibi sorunların üstesinden gelinmesi için gerek hükümetler nezdinde gerekse de ordu nezdinde savunma ve güvenlik politikaları alanında uzmanlaşmaya dönük yapılanmalar başgöstermektedir. Bir başka deyişle, ilgili kurumlar, birbirlerinin çalışma alanlarıyla ilgili bilgi donanımına sahip olabilecekleri bir diyalog ve işbirliği mekanizmasını işletebilmektedir.

1990'lı yıllarda Türkiye'de ordunun siyasete yaklaşımını, 1990'lı yıllardan çok önce Almanya ve Fransa ordularının yaklaşımlarına benzetmek mümkündür. Tarihsel süreçte Almanya ve Fransa'da ordunun kendi kaderini ulusun kaderiyle özdeşleştirip ilişkilendirmesi, Türkiye ile bu iki Avrupa ülkesini, ordunun sivilleri devlet ve toplum çıkarlarını gözetmeyen bir konumda görmeleri noktasında

³⁴² Aldis, Drent, s. 36.

³⁴³ David M. Glantz, "Military Training and Education Challenges in Poland, the Czech Republic and Hungary", *The Journal of Slavic Military Studies*, Cilt 11, Sayı 3, 1998, ss. 13, 14.

yaklaştırmıştır. 1950’li yılların sonu itibariyle Fransa’da, 1990’lı yılların sonu itibariyle de Türkiye’de ordu kendisini ulusun varlığının, geleceğinin ve çıkarlarının garantörü olarak görmüştür. İki ülkede de ordu günlük siyasetten uzak kalıp, iktidarı elde tutma peşinde olmasa da, sivil hükümetlerin zayıflığı onu siyasi alana müdahalede bulunmaya sevketmiştir. Almanya’da da, Türkiye’de olduğu gibi, ordu siyasi bir seçkin değil, devlet seçkini olarak siyasete müdahalede bulunabilmiştir.³⁴⁴

Polonya, Romanya gibi Doğu Avrupa ülkelerinde ise durum Batı Avrupa ülkelerinden daha farklı olmuş, siyasi partiler ülkelerinin demokratikleşmesi sürecinde ordularının yetkilerinin kısıtlanmasını ve geri alınmasını temel dönüşüm aracı olarak görmüştür. Bir başka deyişle, bu ülkelerin demokratikleşmesi orduların gücünün törpülenmesi üzerine kurulmuştur. Hatta bu ülkelerde ordular, eski komünist rejimlerin kalıntısı ve Sovyetler Birliği’nin temsilcisi olarak görülüp, adeta tarihle hesaplaşma aracı haline getirilmiştir. Askerlerin komünist düzende edindikleri saygınlık böylece ortadan kaldırılmıştır. Aynı zamanda, olayların bu şekildeki seyri, sivil hükümetlerin ve siyasetçilerin orduyu siyasileştirmesi sonucunu doğurmuştur. Türkiye’de demokratik sisteme geçişle birlikte ordunun Polonya ya da Romanya’daki gibi bir kötüleme ile karşı karşıya kalmadığı görülmüştür. Toplum nezdinde, cumhuriyetin temel ilkelerine bağlı bir şekilde ulusal çıkarların, milli birliğin koruyucusu olarak görülmeye devam etmiştir. Ordunun, 1950’lerden 2010’lu yıllara kadar uzanan bir zaman süreci içindeki gelişimi, onu profesyonelleştirmiştir. Bu noktada, sivil-asker ilişkiler ve AB örnekleri bağlamında dikkat çekilmesi gereken ayrıştırıcı mesele, Türkiye’de bu niteliklere sahip olan ordunun, devleti siyasetin üstünde gören ve demokrasiyi de tepeden inmece bir yöntemle yerleşir kabul eden tutumu olmalıdır.³⁴⁵

Huntington, Türkiye’yi büyük zorluklarla askerlerini siyasetten uzaklaştırmaya çalışan ve ordusunu profesyonel davranış ve görünümle geliştirmeye çabalayan, anti-militer bir ideolojiye sahip ülke olarak tanımlamıştır. Ancak, profesyonelliğin gecikmeyle geliştirilmeye çalışıldığı, ülke güvenliğine yönelik tehditlerin aniden artabildiği ve bu nedenle de askerin siyasi güce sahip olabildiğini de ifade etmiştir.³⁴⁶ Ordunun devlet ve demokrasiye yönelik geleneksel tutumu ile

³⁴⁴ Heper, “Türkiye’nin Siyasal Hayatı”, ss. 299-301.

³⁴⁵ Heper, ss. 302,303.

³⁴⁶ Huntington, ss. 131-134.

ulusal güvenlik konularının kesiştiği noktada askerin gücünde ya da etkinliğinde artış görmek doğal bir hal almaktadır. 2010'lu yıllar itibariyle bu güç ve etkinliğin yönelimi iç politika alanına değil, dış politika alanına doğru olmuştur.

IV. AVRUPA BİRLİĞİ ADAYLIĞI SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE ORDUNUN ETKİSİNDEKİ DEĞİŞİM

AB'ye üyelik sürecinde, Türkiye'de siyasal alandaki kurumsal yeniden yapılanma ve değiştirilen uygulamaların ordunun siyasetteki etkisi bağlamında değerlendirilmesi, AB Konseyi'nin Türkiye'deki gelişime istinaden hazırladığı İlerleme Raporları üzerinden yapılabilmektedir. Türkiye'nin Ulusal Programları'nda öngörülen reformların ne derece yerine getirildiği, ordunun dış politika kararlarındaki etkin konumunda görülen değişimi, gerçekleştirilen hukuki düzenlemeleri, bu düzenlemelerin uygulamaya ne derece yansıdığını ve kullanılan politika araçlarını İlerleme Raporları'ndaki ipuçlarından çıkarabilmek mümkündür.

A. 1998-2005 Dönemi İlerleme Raporları

1998-2005 yılları arasındaki süreç, Türkiye'nin AB üyeliğine aday ülke statüsü kazanmasıyla birlikte müzakere sürecine hazırlık dönemine girmesini kapsamaktadır. Bu süreçte AB koşulluluğu etkisiyle Türkiye'deki reform süreci ve yasal düzenlemeler sivil-asker ilişkilerini yeniden şekillendirmiş, askerin siyasetteki nüfuzunun büyük ölçüde azaltılmasına yol açmıştır. Bu dönemin İlerleme Raporları da ağırlıklı olarak bu hususa odaklanmıştır (Karşılaştırma için bkz. Tablo 1).

1998 yılında Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan İlerleme Raporu'nda Türkiye'de sivil-asker ilişkileri, raporun temel değerlendirme alanlarından olmuştur. Raporda ordunun siyasi etkinliğine atıfla olumsuz anlamda ilk ele alınan konu, Genelkurmay Başkanı'nın, resmî olarak Savunma Bakanı'na karşı sorumlu olmaması ve Yüksek Askerî Şura tarafından teklif edilerek Başbakan tarafından atanması şeklindedir. Rapor, 1997 yılında, Türk gazetelerinde dönemin Kuzey Irak operasyonları ile ilgili çıkan bazı haberlere göndermede bulunmuştur. Buna göre, Kuzey Irak'ta PKK'nın üslerine karşı TSK tarafından yapılan iki operasyonun,

Genelkurmay Başkanı tarafından hükümete önceden herhangi bir bildirimde bulunulmaksızın gerçekleştirildiği belirtilmiştir.

ODGP bağlamında Türkiye'nin, 1964'ten beri Topluluk ile bir ortaklık ilişkisi içinde olduğuna ve on yıllar boyunca Avrupa ile entegrasyonu hedefleyen kararlı bir politika izlediğine göndermede bulunulmuştur. Ayrıca, 1952'den beri NATO üyesi olduğu, 1960'lı yıllardan beri AT-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin düzenli toplantılarının, iki taraf arasında, ortak ilgi konusu olan belli başlı dış politika meseleleri üzerine görüşmeler için bir forum oluşturduğu belirtilmiştir. Bu konuların çoğunun üzerinde tarafların ve AB'nin görüşlerinin birleştiği söylenmiştir.

Diğer taraftan, Lüksemburg AB Konseyi'nde Türkiye'nin dış ve güvenlik politikası işbirliğini arttırmaya yönelik Avrupa Konferansı'na katılmaya davet edildiği, fakat bu teklifin o dönemde Türkiye tarafından kabul edilmediği bildirilmiştir. 30 Ekim 1995 tarihli bir Ortaklık Konseyi kararı, Troyka düzeyinde yüksek yetkililer arasında yılda iki kez toplantılar yapılması da dahil olmak üzere, AB-Türkiye siyasî diyalogu için düzenlemeler öngörmüştür. Konsey Başkanlığı veya Genel Sekreterliği'nde, AB Konseyi toplantılarının sonuçları konusunda Türkiye'yi

Tablo 1: 1998-2005 Dönemi İlerleme Raporlarının Sivil-Askeri İlişkileri ve Dış Politika Ortaklığı Üzerinden Karşılaştırılması

1998 Yılı İlerleme Raporu	1999 Yılı İlerleme Raporu	2000 Yılı İlerleme Raporu	2001 Yılı İlerleme Raporu	2002 Yılı İlerleme Raporu	2003 Yılı İlerleme Raporu	2004 Yılı İlerleme Raporu	2005 Yılı İlerleme Raporu
Genelkurmay Başkanı'nın, resmi olarak Savunma Bakanı'na karşı sorumlu olmaması ve Yüksek Askerî Şura tarafından teklif edilerek Başbakan tarafından atanması.	Ordunun MGK aracılığıyla siyasi hayatın pek çok alanında önemli etkiye sahip olması. MGK'nın, siyasetin belirlenmesine büyük bir rol oynamaya devam etmesi.	Demokrasinin üstünlüğü bağlamında öncelikle ordu üzerinde sivil kontrolün geliştirilmesi gerekmektedir. MGK'nın Türkiye'nin siyasal yaşamında oynadığı etkin rolde herhangi bir değişiklik yoktur.	MGK'nın rolü ve yapısının anayasa reformu paketi kapsamında değiştirilmesi olumludur.	MGK'nın yapısı ve rolüne yönelik anayasa değişiklikleri uygulamaya konulmuştur. İlgili değişikliklerin uygulanmasına dair bir kanun tasarısı TBMM'dedir.	MGK Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle, "MGK, tespit ettiği görüş, tedbir ve esasları Bakanlar Kurulu'na bildirir" hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. MGK'ya sivil kurum ve kuruluşlara sınırsız erişim yetkisi veren hükümler de yürürlükten kaldırılmıştır. MGK Genel Sekreteri'nin, Silahlı Kuvvetler mensupları arasından atanması zorunluluğu kaldırılmıştır. TSK, Türkiye'de resmi olmayan	Cumhurbaşkanı ve Başbakan adına bu kurum tarafından yapılan tavsiyelerin yerine getirilmesini izlemekle görevli MGK Genel Sekreterliği'nin geniş yürütme yetkileri kaldırılmıştır. İlk sivil MGK Genel Sekreteri atanmıştır. TSK, gayri-resmi mekanizmalar vasıtasıyla etkili olmaya devam etmektedir.	Başbakan, MGK Genel Sekreteri'ne, hükümetin Türkiye'nin milli güvenliğinden sorumlu olduğunu vurgulayan bir mektup göndermiştir. Başbakan'ın, MGSB'nin önemli konularla sınırlandırılması yönündeki isteğine yer verilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı, ulusal güvenliği ilişkin kendi algılamaları hakkında açıklamalar yapmıştır. TSK'nın rol ve görevlerini tanımlayan ve ordunun siyasetteki etkinliğine zemin hazırladığı düşünülen TSK İç Hizmet Kanunu değiştirilmiştir. MGK'nın askeri üyeleri ve diğer üst düzey ordu mensupları, iç ve dış politika konularındaki görüşlerini kamuoyuna yaptıkları konuşmalar ve basın toplantıları aracılığıyla duyurmaya devam etmişlerdir. Bu açıklamalar özellikle dış politika alanında Irak, Kıbrıs, terörizm, ve Türkiye-AB ilişkileri ile ilgili

					bazı mekanizmalar aracılığıyla da siyasal alanda etkili olmaktadır.		olarak yapılmıştır. Genelkurmay İkinci Başkanı, 2004 yılı İlerleme Raporu hakkında detaylı yorumlar yapmıştır. 2005'te de, Genelkurmay Başkanı Harp Akademileri Komutanlığı'nda, dış politika ve iç meseleler hakkında kapsamlı bir ufuk turunu içeren konuşma yapmıştır.
Kuzey Irak'ta PKK'nın üslerine karşı TSK tarafından yapılan iki operasyonun, Genelkurmay Başkanı tarafından hükümete önceden herhangi bir bildirimde bulunulmaksızın gerçekleştirilmesi.	Türkiye'nin, dışişleri ve güvenlik politikası alanında AB tarafından benimsenen tavırlara ortak edilmeyi istememesi. Kuzey Irak'ta Türk Ordusu tarafından çeşitli operasyonların gerçekleştirilmesi	Ortak dış ve güvenlik politikası kapsamında Ortaklık Anlaşması ile ilgili Ortaklık Konseyi Kararları çerçevesinde kurulan siyasal diyalog, 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi'nden sonra artmıştır. Türk Ordusu tarafından Kuzey Irak'ta yapılan askeri operasyonlar Avrupa kamuoyunda ciddi endişeye yol açmıştır.	TBMM'nin, dış misyonlarla askeri imkanların kullanılabilmesi için karar alması dikkat çekicidir. Türkiye'nin Bağdat'ta sürekli bir büyükelçi bulundurma kararı alması, Irak ile ilişkilerinde gelişme kaydetmesi açısından önemsenmiştir.	MGK, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki olağanüstü hal, terörizmle mücadele, AB'ye katılım koşulları çerçevesinde Türkiye'nin gerçekleştireceği siyasi ve ekonomik reformlar gibi birçok konuda görüş ve tavsiyelerde bulunmuştur. MGK'nın asker üyeleri, yıl içindeki çeşitli zamanlarda beyanatlarda vermiş, konuşmalar yapmış ve medyadaki demeçlerinde siyasi, sosyal ve dış politika konularına değinip görüş açıklamıştır. Askeri üyelerin, AB siyasi kriterlerine uyum sağlamaya yönelik reformlara ilişkin tartışmaların merkezinde yer aldıkları görülmüştür. MGK, iç politikada etkin bir unsur olma özelliğini korumaktadır. Üyelerinin çoğunun sivilleştirilmesi ve hukuki zeminde rolünün danışma organı düzeyine indirgenmesi, uygulamada MGK'nın çalışma tarzını ve askeri etkinliğini değiştirmemiştir.	ODGP bağlamında Türkiye AB ile uyumlu olmaya çalışmakta ve bu tutumunu sürdürmektedir.	Türkiye, Orta Doğu barış sürecine giden yol haritasını desteklemeye devam etmiştir. Orta Doğu'da barış ve istikrara ulaşmaya yönelik çabalara aktif şekilde katkıda bulunmaktadır. Türkiye, 1997 yılından bu yana Kuzey Irak'ta bulunan askeri gözlemcilerini 2004'te geri çekmiştir.	Türkiye ile AB arasında kurulan düzenli, güçlendirilmiş siyasi diyalog, Orta Doğu Süreci, Akdeniz ve Orta Doğu Bölgeleri ve Irak gibi uluslararası konularda görüş alışverişinde bulunulması yoluyla devam etmiştir. Dışişleri Bakanlığı, AB'nin ODGP çerçevesindeki ortakları ile iletişim kurduğu bilgi sistemine bağlıdır. Türkiye özellikle, terörizm ile nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konularındaki AB ortak tutum ve bildirimlerine katılmıştır.

devamlı olarak bilgilendireceği vurgulanmıştır. Söz konusu kararın, aynı zamanda, bazı ODGP çalışma gruplarında uzman düzeyinde AB-Türkiye istişareleri yapılmasını öngördüğü de eklenmiştir. Türkiye bu mekanizmayı aktif biçimde kullanmış ve 1995'ten beri Troyka düzeyinde ve çeşitli Konsey çalışma gruplarında (AGİT, Doğu Avrupa ve Orta Asya, güvenlik, vs.) uzman düzeyinde sık sık toplantılar yapılmıştır. Türk makamlarının talebi üzerine, Konsey'in Siyasî Komitesi, 16 Nisan 1998'de, Batı Balkanlar ve BM çalışma grupları üzerine Türkiye ile uzman düzeyinde özel siyasî diyalog düzenlemeyi kararlaştırdığı açıklanmıştır. Aynı kararda, Türkiye'nin devlet veya hükümet başkanı, Konsey Başkanı ve Komisyon Başkanı arasında yıllık toplantıların ve dışişleri bakanları arasında yılda iki kez toplantıların yapılması öngörülmüştür. Rapor dönemine kadar Türkiye'nin, AB'nin ortak tavırlarına, ortak eylemlerine veya ortak deklarasyonlarına katılma talebinde bulunmadığı, bu durumun aslında sorunlu olduğu üzerinde durulmuştur. Özellikle Kürt sorunu konusunda, Suriye ve Irak ile ilişkilerde sık sık gerilimler yaşandığına göndermede bulunulmuştur. 20 Ekim 1998'de Türkiye ve Suriye arasında imzalanan, Suriye'nin PKK'ya tüm desteği kesme konusunda taahhüt sağladığı güvenlik anlaşması ise olumlu bir gelişme olarak görülmüştür.

1999 Yılı İlerleme Raporu'nda ordunun MGK aracılığıyla siyasi hayatın pek çok alanında önemli etkiye sahip olduğuna işaret edilmiştir. MGK'nın, siyasetin belirlenmesine büyük bir rol oynamaya devam ettiği bildirilmiştir. Türkiye'nin, dışişleri ve güvenlik politikası alanında AB tarafından benimsenen tavırlara ortak edilmeyi istemediğine dikkat çekilmiştir. Türkiye'nin, AGSP çerçevesinde AB önderliğindeki olası operasyonlar ile ilgili olarak kendi statüsü konusunda endişeli olmaya devam ettiği ifade edilmiştir. Suriye ve Irak ile ilişkilerin ise gergin olmaya devam ettiği vurgulanmıştır. 1998 İlerleme Raporu'ndan bu yana, Kuzey Irak'ta Türk Ordusu tarafından çeşitli operasyonların gerçekleştirildiğine atıf yapılmıştır.

2000 yılı İlerleme Raporu, üyelik kriterleri başlığı altında demokrasinin üstünlüğü bağlamında öncelikle ordu üzerinde sivil kontrolün geliştirilmesi gerektiği ifadesini barındırmıştır. Genelkurmay Başkanı'nın AB, NATO ve AGİT standartlarına aykırı olarak, Savunma Bakanı'na karşı sorumlu olmak yerine, hala Başbakan'a karşı sorumlu olduğu belirtilmiş ve bu durum eleştirilmiştir. Yüksek öğrenim kurumlarının faaliyetlerini kontrol eden Yüksek Öğretim Kurulu üyeleri

arasında, Genelkurmay Başkanı tarafından seçilen bir üyenin olması Rapor'da olumsuzlukla karşılanmıştır.

MGK başlığı altında, Kurul'un Türkiye'nin siyasi yaşamında oynadığı etkin rolde herhangi bir değişikliğin olmadığı belirtilmiştir. Kurul kararlarının, açıklama veya tavsiyelerinin, siyasi süreci güçlü bir şekilde etkilemeye devam ettiği vurgulanmıştır. Avrupa Komisyonu, MGK'nın görüşlerinin uygulamada hükümetin rolünü ciddi şekilde sınırladığı görüşüne sahip olmuştur. Aynı zamanda, savunma ve güvenlik konularında MGK'nın TBMM'ye karşı sorumluluğunun düşük düzeyde olduğu çıkarımında bulunmuştur. Diğer yandan, MGK'nın sivil üye sayısını artırma imkanının siyasi ve askeri çevrelerde tartışılmakta olduğunu da göz önünde bulundurmıştır.

Raporda, ortak dış ve güvenlik politikası başlığı altında öncelikle, Ortaklık Anlaşması ile ilgili Ortaklık Konseyi Kararları çerçevesinde kurulan siyasi diyalogun, 1999 yılındaki Helsinki Zirvesi'nden sonra arttığından söz edilmiştir. Hem Türkiye-AB arasında hem de çok taraflı düzeylerde siyasi diyalogun hayata geçirildiğinin altı çizilmiştir. AB beyanları ve açıklamaları ile uyum sağlama konusunda Türkiye'nin, Helsinki Zirvesi'nden bu yana, kendi pozisyonlarını düzenli olarak Birlik'in pozisyonları ile uyumlu hale getirdiği ve davet edildiğinde, Birlik'in ortak eylemlerine ve pozisyonlarına katıldığı memnuniyetle karşılanmıştır. Rapora göre, Türkiye, ODGP'nin bir parçası olarak AGSP'nin geliştirilmesi bağlamında, AB+15 formatında (AB üyesi devletler artı AB üyesi olmayan Avrupalı NATO üyeleri ve aday ülkeler) AB ile görüş alışverişlerine aktif şekilde katılmıştır. Ancak, askeri kriz yönetimi hakkında AB üyesi olmayan altı Avrupalı NATO üyesi ile diyalog, danışma ve işbirliği için 2000 yılındaki Feira Zirvesi'nde ortaya konulan düzenlemelerden memnun olmadığı ileri sürülmüştür. Bu konu üzerinde taraflar arasında istişarelerin sürdürülmesi gerektiğine atıf yapılmıştır. Raporda son olarak, Türk Ordusu tarafından Kuzey Irak'ta yapılan askeri operasyonların ise Avrupa kamuoyunda ciddi endişeye yol açtığı ifade edilmiştir.

2001 yılı İlerleme Raporu'nda demokrasi ve hukukun üstünlüğü başlığı altında irdelenen MGK'nın rolü ve yapısının anayasa reformu paketi kapsamında değiştirilmesi olumlu biçimde ele alınmıştır. Bu çerçevede öncelikle MGK'nın rolü ve yapısıyla ilgili 118'inci maddenin değiştirildiği vurgulanmıştır. MGK'nın askeri

temsilcilerinin sayısının 5 olarak tespit edilip, sivil üyelerin sayısının 5'ten 9'a yükseltilmiş olması AB'de memnuniyet uyandırmıştır. Anayasadaki yeni düzenlemenin, MGK'nın rolünün tavsiyelerle sınırlı olduğuna dikkat çekmesi ve istişari yapısına ağırlık vermesi konusuna önem gösterilmiştir. Hükümetin, MGK kararlarını öncelikle dikkate almak yerine, sadece değerlendirecek olması yine olumlu karşılanan hususlardan biri olmuştur. Raporda, ordu üzerinde fiili sivil denetimin Anayasa değişikliğiyle ne ölçüde artırıldığına izlenmesi gerektiğine işaret edilmiştir. 2000 yılındaki İlerleme Raporu'ndan sonra MGK'nın, Ulusal Program, AGSP ve anayasa reform paketi dahil olmak üzere birçok konuda hükümet tasarrufları ve politikalarına ilişkin görüş bildirmesi üzerinde durulmuştur.

Türkiye'nin, 2001'de olağanüstü toplanan Avrupa Zirvesi'nin teröre karşı mücadele konusunda vardığı sonuçlara tam desteğini açıkladığı belirtilmiştir. TBMM'nin, askeri imkanların kullanılabilmesi için karar aldığına dikkat çekilmiştir. Türkiye'nin Bağdat'ta sürekli bir büyükelçi bulundurma kararı almasının, Irak ile ilişkilerinde gelişme kaydetmesi açısından önemsendiği vurgulanmıştır.

2002 yılında hazırlanan raporda yine MGK başlığına yer verilmiş ve bu başlık altında, öncelikle MGK'nın yapısı ve rolüne yönelik anayasa değişikliklerinin uygulamaya konulduğu belirtilmiştir. İlgili değişikliklerin uygulanmasına dair bir kanun tasarısının da o dönemde TBMM'de olduğu vurgulanmıştır. MGK'da sivil üyelerin sayısının 5'ten 9'a çıkarılması olumlu karşılanmıştır. Ardından, MGK'nın, resmi olarak bir danışma organı olduğu ifade edilmiş, ancak o zamana kadar görüşlerinin, tavsiye niteliğini aşan bir ağırlığa sahip olduğu ve askeri üyelerin daha etkili olduğu hatırlatılmıştır. MGK'nın, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki olağanüstü hal, terörizmle mücadele, AB'ye katılım koşullar çerçevesinde Türkiye'nin gerçekleştireceği siyasi ve ekonomik reformlar gibi birçok konuda görüş ve tavsiyelerde bulunduğu altı çizilmiştir. MGK'nın asker üyelerinin, yıl içindeki çeşitli zamanlarda beyanat verdikleri, konuşmalar yaptıkları ve medyadaki demeçlerinde siyasi, sosyal ve dış politika konularına değinip görüş açıkladıkları, olumsuz bir tutumla belirtilmiştir. Yine askeri üyelerin, AB siyasi kriterlerine uyum sağlamaya yönelik reformlara ilişkin tartışmaların merkezinde yer aldıklarına göndermede bulunulmuştur. MGK ile ilgili son olarak da, iç politikada etkin bir unsur olma özelliğini koruduğuna işaret edilmiş, üyelerinin çoğunun sivilleştirilmesi

ve hukuki zeminde rolünün danışma organı düzeyine indirgenmesinin, uygulamada MGK'nın çalışma tarzını ve askeri etkinliği değiştirmediği savunulmuştur.

Bu İlerleme Raporu döneminde, Türkiye'nin, terörizmle mücadele konusunda sürdürülen uluslararası kampanyada aktif rol oynadığı önemle vurgulanmıştır. Bu erevede Türkiye'nin, 'Terörizmin Finansmanının nlenmesine ilişkin Uluslararası Sözleşme'yi onaylamış olduğu, sonra da sözleşmeyi bir kanun ile kabul edip uygulamaya soktuğu belirtilmiştir.

Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin 2003 yılında kaydettiği gelişmelerle ilgili olarak, demokrasi ve hukukun üstünlüğü bağlamında, sivil-asker ilişkileri açısından MGK'nın etkinliğini ele almaya devam etmiştir. 2013 Yılı İlerleme Raporu'nda öncelikle, sivil-asker ilişkilerini AB yesi ülkelerdeki uygulamalarla uyumlu hale getirmek amacıyla, MGK'nın hukuki çerçevesinde yapılan değişikliklerden bahsedilmiştir. Buna göre, Anayasanın 118'inci maddesinde MGK'nın istiaşari niteliğinin teyit edildiği öncelikli olarak vurgulanmıştır. MGK'daki sivil ye sayısının artırılmış olması memnuniyetle karşılanmıştır. MGK Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle, "MGK, tespit ettiği görüş, tedbir ve esasları Bakanlar Kurulu'na bildirir" hükmünün yürürlükten kaldırılması olumlu bir gelişme olarak grlmştir. MGK Genel Sekreteri'nin sahip olduğu geniş yürütme ve denetleme yetkilerinin kaldırıldığı vurgulanmıştır. Bunun yanında, Avrupa Komisyonu, MGK Genel Sekreteri'ne tanınmış olan Cumhurbaşkanı ve Başbakan adına MGK tavsiyelerinin uygulanmasını izleme yetkisinin kaldırılmasını önemli bir gelişme olarak grmştir. Ayrıca, MGK'ya sivil kurum ve kuruluşlara sınırsız erişim yetkisi veren hükümlerin de yürürlükten kaldırıldığı ifade edilmiştir. MGK Genel Sekreteri'nin, Silahlı Kuvvetler mensupları arasından atanması zorunluluğunun da kaldırıldığına atıf yapılmıştır. MGK'nın, toplanma sıklığıyla ilgili olarak yapılan değişiklikle olağan toplantının ayda bir yerine iki ayda bir yapılmasının öngörüldüğünün altı çizilmiştir.

Avrupa Komisyonu'na göre, MGK dışında, TSK Türkiye'de resmi olmayan bazı mekanizmalar aracılığıyla da siyasal alanda etkili olmaktadır. Bu etki, MGK'nın asker üyelerinin, çeşitli vesilelerle yaptıkları konuşmalardan ve medyaya verdikleri demeçlerden, siyasi, sosyal ve dış politika konularında görüş beyan etmelerinden kaynaklanmıştır.

İlerleme Raporu ile Avrupa Komisyonu, ODGP bağlamında Türkiye'nin AB ile uyumlu olmaya çalıştığını ve bu tutumunu sürdürdüğünü ifade etmiştir. Komisyona göre, katılım stratejisinin bir parçası olarak oluşturulan düzenli güçlendirilmiş siyasi diyalog sürdürülmüştür. Türkiye, Siyasi Direktörler seviyesinde gerçekleştirilen toplantılar dahil olmak üzere, ODGP çerçevesinde yapıcı bir rol oynamıştır. AB'nin müeyyidelerine ve kısıtlayıcı önlemlerine, beyanlarına, bildirilerine ve girişimlerine ilişkin olarak, Türkiye, AB'nin kararlarına, ilke kararlarına ve bildirilerine uyum sağlamış ve Birliğin bir dizi ortak pozisyonu ve ortak eylemine dahil olmuştur.

İlerleme Raporu'na göre, Türkiye Balkanlar'da, Kafkaslar'da ve Orta Doğu'da istikrar ve güvenliğin oluşturulmasında önemli bir rol oynamaya devam etmiştir. Türkiye, Orta Doğu barış sürecine ilişkin yol haritasını desteklemekte olup, İsrail ve Filistin arasında bir barış konferansına ev sahipliği yapmayı teklif etmiştir. Suriye ile ikili ilişkiler olumlu yönde gelişmiş ve bakanlık düzeyinde bir dizi ziyaret gerçekleştirilmiştir. Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin, terörle mücadele konusunda uluslararası kamuoyu oluşturulmasında önemli bir rol oynamaya devam ettiğini belirtmiştir. Terörizmin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi'ne değişiklik getiren Protokolü imzaladığı vurgulanmıştır. Türkiye'nin, Irak krizine barışçıl çözüm bulunmasına yönelik, çok taraflı düzeyde sürdürülebilir diplomatik çabalar ortaya koyduğuna işaret edilmiştir. 2003'de, İstanbul'da, Irak'a komşu ülkeler arasında bir toplantı gerçekleştirildiği ve bir ortak bildirinin kabul edildiği belirtilmiştir.

2004 yılı İlerleme Raporu döneminde Avrupa Komisyonu, askeri otorite üzerindeki sivil denetimin 1999'dan 2004 yılına kadar geçen sürede güçlendirildiğini tespit etmiştir. Komisyona göre, sivil otorite karşısında ordunun durumunu belirlemek için anayasal ve yasal çerçeve değiştirilmiştir. Ordunun sivil denetimini güçlendirmek ve AB üyesi ülkelerdeki uygulamalarla uyumlu hale getirmek için bir dizi değişiklik yapılmıştır. 2004'de, 2003 yılında yapılan değişikliklerin uygulanması amacıyla, MGK'nın görevleri, işleyişi ve oluşumu ile ilgili bir yönetmelik kabul edilmiştir. Bu yönetmelik, Cumhurbaşkanı ve Başbakan adına bu kurum tarafından yapılan tavsiyelerin yerine getirilmesini izlemekle görevli MGK Genel Sekreterliği'nin geniş yürütme yetkilerini kaldırmıştır. Özellikle, bu yönetmelik, "Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ve özel tüzel kişilikler, düzenli olarak veya

talep edildiğinde, MGK Genel Sekreterliği'nin ihtiyacı olan sınıflandırılmış ve sınıflandırılmamış bilgi ve belgeleri sunacaklardır” ifadesini kaldıran hükmün uygulanmasını sağlamaktadır. MGK Genel Sekreterliği, yukarıda sözü edilen yönetmeliğe uygun olarak, MGK'nın tamamen danışma işlerine hizmet eden bir kurum haline dönüştürülmüştür. Rolü artık gündemi belirlemekle sınırlıdır. Genel Sekreterlik, artık, kendi inisiyatifi ile ulusal güvenlikle ilgili incelemeler yapmaya yetkili değildir. Başbakan'ın sıkı denetimi altında bulunan kendine tahsis edilmiş özel fonları artık doğrudan yönetememektedir. Personel azaltılarak ve bazı birimler kaldırılarak, Sekreterliğin iç yapısında da değişikliğe gidilmiştir. Başbakan'ın önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından ilk sivil MGK Genel Sekreteri 2004 yılı içinde atanmıştır. Yeni yönetmeliğe uygun olarak, MGK toplantıları, Başbakan veya Cumhurbaşkanı'nın talebi üzerine toplantıya çağırılması dışında, iki ayda bir olmaya başlamıştır. MGK Genel Sekreterliği'nin faaliyetlerine ilişkin kararnamelerin gizliliği kaldırılmıştır.

Avrupa Komisyonu, tüm bu gelişmelere rağmen, ordunun bir ölçüde özerkliğinin korunmasına imkan veren bazı hükümlerin bulunduğunu belirtmiştir. Kurumsal çerçeve ile ilgili olarak, sivil kurumlara karşı sorumlu olmayan yasal ve idari yapılar hala mevcuttur. TSK'nın rolü ve görevleri çeşitli yasal hükümlerle belirlenmiştir. Birlikte değerlendirildiğinde yorumlanmalarına bağlı olarak, bu hükümlerin bazıları, potansiyel olarak orduya geniş bir manevra alanı sağlamaktadır. Bu, özellikle TSK'nın görevlerini, ülkenin bölünmez bütünlüğü, laiklik ve cumhuriyetçilik dahil olmak üzere, Anayasa'nın giriş bölümünde belirtilen ilkeler ışığında, Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak olarak betimleyen TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35'inci ve 85/1'inci maddeleri için geçerlidir. Ayrıca, gerektiğinde, hemen hemen her politika alanını kapsayacak şekilde yoruma açık olan MGK Kanunu'nun ulusal güvenliği tanımlayan 2(a) maddesi için de durum aynıdır.

Rapora göre, TSK gayri-resmi mekanizmalar vasıtasıyla etkili olmaya devam etmektedir. MGK'nın askeri üyeleri, çeşitli vesilelerle, siyasi, sosyal ve dış politika konularında görüşlerini ifade etmişlerdir. Genel olarak, 2013 yılı boyunca MGK'nın işleyişine ilişkin reformlar, sivil-asker ilişkilerindeki dengeyi sivillere doğru değiştirmiş ve bu alanda kamuoyu tartışmasını teşvik etmiştir. Yasal ve kurumsal çerçevede yapılan resmi değişiklikler dışında, özellikle komşu ülkelerle

olan ilişkiler konusunda, ulusal güvenlik stratejisinin belirlenmesi ve uygulanması ve savunma bütçesinin denetimi alanlarında sivil otoritenin uygulamada denetim görevini tam olarak yerine getirmesi önemli görülmüştür.

Rapora göre Türkiye, Orta Doğu barış sürecine giden yol haritasını desteklemeye devam etmiştir. Orta Doğu'da barış ve istikrara ulaşmaya yönelik çabalara aktif şekilde katkıda bulunmaktadır. Türkiye, aynı zamanda hem İsrail hem de Filistin yönetiminin talebi ile Hebron'daki Geçici Uluslararası Mevcudiyet'e (TIPH) katılmaktadır. Türk hükümeti, Kasım ayında Irak'a birlik göndermeme kararını açıklamıştır. Türkiye, uluslararası toplumun Irak'a yaptığı insani yardımların ana üssü olarak önemli bir görev üstlenmektedir, ancak aynı zamanda, Irak'a komşu ülkelerle toplantılar düzenleme girişimlerinin de gösterdiği gibi, Irak'ın istikrarı için çok taraflı diplomatik çaba harcamaktadır. Türkiye, 1997 yılından bu yana Kuzey Irak'ta bulunan askeri gözlemcilerini 2004'te geri çekmiştir. Bu gelişme AB tarafından olumlu karşılanmıştır.

Avrupa Komisyonu, sivil-asker ilişkileri çerçevesinde 2005 yılındaki gelişmeler için birtakım tespitlerini ilerleme raporunda paylaşmıştır. Buna göre, MGK'nın görev, işlev ve oluşumuna ilişkin yapılan reformlar uygulanmaya başlanmıştır. MGK, 2004'te ilk kez sivil bir Genel Sekreter başkanlığında toplanmıştır. MGK, bu dönemde 7 sivil ve 5 asker üyeden oluşmaktadır. Genel Sekreter'in oy yetkisi yoktur. MGK Genel Sekreterliği'nin personel sayısı 408'den 305'e düşürülmüştür. Reformlarla öngörüldüğü şekilde, MGK iki ayda bir toplanmaya başlamıştır. Toplantı tutanakları kamuya açıklanmasa da, her toplantıdan sonra kısa bir basın açıklaması yapılmıştır. 2005 yılı içinde ele alınan konular, Irak ve terörizm gibi uluslararası ve güvenlik sorunlarını ve Türkiye-AB ilişkilerini kapsamıştır. 30 Aralık 2004 tarihli MGK basın açıklamasında, "Türkiye'nin AB ile üyelik müzakerelerine başlaması için tarih belirlenmiş olmasının" olumlu karşılanmakla birlikte, "üyeliği hedefleyen müzakere sürecinin, zirve kararlarındaki kimi olumsuz öğelerin ortadan kaldırılarak, Türkiye aleyhinde ayrımcı olmayan ve koşul içermeyen, sürdürülebilir bir zeminde yürütülmesinin öneminin" vurgulandığına işaret edilmiştir. Şeffaflığı artırmak amacıyla, 30 Kasım 2004 tarihinde MGK Genel Sekreterliği'nde ilk kez bir basın toplantısı yapılmış, bu toplantı 200 kadar Türk ve yabancı basın mensubunca izlenmiştir. MGK'nın

görevleri ve organizasyon yapısının anlatıldığı sunuşu izleyen soru-cevap bölümünde, MGSB, Yunanistan ile ilişkiler, Kıbrıs, Irak ve terörizmle mücadele ve iç güvenlik gibi çeşitli yelpazedeki konular ele alınmıştır. O tarihten sonra da, Genelkurmay Başkanlığı'nın inisiyatifiyle basın brifingleri yapılmaya devam edilmiştir.

Rapor, yasal ve kurumsal çerçeveye ilişkin reformların yanısıra, sivil makamların gözetim görevlerini tam olarak yerine getirmelerinin önemine de işaret etmiştir. TBMM'nin, sivillerin bu görevlerini yerine getirmek için gereken uzmanlığı oluşturmaları yönünde daha fazla çaba harcaması istenmiştir.

Savunma ve güvenlik politikasının oluşumuna ilişkin olarak, yeni bir MGSB hazırlanması konusu da raporda ele alınmıştır. 2005'te Başbakan'ın, MGK Genel Sekreteri'ne, hükümetin Türkiye'nin milli güvenliğinden sorumlu olduğunu vurgulayan bir mektup gönderdiği ifade edilmiştir. Başbakan'ın, MGSB'nin önemli konularla sınırlandırılması yönündeki isteğine yer verilmiştir. Bu arada, Genelkurmay Başkanlığı'nın, ulusal güvenliğe ilişkin kendi algılamaları hakkında açıklamalar yapmış olduğuna dikkat çekilmiştir.

TSK'nın rol ve görevlerini tanımlayan ve ordunun siyasetteki etkinliğine zemin hazırladığı düşünülen TSK İç Hizmet Kanunu'nun değiştirilmemesi eleştirilmiştir. MGK Kanunu'nun 2(a) maddesinin ulusal güvenlik üzerine geniş bir tanımlama yapması, yoruma bağlı olarak hemen hemen her politika alanını kapsayabilecek olması nedeniyle AB tarafından olumlu karşılanmayan diğer bir husustur. Bu bağlamda, ordunun siyasi nüfuz kullanmaya ve bu nüfuza yol açan araçların varlığını koruduğuna devam ettiğinin altı çizilmiştir. MGK'nın askeri üyelerinin ve diğer üst düzey ordu mensuplarının, iç ve dış politika konularındaki görüşlerini kamuoyuna yaptıkları konuşmalar ve basın toplantıları aracılığıyla duyurmaya devam etmeleri, eleştirilen bir başka husus olmuştur. Bu açıklamaların özellikle dış politika alanında Irak, Kıbrıs, terörizm, ve Türkiye-AB ilişkileri ile ilgili olarak yapıldığı belirtilmiştir. Genelkurmay İkinci Başkanı'nın, 2004 yılı İlerleme Raporu hakkında detaylı yorumlar yaptığı ifade edilmiştir. 2005'te de, Genelkurmay Başkanı'nın Harp Akademileri Komutanlığı'nda, dış politika ve iç meseleler hakkında yaptığı kapsamlı bir ufuk turunu içeren konuşmasına atıfta bulunulmuştur.

Tüm bu hususlar ışığında özetlenecek olursa, 2005 yılı İlerleme Raporu'nda Avrupa Komisyonu Türkiye'nin, 2002'den beri sivil-asker ilişkileri reformunda ilerlemeler kaydettiğini tespit etmiştir. Türkiye'nin önceki yıllarda kabul ettiği ilgili reformları sağlamlaştırmasının ve bu alanda daha fazla reform yapmaya çaba harcamasının önemine işaret etmiştir. Güvenlik meseleleri karşısında daha fazla hesap verilebilirlik ve şeffaflık sağlanmasına çalışmasına ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Askerler tarafından yapılan açıklamaların sadece askeri, savunma ve güvenlik konularını ilgilendirmesi ve sadece hükümetin yetkisi altında yapılması gerektiği hatırlatılmıştır. Sivil iradenin de, ulusal güvenlik stratejisinin hazırlanması ve uygulanması dahil olmak üzere, denetimsel işlevlerini tam olarak yerine getirebilmesi için gerekli donanımı kazanması üzerinde durulmuştur.

ODGP ile AGSP bağlamında ise aday ülkelerin, AB açıklamalarına katılması ve gereken zaman ve yerde, yaptırımlar ile kısıtlayıcı önlemleri uygulaması gerektiğinin altı, diğer raporlarda da olduğu gibi birkez daha çizilmiştir. Türkiye'nin, rapora konu olan dönemde, dış ve güvenlik politikasını AB politikası ile uyumlu hale getirmeyi genel olarak sürdürdüğü belirtilmiştir. Katılım stratejisi kapsamında Türkiye ile AB arasında kurulan düzenli, güçlendirilmiş siyasi diyalogun, Güney Kafkasya, Batı Balkanlar, Orta Doğu Süreci, Akdeniz ve Orta Doğu Bölgeleri, Irak, İran ve Afganistan gibi uluslararası konularda görüş alışverişinde bulunulması yoluyla devam ettiği olumlu biçimde ele alınmıştır. Bu raporda ilk defa Dışişleri Bakanlığı'nın idari teşkilatlanmasına da değinilmiş ve temelde AB'nin ODGP yapıları ile uyumlu olduğu açıklanmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nda Avrupa işlerinin siyasi bir direktörce yürütüldüğü, ayrıca bir Avrupa temsilcisi ile Avrupa temsilcisi yardımcısının bulunduğu ifade edilmiştir. Bunun yanında, Dışişleri Bakanlığı'nın, AB'nin ODGP çerçevesindeki ortakları ile iletişim kurduğu bilgi sistemine bağlı olduğuna işaret edilmiştir. Avrupa Komisyonu'na göre, Türkiye özellikle, terörizm ile nükleer silahların yayılmasının önlenmesi konularındaki AB ortak tutum ve bildirilerine katılmıştır.

Rapora göre Türkiye, AGSP'nin geliştirilmesi konusuna aktif ilgi sergilemeyi sürdürmektedir. Türkiye, Kasım 2004'te Brüksel'de düzenlenen Askeri Yetenekler (Taahhüt) Konferansı'nda, AB Temel Hedef 2010'un Muharebe Grupları Konsepti'ne katkı sağlama isteğini açıklamıştır. Türkiye, İtalya ve Romanya, Mayıs

2005'te Brüksel'de, 2010'un ikinci yarısında AB'nin kullanımına sunulacak ortak bir Muharebe Grubu oluşturulmasına ilişkin bir niyet mektubunu imzalamıştır.

Raporda, Türkiye'nin ODGP'ye katılmasının bazı zorluklar arzettiği de belirtilmiştir. Türkiye ve AB'nin, AB ile NATO arasındaki “Berlin (+)” anlaşmaları konusunda farklı yorumlara sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle de Türkiye'nin, GKRY ile Malta'nın kriz yönetimi konusundaki AB-NATO stratejik işbirliğinin dışında tutulmaları yönünde ısrarcı olduğu ve bu yöndeki işbirliğine engel oluşturduğu belirtilmiştir.

Irak'taki durumla ilgili olarak Türkiye, Türkmenler ile Kerkük şehrinin statüsüne ilişkin endişelerini beyan etmiştir. Ülkede istikrarın teşviki için diplomatik çabalarını sürdürmüştür. Örneğin, 2005'de Irak'a komşu ülkelerin sekizinci toplantısına İstanbul'da ev sahipliği yapmıştır. Raporda yer aldığı üzere Türkiye, güvenlik durumuyla ilgili ise ciddi endişelere sahip olmuştur. Bu nedenle raporda, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta 1300'den fazla askerinin bulunduğuna yer verilmiştir.

B. 2006-2013 Dönemi İlerleme Raporları

2006-2013 yılları arasındaki süreç, Türkiye'nin, AB üyeliği için müzakerelere başlayıp yürütmeye çalıştığı döneme karşılık gelmektedir. Bu döneme kadar Türkiye'deki reform süreci ve yasal düzenlemeler sivil-asker ilişkilerini büyük ölçüde yeniden şekillendirmiştir. Bu dönemde, AB koşulluluğunun Türkiye-AB ilişkileri ve müzakere sürecindeki tikanlıklar nedeniyle Türkiye üzerindeki etkisi zayıflamaya başlamıştır. Bu başlık altında, Türkiye-AB ilişkilerinin zayıfladığı koşullarda iki taraf arasındaki işbirliği ve ortaklıkların niteliği değerlendirilmiştir. Sivil-asker ilişkileri, dış ve güvenlik politikası bu değerlendirmelerin yapıldığı konular olmuştur (Karşılaştırma için bkz. Tablo 2).

2006 yılı İlerleme Raporu, önceki raporlarda olduğu gibi, sivil-asker ilişkilerini genişletilmiş siyasi diyalog ve siyasi kriterler başlığı altında demokrasi ve hukukun üstünlüğü bağlamında ele almıştır. Raporda belirtildiği üzere, MGK, gözden geçirilmiş rolüne uygun olarak, iki ayda bir toplanmaya devam etmiş, terörle mücadele, iç güvenlik, enerji güvenliği, göç, su politikası ve dış yardımlar politikası gibi iç ve dış politika konularını görüşmüş ve tavsiyeler içeren raporlarını hükümete

Tablo 2: 2006-2013 Dönemi İlerleme Raporlarının Sivil-Askeri İlişkileri ve Dış Politika Ortaklığı Üzerinden Karşılaştırılması

2006 Yılı İlerleme Raporu	2007 Yılı İlerleme Raporu	2008 Yılı İlerleme Raporu	2009 Yılı İlerleme Raporu	2010 Yılı İlerleme Raporu	2011 Yılı İlerleme Raporu	2012 Yılı İlerleme Raporu	2013 Yılı İlerleme Raporu
MGSB, gizli bir belge olma özelliğini korumakta, TBMM’de görüşülmektedir. Ordunun siyasal alandaki etkisi devam etmektedir. Üst düzey ordu mensupları Kıbrıs meselesi gibi dış politika konularına ilişkin görüş bildiriminde bulunmaktadır. TSK İç Hizmet Kanunu değişmemiştir.	Ordunun siyasi etkinliği önemli ölçüde devam etmektedir. Üst düzey ordu mensupları, Kıbrıs, laiklik ve Kürt meseleleri dahil olmak üzere, iç ve dış politika konularında kamuya yönelik açıklamalarını arttırmıştır. Genelkurmay Başkanlığı birkaç kez hükümetin beyan ve kararlarına kamusal alanda tepki göstermiştir. Ordu, özellikle güvenlik ve azınlık haklarına ilişkin konularda bilimsel araştırma ve kamuya yönelik tartışmaları sınırlamak için çeşitli girişimler	Ordu resmi ve gayriresmi mekanizmalar vasıtasıyla önemli ölçüde siyasi etkinlik göstermeye devam etmektedir. Üst düzey ordu mensupları, Kıbrıs, Güneydoğu, laiklik, siyasi partiler ve askeri olmayan diğer gelişmeler dahil olmak üzere iç ve dış politika konularında sorumlulukları dışında kalan alanlarda görüşlerini açıklamışlardır. TSK İç Hizmet Kanunu ve MGK Kanunu’nda değişiklik	TSK İç Hizmet Kanunu’nda ya da MGK Kanunu’nda hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Emniyet, asayiş ve destek birimleri ile ilgili olarak imzalanan EMASYA protokolü yürürlüktedir. TBMM’nin, güvenlik ve savunma politikaları oluşturma yetkisi bulunmamaktadır.	TSK’nın görevlerini tarif eden ve askerlere siyasete müdahil olacak şekilde geniş bir hareket alanı sağlayan TSK İç Hizmet Kanunu’nda değişiklik yapılmamıştır. MGK Kanunu neredeyse tüm siyasi alanları kapsayacak geniş bir ‘güvenlik’ kavramını içermektedir.	MGK, Ekim ayında, gözden geçirilmiş Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi’ni kabul etmiştir. Bu belge kamuya açık değildir. Belge ağırlıklı olarak sivil otoriteler tarafından hazırlanmıştır. TSK’nın, sorumluluk alanları dışındaki siyasi konulara resmi ve gayri resmi şekilde etkide bulunma eğilimi azalmaktadır. EMASYA Protokolü’nün yasal dayanağını teşkil eden İl İdaresi Kanunu değiştirilmemiştir. TSK İç Hizmet Kanunu’nda değişiklik yapılmamıştır. MGK ve MGK	Askeri operasyonların yasal dayanağı olan İl İdaresi Kanunu, sivil makamlara askeri operasyonları daha kapsamlı biçimde denetleme yetkisi verecek şekilde değiştirilmemiştir. Özellikle Jandarma’nın kolluk faaliyetlerinin sivil denetimi yetersizdir.	TSK’nın görevlerini kapsamlı bir biçimde tanımlayan ve TSK’nın siyasete müdahalesine gerekçe oluşturan bir madde içerdiği düşünülen TSK İç Hizmet Kanunu Temmuz ayında değiştirilmiştir. Jandarmanın kolluk gücü faaliyetlerinin sivil gözetimi yetersiz kalmıştır.

	yapmıştır. TSK İç Hizmet Kanunu ile MGK Kanunu'nda bir değişiklik olmamıştır. Mevcut kanunlar ulusal güvenliği geniş şekilde belirleyerek askerlere geniş bir manevra alanı bırakmaktadır.	yapılmamıştır. Bu kanunlar, ulusal güvenliği geniş şekilde tanımlayarak askerlere geniş bir hareket alanı sağlamıştır. Üst düzey ordu mensupları, sorumlulukları dışında kalan alanlarda açıklamalar yapmaya devam etmektedir.			Genel Sekreterliği Kanunu değiştirilmemiştir. Geniş bir güvenlik tanımı yapılmaya devam edilmektedir. Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı yerine Başbakan'a karşı sorumlu olmaya devam etmektedir.		
Dış, güvenlik ve savunma politikası çerçevesinde Türkiye, dış ve güvenlik politikasını AB'nin bu alandaki politikaları ile uyumlaştırmaya devam etmektedir. Türkiye ile katılım stratejisinin bir parçası olarak tesis edilmiş olan güçlendirilmiş düzenli siyasi diyalog devam etmiştir. Türkiye, AGSP'nin geliştirilmesine ilgi göstermektedir.	2007'de, Türkiye 46 ODGP açıklamasının 45'ine katılmıştır. Bunun yanında, Avrupa Komşuluk Politikası'nı desteklemiştir. Türkiye, Irak'a ilişkin olarak ulusal uzlaşmanın, güvenliğin ve barışın sağlanması çabalarına devam etmiştir. AB'nin terörist örgütler listesinde yer alan PKK'nın sınır ötesi faaliyetleri, güvenlik alanında, Türkiye için bir	2008'de Türkiye 124 ODGP bildirisiinden 109'una katılmıştır, Türkiye ile AB arasındaki düzenli siyasi diyalog, Irak, İran, Güney Kafkasya ve Orta Doğu Barış Süreci gibi her iki tarafı da ilgilendiren uluslararası konuları kapsamayı sürdürmüştür.	Türkiye, AB tarafından kabul edilen toplam 128 ODGP bildirisiinden 99'una uyum sağlamıştır. Bildirilerin Suriye ile ilgili kısmında AB tutumuna katılmamıştır.	Türkiye, 2010 yılı içinde 73 AB bildirisi ve Konsey kararından 54 tanesine uyum sağlamıştır.	Türkiye, 67 AB bildirisine ve Konsey kararından 32 tanesine katılmıştır. Uyum oranı yüzde 48 olmuştur. Türkiye, AB'nin Suriye'ye yönelik kısıtlayıcı önlemlerine katılmamıştır.	Türkiye, 70 AB bildirisine ve Konsey kararından 37 tanesine katılmıştır. Uyum oranı yüzde 53 olmuştur. Türkiye'nin, Kuzey Irak'taki Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkilerini güçlendirirken, merkezi yönetim ile ikili ilişkileri, özellikle Şubat ayından itibaren belirgin biçimde kötüleşmeye başlamıştır.	Irak ile ikili ilişkilerde giderek artan bir gerilim yaşanmaktadır. Türkiye tarafından, Suriye rejimi ile banka işlemlerinin askıya alınmasının ve Suriye'nin genelleştirilmiş tercihler sisteminden yararlanacak ülkeler listesinden çıkarılmasının yanı sıra, seyahat yasağı ve bazı bireylerin varlıklarının dondurulması dâhil Suriye'ye yönelik kısıtlayıcı tedbirler uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye'nin ODGP'nin deklarasyonlarına uyumunun artırılması gerekmektedir. Çözüm sürecinin başlamasının ilan edilmesinden önce, Türkiye'nin askeri operasyonları ve terör saldırıları devam etmiştir. Türkiye'nin, terörle mücadele konusunda AB ile olan diyalogu yoğunlaşsa da, kişisel verilerin

önlemleri, açıklamaları, bildirileri ve girişimlerini destekleyip uyum sağlamaktadır. Türkiye'nin güneydoğusunda TSK'nın PKK ile artan çatışması ve Irak sınırından PKK üyelerinin sızması arasında doğrudan bir bağ vardır. Kuzey Irak'tan PKK teröristlerinin sızmasının önlenmesi amacıyla Irak sınırına önemli sayıda asker yerleştirilmiştir. Terörizmle mücadele yasa ve politikalarının AB uygulamalarıyla uyumlu hale gelmesine gereksinim duyulmaktadır.	sorun teşkil etmektedir. Kuzey Irak'a yönelik bir askeri operasyon gerçekleştirilmesi olasılığı Türkiye'de geniş ölçüde tartışılmıştır. Türkiye, Ağustos 2007'de, Irak ile güvenlik alanında karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesi hususunda bir mutabakat muhtırası imzalamıştır.	olarak Aralık 2007'de hava saldırıları başlatmış ve Şubat 2008'de dokuz günlük bir kara operasyonu gerçekleştirmiştir. Buna paralel olarak, Türkiye, Irak makamları ile diplomatik temaslarını yoğunlaştırmış ve ilk kez bölgesel Kürt yönetimi ile resmi temaslarda bulunmuştur. Bir Türk heyeti Bölgesel Kürt Yönetimi'nin başkanı ve başbakanıyla görüşmüştür.				Suriye'deki iç savaş koşulları karşısında Türkiye, Suriye muhalefeti ile yakın temas kurmuştur. Türk uçağının Suriye tarafından düşürülmesinin ardından, Türkiye, Suriye sınırı boyunca askeri varlığını artırmıştır. Türkiye'nin, Suriye Büyükelçiliği ve Halep'teki Başkonsolosluğu kapatılmıştır. Suriye sınırlarını ticaret trafiğine de kapatmıştır.	korunmasına ilişkin bir kanun yoktur. Türkiye ile AB ve AB'ye üye ülkelerin terörizm tanımını ve yaptırımlarını belirleyen normlar arasında farklılık vardır. Terörle mücadelede işbirliği konusunda terörizmin tanımı ve yaptırımlar bakımından Türk mevzuatı AB mevzuatı ile uyumlaştırılmalıdır.
--	--	--	--	--	--	--	--

sunmuştur. Bu nitelikte bir belge olan ve 2005'te hükümet tarafından kabul edilen gözden geçirilmiş MGSB'nin, gizli bir belge olduğuna, TBMM'de görüşülmediğine dikkat çekilmiştir. Rapora göre ordunun siyasi alandaki etkisi devam etmektedir. Üst düzey ordu mensupları Kıbrıs meselesi gibi dış politika konularına ilişkin görüş bildiriminde bulunmuştur. TSK İç Hizmet Kanunu değişmemiştir. Bu kanun TSK'nın rol ve görevlerini tanımlamakta ve orduya geniş bir hareket alanı yaratan hükümler içermektedir. MGK Kanunu'nun 2(a) maddesi ulusal güvenliğin geniş bir tanımını yapmaktadır.

Genel olarak bakıldığında, Rapor'da yer verildiği üzere Türkiye'nin, sivil-asker ilişkileri bakımından AB uygulamalarıyla uyumlaşma çabalarında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Askeri yetkililer tarafından yapılan açıklamaların sadece askeri, savunma ve güvenlik konularını ilgilendirmesi ve sadece hükümetin yetkisi altında yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Komşu ülkelerle ilişkiler dahil ulusal güvenlik stratejisinin oluşturulması ve uygulanmasında, sivil makamların denetim işlevlerini tam olarak yerine getirmeleri gerekmektedir.

Dış, güvenlik ve savunma politikası çerçevesinde Türkiye'nin, dış ve güvenlik politikasını AB'nin bu alandaki politikaları ile uyumlaştırmaya devam ettiği gözlemlenmiş ve olumlu karşılanmıştır. Rapora göre, Türkiye ile katılım stratejisinin bir parçası olarak tesis edilmiş olan güçlendirilmiş düzenli siyasi diyalog devam etmiştir. Türkiye, AGSP'nin geliştirilmesine ilgi göstermektedir. Aynı zamanda Türkiye, özellikle nükleer silahların yayılmasının önlenmesi sözleşmesi ve protokolleri dahil olmak üzere kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesine ilişkin mevcut uluslararası düzenlemelerin çoğuna taraftır ve her ne kadar bu bağlamda bir hükümet kararına yönelik resmi bildirim bulunmasa da, Silah İhracatına ilişkin AB Davranış Kuralları'na uyum sağladığını belirtmiştir. Rapor'a göre, Türkiye'nin AB sistemine tam uyumunun sağlanmasına yönelik çalışmalar sürmektedir. Hem Davranış Kuralları hem de Küçük ve Hafif Silahlara ilişkin Ortak Eyleme etkin uygulama yoluyla uyulması, Türkiye'nin küçük ve hafif silahlar ile bunların mühimmatının üretimi, ticareti, transferi ve alıkonması üzerinde etkin denetim yapmasını sağlayacaktır. Türkiye, BM Ateşli Silahlar Protokolü'nü onaylamıştır.

ODGP bağlamında, Türkiye'nin, AB'nin yaptırım ve kısıtlayıcı önlemleri, açıklamaları, bildirileri ve girişimlerini destekleyip uyum sağladığı vurgulanmıştır. Raporda yer aldığı üzere Türkiye, ABD makamları ile Sünni Araplar arasında diyalog sağlayarak Irak'ta istikrar oluşması için somut girişimlerde bulunmuştur. Türkiye'nin güneydoğusunda TSK'nın PKK ile artan çatışması ve Irak sınırından PKK üyelerinin sızması arasında doğrudan bir bağ olduğu iddia edilmiştir. Kuzey Irak'tan PKK teröristlerinin sızmasının önlenmesi amacıyla Irak sınırına önemli sayıda asker yerleştirilmiştir.

Türkiye, terörizmle mücadele konusunda yürütülen uluslararası kampanyada aktif bir rol oynamaya devam etmektedir. Eylül 2005'te Nükleer Terörizm Faaliyetlerinin Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme'yi, Ocak 2006'da ise Avrupa Konseyi Terörizmin Önlenmesi Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Rapora göre Türkiye'nin, AB tutumlarına uyumunu sürdürmesi gerekmektedir. Terörizmle mücadele yasa ve politikalarının AB uygulamalarıyla uyumlu hale gelmesine gereksinim duyulmaktadır.

2007 yılında ise Avrupa Komisyonu, Türkiye'de güvenlik güçlerinin sivil denetimi kapsamında ordunun, siyasi hayata müdahale girişimlerinin ve kamuya yönelik açıklamalarının olduğunu, buna karşılık, yaşanan anayasal krizin sonucu olarak demokratik sürecin üstünlüğünün teyit edildiğini belirtmiştir. 2007 İlerleme Raporu'nda MGK'nın, rolünün gözden geçirilmiş haliyle toplantılarına devam ettiğinden bahsedilmiştir. MGK Genel Sekreteri olarak bir büyükelçinin görevlendirilip atandığına atıfta bulunulmuştur. MGK'nın toplam personel sayısının 408'den 224'e, askeri personel sayısının da 26'dan 12'ye düştüğü belirtilmiştir.

Fakat, ordunun siyasi etkinliğinin önemli ölçüde devam ettiği öne sürülerek eleştirilmiştir. Üst düzey ordu mensuplarının, Kıbrıs, laiklik ve Kürt meseleleri dahil olmak üzere, iç ve dış politika konularında kamuya yönelik açıklamalarını arttırdığı vurgulanmıştır. Genelkurmay Başkanlığı'nın birkaç kez hükümetin beyan ve kararlarına kamusal alanda tepki gösterdiğine işaret edilmiştir. Rapora göre, ordunun özellikle güvenlik ve azınlık haklarına ilişkin konularda bilimsel araştırma ve kamuya yönelik tartışmaları sınırlamak için çeşitli girişimleri olmuştur. Avrupa Komisyonu TSK İç Hizmet Kanunu ile MGK Kanunu'nda bir değişiklik olmamasını eleştirmiştir. Rapora göre, söz konusu kanunlar ordunun rol ve görevlerini

tanımlamakta ve ulusal güvenliği geniş şekilde belirleyerek askerlere geniş bir manevra alanı bırakmaktadır.

Raporda yer aldığı üzere, dış, güvenlik ve savunma politikası, Türkiye ve AB arasındaki düzenli siyasi diyalog sayesinde uyum sergilenen bir niteliğe sahip olmuştur. Türkiye, AB'nin ODGP açıklamaları, beyanatlari ve girişimleriyle uyum içinde olmayı sürdürmüştür. 2007'de, Türkiye şu ana kadar 46 ODGP açıklamasının 45'ine katılmıştır. Bunun yanında, Avrupa Komşuluk Politikası'nı desteklemiştir. Türkiye, Irak'a ilişkin olarak ulusal uzlaşmanın, güvenliğin ve barışın sağlanması çabalarına devam etmiştir. Türkiye, Irak güvenlik güçlerini eğitme teklifinde bulunmuştur. Iraklı siyasi partiler, diplomatlar, medya temsilcileri ve sağlık personeli için seminerler gerçekleştirmiştir. Irak'ta ulusal uzlaşmanın ve istikrarın sağlanması amacıyla genişletilmiş Irak'a komşu ülkeler toplantısını düzenlemiştir. Raporda yer aldığı üzere, AB'nin terörist örgütler listesinde yer alan PKK'nın sınır ötesi faaliyetleri, güvenlik alanında, Türkiye için bir sorun teşkil etmektedir. Kuzey Irak'a yönelik bir askeri operasyon gerçekleştirilmesi olasılığı Türkiye'de geniş ölçüde tartışılmıştır. Türkiye, Ağustos 2007'de, Irak ile güvenlik alanında karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesi hususunda bir mutabakat muhtırası imzalamıştır.

2008 Yılı İlerleme Raporu kapsamında güvenlik güçlerinin sivil denetimi çerçevesinde ordu üzerindeki siyasi denetimin, Kuzey Irak'taki terör hedeflerine yönelik askeri operasyonlar bağlamında fiili olarak uygulandığı belirtilmiştir. Söz konusu operasyonların TBMM'nin izni ve hükümetin kararıyla gerçekleştirildiği ifade edilmiştir. Ancak Rapor'da, ordunun resmi ve gayriresmi mekanizmalar vasıtasıyla önemli ölçüde siyasi etkinlik göstermeye devam ettiği de göz önünde bulundurulmuştur. Rapora göre üst düzey ordu mensupları, Kıbrıs, Güneydoğu, laiklik, siyasi partiler ve askeri olmayan diğer gelişmeler dahil olmak üzere iç ve dış politika konularında sorumlulukları dışında kalan alanlarda görüşlerini açıklamışlardır. TSK İç Hizmet Kanunu ve MGK Kanunu'nda değişiklik yapılmamasına tekrar yer verilmiştir. Bu kanunların, askeri güçlerin rol ve görevlerini tanımladığına ve ulusal güvenliği geniş şekilde tanımlayarak askerlere geniş bir hareket alanı sağladığına gönderme yapılmıştır. Rapora göre, üst düzey ordu mensupları, sorumlulukları dışında kalan alanlarda açıklamalar yapmaya devam etmektedir.

Türkiye ile AB arasındaki düzenli siyasi diyalog, Irak, İran, Güney Kafkasya ve Orta Doğu Barış Süreci gibi her iki tarafı da ilgilendiren uluslararası konuları kapsamayı sürdürmüştür. 2008 yılında Türkiye, 124 ODGP bildirisinden 109'una katılmıştır, fakat İran, Rusya, Pakistan, Sri Lanka, Çin, Sudan, Beyaz Rusya ve Moritanya ile ilgili açıklamalarda dile getirilen AB tutumunu izlememiştir. Türkiye, Irak'ta istikrar, güvenlik ve ulusal uzlaşının sağlanmasına yönelik çabaları desteklemektedir. "Irak'a Komşu Ülkeler Süreci"nde aktif şekilde yer almış ve 2007'nin Kasım ayında İstanbul'da gerçekleştirilen Bakanlar Toplantısı'na evsahipliği yapmıştır. AB'nin terör örgütleri listesinde yer alan PKK'nın sınırötesi terörist faaliyetleri, Türkiye için bir güvenlik sorunudur. Bu çerçevede Türkiye, Kuzey Irak'a yönelik olarak Aralık 2007'de hava saldırıları başlatmış ve Şubat 2008'de dokuz günlük bir kara operasyonu gerçekleştirmiştir. Buna paralel olarak, Türkiye, Irak makamları ile diplomatik temaslarını yoğunlaştırmış ve ilk kez bölgesel Kürt yönetimi ile resmi temaslarda bulunmuştur. Bir Türk heyeti Bölgesel Kürt Yönetimi'nin başkanı ve başbakanıyla görüşmüştür. Mart 2008'de Irak Cumhurbaşkanı Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Türkiye ve Irak, Temmuz ayında 'Stratejik İlişkiler Yüksek Konseyi' kurulmasına ilişkin bir anlaşma imzalamıştır.

Raporda yer aldığı üzere Türkiye, AGSP alanındaki işbirliğini güçlendirmeyi arzulamakta; öte yandan AGSP içindeki konumu, AB ile ikili bir güvenlik anlaşması imzalanması hususunda yaşanan sorun ve Avrupa Savunma Ajansı ile idari düzenlemeler gibi hususlarda duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirmektedir.

2009 yılı İlerleme Raporu, TSK'nın resmi ve gayri resmi mekanizmalar yoluyla, uygun olmayan şekilde siyasi nüfuz kullanmaya devam ettiğini vurgulamıştır. Raporda, TSK'nın kıdemli mensuplarının, çeşitli vesilelerle Kıbrıs, etnik köken, Güneydoğu meselesi, laiklik, siyasi partiler ve diğer askeri olmayan konular dâhil olmak üzere yetki alanları dışında kaldığı düşünülen iç ve dış politika konularında görüşlerini açıkladıklarına dikkat çekilmiştir. TSK İç Hizmet Kanunu'nda ya da Milli Güvenlik Kurulu Kanunu'nda hiçbir değişiklik yapılmadığının altı çizilmiştir. Bu kanunların, TSK'nın görev ve yetkilerini belirlediği ve milli güvenlik kavramını geniş biçimde tanımlayarak orduya büyük bir hareket

alanı sunduğu düşünülmüştür. Emniyet, asayiş ve destek birimleriyle ilgili olarak imzalanan 1997 tarihli EMASYA protokolünün hâlâ yürürlükte olduğu belirtilmiştir. TBMM'nin, güvenlik ve savunma politikaları oluşturma yetkisinin bulunmadığı tespitine yer verilmiştir.

Irak ile ilişkiler konusunda, PKK terör örgütünün sınır ötesi terör faaliyetlerinin Türkiye için bir güvenlik sorunu teşkil ettiği ve bunun süreklilik gösterdiği ifade edilmiştir. Raporla göre Türkiye, Kuzey Irak'taki bölgesel yönetim de dâhil olmak üzere, Irak ile ilişkilerini korumuştur. Genel olarak ikili ilişkilerde iyileşme görülmüş, üst düzey ikili toplantıların yoğunlaşmasının altı çizilmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, Mart 2009'da Irak'a 33 yıl aradan sonra ilk kez resmi bir ziyarette bulunan Türk cumhurbaşkanı olduğuna işaret etmiştir.

Rapor Türkiye'nin, Irak ile Suriye arasındaki gerilimlerin azaltılması çabalarında önemli bir rol oynadığına dikkat çekmiştir. Türkiye'nin ODGP bağlamındaki açıklamalara, bildirimlere ve girişimlere uyumunun devam ettiği belirtilmiştir. Bu rapor döneminde, Türkiye'nin, AB tarafından kabul edilen toplam 128 OGDG bildirisinden 99'una uyum sağladığı açıklanmıştır. Fakat, örneğin bildirinin Suriye ile ilgili kısmındaki AB tutumuna katılmadığına yer verilmiştir.

Türkiye'nin, AGSP alanındaki işbirliğini güçlendirmeyi arzuladığı, ancak, AB ile ikili güvenlik anlaşmasının akdedilmesi ve Avrupa Savunma Ajansı ile idari düzenlemeler yapılmasında yaşanan tikanıklık nedeniyle AGSP içindeki konumuyla ilgili hoşnutsuzluğun dile getirildiği açıklanmıştır. Türkiye'nin, AB-NATO ilişkileri konusunda, AB üyesi tüm devletleri kapsayacak AB-NATO işbirliğine itiraz etmeyi sürdürmesinin AB rahatsızlık sebebi olduğu ima edilmiştir. AB'ye göre bu durum, özellikle AGSP sivil misyonları çerçevesinde AB-NATO işbirliği bakımından sorun yaratma potansiyeline sahip olmuştur.

2010 yılı İlerleme Raporu öncelikli olarak TBMM'nin, sivil makamların rızası olmaksızın askeri operasyonlar yürütülmesine imkân tanıyan emniyet, asayiş ve yardımlaşmaya ilişkin EMASYA protokolünü yürürlükten kaldırdığına yer vermiştir. Kararın uygulanma sürecinin ise tamamlanmadığı vurgulanmıştır. Parlamentonun terörle mücadeleye ilişkin politikalar geliştirmek ve Terörizmle Mücadele Koordinasyon Kurulu'na sekretarya görevi yapmak üzere İçişleri Bakanlığı'na bağlı Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı'nın Kurulmasına ilişkin

Kanunu kabul ettiği belirtilmiştir. Bu kanunla birlikte, ilgili güvenlik kurumları arasında istihbarat paylaşımının güçlendirilmesi için bir İstihbarat Değerlendirme Merkezi'nin kurulduğu açıklanmıştır.

TSK'nın görevlerini tarif eden ve askerlere siyasete müdahil olacak şekilde geniş bir hareket alanı sağlayan bir madde içerdiği düşünülen TSK İ Hizmet Kanunu'nda değişiklik yapılmadığına dikkat çekilmiştir. MGK Kanunu'nun ise neredeyse tüm siyasi alanları kapsayacak geniş bir 'güvenlik' kavramını içerdiği ifade edilmiştir.

ODGP konusunda Türkiye'nin, 2010 yılı içinde, 73 AB bildirisi ve Konsey kararından 54 tanesine uyum sağladığı açıklanmıştır. Bunun da yüzde 74'lk bir uyum oranına karşılık geldiği belirtilmiştir. Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin olumlu şekilde gelişmeye devam ettiği vurgulanmıştır. Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Adil Abdul Mehdi ve Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı Mesut Barzani'nin Türkiye'yi ziyaret ettikleri hatırlatılmıştır. Türkiye'nin, Mart 2010'daki genel seçimler sonrasında Irak'taki siyasi gruplarla kapsamlı iştişarelerde bulunduğuna işaret edilmiştir. Orta Doğu konusunda, Türkiye'nin, özellikle İsrail ve Suriye arasında arabuluculuk rolü üstlenmeyi önermesi olumlu karşılanmıştır. Suriye ile ilişkilerin, iki ülkenin vize kısıtlamalarını karşılıklı olarak kaldırması ve iki ülke arasında bir stratejik ortaklık konseyinin kurulmasıyla gelişme yolunda olduğu belirtilmiştir.

Türkiye'nin AB ortak dış ve güvenlik politikasına uyumunun genel olarak devam ettiği belirtilmiş, çeşitli dış politika konularını AB ile diyalog ve iştişare içinde değerlendirdiğine işaret edilmiştir. 'Komşularla sıfır sorun' politikası çerçevesinde Türkiye'nin, Yunanistan, Ermenistan, Irak ve Suriye gibi komşu ülkelerle ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik çaba sarf ettiği belirtilmiştir.

2011 İlerleme Raporu'nda yer verildiği üzere, Ekim 2010'da MGK, gözden geçirilmiş Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi'ni kabul etmiştir. Bu belge kamuya açık değildir. Belgenin ağırlıklı olarak sivil otoriteler tarafından hazırlandığı bildirilmiştir. 2010 yılında terörle mücadele politikalarını geliştirmek ve koordine etmek amacıyla kurulan ve Temmuz 2011'den itibaren Başbakanlığa bağlanan Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı'nın faaliyete geçmesi ve Terörle Mücadele Koordinasyon

Kurulu'nun sekretarya hizmetini vermeye başlaması üzerinde durulmuştur. Kurulun, Şubat 2011'de ikinci kez toplandığı ifade edilmiştir.

Sivil-asker ilişkileri bağlamında TSK'nın sorumluluk alanları dışındaki siyasi konulara resmi ve gayri resmi şekilde etkide bulunduğu durumlarda azalmanın devam ettiği bildirilmiştir. Sivil denetimin, özellikle jandarmanın kolluk görevlerine ve askeri yargı sistemine ilişkin olarak, daha fazla güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Jandarmanın, İçişleri Bakanlığı'na karşı sorumlu olmaması eleştirilmiştir. Yerel sivil yönetimlerin onayı alınmaksızın askeri operasyonların yürütülmesine imkan veren EMASYA Protokolü'nün yasal dayanağını teşkil eden İl İdaresi Kanunu'nun değiştirilmemiş olduğuna dikkat çekilmiştir. Ordunun görevlerini tanımlayan ve siyasete müdahil olması için kayda değer bir alan bırakan bir madde içeren TSK İç Hizmet Kanunu'nda değişiklik yapılmadığı belirtilmiştir. MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun değiştirilmediği ve neredeyse tüm politika alanlarını kapsayabilecek genişlikte bir güvenlik tanımı içermeye devam ettiği hatırlatılmıştır. Genelkurmay Başkanı'nın, Milli Savunma Bakanı yerine Başbakan'a karşı sorumlu olmaya devam etmesi olumsuz yönüyle vurgulanmıştır.

Rapora göre, ODGP konusunda Türkiye, 67 AB deklarasyonuna ve Konsey kararından 32 tanesine katılmıştır. Uyum oranı yüzde 48 olmuştur. Irak ile ikili ilişkilerin gelişmeye devam ettiği ve karşılıklı olarak resmi temasların sürdüğü ifade edilmiştir. Raporda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, Bölgesel Kürt Yönetimi de dahil olmak üzere Irak'a ziyaret gerçekleştirdiğine yer verilmiştir. Bunun yanında, Türkiye'nin, Suriye'deki olayları yakından izlediğine, ülkede orantısız ve aşırı güç kullanımından kaçınılması ve reform çabalarının sürdürülmesi yönünde bir çağrıda bulunduğu işaret edilmiştir. 2010 yılında başlayan ve Arap ülkelerinde otoriter yönetimlere karşı halk hareketlerini meydana getiren 'Arap Baharı' kapsamında Suriye'de karışıklığın başlamasından sonra Türkiye'nin, ülkelerinden kaçan 18.000'den fazla Suriyeliye insani yardım sağladığına ve bu kişileri Suriye sınırındaki yedi kampta misafir ettiğine yer verilmiştir. Türkiye'nin, AB'nin Suriye'ye yönelik kısıtlayıcı önlemlerine katılmamasının da altı çizilmiştir.

Genel olarak bakıldığında 2011'de Türkiye'nin AB ortak dış ve güvenlik politikasına uyumunun devam ettiği, ancak önceki benzer dönemlerle karşılaştırıldığında Türkiye'nin ODGP deklarasyonlarına katılımının bu rapor

döneminde azaldığı Türkiye'nin, AB'nin İran, Libya veya Suriye'ye yönelik kısıtlayıcı önlemlerine katılmadığı belirtilmiştir.

2012 İlerleme Raporu'na bakıldığında, 2012 yılının ikinci yarısında Türkiye'nin, AB Dönem Başkanlığı ile ilişkilerini dondurma ve GKRY'nin AB Dönem Başkanlığı'nı tanımayıp, başkanlık ettiği toplantılara katılmama kararı almasının eleştirildiği görülmüştür. O dönemde gerçekleştirilen AB Zirvesi, Türkiye'nin söz konusu açıklamaları ve tehditlerine ilişkin olarak, duyduğu endişeleri dile getirmiş ve Türkiye'yi, Antlaşma uyarınca AB'nin temel bir kurumsal unsuru olan AB Dönem Başkanlığı'nın rolüne saygı duymaya çağırmıştır.

2011'de AB Genişleme Stratejisi'nde ortaya atılan ve Türkiye ile AB ilişkilerini müzakere sürecinin paralelinde bir başka işbirliği yoluna kaydıran 'Pozitif Gündem'in oluşturduğu dış politika alanında güçlendirilmiş siyasi diyalogun, Türkiye ile AB arasında görüş alışverişi ve ortak tutum noktasında yakınlık yaratan bir zemin olduğu varsayılmıştır. ODGP konusunda Türkiye'nin, davet edildiği 70 AB deklarasyonu ve Konsey kararından 37 tanesine katıldığı, uyum oranının da yüzde 53 olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin, özellikle Suriye, İran, Libya, Tunus, Mısır ve Bahreyn hakkındaki deklarasyonlara ve Konsey kararlarına katılmadığı ifade edilmiştir. 2012 yılı Raporu'nda dikkat çeken husus, Türkiye'nin, Kuzey Irak'taki Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkilerini güçlendirirken, merkezi yönetim ile ikili ilişkileri, özellikle Şubat 2012'den itibaren belirgin biçimde kötüleşmeye başlaması yönündeki tespiti olmuştur. Suriye'deki iç savaş koşulları karşısında da Türkiye'nin, Devlet Başkanı Beşar Esad'ın meşruiyetini kaybettiğini açıkladığına ve başta Suriye Ulusal Konseyi olmak üzere Suriye muhalefeti ile yakın temas kurduğuna atıf yapılmıştır. Raporda, Türk uçağının Suriye tarafından düşürülmesinin ardından, Türkiye'nin, Suriye sınırı boyunca askeri varlığını artırdığına yer verilmiştir. Türkiye'nin, Suriye Büyükelçiliği'nin ve Halep'teki Başkonsoloslugu'nun kapatıldığına işaret edilmiştir. Aynı zamanda, Suriye sınırlarını ticaret trafiğine kapattığı, ancak bireysel geçişler için açık kapı politikası izlemeye devam ettiği vurgulanmıştır.

Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı bünyesinde, Terörle Mücadele Koordinasyon Kurulu'nun kurulmuş olduğu ve iki defa toplandığı belirtilmiştir. İstihbarat paylaşımını ve sivil ve askeri güvenlik kurumları arasında işbirliğini

güçlendirmek amacıyla da Mart 2012’de İstihbarat Değerlendirme Merkezi’nin oluşturulduğu duyurulmuştur.

2013 yılı İlerleme Raporu ise, iç güvenlikle ilgili olaylarda, valilerin isteği üzerine askeri gücün kullanılmasına yönelik yasal dayanağı oluşturan İl İdaresi Kanunu’nda yapılan değişiklikler ile sivil makamlara askeri operasyonları daha kapsamlı biçimde gözetim yetkisi verildiği belirtilmiştir. TSK’nın görevlerini kapsamlı bir biçimde tanımlayan ve TSK’nın siyasete müdahalesine gerekçe oluşturan bir madde içerdiği düşünülen TSK İç Hizmet Kanunu’nun, Temmuz 2013 itibariyle değiştirildiği ifade edilmiştir. Jandarmanın kolluk gücü faaliyetlerinin sivil gözetiminin yetersiz kalmaya devam ettiği vurgulanmıştır.

2011’de önerilip 2012’de başlatılan Pozitif Gündem’in siyasi reformlar, AB müktesebatına uyum, dış politika konusunda diyalog, vize, hareketlilik ve göç, ticaret, enerji, terörizmle mücadele ve AB programlarına katılım gibi ortak çıkarları ilgilendiren alanlarda güçlendirilmiş işbirliği vasıtasıyla üyelik müzakerelerini desteklemeye ve tamamlamaya devam ettiğine yer verilmiştir. Dış politika diyalogunun daha fazla yoğunlaştırılması için Batı ülkeleri yanında, Batı Balkanlar, Suriye, Kuzey Afrika, Orta Doğu, Afganistan, Pakistan, Rusya, Güney Kafkasya, Orta Asya ve terörle mücadele ile silahsızlanma konularında düzenli görüşmelerin yapıldığına işaret edilmiştir.

Raporda Avrupa Konseyi, Türkiye’nin, sınırdaki şiddetten kaçan Suriyelilere verilen destek başta olmak üzere, Suriye rejiminin sivillere yönelik şiddeti kınamasını, Suriye’de yaşanan krize ve bu krizin yayılma etkisine ilişkin görüşlerini dile getirmesini onaylamıştır. Suriyeli muhalifleri desteklemede ve ülkelerinden kaçan ve sayıları gittikçe artan Suriyelilere insani yardım sağlamada başrolü üstlenmeye devam etmesi önemle vurgulanmıştır. Türkiye’nin Kuzey Irak’taki Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkilerinin kayda değer bir biçimde güçlenmiş olmasına rağmen, Irak ile ikili ilişkilerde giderek artan bir gerilim yaşandığı tespiti tekrarlanmıştır. Türkiye tarafından, Suriye rejimi ile banka işlemlerinin askıya alınmasının ve Suriye’nin genelleştirilmiş tercihler sisteminden yararlanacak ülkeler listesinden çıkarılmasının yanı sıra, seyahat yasağı ve bazı bireylerin varlıklarının dondurulması dâhil Suriye’ye yönelik kısıtlayıcı tedbirler uygulanmaya başlanmıştır.

Rapora genel olarak bakıldığında elde edilen sonuç, Türkiye'nin ODGP'nin deklarasyonlarına uyumunun artırılması gerektiği yönünde olmuştur. Kürt meselesi ile ilgili olarak hükümetin çözüm süreci girişiminin önemli olduğuna, PKK terörünü sonlandırma ve terör örgütü mensuplarına ülkeden güvenli çıkış imkânı sağlama yönündeki kararlılığına işaret edilmiştir. Çözüm sürecinin başlamasının ilan edilmesinden önce, Türkiye'nin askeri operasyonlarının ve terör saldırılarının devam ettiği açıklanmıştır. Türkiye'nin, terörle mücadele konusunda AB ile olan aktif diyalogunun yoğunlaştırıldığı, ancak kişisel verilerin korunmasına ilişkin bir kanunun bulunmadığı ve Türkiye ile AB ve AB'ye üye ülkelerin terörizm tanımını ve yaptırımlarını belirleyen normlar arasında farklılık olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu noktadan hareketle, AB'ye üye ülkeler ve AB kurumları ile olan polis ve adli işbirliğinin sınırlı olduğu belirtilmiştir. Terörle mücadelede işbirliği konusunda da terörizmin tanımı ve yaptırımlar bakımından Türk mevzuatının AB mevzuatı ile uyumlaştırılması gerektiğine işaret edilmiştir.

V. AB KOŞULLULUĞU

AB ilerleme raporları, Birliğin aday ülkeler üzerindeki etkisini ölçen belgelerdir. Aynı zamanda da etkinliğin kavramsal çerçevesinin birer göstergeleridir. Bu çerçeveyi ise AB koşulluluğu meydana getirmektedir. Koşulluluk genel olarak iki ya da daha fazla aktörün ilişkilerini açıklamaya yarayan bir yöntem olarak kabul edilebilir. Koşulluluk belli koşulların yerine getirilmesi ile bir ülkenin bir uluslararası örgüt ile arasındaki bağ ya da diğer ülkelerin beklediği yararlar arasındaki değerlendirme ölçütüdür. Bu bağlamda koşulluluk, normlara dayalı veya kurumsal anlaşmalar şeklinde ele alınabilmektedir. Koşulluluk bir hükümetin yaptığı ya da yapmayı taahhüt ettiği düzenlemeleri, eylemleri ve bunun karşılığında da uluslararası kurumların desteğini almayı kapsamaktadır. AB bağlamında bu, üyelik ya da ortaklık üzerinden olmaktadır. Koşulluluk az gelişmiş ülkeler için kalkınma işbirliğine yönelik olabildiği gibi, AB ve NATO tarafından geliştirilen katılım öncesi taahhütleri ve yerine getirilmesini kapsayabilmektedir.³⁴⁷

³⁴⁷ Viljar Veeber, "European Union's Positive Conditionality Model in Pre-accession Process", **TRAMES**, Cilt 13, Sayı 3, 2009, ss. 208,209.

Tanja A. Börzel ve Thomas Risse AB koşulluluğunu gönüllü ya da rızaya dayalı bir uyum süreci olarak tanımlamışlardır. Bu süreç hedef ülkelerdeki maliyet ve yarar hesaplarının değiştirilmesini öngörmüştür. Bu öngörü bir zorlamayı gerektirmemiştir. AB'nin sivil güç olma niteliğine işaret etmiştir. Bu da AB'nin, işbirliği ve ortaklık kurduğu tüm ülkelerde, örneğin demokrasinin pekiştirilmesi ve insan haklarına saygının geliştirilmesi konularında sosyalleşme sürecini devreye sokması anlamına gelmektedir. Ulrich Sedelmeier ve Frank Schimmelfennig, koşulluluğun hem rızaya dayalı hem de zorlama içeren yönlerinin olduğuna dikkat çekmişlerdir. Onlara göre, ülkeler işbirliği yapmamakla ve zorlamalara, imtiyazlara maruz kalmakla tehdit edilebilmektedir. Koşulluluğun zorunluluk içeren yönüne Wojciech Sadurski de vurgu yapmış ve bunun aday ülkelere empoze etme, dikte etme eylemi içerdiğini vurgulamıştır. Philippe Schmitter de koşulluluğun gönüllülük ayağını geri plana itmiştir. Ülkelerin demokratikleştirilmesini etkileyen uluslararası faktörler bağlamında kontrol, rıza ve koşulluluk arasında ayırım yapmıştır. Koşulluluğu kurumsal düzeyde baskı ve zorlamanın planlı kullanımı olarak tanımlamıştır. Bu kullanımda hedef ülkenin yararı belli özel koşullara bağlanmıştır.³⁴⁸

AB koşulluluğu bağlamında 'pozitif' ve 'negatif' koşulluluk olmak üzere iki koşulluluk tipinin bulunduğu belirtilebilir. Eğer koşulluluk hedef ülkelerin çıkarlarını, o ülkelerin mevcut şartlarında olumlu yönde etkiliyorsa ve eylemleri koşulluluğun gereklerine uygunsa buna gönüllü seçim sonucu 'pozitif koşulluluk' denmektedir. Pozitif koşulluluk, hedef ülkenin koşullulukları yerine getirmesi karşısında ticaretteki gümrüklerin kaldırılması, yeni işbirliklerinin sunulmasını, mali yardımların sağlanmasını, serbest dolaşım hakkı tanınmasını, vb. ödülleri kapsamaktadır. Öte yandan, AB koşulluluğu hedef ülkelerin çıkarlarını, o ülkelerin mevcut şartlarına karşı olumsuz yönde etkiliyorsa ve eylemleri koşulluluğun zorlaması ve baskısı sonucu gereklerin yerine getirilmesi şeklindeyse, buna gönüllü seçim sonucu olmayan 'negatif koşulluluk' denmektedir. Negatif koşulluluk hedef ülkenin taahhütleri ve gerekleri yerine getirmemesi sonucunda örneğin ticaret anlaşmalarından, diplomatik ilişkilerden mahrum kalmasını, faydalanamamasını

³⁴⁸ Hans Agne, "European Union Conditionality: Coercion or Voluntary Adaptation?", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, Cilt 8, Sayı 1, 2009, ss. 4,5.

öngörmektedir.³⁴⁹ Bu koşulluluk tanımları hedef ülkelerin siyasi, ekonomik ve sosyal yapılarına göre farklılık gösterebilecek niteliktedir. Zorlama ve baskı bir ülkede, eleştirilen mevcut yapıları değiştirme fırsatı yaratma yönünden aslında negatif nitelikli bir pozitif koşulluluk etkisi de meydana getirebilmektedir.

Siyasi koşulluluğun dayandığı temel hipotezin, AB'nin komşu ülkelerindeki demokrasi düzeyinin artışının AB koşulluluğunun teşvik ediciliği ya da harekete geçiriciliğinin boyutlarına ve güvenilirliğine dayandığı belirtilebilir. İnsan hakları, demokratik seçimler, hukukun üstünlüğü gibi liberal siyaset normlarının benimsenmesi hükümetlerin imtiyaz kaybına uğramasına yol açabilmektedir. Bu durum aslında liberal siyaset normlarını benimsemenin siyasi maliyetine işaret etmektedir. Böyle bir maliyetin, devletin güvenliği ve refahının geliştirilmesi için askeri koruma veya ekonomik yardım gibi teşvik edici mekanizmalarla dengelenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Genişleme vaadi, AB için ortaklı ya da işbirliği vaadlerinden daha güçlü bir konumdur. Bu sayede AB'nin aday ülkeler üzerindeki etkisi, aday olmayan ülkelere göre çok daha fazla olabilmektedir. Bir ülke için iç siyasi maliyetleri dengelemek ancak uluslararası alanda elde edebileceği bir üst düzey ödülle mümkün görünmektedir. AB söz konusu olduğunda bu ödül, AB üyeliğine karşılık gelmektedir. Koşulluluğun güvenilirliği ise AB'nin, ödülleri, muhatap ülkenin siyasi koşullarına göre vermesi ile sağlanabilecek bir durumdur. Bunun yanında, ödüllerin, muhatap ülkenin AB koşullarına uyumsuzluğu durumunda geri çekilmesi de söz konusu olmaktadır. Kısacası, AB'nin yakın çevresindeki bir ülke üzerinde demokratikleşme konusundaki etkisi ödül mekanizmasının boyutları ve güvenilirliği ile işlev kazanmaktadır.³⁵⁰

AB, koşulluğun yerine getirilmesi ve muhatap ülkelerde dikkate alınır kılınması açısından 1990'lı yıllarda atılım gerçekleştirmiştir. 1993'te Kopenhag Kriterleri demokratik kurumların, hukukun üstünlüğünün, temel hak ve özgürlüklerin istikrarı bağlamında tanımlandığı zaman, AB koşulluluğu kendisini, devlet kapasitesinin güçlendirilmesine, yargı bağımsızlığına, yolsuzlukla mücadele önlemlerine, insan hakları ihlallerine karşıtlığa, ekonomik-sosyal-kültürel hakların istikrarını sağlamaya odaklamıştır. Ülkelerin kendi siyasi, ekonomik ve sosyal

³⁴⁹ Agne, s. 6; Veeber, ss. 209, 210.

³⁵⁰ Frank Schimmelfennig, Hanno Scholtz, "Legacies and Leverage: EU Political Conditionality and Democracy Promotion in Historical Perspective", **Europe-Asia Studies**, Cilt 62, Sayı 3, 2010, s. 445.

koşullarına göre diğer konular da koşulluluğa eklenebilmiştir. Örneğin, 1990’larda Balkanlardaki çatışmalarda yaşanan savaş suçlarının yargılanması Hırvatistan, Sırbistan ve Bosna-Hersek ile AB arasındaki ilişkilerde ele alınan konulardan olmuştur.³⁵¹

AB koşulluluğunun bir takım kısıtlara sahip olduğu, dolayısıyla aday ülkeler üzerinde etkinliğinin sınırlı olduğu da ileri sürülebilmektedir. İlk olarak, koşulluluğun zamanlaması demokratikleşme üzerinde etki yaratmaktadır. Örneğin, Orta ve Doğu Avrupa’nın yeni demokrasiye geçmiş ülkelerinde AB’nin siyasi koşullarının, bu ülkelerde kurumsal yeniden yapılanma başladıktan sonra, yani 1997’den itibaren 2004 yılında tam üye olana kadar etkisinin olduğu belirtilebilir. Bu nedenle AB koşulluluğunun ya da Kopenhag Kriterleri’nin, nitelikleri, şekilleri ne olursa olsun, demokrasiyi garanti altına alan kurumların istikrarı ile ilgili olduğu ve böyle bir zeminde onların çalışmalarıyla paralel şekilde etkinlik sergilediği ifade edilebilir. İkinci olarak, AB kurumlarının zayıflığının koşulluluğun etkisini sınırlandırdığı vurgulanabilir. Örneğin, AB koşulluluğunun yürütücüsü ve aday ülkeleri üyeliğe taşıyan sürecin yöneticisi konumundaki Avrupa Komisyonu kurumsal bir zayıflıkla koşulluluğun etkisini sınırlandırabilmektedir. Avrupa Komisyonu demokratik koşulluluğun siyasi bir süreç olmasından ziyade bürokratik bir süreç olduğunu düşünmektedir. Bir aday ülkenin üyelik kriterlerindeki siyasi koşullara yönelik reformlarını izleme sürecinde demokrasi modeli ihmal edilebilmekte, yerine listedeki başlıkların yerine getirilip getirilmediği ile yetinilebilmektedir. Bir başka deyişle, Avrupa Komisyonu modeller benimseyip onu öne sürmek yerine, şeffaflık, hesap verebilirlik, profesyonelleşme gibi uygulamaya odaklı ilkelerle devletlerin kapasitesini geliştirmeyi tercih edebilmektedir. Üçüncü olarak, Avrupa Komisyonu bir ülkedeki siyasi partiler gibi demokratik aktörleri çok dikkate almayıp bir boşluğa neden olabilmektedir. Bu boşluk onun, siyasi partilere ağırlık vermeyen tutumunun yol açtığı ve siyasi yaklaşımdan ziyade bürokratik bir yaklaşıma sahip olduğu durum ile ilgilidir. Dördüncü olarak, koşulluluktaki kısıtlar Avrupa Komisyonu’nun ulusal düzeylerde katılım sürecini yürüten aday ülke hükümetlerine bağlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle, hükümetler

³⁵¹ Geoffrey Pridham, “European Union Accession Dynamics and Democratization in Central and Eastern Europe: Past and Future Perspectives”, **Government and Opposition**, Cilt 41, Sayı 3, 2006, s. 380.

arası bir katılım sektörünün çarkları içinde faaliyet göstermektedir. Bu çarkın işleyişi o hükümetlerin katılım sürecini taşımalarına bağlı olduğundan, sürecin etkili yönetilememesi AB koşulluluğunu da otomatikman olumsuz etkilemektedir.³⁵²

AB'nin 2004'deki Doğu ve Orta Avrupa genişlemesi, AB koşulluluğunun değerlendirilmesi açısından en geniş kapsamlı deneyimi temsil etmektedir. Bu deneyimden AB koşulluluğu ile ilgili bir takım sonuçlara ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu sonuçlardan önde geleni AB koşulluluğunun, demokrasinin yerleştirilmesi doğrultusundaki zamanlama ile paralel bir seyir izlemeyebildiği durumudur. Koşulluluk sadece uygulamaya dayandırılmaktan ziyade, kurumsal ya da hukuki zemine dayandırıldığında daha başarılı olmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun koşulluluğa yaklaşımı bürokratik olsa da, üye ülkeler koşulluluğa nüfuz ettiklerinde yüksek politika konuları baskın hale gelebilmektedir. AB koşulluluğu, katılım sürecindeki ülkelere, Avro-Atlantik bütünleşmesine girmeye yönelik bir taahhüt vermektedir. Bu şartlar altında da koşulluluk meselesi bu ülkeler için bu bütünleşmeye giriş doğrultusunda stratejik ve araçsal bir hale bürünmektedir. Koşulluluğunun uygulanmasında iç faktörler önemli bir rol oynamaktadır. Devletlerin reform kapasitesi, siyasi partilerin uzlaşma potansiyeli, sosyal adaptasyonun sağlanması gibi faktörler çeşitlilik göstermektedir. Bu da koşulluluğun uygulanmasında belirleyici olmaktadır. Aday ülkelerde hükümet ile halk arasındaki ilişkiler, AB'nin siyasi koşullar üzerinden yarattığı çifte standartlar ve bu çifte standartların aday ülkeler üzerinde yarattığı hayalkırıklıkları koşulluluğun yürütülmesinde olumsuz yönlere işaret etmektedir. Eğer üyelik meselesi yüksek düzeyde bir populariteye ve kamuoyu desteğine sahipse, bu sorunlar katılım sürecine zarar vermeyebilmektedir. Fakat tam tersi geçerli ise katılım süreci olumsuz etkilenebilmektedir.³⁵³

AB koşulluluğu genişleme hareketleri ile ilişki içinde dinamik bir niteliğe sahiptir. Genişleme, koşulluluğu besleyen ve aday ülkeleri üyelik kriterlerini yerine getirmeye teşvik eden konumdur. Fakat AB, genişleme yolunda ilerlerken ya da bir aday ülke ile müzakereleri yürütürken katılım sürecini askıya alacak ya da durduracak yeni mekanizmaları devreye sokmuştur. Bu durum, AB'nin güvenilirliğine karşı aday ülkelerde şüphe uyandırırken, üyelik şartlarına uyma

³⁵² Pridham, ss. 381,382.

³⁵³ Pridham, s. 398.

istekleri azalmakta, böylece de AB koşulluluğu zayıflama tehlikesi yaşamaktadır. Artık koşulluluğun uygulanma sürecine Avrupa Komisyonu yanında Avrupa Parlamentosu, Dışişleri Bakanları Konseyi gibi diğer kurumlar ve doğrudan üye ülkelerin kendileri de dahil olmaya başlamıştır. Bu durum AB'deki 'genişleme yorgunluğunun' bir göstergesi olarak da değerlendirilebilmektedir.³⁵⁴

Bu yorgunluğun, koşulluluğun etkisini zora soktuğu durumları ortadan kaldırmak, katılım sürecinin gelişimini sağlamak ve uygulamadaki tıkanıklıkları aşabilmek için yeni mekanizmalar devreye sokulmuştur. Buna göre müzakere fasıllarının açılışı ve kapanışında üye ülkelere performans kriterleri üzerinden veto hakkı tanınan bir yöntem takip edilmeye başlanmıştır. İzleme yapılıp, müzakerelerin askıya alınması ya da ertelenmesi esnek bir prosedürle gerçekleştirilme yoluna girmiştir.³⁵⁵

AB koşulluluğu ile ilgili birtakım hipotezler de öne sürmek mümkündür. Buna göre hedef ülkenin AB kriterlerine uyumunun siyasi maliyetleri düşükse, koşulluluğun da o denli etkili olacağı öne sürülebilmektedir. Hedef ülke kendisini AB kimliği ile ne derece tanımlıyorsa, koşulluluk da o derece etkili olabilmektedir. Uluslararası ve sosyal faktörler koşulluluğun etkisi üzerinde değişikliklere yol açabilmektedir. Katılım kriterleri ne kadar meşru ise koşullulukta o kadar etkili olabilmektedir. Koşulluluk kaynağı olarak AB bünyesinde hedef ülkelere dönük çifte standartların uygulanması koşulluluğu zayıflatmaktadır. Hedef ülke Avrupa değerlerini ve liberal normları ne derece dikkate alırsa, koşulluluk da o derece etkili olabilmektedir. AB ile hedef ülke arasında ekonomik ilişkiler ne kadar gelişip derinleşmişse, Avrupa bütünleşmesine katılmamanın hedef ülkeye maliyeti ne kadar yüksekse ve karşılıklı bağlılık ne kadar fazlaysa koşulluluğun etkinliği de yüksek olabilmektedir.³⁵⁶

AB koşulluluğu ile ilgili hipotezler göz önünde bulundurulduğunda, AB koşulluluğunun ilk ciddi etkilerini 1999'da adaylık statüsünü almasının ardından göstermeye başladığı Türkiye'nin, ulusal bütünlüğünün korunması, terörle mücadele

³⁵⁴ Geoffrey Pridham, "Change and Continuity in the European Union's Political Conditionality: Aims, Approach and Priorities", **Democratization**, Cilt 14, Sayı 3, 2007, s. 455.

³⁵⁵ Pridham, "Change and Continuity", s. 460.

³⁵⁶ Frank Schimmelfennig, Stefan Engert, Heiko Knobel, "Cost, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey", **Journal of Common Market Studies**, Cilt 41, Sayı 3, 2003, ss. 499-501.

gibi güvenlik konularının ağırlaştırdığı, demokratikleşme, temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi amacıyla planlanan hukuki reformların hızlandığı bir ikilemde Avrupa bütünleşmesine yaklaştığı vurgulanmalıdır. Türkiye'nin, bir yandan ulusal güvenlik kaygıları varlığını korurken, diğer yandan da reformların temel dinamiği olması nedeniyle Avrupa bütünleşmesine dahil olmayı istemesi söz konusu olmuştur.

AB koşulluluğunun bu genel etkileri dış politika alanına farklı derecelerde yansımaktadır. AB, üye ve aday ülkeler üzerinde dış politika değişimi yaratacak bir baskı gücüne sahip olmadığı için, bu ülkelerin, gönüllü olarak dış politikalarını ODGP doğrultusunda yönlendirmeleri söz konusu olmaktadır. Bu gönüllülük AB'ye üye olma isteği ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla bunun paralelinde birliğin kurallarına uyum gönüllü olarak sağlanmış olmaktadır. Bir ülkenin dış politikası ulusal reform projeleri, parti politikaları, siyasi olaylar, baskı grupları gibi iç; küresel politikalar, küresel kurumlar, küresel sistem ile ilgili değişimler gibi dış unsurların etkisi ile değişime uğramaktadır.³⁵⁷

AB, Türkiye örneği üzerinde dış politika koşulluluğu bağlamında üç seçeneğe sahip olmuştur. İlki, aday ülke olarak Türkiye'nin ODGP araçları olan 'ortak eylem', 'ortak tutum', 'deklerasyon', 'bildirge'leri kabul edip uygulamasıdır. İkincisi, koşulluluğun siyasi kriterler ayağına uyum sağlanmasıdır. Bir başka deyişle, kriterlerin yerine getirilmesidir. Üçüncüsü, Türk dış politikasının, 1999'daki Helsinki Zirvesi'nin sonuç bildirgesindeki üyelik şartına uygun olarak, Türkiye'nin komşu ülkeleriyle anlaşmazlıklarını barışçıl yollarla çözmesi yönündeki talebinin varlığıdır. Türk dış politikasında sivil unsurların güçlendirilmesi bağlamında AB'nin öne sürdüğü temel kriter de, MGK'nın içindeki güç dengesinin sivil idarecilerin lehine değiştirilmesi olmuştur.³⁵⁸

Avrupa bütünleşmesi ya da AB'ye katılım süreci dış politika yapımcılarını AB dış politikasının norm ve pratiklerini benimsemeye itmiştir. Tam üyelik taahhüdü olmasa da katılım sürecinde diğer değişkenler de ön plana çıkabilmiştir. Dış politika ile ilgili pragmatik hesaplar, realist politikaya odaklı güvenlik meseleleri, iç politika dinamikleri bu değişkenlerden olmuştur. Ülkeler AB dış politikasının norm ve

³⁵⁷ Mustafa Aydın, Sinem A. Açıkmeşe, "Europeanization Through EU Conditionality: Understanding The New Era In Turkish Foreign Policy", **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Cilt 9, Sayı 3, 2007, ss. 266-268.

³⁵⁸ Aydın, Açıkmeşe, ss. 268-270.

pratiklerini kendi çıkarlarına olduğu sürece benimsemiştir. Bir başka deyişle, ülkelerin dış politika adaptasyonu stratejik ve araçsal ilgi alanlarının temelinde bir seyir izlemiştir. Türkiye’de de durum böyle olmuştur.³⁵⁹

Türkiye ile AB arasındaki müzakere süreci dış politika alanında Türkiye’nin ODGP’ye uyumunu gerektirmiştir. Başlarda bu uyum sağlansa da sonraları uyum düzeyinde düşüş yaşanmıştır. Bir başka deyişle, Türkiye AB’nin aldığı dış politika kararlarını daha az benimser olmuştur. Arnavutlukta’ki seçimlerle ilgili kararlar, Kongo’daki meselelerle ilgili kararlarda Türkiye, kendisini çok da yakından ilgilendirmediği için olumlu tutum sergilerken kendi dış politika çıkarlarını ilgilendiren kararlarda ulusal bir duruş sergileme eğilimine girmiştir. Bölgesel bir güç olarak Türkiye giderek bağımsız bir küresel rol arayışına sahip olmuş, dış politika tutum ve uygulamalarını da bu doğrultuda şekillendirmiştir. Aslında Türkiye, kendisini adeta AB ülkeleri arasında bir oyuncu olarak değil, AB’nin eşit bir ortağı olarak tanımlamıştır. İkili ilişkiler ve işbirliğini zora sokması açısından bu tanımlama sorunlu olarak görülme potansiyeli taşımıştır. Türkiye, katılım çerçevesi dışında bir dış politika diyaloguna ve işbirliğine imtiyazlı ortaklığı öne çıkaracağı gerekçesiyle temkinli yaklaşmıştır. Buna rağmen, müzakere sürecindeki tikanıklık ve iki taraf için de yol açtığı maliyetler tarafları alternatif ilişki sürecine itmiştir. Türkiye’de özellikle Avro krizinin ardından AB dış politikasına verilen değer az olmuştur. AB’nin Kuzey Afrika’daki, Kafkasya’daki, Orta Asya’daki ve Orta Doğu’daki rolünün zayıf olduğu düşüncesi hakimdir. Yine de, Türk dış politikasında, ağırlıklı olarak ticari ilişkiler ve kişisel bağlantılar üzerine kurulu olan komşularla sıfır sorun stratejisinin sınırlarına gelindiği anlaşıldığı ve Arap Baharı’nın etkilerinin Türkiye’nin sınırlarında yoğun şekilde hissedildiği için güvenlik yeniden Türkiye’nin temel kaygılarından biri olmaya başlamıştır.³⁶⁰

AB’ye göre, uluslararası alanda herhangi bir sorunun çözümü için diplomatik ve ekonomik araçların kullanılması en iyi ve meşru yoldur. Bir başka deyişle, sert güç yerine yumuşak güç daha tercih edilir olmalıdır. Bu, AB’nin ve üyelerinin dış politika hedeflerine ulaşmada hiç güç kullanmayacakları anlamına da gelmemektedir.

³⁵⁹ Tarık Oğuzlu, “Turkey and Europeanization of Foreign Policy”, **Political Science Quarterly**, Cilt 125, Sayı 4, 2010-2011, ss. 659,660.

³⁶⁰ Katinka Barysch, “Why the EU and Turkey Need to Coordinate Their Foreign Policies?”, **Carnegie Endowment**, 31.08.2011, <http://carnegieendowment.org/2011/08/31/why-eu-and-turkey-need-to-coordinate-their-foreignpolicies/8kso>, (Erişim: 31.08.2011).

Önemli olan, sert gücün son çare olarak kullanılmasının sağlanmasıdır. Türkiye'nin AB öncülüğündeki uluslararası eylemlere katılımı, Avrupa normlarının dış politika yapımcıları tarafından dikkate alındığını gösterse de, Türk dış politikasının Avrupalılaşması Türkiye'nin stratejik çıkarları tarafından şekillendirilmektedir. Hükümet ve askeri yetkililer, AB ile ortaklık konularının Türkiye'nin stratejik çıkarlarının zarar gördüğünü düşündüklerinde ve AB'nin Türkiye'yi eşit bir ortak olarak tanımadığını düşündüklerinde AB ile ortak kararlar almaktan kaçınma eğilimi taşımaktadırlar. Soğuk Savaş'tan itibaren AB güvenlik kültürü 'yumuşak yönetim', 'ortak güvenlik pratikleri', 'askeri olmayan eylemlere ihtiyaç' etrafında şekillenmiştir. Türkiye'nin güvenlik kültürü ise iç ve dış aktörlerden gelen tehditlere dayalı bir realist bakış açısına dayanmıştır. İki güvenlik kültürünün farkı 1999'dan sonra azalma eğilimi taşımaya başlamışsa da, 2007'den sonra bu farklılıkta yeniden bir artış gözlemlenmiştir.³⁶¹

VI. DEĞERLENDİRME

AB'ye üyelik süreci, Türkiye'de ordunun dış politikadaki etkisini biçimlendirme bağlamında değerlendirilebilmektedir. Çünkü bu etkideki değişim, AB'nin Türkiye'deki dönüştürücülüğünün somut yansımalarından biri olmuştur. Türkiye'nin AB ile ilişkilerinin düzeyinin artması, taraflar arasındaki etkileşimin yoğunluğunu belirleyen bir husus olmuştur. Ordunun dış politikadaki etkinliği de ilişki düzeyinin artmasıyla birlikte değişim sergilemiştir. Türkiye ile AB arasında uyum sağlanması beklenen bir alan olan dış politikada, ordunun konumu da uyum düzeyine işaret eden bir kıstas olmuştur. Sivil-asker ilişkilerinde askerin ikincil konuma yerleştirilmesi bu düzeyin yüksekliğine işaret etmiştir. Fakat dış politika alanında askerin etkinliğinin devam etme eğilimi taşınması, bir başka deyişle ordunun ve askeri yöntemlerin dış politikada kullanımının devam etmesi Türkiye'nin kendine özgü dış, güvenlik ve savunma politikasına işaret etmiştir.

Bu bölümde AB'de sivil-asker ilişkileri, askeri terşkilatlanma modeli ve bu modelin Türkiye'ye yansımaları incelenmiştir. AB Konseyi'nin Türkiye İlerleme Raporları irdelenmiş ve Türkiye'deki kurumsal yeniden yapılanma ve uygulamadaki

³⁶¹ Meltem Müftüler-Baç, Yaprak Gürsoy, "Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy? An Addendum to the Literature on EU Candidates", **Turkish Studies**, Cilt 11, Sayı 3, 2010, ss. 410-416.

değişiklikler ordunun siyasetteki etkisi bağlamında ortaya koyulmuştur. Türkiye'nin, Ulusal Programlarda öngörülen reformları ne derece yerine getirdiği, ordunun dış politika kararlarındaki etkin konumunda nelerin değiştiği, bu yönde gerçekleştirilen hukuki düzenlemeler, hukuki düzenlemelerin uygulamaya ne derece yansıdığı açıklanmaya çalışılmıştır.

AB'nin yoğun etki sürecinde Türkiye'nin, ulusal bütünlüğün korunması, terörle mücadele gibi güvenlik konularının ağırlaşması gibi koşullar nedeniyle, temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesine dönük hukuki reformlar hızlandırılmış olsa da, bir ikilemle karşı karşıya kaldığı görülmüştür. Bu ikilemin yansımaları da 2007 yılı sonrasındaki dış politikasına ve uygulamalarına yansımıştır. Türkiye, AB ile dış politika adaptasyonu bağlamında stratejik ve araçsal ilgi alanlarının temelinde bir yol izlemiştir. Bir başka deyişle, Türkiye Avrupa normlarını dış politika yapımında dikkate alıyor görünse de, Türk dış politikasında 'Avrupalılaşıma' adeta Türkiye'nin stratejik çıkarları tarafından şekillendirilmiştir. Türkiye'nin, AB ile ortaklık konularında stratejik çıkarları açısından zarar gördüğünü düşündüğünde, AB ile ortak kararlar almaktan kaçınma eğilimi taşıdığı görülmüştür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE FARKLI DIŞ POLİTİKA ALGILAMALARI

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 1990'lı yılların ulusal ve uluslararası güvenlik sorunlarının dönüşüm geçirmesinin ardından Türkiye, ordunun etkinliğinin zayıflaması ve dış politika alanındaki ağırlığının azalması sürecini yaşamış, ABD ve AB ile ilişkilerini yeniden şekillendirmek durumunda kalmıştır. Bu yeniden şekillenmede AB ile Türkiye arasında askeri güvenlik ve tehdit algılarında fark bulunduğu ortaya çıkmıştır. 1990'lardan beri ulusal varlıklarına ve bütünlüklerine yönelik askeri tehdit yaşamayan birçok Avrupa ülkesi, askeri gücünü uluslararası görevler çerçevesinde kullanmaya başlamıştır. Avrupa ülkelerinde askeri faaliyetler güvenlikten ziyade siyasi alana girmiş, ağırlıklı olarak da ülkeler ve sivil-askeri aktörler arasında karşılıklı işbirliği ve koordinasyon ile yürütölme eğiliminde olmuştur. Bir başka deyişle, faaliyetler işbirliği ve koordinasyon mekanizmaları ile adeta uluslararasılaşmıştır. Yakın çevresinde uluslararası krizler ve terör sorunu olduğu sürece, Türkiye'de ise sivil-asker ilişkisi hep yeniden ulusallaşma eğilimini içerisine barındırmıştır. Oysa Avrupa'da güvenlik meselesi çeşitli siyasi parti gruplarında, çeşitli düzeylerde tartışılmakta ve güvenliğin hangi araçlar ve yöntemlerle sağlanması gerektiği hususunda tanımlar ve öneriler geliştirilmekte, bu doğrultuda güncellemeler yapılmaktadır. Dolayısıyla bu durum da, Türkiye'de sivil-asker ilişkisinin ulusallaştığı noktada, Türkiye-AB ilişkilerinin gündemine farklı dış politika algılamalarını getirebilmektedir. Bu bölümde, AB düzeyinde, siyasi parti gruplarından AB kurumlarının raporlarına kadar uzanan farklı dış politika algılamalarını, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikalarını ve bu farklılığı besleyen terörle mücadele yöntemlerini yansıtan somut bulgular gösterilmeye çalışılmıştır.

I. DIŞ POLİTİKADA GÜVENLİK: TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ ARASINDA DIŞ POLİTİKA VE TERÖRLE MÜCADELE ALGILAMALARI

Türkiye ile AB arasındaki dış politika algılarının farkları incelenirken, öncelikli olarak hangi düzeyde bir incelemenin yapılacağını ve algılamadan kastın ne olduğunu ortaya koymak gerekmektedir. Bu tez çalışmasında, birey, devlet ve sistem düzeylerinin oluşturduğu uluslararası analiz düzeylerinden devletler düzeyinde bir inceleme yapılmıştır. Dolayısıyla, devletlerin tutum, davranış ve politika yapımlarında sadece dış koşulların etkisi değil, iç koşulların etkisi de göz önünde bulundurulmuştur. Savaşlar, çatışmalar, ittifaklar, diplomatik eylem ve manevralar, ulusal ideolojiler, kamuoyu, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar göz önünde bulundurulan iç koşullardandır.³⁶² Algılar ulusal ve uluslararası çıkarların ne olup olmadığını, hükümet tercihlerini, dış politika tepkilerini, siyasi ve askeri hedeflerini, eylemlerini, devletler arasındaki işbirliğini, koordinasyonu ve süreçlerini, tehdit tanımlamalarını şekillendiren ve yönlendiren görüş biçimidir. Hangi koşulların devletleri hangi eylemlere sürüklediğinin açıklanmasında temel belirleyicidir. Uluslararası alanda bir devletin elde ettiği güç, kapasite ve nüfuz ile nitelik kazanmaktadır ve de siyasi, ekonomik ve sosyal değerlerden beslenmektedir. Ortak algılar tehdit ve güvenliksizlik karşısında devletleri işbirliğine, ittifaka ve ortak strateji geliştirmeye iterken, algı farkları devletler arasında tehdit ve güvenliksizlik yaratmaktadır. Müttefik konumundaki ülkelerde iç istikrar, ideolojik yakınlık ve benzerlik, ortak ekonomik değerler aralarındaki koalisyonu artırmaktadır.³⁶³ Algıların, ortak olduğu noktada yarattığı ittifaklar devletler arasında AB ve NATO gibi örgütlenmelere zemin hazırlamaktadır. Algıların, ortak olmadığı noktada ise ayrılıklar oluşmaktadır. Algıların ortak olmadığı noktada girilen ittifaklar ise ancak stratejik çıkarların zorlamasıyla mümkün olabilmektedir. Bu bölümdeki tartışma konuları, çerçevesi sunulan algılama niteliği ile ele alınmıştır.

³⁶² Kalevi Jaakko Holsti, **International Politics: A Framework for Analysis**, Prentice-Hall, New Jersey, 1972, ss. 17,18.

³⁶³ Holsti, ss. 112,113.

A. Dış Politika Algılamaları

Türkiye ile AB arasında uluslararası alandaki politika algılamalarına değinirken, dış politika ve (terörle mücadelede somutluk kazanan) güvenlik politikası olmak üzere, ele alınması gereken iki temel boyut bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu iki boyut ele alınırken AB üyeliğine aday bir ülke olarak Türkiye tek başına, Türkiye'yi üye ülke olarak kabul edecek ve 2013 yılı itibariyle 28 üye ülkeden oluşan AB bir bütün olarak karşı karşıya getirilmektedir. Bu noktada, her ne kadar AB'nin kendi içinde, üye ülkeler arasında dış politika alanında iç uyum sergilenemeyebiliyor ve ayrışmalar yaşanabiliyor olsa da, dış politika alanında uyulması beklenen AB temel ilkeleri, stratejileri, kararları ve kullanılan araçları üzerinden değerlendirme yapıldığı vurgulanmalıdır. İki taraf arasında dış politika algılamaları gösterilirken, AB'nin algıları uluslararası ve bölgesel yansımaları barındıran ortak dış ve güvenlik politikaları üzerinden, Türkiye'nin algıları da dış politikasının ve terörle mücadele politikasının uluslararası ve bölgesel düzeyleri üzerinden açıklama yapılmaktadır.

1. Avrupa Birliği'nin Dış Politika Algılamaları

AB'nin dış politika algıları incelenirken, üye ülkelerin üzerinde uzlaştığı ve işbirliğine, koordinasyona gittiği ODGP ile AGSP öne çıkmaktadır. Öncelikle, bu politikaların oluşturulup yürütülmeye çalışıldığı zeminin, Türkiye'dekinden farklı olduğu tespitini ortaya koymak gerekmektedir. 2000'li yıllar süresince ve 2010'lu yılların başında AB üyesi hiçbir ülke doğrudan toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit altında kalmamıştır. Bu nedenle de, 'ülke savunması' konusu AB açısından adeta güncelliğini kaybeden bir mesele haline gelmiştir. Bahsedilen zaman diliminde güncel olan meseleler ise 'terörle mücadele, kriz yönetimi, barışı sağlama ve koruma, kurtarma, istikrar sağlama, polis işleri vb.' konular olmuştur.³⁶⁴ Bu noktaya gelişin köklü bir geçmişi vardır. Avrupa tarihinde, çatışmaların önlenmesi için kurulan en önemli bütünleşme hareketleri arasındaki en iyi örneği AB oluşturmaktadır. AB'nin kurulmasında, Avrupa ülkelerinin temel motivasyon kaynağı olarak 'güven ve

³⁶⁴ Galym Zuhssipbek, "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Tanımı ve Düşünsel Arkaplanı", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 5, Sayı 19, 2009, ss. 73,74.

güvenlik sorunu' yer almıştır. Avrupa'da birliğin kurulmasıyla ülkelerin birbirlerini tehdit etme, çatışma olasılıklarının ortadan kaldırılması ve farklılıklarını ya da karşı karşıya kaldıkları sorunları güç kullanarak çözmelerinin engellenmesi amaçlanmıştır. Amacın yerine getirilmesi için ülkelerin önüne tam üyelik vizyonu verme, bölgesel politikalara dahil etme, siyasi işbirlikleri kurma, mali yardımlarda bulunma gibi dış politika araçları koyulmuştur. Bu sayede de işgal edilme riski ve bu yönde tehdit olasılıkları ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bir başka deyişle, AB'nin kendi kurumsal hedefinin dillendirildiği şekliyle, Batı'dan Doğu'ya bir barış, refah ve istikrar alanı yaratılmaya çalışılmıştır. AB'nin bu amaç doğrultusundaki eylemlerinin özellikle 1992 yılındaki Maastricht Antlaşması'ndan sonra artıp çeşitlenmesi, Soğuk Savaş koşullarından Soğuk Savaş sonrası koşullara geçen bir Avrupa bütünleşmesini yansıtmıştır.³⁶⁵

Soğuk Savaş sonrası koşulların başlangıcında imzalanan Maastricht Antlaşması, AB üyesi ülkeleri ortak değerler, temel çıkarlar ve bağımsızlık etrafında işbirliğine sevk edip, bunu koruma; AB'nin ve üye ülkelerin güvenliğini güçlendirme; BM Şartı, Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartı ilke ve hedefleri doğrultusunda barışı koruyup uluslararası güvenliği sağlamlaştırmaya; uluslararası işbirliğini geliştirip yaygınlaştırmaya, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı ve temel özgürlükleri geliştirip sağlamlaştırmaya hedeflerini barındırmıştır.³⁶⁶ Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte hem Avrupa hem de Türkiye ulusal ve uluslararası düzeylerde yeni ve beklenmedik tehditlerle yüz yüze kalmıştır. Anti-demokratik yönetim sistemleri, ekonomik krizler, uluslararası terörizm, etnik çatışmalar, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, organize suçlar, devletlerin yönetişim sorunu, hukuk ve insan hakları ihlalleri ulusal, bölgesel ve uluslararası nitelikte önde gelen tehditlerden olmuştur. Bu tehditlerle mücadele arayışları AB'yi, Maastricht Antlaşması'nda da öngörüldüğü üzere, ortak dış politika yöntemlerini geliştirme ve çeşitli dış politika araçlarını kullanma sürecine sevk etmiştir.³⁶⁷ Özellikle 11 Eylül terör eylemlerinin ardından uluslararası suçlarla mücadele, AB

³⁶⁵ Fraser Cameron, **An Introduction to European Foreign Policy**, Routledge, New York, 2007, ss. 173,174.

³⁶⁶ "Treaty on European Union (The Maastricht Treaty), Maastricht, 7 February 1992; Title V: Provisions on a Common Foreign and Security Policy", Christopher Hill, Karen E. Smith, **European Foreign Policy Key Documents**, London, Routledge, 2000, s. 153.

³⁶⁷ Cameron, ss. 173,174.

düzeyinde önemli yer tutan bir hedef haline gelmiştir. 1970’lerin ortasında Avrupa Topluluğu her ne kadar uluslararası suçlarla mücadeleyi hedef olarak koymuşsa da, 11 Eylül 2001 bu mücadeleye yeni boyutların eklendiği zaman olması açısından kırılma noktasını meydana getirmiştir. Hatta 21 Eylül 2001’de AB Konseyi bir toplantı düzenleyerek 11 Eylül terör eylemlerini tartışmış ve yeni bir eylem planını kararlaştırmıştır. Bu plan kapsamında AB açısından ilklerden birini, AB düzeyinde bir terör örgütü listesi hazırlamak oluşturmuştur.³⁶⁸

2001 yılında kabul edilen Gothenburg Programı ve 2003 yılında kabul edilen Avrupa Güvenlik Stratejisi bu sürecin yakın geçmişteki ürünlerinden olmuştur. Gothenburg Programı şiddete dayalı çatışmaların önlenmesi için kabul edilmiştir. Programın barındırdığı temel noktalar, çatışmaların önlenmesine dönük eylemler için siyasi önceliklerin belirlenmesi, çatışmalar karşısında erken-uyarı, eylem ve politika bütünlüğünün sağlanması, çatışmaların uzun ve kısa vadeli çözümlerine dönük araçların geliştirilmesidir. Ayrıca, çatışmaların önlenmesi için ülkeler ve ilgili diğer kurum ve kuruluşlar arasında ortaklık ilişkisinin inşasıdır. AB, tarihinde ilk defa küresel güvenlikle ilgili bir resmi belge hazırlamıştır. O da ‘Avrupa Güvenlik Stratejisi’dir. Strateji, uluslararası güvenlik sorunlarının ‘çoktarafılık’ ilkesi göz önünde bulundurularak çözülmesi ve yoksulluk, eğitimsizlik, anti-demokratik yönetimler gibi güvenlik sorunlarına yol açan faktörlerin kaynağına inilmesi üzerine odaklanmıştır. Bunun paralelinde ‘önleyici müdahale’ ortaya çıkmıştır. Bir başka deyişle, askeri olanaklara dayalı sert güç, siyasi, ekonomik, sosyal olanaklara dayalı yumuşak güç yanında arkaplana atılmıştır.³⁶⁹

Bu, sert gücün kullanılmayacağı anlamına gelmemektedir. Soğuk Savaş’ın bitişi ile birlikte zamanla, uluslararası koşulların gerektirmesiyle sert güç kullanımına da ihtiyaç duyan AB, özellikle Balkanlar’da yaşadığı savaş deneyimi ile güvenlik alanında işbirliğini artırmaya çalışmıştır. AB, kendi kıtasında olan bir savaşı çözüme kavuşturma konusunda aktif bir rol oynayamamanın eksikliği ile siyasi bütünleşme zayıflığını gidermeye ağırlık vermiştir. AB’ye uluslararası krizlerle mücadele etme potansiyeli kazandırmak ve bu sayede uluslararası alandaki rolünü artırmak amacıyla

³⁶⁸ Birgül Demirtaş-Coşkun, “EU’s New Position in the International Order: From Regional to Global Power”, **Perceptions**, Spring 2006, s. 70.

³⁶⁹ Javier Solana, 12 December 2003, “A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy,” <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, (Erişim: 25.08.2011); Cameron, ss. 174-176.

üye ülkeler 1997’de Amsterdam Antlaşması’nı imzalamıştır. Ardından da 1998’de İngiltere ve Fransa’nın öncülüğünde, AB ile NATO arasında işbirliğini öngören St. Malo Zirvesi düzenlenmiştir. Amsterdam Antlaşması ile insani misyonları, kurtarma faaliyetlerini, barışı koruma çabalarını ve kriz idaresini kapsayan Petersberg Görevleri tanımlanmıştır. 1999’daki Helsinki Zirvesi’nde de Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası uygulanmaya başlanmıştır. 2003 yılına kadar da, insani yardım, kurtarma, barışı koruma, kriz yönetimi gibi işlevler üstlenecek 60.000 askerlik bir gücün oluşturulması kararlaştırılmıştır.³⁷⁰ AB’nin askeri kapasitesini geliştirmeye dönük önemli bir başka adım da Avrupa Savunma Ajansı’nın kurulması olmuştur. Ajans, AB üyesi ülkelerin, ortak güvenlik ve savunma politikası kapsamında kriz yönetimi ve operasyonları bağlamında savunma kapasitelerini geliştirmelerine yardımcı olmayı ve aralarında güvenlik politikaları ile ilgili fikir payşamına zemin hazırlamayı hedeflemiştir.³⁷¹

AB dış politikasını ‘işbirliğine dayalı güvenlik’ modeli zeminine oturtmak mümkündür. Bu modelin şu dört ayağı bulunmaktadır: İlk ayak, normativizmdir. Normativizm, askeri güç kullanımının sivil normlarla kontrol edildiği ve uluslararası hukuk kurallarınca tanımlandığı koşullara karşılık gelmektedir. Şiddete dayalı çatışmaların şiddete dayanmayan eylemlere döndürülmesi hedeflenmektedir. İkinci ayak, uygunluktur. Bu ayakta, toplumda; küreselleşmenin, karşılıklı bağımlılığın, bağımsızlık kaybının takip edilmesi gerektiği öne çıkarılmaktadır. Üçüncü ayak da kapsayıcılıktır. Kapsayıcılık, meseleler karşısında askeri ve sivil güç unsurlarının birlikte kullanılmasına işaret etmektedir. Dördüncü ve son ayak ise çok düzeyli yönelimdir. Bu ayak, ulusal, uluslararası ve ulusaltı aktörlerin ayrımı ve güvenlik konularında ona göre hareket edilmesini kapsamaktadır.³⁷²

Aralık 2009’da gerçekleştirilen AB Zirvesi’nde 2010-2014 dönemi için hazırlanan Stockholm Programı kabul edilmiş, bu sayede AB’ye uluslararası bir aktör olduğu önkabulü ile iç güvenlikle ilgili yeni bakış açıları kazandırılmaya çalışılmıştır. Bir başka deyişle, AB iç güvenliği dışsallaştırılmıştır. AB iç güvenliğinin dışsallaştırılması dört temel faktöre dayandırılmıştır. İlki, AB’nin iç güvenlik hedeflerinin dış ilişkiler stratejisi ile bütünleştirilmesidir. İkincisi, üçüncü

³⁷⁰ Demirtaş-Coşkun, s. 72.

³⁷¹ Demirtaş-Coşkun, s. 73.

³⁷² Hans-Georg Ehrhart, “What model for CFSP”, **Challiot Papers**, No:55, 2002, ss. 18,19.

lkelerle, yani AB yesi olmayan ülkelerle işbirliğidir. cs, AB yesi olmayan ülkelerde kapasite artırımına çalışılmasıdır. Dördüncüsü, uluslararası örgütlerle ortak çalışmalar yrtlp, ortak faaliyetler yapılmasıdır. Bu faktörlerden de anlaşılabileceği üzere, Stockholm Programı i güvenlik hedefleri ile dış politika stratejisini bağdaştırıp, güçlü bir dış politika stratejisinin i güvenlik hedeflerini de sağlayacağını ngrmştır. Program, i güvenlikle bağlantılı olarak, tanımlanan faktörlerden ncsn yerine getirmek için coğrafi öncelikleri de belirlemiştir. Buna göre, organize suçlar ve yolsuzluk konuları bağlamında Batı Balkanlar’a; hukukun üstünlüğü, yasama ve yolsuzlukla mücadele konuları bağlamında Avrupa Komşuluk Politikası’na dahil ülkeler; sınır ve g kontrolü, sınır aşan suçlarla mücadele bağlamında Karadeniz lkeleri; sınır kontrolü, uyururucu trafiği ile mücadele bağlamında Akdeniz lkeleri; uluslararası suçlar ve yine uyururucu trafiği konularında Batı Afrika lkeleri, dış politika stratejisinin i güvenliği etkileyen bölgesel öncelikleri olarak tanımlanmıştır.³⁷³

Genel olarak bakıldığında, Avrupa’da güvenliğin hem sosyal hem de savunma boyutlarının olduğunu görmek mümkündür. Sosyal güvenlik bağlamında mali ve ekonomik çıkarların, vrenin, kültür ve dilin, sağlığın korunması ve fiziksel güvenliğin sağlanması hedeflenmektedir. Kontrolsüz g, organize suçlar, AB’nin komşu bölge ve ülkelerindeki istikrarsızlıklar, başarısız devletler, küresel karışıklıklar, yoksul nüfus ve terörizm de AB için tehdit kaynağı olarak sıralanmaktadır.³⁷⁴

2. Türkiye’nin Dış Politika Alęulamaları

Türkiye uluslararası alanda jeostratejik konumu ve dış politika uygulamaları ile yakın çevresi üzerinde nüfuz sahibi bir bölgesel g olarak değerlendirilebilir. AB de Türkiye’yi önemli bir bölgesel aktör olarak tanımlamakta ve Orta Doğu’da önemli

³⁷³ Jörg Monar, “The EU’s Externalisation of Internal Security Objectives: Perspectives after Lisbon and Stockholm”, **The International Spectator**, Cilt 45, Sayı 2, 2010, ss. 26-35.

³⁷⁴ Malcolm Anderson, “Internal and External Security in the EU: Is There Any Longer a Distinction?”, **The Changing Politics of European Security**, Ed. Stefan Ganzle, Allen G. Sens, Palgrave Macmillan, New York, 2007, s. 36.

bir diyalog aktörü konumunda görmektedir.³⁷⁵ Türkiye’de istikrarın varlığı, komşu ülkelerde de istikrarı teşvik eden bir olgu olarak kabul edilebilmektedir. Türkiye’nin çevre ülkelerle işbirliği ve uyum üzerine kurduğu ilişkilerin o çevrede güvenliğin sağlanmasına zemin hazırladığı öngörülmektedir. Bunun aksine, eğer düşmanlık ve çatışma üzerinden bir ilişki ağı kuruluyorsa, çevrenin tehlikeli bir hal alabileceği tahmin edilebilmektedir. Türkiye, askeri gücüyle Avrupa ülkeleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Uluslararası alanda barış operasyonlarına aktif olarak katılan bir ülkedir. Orta Doğu gibi, istikrarsızlıkların uzun vadeye yayıldığı bölgelerde Türkiye, bölge ülkelerince benimsenmesi ve uygun koşulların sağlanması durumunda, AB hedeflerinin hayata geçirilmesine zemin hazırlayabilecek bir aktör olma potansiyeli de taşımaktadır. Dış, güvenlik ve savunma politikalarında Türkiye ile AB arasında işbirliği, Türkiye’nin AB’nin önceliklerine ne derece önem verdiği ve dış politika uygulamalarına yansıttığı ile ilgilidir. Bir başka deyişle, iki taraf arasındaki işbirliği derecesi ile ilgilidir. Türkiye, kendi dış politika algılarının gerektirmesi üzerine AB ile işbirliğinin zayıf olduğu konu ve zamanlarda ya da AB’nin dış politika uygulamalarını kendi uygulamalarına yansıtmadığı koşullarda sorun çözen değil, sorun yaratan bir aktör haline gelebilmektedir. Bu noktada, bölgesel bir güç olarak tanımlanan Türkiye’nin, dahil olmaya çalıştığı bir bölgesel bütünleşmeye ne derece bağlanıp bağlanmadığının tespiti önemli bir hal almaktadır. Türkiye AB’den bağımsız bir ortak konumunda da kalabilir. Avrupa’nın parçası olarak konumlanmış bir Türkiye’nin, AB politikalarının şekillenmesine yardımcı olacağı düşünülebilir. AB’nin istediği de aslında budur. Türkiye ise AB içinde ve karar alma mekanizmasında söz sahibi olan bir yer alma beklentisi taşımaktadır.³⁷⁶

2002 sonrasında Türk dış politikasındaki aktivizm, Türkiye ile AB arasında stratejik işbirliği geliştirilmesinin yararlı olacağı düşüncesini doğurur nitelikte olmuştur. Bu sayede iki taraf arasında, politikalar üzerindeki ayrılık noktalarının azaltılabileceği düşünülmüştür. 2009’da yürürlüğe giren Lizbon Anlaşması’ndan sonra kurulan siyasi ve stratejik diyalog mekanizması, Türkiye Dışişleri Bakanlığı ile

³⁷⁵ Council of the European Union, “Annual Report from the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy to the European Parliament on the Main Aspects and Basic Choices of the CFSP”, Belgium, 2010, s. 17.

³⁷⁶ Svante Cornell, Gerald Knaus, Manfred Scheich, “Dealing with a Rising Power: Turkey’s Transformation and Its Implications for the EU”, CES, 2012, <http://thinkingeurope.eu/sites/default/files/publication-files/livret-ces-turkey.pdf>, (Erişim: 30.10.2012), ss. 15,16.

AB Dış Politika Yüksek Temsilciliği'nin üst düzey katılımıyla yılda birkaç kez toplantı yapılması üzerinden işbirliğini artıracak bir araç olarak görülmüştür. Bu olmadığı takdirde, Türkiye ile AB arasında “veto noktaları”³⁷⁷ ile karşılaşılma olasılığının yükselmesini bekleme gereği doğmuştur. 2004 yılına kadar Türkiye, AB Zirveleri'ne katılım için davet alırken, bu yılda GKRY'nin AB üyesi olmasıyla birlikte uygulama kaldırılmıştır. Türkiye'nin üyelik müzakerelerinde dış politika faslının bloke edilmesi, dış ve güvenlik politikaları bağlamında Türkiye ile AB arasında daha yapıcı ve kurumsal olmayan stratejik diyalog mekanizmalarının kurulmasını pek de mümkün kılamamıştır. Türkiye'nin böyle bir mekanizma ile dış ve güvenlik politikası alanında işbirliğine daha yatkın hale getirilmesinin güvence altına alınabileceği fikrinin de geçerliliği tartışmalı hale gelmiştir. Ayrıca, dış ve güvenlik politikaları bağlamında kurumsal olmayan işbirliği planları da AB ile aday ülkeler arasında bir uyum sağlayacak potansiyele sahip olamama riski taşımıştır. Bu noktada, üye ülkelerin dahi dış ve güvenlik politikasında işbirliği ve ortaklık sıkıntısı yaşadığı koşullarda, bunu üye olmayan ülkelere beklemenin yerindeliği göz önünde bulundurulması gereken bir husus olmuştur.³⁷⁸

Bu koşullar altında, uluslararası alanda Türkiye'nin politikalarının Avrupa politikalarına en fazla yaklaştığı noktada ‘komşularla sıfır sorun’ politikasının yer aldığı görülmüştür. Bu noktada, Türk dış politikasının 2002-2013 yılları arasındaki fikri kurgusunun sunulması, Türkiye'nin dış politika algısını ve dış politika alanında hangi gücü kullandığının gerekçesini göstermek için yararlı olacaktır. AKP hükümetleri döneminde Türkiye'nin dış politika stratejisi, 2002'de Başbakanlık Başdanışmanı ve 2009'da da Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu'nun ‘Stratejik Derinlik’ adlı çalışması üzerine inşa edilmiştir. Bir başka deyişle, dış politikanın kuramsal çerçevesini ve algı kaynağını ‘Stratejik Derinlik’ meydana getirmiştir. Bu hükümetler döneminde Türk dış politikası, AB'ye üye olma; ABD ile iyi ilişkiler geliştirme; bölgesel işbirliklerini güçlendirme; güvenlik ile özgürlük arasında denge kurma; ‘komşu ülkelerle sıfır sorun’ söylemi üzerine oluşturulmaya çalışılan bir ortamda bu ülkelerle iyi ilişkiler kurma; diplomasiyi yakın çevresinde refah, istikrar

³⁷⁷ Bilgi için bkz. Tanja A. Börzel, Thomas Risse, “When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change”, **European Integration Online Papers**, Cilt 4, Sayı 15, 2000, ss. 1-20.

³⁷⁸ Atila Eralp, Zerrin Torun, “Europe as Seen from Turkey: From a Strategic Goal to an Instrumental Partnership?”, **Perspectives**, Cilt 20, Sayı 2, 2012, ss. 96-98.

ve güvenliği güçlendirecek şekilde kullanma; proaktif, çok boyutlu, tamamlayıcı ve sonuç odaklı politikalar yürütme; durağan diplomasiden ritmik diplomasiye geçme gibi unsurlarla yönetilmeye çalışılmıştır. Dış politika ağırlıklı olarak tarih, kültür ve ideoloji öğeleri üzerine kurulmuştur. Bunu da AKP hükümetlerinin, Orta Doğu’da önceki dönemlere nazaran daha etkin bir Türkiye görmek istemelerine dayandırabilmek mümkündür. Türkiye’nin böyle bir etkinliği, uluslararası alanda ABD öncülüğünde artan realist politikalar ve uygulamalar arasında gerçekleştirmesi beklenmiştir. AB ile ortaklık kapsamında, bu politika ve uygulamaların dengede tutulması önemli olmuştur. Orta Doğu ülkelerinin yaşadıkları uzlaşmazlık konularıyla ilgilenip, aralarında arabuluculuk ve kolaylaştırıcılık rolü üstlenmesi Türkiye’yi bölgeye biraz daha yaklaştırmıştır.³⁷⁹ Türkiye, ekonomik ilişkiler geliştirdiği ülkelerle siyasi uzlaşmazlıklar yaşasa da sorunları diyalogla çözme seçeneğini saklı tutmuştur. Siyasi sorunlar yaşasa da sorun yaşadığı ülkelerle ilişkisini tamamen koparmayabilmiştir.

‘Stratejik Derinlik’, havza politikaları kapsamında Türkiye-AB ilişkilerini diplomatik ve siyasi ilişkiler, ekonomik ve sosyal analiz, hukuki analiz, stratejik analiz, medeniyet ve kültür dönüşümü düzlemlerinden oluşan bir inceleme yöntemi ile ele almıştır.³⁸⁰ Bu analiz çerçevesi diplomatik ve siyasi ilişkiler düzleminde AB dış politikasındaki bölgesel tercihlerle Türkiye’nin bölgesel politikaları arasında sorun potansiyeli olduğunu ortaya koymuştur. Türkiye’nin Orta Doğu, Balkanlar, Kafkaslar ile ilgili tercihleri ve AB’nin ilgili dış politika tercihleri arasındaki gerilimi, Türkiye’nin odaklanması gereken bir husus olarak görmüştür. 2000’li yılların başına kadar Türkiye’nin daha çok ABD ile uyumlu politikalar sürdürdüğünü belirtmiş, sonrası için küresel ve bölgesel tercihlerin AB politikaları ile uyumlu hale getirilmesi meselesinin önemine vurgu yapmıştır. Kritik durumların idaresinde Türkiye’nin kendi hareket alanını yaratması gerektiğini de ifade etmiştir.

Stratejik derinlik çerçevesinin stratejik analiz düzleminde, Türkiye ile AB arasındaki sorunların Türkiye’yi ABD’ye bağlı kıldığı, Avrupa merkezli dış politikanın da ABD ve diğer uluslararası aktörlerle ilişkilerin yeniden tanımlanması

³⁷⁹ Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar**, Cilt III, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 404-405; Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

³⁸⁰ Stratejik derinliğin analiz düzlemleri ilgili esere referansla hazırlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Davutoğlu, ss.501-550.

ihtiyacını doğurduğu gözlemi paylaşılmaktadır. Bu düzlemde, Türkiye'nin 2000'li yıllardan itibaren AB ile ilişkilerini ABD ve Rusya dengesinde oluşturup yürütmek durumunda kaldığı savunulmaktadır. Türkiye'nin 2000'lere kadar, bir Avrasya stratejisi geliştirememesi sıkıntısı çektiği ve bunu aşmaya ihtiyaç duyduğu öngörülmektedir. Türkiye'nin Orta Doğu'da yeni politikalar geliştirememesinin ve ABD-İsrail ikilisine bağlı kalmasının Türkiye ile AB'nin ortak bir Orta Doğu stratejisi geliştirmesini de engellediği vurgulanmaktadır. Bunun paralelinde de Türkiye ile AB arasındaki politika farklılıklarının bütünleşme sürecini de olumsuz etkileme potansiyeli taşıdığı tespitinde bulunmaktadır.

Stratejik Derinlik, Türkiye'nin, tarihten gelen köklü bir siyasi ve kültürel birikimi olduğundan hareketle yakın kara, deniz ve kıta havzalarında savunmacı değil, etkin olmasını öngören bir değerlendirmeye sahiptir. Bu havzalara yönelik olarak kendi stratejisini belirleyip, dış ve güvenlik politikalarını, tehdit tanımlamalarını buna göre gerçekleştirmesi gerektiğini savunmaktadır. Stratejik Derinlik, aynı zamanda tarihi ve coğrafi derinliğe dayanan bir analiz çerçevesi olmuştur. Bu çerçeve kapsamında Türkiye'nin Orta Doğu politikası ve dinamikleri de temel inceleme konularından biri haline gelmiştir. Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası alandaki stratejik rekabet ortamının içinde görülmüştür. Orta Doğu, Türkiye'nin, bölgesel rolünü etkileyen ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya'nın bölge politikaları ve bölgedeki yönlendirici güçleri ile karşı karşıya kaldığı bir coğrafya olarak tanımlanmıştır. Bu rekabet ortamında Türkiye gibi bölgesel güçler, bir taraftan yeni etkinlik alanlarına kavuşurken, diğer taraftan da yeni güvenlik sorunları ile karşı karşıya kalabilmiştir. Stratejik Derinlik, Türkiye'yi Orta Doğu'da sadece NATO'nun bir üyesi olarak değil, kendi ulusal stratejilerine de öncelik veren bir bölgesel aktör olarak konumlandırmıştır.³⁸¹ Anahatları sunulan bu öngörüler, Stratejik Derinlik çerçevesinin olumlu yönlerini oluşturmaktadır. Bu çerçevenin bir de eleştirilen yönleri vardır.

Türkiye'nin komşularla sıfır sorun politikasının, dış politika algılamalarını olumsuz etkileyen bir takım yanlış varsayımlara dayandığını ve bunun 2011 yılında net olarak görüldüğünü vurgulayan çıkarımlar da olmuştur. Bir başka deyişle, AB'ye üyelik kriterleri kapsamında ortak ilkeler olması nedeniyle Türkiye ve AB'yi

³⁸¹ Davutoğlu, ss. 396-398.

birbirine yakınlaştırmayı beklenen ‘komşularla sıfır sorun’ politikası, iki tarafta farklı anlayışlar üzerine kurulmuştur. Bu yanlış varsayımlardan ilki, Türkiye’de komşu ülkelerin kendisiyle çatışma yaşamamasının çıkarlarına olmayacağı görüşünün varlığıdır. Bunun temeli, Türkiye’nin o ülkelerle ilişkilerinin iyi olmasına müteakip o ülkelerin de Türkiye ile ilişkilerinin iyi olacağı beklentisine dayanmaktadır. İkincisi, Türkiye’nin sadece komşu ülke hükümetleriyle bağ kurmasına dayalı bir iletişim politikası yürütmeye çalışmasıdır. Adeta, hükümetler ötesinde bir siyasi vizyon geliştirmekten uzak kalmıştır. İran, Libya, Suriye gibi ülkelerde mevcut liderler ile kurulan sıkı bağlar, rejimler halk hareketleri ile tehlike altına girdiğinde zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Üçüncüsü, Türkiye’nin komşu ülkeler arasındaki karmaşık ve uzlaşmazlık içeren ilişkileri adeta görmezden gelmesi durumudur. Bir başka deyişle, Türkiye’nin varsayımı adeta komşu ülkelerin kendi aralarında iyi ilişkilere sahip olduğu fikrine dayanmaktadır. Türkiye’nin bir komşu ülke ile ilişkisini geliştirirken diğeri ile bozulma yaşamayı da söz konusu olabilmektedir. Suriye ve İsrail ile yaşananlar buna örnek olarak gösterilmektedir. Buna rağmen Türkiye’nin, 2011’de başlayan Arap Baharı sürecinin etkileri yansımadan önce Suriye ile stratejik ortaklık ilişkisi geliştirmiş olması, AB’nin, Türkiye’nin bu gibi girişimlerini Suriye, İran gibi ülkeleri uluslararası sisteme döndürme fırsatı olarak değerlendirmesine de yol açmıştır.³⁸² Dolayısıyla AB için önemli olan Türkiye’nin dış politika alanında yarattığı fırsatlardır.

AKP 2002’de iktidara geldikten sonra, Türkiye ‘komşu ülkelerle sıfır sorun’ odaklı bir dış politika yaklaşımı izlerken, Türkiye ile Suriye, Irak, ve terör sorunu arasındaki ilişkilerin çatışma temelinde gelişmesini engellemeyi öngörmüştür. Fakat, Arap Baharı ile birlikte Orta Doğu’da yaşanan gelişmeler Türkiye’nin özellikle Suriye ile ilişkilerini kötüleştirilmiş ve Türkiye’nin komşu ülkelerle sıfır sorun yaklaşımının hassas noktasını açığa çıkarmış, yaklaşımı sorgulatmaya zemin hazırlamıştır.³⁸³ Dolayısıyla da Suriye ile gerginleşen ilişkiler Türkiye ile AB arasındaki dış politika algılamaları arasındaki farkı gösteren bir örnek halini almıştır.

³⁸² Cornell, Knaus, Scheich, ss. 34,35.

³⁸³ Aylin Ünver Noi, “The Arab Spring, Its Effects on the Kurds and the Approaches of Turkey, Iran, Syria and Iraq on the Kurdish Issue”, **Middle East Review of International Affairs**, Cilt 16, Sayı 2, 2012, s. 15.

Arap Baharı süreci de Türkiye için hem güvenlik anlamında hem de dış politika tutarlılığı anlamında bir tehdit unsuru haline gelmiştir.

Türkiye'nin Suriye'yi de içine alan Arap Baharı kapsamındaki tepkisi iki şekilde sonuçlanmıştır. İlki, 'komşularla sıfır sorun' politikasının sarsılmasıdır. İkincisi, Türkiye'nin Orta Doğu'daki nüfuzunun abartılmasıdır. Suriye'den Türkiye'ye göç eden mülteciler 'komşularla sıfır sorun' politikasının adeta sınanmasına yardımcı olan kıstas haline gelmiştir. İran gibi diğer komşu ülkelerle ilişkilerin iyileştirilmesi de Suriye krizinden etkilenmiştir. Bu durum 'sıfır sorun' yaklaşımının ulusal çıkarların tanımlanması ve bu doğrultuda belirlenmiş ilkelerin yürütülmesi çerçevesinde gelişmediğinin de adeta göstergesi olarak yorumlanabilecek duruma gelmiştir. Sonrasında da bu yaklaşımın yerine geçecek daha gerçekçi bir tutuma ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır.³⁸⁴

Bu gelişmelerin paralelinde Türk dış politikasının AB ve üye ülkelerin dış politikasına paralellik düzeyinin giderek azaldığı belirtilebilir. Yaşanan bölgesel meselelerde Türkiye'nin aktif olmaya çalıştığı ve bağımsız bir oyuncu gibi hareket ettiği vurgulanabilecek olsa da, hareketleri daha az tahmin edilir ve zaman zaman da AB ve üye ülkeler ile çatışır bir konuma gelmiştir. NATO'nun Libya'ya yönelik askeri operasyonunda ve Suriye krizinde görüldüğü gibi, Türkiye AB ve üye ülkeler ile birçok konuda ortak çalışmalar yapmaktadır. Fakat bunun nedeni uluslararası alanda paylaşılan ortak değerlerin varlığının ötesinde, o an çıkarlarının işbirliğini gerektirmesi olarak ifade edilebilir.³⁸⁵

3. Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Orta Doğu'da Dış Politika Algılamalarındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

ODGP kapsamında Türkiye, AB bürokratları tarafından, politikalarını AB politikaları doğrultusunda ilerletme yolunda görülmüştür. Ancak AB tarafından Türkiye'nin önüne konulan mesele, ulusal politikalarını ve gerektirdiği uygulamaları AB'nin ortak tutumlarına uyarlaması ve AB düzeyinde alınan yaptırım ve kısıtlayıcı

³⁸⁴ Cornell, Knaus, Scheich, ss. 48, 51.

³⁸⁵ Cornell, Klaus, Scheich, ss. 52, 53.

kararların uygulanmasına katılımının sağlanmasıdır.³⁸⁶ AB'ye göre Türkiye'nin nüfusu, büyüklüğü, coğrafi konumu, ekonomik ve askeri potansiyeli bölgesel ve uluslararası istikrara ve güvenliğe katkıda bulunma kapasitesi sağlayan unsurlardır. AB'ye üyelik hedefinin Türkiye ile komşu ülkeler arasında uzlaşma ilkesi temelinde ikili ilişkileri geliştirmesi beklenmektedir. Türkiye'nin komşu ülkelerle siyasi ve ekonomik ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda, bu ülkelere yönelik AB politikalarının geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bir başka deyişle, Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkileri AB'nin dış politika uygulamaları etrafında şekillenmelidir. Bu düşüncenin karşılanması, AB dış politikasının, geleneksel olarak istikrarsızlıklar ve çatışmalarla sarılı Orta Doğu'ya tam teşekküllü bir şekilde uygulanmasına bağlıdır. Türkiye'nin, komşu ülkeler göz önünde bulundurulduğunda AB dış politikası ile uyumlu seyrinde düşüş gözlemlenebilmektedir. Uyumun yükseltilmesi, AB tarafından, Birliğin dış politika alanındaki ortak pozisyonlarına, yaptırım ve kısıtlayıcı önlem kararlarına Türkiye'nin uyum düzeyinin artırılmasına bağlanmaktadır.³⁸⁷

Türkiye'nin dış politika alanında AB'nin ortak pozisyon ve uygulamalarına katılımını zorlaştıran faktörler bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ekonomik, kültürel ve sosyal kalkınma açısından ihtiyaçları olduğu konusunda karşılıklı olarak artan düzeyde fikir birliğine varılmış olsa da, AB'ye göre bu konuda az gelişme kaydedilmiş ve 2000'lerin ortasından itibaren PKK terörünün yeniden canlanmasıyla güvenlik sorunu yeniden artmıştır. Bu, AB'nin Türkiye üzerinde önemli bir tespittir. Çünkü, bu tespitiyle adeta Türkiye'nin artan güvenlik kaygılarının onu ortak politikalardan uzaklaştırma potansiyeli taşıdığına işaret etmiştir.³⁸⁸

Diğer taraftan, 2011 yılında Türkiye'nin ODGP deklarasyonlarına uyum düzeyinde düşüş görüldüğü de AB tarafından ifade edilmiştir. AB'nin İran, Libya ve Suriye'ye yönelik yaptırım kararlarına Türkiye'nin katılım göstermediğini açıklamasını takiben, Irak ve Bölgesel Kürt Yönetimi ile diyalogun devam ettirilmesi

³⁸⁶ Commission of the European Communities, "Continuing Enlargement Strategy Paper and Report", COM(2003) 676, 05.11.2003, Brussels, 2003, s. 36.

³⁸⁷ Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament", COM(2004) 656, 06.10.2004, Brussels, 2004, s.17.

³⁸⁸ Commission of the European Communities, "Communication from the Commission: Enlargement Strategy Paper ", COM(2005) 561, 09.11.2005, Brussels, 2005, ss. 29, 33.

olumlu açıdan ele alınmıştır. Irak ve Bölgesel Kürt Yönetimi gibi komşularla ilişkilerini normalleştirmek için birtakım çabalar sarfetmesi olumlu karşılanırken, merkezi hükümet ile olumsuz ilişkilerini gözden kaçırmamak gerekmektedir.³⁸⁹ Avrupa Dış Eylem Servisi, Türkiye ile dış politika diyalogunun 2011 yılı itibarıyla, özellikle Suriye konusunda artış gösterdiğine işaret etse de, bu noktada vurgulanması gereken husus, diyalog artışının farklı dış politika algılamalarını ve güvenlik tehditlerini ortadan kaldırmıyor olduğudur. Dolayısıyla da politikaların bu algılar ve tehditler üzerinden kurgulanması beklenmektedir.³⁹⁰

Türk dış politikasının yakın çevrede aktifliğini sürdürmesi, Türkiye'nin AB'ye katılım sürecini tamamlaması ve AB ile koordinasyona destek olması açısından AB için bir artı değer olarak görülmektedir. Türkiye, iki taraf arasında dış politika alanındaki işbirliğini artırmak için çeşitli öneriler geliştirmiştir. Örneğin, göç konusunda düzenleme öngören 'Geri Kabul Anlaşması'nın kabul edilmesi bunlardan biridir.³⁹¹ Türkiye, AB komşuluk politikası alanını da oluşturan yakın çevresinde istikrarı yerleştirmek ve reform hareketlerini desteklemek için önemli bir role sahip bulunmaktadır. Bu noktalardan hareketle AB, Türkiye ile karşılıklı çıkarları korumak adına dış politika alanında siyasi diyalogu geliştirmeye çalışmaktadır.³⁹² Geri Kabul Anlaşması'na AB tarafından verilen önemin nedenlerinden biri de budur. Fakat AB'nin Türkiye'yi Orta Doğu'dan göç kaynağı ülke olarak tanımlaması, Türkiye'nin de buna katılmayıp kendisini hedef ülke olarak görmesi taraflar arasında anlaşmazlık yaratmıştır. Eğer Türkiye anlaşmayı imzalarsa kendisinin kaynak ülke olduğunu kabul etmesi ve göçmenlerin iadesinin de kendisine yapılması gerekecektir.

Türkiye ile dış politika farklılıkları bir yana, AB kendi içindeki farklılıkları da aşmak durumundadır. Bu açıdan Arap Baharı, AB için önemli bir dış politika sınavı haline gelmiştir. AB kurumları için farklı dış politika araçlarını bir araya getirme zorunluluğu doğmuştur. Bu da Türkiye'nin önündeki bir örnek olarak görülebilir. Arap Baharı'na karşı geliştirilen ortak kriz platformları Avrupa Dış

³⁸⁹ European Commission, "Turkey-External Relations, Common Foreign and Security Policy", **Commission Report**, COM(2011) 666, 2011.

³⁹⁰ European External Action Service, s. 7.

³⁹¹ Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Enlargement Strategy and Main Challenges", COM(2010) 660, 09.11.2010, Brussels, 2010, s. 19.

³⁹² Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Enlargement Strategy and Main Challenges", COM(2011) 666, 12.10.2011, Brussels, 2011, s. 18.

Eylem Servisi ve Avrupa Komisyonu arasında Libya, Tunus ve Suriye'deki krize yönelik acil müdahale için bir koordinasyon zemini yaratmıştır. Bu zemindeki ilk somut çalışmalardan biri, AB'nin Güney Akdeniz Özel Temsilcisi olarak Bernardino Leon'un görevlendirilmesi olmuştur. Bu atama AB'nin Arap Baharı'na karşı, koordineli ilk eylemi olma özelliği taşımaktadır.³⁹³

AB, Arap Baharı kapsamında geçiş süreci yaşayan ülkelere, iki zorluğu aşmaları için yardım etme amacı geliştirmiştir. Bunlardan ilki, bu ülkelerde 'derin demokrasiyi' yerleştirmektir. Bunun anlamı sadece yasaların hazırlanması, özgür ve adil bir ortamda seçimlerin yapılması değil, bağımsız bir yargı, özgür bir basın, dinamik bir sivil toplum ve işleyen bir demokrasi için gerekli diğer tüm özellikleri hayata geçirtip sürdürülebilirliğini sağlamaktır. 2012'de faaliyetlerine başlayan sivil toplum örgütlerini güçlendirmek için Komşu Sivil Toplum Olanğı (The Neighbourhood Civil Society Facility) bu amaç doğrultusunda işletilmeye çalışılmaktadır.³⁹⁴

Zorluklardan ikincisi, demokratik bir sistemin yerleştirilmesinin ön koşulu olan sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamaktır. Bunun için ilk odaklanması gereken husus istihdam yaratmaktır. Avrupa Komisyonu bu doğrultuda AB Dışışleri Bakanları'na bir teklifte bulunmuş ve Mısır, Ürdün Fas ve Tunus ile 'Derin ve Geniş Kapsamlı Serbest Ticaret Alanı' oluşturulması yönünde müzakereler yürütölmeye başlanmıştır. Böylece hem giriş yapılabilir bir pazar yaratılmak istenmiş, hem de kişilerin dolaşımı ile ilgili düzenlemelere başlanmıştır. Tunus ve Fas ile 'Göç, Dolaşım ve Güvenlik Diyalogu' başlığı altında yeni bir inisiyatif devreye sokulmuştur. Güvenlik Sektörü Reformu kapsamında çalışan sivil ve askeri uzmanlardan 2010 yılında Libya, Tunus ve Mısır'daki durumun ihtiyaç değerlendirmesini yapacak bir havuz oluşturulmuştur.³⁹⁵ AB'deki dış politika farklarının aşılması ve bu gibi ortak inisiyatiflerin oluşturulması, Türkiye için de AB ile dış politika ortaklığında dikkat etmesi gereken bir koşul olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye ile AB arasında dış politika algılamalarındaki farklılıklar, benzerliklerin ortaklaştırması beklenen politikalarda da görölebilmektedir. Bu, ortak politikaların uygulanmasından anlaşılabilir gibi, AB kurumlarının önde gelen

³⁹³ European External Action Service, ss. 8,9.

³⁹⁴ European External Action Service, ss. 8,9.

³⁹⁵ European External Action Service, ss. 8,9.

aktörlerinin açıklamalarından da anlaşılabilmektedir. Özellikle de AB politikalarının ve ortaklıklarının tartışıldığı platform olan Avrupa Parlamentosu ve parlamentodaki siyasi parti grupları bu açıklamaların zeminini oluşturan kurumlar halini almıştır.

Orta Doğu'daki gelişmeler ve AB'nin bu gelişmelere müdahillliği, Avrupa Parlamentosu'nun hep önde gelen gündem maddelerinden olmuştur. Avrupa Parlamentosu'nda Arap Baharı sürecinden etkilenen Suriye, Bahreyn ve Yemen'in durumu ile ilgili görüşmelerde Dış İlişkiler Komitesi'nin Avrupa Parlamentosu'nun en büyük siyasi parti grubu olan Avrupa Halk Partisi (European People's Party, EPP) Grubu Koordinatörü José Ignacio Salafranca Avrupa Parlamentosu'nun bu ülkeleri demokratikleşmeleri yönünde teşvik ettiğini, Avrupa Komisyonu'nun da Orta Doğu ve Körfez ülkelerinde ve bu ülkelerdeki sivil toplum hareketlerinde mali yardım programları aracılığıyla istikrar ve kalkınma etkisi yaratacak desteği vermesi gerektiğini belirtmiştir. Şiddetin reddedilmesini, demokrasi taraftarları ve sivil toplum ile diyalogun geliştirilmesini, temel siyasi ve ekonomik reformların yapılmasının demokratik bir rejime ve insan haklarına saygı ilkesine geçişin temel unsurları olduğunu ifade etmiştir. Avrupa Halk Partisi Grup üyeleri bu temel unsurlara önem vermiş ve bu önemi vurgulamışlardır. Suriye, Bahreyn ve Yemen'deki duruma atfen Avrupa Parlamentosu'ndaki görüşmeler, bir devletin kendi halkına karşı şiddet kullanımının AB ile ilişkileri olumsuz etkileyeceğine, AB'nin bu gibi eylemleri bastırmak için mal varlıklarının dondurulması, seyahat yasakları gibi çeşitli yaptırımlar uygulayabileceğine işaret etmiştir.³⁹⁶ Avrupa Parlamentosu, ODGP'nin temel tercihlerinin AB sınırları ötesinde demokrasinin ve insan haklarına saygının yaygınlaştırılması, politikaların çoktarafılık ilkesine göre belirlenip yürütülmesi olduğu ve böyle olması gerektiği üzerine vurgu yapmıştır. Böylece AB'nin farklı stratejik durum ve şartlardaki temsilinin sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Transatlantik ilişkiler, BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti) ile ilişkiler, Arap-İsrail çatışması bu durum ve şartlardandır.³⁹⁷

³⁹⁶ Gunnar Larsson, "Stability and Solidarity: EU Summit Promises Safer Future for Eurozone", **EPP Group Report**, Issue 4, April 2011.

³⁹⁷ Per Heister, "Radio Spectrum: Efficient Use of Radio Frequencies Strengthens European Competitiveness", **EPP Group Report**, Issue 5, May 2011.

Bölgesel çatışmaların çözülmesi için belirli düzenlemeler etrafında tüm bölgesel güçlerin bir araya getirilmesi gerekmektedir. Türkiye, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan ve Katar, bölgelerinde oynadıkları rolle bu şekilde değerlendirilmektedir. Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde AB'nin Türkiye ile çalışması, 'medeniyetler ittifakı'nda da yer almış olmasından dolayı bir fırsat olarak sunulmaktadır.³⁹⁸ Dolayısıyla Türkiye ile AB arasında güvenlik politikalarının farklı yönleri görmezden gelinebilmektedir. Bunun sebebinin makro düzeyde politika ortaklığı, ama mikro düzeyde farklılaşma olduğu ileri sürülebilir.

Türkiye, AB tarafından Hamas, İran, Suriye gibi ülke ve aktörlerle arasındaki sorunların çözümünde arabuluculuk işlevini yürüten bir konuma yerleştirilmiştir. Suriye, İsrail ile ilişkilerinde Türkiye'yi barışı destekleyen çabalarda görerek güven beslemiştir. Fakat Türkiye'nin Suriye ile İsrail arasındaki uzlaşmazlıkların çözülmesindeki rolü ve potansiyeli, örneğin ABD'nin rolü nedeniyle, vb. nedenlerle, oldukça sınırlı kalmıştır.³⁹⁹

The Greens/EFA Grubu'nca Türkiye'nin Orta Doğu'daki arabuluculuk rolü yararlı bir süreç olarak değerlendirilirken, Gazze krizinin bu süreci olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Dolayısıyla, sürecin tekrar canlandırılması, gerekli bir hal almıştır. İsrail'den yapıcı bir yaklaşım beklenirken, Türkiye'nin de savaş tehditinden ve gerginliği artırmaktan kaçınması gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye'nin, bölgedeki arabuluculuğunu Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Taahhütnamesi'nin onaylaması halinde, uluslararası alandaki rolünü kuvvetlendirerek devam ettirmesi beklenmiştir. AB açısından önemli olan, Türk dış politikasının kriz yönetimi ekseninde tanımlanması, Türkiye ile dış politika meselelerine karşı tek taraflı ve belli amaçlar uğruna diplomaside tehlikeyi göze alan değil, ortak hareket eden bir noktaya gelinmesidir. Ancak bu şekilde yenilenmiş bir dış politikayla Türkiye, AB açısından önemli bir siyasi aktör haline gelme yönünde ilerliyor görülebilmektedir.⁴⁰⁰

AB, Türkiye ile bölgesinde ayrıcalıklı bir ilişkiye sahip olduğunu vurgulasa da, Türkiye ile dış politika koordinasyonunda yaşanan sıkıntı verici zorluklar da Avrupa Parlamentosu'ndaki siyasi parti gruplarının gündemine gelmiyor değildir.

³⁹⁸ Council of the European Union, "European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World", Belgium, 2009, s. 23.

³⁹⁹ "European Security Strategy", ss. 62, 63.

⁴⁰⁰ The Greens European Free Alliance, ss. 7,8.

Örneğin, The Greens/EFA Grubu Türkiye’yi uluslararası alanda ve bölgesel düzeyde Orta Doğu’da AB’ye silahsızlanma, enerji güvenliği, demokratikleşme gibi konularda yardımcı olan bir aktör olarak tanımlamıştır. Fakat Akdeniz ülkeleri ve Arap dünyasındaki devrimler uzun vadeli etkileriyle zorluk çıkaran gelişmeler olarak görülmüştür. İşte bu noktada Türkiye, jeostratejik konumuyla bir ayrıcalığa sahip kılınmıştır. Siyasi ve ekonomik araçlarla da bölgesinde bir işbirliği mekanizması kurmaya ve yürütmeye çalıştığı düşünülmüştür. Suriye, Suudi Arabistan, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya ve Tunus’a vizelerin kaldırılması bu çalışmanın somut bir yansıması olarak ele alınmıştır. Bu noktada Türkiye’nin karşılaşabileceği sorun göç akımının artması ve mülteci sayısının yükselmesi olarak tespit edilmiştir. Bir diğer sorun alanı da, bu ülkelerle ilişkilerin niteliğinin Türkiye’nin etki alanını belirliyor olması şeklindedir. Örneğin, Türkiye ile Suriye ilişkilerinin kopması, Türkiye’nin ülke üzerindeki etkinliğini ve taraflar arasındaki arabuluculuk vasfını yitirmesine yol açmıştır. Böylece AB’nin de Türkiye’nin bölgesel rolünü tanımlarken atıf yaptığı ve önemseydiği hususlar işletilemez hale bürünmüştür.⁴⁰¹

Halbuki Arap Baharı süreci yaşanmaya başlanmadan önce AB, Suriye ve Türkiye istikrarlı bir bölge yaratmak konusunda ortak bir çıkarı paylaşabilmiştir. AB’ye göre, uluslararası toplum Orta Doğu’daki çatışmalara yeni bakış açıları geliştirmeye çalışırken, AB ve Suriye önemli bir role sahip olmuştur. Genişlemeden Sorumlu Avrupa Komisyonu üyesi Stephan Füle’ye göre Suriye, ekonomisini modernleştirmek ve halkın yaşam standartını yükseltmek için reform sürecini hayata geçirmişti. Suriye Arap ülkeleri ve Türkiye ile serbest ticaret anlaşmalarını devreye sokarak dünyaya açılma yoluna girmişti. AB, reform sürecinde Suriye’yi destekleme taahhütünde bulunmuştu. AB, yıllık 210 milyon Avro’ya ulaşan yardımlarıyla ve 2009 itibarıyla 5.3 milyar Avro’luk ticaret hacmiyle Suriye’nin en büyük finansörü ve ticaret ortağı olmuştu. AB, Suriye ile ilişkilerini daha da derinleştirme peşinde iken, Akdenizli ortaklarıyla ortaklık anlaşmalarına dayalı ilişkilerini geliştirme isteği arkaplanda hep yer almıştır.⁴⁰²

Füle’ye göre, AB ile Türkiye’yi birbirine bağlayan bir takım ortak meseleler hep varolagelmıştır. Ekonomik krizler, enerji güvenliği, çevre, medeniyetler arasında diyalog, demokrasi-insan hakları-hukukun üstünlüğü ilkelerinin kabul edilmesi,

⁴⁰¹ The Greens European Free Alliance, ss. 7,8.

⁴⁰² Stephan Füle, “EU-Syria: Scope for Closer Relations”, 2011, s. 1.

komşu ülkelerde istikrarın yerleştirilmesi bu meselelerdendir. Arap Baharı ve Suriye'deki gelişmeler bu istikrar için önceliklidir. Bunları sağlamak için iki taraf da işbirliği halinde çalışmalıdır. 2011'de AB'nin Türkiye ile ilişkilerinde 'Pozitif Gündem'in⁴⁰³ planlanmasının asıl sebebi budur. Bu sayede dış politika meseleleri karşısında, özellikle de Suriye krizinde, diyalogun artırılması sağlanmaya çalışılmıştır. AB, adaylık statüsünü kazanmasıyla birlikte Türkiye'nin iç meseleleri ve komşu ülkelerle ilişkileri açısından sorun alanlarını ortadan kaldırmasını beklemiştir.⁴⁰⁴

Pozitif Gündem'in yürürlüğe sokulmasının nedenlerinden biri dış politikada daha fazla işbirliğini sağlamak olmuştur. Pozitif Gündem'in varlığı ve işletilmeye çalışılması, Türkiye ile AB arasında dış politika alanında işbirliğinin ve ortak algıların aslında istenildiği düzeyde olmadığını göstermiştir. Bu çerçevede AB, Türkiye ile güvenlik ve terörle mücadele konusunda daha fazla işbirliği yapmak istemiştir. Bunun iki anlamının olduğu düşünülebilir. İlki, AB'nin Türkiye'nin terör gündemine yaklaşması ve terör sorununu, terörle mücadeleyi ortak kaygı haline getirmeye çalışması şeklinde tanımlanabilir. Bunu kurumsal düzeyde AB'nin terör eylemlerini şiddetle kınamasına ve Türkiye'nin önceliklerini anladığını açıklamasına bağlamak mümkündür. İkincisi ise, AB'nin Türkiye'yi terörle mücadelede yasal düzenlemeler, yöntem ve araçlar açısından kendi bakış açısına ve uygulamalarına yaklaştırma isteğiyle ilgilidir. Bunu da, Füle'nin işaret ettiği gibi, Türkiye'nin terör ve terörle mücadele konusunda AB ile yoğun işbirliğine ihtiyacı olduğu yönündeki kurumsal açıklamalara bağlamak mümkündür. Örneğin, AB, Türkiye'ye kişisel bilgilerin korunması konusunda EUROPOL ile işbirliğini önermektedir. Aynı şekilde kolluk kuvvetleri, özellikle de polis ve EUROJUST arasında işbirliği hukuki işbirliğini artırıcı etkenler olarak sunulmaktadır. Türkiye'nin terör finansmanları konusunda uluslararası düzenlemelerle yasal uyum sağlayamadığı vurgulanmaktadır. Pozitif Gündem de AB finans, suçları yakalamaya dönük mekanizmaların

⁴⁰³ Türkiye ile AB arasındaki katılım müzakerelerini tamamlamak amacıyla 2012'de yürürlüğe konulan 'Pozitif Gündem', üzerinde çalışılması gereken alanlarda işbirliğini teşvik etmeye çalışmaktadır. Siyasi reformların desteklenmesi, AB müktesebatına yasal mevzuat uyumunun sağlanması, dış politika ve terörle mücadele alanında daha yakın işbirliğinin devreye sokulması Pozitif Gündem'in ana çalışma başlıklarındandır. Stefan Füle, "Turkey-EU Relations: State of Play of Accession Negotiations", **67. Meeting of the EU-Turkey Joint Parliamentary Committee Speech**, 28 November 2011, s. 2.

⁴⁰⁴ Stefan Füle, "Turkey and the EU: Common Challenges, Common Future", 2012, s. 1; Stefan Füle, "Turkey and the EU: Time for a New Dynamic", s. 1.

güçlendirilmesi gibi hususlara vurgu yapmaktadır. Silahlı mücadele AB tarafından çözüm odaklı bir eylem şeklinde görülmemektedir. Bununla bağlantılı olarak Kürt meselesi Avrupa Komisyonu tarafından öncelikle çözülmesi gereken bir konu olarak ele alınmaktadır.⁴⁰⁵ Suriye krizinde olduğu gibi AB siyasi ve güvenlikle ilgili sorunlarda Arap Ligi, Körfez İşbirliği Konseyi gibi bölgesel aktörlerin işbirliğine işaret etmektedir.⁴⁰⁶ Dolayısıyla, Türkiye örneğinden anlaşılabileceği üzere, işbirliğini sekteye uğratacak tutum ve davranışların, etki mekanizmalarını işsiz kılacağı için, temelde AB tarafından olumlu karşılanmadığı görülmektedir.

Pozitif Gündem'in temel amacı olan, ortak çıkar alanlarında somut gelişmeler kaydetme meselesi dış politika konularında ortak çalışma pratiğine, yani terörle mücadele ve dış politika diyaloguna dikkat çekmektedir.⁴⁰⁷ Füle, Pozitif Gündem'i gerektiren nedenleri aslında açıkça ortaya koymuştur. AB'nin Türkiye üzerindeki güvenilirliğini ve nüfuzunu kaybetme sorunu yaşandığını belirtmesi bu nedenlerin önde gelenidir. Bu iki tarafı da ilgilendiren bir sorundur. Çünkü Füle'ye göre Türkiye, müzakere sürecinde AB ile ortak çalışmamaktadır. Bazı AB üyesi ülkeler de oyunun kuralını değiştirme çabası içine girmiştir. Füle, Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'nin beklentilerini karşılamak ve ilişkileri iyileştirmek için fırsat yaratmaya odaklandığını belirtmiştir. Türkiye'nin üyelik tarihine odaklanması ve 'biz üyeliği hakkettik' söylemi üzerinden hareket etmesini yanlış bulmuş, bunun başarıya yol açacağını düşünmemiştir.⁴⁰⁸ AB, Türkiye ile dış politika alanındaki stratejik diyalog ve işbirliğinin geliştirilmesi için, komşularından gelecek ortak tehditleri tanımlamalarının çıkarlarına olduğuna işaret etmiştir.⁴⁰⁹

Her ne kadar Türkiye, Suriye rejiminin sivillere yönelik şiddet eylemlerini sert biçimde kınamış olup, Suriye'li mültecilere sınırlarını açmış ve insani yardımlarda bulunmuşsa da, Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı Türkiye'nin 2012 İlerleme Raporu döneminde ODP deklasyonlarına uyumun daha önceki yıllara göre düşük olmaya devam ettiği tespiti dikkat çekicidir.⁴¹⁰ Aynı durum 2013 İlerleme

⁴⁰⁵ Füle, s. 3.

⁴⁰⁶ Stefan Füle, "The EU and the Challenges of the Arab Transitions", **Working Speech**, 8 March 2012, s. 4.

⁴⁰⁷ Stefan Füle, "EU-Turkey: Positive Agenda", MEMO/12/358, 16 May 2012; Stefan Füle, "EU-Turkey: Positive Agenda", MEMO/12/359, 17 May 2012.

⁴⁰⁸ "Interview with Commissioner Füle", **Milliyet**, 07.11.2012.

⁴⁰⁹ Stefan Füle, "EU-Turkey Relations", **Speech 12/360**, 15.05.2012, ss. 1-4.

⁴¹⁰ Conclusions on Turkey (extract from the Communication from the Commission to the European

Raporu için de geçerlidir. Bu dönemde Irak ile ikili ilişkilerde giderek artan bir gerilim yaşandığı tespitine yer verilmiştir. Türkiye'nin, terörle mücadele konusunda AB ile olan aktif diyalogunun yoğunlaştırıldığı, ancak kişisel verilerin korunmasına ilişkin bir kanunun bulunmadığı belirtilmiştir. Türkiye ile AB ve AB'ye üye ülkelerin terörizm tanımını ve yaptırımlarını belirleyen normlar arasında farklılık olduğuna dikkat çekilmiştir. Terörle mücadelede işbirliği konusunda da terörizmin tanımı ve yaptırımlar bakımından Türk mevzuatının AB mevzuatı ile uyumlaştırılması gerektiğine işaret edilmiştir. İlerleme raporlarındaki tespitlerden de anlaşılabilirce üzere AB, Türkiye'nin ODGP ile uyumlu olmaya çalıştığını ya da bunun için çaba sarfettiğini öne çıkarsa da, deklarasyonlara destek düzeyinin düşük kaldığını da açıklamıştır. Suriye, İran ve Libya'ya yönelik yaptırım kararlarına 2011 yılı İlerleme Raporu döneminde destek sağlamadığı tespiti vurgulanmıştır. Komşu ülkelerle ilişkilerini normalleştirmeye çalıştığına işaret edilerek, Irak ve Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkilerinin bunun somut bir örneği olduğu belirtilmiştir.⁴¹¹

AB'nin Orta Doğu'da istikrar, demokrasi ve güvenlik bağlamında Türkiye ile diyalogu ve işbirliği stratejik önemdedir. Türkiye'nin kendi içinde sürdürdüğü reform süreciyle Arap ülkelerinin demokrasiye geçişi ve sosyo-ekonomik reformları hayata geçirmeleri için AB tarafından adeta bir motivasyon kaynağı olarak sunulmuştur. Bu çerçevede, Türkiye ile AB arasında dış politika ve komşuluk politikasına atfen geliştirilen koordinasyon ve diyalog, Akdeniz'de ve Orta Doğu'da tehditlere karşı demokratikleşme ve sosyo-ekonomik reformların desteklenmesinde karşılıklı sinerji yaratması açısından önemli konuma gelmiştir. Bu, aynı zamanda Türkiye ile AB ve AB üyesi ülkeler arasındaki karşılıklı bağlılığın da bir gerekliliğidir. Karşılıklı bağlılıkta bölgesel istikrar ve enerji güvenliğinin sağlanması, göz önünde önemle bulundurulması gereken bir husustur.⁴¹²

AB, üye ülkeleri Birliğin terörle mücadele koordinatörü ve EUROPOL ile yakın koordinasyon içinde, insan hakları, temel hak ve özgürlükler, uluslararası hukuk'a bağlı şekilde Türkiye ile terörle, terörü besleyen organize suçlarla

Parliament and the Council "Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013", COM(2012)600, 2012, s. 10.

⁴¹¹ Conclusions on Turkey (extract from the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council) "Enlargement Strategy and Main Challenges 2011-2012", COM(2011)666, 2012, s. 8.

⁴¹² European Parliament, "European Parliament resolution of 29 March 2012 on the 2011 Progress Report on Turkey", 2012.

mücadelesinde işbirliğini yoğunlaştırmasını istemiştir. Aynı zamanda, Avrupa Komisyonu'na ve üye ülkelere Türkiye ile bilgi paylaşımına gitmeleri yönünde çağrıda bulunmuştur.⁴¹³

Avrupa Parlamentosu, 2012'de üye ülkelere Suriye krizinin insani boyutlarıyla mücadelesinde Türkiye'ye yardımcı olunması gerektiğine işaret etmiştir. AB'nin Türkiye'nin Suriye muhalefesinde demokrasi yanlısı güçleri desteklemesinin yanında durulduğu belirtilmiştir. Yine de AB ve Türkiye'nin dış politika alanında mevcut diyaloglarının, tercihlerinin ve çıkarlarının gerektirdiği amaçlarının ortaklık paydasında pekiştirilmesi gerektiğine atıf yapılmıştır. Türkiye'nin, dış politikasını AB ile diyalog ve koordinasyon temelinde AB dış politikasına benzer hale getirmesi teşvik edilmeye çalışılmıştır.⁴¹⁴

12 Eylül 2012'de Avrupa Konseyi tarafından Avrupa Parlamentosu'na sunulan yıllık raporda Türkiye'nin sadece AB üyeliğine aday bir ülke olmadığı, aynı zamanda AB'nin önemli bir stratejik ortağı ve NATO müttefiki olduğu, bu nedenle de dış politika alanında Türkiye ile siyasi diyalog ve karşılıklı çıkarların gerektirdiği hedeflere ulaşma isteğinin güçlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Rapora göre, güçlenmenin yerleştirileceği temel zemin, Türkiye'nin, dış politikası ile iyi komşuluk ilişkileri ekseninde ve Arap dünyasındaki reform sürecini destekleyerek bölgesinde olumlu etkiler yaratacak olmasında saklıdır. Bu durum aynı zamanda, Ankara Protokolü'nün onaylanma olasılığı gibi, üyelik müzakerelerinin ilerlemesine zemin hazırlayacak koşulları da oluşturur görülmüştür.⁴¹⁵

AB üyeliğine aday ülkelerin kendi dış politikalarını AB dış politikası ile ilişkilendirmesi, beklenen bir durumdur. Fakat, bu ülkelerin ODGP karar alma mekanizmasında diplomat bulunduracak konumda olması da beklenmemektedir. Bu nedenle güvenlik ortaklığı kavramı adayların dış politika tartışmalarına dahil olmadığı şartlarda işlerlik kazanamamaktadır. Halbuki bunun, üyelik müzakerelerinde olan ülkeler için olumlu etkisi bulunmaktadır. Güvenlik ortaklığı sadece prosedürler ve kurumlarla ilgili olmamalıdır. Sorunlarla ilgilenmek ve üstesinden gelmek için AB ve ortaklarının, birbirlerine yardımcı olmak üzerinden bir

⁴¹³ European Parliament, "European Parliament resolution of 29 March 2012".

⁴¹⁴ European Parliament, "European Parliament resolution of 29 March 2012".

⁴¹⁵ European Parliament, "European Parliament resolution of 12 September 2012 on the Annual Report from the Council to the European Parliament on the Common Foreign and Security Policy", 2012.

bakış açısı geliştirmesi mümkündür. Yarar tek taraflı olmamalıdır; sadece AB'den ortaklarına yönelik olmamalıdır; karşılıklı yarar olmalıdır. Örneğin, bazı komşu ülkeler sorunlu bölgelere istikrar kazandırmak adına AB'ye yardımcı olmalıdır. Orta Doğu bu bölgelerin önde gelenlerindendir. Türkiye'ye de işte bu açıdan rol düşmektedir. Türkiye'nin Suriye'de sergilediği tutumla böyle bir rolden uzaklaştığı izlenmiştir.⁴¹⁶

Türkiye'nin çıkarları ve politikaları ile AB'nin politikaları arasında uzlaşmazlık potansiyeli bulunduğu önkabulünden hareketle, Türkiye'nin, kendi bölgesine odaklanıp, ülkenin bölge çıkarlarını gözetmekte olduğu, bu nedenle de Batı ile ilişkilerin gerektirdiklerine öncelik vermediği öne sürülebilmektedir. Türkiye'nin bölge çıkarları AB'ninkinden ayrılabilir. Türkiye, çatışma uğruna olsa dahi ulusal, bölgesel ve uluslararası çıkarlarını izler görünmektedir. Bu noktadan hareketle, Türkiye ile Batı ülkeleri arasında uzun vadede tehdit algılarının artan oranda değişeceği vurgulanmaktadır. Türkiye'nin, politikalarını olayların kendi koşulları temelinde değerlendirmesi, bazen uyumu, bazen amaç birliğini, fakat her koşulda yöntem çatışmasını, bazen de amaç ve yöntem çatışmasını yaratma potansiyeli taşıdığı düşünülmektedir.⁴¹⁷

Avrupa Parlamentosu'nda, Türkiye'nin 2010'lu yılların başı itibariyle Batı'dan bağımsız politikalar izlemeye başladığını hatırlatan başka aktörler de olmuştur. Örneğin, Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Elmar Brok, Türkiye'nin NATO'dan bağımsız politikalar izleme amacıyla olup olmadığını anlayamadıklarını belirtmiştir. Günter Seufert ise Türk dış politikasının yaşadığı eksen kayması olarak yorumladığı dönüşümle ilgili olarak, Türkiye'nin ABD'ye daha bağlı dış politika izlediğini söylemiştir. Türkiye'nin Orta Doğu'daki kriz anında dengeyi kurmaya çalıştığını belirten Seufert, ancak bölgede Sünni merkezli politikalar yürüterek bu dengeyi bozduğunu dile getirmiştir. Seufert Türkiye-Suriye ilişkileri ile ilgili olarak ise Türkiye'nin Suriye konusunda artan bir askerileşme, silahlanma kaygısı içerisine girdiğini ifade etmiştir.⁴¹⁸ Arap Baharı'nın Türkiye'nin komşularla sıfır sorun politikasına son verdiği dahi öne sürülmüştür. Libya ve

⁴¹⁶ House of Commons Foreign Affairs Committee, "Developments in the European Union", **Sixth Report of Session 2005-06**, 2006, ss. 25-38.

⁴¹⁷ House of Commons Foreign Affairs Committee, ss. 48,50.

⁴¹⁸ "Avrupa Parlamentosu'nda Türk Dış Politikası Tartışıldı", **AB Haber**, 07.12.2012.

Suriye'deki olayların Türkiye'yi taraf tutmaya ittiğinin altı çizilmiştir. Orta Doğu'da bölgesel düzenin sarsılması, AB ile Türkiye'yi, dış politika diyalogunu artırmak için işbirliğini kuvvetlendirmeleri gerektiği gerçeğiyle karşı karşıya bırakmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanlığı ile Avrupa Dış Eylem Servisi arasında iletişimin artması gerektiği su yüzüne çıkmıştır. Fakat, Suriye krizi adeta Türkiye'nin AB'den ziyade ABD'ye yaklaşmasına yol açmıştır.⁴¹⁹ Bu nedenle Avrupa Parlamentosu Türkiye'ye belli periyotlarda ve kriz anlarında AB ile dış politika koordinasyonunu artırması çağrısı yapmıştır ve yapmaya da devam etmektedir.⁴²⁰ Ria Oomen-Ruijten, 2010'daki Avrupa Halk Partisi Grubu toplantısında Türkiye'nin aktif dış politika uygulamasına atfen, AB ile dış politika alanındaki koordinasyonunun önemine işaret etmiştir.⁴²¹ Avrupa Parlamentosu Türk hükümetinin AB dış politikasıyla uyumunu artırması gerektiğini açıkça belirtmiştir.⁴²²

B. Güvenlik ve Terörle Mücadele Algılamaları

Türkiye ile AB arasında uluslararası alandaki politika algılamalarına değinirken ele alınması gereken başka bir boyut da güvenlik ve terörle mücadeledir. Bu noktada, Türkiye'nin karşısında, algısını şekillendirmesi ve uyumlaştırması beklenen stratejiyi netleştirebilmek için güvenlik politikasını da somutlaştıracak şekilde AB'nin terörle mücadele stratejisini ortaya koymak yararlı olacaktır.

1 . Avrupa Birliği'nin Güvenlik ve Terörle Mücadele Algılamaları

Avrupa'da terörle mücadelenin geçmişi 1970'li yıllara kadar uzanmaktadır. Bu yıllarda Avrupa'da artan terör eylemlerine karşı Avrupa ülkelerinin önlem alamaması ortak tutum ve eyleme geçmeyi gerektirmiştir. 1976 yılında, bu gereğin bir sonucu olarak Avrupa Topluluğu düzeyinde TREVI (Terrorism, Radicalism, Extreme Violence International) danışma sistemi kurulmuştur. TREVI, politik ve

⁴¹⁹ Justin Vaisse, Hans Kundnani, **European Foreign Policy Scorecard 2012**, 2012, s. 78.

⁴²⁰ Ria Oomen-Ruijten, "Turkey: EP calls on Turkey to intensify reforms", **EPP Group in the European Parliament**, 10.02.2011.

⁴²¹ Ria Oomen-Ruijten, "EU-Turkey Progress Report Government and Opposition should work towards consensus on key reforms", **EPP Group in the European Parliament**, 08.12.2010.

⁴²² Oomen-Ruijten, "Turkey: EP calls".

operasyonel anlamda üye ülkeler arasında anti-terör üzerinde işbirliğini arttırmayı hedeflemiştir.⁴²³

Maastricht Antlaşması yürürlüğe girmeden önce de Avrupa Topluluğu düzeyinde, sınırlı katılımlı bir Schengen Antlaşması kabul edilmiştir. Bu antlaşma, üye ülkelerin, terörizmi de içeren tüm hukuka aykırı faaliyetlerin tümüne karşı ortak eylemler geliştirmek için gerekli işbirliğini sağlamalarını öngörmüştür. 1985 yılında Fransa, Almanya ve Benelux ülkelerince imzalanan antlaşma, iç sınırları kaldırmaya, polis ve sınır yetkilileri arasında işbirliğini arttırmaya ve uluslararası suç ve yasadışı göçle mücadelede önlemler almaya dikkat çeken bir düzenleme getirmiştir. Antlaşma, şüphelilerin ve teröristlerin ulusal sınırlar ötesinde polis tarafından izlenmesine izin vermiştir. Ancak sınır ötesinde polisin tutuklama yapmasına izin verilmemiştir. 1990 yılında, 1985'deki antlaşmanın taraf sayısını ve hükümlerini genişleten, İngiltere, İrlanda ve Danimarka hariç tüm topluluk üyeleri tarafından kabul edilen Schengen II Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma yoluyla, kayıtlı kişiler ile ilgili bilgileri içeren ve paylaşımı sağlayan Schengen Bilgi Sistemi (SIS) devreye girmiştir. Bu sayede sistem, sınır ötesi polis ve adli işbirliğini arttırmada ve uluslararası suç ve terörizmle mücadelede önemli bir araç olmuştur. Sonrasında, terörizm, uyuşturucu ticareti ve diğer uluslararası suçlarla mücadelede örgüt çapında işbirliği yaratmak için EUROPOL kurulması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede EUROPOL, 3 Ocak 1994 tarihinde uyuşturucu ile mücadele amacıyla EUROPOL Uyuşturucu Birimi (EDU) adı altında sınırlı düzeyde çalışmaya ve üye ülkeler arasında bilgi değişimini gerçekleştirmeye başlamıştır.⁴²⁴

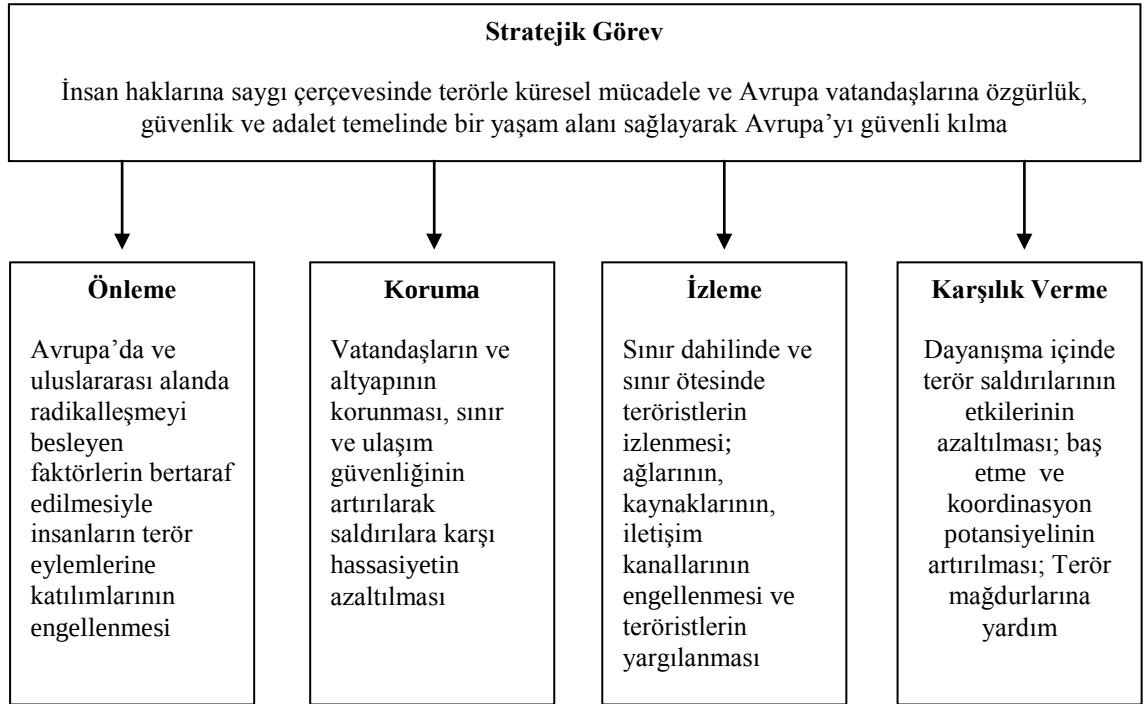
AB, 11 Eylül terör saldırılarından sonra, 21 Eylül 2001 tarihinde olağanüstü bir Zirve toplantısı düzenlemiştir. Zirve, AB düzeyinde terörizmle mücadele politikası kapsamında belli eylemlere dayalı bir planı onaylamıştır. Bu eylemler, polis ve adli işbirliğinin artırılması; uluslararası hukuk mekanizmalarının geliştirilmesi; terörizmin finansmanı ile mücadele; hava güvenliğinin güçlendirilmesi ve AB'nin bu alandaki küresel eylemlerinin koordine edilmesi şeklinde ortaya konulmuştur.⁴²⁵

⁴²³ Umut Kedikli, "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Politikaları ve Hukuki Boyutu", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, Sayı 7, 2006, s. 56.

⁴²⁴ Kedikli, s. 58.

⁴²⁵ "Conclusions and Plan of Action of The Extraordinary European Council Meeting", 21.09.2001, <http://europa.eu.int/comm/external-relations/un/introct.htm>, (Erişim: 21.10.2012), s. 1.

Tablo 3: AB Terörle Mücadele Stratejisi

Kaynak: Council of the European Union, **The European Union Counter-Terrorism Strategy**, Brussels, 30.11. 2005, s. 3.

Tablo 4: AB'nin Terörle Mücadele Ayakları

Terörle Mücadelede AB'nin Katkısı			
Ulusal Kapasitelerin Artırılması	Avrupa İşbirliğinin Sağlanması	Kolektif Kapasitenin Geliştirilmesi	Uluslararası Ortaklığın Yaygınlaştırılması
Terörün önlenmesi için bilgi ve deneyim paylaşımının yapılması	Üye ülkeler ve AB kurumları arasında ortak çalışma. Polis ve yargı kurumları arasında işbirliği mekanizmasının kurulması	Terör tehdidi karşısında Europol, Eurojust, Frontex gibi AB kurumlarının kapasitelerinin artırılması	Terörle mücadele için AB ve diğer uluslararası örgütler, üçüncü ülkeler, BM ile işbirliğinin artırılması
Önleme	Koruma	İzleme	Karşılık Verme

Kaynak: Council of the European Union, **The European Union Counter-Terrorism Strategy**, Brussels, 30.11. 2005, s. 4.

AB'nin, bu tarihsel arkaplana sahip terörle mücadele stratejisi dört temel ayağa dayanmaktadır. Bunlar 'önleme, koruma, izleme ve karşılık verme' şeklinde belirtilebilir (bkz. Tablo 3 ve 4). Bu ayaklar ağırlıklı olarak uluslararası terörizme karşı işletilmeye çalışılmaktadır. Terörle mücadele stratejisi ulusal düzeyde, Avrupa düzeyinde ve uluslararası düzeyde teröre karşı çalışmalar yürütmeyi ve olası saldırılara karşı hassasiyeti azaltmayı içermektedir. Strateji, terör tehditinin ağlarını, yönlendiği hedefleri koruma ve olası saldırıların etkilerini ortadan kaldırma potansiyelini artırmayı hedeflemektedir.⁴²⁶ AB, terörle mücadele kapsamında küresel bir strateji geliştirmede BM çatısı altında çaba sarfetmektedir. Terörle mücadele etmek için, ortaklık ilişkisi kurulmuş ülkelerle diyalogu artırmak, konuyla ilgili AB yaklaşımının temel dayanağı olarak görülmektedir.⁴²⁷

2000'li yılların ortalarında AB Konseyi, terörle mücadele konusunda AB'nin atması gereken adımlar üzerinde bir çalışma yürütmüştür. AB Konseyi, terörizm konusu ile ilgili olarak AB'nin kuruluş ilkelerine uygun biçimde, terörizm ile mücadelede içerde ve dışarıda geliştirilecek işbirliği ile hareket edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Terörle mücadelede AB'nin, uzun vadeli etkinlik için terörizmin nedenlerine odaklanması gerektiğine işaret etmiştir. Bu bağlamda, AB Konseyi 2005 yılı itibariyle uzun vadeli bir strateji ve eylem planı geliştirilmesi için AB'ye çağrıda bulunmuştur. Özgürlüklerin, güvenliğin ve adaletin güçlendirilmesi için Lahey Programı'ndaki önlemlerin uygulanmasının gerektiğine işaret etmiştir. Ulusal ve uluslararası düzeylerde terörle mücadele konusuyla ilgili kurumlar arasında bilgi paylaşımının daha da geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Konsey, Haziran 2004'ten itibaren terörle mücadelede kaydedilen gelişmeler konusunda eylem planı ve raporlar gibi AB düzeyindeki çalışmaları olumlu karşılamıştır. Konsey, çalışmalarında AB'nin terörle mücadele pratiğine de işaret edecek şekilde somut gereksinimlere ve sonuçlara yer vermiştir.⁴²⁸

Bunlardan ilki EUROPOL ve Polis Şefleri Görev Gücü arasında operasyonel işbirliğinin güçlendirilmesi; üye ülkeler, EUROPOL ve EUROJUST arasında bilgi paylaşım zemininin iyileştirilmesi; INTERPOL ile kayıp ve çalınmış

⁴²⁶ Council of the European Union, **The European Union Counter-Terrorism Strategy**, Brussels, 30.11. 2005, s. 6.

⁴²⁷ Council of the European Union, s. 7.

⁴²⁸ Council of the European Union, "Brussels European Council Presidency Conclusions", 01.02.2005, ss. 1-27.

pasaportlarla ilgili veri paylaşımı yapılması; ulusal düzeylerde üye ülkelerin kendi terörle mücadele yapılarını ve mekanizmalarını gözden geçirmeleri ve bir değerlendirmeye tabi tutmaları; adli işbirliğinin, kriminal kayıtlarının paylaşımının, telekomünikasyon verilerinin kontrolünün sağlanmasına dönük işbirliği 2005 yılı itibariyle tamamlanması beklenen faaliyetler olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında AB Konseyi, Avrupa Komisyonu'na Avrupa Koruma Programı kapsamında terör mağdurlarının ve yakınlarının korunması ve rehabilite edilmesi yönünde çalışmalar yapma çağrısında bulunmuştur.

İkincisi, sınır ve uluslararası dolaşımla ilgili belgelerin güvenliğinin sağlanması, bu doğrultuda Avrupa Sınır Ajansı'nın kurulması ve 2005'ten itibaren de aktif hale getirilmesidir. Ayrıca ulusal servislerden gelen istihbarat temelinde stratejik tehdit değerlendirmeleri yapabilmek için istihbarat işbirliğinin güçlendirilmesi beklenmiştir.

Üçüncüsü, terörizmi finanse eden kaynaklarla mücadele için önlemler alınması, AB'ye giren ve AB'den çıkan dolaşımdaki sıcak paranın kontrol edilmesi, teröristlerin ve öncü ya da yandaş örgütlenmelerin mali yaptırımlara maruz bırakılması gerekmiştir. Yardım fonlarının ve organizasyonlarının terörü finanse etme noktasında kötüye kullanımının engellenmesi için Avrupa Komisyonu görevlendirilmiştir. Tespit edilenlerin mal varlıklarının dondurulması istenmiştir. Böylece yaptırım mekanizmasına etkinlik kazandırılması ve terörle mücadelede sonuçlara yönelik sivil koruma ve hazırlık kapasitesinin artırılması tasarlanmıştır. Kamuoyunun bilgilendirilmesi de buna dahil edilmiştir.

Sonuncusu, üçüncü ülkelerle terörle mücadele politikalarının geliştirilmesi, bölgesel işbirliği geliştirecek şekilde diyalog ve yardım mekanizmaları kurulması ve bunlara işlerlik kazandırılması planlanmıştır. Bu doğrultuda 2004'te AB ile ABD arasında Terörle Mücadele Deklerasyonu kabul edilmiştir, fakat buna işlerlik kazandırılması gerekmiştir. Bu yoğunlaştırılmış Transatlantik işbirliğinin bir örneği olarak sunulmuştur. Diğer ülkelerle geliştirilecek politikalar önünde bir örnek niteliği taşımıştır. Üçüncü ülkelere teknik yardım sağlamak amacıyla ulusal uzmanlar ağı

kurulması gerektiği belirtilmiştir. Tüm bu hususların 2005 itibariyle tamamlanması öngörülmüştür.⁴²⁹

AB'nin terörizme karşı eylem planında Dış Politika Yüksek Temsilcisi'nin ve Genişlemeden Sorumlu Komisyon Üyesi'nin de desteği ile AB'nin PKK terör örgütüne karşı eylemlerinin güçlendirilmesi hedefi yer almıştır. Lizbon Antlaşması altında İç Güvenlik Komitesi'nin amacı da bu olmuştur. Avrupa ülkeleri PKK'ya karşı aktif eylemlerde bulunarak Türkiye'nin iki tarafı da olumsuz etkileyen uluslararası terörizm ve değişik kolları ile ilgili diyalogu geliştirmesine zemin hazırlamıştır. AB, Türkiye'yi teröristler için bir geçiş ülkesi olarak tanımlamaktadır. Bu teröristler Avrupa'ya geçerek çatışma bölgeleri yaratmaktadır.⁴³⁰

Terörle mücadelede ODGP alanında 'askeri veritabanının' güncelleştirilmesi yönünde çalışmalar yürütülmüştür. Aynı zamanda Avrupa Savunma Ajansı terörle mücadelede potansiyel artırıcı katkıda bulunmuştur. Kapasite Geliştirme Planı uluslararası ve yerel kaynaklı terörizmi kapasitenin gelecek dönemlerde geliştirilmesi için stratejik açıdan itici bir faktör olarak tanımlamıştır. Asimetrik savaş için gerekli kapasite terörle mücadele için gerekli olanla yakından ilgili görülmüştür. Bu noktada terörle mücadelede önleme ve karşılık verme faaliyetlerinin yürütülmesinin gerektiği düşünülmüştür. Bu doğrultuda, Avrupa Savunma Ajansı'nın terörle mücadele faaliyetleri istihbarat bilgileri ve araçları çerçevesinde yönlendirilmiştir.⁴³¹

AB, kendisine karşı olarak gördüğü önemli ortak tehditleri İç Güvenlik Stratejisi'nde tanımlamıştır. Tehditlerden ilki, insan hayatına ve demokratik değerlere yönelik olarak gördüğü terörizmdir. İkincisi, öneminin giderek arttığı değerlendirilen organize suçlardır. İnsan kaçakçılığından, kara para aklamaya kadar uzanan bu suçlar demokratik sistem ve hukukun üstünlüğüne karşı tehdit olarak görülmektedir. Üçüncüsü bilgi istemlerine yönelik siber suçlardır. Bu suçlar hukuk kurallarının uygulanmasını va yaptırımları işletilemez hale getirebilmektedir. Dördüncüsü sınırötesi suçlardır. Çetelerce yürütülen bu suçlar insanların günlük yaşamlarına tehdit olmaktadır. Beşincisi sosyal şiddettir. Bu şiddet tipi ağırlıklı

⁴²⁹ Council of the European Union, "Brussels European Council Presidency Conclusions", 30.01.2006, ss. 1-23.

⁴³⁰ Council of the European Union, **The European Union Action Plan on Combating Terrorism**, Brussels, 17.01.2011, s. 31.

⁴³¹ Council of the European Union, s. 35.

olarak holiganizmi ve kamusal alanda zarar verme güdüsüyle yapılan eylemleri içermektedir. Doğal ve insan eliyle gerçekleşen afetler altıncı tehdittir. Depremler, seller, fırtınalar, enerjiye ulaşamama, büyük bilgi ve teknoloji sistemlerinin çökmesi bu afetlerdendir. Sonuncusu da trafik kazalarıdır.⁴³²

Bu gibi tehditlere cevaben, AB üyesi ülkeler kendi ulusal güvenlik politikalarını ve stratejilerini uygulamaktadır. Üye ülkeler arasında ikili, çok taraflı, bölgesel işbirlikleri geliştirilebilmektedir. Fakat bunun yetersizliği AB düzeyinde bir yaklaşımın geliştirilmesine ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bunun için de işbirliğini kolaylaştırıcı araçlar geliştirilmiştir. Bu araçlar şu şekilde sıralanabilir: İlki, gelecek senaryolarının ortaya atılıp tehditlerin öngörülebilmesidir. EUROPOL bunu sağlayabilecek ilk araçlardandır. İkincisi, planlama, programlama ve sonuçları değerlendirme yoluyla tehditlere karşı uygun karşılığı verilmesidir. Bu amaçla geliştirilen çalışma programları vardır. Topluluk Sivil Koruma Mekanizması üye ülkelerin bu tehditlere verdikleri karşılıkları koordine etmektedir. EUROPOL, hukuki yaptırım yetkisi bulunan makamlar arasında terörizme ve organize suçlara karşı işbirliğine zemin hazırlamaktadır. EUROJUST, yargı makamlarının koordinasyonunu ve etkinliğini artırmaktadır. FRONTEX, AB sınırlarının kontrolünü ve bu konudaki işbirliğini sağlamaktadır. Bunların dışında AB, terörle mücadele için Terörle Mücadele Koordinatörü görevlendirmiştir. Ortak araştırma, soruşturma ve bilgi paylaşımını sağlamak için kullanılan araçların ilgili taraflarca karşılıklı olarak tanınması gerekmektedir. Avrupa Yakalama Emri ve Schengen Bilgi Sistemi de suçluları ortaya çıkarmaya yardımcı olan araçlardandır. Tüm bu araçların işlerliğini ve etkinliğini değerlendirmeye dönük mekanizmalar geliştirilmiştir. Bu mekanizmalar, örneğin terörizm ve organize suçlara karşı faaliyetleri değerlendirmekte ve ilgili taraflar arasında karşılıklı güven oluşumuna katkı sağlamaktadır.⁴³³

AB, iç güvenliği yatay ve dikey boyutlardaki önlemlerle sağlamaya çalışmaktadır. Yatay boyutta iç güvenliğin yeterince sağlanması için hukuki yaptırım kurumları, sınır idaresiyle ilgili kurumlar, siyasi-ekonomik-sosyal-mali-özel sektördeki ve hükümetdışı kuruluşlar arasında işbirliği öngörülmektedir. Dikey boyutta ise güvenliğin uluslararası işbirliği, AB düzeyinde güvenlik politikaları ve

⁴³²European Council, **Internal Security Strategy for the European Union**, March 2010, ss. 13-15.

⁴³³European Council, ss. 16-18.

inisiyatifleri, üye ülkeler ve üye ülkelerin kendi ulusal, bölgesel ve yerel politikaları arasında bölgesel işbirliği ile sağlanmasının dikkate alınması beklenmektedir.

Lizbon Antlaşması sınırların korunması ve kontrolü, kriminal konularda hukuki işbirliği için İç Güvenlik Operasyonel İşbirliği Daimi Komisyonu'nu oluşturmuştur. Bu Komite'nin ulusal ve AB düzeyinde tehdit değerlendirmeleri ve öncelikleri çerçevesinde işletilmesi öngörülmüştür. Aynı zamanda Komite'nin EUROPOL, FRONTEX, EUROJUST, CEPOL, STCEN arasında koordinasyon ve işbirliğini ortak faaliyetler ekseninde artırması beklenmektedir. İç güvenliğin üçüncü ülkelele işbirliği temelinde dış boyutu da bulunmaktadır. AB stratejisine göre iç güvenlik büyük ölçüde dış güvenliğe bağlıdır. AB'nin ve üye ülkelerin iki ve çok taraflı olarak yürüttükleri uluslararası işbirlikleri veya anlaşmalar vatandaşların içte ve dışta güvenliğini sağlamak ve haklarını korumak için gereklilik olarak kabul edilmiştir. AB'nin üçüncü ülkelere yönelik politikasında güvenlik anahtar faktör olarak tanımlanmış, güvenlik ve dış politika arasında koordinasyon mekanizmasının geliştirilmesini öncelikli olarak belirlenmiştir. AB sadece üye ülkeler ve komşu ülkelerdeki hukuki işbirliklerini değil, güvenliğe küresel bir yaklaşım geliştirmek için diğer ülkelerle de işbirliği ve diyalogu gerekli görmektedir. Hatta bunun için diğer ülkelerdeki kurumsal, ekonomik ve sosyal kalkınmayı destekleyip teşvik etmeyi öngörmüştür. İlgili uluslararası örgütler ve kuruluşlarla, örneğin INTERPOL ile, işbirliği ve koordinasyonun geliştirilmesi beklenmektedir. İç güvenlik stratejisine göre, sivil kriz yönetim misyonlarına katılan kurum ve kuruluşların çatışmaların çözülmesi ile ilgili çalışmalara katılması onların askeri ve diplomatik girişimlerde de yer almasına zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede ilginin yoğunlaştırılması gereken hedef, organize suç ve terör odaklarının yoğunlaştığı zayıf va başarısız olarak tanımlanan devletlerdir. Bu noktaya kadar anlatılanları ışığında AB'nin İç Güvenlik Stratejisi'nin 2003'te oluşturulan AB güvenlik stratejisinin tamamlayıcısı olduğu ifade edilebilir.⁴³⁴ AB düzeyindeki terörle mücadele ve iç güvenlik stratejileri ulusal düzeylerdeki algılamalar ve uygulamaların ulusüstü düzeye yansımaları şeklinde değerlendirilebilir. Bu yansımanın Türkiye nezdinde uyuşmazlıklar barındırdığı belirtilebilir.

⁴³⁴ European Council, ss. 21-30.

Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin terörle mücadele için askeri operasyonları yeniden başlattığı 2008-2009 dönemi Genişleme Stratejisi'nde PKK kaynaklı terör eylemlerini kınamış ve TSK'nın Irak'ın kuzeyindeki PKK kamplarına çeşitli askeri operasyonlar düzenlediğini vurgulamıştır. Bu gibi vurgularda AB'nin kınama ya da övmeye bulunmayıp nötr ifadeler kullanması dikkat çekicidir. Stratejide Türkiye, Orta Doğu'daki aktif diplomasisi ile övülmüş ve komşularıyla yapıcı bulunduğu ilişkilerinin olumlu karşılandığı belirtilmiştir. Dönemin İsrail ile Suriye arasındaki arabuluculuk faaliyetleri ve İran ile nükleer meselelerde diyalog zeminini oluşturmaya çalışması, AB tarafından yine olumlu yaklaşımın çabaları olmuştur. Türkiye'nin, ancak diyalog zemininin kurucusu ve yürütücüsü olduğu ölçüde ve sürece bu şekilde değerlendirildiğini gözden kaçırmamak gerekmektedir.⁴³⁵

AB terörle mücadelede silahlanmayı ve mali kaynakların aktarılmasını engellemeye dönük bir makro politika yürütmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda ABD, Türkiye ve Suudi Arabistan ile diyalog içerisine girmektedir. Küresel Terörle Mücadele Forumu çatısı altında çoktarafli ve sivil irade odaklı bir terörle mücadele sürecini desteklemekte ve forum kapsamındaki faaliyetlere aktif olarak katılmaktadır. Terör karşısında hassas konumda olan ve terör sorunu yaşayan ülkelerde terörle mücadele ve dayanıklılık kapasitesinin artırılmasını yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda, AB, BM Küresel Terörle Mücadele Stratejisi'nin de önemli bir katılımcısıdır.⁴³⁶

AB, terörle mücadelede belirli yöntemler üzerinden hareket edilmesi gerektiğini göz önünde bulundurmakta, idari önlemler alınması gerektiğini savunmakta ve mücadelesini de bunun üzerinden yürütmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede AB, 14 Aralık 2011'de kabul edilen 'AB Terörle Mücadele Politikası'na referansla hareket etmektedir. Terörü finanse eden kaynakların çökertilmesi, AB Antlaşması Madde 75'e göre terör eylemleri ile ilgili ve şüpheli şahısların mal varlıklarının dondurulması, Avrupa Komisyonu ve üye ülkelere yapılacak yasal düzenlemelerle terör kurbanlarının tespit edilmesi, korunması ve desteklenmesi idari önlemlere örnektir. Bunun yanında, hukuki yaptırımları devreye sokmak ve istihbarat odaklı faaliyetler yürütmek terör eylemlerini engellemedeki potansiyeli artıracak

⁴³⁵ Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament", COM(2008) 674, 05.11.2008, Brussels, 2004, s. 5.

⁴³⁶ European External Action Service, s. 29.

nitelikte görülmektedir. Bu faaliyetlerin ihtiyaçlar odaklı, orantısallık, temel haklara saygı, denetim ve hesap verebilirliğe açık biçimde yürütülmesi öngörülmüştür. Bu şekilde, AB'nin içeride ve dışarıda temel hakları yaygınlaştıran bir aktör olma iddiası ve bu yöndeki güvenilirliğinin pekiştirilmesi düşünülmüştür.⁴³⁷ Bu hususlar ışığında AB, Türkiye ve üye ülkeleri terörle mücadelede işbirliğini yoğunlaştırmaya teşvik etmektedir. Bunu da AB'nin Terörle Mücadele Koordinatörü ve EUROPOL odağında uluslararası insan hakları hukuku ölçütlerine göre gerçekleştirmeye çalışmaktadır.⁴³⁸

AB, Türkiye'nin dış politikasının artan oranlarda aktif niteliğe bürünmesini, AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği aracılığıyla yakından izlemiştir ve izlemeye de devam etmektedir. Çünkü, taraflar arasında dış ve güvenlik politikalarında tutarlılığın olması ve AB çıkarlarının uluslararası alanda yayılmasına katkıda bulunulması AB açısından önemlidir. Türkiye'nin komşuları ile 'sıfır sorun' politikası yürütmeye çalışması prensipte hoş karşılanmıştır. Fakat önemli olan, Türkiye'nin Avrupa'nın ortak değer ve çıkarlarına mutlak taahhütü ve bağlılığını koruması gerektiğidir. Arap dünyasıyla, Orta Doğu ve Kuzey Afrika ile ilişkilerinde de referans alınan husus budur. Terörle mücadele de AB tarafından bu çerçevede uygulanması beklenen bir eylem konumuna yerleştirilmiştir.⁴³⁹

Avrupa Parlamentosu Dışişleri Komitesi'nde Türkiye'deki sivil özgürlükler ve kişi dokunulmazlıkları üzerine 2012'de yapılan görüşmelerde Avrupa Parlamentosu'nun Türkiye Raportörü Ria Oomen-Ruijten, Türkiye'de Terörle Mücadele Yasası gereğince gazetecilerin ve parlamenterlerin cezalandırıldığını, bunun Türkiye'deki demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerine zarar verdiğini belirtmiştir. Oomen-Ruijten'e göre Terörle Mücadele Yasası çok geniş kapsamlı biçimde formüle edilmiş, demokarisisi işleyen bir ülkede kabul edilemeyecek şekilde

⁴³⁷ European Parliament, "European Parliament resolution of 22 May 2012 on the European Union's Internal Security Strategy", 22.05. 2012, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0207+0+DOC+XML+V0//EN>, (Erişim: 22.05.2012).

⁴³⁸ European Parliament, "European Parliament resolution of 9 March 2011 on Turkey's 2010 Progress Report", 09.03.2011, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:199E:0095:0098:EN:PDF>, (Erişim: 09.03.2011).

⁴³⁹ European Parliament, "European Parliament resolution of 9 March 2011".

yargılama tamamlanmadan tutuklamalara zemin hazırlamıştır. Üyelik müzakereleri donduğu için bu alanda gelişme kaydedilememektedir.⁴⁴⁰

2. Türkiye'nin Güvenlik ve Terörle Mücadele Algılamaları

Türkiye'nin güvenlik ve savunma politikaları, Türkiye'nin kuruluşundan 2000'li yıllara uzanan zaman diliminde, maruz kaldığı etkilere göre dokuza ayrılabilir. İlki, 1923-1938 yıllarını kapsayacak şekilde, Atatürk liderliğinde planlama ve uygulama devresidir. İkincisi, 1938-1950 arasında, İsmet İnönü yönetimindeki planlama ve uygulama devresidir. Üçüncüsü, 1950-1952 yıllarında Kore'ye asker gönderme ve NATO'ya üye olma devresidir. Dördüncüsü, 1952-1974'te, Soğuk Savaş döneminde ABD etkisi ve NATO çerçevesinde planlama ve uygulama devresini kapsamaktadır. Beşincisi, 1974-1980 yıllarında, Kıbrıs Harekati, ABD ambargosu ve milli kaynaklı savunma politikasına geçiş devresidir. Altıncısı, 1980-1983 arasında, MGK'nın kuruluşunun gerçekleştirildiği ve askeri yönetimin planlama ve uygulama yaptığı devredir. Yedincisi, 1983-1989 yıllarında, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte, NATO dışı planlama ve uygulama ihtiyacının ortaya çıktığı devredir. Sekizincisi, 1989-2002 dönemine karşılık gelen PKK ile mücadele, askeri ağırlıklı planlama ve uygulama devresidir. Dokuzuncusu ise 2002 sonrasındaki dönemde AB üyelik sürecinin ve müzakerelerin sürdüğü devredir.⁴⁴¹

Türkiye'nin güvenlik algılamasının ilk izlerini, 2000 yılında Savunma Bakanlığı'nın hazırladığı Beyaz Kitap'ta görmek mümkündür. Beyaz Kitap'ta Türkiye'nin güvenlik sorunlarının bölgesel çatışmalar, etnik çatışmalar, kitle imha silahlarının çoğalması, dini aşırılık ve terörizm olarak tanımlandığı görülmüştür. Türkiye'nin 21. yüzyıldaki ulusal çıkarlarının ulusal birliğin ve toprak bütünlüğünün korunması, komşu ülkelerle iyi ilişkilerin geliştirilmesi, dış politika alanında kararların alınması ve uygulanmasında tepkisellik yerine ön alıcı bir tutumun sergilenmesi, bölge içinde ve dışında ticaret, iş ve ekonomik işbirliğinin artırılmasıyla ekonomik gücün geliştirilmesi olduğu belirtilmiştir. 2000'den sonra

⁴⁴⁰ Ria Oomen-Ruijten, "Turkey: Civil liberties a central issue in Resolution", **EPP Group in the European Parliament**, 01.03.2012.

⁴⁴¹ Bülent Ulaş, **Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci**, Başlık Yayın Grubu, İstanbul, 2011, s. 301.

Türkiye'nin yaşadığı ekonomik krizler ve sosyal sorunlar askeri güvenlik dışında ekonomik ve sosyal güvenlik vurgusunu da öne çıkarmıştır. Bu 'yumuşak güvenlik' olarak adlandırılabilir meseleler, Türkiye'nin güvenlik kavramsallaştırmasının içine girmeye başlamıştır. Ancak daha sonraki yıllarda, 'sert güvenlik' meseleleri denebilecek askeri güvenlik konularını yeniden öne çıkarmıştır.⁴⁴² 2011 yılında uluslararası alanda devam eden 37 çatışma tespit edilmiş ve Türkiye ile komşu ülkeleri olan Suriye, Irak ve İran silahlı çatışma barındıran ülkeler arasında yer almıştır. Türkiye için temel silahlı çatışma kaynağı, PKK terör örgütü ile mücadele olarak gösterilmiştir. Bu çerçevede Türkiye Orta Doğu'daki çatışma grubu içinde tanımlanmıştır.⁴⁴³

Türkiye'nin güvenlik algılamasını, 2012 yılı itibarıyla, TSK'nın savunma konsepti, krizlere müdahale yöntemleri ve Türkiye'nin temel savunma doktrini çerçevesinde anlamak da mümkündür. Türkiye'de güvenlik kavramı, küreselleşme ile birlikte ülke topraklarını savunulması ve ülkenin bekasına yönelik askeri boyuta ilave olarak diplomatik, ekonomik, kültürel, hukuki, sosyolojik, psikolojik, ideolojik ve teknolojik boyutların da dahil olmasıyla genişlemiştir. Birçok devletin güvenlik konseptinin 'savunmayı öngören tehditlere dayalı' stratejik düşünceden, 'güvenliğe ve risklere dayalı' stratejik düşünceye dönüştüğü düşünülebilir. Terörizmin, siber saldırılar ve kıtalar arası balistik füze tehdidinin, ülke güvenliğinin sağlanmasında coğrafi sınırlara bağlı olmayan risk ve tehditlere dayalı stratejik güvenlik anlayışını zorunlu kıldığı belirtilebilir. Güvenlik olaylarının sadece sert ya da askeri güçle çözülmesinin zor olduğu şartlarda güvenlik ortamının; çok uluslu güvenlik kuruluşlarını ve devletleri askeri ve sivil yeteneklerin birlikte kullanılmasını öngören kapsamlı yaklaşım arayışına ittiği söylenebilir. Bu çerçevede Türkiye'nin de kapsamlı bir yaklaşıma sahip olduğu belirtilebilir. Kapsamlı yaklaşımın farklı kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliğini, bütün milli ve/veya uluslararası güç unsurlarını birleştirerek planlamada ve icrada ortak süreçler geliştirilmesini içerdiği ifade edilebilir. Genelkurmay Başkanı Necdet Özel'in de belirttiği gibi, askeri, diplomatik ve ekonomik faaliyetlerin birbirini destekleyerek sinerji yaratacak

⁴⁴² Mustafa Aydın, "Türkiye'de Güvenlik Kavramsallaştırması", **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Der. Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 505, 506.

⁴⁴³ Uppsala Conflict Data Program (UCDP), "Armed Conflicts 2011", 2011, www.ucdp.uu.se.

şekilde eşgüdüm içinde icra edilmesi giderek önem kazanmaktadır. Ülkelerin tek başına kendi güvenliğini sağlamasının giderek zorlaştığı yeni güvenlik ortamında ‘işbirliğiyle güvenlik’ anlayışı ön plana çıkmıştır.⁴⁴⁴

Bu güvenlik algısı çerçevesinde TSK, ‘2020 Stratejik Hedefi’ doğrultusunda güçlü niteliğe ve azaltılmış niceliğe, yani kuvvet yapısına kavuşturulma yolunda ilerlemektedir. Bu çerçevede, TSK’nın kuvvet yapısının; bölgesinde askeri ve politik alanda meydana gelen değişim ve gelişmelerin Türkiye’ye olabilecek olumsuz etkilerinin asgariye indirebilecek, Türkiye’nin milli çıkarları doğrultusunda bölgedeki tehditleri bertaraf edebilecek bir strateji ve bu stratejiyi diğer milli güç unsurları ile koordineli olarak uygulamaya koyabilecek, küresel ve bölgesel güvenlik ortamının ihtiyaçlarına cevap verebilecek, kademeleri azaltılmış, görevlerin etkin olarak paylaştırıldığı, gerekli yapısal değişiklikleri süratle hayata geçirebilecek noktada olduğu belirtilebilir. Bunun yanında, asimetrik olanlar da dahil tüm dış tehdit ve riskleri etkisiz kılacak bir güç oluşumunu; planlayan, oluşturan, oluşturulan gücün idamesini sağlayan, donatan, eğitimini yaptıran, uygun büyüklükte ve hazırlıkta bir teşkilat yapısına sahip olmasının hedeflendiği ve büyük ölçüde bu hedefe ulaşıldığı ifade edilebilir. Buna ek olarak, Türkiye’de askeri kuvvet yapısı geliştirilirken TSK’nın savaş dışı hareketi de yerine getirebilecek çok rollü birlikleri içeren yapıya kavuşması; BM, NATO, AB kapsamında devam eden uluslararası operasyonları destekleyecek, Türkiye’nin etki ve ilgili alanındaki bir bölgeye süratle intikal edebilecek yeteneğe sahip olması öngörülmüştür.⁴⁴⁵ Türkiye’de terörle mücadele konusu hem hükümetin hem de ordunun ilk gündem konularından olmaya devam etmektedir. Bir gazeteye yaptığı açıklamada Genelkurmay Başkanı Özel, terörün siyasi, sosyal, ekonomik yönlerinin olduğunu bilindiğini, silahlı örgüt mensuplarıyla, yani teröristlerle mücadele askeri yöntemlerin kullanılması gerektiğini, öyle de yapıldığını ifade etmiştir.⁴⁴⁶

Terörle mücadelede geliştirilen stratejiler kapsamında ordunun, nizami usuller yerine ‘gerilla savaşı’ olarak adlandırılacak yeni bir yol izlediği Eylül 2012’de basına yansımıştır. Bu sayede PKK’nın ‘alan hakimiyeti’ kurmaya çalıştığı

⁴⁴⁴ “Türk Silahlı Kuvvetleri: Zorlu Görevler için Etkin ve Güçlü”, **Savunma ve Havacılık**, Sayı 151, 2012, ss. 14,15.

⁴⁴⁵ “Türk Silahlı Kuvvetleri: Zor Görevler için Etkin ve Güçlü”, ss. 20,21.

⁴⁴⁶ “Genelkurmay Başkanı Özel: Lider kadronun peşindeyiz”, **Radikal**, 26.09.2012.

bölgelerde (örneğin, Hakkari, Şemdinli, Şırnak) ordunun ‘süpürme’ operasyonu yaptığı ifadelendirilmiştir. Savunma yerine hücumla geçiş kapsamında ‘bul ve yok et’ stratejisinin hayata geçirilmesi söz konusu olmuştur.⁴⁴⁷ Türkiye’de ordunun 2010’lu yıllardaki güç ve etkinliği işte bu stratejik çerçevede doğrultusunda temellendirilmeye çalışılmıştır.

Ayrılkçılık temelli terör sorunu 2013 itibarıyla, çözüme yönelik tüm girişimlere rağmen Türkiye’nin temel güvenlik sorunu olmaya devam etmektedir. Bu açıdan Genelkurmay Başkanı Özel’in açıklamaları ve dönemin Jandarma Genel Komutanı Bekir Kalyoncu’nun Jandarma Genel Komutanlığı’nın 2012 Yılı Faaliyet Raporu’nda güncel değerlendirmelerinin yer aldığı ‘Üst Yönetici Sunuşu’ dikkat çekicidir. Özel, Temmuz 2012’de yaptığı bir değerlendirmede terörün amacının ‘bölmek’ olduğunu, bölmeye izin verilmeyeceğini açıklamıştır. Terörün bir sorun olduğunu, bu sorunla ilgili karar mercisinin ise sivil iktidar olduğunu, talimatı onların verdiğini, kendilerinin ise uyguladığını, yani askeri mücadeleyi yürüttüklerini ifade etmiştir. Askeri mücadelenin konunun bir boyutu olduğuna dikkat çekmiştir. Türkiye’yi bölmeye çalışan silahlı gruplar varolduğu sürece de askerlerin mücadeleyi bırakmayacağını altını çizmiştir. Buna ek olarak, sivil iktidarın Kuzey Irak politikası, ABD desteği, PKK’nın izole edilmeye çalışılması, bölge dengeleri ve küresel akışın terörle mücadeleyi kolaylaştırıp kolaylaştırmadığı konusunda da Özel, kendilerinin bu hususlara bakmadığını, bu hususların kendilerini etkilemediğini açıklamış, mücadelelerini sürdüreceklerini ve her şeyden önce mücadelede kararlı olunması gerektiğini söylemiştir.⁴⁴⁸

Daha önceki bir söyleşisinde Özel, Türkiye’de 2002’den sonra giderek artan terör sorunu ile ilgili olarak, terör tehdidinin özellikle kırsal alanlarda geniş ve Irak’ın kuzeyi dahil zor bir coğrafyaya dağıldığı göz önünde tutulduğunda, verilen mücadelenin kolluk güçlerinin imkan ve kabiliyetlerini aştığını belirtmiştir. Bu nedenle TSK’nın Türkiye’de huzur ve güvenliği sağlamak ve mevcut güvenlik tehdidini bertaraf etmek amacıyla, yasalar kapsamında, teröristle mücadeledeki görevlerini gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında kararlılıkla sürdüreceğini ifade

⁴⁴⁷ “TSK’dan terörle mücadelede yeni strateji”, **Aktif Haber**, 16.09.2012, <http://www.aktifhaber.com/tskdan-terorle-mucadelede-yeni-strateji-661336h.htm>, (Erişim: 16.09.2013).

⁴⁴⁸ İsmail Küçükkaya, “Savaşacak halimiz yok, ama yakın takipteyiz”, **Akşam**, 09.07.2012, s. 13.

etmiştir. Teröristle mücadelede çabaların büyük bölümünün sınır kontrolüne ayrıldığını, bu doğrultuda da Suriye, Irak ve İran sınırlarının terörist geçişlerine ve barınmasına kapatılmaya çalışıldığını söylemiştir.⁴⁴⁹

Kalyoncu'nun sunuştaki değerlendirmeleri ise şu şekilde olmuştur:

Küreselleşmenin getirdiği dinamik ortam; ülkelerin iç ve dış güvenlik ayrımının belirsizleşmesi ve güvenlik paradigmalarının değişmesi neticesinde, kamu düzeni ve yasal kurumların da içinde olduğu ulusal güvenliğe yönelik tehditler farklılaşmış, terörizm, ayrılıkçı hareketler, etnik ve dini çatışmalar, kitle imha silahlarının yayılması, uluslararası organize suçlar ve siber terörizm gibi asimetric tehditler, yeni parametreler olarak ortaya çıkmış ve güvenlik algılamalarını büyük ölçüde değiştirmiştir. Ülke bütünlüğünün parçalanmasına yönelik tehditlerin; içte ve dışta artan yoğunlukta güç kazanma çabası karşısında, değişen güvenlik algılamaları temelinde, iç güvenliğin sağlanması ve korunması öncelik kazanmıştır. ... Şekillenen yeni güvenlik ortamında; olayların gerisinden koşan değil, güvenlik felsefesini içselleştirmiş, neyi ne için yaptığını bilen, olayları çok yönlü ve geniş bir açı ile değerlendirip sistematik olarak yaklaşabilen, suç önleme stratejilerini kavramış ve uygulayabilecek jandarma personeli yetiştirmek esas alınmaktadır. Ayrıca, vatandaşlarımızın can ve mal güvenliğini, toplumun huzur ve emniyetini, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini; korku ve endişeden uzak, güven içinde kullanmalarına yönelik güvenlik politikaları uygulanmakta, halkın güvenlik algısı ile Jandarmanın güvenlik algısı birleştirilerek, insan odaklı hizmet anlayışı esas alınmaktadır.

...⁴⁵⁰

Kalyoncu, hem uluslararası alandaki güvenlik paradigmalarının değişmesine işaret etmiş hem de ulusal güvenliğe yönelik tehditlerin farklılaştığından hareketle asimetric tehditlerin bu değişimi beslediğini vurgulamıştır. Türkiye'nin güvenlik paradigmasının oluşturulmasında dikkat edilmesi gereken hususların altını çizmiştir. Aynı zamanda da Türkiye'nin kendi güvenlik paradigmasının özgünlüğünü oluşturan 'ülke bütünlüğünün parçalanması' ve 'ülke bütünlüğüne yönelik tehditler'in varlığının göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu tehditlerin içte ve dışta artan yoğunlukta güç kazanma çabası içinde olduğunu ifade eden Kalyoncu, iç güvenliğin sağlanmasının önemine işaret etmiştir.

Türkiye PKK sorunuyla ilgili olarak hep daha kapsamlı bir uluslararası destek arayışında da olmuştur. 2012 yılında yaptığı dış politika değerlendirmesinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, örneğin Türkiye ile Almanya arasındaki ikili ilişkilerde terörizmle mücadele konusunun önemine dikkat çekmiştir. Alman Federal Yargıtay'ının PKK'yı uluslararası terör örgütü olarak tanıyan kararını olumlu bir

⁴⁴⁹ "Türk Silahlı Kuvvetleri: Zor Görevler için Etkin ve Güçlü", s. 18.

⁴⁵⁰ Jandarma Genel Komutanlığı, **2012 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 15.04.2013, ss. IV,V.

adım olarak değerlendirmiştir. Buna rağmen Almanya'nın terörizmle mücadelede daha aktif olması gerektiğine dair çağrıda bulunmuştur. PKK yandaşı kuruluşların terörizmi finanse etmelerinin, kara para aklamalarını ve zorla para toplamalarının önüne geçilmesi gerektiğine ve bu gibi yasadışı faaliyetlere son verdirilmesinin önemine dikkat çekmiştir.⁴⁵¹ Buradan da anlaşılabileceği üzere, Türk hükümeti, Alman hükümetinin terörist eylemlerinin ve örgütlenmelerinin önüne geçmek için bu zamana kadar çok fazla çaba harcamadığını düşünmüştür. Bunu Almanya'da varlığını sürdüren PKK uzantılarına bağlamıştır. Davutoğlu'nun tespitlerine göre, PKK uzantıları Almanya'da farklı isimler altında çok ciddi para kaynakları oluşturmuş durumdadır. Bu sayede de silahlı çatışmayı finanse edebilmektedir. Alman hükümetine göre ise PKK'nın terör eylemleriyle ve terörle mücadeleyle ilgili olarak Almanya her açıdan yardımcı konumdadır.⁴⁵²

Almanya gibi, İtalya da Türkiye'nin terör konusunda işbirliği arayışında olduğu önemli bir ülkedir. Mayıs 2012'de İtalya ile, "Başta Terörizm ve Örgütlü Suçlar Olmak Üzere Ağır Suçlarla Mücadelede İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır.⁴⁵³ Terörizmle mücadele konusunda Avusturya ile de işbirliği geliştirilmeye çalışılmış ve Avusturya'nın PKK'yı terör örgütü olarak tanıması söz konusu olmuştur.⁴⁵⁴ Aynı zamanda, İsviçre'den de PKK ve yandaşları ile diğer terör örgütlerinin faaliyetlerinin yasaklanmasının beklendiği ifade edilmiştir.⁴⁵⁵ Terörle mücadele konusunda destek beklenen diğer bir Avrupa ülkesi de Danimarka olmuştur. Danimarka PKK terör örgütünün yayın organı ROJ TV'ye ev sahipliği yapmış bir ülkedir. Şirket aleyhine "terörizmi ilerletmek" suçundan dava açılmış, 14 Aralık 2011 tarihinde sona ermiş, Kopenhag Şehir Mahkemesi tarafından davaya ilişkin olarak 10 Ocak 2012 tarihinde açıklanan kararda, Danimarka Ceza Kanunu'nun terörizmin ilerletilmesini yasaklayan ilgili maddesini ihlal ettikleri gerekçesiyle, ROJ TV ve şirketi yaklaşık 1,3 milyon TL para cezasına çarptırılmıştır. Davutoğlu, değerlendirmelerinde ROJ TV'nin yayınlarının durdurulması ve yayın lisansının iptaline ilişkin süreci de takip

⁴⁵¹ Ahmet Davutoğlu, **2013 Yılına Girerken Dış Politikamız**, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Yayını, 2012, s. 15.

⁴⁵² Bkz. Sydow.

⁴⁵³ Davutoğlu, s. 20.

⁴⁵⁴ Davutoğlu, s. 23.

⁴⁵⁵ Davutoğlu, s. 24.

ettiklerini belirtmiştir.⁴⁵⁶ Danimarka’da 18 Eylül 2012’de gerçekleştirilen büyük çaplı bir terör operasyonunda PKK adına haraç toplayan ve örgüte mali destek veren 8 kişi tutuklanmıştır. Fransa’da da PKK terör örgütünün üst düzey sorumlularından Adem Uzun 10 Ekim 2012’de tutuklanmıştır.

EUROPOL tarafından hazırlanan ‘2012 AB Terörizm Durum ve Eğilim Raporu (TE-SAT)’na göre, Avrupa’nın, PKK’nın eleman toplama, eğitim, propaganda ve terörizmin finansmanı faaliyetleri için bir merkez olmaya devam ettiği, PKK’nın Avrupa’daki başlıca gelir kaynaklarının haraç toplama, kara para aklama, yasadışı göçmen kaçakçılığına yardım ve yataklık etme, insan ve uyuşturucu kaçakçılığı olduğu ifade edilmiştir. Raporda ayrıca, terör örgütlerinin küresel suç şebekeleri vasıtasıyla AB içinde ve dışında gelir temin edebildiğine yer verilmiştir. PKK’nın yürüttüğü uyuşturucu ticareti faaliyetleri bunun en iyi örneğidir. Türkiye ile AB arasında terörizmle mücadele alanında istişare için 7 Haziran 2012’de bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Bu, gerçekleştirilen toplantıların dördüncüsü olmuştur. Toplantıda, PKK terör örgütünün Avrupa’daki faaliyetleri ve PKK ile mücadele çabalarının geliştirilmesi için atılabilecek somut adımlar konusunda görüş alışverişinde bulunulmuştur. Ayrıca Türkiye ABD, Hollanda, Almanya, İtalya ve İngiltere ile de terörle mücadele istişareleri gerçekleştirmiştir. Eş-başkanlığını Türkiye’nin, ABD ile birlikte yürüttüğü “Terörizme Karşı Mücadele Küresel Forumu” da terörizmle mücadele alanında önemli bir adım olmuştur. Forumu Türkiye dâhil, 29 ülke ve AB iştirak etmiştir.⁴⁵⁷

Bu gelişmelerden anlaşılabileceği üzere Türkiye, AB’yi ve AB ülkelerini kendi güvenlik ve terörle mücadele algılaması eksenine çekmeye çalışmıştır. Terör ve bölgesel sorunlar varolduğu sürece ise Türkiye, jeopolitik konumunun da bir gereği olarak, eski ve geleneksel refleksleri barındırmaya devam etmiş ve realist politikaya dayalı bakış açısını kullanmıştır.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ Davutoğlu, s. 27.

⁴⁵⁷ Davutoğlu, ss. 108-110.

⁴⁵⁸ Oğuzlu, s. 231.

II. IRAK KRİZİ, SURİYE İÇ SAVAŞI VE TERÖR SORUNU ÖRNEK OLAYLARI ÜZERİNDEN DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASI ALGILAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu üzerinden AB ile Türkiye'nin dış ve güvenlik politikaları arasındaki algılamalar değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler yapılırken AB açısından Avrupa Parlamentosu'ndaki siyasi parti gruplarına, Türkiye açısından da hükümetin izlediği bölgesel politikalara bakılmıştır. AB düzeyinde Avrupa Parlamentosu'ndaki birçok siyasi parti grubu 2000'li yıllarda Avrupa dış ve güvenlik politikasının nasıl olması gerektiğiyle ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamalar Avrupa dış ve güvenlik politikasının ana hatlarını belirlemeye dönük olabildiği gibi, mevcut olanı eleştirmeye dönük de olabilmektedir. Diğer taraftan, parti grupları üye ülkelerle aday ve üye olmayan ülkeler arasında Avrupa dış ve güvenlik politikasının temel ilkeleri üzerinden karşılaştırmalı değerlendirmeler ve çıkarımlarda da bulunmuştur. Bu değerlendirme ve çıkarımlar Avrupa dış politikası bağlamında üye ve aday ülkelerin dış politika uygulamalarının hangi noktalara odaklanması gerektiğine işaret eder niteliktedir. Dolayısıyla Türkiye ile AB arasında dış ve güvenlik politikası algılamaları irdelenirken adı geçen değerlendirme ve çıkarımlar temel ölçüt konumuna yerleşmiştir.

A. Irak Krizi

2000'li yıllarda Türkiye'nin Irak politikası ağırlıklı olarak Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti oluşumu, PKK'nın bölgedeki faaliyetleri, Kerkük'ün statüsü ve Türkmenlerin hakları üzerine yoğunlaşmıştır. Bu dönemde ABD ise ülkedeki Kürtlere ağırlık verip Sünni Arapları dışlayan ve federatif bir yönetim şekli öngören bir Irak politikası yürütmüştür. Dolayısıyla, Türkiye bu süreçte Irak'ın siyaseten yeniden şekillendirildiği bir ortamda adeta dışarıda kalmıştır. 2005'ten 2010 yılına kadarki süreçte ise ABD ile Türkiye'nin Irak politikalarında uyum baş göstermiştir. Bu dönemde Irak'a bütüncül bir yaklaşımla yönelen Türkiye, ülkede merkezi otoritenin yeniden yapılandırılması için tüm siyasi gruplarla diyalog kurma yoluna girmiştir. ABD de 'Büyük Orta Doğu Projesi' kapsamında Irak'ın siyaseten

şekillendirilmesinde ve yeni anayasa yapımı sürecinde Türkiye'ye rol vermeye başlamıştır. 2008'de Türkiye-Irak Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulmuş ve siyaset, ekonomi, güvenlik alanlarında iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri düzenli hale getirmiştir. Fakat, 2010 yılına gelindiğinde Irak'ta hükümet kurma tartışmaları sürerken, Türkiye'nin Irak politikası üzerinden etkinliğinin sınırlı olduğu görülmüştür. Irak'ta hükümet kurma görevinin Nuri El Maliki'ye verilmesi, Türkiye'nin El Irakiye grubunu desteklemesi Türkiye ile Irak arasındaki soğukluğun ilk tetikleyicisi olmuştur. Ardından, 2011 yılında ABD'nin Irak'taki askerlerini geri çekmesi sonucunda ülkede mezhepsel çatışmalar baş göstermiş ve Türk hükümetinin Maliki'ye yönelik eleştirel tutum içine girmesi ile de Türkiye Irak politikasında tarafsız olmadığının sinyallerini vererek ilişkilerin gerginleştiği ve karşılıklı güvensizliğe dayandığı bir başka döneme girilmiştir.⁴⁵⁹

Bu genel çerçevenin ardından belirtmek gerekirse, Irak, Türkiye'nin 1980'li yılların başından beri dış politika gündeminde yer alan bir ülke konumunda olmuştur. Bunu temel sebebi, Irak'ın kuzeyindeki oluşumlar ve bu bölgenin barındırdığı terör odaklarıdır. Türk Ordusu Irak'ın kuzeyine yönelik en büyük askeri operasyonlardan birini (1995'deki 35.000 kişilik askeri güçle yaptığı operasyondan sonra) Mayıs ve Ekim 1997'de gerçekleştirmiştir. PKK hedeflerini bombalarken, Erbil ve Kerkük şehirlerine oldukça yaklaşmıştır. Mayıs ayındaki operasyon 50.000 kişilik bir askeri güçle yapılan en büyük operasyonlardan biri olmuştur. Operasyonun temel hedefi PKK odaklarını yok etmek şeklinde tanımlanmıştır.⁴⁶⁰ Daha sonrasında Türkiye, koşullar oluşukça bölgeye yönelik operasyonlarını sürdürmüştür. Bu operasyonlar, dolayısıyla terör sorunu, ikili ilişkilerin niteliğini belirleyen temel faktör olmuştur.

Türkiye, PKK'ya karşı Kasım 2001'den itibaren Irak'ın kuzeyine yönelik askeri operasyonlar düzenlemiştir. Bu operasyonlar iki ülke arasındaki ilişkileri, 1990'lı yılların güvenlik kaygılarına yönlendirerek germiştir. Çünkü askeri operasyonlar Irak tarafından Irak'ın toprak bütünlüğüne zarar verir nitelikte algılanmıştır.⁴⁶¹ ABD'nin 2003'teki Irak operasyonu, Türkiye ile AB arasındaki ilişkilere yeni bir boyut kazandırması açısından önemli olmuştur. Bu boyutu şekillendiren faktörlerden ilki, ilişkilerin 'Doğu-Batı ayrımı' ya da 'medeniyetler

⁴⁵⁹ Davutoğlu, ss. 409-413.

⁴⁶⁰ Aylin Ünver Noi, ss. 16,17.

⁴⁶¹ Aylin Ünver Noi, s. 15.

çatışması' üzerinden tartışılması olmuştur. İkincisi, bu operasyonun Orta Doğu'yu Avrupa'ya daha yakın hale getirmesi olmuştur. Bu, aynı zamanda Avrupa'nın Türkiye jeopolitiğini ve çatışma doğuran özelliklerini daha yakından görmesi anlamına da gelmiştir. Üçüncüsü ise, Irak'taki kaosu, ülkenin üniter yapısını değiştirip federal bir sisteme dönüştürmesi karşısında Türkiye'nin, Irak'ta federal veya bağımsız bir Kürt devleti kurulmasını engelleme çabalarına itilmesidir. Tüm bu faktörler, genel olarak Türkiye ile AB ilişkilerini, özel olarak da Türkiye'nin üyelik sürecini derinden etkilemiştir.⁴⁶²

2003 Irak Krizi Türkiye ile AB arasında başta, ABD ile AB arasındaki fikir ayrılıklarından dolayı doğal bir uzlaş alanı yaratmış gibi gözükmiştir. Irak'ta bir BM inisiyatifi öngören Fransa ve Almanya'nın konumu, Türkiye'de Irak'a askeri operasyon karşıtlığı ile benzeşmiştir. Türkiye'de 2000'li yılların başında, dış politikaya sivil güçlerin katılımı da adeta bu zeminde meşruiyet kazanma fırsatı bulmuştur. Türkiye'de askeri-bürokratik aktörler, ABD'nin Kuzey Irak'taki Kürtler ile ittifak kurup, Saddam Hüseyin iktidarının devrilmesinden sonra onların bağımsız bir devlet kurmalarına destek olma olasılığından dolayı Irak'a herhangi bir askeri operasyonu reddetmiştir. Genelkurmay Başkanlığı'nın, ABD'nin Irak'a askeri operasyon tartışmalarının sürdüğü sıralarda, açıklamalar ve tavsiyeler yoluyla dönemin AKP hükümetinin meclis tezkeresi desteğini tersine çevirme arayışında olduğu öne sürülebilir.⁴⁶³ ABD Irak'a askeri müdahaleye yaklaşırken ise Genelkurmay Başkanlığı, Türkiye'nin operasyon dışında çok da kalmasını istemeyen bir tutum içine girmiştir. Askeri operasyondan sonra Kuzey Irak'taki otorite boşluğunun Türkiye için tehdit kaynağı olduğu vurgulanmıştır. 2003 sonrasındaki 10 yıl süresinde meydana gelen gelişmeler, Türkiye'yi güvenlik odaklı yeni politikalara sevk etmiş ve adeta AB'nin güvenlik politikasından ayrılan bir konuma getirmiştir.

Irak operasyonundan sonra PKK'nın yeniden güç kazanmaya başlaması, Türkiye'nin gerek Irak'taki gerekse de Avrupa'daki PKK varlığına karşı daha fazla hassasiyet göstermesine ve Irak'ta ve Avrupa'da buna karşı alınacak önlemler açısından da daha büyük beklentiler içine girmesine yol açmıştır. 2007'ye gelindiğinde, terör saldırılarının da artmasını takiben Türkiye, Kuzey Irak'a yönelik

⁴⁶² Günter Seufert, "Foreign Policy and Self Image: The Societal Basis of Strategy Shifts in Turkey", **SWP Research Paper**, RP 12, September 2012, ss. 2,3.

⁴⁶³ Seufert, ss. 7,8.

sınır ötesi operasyonları tekrar gündemine almış ve hayata geçirmeye yeniden başlamıştır. Irak Kürtleri ve ABD üzerinde PKK'nın yok edilmesi için baskı oluşturmaya çalışmıştır. Avrupa, PKK'ya finansal zemin hazırlayan kuruluş ve örgütlenmelere ev sahipliği yapması açısından ister istemez terör örgütünün temel mali kaynaklarını barındırmıştır. Bu nedenle Türkiye, AB'den de bu kaynakların bertaraf edilmesini istemiştir. Aksi takdirde de kendisinin Kuzey Irak'a müdahale edip, tehdit kaynaklarını etkisiz hale getireceğini vurgulamıştır. Bu, Türkiye'nin milli kimliği ve ulusal güvenliği ile ilgili bir meseledir. AB için ise bu mesele, müzakere sürecinin devamını engelleyen, demokrasi, temel hak ve özgürlükler bağlamında değerlendirilen bir nitelikte olmuştur.⁴⁶⁴ Yaşanan bu gelişmeler Türkiye'nin, AB ortak dış politikasını aşan dış politika istekleri, öncelikleri ve kaygıları olduğunu göstermiştir.⁴⁶⁵

Irak, Türkiye'nin ve yakın çevresinin güvenlik ve istikrarının temel dayanaklarından biridir. Türkiye'nin Irak politikasının ana hatları, Irak'taki demokratik kazanımların pekiştirilmesi, ülkenin toprak bütünlüğünün korunması, güvenlik ve istikrarının tesisi, iç barışının sağlanması, refaha kavuşması, komşularıyla ve uluslararası toplumla yeniden bütünleşerek bölge açısından güvenlik ve refah üreten bir devlet haline gelmesi şeklinde tanımlanmıştır. Kerkük gibi çözüme kavuşturulamayan aidiyeti ihtilaflı bölgeler, mezhepsel-etnik gerginlikler ve parçalanmalar ise Irak'ın temel sorunları olarak öne çıkmıştır. Ülkede siyasi güç paylaşımına ilişkin ve zengin enerji kaynaklarının adil bir şekilde paylaşımı konusunda derin ayrışmalar 2003'ten beri varlığını korumaya devam etmiştir.⁴⁶⁶

Türkiye, Davutoğlu'nun dile getirdiği üzere, Irak'a ve Irak halkına zarar veren mezhepçi politikalara karşı bir duruş sergilemiş; bu ülkede etnik ve mezhepsel kimlikler yerine Iraklılık kimliğinin güçlendirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Irak Anayasası çerçevesinde oluşturulmuş olan Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile ilişkilerin de gelişmesi, bölge halkı ile sosyal ve kültürel bağların muhafazası, ekonomik işbirliklerinin artırılması Irak'ın kuzeyinde PKK terör örgütüne karşı yürütülen mücadele bakımından önemli görülmüştür. PKK terör örgütünün Irak'taki

⁴⁶⁴ Henri J. Barkey, "The Effects of US Policy in the Middle East on EU-Turkey Relations", **The International Spectator**, Cilt 43, Sayı 4, 2008, ss. 4-6.

⁴⁶⁵ Barkey, ss. 7,8.

⁴⁶⁶ Davutoğlu, s. 66.

mevcudiyetinin ortadan kaldırılması gerektiği, bu hususta adım atılmadığı takdirde de Türkiye'nin gereken tüm önlemleri tek taraflı olarak almaya devam edeceği vurgulanmıştır.⁴⁶⁷

2003'ten 2008'e kadar geçen sürede AB'nin Irak politikasına uyum sergilediği düşünülebilecek olan Türkiye'nin Irak'a yönelik politikasında iki temel faktör öne çıkmıştır. İlki, Kuzey Irak'ta PKK terör örgütü gibi Kürt oluşumların engellenmesidir. İkincisi de, Iraklı Kürtlerin siyasi faaliyetlerinin Türkiye'deki Kürt kökenli vatandaşlar üzerinde etkisinin yayılmasını en aza indirmektir. İkinci faktör Iraklı Kürtlerin Kuzey Irak'ta özerk yönetime ve ileriye dönük bir bağımsızlık hedefine yönelik kısıtlamayı ve çevrelemeyi içinde barındırmıştır.⁴⁶⁸

Türkiye'nin Irak ile ilgili tercihleri bağlamında belirtilebilecek ilk husus, 2003'teki askeri operasyondan sonra Türkiye'nin Irak'ta merkezi hükümetin ülkenin tümünde otorite ve kontrol sahibi olmasını istemesidir. Türkiye, Irak hükümetinin ülkedeki etnik, dini ve mezhepsel ayrımları ortadan kaldırmasını beklemiştir. Bu bağlamda Türkiye, Irak ile ilgili 'kırmızı çizgileri'nin olduğunu vurgulamış ve bunun başında da Irak'ta federal bir devlet yapılanmasının geldiğini belirtmiştir. 2000'li yıllarda Türkiye'nin, Irak'ta kabul etmeyeceği üç gelişme şu şekilde sıralanmıştır: İlki, Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulmasıdır. İkincisi, bir Türkmen şehri olan Kerkük'ün özerk ya da bağımsız bir Kürt devletine dahil edilmesidir. Üçüncüsü de, Kerkük'te yaşayan Türkmenlerin yaşamlarının giderek zorlaşmasıdır. Son iki noktaya ordu da, 30 Ocak 2005'teki Irak seçimleri arifesinde bir basın açıklamasıyla işaret etmiştir. Bu hususlar yanında Türkiye, Irak'ın federal yapılanma olasılığını hep göz önünde bulundurmıştır. Böyle bir durumda da merkezi hükümetin federal bölgelerin özerkliğini kısıtlamasını, dış, savunma ve para politikasının merkezi otoritenin yetkisinde kalmasını savunmuştur. Kürtlerin bağımsızlık kaynağı olarak görülen petrol kaynaklarının da merkezi hükümetçe kontrolünü istemiştir.⁴⁶⁹ Türkiye Irak'ın geleceğinde ve Kerkük petrolünün kontrolünde Türkmenlerin de rol oynamasını tercih etmiştir. Fakat petrolün etkisinin

⁴⁶⁷ Davutoğlu, s. 67.

⁴⁶⁸ Henri J. Barkey, "Turkey and Iraq: The Perils (and Prospects) of Proximity", **USIP Special Report**, Sayı 141, Washington, 2005, ss. 3,4.

⁴⁶⁹ Barkey, "Turkey and Iraq", s. 5.

siyasi alana yansması sonucunda Kerkük'ün enerji kaynaklarına sahipliği meselesi iki taraf için de çatışma konusu olmuştur.⁴⁷⁰

AB'ye katılım süreci, 2000'li yılların ortalarında Türkiye'nin Irak'a yönelik dış politikasında opsiyonları sınırlandırmıştır. Türkiye, Kuzey Irak'ta Kürtlerin özerkliğini durdurma amaçlı bir askeri operasyon düzenlese, AB'nin bunu onaylamayacağını tahmin etmiştir. Türkiye'nin Türkmenleri destekleme amaçlı olası bir askeri operasyonunda da AB'nin nasıl tepki vereceği şüpheyile yaklaşılan bir konu olmuştur. 2004'ten itibaren de komşu ülkelerin ve özellikle de Türkiye'nin Irak'taki rolü, varlığı ve bir askeri operasyon düzenleme potansiyeli en aza indirilmiştir.⁴⁷¹

2000'li yılların başında ABD'nin Irak'a yönelik askeri hareket düzenleme planları bu tarihsel deneyimler üzerine kurulmuştur. Irak, hem Amerikan ve Avrupa hem de Türk kamuoyunda yeni bir askeri operasyon ile gündeme gelmiştir. Operasyonun planlanma aşamalarında Türkiye, ABD askeri güçlerinin Türk topraklarından Irak'ın kuzeyine geçmelerine izin vermeyeceğini bildirmiştir. Bu kararlar birlikte, Irak Kürtleri ABD'nin adeta müttefiki haline gelmişlerdir. Irak Kürtleri Amerikan ve İngiliz kuvvetleri ile birlikte Saddam rejimine karşı ittifak içine girmişlerdir. Bu sayede, ülkede yeni bir rejim kurulurken Irak Kürtleri Araplarla aynı konuma yerleşmişlerdir. 2003'teki geçici hükümette Barzani ve Talabani yer almış, 2004'teki geçiş hükümetinde Hoshiyar Zebari Dışişleri Bakanı olmuştur.⁴⁷²

Irak Kürtleri Irak'ın federal bir sistem altında federal birimlere ayrılmasını desteklemişlerdir. Türkiye ise Irak'ta bir federal sistemin kurulmasına dönük endişeler taşımış, Musul ve petrol zengini Kerkük'ün Kürt yönetimine devrini kaygılandırıcı bulmuştur. Buna ek olarak, Irak Türkmenlerinin durumu da Türkiye'nin hassasiyetle yaklaşacağı bir konu olarak önemini korumuştur. Irak Türkmen Cephesi, federal bir Kürt yönetimine karşı Musul ve Kerkük'ün dahil olduğu bir federal Türkmen biriminin kurulmasını savunmuştur. Türkiye, 2003'deki

⁴⁷⁰ Barkey, s. 6.

⁴⁷¹ Barkey, s. 12.

⁴⁷² Ünver, ss. 21,22.

askeri operasyon sonrasında, Irak'ın toprak bütünlüğünün ve üniter devlet statüsünün korunması taraftarı olmuştur.⁴⁷³

Güvenlik sorunları nedeniyle Türkiye ile AB arasında dış politika uygulamalarında artan farkı göstermesi açısından, PKK'nın terör eylemleri sonucunda TBMM'nin Ekim 2007'de TSK'ya Irak'ın kuzeyine askeri operasyon düzenlenme yetkisi vermesi önemlidir. Çünkü, askeri operasyonlar ancak bu şekilde yapılabilir. 22 Ekim 2007'de AB Dönem Başkanlığı, Türkiye'deki PKK terör eylemlerini kınayan bir açıklama yapmıştır. Fakat ardından, hukukun üstünlüğüne, uluslararası ve bölgesel barış ve istikrarın korunmasına ve orantısız ya da amacını aşan askeri operasyonlara fırsat vermeden, Türkiye'nin terörle mücadelede uluslararası camia tarafından desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁷⁴ Bu şekilde AB, Türkiye'yi dış politika uygulamaları bağlamında kontrol altında tutma isteğini yansıtmıştır.

Türkiye'nin AB açısından stratejik önemi, özellikle Orta Doğu'nun bölgesel güvenliği, enerji güvenliği, çatışmaların önlenmesi ve çözülmesi kapsamında 2000'li yıllarda giderek artan nitelikte olmuştur.⁴⁷⁵ Fakat 2000'lerin ortasından itibaren TSK'nın Irak'ın kuzeyindeki PKK kamplarına çeşitli askeri operasyonlar düzenlediği görülmüş, AB'nin Türkiye ile ilgili olarak açıkladığı belgelerde bu operasyonlar yer almıştır. AB, operasyonlara temkinli bir yaklaşım sergilemiştir. Türkiye'nin İsrail ile Suriye arasında arabuluculuk çabaları, İran ile nükleer meselelerde diyalog zeminini oluşturması gibi girişimler AB tarafından önemle karşılanmıştır.⁴⁷⁶ Aynı şekilde, Türkiye'nin Irak ile diplomatik ilişkilerini güçlendirmeye çalışması, Bölgesel Kürt Yönetimi ile irtibat halinde olması AB tarafından bölge istikrarına katkı olarak değerlendirilmiştir.

Avrupa Parlamentosu'ndaki tartışmalarda, Türkiye ile AB arasındaki dış politika konularından Irak'ta siyasi dengeler meselesine yer verilmiştir. 19 Ocak 2010 tarihli açıklamasında AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, Irak'ta siyasi

⁴⁷³ Ünver, ss. 21,22.

⁴⁷⁴ Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council", COM(2007) 663, 06.11.2007, Brussels, 2005, ss. 8,9.

⁴⁷⁵ Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Enlargement Strategy and Main Challenges", s. 2.

⁴⁷⁶ Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Enlargement Strategy and Main Challenges", COM(2009) 533, 14.10.2009, Brussels, 2009, s. 72.

dengelerin yerleşmesi ve çatışmaların üstesinden gelinmesinin, stratejik konumu itibarıyla hem ülke için hem de bölge için önemli olduğuna değinmiştir. Bu çerçevede Irak'ın ve Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Türkiye ile ilişkilerinin gelişmesi adeta AB'nin bir beklentisi halini almıştır.⁴⁷⁷ Fakat, güvenlik sorunları bu beklentinin yerine getirilmesinde belirleyici olmuştur.

Türkiye ile AB'nin dış politika ortaklığında terör sorunu ve yarattığı güvenlik açığı ayrıştırıcı etkide bulunmaktadır. Buna rağmen terör sorunu işbirliğine de sevk etmektedir. Örneğin, PKK terörü Türkiye, AB ve üye ülkeleri terörle mücadeleye karşı, EUROPOL ve insan hakları kuralları çatısı altında işbirliği yapmaya yönlendirmiştir. AB, demokratik açılım sürecinin bir parçası olarak Kürt meselesinin geniş kapsamlı biçimde ele alınarak barışçıl yollarla çözümü için Türk hükümetini harekete geçmeye teşvik etmiştir. AB'nin Türkiye üzerinden terörle mücadelede temel yaklaşımı siyasi, sosyal ve eğitim hayatına dil kullanımının kazandırılması ve bunun yasal güvenceye alınması; terörle mücadele yasasının, kötüye kullanımı engellemek için değiştirilmesi; ifade ve örgütlenme özgürlüğünün garanti altına alınması; çatışmalar sonucunda evlerinden uzaklaştırılmış kişilerin sorunlarının ele alınması; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyo-ekonomik koşullarının iyileştirilmesi gibi hususlara odaklanmıştır.⁴⁷⁸ Bu bağlamda örneğin, Türkiye ile Irak arasında derinleşen ilişkiler ve Türkiye'nin Irak'ın istikrarına katkı sağlaması AB'nin yakın çevrede ilgilendiği temel gelişmelerden olmuştur.⁴⁷⁹ Sınır geçişlerinin önlenmesi ve teröristlere desteğin önüne geçilmesi için Irak ile işbirliğine gidilmesinin önemine işaret etmiştir. Aynı hususlar Mart 2004'teki 'Terörizm' belgesinde de yer almıştır.⁴⁸⁰ Türkiye bu şartlardan uzaklaştıkça AB açısından, Irak ile bozulan ilişkiler sorunlu bir yapı oluşturmaya başlamaktadır. Türkiye istikrara katkı sağlayamaz hale gelmektedir. Halbuki AB için önemli olan ise tam da budur. Türkiye'nin 2007'den sonraki dönemde, 2002-2007 arasında dış politikasında daha fazla ağırlık verdiği yumuşak güç unsurları yanında sert güç unsurlarının kullanımına da artık daha fazla yer veriyor olması yeni bir tartışma konusunu meydana getirmiştir. Bu açıdan, Türkiye'nin Irak merkezi hükümeti ile

⁴⁷⁷ European Parliament, "Situation in Iraq", **Parliamentary Debates**, 19 January 2010.

⁴⁷⁸ European Parliament, "2010 Progress Report on Turkey", 2011, s. 6.

⁴⁷⁹ European Parliament, s. 9.

⁴⁸⁰ Council of the European Union, "Brussels European Council Presidency Conclusions", 30.01.2006, ss. 1-23.

ilişkilerinin gergin seyretmesi, ülkede ve bölgede bu şekilde istikrarın sağlanmasına nasıl katkıda bulunabileceği gibi soruları öne çıkarmaktadır.

Türkiye'nin AB ile beklenen dış politika koordinasyonu AB çıkarlarının gereğinin yaygınlaştırılması, dolayısıyla komşuları ile sıfır sorun politikasının yürütülmesini öngörmektedir. Bu noktada AB tarafından dikkat çekilen husus, Türkiye'nin ortak Avrupa değerleri ve çıkarlarına bağlılığının korunmasına ihtiyaç olduğu vurgusudur. Bunun için zaman zaman AB Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Ashton'a Türkiye ile dış politika diyalogunun yoğunlaştırılması çağrısı yapılmaktadır. AB'ye göre Türkiye, Orta Doğu'nun demokratikleşmesi ve kalkınması için Arap dünyasına 'laik bir demokrasi' örneği sunmaktadır. Bu da ona, tanımlanmış bir misyon yüklemektedir.⁴⁸¹ Bu misyon örneğin, Irak ile ilgili şu hedefleri içinde barındırmaktadır: Irak'ta hukukun üstünlüğüne dayalı bir adalet sisteminin kurulmasına katkı sağlamak; uygun eğitim koşullarının sağlanmasıyla adalet sisteminin çeşitli dalları arasında koordinasyonun geliştirilmesine katkıda bulunmak; Irak yetkili makamlarına ihtiyaç duyulan alanlarda danışılması; AB'nin diğer uluslararası aktörlere nazaran daha cazip hale getirilmesi.⁴⁸²

EUJUST LEX-Irak, AB'nin 'hukukun üstünlüğü' ile ilgili ilk misyonunu meydana getirmektedir.⁴⁸³ EUJUST LEX-Irak Kürdistan Dış İlişkiler Departmanı tarafından 30 Ocak 2012'deki Yıllık Toplantı'ya (Kurdish Consular Corps Annual Meeting) katılmaya davet edilmiştir. EUJUST LEX-Irak'ın Erbil'deki sorumlusu Lena Larsson toplantıya katılmıştır. Toplantıya ayrıca Fransa, Almanya, İtalya, İngiltere, Mısır, İran, Ürdün, Filistin Yönetimin, Rusya, Güney Kore, İsveç, Türkiye ve ABD temsilcileri de katılmıştır. Toplantıda Bölgesel Kürt Yönetimi lideri Mesut Barzani bölgesinin uluslararası mevcudiyetinin önemine vurgu yapmış, Irak'taki siyasi kriz, Suriye'deki gelişmeler gibi güncel konularda değerlendirmelerde bulunmuştur. EUJUST LEX-Irak, Bölgesel Kürt Yönetimi ile yakın ilişkisini

⁴⁸¹ European Parliament, "2010 Progress Report on Turkey", s. 10.

⁴⁸² Common Security and Defence Policy, "EU Integrated Rule of Law Mission for Iraq", November 2012, s. 1.

⁴⁸³ EUJUST LEX-Iraq, "The European Union Integrated Rule of Law Mission for Iraq", July 2012, s. 3.

geliştirmeye devam etmektedir. AB'nin dış politika araçlarından siyasi diyalogu Türkiye'nin de bu şekilde kullanması beklenmektedir.⁴⁸⁴

2009'da Türkiye ile Irak ve Türkiye ile Suriye arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Anlaşmaları kabul edilmiştir. 2010'da Türkiye, Lübnan, Suriye ve Ürdün arasında serbest ticaret ve vizesiz seyahat uygulamasına geçiş düşünülmüştür.⁴⁸⁵ 2003'teki Irak operasyonu Türkiye ile güney komşuları arasında farklı bir dinamiğin gelişmesine yol açmıştır. Türkiye, Suriye ve İran arasında işbirliği bu savaş üzerinden doğmuştur. Ancak Irak ile sınırdaş olan bu ülkeler, Kürt ayrılıkçılığı konusunda hassasiyet göstermiştir. Irak'ta Bölgesel Kürt Yönetimi'nin varlığı Türkiye'yi, Irak'ın bütünlüğünü bozacağı gerekçesiyle endişeye sürüklemiştir. Irak'ta bir tam bağımsız Kürt devletinin kurulması olasılığı, Türkiye'nin tolerans eşiğini zorlayacak bir gelişme olarak kaydedilmiştir.⁴⁸⁶ Hem Türkiye hem de komşu ülkeler ABD'nin Irak operasyonunu önlemeye çalışmıştır. Bu gerçekleşmeyince de Irak'taki istikrarsızlığın kendilerine sıçramasını engellemenin yollarını aramıştır. Irak'ın toprak bütünlüğünün Türkiye, Irak, İran ve Suriye'nin yakın işbirliğiyle sağlanabileceği düşünülmüştür.⁴⁸⁷

Tüm bunlar yaşanırken, AKP hükümeti döneminde Türkiye'nin dış politika açısından önceliklerinin ne olduğunun belirsizliği de adeta öne çıkmıştır. Türkiye'nin aktif bir dış politikaya sahip olduğu öne sürülse de, önceliklerini belirlemeye ihtiyacı olduğu görülmüştür. Beklenen ise, bu önceliklerin Türkiye'nin AB ve NATO ile ilişkileri çerçevesinde tanımlanmasıdır. AB bütünleşmesine yönelik tutumun zayıfladığı şartlar altında da Türkiye ile AB üyeliği üzerine değil, güvenlik meseleleri ve dış politika uyumu üzerine görüşülmesi gerektiği öne sürülebilecek bir husus halini almıştır. Aksi durumda, Türkiye'nin, AB ülkelerinin ve hatta ABD'nin

⁴⁸⁴ European Union External Action Service, "Security and Defence", http://www.consilium.europa.eu/eeas/security-defence/eu-operations/eujust-lex/news-in-brief?lang=hu&page_id=823&type=1&year=2012, (Erişim: 25.01.2013).

⁴⁸⁵ Nathalie Tocci, "Turkey's Middle Eastern Promise", **Europe and the Middle East: Perspectives on Major Policy Issues**, 2010, http://eeas.europa.eu/delegations/egypt/documents/syarah_dawlia_final_en.pdf, (Erişim: 01.11.2012), s. 59.

⁴⁸⁶ House of Commons Foreign Affairs Committee, "Visit to Turkey and Cyprus", **Fifth Report of Session 2006-07**, 2007, s. 11.

⁴⁸⁷ House of Commons Foreign Affairs Committee, s. 60.

Suriye'ye yönelik tek taraflı eylemlerinin işlemeyeceğini ifade etmek mümkün hale gelmiştir.⁴⁸⁸

Avrupa Parlamentosu'na göre 2010 yılından sonra AB, Türkiye ile Irak arasındaki ilişkileri derinleşme yönünde geliştiği şeklinde yorumlamış, bu gelişmeyi memnuniyetle karşıladığını ifade etmiştir. Aynı şekilde, Bölgesel Kürt Yönetimi ile de ilişkilerin seyrini olumlu karşılamıştır. Türkiye, Irak'ın istikrarına katkı yapan bir aktör olarak, Irak hükümeti ile görüşmesi gereken bir ülke konumunda değerlendirilmiştir. AB'ye göre bu rolü, onu hem Irak ile hem de diğer komşu ülkeler ile işbirliğine itmektedir.⁴⁸⁹

AB, Türkiye'nin Kuzey Irak'a dönük askeri operasyonlarını ve bu yöndeki tartışmalarını hep sonlandırma çağrısı yapmıştır. Bu çağrılardan biri de 2010 yılında AB, Türkiye ve Kürtler üzerine gerçekleştirilen uluslararası konferansta yapılmıştır. Bunun gerekçesi, askeri operasyonların Bölgesel Kürt Yönetimi'ni zayıflattığının ve bölgesel istikrarı tehdit ettiğinin düşünülmesi olmuştur. Türkiye ile PKK arasındaki çatışmanın çözülmesi tarafların temsilcileri arasındaki siyasi diyaloga bağlanabilmiştir. AB, Türkiye'nin Kürtler ve meşru temsilcileri üzerinde Terörle Mücadele Yasası'ndan kaynaklanan suç prosedürlerini kullanmayı durdurması gerektiğine işaret etmiştir. AB'ye göre Birlik ve uluslararası toplum bunların gerçekleştirilmesi için Türkiye'nin işini kolaylaştırıcı faaliyetlerde bulunmalıdır. Türkiye'nin bu mesele ile ilgili girişimleri polisiye ve askeri araç ve yöntemlerle yürütülmemelidir. Protestocuların kontrol altına alınması için polisin orantısız güç kullanması, Türkiye'nin 2007'den sonra Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde askeri operasyonlara devam etmesi kendi vatandaşlarının korunması ve güvenliklerinin sağlanması açısından olumsuz sonuçlar doğuran girişimler olarak tanımlanmıştır. Konferansta ele alınan tüm bu hususlar sonucunda Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğüne saygı göstermeye çağrılmıştır.⁴⁹⁰

2011 yılında, özellikle de Haziran'daki parlamento seçimlerinden itibaren, Türk hükümeti ile güneydoğudaki Kürt topluluğu arasındaki ilişkiler ve güvenlik

⁴⁸⁸ Confederation of Businessmen and Industrialists of Türkiye EU Representation, "Testing Times for Turkey".

⁴⁸⁹ European Parliament, "European Parliament resolution of 9 March 2011 on Turkey's 2010 Progress Report", 09 March 2011.

⁴⁹⁰ EU-Turkey Civic Commission, "Final Resolutions to the 6th International Conference on EU, Turkey and the Kurds", 2010, ss. 1-7.

meselerleri önemli derecede kötüleşmiştir. Mayıs ayı başında PKK'nın yeni saldırı silsilesi başlamış, bunun karşılığında da Türk hükümeti terörle mücadeleye dönük askeri operasyonları başlatmıştır. Türkiye, Temmuz ayında Kuzey Irak'taki PKK hedeflerine hava operasyonlarını yeniden gerçekleştirmeye başlamıştır. Ekim ayında da kara operasyonu ile bölgeyi kısmen kontrol altına almıştır. Ocak 2012 itibariyle Türk hükümetinin gerçekleştirdiği askeri operasyonlarla yüzlerce PKK'nın ve liderlerinin öldürüldüğü bildirilmiştir. Birçok vatandaş da PKK saldırılarında hayatını kaybetmiştir. Bu gelişmelerin ardından Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin partisi Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB)'nin İngiltere temsilcisi, Kuzey Irak'taki Kürt hedeflerine yönelik Türkiye ve İran'dan gelen saldırıların uluslararası hukukun ihlali ve Irak'ın güvenlik ve istikrarının tehdidi anlamına geldiğini belirtmiştir.

2000'lerin ortasından itibaren Kürtler Irak'ta güçlü bir konuma ulaşmaya başlamışlardır. Kerkük'ü kendi bölgelerine dahil etme arayışında olmuşlardır. Kürt partileri özerklik hedefine sahip olup, buna engel olunması halinde Irak'tan ayrılabilineceğine işaret etmiştir. Ayrılık yönündeki şartlar gerçekleştiğinde AB ve İngiltere, Türkiye'nin, oluşacak yeni duruma müdahale edeceğini düşünmüştür. Olası bir müdahalede Irak'ta askeri bir varlık sergilemesi beklenen Türkiye'nin, AB üyeliği için müzakere sürecinde olan bir ülke olma konumundayken bunu yapma olasılığı, müzakerelerin başladığı 2005 yılı itibariyle tartışmalı ve sorgulanması gereken bir husus olarak ele alınmıştır.⁴⁹¹

Türkiye ile Irak ilişkileri Avrupa Parlamentosu'ndaki siyasi parti gruplarının⁴⁹² görüşmelerinde de ele alınan bir konu olmuştur. Parlamento'nun üçüncü büyük parti grubunu meydana getiren Avrupa Liberaller ve Demokratlar

⁴⁹¹ House of Commons Foreign Affairs Committee, "Foreign Policy Aspects of the War Against Terrorism", **Sixth Report of Session 2004-05**, 05.04. 2005, s. 137.

⁴⁹² 2013 yılı itibariyle toplam 765 milletvekiline sahip Avrupa Parlamentosu'nda Hristiyan Demokratların oluşturduğu Avrupa Halk Partisi Grubu, 275 milletvekili ile parlamentonun en büyük siyasi parti grubunu meydana getirmiştir. Sosyalist ve Demokratların oluşturduğu İttifak Grubu 195 milletvekili ile ikinci büyük parti grubu olmuştur. Onu, 84 milletvekili ile Liberallerin ve Demokratların İttifakı; 58 milletvekili ile Yeşiller ve Özgürlükçüler İttifakı; 56 milletvekili ile Muhafazakarlar ve Reformcular Grubu; 35 milletvekili ile Birleşik Sol Grubu; 33 milletvekili ile Özgürlük ve Demokrasi Grubu takip etmiştir. Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu üzerinden Türkiye ile AB arasındaki dış ve güvenlik politikası algılamaları değerlendirilirken, tarafların dış ve güvenlik politikası stratejileri ve AB politikalarını yönlendirme işlevlerinden hareketle bu siyasi parti gruplarının tutumları göz önünde bulundurulmuştur. European Parliament, "MEPs by Member State and Political Group", <http://www.europarl.europa.eu/meps/en/crosstable.html>, (Erişim: 25.03.2013).

İttifakı (Alliance of Liberals and Democrats of Europe, ALDE) Grubu temsilcisi Johannes Cornelis van Baalen Irak'ın güvenli olmadığını vurgulamıştır. Türkiye ile Irak arasında bir 'Kürdistan' sorunu olduğunu belirtmiştir. Gruba göre, Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde kendisini tehdit eden gerillalarla mücadele etmesi meşru karşılanabilir. Fakat Grup, Irak'ın kuzeyindeki özerk bölgenin kendi gelişim dinamiklerine sahip olması gerektiğini düşünmüştür. Irak'ın üniter bir devlet olmadığından enerji politikaları ile ilgili olarak Kürt Yönetimi'nin de görüşünün alınmasına dikkat çekmiştir. Enerji, ekonomi ve istikrar konularında Irak'a komşu ülkeler arasında bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Avrupa Özgürlük ve Demokrasi Grubu (Europe of Freedom and Democracy, EFD)'na ve üyesi Fiorello Provera'ya göre ise Irak'ta kurumlar federal devlet yapılanmasına göre yeniden şekillendirilmelidir. Provera bu yeniden şekillenmede Irak Kürt Yönetim bölgesini ülke için yararlı ve örnek alınabilecek bir referans noktası ve deneyim konumunda tanımlamıştır. Bu da Irak'ta Merkezi Hükümet ve Bölgesel Kürt Yönetimi açısından beklenen siyasi yapılanma konusunda, Türkiye ile AB siyasi aktörleri arasında dış politika uygulamalarında görüş farklılıkları olabildiğinin tipik bir örneğini meydana getirmiştir.⁴⁹³ Yeşiller/EFA Grubu Türkiye'nin Kürt meselesine karşı demokratik açılımını desteklediklerini bildirmiştir. Bununla birlikte Türk hükümetini, barışçıl ve diyaloga dayalı çözüm için geniş bir siyasi uzlaş temelini oluşturmaya davet etmiştir. Bu şekilde siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan tüm vatandaşların yararlanmasının garanti altına alınabileceğini düşünmüştür.⁴⁹⁴

B. Suriye İç Savaşı

2002'den sonra Türkiye'nin Suriye politikası, ikili ilişkilerin gerektirdikleri dışında, Suriye'nin komşu ülkelerle ilişkilerinin, küresel aktörlerin etkisi bağlamında ABD'nin ülkeye yönelik tutumunun ve 2011'de Suriye'ye sığınan Arap Baharı'nın etkisi altında kalmıştır. Komşusu Irak'ın askeri operasyona maruz kalması ve ülkenin parçalanma olasılığı Suriye'yi tedirgin eden bir gelişme olmuştur. Özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından ABD, Suriye'yi İran ile birlikte 'asi devletler'den biri olarak

⁴⁹³ House of Commons Foreign Affairs Committee, s. 137.

⁴⁹⁴ The Greens European Free Alliance, "EU/Turkey Relations", **Position Paper of the Greens/EFA Group**, 28.09.2011, s. 7.

tanımlamış ve üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Türkiye ve Suriye'nin Irak'a yönelik operasyona karşıt duruşu iki ülkenin ortak tutumda yakınlaşmasına zemin hazırlamış, ABD'nin Suriye karşıtı tutumu ise Türkiye'yi yakınlaşmada temkinli olmaya sevk etmiştir. 2003'te ABD'nin Suriye'ye yönelik yaptırım hazırlığına girişmesi, Suriye ve İran'a da bir askeri operasyon olasılığını gündeme getirmiştir. Irak müdahalesi Türkiye ve Suriye'yi, iki tarafı da tedirgin eden Kürt meselesinde de yakınlaştırmıştır. Fakat iki ülke arasında büyük sorun olan Suriye'nin PKK desteği, ülkedeki Kürtleri kışkırtmamak için Suriye hükümetini bu konuda ağırdan almaya itmiştir. Bir başka deyişle, her ne kadar Suriye hükümeti 1998 Adana Mutabakatı uyarınca PKK'yı desteklememeye başlamışsa da, PKK ile doğrudan mücadele etmekten de kaçınmıştır.⁴⁹⁵ 2011'e gelindiğinde ise Türkiye ile Suriye ilişkilerini belirleyen gelişme olarak, bir bölgesel isyan dalgası olan Arap Baharı ortaya çıkmıştır. Bu dalganın Suriye'yi etkilemeye başladığı andan itibaren bir süre Esad yönetiminin siyasi reform yapması yönünde bir tutum izleyen ve bu yönde diplomatik girişimler yürüten Türkiye, sonrasında ise Esad hükümetinin görevden çekilmesi ve devrilmesi üzerinden bir politika yürütmeye başlamıştır. Bunun somut göstergesini, Türkiye'nin Esad hükümetini devirmeyi amaçlayan Suriyeli muhaliflerin toplantılarına ev sahipliği yapması oluşturmuştur. 2011'de Arap Birliği'nin Suriye'ye yaptırım kararını desteklemesi ve siyasi ve ekonomik nitelikteki ikili anlaşmaları askıya almasıyla birlikte Türkiye, Suriye hükümeti ile ilişkilerini koparmış, adeta 1990'lı yılların şartlarına geri dönmüştür.⁴⁹⁶

Bu genel çerçevenin ardından tarihsel açıdan belirtmek gerekirse, Suriye, 1979'dan 1999'a kadar PKK'ya Bekaa Vadisi bölgesinde destek sağlayan bir ülke olmuştur. Bu nedenle de Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler hep gergin seyretnmiştir. 1980'ler ve 1990'larda Suriye ile Türkiye ilişkileri, küresel ve bölgesel değişimlerden oldukça etkilenmiştir. Özellikle 1990'lı yıllar iki ülke için farklı anlamlara sahip olmuştur. Suriye için 1990'lar stratejik açıdan dezavantajlı yıllara karşılık gelmiştir. Çünkü Suriye, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle müttefiki Sovyetler Birliği'nin konumuna paralel olarak kaybeden tarafta yer almıştır. Sovyetler Birliği dağılmış, iki kutuplu dünya düzeni sona ermiştir. Sovyetlerin Suriye'ye yönelik askeri yardımları sona ermiş, ülkenin uluslararası alanda hareket kabiliyeti

⁴⁹⁵ Davutoğlu, ss. 413,414.

⁴⁹⁶ Davutoğlu, ss. 420,421.

sınırlanmıştır. 1990'lar Türkiye için de tehdit ve belirsizliklerin yaşandığı yıllara karşılık gelmiştir. Bu yıllarda her ne kadar Suriye, ABD tarafından Arap-İsrail barış sürecinin başarıya ulaşmasında temel bir ülke olarak görülse de, aynı zamanda terörü destekleyen ülkeler sıralamasında yer almıştır. Türkiye ise Soğuk Savaş sonrasındaki olumlu izlenimini iç ve dış güvenlik tehditleri nedeniyle uzun süre yaşatamamıştır. Bu tehditlerin başında siyasal İslam ve Kürt milliyetçiliğine dayalı hareketler gelmiştir. 1990'daki Körfez Savaşı esnasında NATO'nun 5. Maddesi'nin, Türkiye'nin herhangi bir saldırıya maruz kaldığında devreye sokulması kabul edilmemiştir. 1997'de Türkiye'nin AB üyeliği reddedilmiştir. Bu sorunlar Türkiye'nin güvenlik kaygılarını artırırken, Batı'ya yönelimini de sorgulatmıştır.⁴⁹⁷

1990'ların ortalarından itibaren Türkiye, askeri kapasitesini artırmış ve ordusunu modernleştirme süreci yaşamıştır. Fakat sık değişen koalisyon hükümetleri, güvenlik tehditlerini bertaraf edecek askeri kapasiteyi kullanacak siyasi iradenin ortaya çıkmasını engellemiştir. Ancak 1996'ya gelindiğinde Türkiye, Suriye'den PKK terör örgütüne desteğini çekmesini istemiştir. Bu olmadığı takdirde de her türlü önlemi alma hakkının saklı olduğuna dikkat çekmiştir. Suriye'nin bu uyarıları dikkate almaması üzerine de ilk etapta tüm ilişkiler dondurulmuştur.⁴⁹⁸ Bunu 1998 yılında sivil ve askeri otoritelerin açıklamaları takip etmiştir. 1998'de dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Suriye'nin PKK'yı desteklemenin sonuçlarına katlanması gerektiğine dikkat çekmiş; dönemin Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu ise Suriye'nin Türkiye'ye karşı deklare edilmemiş bir savaş yürüttüğünü belirtmiştir.⁴⁹⁹ Türkiye'nin, Suriye sınırına 10.000 askerini yönlendirmesi üzerine Suriye, Türkiye'nin Suriye'deki PKK varlığının temizlenmesi konusundaki ciddiyetini anlamıştır. Öcalan Suriye'den çıkarılmıştır. Bunun üzerine taraflar Adana'da bir araya gelmiştir. Adana'da iki ülke arasında nüzakereler başlamış, gücü elinde tutan taraf Türkiye olmuştur. Bu noktada adeta, sert güçten yumuşak güce geçiş yaşanmıştır. 20 Ekim 1998'de imzalanan Adana Mütabakatı ile Türkiye ve Suriye arasındaki güvenlik önlemlerinin ve etkinliğinin izlenmesi kararlaştırılmıştır.

⁴⁹⁷ Meliha Benli-Altunışık, Özlem Tür, "From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations", **Security Dialogue**, Cilt 37, Sayı 2, 2006, ss. 234,235.

⁴⁹⁸ Benli-Altunışık, Tür, ss. 236,237.

⁴⁹⁹ Benli-Altunışık, Tür, s. 237.

Bu sayede, PKK'nın Suriye'deki eğitim kampları kapatılmış; örgüte yönelik lojistik destek kesilmiştir.⁵⁰⁰

Hafız Esad iktidarı döneminde Suriye PKK'yı desteklemiştir. 1980'ler ve 1990'lar boyunca PKK'lı teröristler ülkede faaliyetlerini serbestçe yürütebilmişlerdir. Ayrıca, PKK'lı teröristlerin yüzde 20'si Suriye vatandaşlarından oluşmuştur. Buna rağmen, Esad yönetimi 1998'de Türkiye ile karşı karşıya gelmeyi sonlandırmak adına güvenliğin sağlanması odaklı Adana Mutabakatı'nı imzalamıştır. Bu mutabakatla birlikte Suriye PKK'yı terör örgütü olarak tanımış, kendisinin ve yandaş kuruluşlarının ülkedeki faaliyetlerini yasaklamış, ülke sınırları içinden örgüte silah, lojistik malzeme ve para aktarımını durdurmayı kararlaştırmıştır. Bunun üzerine birçok PKK'lı terörist ülke dışına çıkmak zorunda bırakılmıştır.⁵⁰¹

2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin olumlu yönde ilerlediği görülmüştür. Bunun, sadece AKP hükümetinin 'komşularla sıfır sorun' politikası ile açıklanması eksik bir eylem olacaktır. Çünkü iki taraf arasındaki ilişkiler zaten 2002'de AKP'nin iktidara gelmesinden önce başlamıştır. 1997-2002 yılları arasında Demokratik Sol Parti (DSP)'nin koalisyon ortağı olduğu hükümette Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten İsmail Cem, Suriye ile Adana Mütabakatı'nın imzalanmasında önemli rol oynamıştır; ilişkiler bu zemin üzerinde geliştirilmeye devam edilmiştir. 2000-2007 yılları arasında cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Ahmet Necdet Sezer de Hafız Esad'ın cenaze törenine katılmaktan, ABD'nin Hariri suikasti nedeniyle ertelenmesini istediği 2005'teki Suriye ziyaretine kadar uzanan bir yelpazede inisiyatifler almıştır.⁵⁰²

AKP hükümeti dönemi için ise komşularla sıfır sorun politikasının temel dayanağı, 2000'lerin başında Suriye ile iyileştirilen ilişkiler olmuştur. Fakat hükümet, Suriye'de 2010'lardaki çatışma ortamıyla karşı karşıya kalmıştır. Esad yönetiminden ülkenin demokratikleştirilmesi adına acil reform yapmasını istemiş, anayasa değişiklikleri yapılsa da Arap Baharı akımının bölgesel etkisiyle ülkede iç savaş koşulları iyice oluşmuş ve Türkiye'ye yoğun bir göç akını başlamıştır. Böylece Türkiye de Suriye'de yaşananları göz ardı edemez konuma gelmiştir. Esad

⁵⁰⁰ Benli-Altunışık, Tür, s. 238.

⁵⁰¹ Aylin Ünver Noi, s. 18.

⁵⁰² Christopher Philip, "Into the Quagmire: Turkey's Frustrated Syria Policy", **Briefing Paper**, Chatham House, December 2012, s. 4.

yönetiminin kendi inisiyatifi ile iktidarı bırakması gerektiğini, bunu yapmadığı takdirde de Suriye'deki Esad muhalifi oluşumların desteklenmesi ve yeni bir yönetimin kurulmasını sağlayacak bir askeri operasyonun düzenlenmesini savunmaya başlamıştır. Suriye ve dolayısıyla Esad yönetimi tarafından Türkiye, iç işlerine karışmakla itham edilmiştir. Bir süre Türkiye ile Suriye arasında dışişleri bakanları ve istihbarat servisleri üzerinden karşılıklı görüşmeler yapılırsa da, Arap Baharı'nın bölgesel ve küresel etkileri, Türkiye'nin sert güce dayalı Suriye politikası ve Esad yönetimi ile tüm diplomatik ilişkilerini kesmesi, Suriye krizi üzerinden yürüyen ABD-Rusya rekabeti nedeniyle bu görüşmeler devam ettirilememiş ve ilişkiler iyice kopmuştur.⁵⁰³

Avrupa dış ve güvenlik politikasının algılamalarını açığa çıkarabilmek için uluslararası krizler önemli zeminler halini almış durumdadır. Suriye'de iç savaşa yol açan kriz de Türkiye ile AB algılamalarını sınamak açısından bunun en iyi örneklerinden biridir. Kriz, dış politika bağlamında Avrupa Parlamentosu'nun gündemini oldukça meşgul eden bir konu olmuştur. Görüşme ve tartışmalar yoluyla ilerleyen bu meşguliyetin örneklerini, Avrupa Parlamentosu bünyesindeki tartışmalar meydana getirmiştir. Örneğin, 12 Haziran 2012'deki Parlamento tartışmalarında AB Dış Politika Yüksek Temsilcisi Ashton, AB'nin Kofi Annan'ın Suriye krizi ile ilgili yol haritasını desteklediği açıklamıştır. Bunu da üç önceliğe bağlamıştır. İlki, Annan'ın önerdiği, Rusya ve Çin'i de kapsayacak bir iletişim grubunun hem Annan'ın çalışmalarına dönük desteği koordine etmesi hem de Suriye rejimi üzerinde baskı oluşturmaktır. İkincisi, BM Güvenlik Konseyi'ndeki ortak hareketin Suriye üzerinde daha etkili bir baskı oluşturmaya ve yaptırımları etkili kılacak olmasıdır. Üçüncüsü, ülkede siyasi geçiş süreciyle ilgili uluslararası bir konsensusun sağlanmasıdır. Ülkenin parçalanmaması için muhalefet bir araya gelmelidir. Ashton, bu çabalarla ilgili olarak Türkiye ile görüşüldüğünü, Arap Ligi ile koordinasyon sağlandığını belirtmiştir. Buna, muhalefetteki farklı gruplarla görüşüldüğünü de eklemiştir.⁵⁰⁴

⁵⁰³ Henri J. Barkey, "Turkish Foreign Policy and The Middle East", **CERI Strategy Papers**, Sayı 10, 2011, s. 12.

⁵⁰⁴ European Parliament, "Latest Developments in the Middle East, including the situation in Syria", **Parliamentary Debates**, 12.06. 2012.

Avrupa Parlamentosu'nun Avrupa Halk Partisi Grubu adına yaptığı açıklamalarda José Ignacio Salafranca Sánchez-Neyra, Suriye meselesi ile ilgili olarak Kofi Annan'ın planının çöktüğünü ve alternatifler geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Gruba göre, ekonomik yaptırımlar tek başına sorunları çözmek için yeterli görülmemelidir. Diplomatik önlemlerin yetersiz kaldığı koşullar altında yeni seçenekler geliştirilmelidir. Bu seçeneklerden önde geleni insani müdahaledir. Bu seçeneğin BM Güvenlik Konseyi bünyesinde gerçekleşmesi Rusya ve Çin'in vetosu nedeniyle mümkün görünmemektedir. Diğer bir seçenek, Esad ile siyasi uzlaşmaya varılmasıdır. Bu da çok zaman alacak ve muhalefeti bastıracak bir sürece ya da iç savaşla sonuçlanacak gelişmelere işaret etmektedir. Kısa vadede çözüme ulaşmak için Suriye'ye askeri müdahalenin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.⁵⁰⁵ Bu tutum AB'nin Suriye politikasından farklı bir görüşü temsil etmiştir. AB'nin kurumsal kanısı bu olmamıştır.

Sosyalistler ve Demokratlar Grubu (Group of the Progressive Alliance of Socialists & Democrats, S&D) adına Véronique De Keyser, Suriye'ye yönelik askeri bir müdahaleye karşı olduklarını, en azından askeri müdahalenin niteliğinin ne olabileceğinin tanımlanması gerektiğini belirtmiştir. Böyle bir müdahalenin yıkıcı olacağını, Suriye krizini Lübnan, İran, Irak'la daha da ilgili hale getireceğini, bölgede istikrarsızlık ve terörizmi körükleyebileceğini ifade etmiştir. Bu da, askeri müdahale yani sert güç kullanımının araçsallaştırılması ile yumuşak güç kullanımının araçsallaştırılması arasında olduğu için AB için ikilemli bir durumdur. Keyser, Beşar Esad'ın Batılılar gözünde meşru olmamasına rağmen Suriye halkının en azından yüzde 50'si tarafından meşru görüldüğüne işaret etmiştir.⁵⁰⁶

Avrupalı Muhafazakar ve Reformistler Grubu (European Conservatives and Reformists Group, ECR) adına Charles Tannock, Suriye krizi kapsamında Türkiye'nin anahtar oyuncu olduğuna, gerektiğinde sınırlarına insani güvenlik koridoru oluşturabileceğine, hatta bunu da askeri müdahale ile sağlayabileceğine dikkat çekmiştir. Fakat bu görüş, AB'nin Suriye'ye yönelik tutumundan farklılık göstermiştir.⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ European Parliament, "Latest Developments in the Middle East".

⁵⁰⁶ European Parliament, "Latest Developments in the Middle East".

⁵⁰⁷ European Parliament, "Latest Developments in the Middle East".

Bağımsız Avrupa Parlamenti Andreas M lzer, ülkedeki dini ve etnik çatışma olasılığına dikkat çekmiş, ülkenin bölgedeki stratejik önemine vurgu yapmıştır. Suriye’ye yönelik askeri müdahalenin faydadan çok zarara yol a acağının, ülkede rejim taraftarları ile karşıtları arasında belirgin bir sınır olmamasının müdahaleyi etkisizleştireceğinin altını çizmiştir.⁵⁰⁸

S&D Grubu’ndan Wolfgang Kreissl-Dörfler de benzer ifadelerde bulunmuş, koşulların Libya’dakinden farkına ve hiçbir ordunun böyle bir mücadeleye giremeyeceğine değinmiştir. Buna rağmen, Esad’ın devlet başkanı olarak kalamayacağını da ifade etmiştir. Aynı gruptan Boris Zala’ya göre, Türkiye’nin, Kofi Annan tarafından önerilen ve iletişim grubunun kurulmasını kapsayan plana daha aktif bir şekilde katılımı sağlanmalıdır. Bu, AB’nin Suriye’deki durumu düzeltmesi için önemli bir adım olarak kabul edilebilir.⁵⁰⁹

Ashton adına Andreas Mavroyiannis, 4 Temmuz 2012’de Avrupa Parlamentosu’nda Kofi Annan’ın öncülük ettiği Suriye için Eylem Grubu toplantısı ile ilgili yaptığı açıklamada, BM, Arap Ligi, AB, Çin, Rusya, Fransa, İngiltere, ABD, Türkiye, Irak ve Kuveyt’in Suriye’de geçiş hükümeti kurulması sürecinin temel ilkeleri ve esasları üzerinde anlaştığını vurgulamıştır. Mavroyiannis’e göre, geçiş hükümeti mevcut Suriye h k metinden de  yeleri içermelidir. Asıl mesele, üzerinde anlaşmaya varılan ilke ve esasların yerine getirilmesidir. Bunun için ülkedeki muhalefet uyumlu hale getirilmeli ve temsil yeteneği yüksek olmalıdır. 25 Haziran 2012 tarihi itibarıyla AB, Mayıs 2011’den itibaren uygulamaya başladığı yaptırımlarının 16’sını hayata geçirmiştir. Böylece Esad yönetimi üzerinde uluslararası baskı devam ettirilmeye çalışılmıştır. Bu  er evede S&D Grubu Parlamenti Kristian Vigenin, grup adına, Türkiye’nin AB ve  ye ülkelerce uygulanan ortak eylemlere aktif olarak katılmaya daha fazla çalışması gerektiğini söylemiştir.⁵¹⁰

Parlamento tartişmaları örneklerinden bir diğerini, 11 Eylül 2012’de Avrupa Parlamentosu’nda gerçekleştirilen tartişma oturumu meydana getirmiştir. Bu oturumda Ashton, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad’ın iktidardan gitmesi ve ülkenin siyasi bir geçişe ihtiyaç olduğu konusunda tüm AB dışışleri bakanlarının hemfikir

⁵⁰⁸ European Parliament, “Latest Developments in the Middle East...”.

⁵⁰⁹ European Parliament, “Latest Developments in the Middle East...”.

⁵¹⁰ European Parliament, “Situation in Syria”, **Parliamentary Debates**, 04.07.2012.

olduğunu vurgulamıştır. Ashton’a, dolayısıyla da kurumsal anlamda AB’ye göre rejim ve rejim muhalifi gruplar uluslararası insan hakları kurallarına uymak durumundadır. AB, bu yönde beyanlarını sürdürse de siyasi, diplomatik yollarla çalışmalarını yürütme ve muhalif grupların Suriye’nin geleceği ile ilgili belirli planlar çerçevesinde bir araya getirilmesini destekleme yolundadır. AB dışişleri bakanları, Lakhdar Brahimi’yi BM-Arap Ligi Ortak Özel Temsilcisi olarak kabul etmiştir. Ashton, krizin başlarında kapatılıp kapatılmayacağı tartışmalı olan AB’nin Suriye Temsilciliği’nin açık kalacağını ve Brahimi’ye destek sağlayabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda AB, Suriye’de siyasi geçiş üzerinden yüklendiği rolle adeta bölgesel bir işlev üstlenmiştir. Bu işlevin temel göstergesini, AB’nin Suriye’de rejim değişikliğini, ülkede ve bölgede buna destek olan aktörleri koordine edip bir araya getirme arayışlarında görmek mümkündür. Hatta Suriye’de değişime karşı tutum sergileyen Rusya ve Çin ile, rejim değişikliğine destek sağlanması için düzenli görüşmeler yürütülmüştür. BM Güvenlik Konseyi’ni Brahimi’nin faaliyetlerini desteklemesi için teşvik etmeye çalışmıştır. Ashton’ın dile getirdiği üzere, AB’ye göre asıl mesele, Suriye’deki krize herkesin desteklediği bir siyasi çözüm bulabilmektedir. Diyalog yoluyla herkesin üzerinde uzlaştığı bir ortak payda, geçiş hükümetinin oluşumuna zemin hazırlama potansiyeli taşımaktadır.⁵¹¹

Avrupa Parlamentosu’nda gerçekleştirilen tartışmaların en temel özelliği AB’yi kurumsal olarak temsil eden bürokratlara karşı muhalif görüşlerin dile getirilebiliyor olmasıdır. Bu görüşlerle üye ve aday ülkelerin birbirleri ile ilgili algılamalarında ne gibi benzerlik ve farklılıklar olduğu, bunların AB bürokratlarının diplomatik açıklamalarına ne derece uyduğu daha iyi anlaşılabilmektedir. Siyasi parti temsilcilerinin AB bürokratlarından farklı tutumları, Türkiye ile AB farkını da yansıtır nitelikte olmuştur. Ashton’ın açıklamaları karşısında ALDE Grubu adına görüş bildiren Avrupa Parlamenti ve Grup Başkanı Guy Verhofstadt, Ashton’ın dolayısıyla da AB’nin bu yaklaşımını gerçekçi bulmamış, 25.000 kişinin öldüğü, 70.000’inin kayıp olduğu, 250.000’inin de mülteci konumuna düştüğü şartlar altında siyasi geçişi planlamanın doğru bir yaklaşım olmadığına işaret etmiştir. Hatta uluslararası toplumun hiçbir inisiyatif alamadığı şeklinde yorumladığı tavrını ‘skandal’ olarak adlandırmıştır. Bu açıklamalardan da görülebileceği üzere ALDE

⁵¹¹ European Parliament, “Situation in Syria”, **Parliamentary Debates**, 11.09.2012.

Grubu'nun Suriye'ye yönelik askeri bir operasyonu destekleme taraftarı olduğu ifade edilebilir. Verhofstadt, Esad devrilmediği sürece Suriye'de siyasi geçişin sağlanamayacağını savunmuştur.⁵¹²

Gruba göre Esad'ın iktidardan devrilmesi için çeşitli önlemlerin alınması gerekmektedir. Verhofstadt'a göre bunlardan ilki uçuşa yasak bölgenin ilan edilmesidir. Böylece Suriye ordusunun uçaklarının sivil halka saldırılarda bulunmasının önüne geçilebilir. Türkiye ve Ürdün sınırları yakınında uçuşa yasak bölgenin ilan edilmemesinin mültecilerin güvenliğini de tehlikeye attığı düşünülmüştür. Bu güvenlik sorununu aşmak için insani yardım koridoru oluşturulmalıdır. Verhofstadt'a göre BM Güvenlik Konseyi'ndeki kilitlenme aşılmalıdır. Özgür Suriye Ordusu'na silah takviyesinde bulunulmalıdır. Aksi halde silahlı Cihad ülkede eylemleri yürütmek durumunda kalacaktır. Bu, Verhofstadt'a göre şiddeti artırma potansiyeli nedeniyle AB için istenilen bir durum olmamalıdır. Bu nedenle Batı ülkeleri sorumluluğu üzerlerinden atmamalıdır. Suriye'de insanları koruma Rusya ve Çin'e bağlı olmamalıdır. ABD bu yönde girişim yapmayacaksa, Avrupa teşvik edici olmalıdır. Bu açıdan ALDE Grubu Türkiye'nin Suriye krizine karşı uluslararası alanda yapılmasını istediği hususlara paralel görüş açıklamıştır. Ancak her ikisi de bu açıdan AB dış politikası seyrinden uzaklaşmıştır.⁵¹³

Bir başka Avrupa Parlamenti olan bağımsız Andrew Henry William Brons ise Suriye hükümetinin kullandığı yöntemin savunulamaz olduğunu, fakat ülkedeki iç savaşın doğru ile yanlış arasındaki basit bir mücadele olmadığını vurgulamıştır. Brons, genel kanının dışında açıklamalarda bulunmuştur. Baas Partisi'nin seküler bir parti olduğuna, içinde Hristiyanları da kapsayan dini azınlıklara toleransına işaret etmiştir. Muhalefetin içinde ise El-Kaide bağlantılı Cihadçıların olduğunun altını çizmiştir. Bu durumun şiddet eylemlerinin bastırılmasını sağlamayacağını belirtmiştir. Asıl sorun, Suriye'de rejimin değiştirilmesi değil, değiştikten sonra yerine hangisinin ve kimlerin geleceğinin tespit edilmesidir. Brons'a göre hangi ülkelerin ve çıkar gruplarının Suriye'de rejim değişikliğinden kazanç sağlayacağı üzerinde düşünülmelidir.⁵¹⁴

⁵¹² European Parliament, "Situation in Syria".

⁵¹³ European Parliament, "Situation in Syria".

⁵¹⁴ European Parliament, "Situation in Syria".

Bu görüşlere karşı Ashton, AB düzeyinde Suriye krizi ile ilgili olarak askeri uzmanların da çeşitli olasılıklar üzerinde çalıştığını belirtmiştir. Fakat AB'ye göre Suriye, Libya değildir. Uçuşa yasak bölge ilanı bir askeri eylemdir. Buna girmek için eylemin boyutlarının ne olacağı, nasıl yapılacağı tanımlanmalıdır. Kaç ülkenin buna destek olacağı belirlenmelidir. Ashton bu konuda şüpheleri ve isteksizliği dile getirmiş, siyasi çözüme yönlendirme yapmıştır. Diğer taraftan da Suriye'de kendi inisiyatifleri dışında Cihadçıların eylemlerde bulunmasına ve muhalafeti bir araya getirmenin güçlüğüne işaret etmiştir.⁵¹⁵

Avrupa Parlamentosu'ndaki tartışmalarda Suriye krizi ile ilgili olarak doğrudan Türkiye'nin krizi çözmeye dönük katkıları ve bu bağlamda AB ile işbirliğinin ne olabileceği üzerinden yürütülen fikir beyanları da ortaya atılmıştır. Örneğin, 13 Aralık 2011'deki Parlamento tartışmalarında, Ashton'ın ifadesiyle, Suriye krizinin çözümünde bölgesel liderliğin önem arzettiği ortaya çıkmıştır. Bunun paralelinde AB ABD, Rusya, Türkiye ve BM ile irtibat halinde krizi çözme süreci yürütmeyi tercih etmiştir.⁵¹⁶

ALDE Grubu adına görüş bildiren Marietje Schaake, Türkiye'nin Suriye krizi ile ilgili Dışişleri Konseyi'ne GKRY'nin vetosu nedeniyle katılamadığını söylemiştir. Bunun bir daha tekrarlanmaması, Türkiye gibi önemli bir ortakla insani yardım koridorunun kurulması, bu konuda Türkiye ile NATO'nun işbirliği yapması için neyin gerekli olduğunu sorgulamıştır. Suriye halkının AB ve Türkiye işbirliğine ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Schaake'nin bu görüşlerine verdiği cevapta Ashton, Türkiye'nin Dışişleri Konseyi'ne katılımını GKRY'nin engellemediğini, Konsey'in, Arap Ligi dahil, kurumlararası bir toplantı öngördüğünü ileri sürmüştür. Bu noktada önemli olan, Türkiye'nin, Suriye krizinde AB ile daha fazla dış politika ortaklığına çekilmek istenmesidir.⁵¹⁷

S&D grubu üyesi Wolfgang Kreissl-Dörfler, Türkiye'nin Suriye krizindeki rolü bağlamında Başbakan Erdoğan'ın sınır bölgesindeki mülteciler için uluslararası yardım çağrısı yaparken haklı olduğunu, yardım koridorunun kurulmasının da yerinde bir istek olduğunu belirtmiştir. Yardım koridorunun kurulmasının askeri bir eylemi gerektirdiğine ve varlığını silahlı kuvvetlerin desteğiyle sürdürülebileceğine

⁵¹⁵ European Parliament, "Situation in Syria".

⁵¹⁶ European Parliament, "Situation in Syria", **Parliamentary Debates**, 13.12. 2011.

⁵¹⁷ European Parliament, "Situation in Syria",

işaret etmiştir. Bunun bir ‘B planı’ olarak devreye sokulması gerektiğini söylemiştir. Bu noktada AB’nin böyle bir koridor açılmasına, askeri eylem gerektirdiğinden taraftar olmaması söz konusudur.⁵¹⁸

Bağımsız Parlamenter Franz Obermayr, Türkiye’ye Suriye ile ilgili yükümlülüklerini hatırlatmaya ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Bu noktadaki vurgusu temelde, Suriye krizinin olumsuz etkilerinin AB’ye yansımadan Türkiye sınırında bertaraf edilmesine işaret etmektedir. Türkiye’nin yükümlülüklerinin başında yasadışı göçmenlerin kendi üzerinden Avrupa’ya ulaşmasının engellenmesinin geldiğini belirtmesi, bunun somut yansımasıdır. Obermayr’a göre Suriye krizi, Türkiye açısından Avrupa ile işbirliği mi yapacağını, yoksa bölgedeki jeopolitik çıkarları gereği krizi kullanmaya mı çalışacağını göstermesi için bir fırsattır. Bunun ne olacağı belli değildir. Obermayr’a göre açık olan husus, Türkiye’nin AB’ye katılım sürecindeki bir aday ülke olarak Orta Doğu’daki sorunları Avrupa’nın merkezine yansıtma tehlikesidir.⁵¹⁹

Suriye kriziyle ilgili radikal açıklamalardan biri Avrupa Birleşik Solu/Kuzey Yeşil Solu Konfederasyonu (European United Left-Nordic Green Left, GUE/NGL) Grubu üyesi Inês Cristina Zuber’den gelmiştir. Zuber’e göre Suriye’de olan, ülke dışından cesaretlendirilen, mali destek sağlanan ve hatta silahlandırılan askeri bir çatışmadır. Mali yardımlar, silah desteği, paralı askerlerin ve teröristlerin eğitimini barındıran muhalif hareketlere dış destek Suudi Arabistan, Katar, Ürdün, Türkiye ve ABD ile Fransa’dan gelmektedir. Zuber’e göre Suriye’de görülen sadece bir iç çatışma değildir. ‘Emperyalistlerin ve müttefiklerinin’ Orta Doğu’daki ülkeleri ve enerji kaynaklarının kontrolünü güvence altına alma isteklerinin tetiklediği istikrarsızlaştırma operasyonudur. Suriye’deki çatışmanın tek çözümü BM içinde ulusal diyalogun sağlanmasıdır. Bu, AB, ABD ve diğer ilgili ülkelerin Suriye’nin bağımsızlığına saygı gösterdiği, askeri müdahalede bulunmadığı ölçüde gerçekleşebilir niteliktedir. Bu noktaya gelinene kadar barış yanlısı açıklamalar ikiye bölünmüştür. Bu konuda Zuber’in Türkiye’yi muhalif hareketler destekçisi olarak sunması, aslında bir yandan Türkiye ile AB’yi dış politika açısından

⁵¹⁸ European Parliament, “Situation in Syria”, **Parliamentary Debates**, 17.04. 2012.

⁵¹⁹ European Parliament, “Situation in Syria”.

aynı kefeye koymak anlamına gelirken, diğer yandan da Türkiye'nin Suriye krizinden yansıyan dış politikasını eleştirmek anlamına gelmektedir.⁵²⁰

EPP Grubu, Grup Başkan Yardımcı Ioannis Kasoulides'in ifadeleriyle, Suriye'de kan dökülmesine karşı olup, Suriye otoritelerince insan hayatını olumsuz etkileyen güç kullanımını da tamamen kınamaktadır. Aynı zamanda BM'nin Suriye meselesine bir çözüm bulamamasını utanç verici olarak tanımlamaktadır. EPP Grubu 2 Eylül 2011'de AB Konseyi'nin Suriye rejimine karşı aldığı petrol ithalatının yasaklanması gibi yaptırım kararlarını memnuniyetle karşılamıştır. Grubun vurguladığı önemli bir husus da ülkedeki krizin çözümünün asıl yolunun Suriyelilerin yürüttüğü bir siyasi süreç olduğudur. Grubun Dış İlişkiler Sözcüsü José Ignacio Salafranca da Libya müdahalesinden hareketle AB'nin Arap Baharı'nı iki nedenle öncelikli olarak ele alması gerektiğini belirtmiştir. Bunlardan ilki, Kuzey Afrika ve Arap ülkelerini çevreleyen bir özgürlük ve saygınlık kazanma talebinin varlığıdır. İkincisi, radikal ve köktenci İslami hareketlerin Avrupa'yı çevrelemesinin engellenmesi gerektiğidir. Dolayısıyla bu ülkelerdeki geçiş süreci desteklenmelidir. Bu doğrultuda 15 Nisan 2011'de Suriye ve Libya'daki durumla ilgili parlamento kararı çıkarılmıştır.⁵²¹ Suriye'de Esad yönetiminin şiddet eylemlerini arttırdığı yönündeki yorumlardan hareketle diplomatik önlemlerin başarılı olamadığını ve AB'nin bu başarısızlığın üstesinden gelmesi gerektiğini belirten Salafranca, AB Yüksek Temsilcisi Ashton'ın askeri müdahalenin, çözüm için bir seçenek olma durumunu netleştirmesini istemiştir. Parlamentodaki aynı görüşmelerde söz alan Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Elmar Brok'a göre Esad'ın, destekçileriyle arasındaki bağın koparılması yönünde AB'nin bir politikaya ihtiyacı olduğu netleştirilmelidir.⁵²²

Suriye krizi karşısında AB'ye yaptığı önerilerle en sistematik dış politika tavsiyesini S&D Grubu adına Boris Zala sunmuştur. Zala'nın önerileri Türkiye'nin Suriye'ye dönük politikasında AB'den hangi noktalarda farklılaştığını da göstermesi açısından dikkat çekicidir. 15 Şubat 2012'deki oturumda S&D Grubu adına söz alan Zala, Suriye krizi ile ilgili olarak mutabakata varılması gereken konuların Esad'ın devrilmesi ve Suriye'nin demokratikleştirilmesi olması gerektiğini belirtmiştir.

⁵²⁰ European Parliament, "Situation in Syria".

⁵²¹ Eduard Sloomweg, "Euro: Collective Decision of Eurozone Countries Essential", **EPP Group Report**, Issue 8, September 2011.

⁵²² Gunnar Larsson, "Premature End to the Danish Presidency", **EPP Group Report**, Issue 6, June 2012.

Bununla birlikte beş hususun yerine getirilmesi gerektiğine işaret etmiştir. Bunlardan ilki, Arap Ligi ülkelerinin Suriye’deki geçişle ilgili planlarının desteklenmesidir. İkincisi, önemli bir bölgesel oyuncu olan Türkiye ile yakın işbirliğine gidilmesidir. Üçüncüsü, Rusya ile, sadece BM bünyesinde değil, AB ile ikili ilişkiler açısından da işbirliğinin geliştirilmesidir. Dördüncüsü, Suriye’nin Esad sonrası dönemde demokratikleşmesi için yapılan planlamada muhalif güçlerle işbirliğidir. Beşincisi, Zala’ya göre en önemlisi, Baas Partisi’nin Suriye’de demokratik rejime geçişi savunan aktörleri ile işbirliği yapılmasıdır. Zala, bu hususu, AB’nin Saddam sonrası Irak’tan alması gereken ders olarak öne sürmüştür. Zala bu işbirliği ile Suriye’de İslamcıların iktidara gelmesinin önünün alınabileceğini düşünmüştür. Tüm Avrupa’da da istenenin aslında bu olduğunu ifade etmiştir. Bu önerilerden anlaşılabilirliği üzere, Avrupa Parlamentosu’nda S&D Grubu, AB’ye Suriye krizine müdahalede bulunması için geniş yelpazede bir siyasi hareket alanı önermekte, sadece muhalif hareketler üzerinden işbirliği yürütmemesine çalışmaktadır. Bu açıdan Zala’nın Baas Partisi ile işbirliği önerisi dikkat çekicidir.⁵²³

Tavsiyelerden bir diğerini de Guy Verhofstadt sunmuştur. Verhofstadt’a göre AB Türkiye’nin Suriye’nin kuzeyinde uçuşa yasak bölge ilan edilmesi teklifini desteklemelidir. Çünkü Esad uçaklarla şehirleri bombalamaktadır. Sadece Suriye Ulusal Konseyi’ni tanıma AB için oldukça küçük bir adımdır ve daha fazla sorumluluk alması gerekmektedir. Esad barış için son şansını kullanmaktadır. Aksi halde zor kullanma ve uluslararası müdahaleyle karşı karşıya kalması beklenebilir. Suriye ordusunun Türkiye’deki mülteci kamplarını top ateşine tutması Türkiye’nin buna karşılık verme seçeneğini gündeme taşımıştır.

ALDE Grubu adına Verhofstadt’ın 11 Şubat 2012 tarihinde Ashton’a gönderdiği mektupta, Suriye meselesi ile ilgili olarak AB’nin Arap Ligi ülkeleri, ABD ve Türkiye ile geliştirmeye çalıştığı işbirliğinin daha da ilerletilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Mektuba göre, Suriye’de demokratik değişimi sağlamak için Türkiye ve Arap Ligi ülkeleri ile birlikte AB de ‘Suriye Halkının Dostları İletişim Grubu’nda sorumluluk almalıdır. Grubun üç temel amacı olmalıdır. İlki, Suriye’ye insani müdahale için bir faaliyet planı yapılmalıdır. Planı yürürlüğe koyabilmek için Türkiye ile Suriye ve Ürdün ile Suriye sınırında güvenli bölgeler oluşturulmalıdır.

⁵²³ European Parliament, “Situation in Syria”, **Parliamentary Debates**, 15.02.2012.

İkincisi, Suriye halkının temsilcisi olan Suriyeli örgütlere maddi ve teknik destek sağlanmalıdır. Suriye’de insan hakları ihlallerine karşı yaptırımlar artırılmalıdır.⁵²⁴

AB açısından bu geniş yelpazedeki siyasi hareket alanının önemini, ALDE Grubu adına 12 Ekim 2011’de yaptığı açıklamada Marietje Schaake dile getirmiştir. Schaake, Arap Baharı ve Suriye krizinin AB’nin küresel bir oyuncu olma unsurlarının işletilmesini zorlaştırdığına vurgu yapmıştır. Ona göre Avrupa pazarı büyümeye devam etmelidir. ABD Suriye’ye petrol yaptırımı kararlarını açıklasa da, Suriye’nin en büyük ticaret ortağı olan AB’nin buna uyum sağlaması güçtür. Dolayısıyla AB çıkar ve değerleri arasında adeta ikilem yaşamaktadır. Kuzey Afrika ve Orta Doğu ile daha yoğun işbirliğine ihtiyaç duyulurken, iç meselelere, üyelik müzakerelerine odaklanmak Türkiye ile ilişkilere zarar vermekte, işbirliğinin gelişimini engellemektedir.⁵²⁵

C. Terör Sorunu

Tarihsel süreç içinde terör sorunu, Türkiye ile AB ilişkilerindeki güvenlik algılarının çok da aynı kaygılar taşımadığını gösteren bir mesele olmuştur. PKK terör örgütünün ancak 11 Eylül saldırılarının ardından, 2002’de yapılan AB Zirvesi kararıyla Birliğin terör örgütleri listesine dahil edilmesi bu durumun önde gelen örneğini oluşturmaktadır. AB, PKK terör örgütünün, daha sonra ismini KONGRA–GEL olarak değiştirmesi ile birlikte, yeni adını 5 Nisan 2004’te güncellediği terör örgütleri listesine dahil etmiştir. PKK’nın terör eylemlerini başlattığı Haziran 1984’ten 2013’e kadar Türkiye’deki terör eylemleri için Avrupa’daki ülkelerde maddi ve insani kaynak sağlandığı görülmüştür. PKK uzun yıllar, ERNK adı altında oluşturduğu kuruluş vasıtasıyla, özellikle Avrupa ülkelerinde kendini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Türkiye’de terör faaliyetlerini sürdürürken, Avrupa başkentlerinde uluslararası konferanslar düzenleyebilmiştir. Bu hususlardan, PKK’nın AB tarafından geç tanındığı, dolayısıyla da AB’nin PKK ve oluşumlarını en azından 11 Eylül saldırılarına kadar farklı algıladığı ortaya çıkmıştır.⁵²⁶

⁵²⁴ Guy Verhofstadt, ALDE Group, “Letter to Catherine Ashton”, 11.02.2012, ss. 1,2.

⁵²⁵ European Parliament, “Situation in Yemen, Bahrain, Syria, Egypt”, **Parliamentary Debates**, 12.10. 2011.

⁵²⁶ Kedikli, s. 67.

Türkiye ise terörü şu şekilde tanımlamıştır:

*...cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemler...*⁵²⁷

Bu tanımdan anlaşıldığı üzere, terör sorunu Türkiye için varlığına ve bütünlüğüne yönelik bir tehdit sorunu olup, devleti zafiyete uğratmayı amaçlayan güvenlik sorunlarını da besleyen bir kaynaktır. Türkiye ile AB arasındaki farklı algılayışın temelinde Avrupa tarafında nasıl bir bakış açısının olduğunu siyasi zemindeki tartışmalardan anlamak mümkündür.

Avrupa dış politikası bağlamında üye ve aday ülkelerin dış politika uygulamalarının hangi noktalara odaklanması gerektiğine işaret eder nitelikteki açıklamalarda bulunan parti gruplarından biri Bölgeler Komitesi'nde yer alan Avrupalı Sosyalistler Partisi Grubu (The Group of the Party of European Socialists, PES Group)'dur. PES Grubu Komite'nin ikinci büyük grubu konumundadır. Grup, 2001 yılında ODGP ve güvenliğin yeni boyutları ile ilgili yaptığı açıklamalarda ODGP'nin askeri olan ve olmayan güç unsurlarının ikisi ile de güçlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bunu gerçekleştirirken de AB içindeki farklı güvenlik kültürlerine ve gereklerine uygun hareket edilmesi hususunun göz önünde bulundurulmasının önemine işaret etmiştir. Bir başka deyişle, üye ülkelerin farklı ulusal güvenlik pratiklerinin AB düzeyinde kaynaştırılması gerektiği öngörülmüştür. Güvenliğin sadece askeri bir mesele olmadığı, başka faktörlerin de bulunduğu anlaşılmıştır. PES'e göre etnik, dini uzlaşmazlıklar, milliyetçilik ve köktencilik kaynaklı terörizm, organize suçlar ve uyuşturucu trafiği gibi çatışma kaynakları bu faktörlerdendir. PES Grubu, işbirliğine dayalı bir 'ortak güvenlik', güvenliksizlik yaratan faktörleri bertaraf etmeye odaklı bir 'sürdürülebilir güvenlik' ve güvenliğin

⁵²⁷ "Terörle Mücadele Kanunu, Madde 1", **Resmî Gazete**, Tertip: 5, Cilt 30, Sayı 20843, 12.04.1991.

en iyi dayanağı olan demokrasinin geliştirilmesi odaklı ‘demokratik güvenlik’ ilkesine bağlılığını açıklamıştır.⁵²⁸

PES Grubu ABD’deki 11 Eylül terör saldırılarının ardından 2002’de terörle mücadele üzerine yayınladığı durum raporunda, kısa vadede terörle mücadele için birtakım hususları öne çıkarmıştır.⁵²⁹ Bu hususlar, teröre karşı diplomasi yoluyla uluslararası alanda sürdürülebilir bir ittifak oluşturmak; AB içinde halkın güvenliğini sağlamak için alınan önlemleri hayata geçirmek; terör örgütlerinin mali kaynaklarının dondurulmasını sağlamak; insan haklarına saygı ilkesini yaygınlaştırmak; orta vadede mücadele unsurları, komşu ülkelerde istikrarın yaygınlaştırılmasını sağlamak; istikrara ihtiyacı olan ülke ve bölgelerde işbirliği programlarını yoğunlaştırmak; farklı kültürlerde siyasetçiler ve sivil toplum arasında demokratik ve siyasi diyalogu güçlendirmek; uluslararası alanda terörizmi besleyen kronikleşmiş çatışma konularının çözüme kavuşturulmasını sağlamak; AGSP’nin uygulanması için barışı koruma misyonları kapsamında Avrupa Acil Müdahale Gücü’nün operasyonel kılınmasını sağlamak; bireysel hakların garanti altına alınması şartıyla, Avrupa çapında iç güvenliği sağlamaya dönük programları işletmek; Uluslararası Ceza Mahkemesi’ni terörle mücadele sürecine dahil etmek; silah kullanımına yönelik müzakerelere işlerlik kazandırmak, şeklinde belirtilmiştir. Uzun vadede ise şu önlemlere vurgu yapılmıştır.⁵³⁰ Uluslararası alanda açlık, yoksulluk ve az gelişmişlikle mücadele üzerine odaklanılması ve geniş kapsamlı uzlaşa sağlanması; farklı kültürlerle anlayış ve saygının geliştirilmesi doğrultusunda geniş kapsamlı programların yürütülmesinin sağlanması; refah, istikrar ve hukukun üstünlüğünün sağlanması için Avrupa’da ve diğer bölgelerde uzun vadeli ortaklık ve yoğun işbirliklerinin kurulması; AB düzeyinde ortak iç ve dış güvenlik politikasının geliştirilmesi için gerekli araçların artırılması; terörle mücadelede BM gibi uluslararası kurumların harekete geçirilmesi ve böylece uluslararası düzeyde kabul görmüş standart ve değerlerin güçlendirilmesi.

Avrupa Parlamentosu’nun diğer bir grubunu oluşturan GUE/NGL, sivil bir AB dış politikasının işletilmesini savunmaktadır. AB’nin insani yardım ve diğer

⁵²⁸ Enrique Baron, “New Dimensions of Security: The Common Foreign Security Policy of the European Union”, 2001, ss. 3,12.

⁵²⁹ Parliamentary Group of the Party of European Socialists, “The Fight Against Terrorism”, **Position Paper**, 2002, ss. 1-3.

⁵³⁰ Parliamentary Group of the Party of European Socialists.

sebeplerle sert güç kullanarak müdahalelerde bulunmasına ve sivil-asker işbirliğine karşıdır. Çünkü GUE/NGL Grubu'na göre askeri yöntem ve araçlarla hiçbir kriz çözülemez. Askeri araçların kullanılmasıyla daha önceden hesaplanamayan riskler ve beklenmeyen sonuçlar ortaya çıkabilir. AB üyesi ülkeler askeri misyonlar için yürütülen operasyonlara ayırdıkları kaynak yerine, sosyo-ekonomik sorunlara yönelik kalkınma yardımları yürütmelidir. Bütün üye ülkelerde askeri harcamalar azaltılmalıdır. Böylece Avrupa'daki mali krizler ve büyüyen sosyal sorunların çözümüne katkıda bulunulmuş olunur. Gruba göre, Avrupa düzeyinde askeri güç ve silahlanma azaltılmalıdır. Bu hususlardan anlaşılabilceği üzere, Avrupa Parlamentosu'nda askeri yöntem ve araçların dış politikada kullanımına mutlak bir karşıtlık sergileyen siyasi hareketi bu grup temsil etmiştir. Bir başka deyişle, bu konuyla ilgili en radikal duruşu sergileyen grup GUE/NGL olmuştur.⁵³¹

Genel olarak bakıldığında, Türkiye ile AB arasında dış ve güvenlik politikası algılamalarındaki farklar Avrupalı siyasi aktörlerce örnekler üzerinden değerlendirilip dillendirilebilirken, ilkesel farklar temelinde de ortaya konulabilmektedir. Örneğin, Nikolaos Salavrakos, 25 Kasım 2009'da EFD Grubu adına yaptığı açıklamada, Türkiye'nin AB ile dış ve güvenlik politikası ilişkileri açısından farklılıklarının olduğuna açıkça dikkat çekmiştir. Türkiye'nin Orta Doğu'da AB'nin standart ilkelerine karşıt biçimde kendi kurallarını uygulamaya çalıştığını belirtmiştir. Türkiye'nin AB dış politikasından tamamen ayrı bir yol izlediğinin altını çizmiştir. Bunların üyelik müzakerelerinin ilerletilmemesi için dahi yeterli gerekçeler olduğunu söylemiştir.⁵³²

Bağımsız Parlamenter Philip Claey's'e göre müzakere süreci yürütülen Türkiye, Avrupa karşıtı ve Batı karşıtı bir dış politika takip etmektedir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül liderliğindeki Türkiye daha İslami bir çizgiye kaymaktadır. Claey's 'Avrupalı bir Avrupa' fikrini benimsemekte olup, AB Konseyi Başkanı Herman van Rompuy'un 'Türkiye Avrupa'nın bir parçası değildir ve hiçbir zaman da olmayacaktır' sözüne göndermede bulunmuştur. Bu

⁵³¹ European United Left/Nordic Green Left European Parliamentary Group, "Peace and Justice: An Alternative Basis for EU Foreign Policy", Brussels, 2011.

⁵³² European Parliament, "Enlargement Strategy 2009 Concerning the Countries of the Western Balkans, Iceland and Turkey", **Parliamentary Debates**, 25 November 2009.

açıklamalar temelde Türk dış politikasının, mentalite farkından dolayı uygulamada AB dış politikasından farklılaştığına işaret etmiştir.⁵³³

Almanya FDP üyesi Alexander Graf Lambsdorff, ALDE'nin Türkiye Raportörü'nün Türkiye'nin bölgesinde, Arap ve İslam dünyasında önde gelen ve etkin bir role sahip olduğunu, bu rolün gereklerini yerine getirebilmek için de dış ve güvenlik politikasını AB dış ve güvenlik politikasıyla uyumlu hale getirmek zorunda olduğunu belirtmiştir. İngiltere Liberal Demokratlar üyesi Andrew Duff Karma Parlamenterler Komitesi Üyesi olarak, Avrupa'nın Türkiye'yi, Türkiye'nin de Avrupa'yı kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu söylemiştir.

III. DEĞERLENDİRME

Bu bölümde anlatılanlar ışığında, AB ile Türkiye arasında askeri güvenlik ve tehdit algılarında fark bulunduğu çıkarılmasına ulaşmak mümkündür. 1990'lardan beri ulusal varlıklarına ve bütünlüklerine yönelik askeri tehdit yaşamayan birçok Avrupa ülkesi, 2010'lu yıllara uzanan süreçte askeri gücünü ağırlıklı olarak uluslararası görevler çerçevesinde kullanmıştır. Avrupa ülkelerinde askeri faaliyetler güvenlikten ziyade siyasi alanın konusuna girmiştir. Bu bölümde AB ve önde gelen üye ülkeler düzeyinde, siyasi parti gruplarından AB kurumlarının raporlarına kadar uzanan farklı dış politika algılamalarını ve bu farklılığı besleyen terörle mücadele yöntemlerini yansıtan somut bulgular gösterilmeye çalışılmıştır. Terörizm ve terörle mücadele kapsamında taraflar arasında 'sorun' konusunda ortak fikir olduğu belirtilebilse de, yöntem ve araçlarda Türkiye'nin silahlı mücadeleyi AB'den daha fazla öne çıkarabildiği, AB'nin ise temelde ulusal yasalarla ve bu yasaların AB düzeyine yansısıyla bağlı kalıp diyalog temelinde hareket edebildiği görülmüştür. Sonraki bölümde, Türkiye ile AB arasındaki dış ve güvenlik politikası algılamalarını oluşturan tüm farklı unsurların, Irak Krizi, Suriye İç Savaşı ve Terör Sorunu örnek olayları üzerinden güvenlik kuramları temelinde analizi sunulmaktadır.

⁵³³ European Parliament.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE FARKLI DIŞ POLİTİKA ALGILAMALARININ SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ VE GÜVENLİK KURAMLARI İLE İNCELENMESİ

Klasik bir güvenlik anlayışında askeri güç, öncelikli olarak savunma amaçlı kabul edilmiştir. Türkiye’de ulusal çıkarların, ulusal birliğin ve toprak bütünlüğünün korunması, komşu ülkelerle iyi ilişkilerin geliştirilmesi, bölgesinde askeri ve politik alanda meydana gelen değişim ve gelişmelerin Türkiye’ye olabilecek olumsuz etkilerinin asgariye indirilmesi gibi güvenlik hedefleri bu savunma amacının içeriğine dahildir. Türkiye’nin ulusal çıkarları doğrultusunda bölgedeki tehditleri bertaraf edebilecek bir strateji ve bu stratejiyi diğer milli güç unsurları ile koordineli olarak uygulamaya koyabilecek, küresel ve bölgesel güvenlik ortamının ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir askeri güç de Türkiye’deki güvenlik politikasının özünü oluşturmaktadır. AB pratiğinde ise ortak dış ve güvenlik politikasına bu anlayışın dışında başka bir anlam daha yüklenmiştir. O da AB düzeyinde ortak bir dış ve güvenlik politikasının geliştirilmesinde, ortak bir ‘Avrupalı kimliği’nin de meydana getirilip güçlendirilmesidir. Bir başka deyişle, AB, ortak dış ve güvenlik politikasını oluşturmakla, bu alanlarda etkinliği arttırmanın ötesinde, ortak Avrupa kimliğini meydana getirip, ortak bir Avrupa bilincini oluşturmaya çalışmıştır. Böylece, uluslararası alanda ABD gibi diğer aktörlerden ayrı ve özgün politikalar ortaya koyma peşinde olmuştur.⁵³⁴ AB, üyeliğe aday ülkelerden de bunu takip etmelerini istemiştir. Dolayısıyla, dış politika ortaklığı, AB üyeliğine aday ülke olarak Türkiye’den de beklenen bir ortak kimliğe uyma gereği halini almıştır.

AB koşulluluğunun etkisiyle Türk dış politikasında 2002-2007 yılları arasında yumuşak güç kullanımı teşvik edilmiş, sivil-asker ilişkilerinde de sivil kontrolün arttığı ve ordunun siyasi etkinliğinin azaldığı gözlemlenmiştir. Fakat 2007 yılından sonra Türk dış politikasında yumuşak güç yanında sert güç unsurlarının kullanımına yeniden önem verilmeye başlanmış ve bir dış politika aracı olarak askeri güç kullanımına yeniden başvurulmuştur. Böylece ordunun dış politika alanındaki

⁵³⁴ Zuhssipbek, s. 78.

aktörlüğü devam etmek durumunda kalmıştır. Bir başka deyişle, sivil iradenin dış politika üzerindeki etkisi tam anlamıyla sağlanıp, ordunun dış politika kararlarında belirleyicilik konumu azaltılırken, ordunun dış politika aracı olarak etkinliği yeniden artış göstermiştir. Bu durum, Türkiye ile AB arasında güvenlik ve tehdit algılarının uyumlaştırılmadığını açığa çıkarmıştır. Türkiye'nin güvenlik koşullarının ve tehdit kaynaklarının AB'ninkilerden farklı olduğu görülmüştür. Çevresindeki bölgesel krizlere askeri yaklaşımlar geliştiren Türkiye, AB koşulluluğu dış politika alanında sivil aktörlerin ve araçların öne çıkmasını sağlasa da, sivil araç ve mekanizmaların askeri araç ve mekanizmalar ile desteklenmesini gerektiren gelişmelerle karşı karşıya kalmıştır. Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu bu gelişmelerden önde gelenleri olmuştur.

Uluslararası ilişkilerde Realizm ve güvenlik analizleri bağlamında yaygın kanı, incelemenin Soğuk Savaş ve sonrası ayrımı üzerine kurgulanan dönemsel bir bakış açısıyla gerçekleştirilmesidir. Devlet merkezli, askeri temelli ve ulusal güvenlik odaklı bir niteliğe sahip olan Soğuk Savaş dönemi karşısında, devlet merkezli olmayan, askeri temelden hareket etmeyen, sosyal odaklı olan ve uluslararası işbirliklerine vurgu yapan bir Soğuk Savaş sonrası dönem bulunmaktadır. Bu dönemsel ayrım, ulusal ve uluslararası düzeylerdeki güvenlik hedeflerine ulaşılmasında nasıl bir yöntem izlendiğinin de işaretlerini vermektedir. Dolayısıyla bu bölümde, Türkiye ile AB arasındaki farklı dış politika algılamalarının sivil-asker ilişkileri ve güvenlik kuramları ile incelenmesi esnasında bu işaretler takip edilmiştir. Türkiye ile AB arasındaki güvenlik algılarının farkları ortaya koyulurken de Kopenhag Okulu'nun güvenlileştirme ve güvenliksizleştirme eylemleri referans alınmıştır. Türkiye'de hükümet ve sivil-asker bürokrasi güvenlileştirilen aktör konumundayken, devlet, toplum ya da birey olmak üzere tehdit edilenin referans nesnesi olarak tanımlanması, bir konunun güvenlileştirilmesini hedef kitleyi meydana getiren toplumun kabul etmesi, güvenlik söylemi üzerinden gündem ve kamuoyu yaratılması incelenmiştir.

İnceleme dönemi kapsamında Türkiye ile AB ilişkilerinin hangi koşullarda seyrettiğini göz önünde tutmak gerekmektedir. Dış İlişkiler Avrupa Konseyi'nin her yıl hazırladığı ve AB'nin dış politikasını değerlendirdiği raporlar, AB'nin Türkiye ile dış politika alanındaki işbirliğinin de genel durumunu ortaya koymuştur. 2010 ile

2013 yılları arasında yayınlanan ‘Avrupa Dış Politikası’ raporlarının ortak noktası, AB’nin Türkiye ile yürüttüğü ilişkilerde belli bir ölçüde gelişme kaydedilse de, AB’nin Türkiye politikasının sınırlı bir etki düzeyinde kaldığı tespittir. Raporlarda AB’nin, Türkiye ile ilişkilerinde belirgin bir ilerleme sağlayamamış olduğu, fakat üye ülkelerin Türkiye ilişkilerini artırma eğilimi taşıdığına yer verilmiştir. Bunun dışında, AB’nin Türkiye üzerindeki etkisinin de giderek kaybolduğuna dikkat çekilmiştir. Bir başka deyişle, AB koşulluluğunun Türkiye üzerinde dönüştürücülüğünün zayıfladığı vurgulanmıştır. Bölgesel konular üzerinden kurulan ilişkiler de orta düzeyden daha iyi bir konumda değerlendirilmiştir. Değişen bölgesel (Orta Doğu) koşulların ve düzenin Türkiye’nin Dışişleri Bakanlığı ile AB’nin Avrupa Dış Eylem Servisi arasında diyalog mekanizmaları üzerinden daha fazla işbirliğini teşvik etmesi gerektiğine yer verilmiştir. Avrupalı diplomatların, bölgesel ilişkiler bağlamında Türkiye’nin, örneğin Arap Baharı sürecinde ve Suriye iç savaşı özelinde Müslüman Kardeşler hareketini destekleyen tutumundan, Suudi Arabistan ve Katar ile işbirliklerinden rahatsız olduğuna işaret edilmiştir. Tüm bu koşullar altında, Türkiye’nin AB’den ziyade ABD dış politikasına uyumlu bir seyir izlediği çıkarımına ulaşılmıştır.⁵³⁵

Türkiye’ye yönelik bölgesel tehditler varlığını korurken, AB ile bir ölçüde ortak güvenlik algısı geliştirse de bu sınırlı kalmakta ve gerek uluslararası gerekse de bölgesel sorunların çözümünde birlikte hareket edilmesi zorlaşmaktadır. Avrupa’da devletlerin birbirlerine karşı birer güvenlik tehdidi haline gelmesi artık olasılık dahilinde görülmemektedir. Türkiye ise bu olasılığı gündeminde tutmaktadır. Ulusal bütünlük kaygısı, topraklarına saldırı girişimi gibi konular gündeminde yer almaya devam etmektedir. Zaman içinde Türkiye’nin güvenlik kaygıları ve bu kaygıları besleyen aktörler değişiklik gösterse de kaygıların varlığında değişim gözlenmemektedir. Örneğin, Suriye 1990’lı yıllarda Türkiye’de güvenlikleştirilen bir ülke iken, 2000’li yıllarda güvensizleştirilmiş, 2010’lu yıllarda ise yeniden güvenlikleştirilmiştir. Dolayısıyla, Türk dış politikasında hem aktörler hem güç kullanımı, algı ve anlamlandırmaları besleyen koşullar tarafından yönlendirilmiştir. Bu bağlamda siyasi, sosyal ve tarihsel koşullar, göz önünde bulundurulması gereken

⁵³⁵ Justin Vaisse, Susi Dennison, **European Foreign Policy Scorecard 2013**, European Council on Foreign Relations, London, 2013, s. 77; Justin Vaisse, Susi Dennison, **European Foreign Policy Scorecard 2012**, European Council on Foreign Relations, London, 2012, ss. 78,131.

hususlar halini almaktadır. Bu bölümde Paris Okulu'na referansla anlam sistemi ve bu sistemi besleyen koşullarla ilişkisine de değinilmiştir. Böylece, Irak krizinin Kopenhag Okulu'na referansla incelendiği noktada söylem ile hedef kitle arasındaki farkın yarattığı ayrılık, yani kamuoyunun operasyonu desteklemezken hükümetin destek eğilimi taşıması ve bunu yaratan koşulların göz ardı edilmesi gibi bir deneyim karşısında dikkatli olunabilecektir. İç politikada gündem oluşturduğu için güvenlik ve tehdit söylemlerinde iktidar mücadelesinin de varlığını gerektirmektedir.

Uluslararası ve bölgesel düzeylerdeki bu koşullar ve gelişmeler karşısında, 2007'den sonra Türk dış politikasında yumuşak güç yanında sert güç unsurlarının kullanımının yeniden artması, ordunun dış politika alanında oynadığı role ihtiyaç olduğunu ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin güvenlik koşullarının ve tehdit kaynaklarının AB'ninkilerden farklı olması nedeniyle, Türkiye ile AB arasında güvenlik ve tehdit algılarının uyumlu hale getirilemediği görülmüştür. Çevresindeki bölgesel krizlere askeri yaklaşımlar geliştirebilen Türkiye, dış politika konularında sivil araç ve mekanizmaların askeri araç ve mekanizmalar ile desteklenmesini sağlamak durumunda kalmıştır. Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu konularında Türkiye'nin uluslararası alanda dış politika inisiyatifi almaya çalışması AB ile de politika ayrışmaları yaratmıştır.

2013 yılında gelinen son nokta itibariyle Arap Baharı'nın Suriye'ye yansıdığı koşullar altında Türkiye ile AB arasında ortaklık boşluğu denebilecek strateji farklılıkları baş göstermiştir. Türkiye'nin 2007 sonrasında, uluslararası alanda küresel güçlerin bölgesel politikalarını yönlendiremeyip takip etme durumunda kalmakla, kendi bölgesinde hem dış politikasının dayandığı analiz çerçevesi hem de güvenlik kaygılarının teşvik ettiği inisiyatif alma çabalarının kesiştiği noktada, yakın çevresine dönük politikasında sert güç söylemi ve bu gücün temel unsuru olan askeri kapasitesini kullanıma hazır hale getirmesi sonucu doğmuştur. Türkiye ile AB ilişkilerinde farklı dış politika algılamalarını, arkaplanı açıklanan koşullar çerçevesinde sivil-asker ilişkileri ve güvenlik kuramları ile incelerken, öncelikle Türkiye'de demokrasinin pekişmesi bağlamında sivil-asker ilişkilerini ve bunun dış politikaya yansımalarını ortaya koymak, yansımanın fikri dayanaklarını göstermesi açısından aydınlatıcı olacaktır. Bu yapılırken, demokrasinin pekişmesi konusunun sivil-asker ilişkileri için en uygun zemini sağladığı ve AB koşulluluğunun da sivil-

asker ilişkileri üzerinde demokrasinin pekişmesi aracılığı ile etki sahibi olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

I. TÜRKİYE’DE DEMOKRASİNİN PEKİŞMESİ BAĞLAMINDA SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ VE DIŞ POLİTİKA

Demokratik bir sivil-asker ilişkisi bağlamında, ordu sivil kontrole bağlı hale gelmediği ve demokratik anayasal düzene bağlanmada aksamalar olduğu sürece demokrasinin pekiştirilmesi söz konusu olamamaktadır.⁵³⁶ Demokrasinin pekiştirilemediği bir ortamda da sivil-asker ilişkilerinin sivil kontrole bağlılığı ve denetimi sağlanamayacaktır. Bir ülkedeki siyasi sistem ve bu sistemde yer alan kişilerin rolü hakkındaki inanışlardan, düşüncelerden, tutumlardan, değerlerden, ideallerden, değerlendirme ve anlamlandırmalardan oluşan stratejik kültür dış politika ve güvenlik politikasının yapımında ve uygulanmasında belirleyicidir. Bunun dışında, sivil-asker ilişkileri sivil iradenin askeri irade alanına da hakim olduğu, sivillerin askeri politikaları belirlediği, sivil ve askeri değerler arasında bütünlüğün ve taraflar arasında ilişkileri üzerine işbirliği ve koordinasyon temelinde ortak beklentilerin olduğu bir nitelikte ele alınmak durumundadır.

A. Demokrasinin Pekişmesi

Bir ülkede ordu ve dolayısıyla askeri kurumlar uzun bir siyasi etkinlik geleneğine sahip olmuşsa, bu durumdan da siyasi ve ekonomik ayrıcalıklar elde etmişse demokratik sistemin işletilmesinde zorluklarla karşılaşılması, beklenebilecek bir sonuç halini almaktadır. Türkiye bunu yaşamıştır. Bu koşullar altında, sivil otoritenin üstünlüğünü kurmak, yani demokrasinin pekiştirilmesini sağlamak karmaşık bir hal almaktadır. Bunu sağlamak için donanımlı bir siyasi liderlik, sivil siyasi güçler arasında bütünlük, ulusal güvenlik konuları hakkında hem hükümet içindeki hem de dışındaki sivillerin uzmanlığının artırımı koşullarının yerine

⁵³⁶ Larry Diamond, “Introduction: In search of Consolidation,” **Consolidating in the Third Wave Democracies**, Ed. Larry Diamond, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, London, 1997, s. XXV.

getirilmesine öncelik verilmesi gerekmektedir.⁵³⁷ 2002'den sonra Türkiye özellikle ilk iki koşula ağırlık vermiştir.

Derinleşen bir demokratik sistemde sivil-asker ilişkilerinin temeli, ilgili literatürde ideal bir çerçeveye oturtulmuştur. Demokrasinin pekiştirilmesi bağlamında planlanan reformların uzun vadeli bir siyasi vizyona sahip olması ve siyasi bir liderlik altında yürütülmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Ordunun siyasi alandan çekilmesi, kendi sorumluluk alanları dışına çıkmasının önlenmesi gibi öncelikler öne çıkarılmıştır. İç siyasi işlere müdahalenin ya da bu alanda nüfuz sahibi olmanın ordunun savunma gücü olarak potansiyelinin aşınmasına ve iç siyasi tartışmalara ya da çatışmalara çekilerek gücünün zayıflamasına yol açabileceğine dikkat çekilmiştir. Diğer taraftan, demokrasinin pekiştirilmesi bağlamında ordunun rolünün yeniden tanımlanmasının bir takım eylemleri gerektirdiğine vurgu yapılmıştır. Örneğin, ordu gücünün, siyasi güç elde etmesini önleyecek şekilde sınırlandırılması ya da küçültülmesi, yeni misyon ve doktrinlerin planlanması, asker ve subayların eğitim içeriklerinin gözden geçirilmesi, ülke savunmasının daha iyi bir şekilde yerine getirilebilmesi ve askeri performansın artırılması için kara-deniz-hava kuvvetlerinin yapılanmasının yeniden organize edilmesi bu eylemlerden sayılmıştır.⁵³⁸ Türkiye'de 2000'li yıllardaki reformların bu eylemleri içeren bir çerçeveye oturtulduğu belirtilebilir. Bu bağlamda göz önünde bulundurulması gereken husus ise böylesine geniş çaplı bir reformun ülke koşullarına uygun olup olmadığı tespitinin iyi yapılmasının gerekli olduğudur. Bir başka deyişle, her ülke için standart bir sivil-asker ilişkisinin geliştirilip geliştirilemeyeceği ya da ordunun ülke koşullarının gerektirdiği şekillerde yapılandırılması ile demokrasinin pekiştirilmesinin ille zıtlık mı barındırması gerektiği üzerinde düşünülmesi gerekmektedir.

Türkiye'de olduğu gibi, ordunun belli koşullarda siyasi alanın sınırlarına ve bu alanı yönlendiren aktörlerin sorumluluk alanlarına giren tepkiler gösterebildiği bilinmektedir. Eğer sivil aktörler orduyu siyasi rekabette bir güç kaynağı ya da dayanak olarak görmezlerse, siyasi rekabette kendilerini güçlendirmek için orduyu zayıflatmaya çalışmazlarsa böyle bir tepkinin de ortaya çıkması beklenmez. Bu da ancak karşılıklı güven zemininde elde edilebilecek bir durumdur. Aynı zamanda

⁵³⁷ Diamond, **Developing Democracy**, s. 113.

⁵³⁸ Diamond, ss. 113,114.

ordunun, siyasi alandaki nüfuzunun ortadan kaldırılması için, sivil irade kontrolünün ülkenin ulusal güvenliğini tehlikeye düşürmeyeceğine ve kendi kurumsal prestijinin ve bütünlüğünün sarsılmayacağına ikna olması gerekmektedir. Toplum düzeyinde anayasal sisteme bağlılık ve güven tam ise, siyasete askeri müdahale olanağı ortadan kalkmaktadır. Aslında mesele, karşılıklı toleransa, çatışmaların barışçıl yollarla çözümüne ve otoriter yönetim şekillerine karşı dirence dayalı bir ‘siyasi kültür’ meselesidir.⁵³⁹

B. Siyasi Kültür

Siyasi kültür, bir ülkedeki siyasi sistem ve bu sistemde yer alan kişilerin rolü hakkındaki inanışlardan, düşüncelerden, tutumlardan, değerlerden, ideallerden, değerlendirme ve anlamlandırmalardan meydana gelmektedir. Bunlar siyasi kültürü oluşturan öğelerdir. Bu öğeleri yönelimler bakımından üçe ayırmak mümkündür. İlki, içinde bulunulan siyasi sistemle ilgili bilgileri ve inanışları kapsayan bilişsel yönelimdir. İkincisi, içinde bulunulan siyasi sistemle ilgili duyguları kapsayan duygusal yönelimdir. Üçüncüsü de, içinde bulunulan siyasi sistemin performansı hakkındaki siyasi değerlere ve yargılara bağlılığı kapsayan değerlendirmeye dayalı yönelimdir.⁵⁴⁰ Siyasi kültür ve yönelimleri demokrasinin geliştirilmesi ve korunması için gerekli olup, demokrasinin bir ikilemi ile mücadelede de yarar sağlamaktadır. O da uzlaşma ihtiyacını karşılamak için bölünmeler, ayrılıklar ve çatışmalar arasında denge sağlamaktır.⁵⁴¹ Bir ülkede kamuoyu, her ne kadar ilkesel olarak demokrasi idealine bağlı olsa da, demokratik sistemlerinin aksayan yönleri ve başarısızlıkları nedeniyle ona olumsuz yaklaşabilmektedir. Demokratik bir yönetim şeklini kendi ülkesi için uygun değerlendirmeyebilmektedir. Yapısal reformların daha iyi hale getirmesi beklentisi ile demokratik yönetim sisteminin askıya alınmasını dahi destekleyebilmektedir. Bu askıya alışı eylemi sınırlı ve pragmatik bir desteğe dayanmakta olup, demokrasinin varlığına yönelik bir reddedişi içermemektedir.⁵⁴²

⁵³⁹ Diamond, ss. 114-116.

⁵⁴⁰ Diamond, s. 163.

⁵⁴¹ Diamond, s. 166.

⁵⁴² Diamond, s. 170.

Demokrasi ile ilgili tartışmalar devlet seçkinleri ya da bürokratlar ile siyasi seçkinler arasındaki anlaşmazlıktan etkilenmektedir. Devlet seçkinlerinin demokrasiyi sosyal grupların çıkarlarını gözetmek anlamında bir ‘araç’ olarak değil, ülke için en iyiyi bulma anlamına gelecek şekilde ‘sonuç’ olarak ele almaları durumunda, ordunun siyasete müdahalelerinde demokrasinin değil, siyasetçilerin kabahatli bulunması söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle de Türkiye’de ordu, iktidarda sürekli kalma taraftarı olmamıştır. Adeta demokrasiyi yerine oturtmak amacıyla, siyasi krize yol açsa da rejimin çökmesine sebep olmadan müdahalelerini tamamlamıştır. Bu şekilde de İkinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya, İspanya, İtalya gibi Avrupa ülkelerinin yaşadıkları demokrasi çöküşlerini yaşamak durumunda kalmamıştır. Bunun bir nedeni de Türkiye’de, siyasi ve sosyal farklılıkların bütünleştiren, belli norm ve değerlere dayalı bir siyasetin yürütülmesini teşvik eden ‘güçlü devlet’in varlığı olmuştur.⁵⁴³

Türkiye’de devletin yönetim deneyimi, devlete saygı, devlete önem veren bir siyasi kültürün varlığı, devletin ciddiye alınmasını ve istikrar unsuru olmasını sağlamıştır.⁵⁴⁴ Böylece de devlet toplum nezdinde güçlü bir meşruiyete sahip kılınmıştır. Bu noktada Türkiye’deki ‘devlet’ ile Avrupa ülkelerindeki ‘devletin’ ortak bir zeminde bulunduğu öne sürülebilir. Fakat, tarihsel süreç içinde Avrupa ülkelerinde ‘güçlü devlet’in meşruiyet sorunu yaşaması ve bunun rejimlerin çöküşü gibi siyasi istikrarsızlıklara yol açması, Avrupa deneyiminin Türkiye’nin deneyiminden farklı olmasına yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Avrupa ülkeleri devlet sistemlerini demokratik düzen üzerine kurmuşlar ya da rejimlerini bu yönde yeniden düzenlemişlerdir. 1949 Almanya’sı ve 1958 Fransa’sı bu açıdan göz önünde bulundurulabilecek örneklerdendir. Ancak, demokrasileri yeniden kurulum düzenlenirken Avrupa ülkeleri bu sefer de ‘güçlü devlet’ imgelerini kaybetmiştir. Çünkü, Avrupa ülkelerinin sistemleri sosyal grupların temsilcilerince ya da sivil toplumca kurulup düzenlenmiştir. Türkiye ise bu deneyimi asker-sivil devlet bürokrasisi öncülüğünde yaşamıştır.⁵⁴⁵ Dolayısıyla, Türkiye’de demokrasi, ‘güçlü devlet’ imgesi korunurken kurgulanmaya çalışılmıştır. Bu koşullarda, demokrasinin güvencesi güçlü devlet olurken, demokrasinin Avrupa ülkelerindeki gibi

⁵⁴³ Metin Heper, **Türkiye’nin Siyasal Hayatı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2011, ss. 122,123.

⁵⁴⁴ Andrew Mango, “The State of Turkey”, **Middle Eastern Studies**, XIII, 1977, s. 265.

⁵⁴⁵ Heper, s. 125.

işlevselleştirilip işletilmesindeki aksaklıkların nedeni de bir bakıma güçlü devlet olmuştur. 2000’li yıllara kadar Türkiye’de devlet ve demokrasi ile ilgili bu arkaplanın izlerinin sivil-asker ilişkilerine yansımalarını görmek oldukça kolaydır. 2000’li yıllarla birlikte ise Türkiye’de, Avrupa’da İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ve güçlü devleti aşındırıp demokrasiyi yeniden kuran sürecin bir benzerinin yaşandığı çıkarımına ulaşılabilir. Bu bağlamda, Türkiye’de demokrasiyi kurup düzenleyen aktörlerde de, sivil-asker ilişkilerinde yansımaları açıkça görülen rol değişimi doğal bir sonuç halini almıştır.

İki dünya savaşı arasındaki dönemde Avrupa’da işçi sınıfı burjuvazi sınıfının çıkarlarına tehdit olarak algılanmış, birçok ülke otoriter rejimlere kayma eğilimi göstermişti. Tarihsel süreçte Avrupa’da görülen otoriter rejimlerin siyasetçileri değil, demokrasiyi hatalı çıkardığı görülmüştür. Türkiye’de ise askeri yönetimlerde dahi bu koşulların tersi yaşanmıştır. 1923-1945 arasındaki tek parti iktidarında bile demokrasi nihai hedef konumuna yerleştirilmiştir. Bu nedendir ki, tek parti rejimi kendisini çok partili sisteme dönüştürebilmiş ve askerlerin iktidarı kısa sürede siyasetçilere bırakmaları söz konusu olabilmıştır. Tüm bu hususlar irdelenirken, Türkiye’nin, demokrasi deneyimine siyasi seçkinler arasında demokratik değerlerin pekişmediği koşullarda sahip olmaya çalıştığı tespitine ulaşabilmektedir.⁵⁴⁶

Bir ülkede ordu nüfuzunun ilk akla gelen göstergesi askeri darbeler olmuştur. Bir askeri darbe, askeri güce bir ölçüde işaret edebilse de, askeri zayıflığın bir işareti de olabilmektedir. Bu zayıflık ordunun, isteklerini normal siyasi bir süreçte, normal kanallarla elde etme imkanının olmayışıyla ilgilidir. Bir başka deyişle, ordu, sivil hükümet ile zayıf bir işbirliği ve koordinasyon zeminine sahipse ve hassasiyetlerini gündeme getirebileceği kanallar iyi çalıştırılmıyorsa normal siyasi süreçlerin kullanımı isteği geri planda kalabilmektedir. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus, bahsedilen işbirliği ve koordinasyonun ordunun görev alanı ve sorumlulukları ile sınırlı olması gerektiğidir. Bir ülkenin ulusal güvenliği ile ilgili hassasiyetler ve olası tehditlere karşı alınabilecek önlemler sivil ve askeri irade arasındaki işbirliği ve koordinasyon zemininde sağlıklı bir biçimde görüşülme imkanı bulmak durumundadır. Fakat, işbirliği ve koordinasyondan ordunun siyasete

⁵⁴⁶ Heper, ss. 141, 142, 146.

müdahalesi ve nüfuzu gibi bir anlam çıkarılmamalı, bundan sivil iradeye ulusal güvenlik ve ülke savunması gibi konular dışındaki siyasi meselelerde yön vermeye çalışması anlaşılmamalıdır.

C. Sivil-Asker İlişkilerinde Uyum

İşbirliği ile koordinasyon konusu olabilecek meselelerle, orduya siyaseti etkileme imkanı sunacak meseleler arasında denge kurmak ve bunları birbirinden ayırt etmek kolay mıdır? Bu sorunun cevabındaki kilit husus, askeri nüfuzun ve bunu besleyen kanalların ölçülmesinin darbelere nazaran oldukça zor olduğudur. Zorluk, ordunun, hükümetin düşünceleri, planları ve faaliyetlerini, üzerinde doğrudan kontrol sağlama dışında başka yöntemlerle de etki sahibi olmasında saklıdır. Askeri kurumlar savunma politikasından hukuki sisteme kadar uzanan geniş bir yelpazede ayrıcalıklı olabilmektedir. Ordu, kurumsal, toplumsal düzeylerde görüş ve tavsiyeleri, siyasi pazarlıklar ve zorlamalar yoluyla, gizli ve açık şekilde siyasi etki alanı oluşturabilmektedir. Bu etki alanı, askeri ve siyasi meseleler arasındaki ayrımın bulanıklaştığı nükleer stratejiler, kriz yönetimleri, terörizm, uluslararası askeri operasyonlar gibi meselelerde daha da görünür hale gelmektedir. Bunun sivil irade otoritesine tehdit olarak ortaya çıkmamasının yolu karşılıklı işbirliği ve koordinasyon mekanizmasının iyi kurgulanmasından geçmektedir.⁵⁴⁷ Türkiye’de olduğu gibi, bir ülkede, dışarıdan ciddi güvenlik tehditleri var ise, bu koşullar güçlü bir ordunun varlığını gerektirmektedir. Hatta sosyal ayrışmalara yol açan iç savaş koşulları, iç güvenlik tehditleri, etnik ayrılcılık da bu varlığı beslemektedir.⁵⁴⁸

Hükümet-ordu-toplum üçlüsü içindeki uyum bir ülkenin dış politika ve savunma gücünün temel kaynağıdır. Dış politika aracı olarak askeri güç ve savunma politikası askeri-teknik konuları içerebileceğinden, uygulamada savunma politikası ve dış politika konularının demokratik kontrolü ile askeri uzmanlık arasındaki ilişkiyi dengelemek zor olabilir.⁵⁴⁹ Ancak, ulusal politikaların gücü ve caydırıcılığının kamuoyu, sivil ve askeri aktörler arasındaki ilişkiden doğrudan ve dolaylı olarak etkilendiği göz ardı edilmemelidir.

⁵⁴⁷ Feaver, “Civil-Military Relations”, ss. 218-220.

⁵⁴⁸ Feaver, s. 222.

⁵⁴⁹ Andrew Cottey, Timothy Edmunds, Anthony Forster, ss. 38, 39.

Savunma politikası ve dış politika konularının demokratik kontrolü ile askeri uzmanlık arasındaki ilişkiyi dengelemek, ulusal bütünlüğün sağlandığı bir demokratik düzenden geçmektedir. Bunun sağlanıp sağlanamadığının göstergesi de sivillerin siyasi hedeflere karar vermesi, askerlerin de bu hedefler doğrultusunda kullanılan araçlardan sorumlu olmasından ve sivillerin amaçlar ve araçlar arasındaki çizgiyi belirlemelerinden geçmektedir.⁵⁵⁰ Dolayısıyla Türkiye’de, sivil-asker ilişkilerini tarafların iki ayrı görev ve sorumluluk alanına sahip olurken sivil iradenin askeri irade alanına da hakim olduğu, sivillerin askeri politikaları belirlediği, sivil ve askeri değerler arasında bütünlüğün ve taraflar arasında ilişkileri üzerine işbirliği ve koordinasyon temelinde ortak beklentilerinin olduğu bir nitelikte ele almak yerindedir. Ordunun, siyasete nüfuz etmeden bu alandan taleplerini karşılaması, askeri bir müdahale olasılığını da düşürme etkisi yaratmaktadır. Bu noktada, ‘Uyum Kuramı’ ve öngörülleri Türkiye şartları açısından uygun bir model olarak öne sürülebilir.⁵⁵¹ Ordu, uzmanlığını ülkesinin ulusal, bölgesel ve uluslararası alandaki hedeflerine ulaşmasına fayda sağlayacak şekilde siyasi nüfuza yönlendirebilirse, bu olumsuz ve kötü bir duruma işaret etmeyebilmektedir.⁵⁵²

Uyum Kuramı’na göre sivil ve askeri irade arasında kurumsal ve kültürel koşulların paylaşımı mümkündür. Asker ve sivil arasında üst düzey bir bütünleşme sağlanabilir. Asker-sivil-toplum arasındaki ilişkileri etkileyen kurumsal ve kültürel koşullar arasında uzlaşma sağlandığı takdirde, ki bu da demokrasinin pekiştirildiği bir sistemde mümkündür, askeri müdahale olasılığının akla gelmesi bile mümkün olmaz. Kuram’ın önemli bir tespitine göre, uluslar kendi tarihi ve kültürel deneyimlerine sahip yapılar olduklarından, sivil-asker ilişkileri de kendi koşullarına göre şekillenmektedir. Yani sivil-asker ilişkileri ülkeden ülkeye doğal bir farklılık göstermektedir. Bu koşullar, sivil ve askeri kurumlar arasındaki ayrımı engellediği gibi tetikleyebilmektedir de.⁵⁵³ Tarihi ve kültürel deneyimlere, siyasi, ekonomik, jeopolitik, psikolojik boyutları da katmak mümkündür.

Kuram, Türkiye’de olduğu gibi, dış tehdit koşulları altında ordunun iç siyasette nüfuz sahibi olacağı varsayımını reddetmemektedir. Siyasi ve askeri

⁵⁵⁰ Avant, s. 377.

⁵⁵¹ Avant, ss. 381, 382.

⁵⁵² Avant, s. 383.

⁵⁵³ Schiff, s. 8.

kurumların şekillendirilmesinde merkeze kültürü koymaktadır. Kültürel faktörler askerin rolünün algılanış şeklini ve askerin kendi rolünü belirleyen değerler, tutumlar ve sembolleri kapsamaktadır. Bu faktörler iç politikada askerin nüfuzunun varlığını ve yokluğunu belirlemektedir. Türkiye’de de ordunun genel olarak siyasi özel olarak da dış politika bağlamında etkinliğinin kültürel dayanakları bulunmaktadır.⁵⁵⁴

Bu dayanakları törpüleyecek ve sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesine yardımcı olacak şekilde dış aktörlerin, tanımlanmış işbirlikleri ve bütünleşme hareketleri üzerinden bir ülkede devreye girebildiği görülmektedir. Türkiye için bu dış aktör AB olmuştur. AB’nin, Türkiye’de sivilleşme sürecine yardımcı olup, onu hızlandırdığı kabul edilebilir. AB’ye üye olmaya dönük çalışmalar Türkiye’de demokratik sistemin kurulması değil, derinleştirilip pekiştirilmesi aşamasına denk geldiğinden, AB de bir dış etken olarak bu aşamada Türkiye için hem demokratikleşme hem de sivil-asker ilişkilerini demokratikleştirme bakımından itici rol oynamıştır. Sistemin kuruluş aşamasında ise Batılılaşma fikri temel itici güç olmuştur. Fakat bu sürecin sağlıklı bir demokratikleşme ile yaşanmasına yol açtığı tartışmalı bir durumdur. Zaten bir dış aktörden de bunu beklemek çok yerinde olmayan bir tutum niteliğindedir.⁵⁵⁵ İç aktörlerce bir ülkede ordu, bir yandan profesyonelleşip, rolünü siyaset alanı dışına taşıyıp kararların alınmasını sivillere bırakıyorsa, savunma politikaları kapsamındaki hedeflerine odaklanmışsa ve siviller ile askerler arasında karşılıklı güven sağlanmışsa o ülkede sivilleşme yolunun açık olduğu belirtilebilir.⁵⁵⁶ Türkiye’nin durumunu da bu bağlamlarda değerlendirmek gerekmektedir.

Türkiye’de sivil-asker ilişkilerindeki uyumda ele alınması gereken bir konu da orduların iç yapılarıdır. Yüksek düzeyde bir iç bütünlüğe sahip olan orduların siyasete müdahale potansiyelinin de daha fazla olduğu düşünülmektedir. Bu nitelikteki bir ordu siyasi bir müdahaleye girdiğinde hangi politikaları benimseteceğini belirleyecek ve yürütecek bir donanım da sahip olmaktadır. Eğer bir orduda iç bütünlük yoksa, müdahalenin dağınık ve iç istikrarı olmayan bir şekilde gerçekleştirileceği öngörülebilir. Bu şartlarda iktidarı ele alan bir ordu, karşı bir

⁵⁵⁴ Schiff, ss. 9-13.

⁵⁵⁵ Pion-Berlin, ss. 137-145; Heper, s.317.

⁵⁵⁶ Pion-Berlin, ss. 137-145.

müdahaleyle de yüz yüze kalabilme riski taşımaktadır.⁵⁵⁷ Dolayısıyla, Türkiye’de ordunun sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi sürecinde geçirdiği evrelerin iç yapılanmalarını nasıl etkilediği, siyasetteki etkinliği zayıflarken kendi görev ve sorumluluk alanındaki etkinlik durumunun ne olduğu üzerinde de düşünülmelidir.

Türkiye’de, her ne kadar daha öncesinde AB üyeliğine adaylık sürecinin gerektirdiği reformlar başlatılıp yeni düzenlemelere zemin hazırlamış olsa da, sivil-asker ilişkilerinin 2002’den sonra, AKP hükümetlerinin iktidara geldiği dönemlerle birlikte dönüşmeye başladığı düşünülmektedir. Bu dönem içinde sivil-asker ilişkilerinin belli kırılmalar yaşadığı öne sürülebilir. 2002-2006 ve 2007-2008 dönemleri bu kırılmaların tarihlendirilebileceği aralıklar olmuştur. 2002-2006 yılları arasındaki dönemde, AB’ye uyum sağlama çerçevesindeki reform süreçleri en yoğun şekilde yaşanmış, bu reforma ordunun hem genel olarak siyasi etkinliği hem de dış politika alanındaki etkisi de maruz kalmıştır. Bu dönemde ordunun komuta kademesinin sivil-asker ilişkilerini reformların gerektirdiği şekilde dengelemeye dönük ılımlı tutumu, tartışmalı dönemlerde AKP hükümetinin meşruiyetini sorgulamaktan kaçınan bir halde olduğu gözlemlenebilmiştir. Daha da önemlisi, artık ordu AB’nin teşvik ettiği demokratik reformların bir gereği olarak sunulan yeni bir yasal konumlandırma ile karşı karşıya kaldığında da direnç göstermemeye başlamıştır. Fakat ABD’nin Irak operasyonu gibi uluslararası gelişmeler ve iç ve dış politika alanına giren terör sorunu ile terörü besleyen kaynaklar sivil-asker arasındaki uzlaşmazlık konuları da olabilmıştır.⁵⁵⁸

2007 yılına gelindiğinde ise Türkiye’de sivil-asker ilişkileri hükümet ile ordu arasında yeni ortaya çıkmaya başlayan iç ve dış politika ile ilgili uzlaşmazlık noktaları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu uzlaşmazlıkların temelinde ise Irak ve terör sorunu yer almıştır. 2007’de hükümetin Kuzey Irak’taki bölgesel Kürt yönetimi ile doğrudan görüşebileceğini açıklaması, bu esnada Türkiye’ye yönelik terör saldırılarının devam etmesi ve bölgenin terör odaklarını barındırması ordunun eleştirisiyle karşılaşmıştır. Sonrasında da ordunun terör odaklarını imha etmek için Kuzey Irak’a askeri operasyon düzenleme isteği su yüzüne çıkmış ve hükümet bu

⁵⁵⁷ Janowitz, s. 68.

⁵⁵⁸ Ergun Özbudun, William Hale, **Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm: AKP Olayı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010, ss. 141-149.

konuda temkinli bir tutum takınmıştır.⁵⁵⁹ Yine aynı yıl gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Genelkurmay Başkanlığı, kamuoyunda ‘e-muhtıra’ olarak adlandırılan bir açıklama yapmış ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından da sonuçla ilgili tepkisini ortaya koymuştur.⁵⁶⁰

Irak sorununun ordu ile hükümet arasında uzlaşmazlık kaynağı olmaktan çıkıp, Kuzey Irak’a bir askeri operasyon düzenlenmesi kararında varılan ortaklık, Türkiye’de sivil-asker ilişkilerinin dış politika konuları bağlamında nasıl olması gerektiği ve dış politika pratiğinde yumuşak güç kullanımına ağırlık verilmesi bakımından sonuçlar doğurmuştur. Bu ortaklık, sivil-asker ilişkilerinde dış politika alanının işbirliği yapılması gereken bir alan olarak tanımlanmaya devam edilmesi gerektiğini göstermiş ve ordunun etkinliğinin dış politika bağlamında sürdürülebileceğine işaret ederek, AKP hükümeti döneminin Türk dış politikası pratiğinde yumuşak güç unsurları yanında sert güç unsurlarının, 2002-2007 dönemi arasında geri planda kalan öneminin 2007 sonrasında yeniden ön plana çıkmaya başladığını da yansıtmıştır.

2007-2008 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye’de hükümet ile ordu arasındaki ilişkiler, liberal-demokratik bir yapıya dayalı sivil-asker ilişkilerine yaklaşabileceği noktaya gelmiştir. Böyle bir yapıda, milli güvenlik ve savunma konularında iki taraf arasında karşılıklı işbirliği ve koordinasyonun olması, ordunun hükümet için adeta bir güvenlik danışmanı rolüne sahip olması, güvenlik ve savunma politikalarının ve stratejilerinin planlanmasında tarafların uzmanlıklarının ortak platformlarda görüşülüp tartışılarak işlevselleştirilmesi doğal karşılanması gereken bir durumdur. Ancak Türkiye’de bu yapı, daha çok Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu gibi uluslararası gelişmelerin etkisiyle ya da doğurduğu ihtiyaçla önem kazanmak durumunda kalmıştır. Ordu ile işbirliği ve koordinasyon, adeta hükümetin sert güce duyduğu ihtiyaç paralelinde artış eğiliminde olmuştur.

⁵⁵⁹ Özbudun, Hale, ss. 152,153.

⁵⁶⁰ Detaylı bilgi için bkz. Özbudun, Hale, ss. 152-156.

II. REALİST BAKIŞ AÇISINDAN TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GÜVENLİK ALGILARI

Türk dış politikasında AB koşulluluğunun etkisiyle 2002-2007 yılları arasında yumuşak güç kullanımı teşvik edilmiş, sivil-asker ilişkilerinde de sivil kontrol artmış ve ordunun siyasi etkinliği azalmıştır. Fakat 2007 yılından sonra Türk dış politikasında yumuşak güç yanında sert güç kullanımına yeniden önem verilmeye başlanmıştır. Böylece bir dış politika aracı olarak askeri güç kullanımına yeniden başvurulmuştur. Askeri güç kullanımı devletlerin yetkisi dahilinde olan bir konudur. Uluslararası alanda devletlerin belirleyici olduğu ve birbirleriyle işbirliklerinin sadece çıkarları doğrultusunda şekillendiği düşünülürse, devletlerin ulusal egemenliklerini, bütünlüklerini ve çıkarlarını korurken ekonomik güç ile birlikte askeri gücü de kullanmakta olduğu ve uluslararası işbirliklerinin zayıflayabileceği öngörülebilmektedir. Bu noktada Realizm, Türkiye ve AB'deki güvenlik algılarının, aralarında yarattığı farkın etkilerini açıklamada önemli bir kaynak olmuştur.

Bir ülkenin ya da entegrasyonun dış politikasının realist bir bakışla analizi, beraberinde birtakım sonuçları da getirmektedir. İlk etapta, uluslararası ilişkiler alanında, dış politika kaynaklarının iç politika odaklı olduğu yaklaşımının yaygınlığından bahsedilebilir. Bu yaklaşıma göre siyasi ve ekonomik ideolojiler, milli karakter, partizan politikalar ve sosyo-ekonomik yapı gibi iç faktörler, ülkelerin, sınırları ötesinde yani uluslararası alanda nasıl davranacaklarını belirlemektedir. Bir ülkenin dış politika alanındaki tutum ve davranış biçimleri iç aktörlerin tercihleri ve düzenlemeleri ile anlaşılabilir. Bir ülkenin kapasitesi ve dış koşullar da, dış politika davranışlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemekte ve şekillendirmektedir.⁵⁶¹

Soğuk Savaş koşullarından Soğuk Savaş sonrası koşullara geçişte devlet güvenliğinin yanında birey güvenliğinin ve toplum güvenliğinin de yer almaya başladığı, hatta daha fazla önem kazandığı belirtilebilir. Bireysel ve toplumsal kimliklerin tanımlanmasının devletten bağımsızlaşmaya başladığı, bunun sonucunda da farklı güvenlik algılarının ortaya çıktığı ifade edilebilir. Bir başka deyişle, artık sadece devlet güvenlik nesnesi değildir; birey ve toplum da güvenlik nesnesi haline

⁵⁶¹ Rose, ss. 148-150.

gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda, örneğin Avrupa ülkeleri (bunlar post-modern ülkeler sınıfına dahil edilmiştir) yakın çevrelerindeki ülkelere kendilerine gelebilecek askeri tehditlerden uzaklaşmıştır. 2000'li yıllar itibariyle Avrupa için tehdit kaynağı, Avrupa bütünleşmesinin yavaşlayıp, ağırlıklı olarak Soğuk Savaş koşullarında görüldüğü gibi, Avrupa ülkelerinin güvenlik meselelerine realist politika açısından bakmaya başlamaları, yani eski reflekslerin ortaya çıkması olmuştur. Avrupa bütünleşmesinin ulusüstü bir nitelik ve çokkültürlülük iddiasıyla gelişme kaydetmesi ise AB'de realist politikaya dayalı güvenlik tehditlerinin yeniden varlık göstermesinin engellenmesi için bir dayanak olarak kabul edilmiştir. Bu çerçevede, Avrupa bütünleşmesinin sürdürülebilirliği, önemli bir güvenlik politikası halini almıştır.⁵⁶² AB, kendi içinde geriye dönüş olasılığını azaltmak için bütünleşme sürecini derinleştirmeye ve ulusal düzeylerde Avrupalılığı yaygınlaştırmaya çalışmaktadır.

Avrupa'da realist politikaya dayalı güvenlik tehditlerinin yeniden varlık göstermesinin engellenmesine zemin hazırlamış olan stratejik bir kültür de bulunmaktadır. Dış politikayı ve uygulamalarını şekillendiren bu stratejik kültür müzakereye, diplomasiye, ticari ağ ve bağlara, güç kullanımını uluslararası hukuk çerçevesine yerleştirmeye, zorlama yerine iknaya ve tektaraflılık yerine çok taraflılığa dayanmaktadır. Bir başka deyişle, Avrupa stratejik kültürü, sayılan ilkeler etrafında şekillenmektedir. Tarihsel bakış açısıyla ele alındığında, bu ilkelerin Avrupa'nın uluslararası ilişkilere geleneksel yaklaşımını oluşturan ve çok eski bir tarihe dayanan ilkeler olmadığı görülmektedir. Bu ilkeler, aslında daha yakın geçmişteki Avrupa tarihinin birer ürünüdür. Modern Avrupa'nın stratejik kültürü bir bakıma Avrupa'nın geçmişini reddetmek anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle, Avrupa'daki 'güç politikası' mirası reddedilmiştir. Bu reddediş, Avrupalıların geçmişe dönmek istemediklerinin bir göstergesi ve dönüş olasılığının da tamamen ortadan kaldırılması çabası olmuştur. 2000 yılında, dönemin Almanya Başbakanı Joschka Fischer bu reddedişi, 1945'ten sonra 'Avrupa' kavramının özünde, 1648 Westphalia Antlaşması'nın ardından ortaya çıkan Avrupa'da 'güç dengesi' ilkesinin

⁵⁶² Tarık Oğuzlu, "Modern Devletten Post-modern Devlete: AB Yolunda Türkiye'nin Yeni Güvenlik İkilemi", **Doğu'dan Batı'ya Dış Politika: AK Partili Yıllar**, Der. Zeynep Dağı, Orion Yayınevi, Ankara, 2006, ss. 229,230; Mette Eilstrup-Sangiovanni, Daniel Verdier, "European Integration as a Solution to War", **European Journal of International Relations**, Cilt 11, Sayı 1, 2005, ss. 99-135.

ve ülkelerin hegemonik heveslerinin reddinin yer aldığına dikkat çekerek dile getirmiştir. Bir başka deyişle, Avrupa’da, ‘geleneksel güç politikası’ yerine ‘uluslararası ilişkilerde barışı koruma’ üzerine odaklanıldığını vurgulamıştır. İngiliz diplomat Robert Cooper da 2002 yılında, Avrupa’nın postmodern bir sistem içinde olduğunu, bu sistemin de güç dengesine dayalı sisteme uymadığını ve onu reddettiğini belirtmiştir.⁵⁶³

Terör ve bölgesel sorunlar varolduğu sürece ise Türkiye ve benzer ülkeler, jeopolitik konumunun da bir gereği olarak, eski ve geleneksel refleksleri barındırmaya devam etmiş ve realist politikaya dayalı bakış açısını kullanmıştır.⁵⁶⁴ Türkiye bu açıdan post-modern değil, modern ülke sınıfına dahil edilebilecek bir konumda yer almıştır. Modern ülkeler Soğuk Savaş sonrası küreselleşme koşullarında da geleneksel güvenlik kaygılarını yeni güvenlik sorunlarıyla birlikte taşımaya devam etmektedirler. Modern ülkelerde ulusal egemenliğe, toprak bütünlüğüne yönelik terörizm, organize suçlar, kaçakçılık gibi tehditler doğrudan devleti hedef almakta olup ülkeler de, sorunların kaynağını yok etmeye çalışan post-modern olanların aksine, çözüme belirtileri ortadan kaldırmaya çalışarak ulaşma eğiliminde olmuşlardır. Bu tip tehditlerle mücadelede askeri araçlar kullanılmaya devam edilmektedir.⁵⁶⁵ Devletler güvenliğin temel öğeleri olarak kaldığı, bu nedenle ulusal güvenliğin önemini korumaya devam ettiği, iç ve dış güvenliğe önem verildiği, hatta dış güvenliğin daha önemli olduğu, bölgesel sorunlarla mutlak bir güvenliğin sağlanamadığı koşullarda Realizmin güvenlik çerçevesi ile karşılaşmak kaçınılmaz bir hal almaktadır. Bu da ülkelerin, güvenliklerini sağlamak için kendi imkan ve kabiliyetlerine bağlı olmaları ve güvenlik tehditleri karşısında kendi önlemlerini almaları gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Her ne kadar bu sonuç ülkelerin uluslararası ve bölgesel işbirlikleri kurmalarını engellemese de, bu işbirlikleri güvenliğe zorlayıcı olamayabileceği için, Türkiye’de olduğu gibi jeopolitik konum gereği kronikleşen ve özgün hale gelen sorunlara karşı ülkelerin kendi inisiyatiflerinin öne çıkması beklenmektedir.

Türkiye’nin devlet geleneğinde, jeopolitik koşulları gereği ‘güçlü bir üniter devlet’ niteliğine sahip olması ve bu niteliği koruması gerektiği vurgusu hep

⁵⁶³ Robert Kagan, “Power and Weakness”, **Policy Review**, June-July 2002, ss. 15,16.

⁵⁶⁴ Oğuzlu, s. 231.

⁵⁶⁵ Oğuzlu, s. 234.

olagelmıştır. Bu vurguyu sivil liderler yapabildiği gibi askeri liderler de yapabilmıştır. Hatta ordunun siyasi süreçlerdeki nüfuzunun temel dayanağı Türkiye'nin jeopolitik koşulları dahi olmuştur. Sivil ve askeri irade elinde jeopolitika adeta bir dış politika aracı haline gelmiştir. Jeopolitik ve jeostratejik koşullar bağlamında güvenlik meseleleri Türk dış politikasını şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. 2006 yılında dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı İlker Başbuğ, Türkiye'nin zor coğrafya şartlarından dolayı ordunun güçlü olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Türkiye'nin hassas bir jeopolitiğe sahip olması, TSK'nın uluslararası alanda belirleyici bir rol oynaması gereğini doğurmuştur. Türkiye'de tarihsel süreç içinde sivil ve askeri iradede de bu kanı oldukça yaygın olmuştur. Jeopolitikanın orduya sadece dış politika alanında değil, iç politika alanında da nüfuz sahibi olma zemini hazırladığı ve bu durumu normalleştirdiği görülmüştür.⁵⁶⁶

Türkiye'de gerek Soğuk Savaş dönemi koşullarında gerekse de 1990'lı yıllarda askeri güvenliğin öne çıktığı bilinmektedir. 1980'lerden itibaren sosyal, ekonomik, çevresel, teknolojik olmak üzere farklı sektörler de geleneksel güvenlik çalışmalarının gündemine girmiştir. Geleneksel olmayan güvenlik çalışmalarında ise, askeri anlamda güvenlik anlayışı belli düzeyde önemini korusa da, diğer güvenlik sektörleri üzerinde ayrıcalıklı bir konuma yerleşmemiştir. Geleneksel olmayan güvenlik anlayışı Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle büyük bir popülerite kazanmış, çeşitli şekillerle de Avrupa'da başgöstermiştir.⁵⁶⁷

Soğuk Savaş'tan sonra, 1990'lı yılların başından itibaren, Avrupalı ülkeler ile ilgili sorulan önemli bir soru, onların Avrupa'nın ötesinde askeri bir tehditle yüz yüze kalıp kalmadıkları olmuştur. Nükleer silahların ve diğer kitle imha silahlarının yaygınlaşmasından doğması olası tehditler dışında, bu sorunun cevabı yüz yüze kalmadıkları şeklindedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan gelen siyasi istikrarsızlık Avrupa için bir sorun olmuştur. Siyasi istikrarsızlığı teşvik eden iç çatışmalar ve bölgesel ya da yerel düzeylerde devletler arasındaki küçük ölçekli mücadeleler Avrupa için daha olası meseleler şeklinde kendisini göstermiştir.⁵⁶⁸ Buna rağmen, Avrupa ülkeleri önemli bir silahlı kuvvetler potansiyeline sahip olmuştur. Silahlı

⁵⁶⁶ Pınar Bilgin, "Only Strong States Can Survive in Turkey's Geography: The Uses of Geopolitical Truths in Turkey", **Political Geography**, 26, 2007, ss. 741-753.

⁵⁶⁷ Rita Floyd, s. 334.

⁵⁶⁸ John C. Garnett, "European Security after the Cold War", **Security Issues in the Post-Cold War World**, M. Jabe Davis, University Press, Cambridge, 1996, s. 33.

kuvvetler, Avrupa ülkeleri için askeri ilişkiler yanında siyasi ve ekonomik ilişkilerle de bağlantılı işlevler üstlenmiştir. Örneğin, Danimarka ve İngiltere'nin askeri birlikleri Asya ve Afrika'da barışı koruma operasyonlarına katılıp, ülkelere yönelik tehditlerle değil, uluslararası görevlerinin siyasetiyle ilgili olmuşlardır. AB ülkeleri gibi güvenlik toplumunda yaşayan ülkelerin askeri faaliyetleri ağırlıklı olarak siyasi alana girmiştir. Örneğin, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra bu bölgede görevlendirilen askeri birlikler, Almanya'nın geleneksel ulusal güvenlik anlayışından farklı bir anlayışla görevlerini yürütmüşlerdir. Burada temel anlayış, Balkanlar'ın AB'ye yakınlaştırılması gibi bir siyasi işleve odaklı olmuştur.⁵⁶⁹

Uluslararası alanda devletler birtakım tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Yaşadıkları bazı sorunları tehdit olarak tanımlayıp, maddi ve manevi çıkarlarının şekillendirdiği bir yol izlemektedir. Bu şekilde de adeta bir kimlik yapılanmasını yerine getirmektedir. Türkiye için Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu stratejik tehdit olmanın yanında, ulusal bütünlüğüne, üniter devlet yapılanmasına ve bölgesel güç konumuna dayalı kimliğine de tehdit kaynağı olmuştur. Önemli olan, uzun vadeli süreçte bu tehditlerin yol açması beklenen siyasi sonuçlardır. Asıl vurgulanmak istenen de budur. Bu noktada, olayların sonuçları Türkiye'nin üniter devlet ve bölgesel güç kimliğine bir tehdit olarak görülmektedir. Bu gibi tehditlerin yarattığı bir güvensizlik ortaya çıkmaktadır. Hem maddi hem de maddi olmayan boyutlara sahip güvensizlikte, maddi olmayan boyut üzerinde çok durulmamaktadır. Halbuki neden olduğu kaygılar ve yıkıcı sonuçlar, maddi olmayan güvensizliğin de en az maddi güvensizlik kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa'da askeri (maddi) ve askeri olmayan (maddi olmayan) güvensizlik şekilleri görülmüştür. Askeri güvensizlik kaynakları Sovyet yayılmacılığı ve Alman uyanışı olmuştur. NATO bu güvensizliği ortadan kaldıracak bir oluşum şeklinde düşünülmüştür. Askeri olmayan güvensizlik kaynağı ise Batı Avrupa'da eski kimlik ve çıkarların kaynaklık ettiği geçmişte yaşanan çatışmaların yeniden ortaya çıkma olasılığı olmuştur. Bu güvensizliği ortadan kaldıracak faktörün ise Avrupa bütünleşmesi ya da AB olması düşünülmüştür. Bu sayede üye ülkeler

⁵⁶⁹ Barry Buzan, "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", Aydın, Brauch, Çelikpala, Spring, ss. 323,324.

birbirlerine bağı hale getirilmiş ve aralarındaki anlaşmazlıkların askeri yöntem ve araçlarla çözülmesi giderek zorlaştırılmıştır.⁵⁷⁰

Türkiye'nin dış politikası da bazı askeri güvensizlikler üzerine kurulmuştur. Bunun yanında, Türkiye'nin askeri güvensizlikleri ve bu güvensizliklere cevaben geliştirdiği dış politika biçimleri ve eylemleri, askeri ve maddi olmayan güvensizliklerin incelenmesini gölgelemiştir. Askeri ve maddi olmayan güvensizliğin başında, Türkiye'nin, Lozan Antlaşması ile kazandığı egemenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye yönelik ikircikli tutumuna karşı koruma ihtiyacı gelmiştir. Türkiye'de siyasi ve askeri liderler 2000'li yıllarda da bu kazanıma zarar gelebileceğine dair hissedilen tarihi güvensizliği taşımaya devam etmiştir. Bu güvensizliğe neden olan hususların hayata geçmesini engellemek için Türkiye, dış politikasını Batı ülkelerinin dış politikalarına paralel şekilde konumlandırmıştır. Bunun bir başka nedeni de, Avrupa'nın güç sahibi ülkeleriyle eşit şekilde tanınması ve müdahale olasılıklarının ortadan kaldırılıp egemenliğinin yerleştirilmesi olmuştur. Tanınma maddi olmayan tehdit karşılığı iken, egemenliğin yerleştirilip sağlanması ise maddi tehdit karşılığı olarak konumlandırılmıştır.⁵⁷¹ 2010'lu yıllar itibarıyla de her ne kadar tanınma ve egemenlik konuları sorun olmaktan çıkmışsa da, kuruluş dönemi koşullarında politika pratiklerine bu güvensizliklerin yerleştiği belirtilebilir. Bu yıllarda ise Avrupa'nın güç sahibi ülkelerinin dış politika önceliklerinde, Türkiye'nin dış politika önceliklerinin tanınması konusuna ağırlık verildiği öne sürülebilir. Böyle bir tanınmanın olmaması maddi olmayan bir güvensizlik kaynağı iken, tanınmamanın Türkiye'nin dış politika uygulamalarında yol açabileceği uluslararası kısıtlamalar üzerinden ulusal ve toprak bütünlüğüne yönelik olası tehditler de maddi güvensizlik unsurları haline gelmektedir. Buradan da Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye yönelik, tarihsel köklere sahip ikircikli tutumunun yarattığı güvensizliğin devam ettiği çıkarılabilir.

Neorealizme göre ülkeler, güvenliklerini sağlayabilmek için güç kullanma yoluna giderek savunmacı bir bakış açısı geliştirmiştir. Bu bakış açısı güç kullanımı ile güvenlik arasında denge kurmaya çalışmakta ve ülkelerin, güvenliklerini

⁵⁷⁰ Pınar Bilgin, "Türkiye'nin Güvenliğinde Batı Yönelimli Dış Politikaların Oynadığı Rolü Anlamak", **Türk Dış Politikası: Son On Yıl**, Ed. Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, Palme Yayınları, Ankara, 2011, ss. 3-6.

⁵⁷¹ Bilgin, ss. 6-11.

arttırması üzerine odaklanmaktadır. Ülkeler, güç kullanımının uzun vadede kendilerine yönelik karışıklığı arttıracığını, kendi güvenliklerini zarara uğratacağını düşündüğünde bundan kaçınmayı tercih etmektedir.⁵⁷² Bunun yerine de diğer ülkelerin veya uluslararası kuruluşların kararlarını etkileme, nüfuz elde etme, kendileri için tehdit kaynağı haline dönmesini engellemeye çabalamaktadır. Kendi çevresinde nüfuz sahibi bir ülkenin, güvenlik ile ilgili konular ve bunun dışındaki meselelerde çıkarlarını takip etmesi kolaylaşmaktadır. Arkaplandaki neo-realist bakış açısı, uluslararası koşulların ülkeleri mevcut güçlerini korumaya ve daha fazla güç sahibi olmaya ittiğinden hareketle bu çıkarımlara ulaşmaktadır.⁵⁷³ Bu çıkarımların ülkeler yanında entegrasyonların da dış politika okumalarında kullanılması mümkündür. Dolayısıyla Türkiye ve AB'nin dış politika ortaklıkları da böyle bir okuma ile incelenebilmektedir.

Türkiye ile AB'nin Türkiye'nin komşu bölge ve ülkelerindeki, barış, refah, istikrar ve güvenliğin sağlanıp korunması gibi dış politika amaçlarının, uygulamalarının ve diplomatik, ticari, vb. araçların birbirini tamamladığı belirtilebilir. AB dış politikasının, örneğin Avrupa Komşuluk Politikası üzerinden somutlaştığı noktada coğrafi konum ve dış politika hedefleri bağlamında Türkiye stratejik bir ortak olarak konumlanırken, aday ülke olması nedeniyle ortak dış politikanın bir ortağı olamamaktadır. Türk dış politikası ile AB dış politikasının ortaklığı AB'ye üyeliğe yaklaşıldığı noktada artış eğilimi taşımış, uzaklaştığı noktada ise, yani üyeliğe alternatif ilişki tipleri öne çıktığında ise Türkiye'nin dış politika alanında AB'den ayrı hareket ettiği gözlemlenebilmiştir. Bu duruma zemin hazırlayan iki neden olduğu öne sürülebilmektedir. İlki, Türkiye'nin, özellikle 2000'li yıllardan itibaren uluslararası alanda bölgesel güç ve lider olma iddiasını, ekonomik gücünü uluslararası ilişkilerde öne sürmesidir. İkincisi de, dış politikasını ve uygulamalarını 'yenilenen ve güçlenen uluslararası aktör' rolüne endeksleyerek hareket etmesidir. Aslında AB'nin de uluslararası alanda bu dönemlerde benzer bir iddiaları olmuştur. Dolayısıyla Türkiye ve AB uluslararası alanda kendilerini

⁵⁷² Collard-Wexler, ss. 399,400; Schmidt, s. 528.

⁵⁷³ Baumann, Rittberger, Wagner, "Power and Power Politics", ss. 4-6.

konumlandıkları bu rollerle dış ilişkilerini çeşitlendirip artırmıştır. Bu çeşitlenme ve artışın kesiştiği nokta, iki tarafın da dikkatini yoğunlaştırdığı coğrafyadadır.⁵⁷⁴

Soğuk Savaş'ın sona erdiği koşullar altında Türkiye'nin, bölgesinde kendisi için tasarladığı rolle, AB'nin aynı bölgede hem kendisi hem de Türkiye için tasarladığı rolün birbirine uymadığı zaman, Türkiye'nin kendi rolünü ve dış politika önceliklerini öne çıkardığı görülmektedir.⁵⁷⁵ Bunu fikri olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Avrupa'da Türkiye'yi gerek coğrafi konumu gerekse de dönemin iç siyasi istikrarsızlıkları nedeniyle AB açısından sorun üreten ülke olarak görme ve güvenlik sağlamaktan ziyade güvenlik tüketen ülke şeklinde tanımlama, Türkiye'nin de kendisini hep güvenlik sağlayan bir rolde tanımlama eğiliminden başlatmak mümkündür. Bu fikri konumlandırma uygulamada ise zamanla değişim geçirerek, bölgesel sorunlar üzerinden bir ayrışma tablosu ortaya çıkarmıştır. 2010'lu yıllar itibariyle Türkiye'nin izlediği dış politika rolünden hareketle Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye-AB ilişkileri ile ilgili şu değerlendirmesi bu açıdan önemlidir:

*Biz Orta Doğu'da İsrail-Suriye arabuluculuğundan Lübnan, Irak, Bosna, Sırbistan'dan Kafkasya'ya dek yoğun aktivite içindeyiz. İsteriz ki, bu aktiviteyi aday ülke olarak AB ile paralel ve birlikte yürütelim. Ama çevremizdeki gelişmeler beklememize imkan tanımıyor. Yani bütün bu diyalog ve işbirliği için mekanizmalar kurulsun ve AB ile birlikte harekete geçelim deme şansımız pek yok. Biz bölgemizde, bizi ilgilendiren her konuda saat geçmeden tutum belirler ve gerekeni yaparız. Yapılan her olumlu işin arkasındayız. Yapılmadığı zaman da olumlu işi biz yapmak için devreye gireriz.*⁵⁷⁶

Türkiye, özellikle 2000'li yıllardan itibaren bölgesindeki ülkelerle ilişkilerini 'sahiplenme' yolunu takip etmiştir. AB'de, komşuluk politikası gibi kendi dış politika uygulamalarının bölge ülkelerince 'sahiplenilmesini' beklemektedir. Türkiye ise bölgesi üzerinde ikili ve çok taraflı ilişkileri öne çıkararak, AB dış politikasıyla benzer yöntemleri ve işbirliği modellerini kullansa da ondan farklı ilişkiler geliştirebilmektedir.⁵⁷⁷

Türkiye ile AB arasında geliştirilen ilişkilerde nasıl bir güvenlik sisteminin referans alındığının tespiti de önemli bir husustur. Çünkü, ancak böyle bir sistem

⁵⁷⁴ H.Tolga Bölükbaşı, Saime Özçürümez, "Avrupa Birliği Yolunda Türk Dış Politikası ve Komşu Bölgelerle İlişkiler", Demirağ, Çelebi, ss. 153,154.

⁵⁷⁵ Bölükbaşı, Özçürümez, ss. 157,158.

⁵⁷⁶ "AB, Dış Politika Ortaklığı Önerdi; Türkiye, Şartlarını Masaya Koydu", **Radikal**, 12 Eylül 2010.

⁵⁷⁷ Bölükbaşı, Özçürümez, ss. 167,168.

ilişkileri istikrarlı ve belli parametreler üzerinden sürdürülebilir hale getirebilmektedir. Tehditler ve değerler güvenlik sisteminin temel yapı taşları olarak tanımlanabilmektedir. Güvenlik, kazanılmış değerlere yönelik tehditlerin ortadan kalkması, değerlere yönelik saldırı korkusunun da artık hissedilmemesi üzerine oturtulabilmektedir. Bir güvenlik sisteminde bilişsel ve psikolojik boyutlar bulunmaktadır. Bu nitelikteki bir güvenlik sisteminin oluşumunda ise aynı unsurları barındıran stratejik bakış açısı rol oynamaktadır. AB bağlamında güvenlik kavramı, tarihsel süreçte, özellikle de 1980’lerde, realist bakış açısı ile yaklaşılan ‘büyük strateji’ye referansla anlaşılabilir bir konudur. Strateji, hayata geçirilmesi planlanan eylemler; belli durumlar karşısında geliştirilen tutum ve davranış kalıpları; özel amaçlara yönelik planlar; beklenmeyen olaylara yönelik tepkilerin tutarlılık içinde gösterildiği tutum ve davranışlar; bir örgütlenmeye kimlik, üyelerine de aidiyet duygusu kazandıran bakış açısı gibi unsurların bütününden meydana gelmektedir denebilir.⁵⁷⁸ Büyük strateji ise tutum ve eylemlerin planlamasından daha da genel bir anlama sahip olarak ‘bakış açısı’na işaret etmektedir. Bu bakımdan, ulusal güvenlik stratejilerinin bir büyük strateji olduğu, çevre koşulları ile ilgili algıları biçimlendiren düşünceleri, kavramları ve amaçları kapsadığı, siyasi liderler ve politika yapıcılarının formüle ettiği referans nesneleri ve tehditlerin tanımlanmasını içerdiği belirtilebilir.⁵⁷⁹

Ulusal düzeyde ülkelerde, ulusüstü düzeyde de AB’de dış, güvenlik ve savunma politikalarının bu strateji doğrultusunda yürütüldüğü göz önünde bulundurulduğunda, askeri güç ya da sert güç, stratejiyi hayata geçirmek için kullanılan araçlardan bir tanesi olmaktadır. Genel olarak bakıldığında, büyük strateji, güvenliği sağlamak için askeri, siyasi, ekonomik ve psikolojik hedef ve araçların kullanılması anlamına gelmektedir.⁵⁸⁰ Bir başka deyişle, büyük strateji sert ve yumuşak güç kullanımlarını gerektirmektedir. Bu güç kullanımlarının niteliğini, hangisinin ne zaman ve ne ölçülerde kullanılacağını yine büyük strateji belirlemektedir. Bir üye ülke ya da AB düzeyinde güvenliğin hangi şekillerde ve nasıl en iyi biçimde sağlanacağını göstermeyi içermektedir. Bunu da temel güvenlik

⁵⁷⁸ Monica Gariup, **European Security Culture: Language, Theory, Policy**, Ashgate, Surrey, 2009, s. 31.

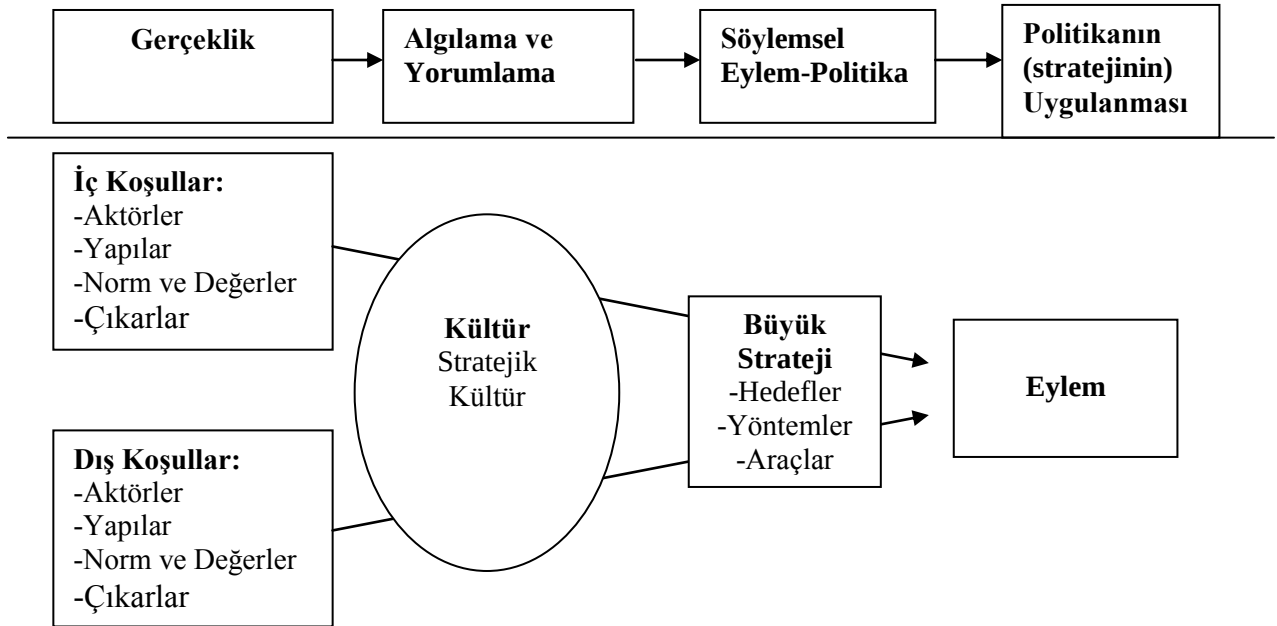
⁵⁷⁹ Gariup, s. 32.

⁵⁸⁰ Richard Rosecrance, Arthur Stein, **The Domestic Bases of Grand Strategy**, Cornell University Press, New York, 1993, s. 4.

çıkarlarını ve siyasi hedefleri belirleyerek, hedeflere yönelik olası tehditleri tanımlayarak ve tehditlere yönelik karşı eylemleri belirterek yapmaktadır.⁵⁸¹

Dış, güvenlik ve savunma politikalarının dayandırıldığı büyük strateji, tıpkı siyasi kültür gibi, stratejik kültürün de siyasi ve sosyal karakterinin politika yapımı ve uygulamasına yansımaları kapsamaktadır (bkz. Tablo 5). Stratejik çevrenin düzeni, bu çevrede savaş ve çatışmaların varlığı ve sıklığı; çatışmaların, düşmanların ve tehditlerin doğası ve niteliği; tehditleri ortadan kaldırmak ve güvenlik hedeflerine ulaşmak için şiddet kullanımının etkisi stratejik kültürün niteliğini ve geliştirilen stratejinin eyleme nasıl yansıtacağını belirlemektedir.⁵⁸² Bir başka deyişle, bir ülke ya da entegrasyondaki iç koşullar ile dış koşullar sırasıyla stratejik kültürü, hedef, yöntem ve araçları barındıran büyük stratejiyi ve bu stratejiye göre oluşturulan eylemleri belirlemektedir. Dış, güvenlik ve savunma politikasının yapımında stratejik kültür adımı, iç ve dış koşulların nasıl algılandığını ve yorumlandığını gösterirken, eylem adımı da stratejinin uygulanmasına karşılık gelmektedir.

Tablo 5: Politika Yapımında Gerçeklik-Eylem İlişkisi

Kaynak: Monica Gariup, **European Security Culture: Language, Theory, Policy**, Ashgate, Surrey, 2009, s. 63.

⁵⁸¹ Gariup, s. 34.

⁵⁸² Alastair Iain Johnston, **Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History**, Princeton University Press, Princeton NJ, 1995, ss. 223, 224.

Avrupa’da askeri güç ve ordunun kullanımı Soğuk Savaş’ın ardından insani amaçlar, barışın korunması gibi bir yöne kayarak, askerler de adeta savaşçı liderler değil, asker-devlet adamı konumuna gelmiştir. Buradan, devletin savunulması konusunun ordunun öncelikli görevi olmaya devam etmediği, geleneksel savunmanın önemini kaybettiği anlamı da çıkarılmamalıdır. Avrupa Güvenlik Stratejisi, güvenliği kalkınmanın önkoşulu olarak kabul etmiştir. İç ve dış güvenlik arasında bağ olduğunu vurgulamıştır. Fakat, Avrupa ülkeleri için temel güvenlik meselesi sınır savunması ya da toprakların korunması değildir. Avrupa ülkeleri için, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi bir ‘varlığını koruma’ kaygısı ve bu yönde bir tehdit artık yoktur. Uluslararası alanda ülkeler karşılıklı olarak bağımlı hale gelmiştir. Yeni güvenlik tehdidi bu karşılıklı bağımlılığın nasıl yönetileceği ile ilgilidir. Ağırlıklı olarak da ekonomik bağımlılıklar ve bu bağımlılıkların taşıdığı kriz potansiyelleri ile ilgilidir. Aynı zamanda uluslararası terör, kitle imha silahlarının kullanımı da Soğuk Savaş sonrası Avrupa’sının tehdit kaynağı haline gelmiştir. 2001’deki AB Konseyi Seville Zirvesi’nde, 11 Eylül terör eylemlerinin de etkisiyle, bu durum açıkça ifade edilmiştir. Terörle mücadelede askeri unsurlardan ziyade siyasi, ekonomik ve sosyal dayanaklara odaklanmanın önemine dikkat çekilmiştir. Bölgesel çatışmalar, dış boyuta da yansıyan iç tehdit niteliğindeki başarısız devletler ve organize suçlar da Avrupa ülkeleri ve AB için birer tehdit kaynağıdır.⁵⁸³

Genel olarak, AB’nin güvenlik algısının oluşumunda hangi hususların öne çıktığının en somut göstergelerini belirli zamanlarda AB genelinde yapılan kamuoyu yoklamaları meydana getirmiştir. 2012 yılı itibariyle Avrupalıların ulusal düzeylerde temel kaygılarının yüzde 48 oranıyla işsizlik, yüzde 37 ile ekonomik durum, yüzde 24 ile enflasyon, yüzde 17 ile de kamu borçları olduğu görülmüştür. Terörizm yüzde 2 ile alt sırada yer almıştır. AB için en büyük sorunların ne olduğu sorulduğunda da yüzde 53 ile ekonomik durum, yüzde 36 ile işsizlik öne çıkmıştır. Terörizm yüzde 4 ile geri planda kalmıştır.⁵⁸⁴ 2013 verilerinde de AB üyesi ülkelerdeki terör kaygısı yüzde 0 ile 4 arasında değişen oranlar düzeyinde kalmıştır.⁵⁸⁵

⁵⁸³ “A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy”, Johnston, ss. 142-144.

⁵⁸⁴ European Commission, “Public Opinion in the European Union”, **Standard Eurobarometer 78**, Autumn 2012, ss. 8-13.

⁵⁸⁵ European Commission, “Public Opinion in the European Union”, **Standard Eurobarometer 79**, Spring 2013, s. 20.

Avrupalılar terörle mücadele konusunda AB kurumlarına daha fazla yetki verilmesini desteklemektedirler. Buna göre, 2006 yılı verilerine göre AB üyesi ülke vatandaşlarının yüzde 86'sı terörle mücadelenin AB düzeyinde gerçekleştirilmesini istemektedir. Sadece yüzde 7'si terörle mücadelenin ulusal düzeylerde kalması gerektiğini savunmuştur. Sınırların korunmasının da AB düzeyinde gerçekleştirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Avrupalıların yüzde 72'si sınır kontrollerinin ulusüstü düzeyde gerçekleştirilmesini istemiştir. Yine aynı yıl, AB'nin öncelikli mücadele konularının ne olması gerektiği sorulduğunda, Avrupa kamuoyunun yüzde 55'nin terörle mücadeleye önem vermesi gerektiğine işaret ettiği görülmüştür. İlk sırayı ise yüzde 56 ile organize suçlarla mücadele almıştır. Sınır kontrolüne destek oranı ise yüzde 16 olmuştur.⁵⁸⁶

AB'nin gelecekte karşılaşacağı en büyük tehdidin ekonomik nitelikli olması beklenmektedir. 2011'deki kamuoyu yoklamasında herhangi bir güvenlik tehdidine yer verilmemiştir. AB'nin geleceğinde ne yapılmasının yararlı olacağı sorulduğunda ortak bir Avrupa Ordusu'nun kurulması fikrine sadece yüzde 7'lik bir destek çıkmıştır. Terörle mücadelede AB'ye yetki verilmesi yüzde 85 ile ilk sırada yer almıştır.⁵⁸⁷ 1999 yılında yapılan kamuoyu yoklamalarında ise vatandaşların yüzde 70'inin AB için en önemli tehdit kaynağının ekonomik sorunlar olduğunu düşündüğü tespit edilmiştir. Yüzde 56'sı narkotikle ilgili sorunları, yüzde 54'ü göç ve çevre sorunlarını, yüzde 43'ü terörizmi, yüzde 39'u da etnik çatışmaları temel tehdit kaynağı olarak görmüştür. Bu dönemlerde tehdit algısının güncel kamuoyu yoklamalarına göre daha terörizm ve çatışma odaklı güvenlik etrafında şekillendiğini belirtmek mümkündür.⁵⁸⁸

2003'teki Irak operasyonu, AB için, dış ve güvenlik politikasını tartıştıran bir olay olarak konumlanmıştır. Bu nedenle de o dönemde özel olarak kamuoyu yoklamalarının konusu olmuştur. Bu çerçevede, AB üyesi ülke vatandaşlarının yüzde 54'ü Irak'a asker ve askeri malzeme gönderimine karşı çıkmıştır. Destekleyenlerin oranı yüzde 44 olmuştur. Irak'ta güvenliğin BM tarafından sağlanması gerektiğini düşünenlerin oranı yüzde 43 olmuştur. Yine bu dönemde Orta Doğu'ya askeri

⁵⁸⁶ European Commission, "The Role of the European Union in Justice, Freedom and Security Policy Areas", **Special Eurobarometer 266**, February 2007, ss. 6-15.

⁵⁸⁷ European Commission, "Future of Europe", **Special Eurobarometer 379**, April 2012, ss. 72-89.

⁵⁸⁸ Emil J. Kirchner, "Security Threats and Institutional Response: The European Context", **Asia Europe Journal**, Cilt 3, 2005, s. 180.

müdahaleye karşı olanların oranı yüzde 68 düzeyine çıkmıştır. O dönemde Avrupalıların yüzde 55'i terörizm tehdidi altında olduklarını düşünmüştür.⁵⁸⁹

2006 yılında AB'nin geleceği üzerine de öngörülerde bulunulmuştur. Bu bağlamda güvenlik iç ve dış; bireysel ve kolektif olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Ekonomik temelli sosyal ayrışma endişesi en büyük güvensizlik kaynağı olarak konumlandırılmıştır. Çünkü kamuoyuna göre böyle bir ayrışma suç yaratma potansiyeline sahiptir. Göç sorunu ve göçmenlerin topluma adaptasyonu sorunu da diğer bir güvensizlik kaynağı olarak konumlandırılmıştır. Onu uluslararası terörizm takip etmiştir. Bunun da kaynağının radikal İslam olduğu öne sürülmüştür.⁵⁹⁰

Türkiye, aday bir ülke olarak AB'nin yakın çevresinde bulunduğundan, AB tarafından, güvenliğin temel unsurlarından olan bölgesel istikrara da katkı sağlaması beklenen bir ülkedir. Bu çevredeki ülkeler arasında işbirliği ve koordinasyon da AB'nin beklentileri arasındadır. Buna rağmen, güvenlik stratejisindeki hususlardan da anlaşılabileceği üzere, Türkiye ile AB arasındaki farklı güvenlik sorunları nedeniyle Türkiye'de sert güce dayalı güvenlik ağırlığını korumaya devam etmektedir. AB'nin güvenlik algısı kapsamında temel tehditler uluslararası terörizm, kitle imha silahlarının varlığı ve yaygınlaşması, organize suçlar başarısız devletler ve yarattıkları krizler, yerel, bölgesel, uluslararası çatışmalar, istikrarsızlıklardır. Bu tehditleri bertaraf etmek için öncelikli olarak sivil ve sonrasında, ihtiyaç var ise ikincil konumdaki askeri araçların kullanılması öngörülmektedir. Üzerinde durulan temel mücadele yöntemleri önleme, erken ve anında müdahale, uzun vadeli izlemedir. AB, bu sayede güvenliğinin zaman içindeki sağlanışına işaret etmektedir. Türkiye ise yakın çevresindeki bölgesel çatışmalar ve terör sorunu nedeniyle daha kısa vadeli önlemler almak durumunda kalmakta, bunu sağlamak için de sert gücünü hazırda bekletmekte ve devreye daha çabuk sokmak durumunda kalabilmektedir.⁵⁹¹

Türkiye ile AB arasında dış politika ortaklıklarını sarsma potansiyeli taşıyan bu koşullarda, iki taraf arasında kurumsal bir işbirliği mekanizmasının olması tercih edilebilir bir hal almaktadır. Taraflar arasında bu yöndeki bir anlaşma, aday ülkeye Avrupa nezdindeki konumunun güçlü olduğu algısını besleyerek güvence sağlayacak

⁵⁸⁹ European Commission, "Iraq and Peace in the World", **Flash Eurobarometer 151**, October 2003, ss. 7-10.

⁵⁹⁰ European Commission, "The European Citizens and the Future of Europe", **Eurobarometer Qualitative Study**, May 2006, s. 17.

⁵⁹¹ Johnston, s. 183.

ve o ülkenin, AB dış ve güvenlik politikalarına uyumunu artırmasına teşvik sağlayacak koşullar oluşmuş olacaktır.⁵⁹²

III. TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NDE GÜVENLİK ALGILARININ KOPENHAG VE PARİS OKULU BAKIŞ AÇISIYLA ANALİZİ

Sivil iradenin dış politika üzerindeki etkisi tam anlamıyla sağlanıp, ordunun dış politika kararlarında belirleyicilik konumu azaltılırken, ordunun dış politika aracı olarak etkinliğinin yeniden artışının nedenleri, bu kısımda Kopenhag ve Paris Okulu'nun algı ve söylem ile bağlam analizi üzerinden yapılmaktadır. AB reformları ile sivil-asker ilişkilerinde sivil kontrolün sağlanmasına rağmen Türkiye'nin neden 2007 yılı itibariyle yumuşak güç kullanımı yanında sert güce tekrar ağırlık vermeye başladığı, Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu konularında gerek hükümetin gerekse de ordunun yaptığı açıklamalar ve hazırladıkları dış politika ve güvenlik siyaseti belgeleri ile bu açıklama ve belgelerde konuların güvenlik kapsamında ele alınıp sunulduğu şekiller gösterilerek açıklanmıştır. Türkiye ve AB'de güvenlik algıları incelenirken, güvenliği Kopenhag Okulu'na referansla ele almak, iki tarafın bir konuyu niçin güvenlik konusu olarak ele aldığının açıklanmasını gerektirmektedir. Bir konu güvenlik konusu olarak ele alındığında o konu aslında gerçek bir tehdidi kapsamıyor olabilmektedir. Fakat bir konunun ya da sorunun bir tehditmiş gibi sunulması, o konu ya da sorunu güvenlik meselesi haline getirebilmektedir. Bir başka deyişle, o konu üzerinde bir 'güvenlikleştirme eylemine' girilmektedir. Bu eylemin karşılığında konunun muhatabı kitle onu tehdit olarak kabul ettiği takdirde de o konu güvenlikleştirilmiş olmaktadır.⁵⁹³ Bu temel hususlardan hareketle, bu bölümde "kim güvenlikleştirmektedir?", "neyi güvenlikleştirmektedir?", "niçin güvenlikleştirilmektedir?", "hangi koşullarda güvenlikleştirilmektedir?" gibi sorular temel irdelleyiciler olarak konumlandırılmıştır.⁵⁹⁴ Bir başka deyişle, bölümde anlatılanlar bu soruların cevabı olacak şekilde sunulmuştur. Aynı zamanda ordunun dış politika alanındaki etkinliği ve dış politikada yumuşak güçten sert güce geçişler açıklanmaya çalışılmıştır. Paris

⁵⁹² Eralp, Torun, ss. 96-98.

⁵⁹³ Buzan, Wæever, Wilde, ss. 24-26, 31.

⁵⁹⁴ Buzan, Wæever, Wilde, s. 32.

Okulu'nun, güvenlikleştirmenin sadece söyleme dayanmadığı öngörüsünden hareketle de güvenlikleştirme alanlarında, güvenlik ve güvensizlik ile ilgili anlam sisteminin ve bu sistemin gerektirdiği koşulların ve uygulamaların üzerine odaklanılmıştır.

Ülkeler ya da entegrasyonlar karşı karşıya kaldıklarını düşündükleri tehditlerle hassasiyetler oluşturup 'güvensizlik kaynakları' geliştirebilmektedir. Güvensizliğin kaynağı ekonomik az gelişmişlik, siyasi istikrarsızlık ve sınır sorunları olabileceği gibi, komşu ülkelerin, bölgesel entegrasyonların yayılcı politikaları da olabilmektedir. Ülkeler ve entegrasyonlar doğal olarak güvensizliklerinin ya da karşı karşıya kaldıkları tehditlerin kaynaklarını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Askeri tehditler bir ülkenin ve entegrasyonun ulusal ve ulusüstü düzeylerdeki güvenliğini açısından öncelikli bir konumdur.⁵⁹⁵ Güvenlik hem uluslararası hem de bölgesel boyutlarda ele alınabilecek bir konudur. Güvenlik konusu taraflar arasında işbirlikleri doğurabileceği gibi uzlaşmazlıklar da yaratabilmektedir. Sınır anlaşmazlıkları, etnik grup çıkarları, ideolojik ortaklıklar, tarihsel bağlar ve tüm bu noktaların olumlu ve olumsuz tarafları işbirliği ve uzlaşmazlık noktalarını meydana getirmektedir. Bir bölgedeki ülkenin diğer ülkelerle ve bir ülke grubunun kendi içinde güvenlik kaygıları yaşaması, onları birlikte tutum belirleyip hareket etmeye sevk etmektedir.⁵⁹⁶

Bir konunun güvenlikleştirilmesi referans nesneleri ve güvenlikleştiren aktörler olmak üzere iki temel unsura dayanmaktadır. Tehdit edilen ve hayatta kalma iddiası olan unsurlar referans nesnelere karşılık gelmektedir. Referans nesnesinin tehdit altında olduğunu belirterek onu güvenlikleştiren özne güvenlikleştiren aktör olarak adlandırılmaktadır.⁵⁹⁷ Hedef kitle, konunun güvenlikleştirilmesini kabul ettiğinde buna yönelik eylem başarılı olmaktadır. Bu eylemin temelinde, bir siyasi toplulukta konuşlanmış olan, bir nesneye ve hedefe yönelik dış tehdit algısı barındıran ve bu tehditle mücadele için önlem geliştirme arayışını kapsayan bir anlayış yer almaktadır. Güvenlikleştirme bu anlayışın yanında, söyleme de ihtiyaç duymaktadır. Kopenhag Okulu'na göre bürokratlar, lobiler, baskı grupları gibi güvenlikleştiren aktör ve kitleler ile güvenlikleştirme hareketinin başarıya

⁵⁹⁵ Buzan, **People, States and Fear**, ss. 112-116.

⁵⁹⁶ Buzan, ss. 189, 190.

⁵⁹⁷ Thierry Balzacq, "Enquiries into Methods", s. 35.

ulaşmasında belirleyici olan kolaylaştırıcı koşulların varlığı önemlidir. Kopenhag Okulu, güvenlikleştiren aktör, kitle ve güvenlikleştirme söylemi olmak üzere üç temel ögeye dayanmaktadır.⁵⁹⁸ Başarılı bir güvenlikleştirme de tehditlerin varlığına; acil müdahaleye; kurallardan muafiyetin ortadan kaldırılmasının birimler arası ilişkiler üzerindeki etkisine dayanmaktadır.⁵⁹⁹ Güvenlikleştirme söylemleri ve eylemlerinde karar alıcı aktörlerin güvenlikleştirmeyi hangi koşullara istinaden yaptıklarının açıklaması da Paris Okulu'na dayandırılmıştır. Paris Okulu ile güvenlikleştirmeyi şekillendiren unsurların açıklaması yapılmaya çalışılmıştır. Güvenlik tehditleri karşısında önlem alınmasının sadece belli söylemlere dayanmadığı, aslında güvenlikleştirmenin sadece söyleme dayanmadığına dikkat çekilmiştir.

A. Irak Krizi Kapsamında Güvenlik Algıları

Türkiye'yi güçlü bir ulusal güvenlik politikasına sevkeden ve askerinin dış politika etkinliğine yol açan olaylardan biri, 2003'te Irak'ın işgalinin ardından ülkede bir güç boşluğu ortaya çıkması, bunun sonucu olarak da 2004'ten itibaren PKK'nın tekrar güçlenmeye başlaması olmuştur. Bu tarihten itibaren PKK, yükselen gücü ile de Türkiye'ye yönelik saldırılarını artırmıştır. Irak'ın işgali öncesinde Türkiye'de Türk askerlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı askerlerin de Türkiye'de bulunması üzerine hazırlanan 1 Mart Tezkeresi ciddi tartışma konusu olmuştur. Bu dönemde ordu, tezkereyi destekleyen bir tutum içine girmemiş, kararı hükümete bırakmıştır. Bir önceki koalisyon hükümeti döneminde ise dönemin Genelkurmay Başkanı Hüseyin Kıvrıkoğlu, TSK'nın ABD'nin Irak'a müdahalesine karşı çıkmış, müdahale sonucunda Kuzey Irak'ta bir Kürt devletinin kurulabileceğini, böyle bir gelişmeyi Türkiye'nin ve Arapların kabul etmeyeceğini açıklamıştır.⁶⁰⁰ TSK'nın Kuzey Irak'ta bir Kürt devleti oluşumuna karşıtlığı, bir başka deyişle Kuzey Irak'ı güvenlikleştirmesi 1990'lı yıllardan 2010'lı yıllara kadar süre gelmiştir. Özkök'ün de önceki dönemden devralınan bu tutumu, ordunun Irak'a askeri bir müdahaleye, ülkedeki olası bir savaşa ve ABD'nin isteklerine karşıt bir duruş sergilediğinin

⁵⁹⁸ Stritzel, s. 358.

⁵⁹⁹ Stritzel, s. 514; Barry Buzan, Ole Wæever, Jaap de Wilde, s. 26.

⁶⁰⁰ Fikret Bila, **Ankara'da Irak Savaşları**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2007, ss. 44,45.

göstergesi olarak yorumlanmıştır. Bu karşıtlık söylem düzeyine de yansıtılmıştır. Örneğin, dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, Diyarbakır'da gerçekleştirdiği bir basın toplantısında, bu savaşın kendi savaşları olmadığını, bu görevin kendi görevleri olmadığını söyleyerek adeta ordunun tutumunu yansıtmıştır. Dolayısıyla da TBMM'yi tezkerenin geçmesi yönünde teşvik etmemiştir. MGK'da karar alınıp hükümete tavsiyede bulunulmamıştır. Tezkerenin reddi ile birlikte Türkiye-ABD ilişkilerinin gerilmesi, ordunun ilişkileri düzeltmek adına girişimlerde bulunması sonucunu doğurmuştur. Özkök dönemin ABD Genelkurmay Başkanı John Myers'e bir mektup göndermiş ve Irak'ta işgal sonrasında istikrar ve güvenliğin sağlanabilmesi için NATO'nun görev alması gerektiğini, buna Türkiye'nin de katkı sağlayabileceğini vurgulamıştır.⁶⁰¹

Türkiye, Kuzey Irak'taki PKK odaklarının ortadan kaldırılması ve teröristlerin bölgeden çıkarılması için merkezi Irak yönetimini birçok kez uyarmıştır. Ancak uyarılarından sonuç alamadığını görmüş ve Irak'a askeri operasyonla terör sorununun çözülmesi üzerine odaklanmaya başlamıştır. Aslında, Kopenhag ve Paris Okulları'nın öngördüğü gibi, Irak'taki koşullar Türkiye'yi, güvenlik tehdidi altında olma durumu üzerinden güvenlikleştirmeye ve sert güç kullanımına itmiştir. ABD'nin Irak'ı işgal ettiği dönemde, Temmuz 2003 itibarıyla PKK'nın terörist unsurlarının sayısı yaklaşık 4.650 olarak hesaplanmıştır. Bunların 3.200-3.800 kadarı Kuzey Irak'ta, 950-1.100 kadarı da Türkiye'de kalmıştır. PKK, Mayıs 2004'ten sonra tek taraflı olarak ilan ettiği ateşkesi bozduğunu ve aktif meşru savunmaya geçtiğini açıklamış, böylece de PKK'lının Türkiye'ye girişleri artmaya başlamış, kent ve kırsal eylem sürecine dönüş yaşanmıştır. PKK, 2005'te Kongra-Gel adını alarak, bu adla siyasi, kendi adıyla da silahlı mücadeleye devam edeceğini duyurmuştur. Bağımsız bir Kürt devleti fikrinden de vazgeçtiğini açıklayarak, demokrasi ve federalizmi savunmaya başlamıştır. 2005'in yaz aylarında Türkiye'de PKK eylemlerinde hızlı bir artış meydana gelmiştir. Bu yıl içinde 90 asker şehit düşmüştür. Bu dönemde Türkiye'deki PKK'lı sayısı yaklaşık 1.800-1.900 olmuştur. Kuzey Irak'taki sayıları ise yaklaşık 2.800-3.100 olmuştur. Yine aynı dönemde, Türkiye'nin Kuzey Irak'a askeri bir operasyon düzenleme isteği gündeme gelmiş,

⁶⁰¹ Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası...**, Cilt III, ss. 269-275; İdris Bal, "Türkiye-ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı'nın Önemi", İdris Bal (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, s. 172.

ancak ABD böyle bir operasyona karşı çıkararak, Türkiye ile PKK konusunda farklı bakış açısının varolduğuna işaret etmiştir. Bu farklılıktan, Türkiye'nin PKK'yı yaşamsal tehdit olarak görürken, ABD'nin onu Türkiye ile ikili ilişkilerde bir sorun kaynağı olarak tanımladığı anlaşılmıştır. 2006'dan başlayarak PKK'nın terör eylemlerinde artış gözlenmiştir. İzmir, Mardin, Batman, Şırnak, Muş, Bingöl gibi şehirler saldırıların ve çatışmaların baş gösterdiği yerler olmuştur. İçerdeki PKK'lıları etkisizleştirmek ve dışarıdan girişleri durdurmak için yurtiçindeki askeri operasyonlara ağırlık verilmiş, Türkiye-Irak sınırına askeri sevkiyatlar yapılmıştır. Temmuz 2006'da bir hafta içinde 16 askerin şehit edilmesi sonucunda hükümet ve ordu sınır ötesi operasyon hazırlıklarına başlamış, uluslararası alanda bunun için uygun zemin yaratma çabasına girmiştir. Önce Terörle Mücadele Yüksek Kurulu toplanmış, ABD ve Irak'ın sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiği vurgulanmıştır. ABD ve Irak Büyükelçileri Dışişleri Bakanlığı'na çağırılmış ve Türkiye'nin Irak'a operasyon düzenleyeceği mesajı verilmiştir. Dolayısıyla, tüm diplomatik girişimlere rağmen Türkiye'nin güvenlik kaygılarını ortadan kaldırması için sert gücünü kullanması gerektiği ortaya çıkmıştır. 2007'ye gelindiğinde ise Kuzey Irak'taki PKK'lıların sayısı 3.640 ile 4.030 arasında değişen bir düzeye ulaşmıştır. Dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt, Kuzey Irak'a yönelik bir askeri operasyonun yapılması gerektiğini ve bunun fayda sağlayacağını Türk kamuoyuna açıklamıştır. Böylece ordu, tehdit altında olduğunu düşündüğü ve bu nedenle de Kopenhag Okulu'na atıfla referans nesnesi olarak konumlandırılabilen olan topluma tehdit altında olduğunu söylemiştir. Böylece de kendisi güvenlikleştiren aktör olmuştur. 2007 sonbaharında PKK'nın terör eylemlerinin çok boyutlu olarak artması, Ankara'daki bombalı saldırıyı, Gabar ve Hakkari'de onlarca askerin şehit edilmesini doğurmuştur.⁶⁰²

7 Ekim 2007'de PKK'nın Şırnak, Gabar'da gerçekleştirdiği terör eyleminde 12 askerin şehit olması üzerine, TBMM 17 Ekim 2007 tarihinde TSK'ya Kuzey Irak'a askeri operasyon düzenlemesine izin veren bir tezkereyi⁶⁰³ kabul etmiştir. Bu

⁶⁰² Ümit Özdağ, **Türk Ordusu'nun Kuzey Irak Operasyonları**, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 271, 276, 277, 295, 296, 299, 300, 301, 304, 320, 323, 326.

⁶⁰³ TBMM'nin 17.10.2007'de kabul ettiği tezkere şu şekildedir: *Türkiye, Irak'ın kuzey bölgesinde yuvalanmış bulunan PKK terör unsurlarından kaynaklanan ve halkının huzur ve güvenliği ile ülkesinin milli birliğine, güvenliğine ve toprak bütünlüğüne yöneltilmiş ciddi bir terörist saldırısı ve açık tehditle karşı karşıyadır. Dost ve kardeş Irak'ın toprak bütünlüğünün, milli birliğinin ve*

tezkere, Kuzey Irak'ın gözetimini sağlayan 25.12.2002 tarihli son 'Kuzeyden Keşif Harekatı'nın Görev Süresinin Uzatılmasına Dair Karar'dan sonra, Irak'ın işgali dönemindeki 20.03.2013 ve 07.10.2003 tarihli, TSK'nın Kuzey Irak'a gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlere Türk hava sahasının açılması ile ilgili iki Irak kararının ardından Kuzey Irak ile ilgili ve doğrudan terörün önlenmesi odaklı ilk tezkere konumundadır. Bu tezkerede 'TSK unsurları' ifadesinin kullanılması, terörizmle mücadele amacını ve izin verilen 'silahlı kuvvetin' kapsamını genişletme olasılığının olduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁶⁰⁴ Böylece hükümet, Kopenhag Okulu'na göre referans nesnesi olan toplumun tehdit altında olduğunu düşünmüş, bunu söyleme dönüştürerek TBMM gündemine getirmiştir. Böylece ordu ile birlikte hükümet de Irak krizini güvenlikleştiren bir aktör olmuştur. Hedef kitleyi oluşturan toplum da, yol açtığı güvenlik tehdidi nedeniyle terör sorunu üzerinden yapılan bu güvenlikleştirmeyi kabul etmiş, tehditle mücadele için önlem alınmasını desteklemiştir.

Diğer taraftan, PKK 21 Ekim'de de Dağlica'da bir saldırı gerçekleştirmiş ve yine 12 askerin şehit olmasına yol açmıştır. Bunun üzerine, 3 Aralık 2007'de Kuzey Irak'a askeri operasyon düzenlenmiştir. Bu operasyon, Türkiye'nin 2002'den sonra Kuzey Irak'a gerçekleştirdiği ilk sınırötesi operasyon olmuş ve yumuşak güç ile sert güç kullanımı arasındaki kırılma noktasını meydana getirmiştir. Bir diğer ifadeyle, hükümet ile ordunun koşullar ile algı ve söylemlere dayalı güvenlikleştirmeleri eyleme dönüşmüştür. Ardından, 21 Şubat 2008'de de 'Güneş Operasyonu' adlı geniş kapsamlı bir askeri operasyon düzenlenmiştir. Bu operasyon Türkiye'nin 1990'lardan sonra 2000'lerde gerçekleştirdiği ilk geniş kapsamlı kara operasyonu olmuştur. Sekiz günlük bu operasyonda bölgedeki birçok PKK karargahı ve

*istikrarının korunmasına büyük önem atfeden Türkiye, PKK teröristlerinin Irak'ın kuzeyindeki mevcudiyetine ve faaliyetlerine son verilmesini sağlamak amacıyla uzunca bir süredir yoğun siyasi ve diplomatik girişimlerde ve uyarılarda bulunmuştur. Bu çabalarımızdan istenilen sonuçların alınması bugüne kadar mümkün olmamıştır. Türkiye'ye yönelik terörist saldırılar ve tehdide karşı, terörizmle mücadelenin bir parçası olarak uluslararası hukuk çerçevesinde gerekli tedbirleri almak üzere, hudur şümül, miktar ve zamanı hükümetçe belirlenecek şekilde, Türk Silahlı Kuvvetleri unsurlarının, Irak'ın kuzeyinden ülkemize yönelik terör tehdidinin ve saldırılarının bertaraf edilmesi amacıyla, sınır ötesi hareket ve müdahalede bulunmak üzere, Irak'ın PKK teröristlerinin yuvalandıkları kuzey bölgesi ile mücavir alanlara gönderilmesine ve görevlendirilmesi için Anayasa'nın 92'inci maddesi uyarınca Hükümete bir yıl süreyle izin verilmesi, Genel Kurul'un 17.10.2007 tarihli 8'inci Birleşim'inde kabul edilmiştir. Deniz Bölükbaşı, **1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, Ek 11; Erdem Denk, **Silahlı Kuvvet Kullanımıyla İlgili TBMM Kararları**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 238.*

⁶⁰⁴ Denk, s. 154.

cephaneliği imha edilmiştir. Mayıs 2008’de Aktütün’e yönelik terör eylemleri baş göstermiştir. Sonrasında da hava operasyonlarının yer yer devam ettiği görülmüştür. Aralık 2012’de Kuzey Irak’taki PKK kampları olan Zap ve Kandil’e havadan askeri operasyon düzenlenmiştir. Bu operasyon, PKK’lıların daha önceden bombalanan kamplara yeniden yerleşme çabası içinde olduklarının tespiti üzerine yapılmıştır. Türkiye, bölgeye yönelik sert güç uygulamasına, 1990’lardan sonra yeniden ağırlık verirken, Kuzey Irak’a yönelik dış politikasında tutum değişikliğine de gitmiştir. Bir yumuşak güç yansıması olarak Türkiye, PKK sorununun çözümü için Irak merkezi hükümeti yanında bölgesel Kürt yönetimi ile de görüşmeye başlamıştır.⁶⁰⁵ Ancak bu konuda temkinli olma gereği de ortaya çıkmıştır. Çünkü Kuzey Irak’ta Kürdistan Demokrat Partisi’nin başında yer alan Mesut Barzani ve bölgedeki destekçileri Irak işgali aracılığıyla Türkiye’nin Kuzey Irak’ın içişlerine müdahil olmasından endişe etmişlerdir. Barzani, 2005’te yaptığı bir açıklama ile Türkiye’nin Kerkük’e karışması durumunda kendilerinin de Diyarbakır’a karışacaklarını ifade etmiştir. Bu dönemlerde PKK’nın eylemlerindeki artış, bölgesel Kürt yönetiminin PKK’yı Türkiye’ye karşı bir koz olarak kullandığı fikrini ortaya koymuştur.⁶⁰⁶ Diğer taraftan, 1996’da Özel Kuvvetler’in sorumluluk alanına giren Kuzey Irak ve ilgili gelişmeler, 2007’de Dışişleri Bakanlığı’nın sorumluluk alanına dahil edilmiştir. Bu da dış politikada ordunun etkisinin azalıp ihtiyaç duyulan güç olmaya artarak devam ettiğinin ya da etkinliğinin arttığının göstergesi olmuştur. Buna rağmen, 2008’e gelindiğinde Kuzey Irak ve terör sorunu bağlamında 1990’ların dinamikleri ile hareket edildiği görülmüştür.⁶⁰⁷

2003’ten sonra Türkiye ile Irak ilişkilerinde Kuzey Irak ve terör sorununun dışında belirleyici ya da güvenlikleştirici diğer bir husus, Irak’ın Şii-Sünni mezhepler üzerinden ayrışması olmuştur. ABD’nin askeri operasyonu ile başlayan ve Arap Baharı’nın Suriye’ye sıçramasıyla tetiklenen mezhep savaşları sürekliliğini korumuştur. Sünni Iraklılar Şii ağırlıklı Irak hükümetini protesto etmişlerdir. Nisan 2013’te bu konuda açıklama yapan Irak Başbakanı El Maliki, bölgede başka yerde başlayan mezhep kavgasının Irak’a döndüğünü ifade etmiştir. Mezhep kavgasının bir

⁶⁰⁵ Ömer Kürçüoğlu, Fatih Koraş, “2000 Yılı Sonrası Türkiye’nin Orta Doğu Siyaseti”, Demirağ, Çelebi, s. 210, Oran, s. 289; “F-16’lar Kandil ve Zap’ı gece yarısı vurdu”, **Hürriyet**, 27.12.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22242826.asp>, (Erişim: 27.12.2012).

⁶⁰⁶ Oran, s. 285.

⁶⁰⁷ Oran, ss. 290,291.

noktada başladığında başka bir yere geçmesinin kaçınılmaz olduğuna dikkat çekmiştir. Mezhep kavgasının Irak'taki yansımaları kendisini, başta Bağdat olmak üzere çeşitli yerlerdeki saldırılar şeklinde göstermiştir. Bunun paralelinde, ülkedeki Sünniler de kendilerine ayırım yapıldığı gerekçesiyle hükümete karşı protesto gösterileri düzenlemişlerdir. Kerkük ve çevresinde ise Kürt güvenlik güçlerinin konuşlandığı ve bölgeyi kontrol altında tutmaya çabaladıkları görülmüştür.⁶⁰⁸ Bu olaylardan Türkiye'nin de yakından etkilenmesi söz konusu olmuştur.

Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri Irak ile olan ilişkilerini de doğrudan etkilemiştir. Türkiye'nin Suriye muhalefetine verdiği destek Irak hükümetince eleştirilmiş ve adeta ülkedeki mezhep çatışmasını körükleyen bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Irak Ulaştırma Bakanı Hadi el Emiri, Şubat 2013'teki açıklamasında Suriye'deki mezhep çatışmasından ülkesinin zarar gördüğünü, Türkiye'nin Suriyeli muhaliflere verdiği desteğin Irak'a savaş ilanı ile aynı anlama geldiğini belirtmiştir. Türkiye'nin Suriye iç savaşının barışçıl şekilde çözümüne yönelik bütün çabaları engellediğini vurgulayan El Emiri, Türkiye'yi, El Kaide bağlantılı Nusra Cephesi de dahil, Suriye'de Esad karşıtı cihatçı grupları silahlandırmaktan sorumlu tutmuştur. Bunun Irak'a karşı silahlı girişim olduğunu ve bu silahların, El Kaide bağlantılı militanların yeniden toparlanmasında olduğu gibi Irak'ın merkezine dayanacağına dikkat çekmiştir.⁶⁰⁹ Türkiye'nin, Irak'ta yargılanarak idam cezasına mahkum edilen eski Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi'ye oturma izni vermesi de ülkeler arasındaki gerginliği artırmıştır. İki ülke arasındaki ilişkileri Irak Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari şu şekilde ifade etmiştir: "Türkiye ile çok sorun yaşadık. Bunun ana nedeni Türk politikacıların saygısızlığıydı. Seçilmiş hükümetimize ne yapıp yapmayacaklarını dikte etmek istediler."⁶¹⁰ Irak yetkililerince yapılan bu gibi açıklamalar, Irak'ın Türkiye tarafından bir güvenlikleştirme konusu yapılmasının koşullarını hazırlayıp besleyen nitelikte olmuştur.

Türkiye'nin sert güce ağırlık verdiği koşullar altında, Irak ile ilişkilerindeki etkinliğinin konumu, ülkede yapılan kamuoyu yoklamalarında açıkça görülmüştür. Türkiye'nin Irak ile ilgili ne düşündüğü sorulan Iraklıların 2011 yılında yüzde 74'ü

⁶⁰⁸ "Mezhep savaşı bu kez Suriye'den geldi", **Cumhuriyet**, 28.04.2013, s.13.

⁶⁰⁹ "İsyancılara yardım Irak'a savaş ilanıdır", **Cumhuriyet**, 28.02.2013.

⁶¹⁰ Pınar Ersoy, "Türkiye'yle ilişkileri düzelterek", **Milliyet**, 18.08.2013, <http://dunya.milliyet.com.tr/-turkiye-yle-iliskileri/dunya/detay/1751312/default.htm>, (Erişim: 18.08.2013).

olumlu yanıt verirken, 2012 yılında yüzde 55'i olumlu yanıt vermiş ve olumlu görüş bildirenlerde düşüş olduğu görülmüştür. Türkiye'nin Irak'a dostça davranıp davranmadığı sorusuna 2012 yılında Iraklıların yüzde 42'si olumlu yanıt verirken, yüzde 58'i düşmanca davrandığını düşünmüştür. Orta Doğu'da yaşananlara Türkiye'nin tepkisini değerlendiren Iraklıların 2012 yılında yüzde 47'si olumlu görüş bildirirken, yüzde 40'ı olumsuz görüş bildirmiştir.⁶¹¹

Irak krizi, Türkiye ile AB ülkeleri arasında algı farklılığını besleyen bir örnek olayı meydana getirmiştir. İki taraf da ülkenin bir iç çatışmaya ve bölünmeye gitmesini istememiştir. Ayrışma ise Irak'ın merkezi hükümeti üzerinden yaşanmıştır. Türkiye, Maliki yönetimini ülkenin istikrarsızlık kaynağı ve ayrıştırıcı unsuru olarak adeta güvenilmezlik ekseninde değerlendirirken, AB ülkeleri bunun tersi görüşler taşımıştır. Türkiye'nin kendisini bir bakıma ülkedeki Sünniler ve Kürtlerin koruyucusu olarak konumlandığı görülmüştür. Hatta Kuzey Irak'ta bölgesel Kürt yönetimi ile yakın ilişkiler kurmaya ağırlık vermiştir. Irak'ın bütünlüğünü savunmak adeta bir tercih konusu haline gelmiştir. Bir başka deyişle, Irak'ta devlet yapılanmasının federal sisteme dayandırılabilmesine işaret edilmiştir.⁶¹² Bir yandan bu durum, Kürtlerle yakınlaşmayı teşvik eden AB ülkelerini ve ABD'yi memnun ederken, diğer yandan da Türkiye'nin Kuzey Irak ile ilişkilerini geliştirirken Irak merkezi hükümetini görmezden gelme eğilimi bu ülkelerce olumlu karşılanmamıştır. Bu eğilim enerji işbirliğinde oldukça görünür bir hal almıştır. Hatta Türkiye bölgesel Kürt yönetimi ile petrol ve doğalgaz anlaşması imzalamış, Irak merkezi hükümetini de adeta baypas etmiştir.⁶¹³ AB ve ABD, merkezi hükümet ile iyi ilişkiler kurmasını istedikleri Türkiye'nin onu atlayarak bölgesel yönetim ile boru hattı inşasını planlamasını, ülkenin istikrarı ve toprak bütünlüğünü bozacak bir gelişme olarak tanımlamıştır.

Irak merkezi hükümetini görmezden gelme eğiliminin, Türkiye'nin genel Irak politikasındaki değişim ile bağlantılı olarak okunması, gelişmeleri aydınlatacak bir nitelik taşımaktadır. 2003'ten sonra Türkiye'nin, Irak politikasında giderek

⁶¹¹ Mensur Akgün, Sabiha Senyücel Gündoğar, "Orta Doğu'da Türkiye Algısı 2012", **TESEV Dış Politika Programı**, TESEV Yayınları, İstanbul 2012, ss. 17-19.

⁶¹² Joost R. Hiltermann, "Revenge of the Kurds: Breaking Away From Baghdad", **Foreign Affairs**, November/December 2012, s. 22.

⁶¹³ Laura Batalla Adam, "Turkey's Foreign Policy in the AKP Era: Has There Been a Shift in the Axis?", **Turkish Policy Quarterly**, Cilt 11, Sayı 3, 2012, ss. 147,148.

gerginleşen bir tutum izlediği görülmüştür. Her ne kadar iki taraf arasında 2009'da Irak ile ekonomik ve ticari ilişkileri artırmak için memorandum imzalanmış, 2007'de 2.8 milyar dolar olan ticaret hacmi 2011'de 8.3 milyar dolara yükselmiş olsa da, özellikle de 2009 sonrasında merkezi hükümet ile ilişkiler soğumuştur.⁶¹⁴ El Maliki'nin Türkiye'ye yönelik tepkilerinin zaman içindeki seyrinden, Türkiye'nin Irak politikasındaki değişimin ve gerginleşen tutumunun etkisi anlaşılabilmektedir.

Türkiye 2002 yılı sonuna kadar Irak merkezi yönetiminin, yani Bağdat'ın yanında, Kuzey Irak'ın yani bölgesel Kürt yönetiminin karşısında iken, 2012 itibariyle bu durum adeta tam tersi bir hal almıştır. Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulması olasılığı, Musul ve Kerkük'ün Kürtlerin kontrolüne girmesi, Türkmenlerin can ve mal güvenliklerinin kaybolması ve artan PKK eylemleri Kuzey Irak bölgesel yönetimini, yani Erbil'i Türkiye'nin karşısına yerleştirmiştir. Hatta Türkiye'nin, Irak ile ilgili kırmızı çizgilerini meydana getirmiştir. Ancak 2003'ten sonra ABD'nin şekillendirdiği Irak'ta Kürt liderlerden Celal Talabani Irak Cumhurbaşkanı, Mesut Barzani ise Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi Başkanı yapılmıştır. Bu görevlendirmeye birlikte hem bu liderlerin siyasi ve askeri gücü hem de PKK'nın siyasi ve silahlı gücü artmıştır. Barzani yönetimi Kuzey Irak'ta devlet yapılanmasını güçlendirirken, PKK'ya da geniş bir yaşam ve lojistik destek alanı açılmıştır. 2012 itibariyle ise Türkiye ile Kuzey Irak arasındaki bu gerginlik noktaları, varlığını korusa da, diplomatik ilişkileri çok da gölgelemeyen bir konuma itilmiştir. Hatta Irak ile diplomatik ilişkiler ağırlıklı olarak Bağdat yerine Erbil üzerine yoğunlaşmıştır. Bunda PKK'nın Barzani üzerinden kontrol altında tutulmaya çalışılmasının, ekonomik çıkarların ve enerji politikalarının payı bulunmaktadır. Türkiye'nin Irak merkezi hükümetiyle Suriye politikasında uyumsuzluk yaşaması da Türkiye ile merkezi hükümeti birbirinden uzaklaştırmıştır.⁶¹⁵ Bu noktada, Irak'ta farklı yönetim düzeyleri, Araplar, Kürtler ve mezhepler arasında denge politikası izleyen AB'nin dış politika pratiğinden de uzaklaşmıştır. Erbil ile güvenlikleştirilmiş ilişkiler güvensizlikleştirilerek, Bağdat ile güvensizlikleştirilmiş ilişkiler güvenlikleştirilmiştir. Merkezi hükümet ile bölgesel yönetim arasındaki uzlaşmazlık

⁶¹⁴ Adam, ss. 146,147.

⁶¹⁵ Fikret Bila, "Irak politikasında değişen roller", **Milliyet**, 08.12.2012, <http://siyaset.milliyet.com.tr/irak-politikasinda-degis-en-roller/siyaset/siyasyazardetay/08.12.2012/1638773/default.htm>, (Erişim: 08.12.2012).

ortamında denge politikasından uzaklaşması, Türkiye'nin Irak'taki farklı siyasi gruplarla diyalog kurmasını ve farklı gruplar üzerindeki etkinliğini olumsuz etkilemiştir.

B. Suriye İç Savaşı Kapsamında Güvenlik Algıları

Türkiye 1990'lı yıllardan itibaren terör sorunu nedeniyle güvenlikleştirdiği Suriye'yi, 2000'li yılların başından sonuna kadar güvenliksizleştirmiş, Arap Baharı süreci ile birlikte, yeniden güvenlik meselesi kapsamına dahil ederek ise güvenlikleştirmesini sürdürmüştür. Suriye'nin kuzeyinde Türkiye sınırları boyunca Kürt grupların, bir kontrol gücü konumuna gelme iddiasına sahip olmaları, Suriye'nin kuzeyinde terörist grupların ortaya çıkması, Irak, İran ve Türkiye arasındaki Kürt grupların işbirliğine gitme olasılığı Türkiye'de siyasi ve güvenlik sektörlerindeki aktörleri kaygılandırmıştır. Hatta Türk hükümeti bu bağlamda Türkiye'nin kırmızı çizgilerine dikkat çekmiş ve Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyini PKK ve benzeri terör örgütlerinin yuvası haline gelmesine izin vermeyeceğini belirtmiştir. Hatta bu doğrultuda askeri gücün de kullanılabileceğine işaret etmiştir. Böylece de Türkiye, Suriye iç savaşını, geçmişten gelen güvenlik tehdidine karşı koyma refleksiyle de güvenlikleştirmenin koşullarının oluştuğuna işaret etmiştir.⁶¹⁶ Türkiye'ye yönelik saldırılar ve mülteci akını gibi iç savaş maliyetleri oldukça da hedef kitlenin bu güvenlikleştirmeyi giderek benimsediği görülmüştür.

Türkiye ile Suriye ilişkileri güvenlikleştirme noktasına bir takım söylem ve algı oluşum süreçlerinden geçerek gelmiştir. 9 Ağustos 2011'de Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad ile Suriye'de siyasi reform yapılması yönünde görüşmüş ve böylece Türkiye ile Suriye arasında yüz yüze yapılan son görüşme gerçekleşmiştir. 21 Eylül 2011'de de Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerini askıya aldığını ve ülkeye yönelik her türlü yaptırıma katılım sağlanacağını açıklamıştır. 2011'den itibaren, genel olarak Türkiye'nin Suriye politikasının dört aşamadan geçtiği belirtilebilir. Bu aşamaları, Esad'ı reforma ikna etmek; diplomatik ilişkileri kesmek; ülke ile ilgili sorunların çözümü için bölgesel ve uluslararası girişimleri teşvik etmek ve desteklemek; siyasi ve silahlı

⁶¹⁶ Mustafa Kibaroglu, "What Went Wrong with the 'Zero Problem with Neighbors' Doctrine?", *Turkish Policy Quarterly*, Cilt 11, Sayı 3, 2012, s. 92.

Esad muhalifi kişi ve örgütleri desteklemek şeklinde sıralamak mümkündür. Aslında Türkiye, bir sonraki aşamaya da geçmek istemiş ve Suriye’de uçuşa yasak bölge ve insani yardım koridoru gibi askeri müdahale anlamına gelecek girişimleri de hayata geçirtmeye çalışmıştır.⁶¹⁷ Bir başka deyişle, BM Genel Kurulu’nu Suriye konusunda harekete geçirmek için çeşitli girişimlerde yer almıştır. Bu, ağırlıklı olarak ülkeye dışarıdan müdahale edilmesine teşvik şeklinde olmuştur. Böyle bir dış müdahalenin askeri nitelikli olması gerektiği savunulmuştur. Bunun arkasında, Türkiye’nin güvenliğini ilgilendiren gelişmelerin etkisi vardır. Bu gelişmelerin zirve noktasını, 22 Haziran 2012’de Doğu Akdeniz’de, Lazkiye’nin 13 mil açığında, Türkiye’nin bir adet RF-4 tipi askeri uçağının düşürölmesi ve iki pilotun şehit edilmiş olması oluşturmuştur. Ayrıca Esad yönetimine bağı askeri güçler, muhalif gruplara karşı Türkiye sınırına yakın bölgelerde askeri operasyonlar yürütmüş, Türk topraklarına top ve havan mermileri isabet etmiştir. Türkiye, bu gelişmeleri uluslararası hukukun, kara sınırının ve ulusal güvenliğinin ihlali olarak görmüştür.⁶¹⁸

Bir başka çalışma da, Türkiye’nin Suriye iç savaşına yönelik tutumunu altı aşamaya ayırmıştır. İlk aşamada Türkiye’nin Suriye’ye reform hazırlıkları için süre verdiğine işaret edilmiştir. İkinci aşamada Türkiye’nin Suriye’ye ekonomik baskı yoluyla yaptırım uygulama girişimlerinin öne çıktığı ifade edilmiştir. Üçüncü aşama Türkiye’nin Suriye’yi uçuşa yasak bölge ilanıyla askeri zorlamaya maruz bıraktığı bir dönem olarak tanımlanmıştır. Dördüncü aşamada Türkiye NATO’nun 5. Madde’si aracılığıyla uluslararası müdahale seçeneğini devreye sokma çabasında görölmüştür. Beşinci aşamada Türkiye Batı ülkelerini Suriye’ye açık bir şekilde askeri müdahaleye davet etmiştir. Altıncı aşamada ise Türkiye, Suriye iç savaşına alternatif çözüm önerileri getirmeye çalışmış, çözümün bölgesel düzeyde olmasına dönük şekilde İran ile görüşmeler yapmıştır. Suriye iç savaşı, Türkiye’nin Arap Baharı sürecindeki genel dış politika tutumunun adeta en proaktif ayağını meydana getirmiştir. Tüm aşamaların ardından Türkiye’nin proaktif dış politika uygulaması ve yumuşak güç niteliğinin, Suriye’de çok da çıkarlarına hizmet eder bir ortam yaratmadığı şeklinde yorumlar yapılmıştır. Suriye iç savaşı, adeta Türk dış politikasının karar alma ve yürütme kapasitesi ile hedef olarak takip ettiğı

⁶¹⁷ “İç Savaşın Kronolojisi”, **Milliyet**, 07.01.2013, s. 18.

⁶¹⁸ Davutoğlu, **2013 Yılına Girerken Dış Politikamız**, ss. 63,64.

beklentileri arasındaki olabilirliği ortaya koyan bir sınaı olayı halini almıştır.⁶¹⁹ Fakat Türkiye'nin Suriye politikası, Arap Baharı politikasındaki dalgalı genel seyirden oldukça etkilenmiştir. Bu dalgalı seyre, Türkiye'nin Suriye politikasında güvenlikleştirme ile güvenliksizleştirme arasında gidip gelen söylemler de kapılmıştır.

Arap Baharı süreci Türkiye'yi çıkar ile etik arasında denge ve tutarlılık sıkıntısı yaşamaya sürüklemiştir. Ziya Öniş, bu durumu Türk dış politikasında 'U-dönüşleri' olarak tanımlamıştır. Hatta süreçteki seyri tektaraflılıktan, gönülsüz katılıma, proaktivizmden gönülsüz çoktaraflılığa geçişlerle açıklamıştır.⁶²⁰ Öniş'e göre, AKP hükümetinin komşularla sıfır sorun stratejisi ile yaygınlaştırılan yumuşak güç temelli dış politikası, Arap Baharı'nın başlangıcından önce etik bir ikilemle karşı karşıya kalmıştır. Arap Baharı ile birlikte etik ile çıkar arasındaki ikilem derinleşmiştir. Türkiye bu ikilem ile Libya ve Suriye ile ilişkilerinde yüz yüze kalmıştır. Bu bağlamda Türk dış politikasının ikilemi, otoriter yöneticiler üzerinde baskı kurup onları reforma teşvik edip etmeme veya mevcut rejimleri tehdit etmeye başlayan muhalif hareketleri destekleyip desteklememe arasında gidip gelmiştir. Bunu özellikle de Suriye ile ilişkilerde açıkça görmek mümkün olmuştur. Bu koşullar altında, Suriye meselesi ile birlikte Türkiye'nin AB ve komşuluk politikası açısından öneminin dayanakları da sarsılmıştır. Bir başka deyişle, AB'nin Orta Doğu'ya müdahil olması için Türkiye'nin değeri olarak gördüğü bölge ile diplomatik, ekonomik ve kültürel bağlarının, yani yumuşak gücünün kaynaklarının sınırlarına gelindiği, bir başka yönetim ya da rejim üzerinde dönüştürücü etki yapamadığı görülmüştür.⁶²¹

Yumuşak güç kaynaklarının sınırlarına gelindiği, Türkiye'nin hem Suriye yönetimi üzerinde dönüştürücü olamamasından hem de, Suriye'ye karşı kendi topraklarındaki askeri hareketliliğinden anlaşılmıştır. Türkiye, 4 Ekim 2011'de Suriye'ye yönelik tek taraflı bir yaptırım kararı almış ve Hatay'da savaş tatbikatı yapılacağını açıklamıştır. Sonrasında, askeri tatbikatlar gerçekleştirilmiş ve de

⁶¹⁹ Zenonas Tziarras, "Turkey's Syria Problem: A Talking Timeline of Events", **Turkish Policy Quarterly**, Cilt 11, Sayı 3, 2012, ss. 132,138.

⁶²⁰ Ziya Öniş, "Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest", **Insight Turkey**, Cilt 14, Sayı 3, 2012, ss. 50,51; Sezgin Mercan, "Özel Röportaj: Prof. Dr. Ziya Öniş", **21. Yüzyıl Dergisi**, Sayı 55, Temmuz 2013, ss. 63-72.

⁶²¹ Öniş, ss. 46,58,59.

tekrarlanmıştır. 2012 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında Mardin'in Nusaybin İlçesi'nde, Şanlıurfa'da ve Kilis'te tatbikatlar gerçekleştirilmiştir. 30 Kasım 2011'de Türkiye, Suriye'ye yönelik yaptırımlarını arttırmıştır. Suriye iç savaşı karşısında tampon bölge oluşturulabileceği fikrini ilk defa 16 Mart 2012'de ortaya atmıştır. Bu fikir, Türkiye'de hükümetin Suriye iç savaşını güvenlikleştirdiğini gösteren önemli bir söyleme karşılık gelmiştir. Kopenhag Okulu'nun açıklamaları göz önünde bulundurulduğunda toplum yine referans nesnesi olarak tehdit altında görülmüş ve tehdit edilen olarak konumlandırılmıştır. 26 Mart 2012'de Türkiye'nin Suriye Büyükelçiliği'nin faaliyetleri askıya alınmıştır. Böylece Türkiye ile Suriye arasında diplomatik ilişkiler resmen kesilmiştir. 11 Nisan 2012'de bir grup mültecinin Suriye'den Türkiye'ye geçmek istediği görülmüş, Suriye tarafından mültecilere açılan ateşte Türkiye'deki mülteci kampları isabet almış ve bir Türk polis memuru ile tercüman yaralanmıştır. Suriye iç savaşı giderek Türkiye'nin güvenlik sorunu haline gelmiştir. Bu halin zirve noktasını, 22 Haziran 2012'de Esad yönetimine bağlı güçlerin bir Türk jetini düşürmeleri oluşturmuştur. Bunun üzerine Türkiye, angajman kurallarını değiştirmiştir. Benzer olayların olması durumunda gerekenin yapılacağı ifade edilmiştir. Temmuz ayında da Suriye ile olan bütün sınır kapıları kapatılmıştır. Bu arada Türkiye'nin güvenliğini ve bölge stratejisini ilgilendiren bir başka gelişme yaşanmış, Suriye Kürt muhalefетinin birleştirilmesine dönük bir çalışma olan 'Yüksek Kürt Konseyi' kurulmuştur. 2 Ekim 2012'de Suriye'de açılan ateş sonucunda Akçakale'deki 5 Türk vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Türkiye, angajman kuralları gereği bu saldırıya, belirlenen hedefleri vurarak karşılık vermiştir. 4 Ekim 2012'de de TBMM, hükümete, yabancı ülkelere asker gönderebilmesi için yetki tezkeresini⁶²² kabul etmiştir. Suriye iç savaşının giderek Türkiye'nin güvenlik sorunu

⁶²² TBMM'de kabul edilen tezkere kararının, gerekçeleri içeren tam metni şu şekildedir: *Suriye'deki ihtilaf, bölgesel ve uluslararası barış, güvenlik ve istikrara yönelik giderek artan bir tehdit oluşturmaktadır. Ülkemiz bu tehdidi her geçen gün daha fazla ve yakından hissetmektedir.*

Nitekim, bugüne kadar Suriye kaynaklı saldırılarda hayatını kaybeden vatandaşlarımızın sayısı 71'e ulaşmıştır. Ülkemize yönelik göç baskısının boyutları giderek artmaktadır. Hâlihazırda Suriye halkıyla mevcut kardeşlik ve komşuluk hukuku çerçevesinde ülkemizde misafir ettiğimiz Suriyelilerin sayısı 500 bini aşmaktadır. Suriye içinde yerlerinden edilmiş kişilerin sayısının ise 5 milyona yaklaştığı hesap edilmektedir. Rejimin izlediği şiddet ve zulüm politikaları çerçevesinde her an sınırlarımıza yönelik ve ülkemiz üzerinde baskı oluşturacak daha büyük bir kitlesel göç hareketiyle karşı karşıya kalınması muhtemeldir. Suriye kaynaklı kitlesel göç hareketi de muhtemel sonuçları itibarıyla ülkemiz yönünden dolaylı bir tehdit oluşturmaktadır.

Rejim, uluslararası hukuku hiçe sayarak halka yönelik balistik füzeler dâhil, ağır silahlar ve ayırım gözetmeksizin havadan yaptığı bombardımanlara ilaveten, kimyasal silah da kullanmaya başlamış; son olarak 21 Ağustos 2013 günü Şam'da kimyasal silahlarla yaptığı saldırıda önemli bir

haline geldiğinin, buna yönelik koşulların iyice oluştuğunun ve sonrasında da güvenlikleştirildiğinin bir diğer göstergesi, Türkiye'nin 21 Kasım 2012'de, savunma amacıyla Suriye sınırına yerleştirilmek üzere NATO'dan Patriot hava savunma sisteminin kurulması isteğinde bulunması ve bunun gerçekleşmesi olmuştur.⁶²³

11 Mayıs 2013'te Hatay'ın Reyhanlı İlçesi'nde gerçekleştirilen bombalı terör eylemi, neden olduğu can kayıpları ve hasarla ile Suriye iç savaşının Türkiye'ye en somut yansımasını meydana getirmiştir. Türkiye için adeta bir "savaş tablosu" ortaya çıkmış ve "Suriye'deki iç savaş Türkiye'ye anlık biçimde sıçratılmıştır".⁶²⁴ Bu saldırı aslında, 2012'de Gaziantep'te başlayan ve Şubat 2013'te Cilvegözü ile devam eden bombalı saldırıların üçüncü ayağını meydana getirmiştir.⁶²⁵ Bu durum Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerini daha da güvenlikleştirmesine ve Suriye'ye askeri müdahale seçeneğini hayata geçirmeye dönük girişimlerini artırmasına yol açmıştır. Muhalif hareketlere yönelik desteğin artması, Türkiye'nin sınır güvenliğinin,

çoğunluğunu çocukların oluşturduğu 1400'ü aşkın Suriye vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Bu saldırı insanlığa karşı işlenmiş bir suç olup, bu husus 16 Eylül 2013 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan "21 Ağustos 2013 tarihinde Şam'ın Gota Bölgesinde Kimyasal Silah Kullanımı İddialarına İlişkin Rapor"da da teyit edilmiştir.

Suriye rejiminin kimyasal silah da dâhil uluslararası hukuk (1925 tarihli Boğucu, Zehirleyici ve Benzer Gazların ve Bakteriyolojik Araçların Savaşta Kullanımının Yasaklanması İlişkin Protokol) tarafından yasaklanmış silahları kullanması, başta ülkemiz olmak üzere Suriye'nin komşularına yönelik yakın ve ciddi tehdidi de azami düzeye çıkarmıştır. Suriye'deki gelişmelerin seyri, bu tarz silahların kullanılmasının engellenmesi ve caydırılmasının sağlanmasına yönelik tedbirlerin alınmasını, ulusal güvenlik çıkarlarımız açısından zaruret arz eden seviyeye ulaştırmıştır.

Gelişmeler Suriye rejiminin uluslararası normlara aykırı her türlü yöntemi ve silahı kullanabileceği noktaya vardığını göstermektedir. Türkiye, rejimin yapabileceği her türlü saldırıdan ve Suriye'deki belirsizlik ve kaos ortamından en çok etkilenecek ülke konumundadır.

Nitekim, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 27 Eylül 2013 tarihinde kabul ettiği 2118 sayılı Karar da Suriye'de kullanılan kimyasal silahların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu teyit etmiştir.

Yukarıda belirtilen tüm gelişmeler, ulusal güvenliğimize yönelik Suriye kaynaklı açık ve yakın tehdit oluşturan her türlü eyleme karşı, uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarımız doğrultusunda gereken tedbirlerin alınmasını zorunlu kalmaktadır.

Bu mülahazalarla; ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak, kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde korumak ve kollamak, hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamak için süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere hudut, şümül, miktar ve zamanı Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve buna imkan sağlayan gerekli düzenlemelerin Hükümet tarafından belirlenecek esaslara göre yapılması için Hükümete verilen bir yıllık izin süresinin, 4/10/2012 tarihli ve 1025 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı'nda belirlenen ilke ve esaslar dâhilinde, Anayasa'nın 92'nci maddesi uyarınca, 04.10.2013 tarihinden itibaren bir yıl daha uzatılması, Genel Kurulun 03.10.2013 tarihli 3'üncü Birleşiminde kabul edilmiştir. TBMM Karar, Karar No: 1047, 03.10.2013, http://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1047.html, (Erişim: 03.10.2013).

⁶²³ "İç Savaşın Kronolojisi", **Milliyet**, 07.01.2013, s. 18.

⁶²⁴ Kadri Gürsel, "Önce güvenlik", **Milliyet**, 13.05.2013.

⁶²⁵ Gürsel.

Türkiye’yi geri üs olarak kullanan Suriyeli isyancılar ve uluslararası destekçileri ile zora girdiği, adeta bulanıklaştırıldığı görülmüştür. Böylece Suriye iç savaşı, Türkiye’nin net ve planlı bir ulusal güvenlik politikasına sahip olması gereğini doğurmuştur.⁶²⁶

Halbuki, Aralık 2006’da Türkiye ile Suriye’nin bölgesel meseleler karşısında ortak bir duruşa sahip olduğu ve Suriye’nin Orta Doğu barışı ile ilgili olarak Türkiye’nin girişimlerini takdir ettiği koşullar altında, iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın, bölgesel düzeye genişletilerek Orta Doğu’da, komşu ülkeler arasında barış ve istikrara yol açacak bir işbirliği ve karşılıklı bağlılık zemini yaratması düşünülmüştür. Böylece de Suriye ile ilişkilerin güvenliksizleştirilmesi beklenmiştir.⁶²⁷ Hatta Suriye, 2000’li yılların başında, kendisi için bir tehdit olarak gördüğü ABD’yi dengelemek için, özellikle de Batı ülkelerinden yeni ortaklar aramaya başlamış, Türkiye bu arayışlarda önde gelen bir ülke olmuştur. Suriye Türkiye’yi hem ABD hem de AB ile ilişkileri nedeniyle Batı ile yapıcı ilişkiler geliştirmesine ve Batı ülkeleri ile arasındaki gerilimi düşürmeye yardımcı bir aktör olarak konumlandırmıştır.⁶²⁸ Fakat mevcut koşullar itibarıyla gelinen noktada ilişkiler, bu beklenti ve konumun sürdürülebilirliğini engellemiştir.

21 Ağustos 2013’te Suriye’de kimyasal silah kullanımı yoluyla saldırı yapılması ve bundan Esad yönetiminin sorumlu tutulması, ABD öncülüğündeki Batı ülkelerinin Suriye’ye yönelik askeri operasyon düzenleme olasılığını gündeme getirmiştir. Bu yönde askeri hazırlıklar ve planlamalar da yapılmıştır. Bunu yapan ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Davutoğlu, Suriye’de Esad yönetiminin kimyasal silah kullandığını, bu konuda şüphe bulunmayıp istihbarat birimleriyle yapılan temaslarda mutabakat olduğunu vurgulamış, uluslararası topluma sorumluluk düştüğünü ifade etmiştir. Bu söylem ile birlikte Türkiye, kimyasal silah kullanımı tartışmalarının yarattığı koşullar altında Suriye politikasının güvenlileştirildiği yeni bir safhaya girmiştir. Suriye’nin, dolayısıyla da Esad yönetiminin kimyasal silah kullanma olasılığı, Hükümet ve Dışişleri Bakanlığı tarafından toplum karşısına yeni bir tehdit olarak koyulmuş, ve bu yönde bir sosyal algı geliştirilmeye çalışılmıştır.

⁶²⁶ Gürsel; “Sınırın bulanıklaştırılması” ile ilgili kavramsallaştırma hakkında bkz. International Crisis Group, “Blurring the Borders: Syrian Spillover Risks for Turkey”, **Europe Report**, No: 225, 2013.

⁶²⁷ Aras, Polat, ss. 510,511.

⁶²⁸ Benli-Altunışık, Tür, s. 244.

Türkiye'nin, deniz kuvvetlerine ait fırkateyn ve denizaltılarını Akdeniz'e gönderdiği yerli basına yansımıştır. TSK, bir yandan kara sınırını kontrol altında tutmak için sınıra yakın bölgelerde asker ve teçhizat yığınağı yaparken, diğer yandan da Suriye'ye yönelik bir deniz kontrolü sağlamaya da çalışmıştır. Suriye'ye olası bir askeri müdahalenin rejim değişikliğini öngörmesi, TSK'nın ülkeye kara müdahalesinde bulunma planlarının da yapılmasını gerektirmiştir.⁶²⁹ Genelkurmay Başkanı Necdet Özel, Suriye'ye müdahale hazırlıklarının TBMM Tezkeresi doğrultusunda ve Başbakanlık'tan verilen direktif gereğince yapıldığını ifade etmiştir. Bu dönemde, Hükümet yanında Genelkurmay Başkanlığı'nda da Suriye'deki kimyasal saldırıdan Suriye ordusunun sorumlu olduğu görüşü hakim kılınmıştır.⁶³⁰ Böylece ordu da Suriye'de kimyasal silah kullanımı konusunu güvenlikleştiren bir aktör olmuştur.

Diğer taraftan, Suriye'de kimyasal silah kullanımıyla ilgili olarak AB'nin önde gelen ülkeleri İngiltere, Almanya ve İtalya askeri bir müdahale seçeneğine olumsuz yaklaşmıştır. Öncelikle, ülkede incelemeler yapan BM denetçilerinin hazırlayacağı raporun beklenmesi gerektiği ve operasyon düzenlenecekse de BM kararı olması gerektiği vurgulanmıştır. İngiltere'de parlamentoda konu ile ilgili yapılan oylamada, "Suriye'ye askeri müdahaleyi de kapsayabilecek güçlü bir insani tepkinin verilmesi gerektiği" yönündeki hükümet önergesi reddedilmiştir. Bunun üzerine İngiltere Başbakanı David Cameron, askeri müdahaleyi destekleme kararı verme yetkisi olmasına rağmen, Suriye'ye askeri müdahaleye olumsuz yaklaşan İngiliz Parlamentosu'na göre hareket etme kararı almış, İngiltere'nin herhangi bir askeri harekatta yer almayacağını vurgulamıştır. Aynı şekilde Almanya, daha parlamentoya gitmeden, Suriye'ye yönelik bir saldırıda yer almayacağını açıklamıştır.⁶³¹ Dönemin Almanya Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle, Suriye krizine yönelik askeri müdahalenin krizin çözümü için atılacak en uygun adım olduğunu söyleyenlerden, bunun tüm bölgeye yayılacak bir tehlike içerdiğinin farkında olmalarını istemiştir. Suriye krizinin etkilerinin sadece Lübnan'a değil, diğer komşu ülkelere de sıçrama potansiyeline sahip olduğuna dikkat çekmiş ve

⁶²⁹ Barkın Şık, "Türk Donanması Akdeniz'e açıldı", **Cumhuriyet**, 06.09.2013.

⁶³⁰ Utku Çakırözer, "Karargahın Değerlendirmesi: Yüzde 99 Esad'ın Ordusu", **Cumhuriyet**, 26.08.2013, s. 8.

⁶³¹ "Kutsal İttifak Bozuldu", **Cumhuriyet**, 31.08.2013, s.8; "ABD'ye Fransız Öpücüğü", **Cumhuriyet**, 31.08.2013, s. 8.

bunun önlenmesinin gerekli olduğunu vurgulamıştır.⁶³² İtalya da Suriye'ye yönelik bir askeri operasyonun, eğer yapılacaksa BM çatısı altında kararlaştırılıp yürütülmesi gerektiğini savunmuştur. Fransa ise askeri operasyon konusuna İngiltere ve Almanya'dan daha yakın durmuştur. Fransa Cumhurbaşkanı Francois Hollande ise, kimyasal saldırıdan Esad yönetiminin sorumlu olduğuna dair ciddi kanıtlar bulunduğunu ve ülkeye orantılı ve kararlı tepki gösterme doğrultusunda askeri operasyon düzenlenebileceğini açıklamıştır. Sonrasında da diğer ülkelerin Suriye'ye yönelik askeri operasyondan uzaklaşma eğilimlerine kapılmıştır.

Türkiye'nin Suriye'ye askeri müdahale seçeneğini desteklemesinin altında kendisine yönelik ciddi güvenlik tehdidi hissetmesi yer almaktadır. Bu hissi besleyen en büyük faktör, Suriye'den Türkiye'ye yönelik yoğun bir göçmen akınının bulunması olmuştur. Ekim 2013 itibariyle Türkiye'de bulunan Suriyeli göçmenlerin sayısı 504.415 olmuştur.⁶³³ Türkiye'nin sınır bölgelerinde El Kaide, El Nusra gibi radikal örgütler konuşlanmış olup, bu örgütler Suriye'deki istikrarsızlık ve iç savaş koşullarında giderek güçlenme eğilimi taşımıştır. Bu hususun bir yandan Türkiye'yi tedirgin etmesi beklenirken, diğer yandan da Türkiye'nin, Suriye'deki Kürtlere karşı kullanmak adına El Nusra gibi örgütlere yaklaştığı yerli ve yabancı basına yansıdığı görülmüştür. Önde gelen AB ülkeleri ise Suriye'deki radikal örgütleri dengeleme amacı taşımıştır. Hatta Suriyeli muhaliflere silah desteği konusunda Almanya, 'Suriye'nin Dostları' toplantılarında El Kaide, El Nusra gibi radikal örgütlerin eline geçmesi tehlikesini gündeme getirmiş, muhaliflere silah yardımı ve uçuşa yasak bölge oluşturulmasına olumlu yaklaşmamıştır.⁶³⁴ Türkiye'nin 2012 yılında Suriye sınırında gerçekleştirdiği askeri tatbikatlar NATO üyesi ülkelere olumlu karşılanmamıştır. Tatbikatlardan kaygılanan NATO ülkeleri Türkiye'den konu ile ilgili bilgi istemiştir. Türkiye de tatbikatların, PKK ve onun Suriye uzantısı Demokratik Birlik Partisi (PYD)'ne, sınırda terör eylemlerine zemin oluşturacak faaliyetlerden uzak durmaları; Kuzey Irak'taki bölgesel Kürt yönetimine ve lideri Mesut Barzani'ye teröristlere destek olmamaları; Suriye Kürt Ulusal Konseyi'ne

⁶³² Guido Westerwelle, "No way back for Assad Regime", http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Infoservice/Presse/Interview/2012/120610_BM_WAMS_Syrien.html.

⁶³³ UNHCR, "Syria Regional Refugee Response", 10.10.2013, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>, (Erişim: 11.10.2013).

⁶³⁴ "Batı, Türklere güvenmiyor", **Cumhuriyet**, 10.03.2013; Mine Esesn, "Dostlardan yeşil ışık yok: Suriye muhalefesinde hayal kırıklığı", **Cumhuriyet**, 22.04.2013.

PKK ve PYD'ye destek vermemesi, hepsine de Kürtlerin Suriye'de ve oradan etkilenip Türkiye'de bağımsızlık talep etmeye kalkışmamları mesajı iletme amacı taşıdığını açıklamıştır.⁶³⁵

Türkiye'nin askeri müdahale desteğinin bir gerekçesi de Avrupa kamuoyundan okunabilir. Avrupa kamuoyunda, Türkiye'nin izlediği politikalar nedeniyle Orta Doğu'da izole hale geldiği, Türkiye'nin izlediği dış politikanın taraflı olarak algılandığı ve bu algının da Türkiye'nin bölgedeki yumuşak gücü üzerinde olumsuz bir etki yarattığı görüşü yayılmaya başlamıştır. Yumuşak gücünün azalmasıyla birlikte Türkiye'nin, bölgesinde izole olmaktan kurtulmak ve diplomatik manevra alanı yaratmak için Suriye'ye olası bir askeri operasyona katılarak sert güç üzerinden atılım yapmak istediği yorumları yapılmaya başlanmıştır.⁶³⁶ Türkiye'nin Suriye iç savaşının seyri ile ilgili bir diğer güvenlik kaygısını da, ülkenin kuzeyinde 'Kuzey Irak' benzeri bir 'Kuzey Suriye' yapılanmasının oluşmaya başlaması meydana getirmiştir. Başbakan Erdoğan, böyle bir oluşum karşısında Türkiye'nin farklı yetkilere kavuşacağını ve farklı haklara sahip olacağını söyleyerek adeta olası bir müdahalenin işaretlerini vermiştir. Suriye'nin bütünlüğünün Türkiye için önemli olduğunu, ülkede bölünmeye izin verilemeyeceğini vurgulamıştır. Aynı zamanda da, Irak'ta yaşanan ayrışmaların bölünme olarak kabul edilmemesinden, eyalet sistemine geçiş şeklinde görülmesinden şikayetçi olmuştur. Kuzey Irak'ta yaşananların pekala Suriye'de de yaşanabileceğine dikkat çekmiştir. Esad yönetiminin Suriye'deki PKK varlığını kontrol altında tutmaması, hatta silah, militan ve para desteği aracılığıyla PKK'ya destek olup Türkiye'ye karşı kullanma potansiyeli taşıması da endişe kaynağı olmuştur.⁶³⁷ Davutoğlu, Orta Doğu'daki bölgesel barış ve istikrara zarar veren genel tehdit noktalarını giderek derinleşen etnik ve mezhepsel çatışmalar olarak özetlemiştir.⁶³⁸ Bu genel çerçevesi çizilen meseleler, Türkiye'nin Suriye'yi güvenlikleştirme alanına yoğun şekilde dahil etmesini gösterdiği gibi, Türkiye ile AB arasındaki algı ve öncelik farklarına işaret eden bir gösterge halini de almıştır.

⁶³⁵ Hüseyin Özkaya, "NATO tatbikatlardan rahatsız", **Taraf**, 04.08.2012.

⁶³⁶ "Sıfır Sorundan Sıfır Dosta", **Cumhuriyet**, 31.08.2013, s.9.

⁶³⁷ "Ankara 'Kuzey Suriye' istemiyor", **Cumhuriyet**, 26.02.2013, s.12; Güven Özalp, "Özgür Suriye Ordusu Genelkurmay Başkanı İdris: Türkiye sınırında savaşmayı yasakladık", **Milliyet**, 07.03.2013, <http://dunya.milliyet.com.tr/turkiye-sinirinda-savasmayi-yasakladik/dunya/dunyadetay/07.03.2013/1677215/default.htm>, (Erişim: 07.03.2013).

⁶³⁸ Ahmet Davutoğlu, "Zero Problems in a New Era", **Foreign Policy**, 21.03.2013, www.foreignpolicy.com, (Erişim: 21.03.2013).

Bu gelişmeler paralelinde, Suriye'ye yönelik sert güç kullanımı çıkışında bulunan Türkiye ile Fransa arasında bir tutum ortaklığı olduğu ileri sürülebilir. Türkiye uluslararası topluma Esad yönetimine karşı harekete geçme çağrısı yaparken, Fransa da kimyasal saldırının Esad yönetimince yapıldığının kanıtlanmasının ardından askeri güç kullanılması gerektiğini savunmuştur. Her ne kadar bu noktada ve Suriye'de Esad muhaliflerini destekleme açısından iki ülke arasında tutum ortaklığı olduğu ileri sürülebilmiş olsa da, Suriye'de destekledikleri muhalif gruplar açısından aralarında farklılık olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye Esad'ın yerine Müslüman Kardeşler grubundan bir temsilcinin iktidara gelmesini desteklerken, Fransa ise Sünni kökeni olmayan seküler bir kişinin yönetime gelmesini tercih etmiştir. Dolayısıyla, askeri ortaklık zemininde değerlendirilebilen bu gibi gelişmelerin aslında siyasi zeminde ayrışması söz konusu olmuştur.⁶³⁹ Tarafların Suriye Ulusal Koalisyonu'nu desteklemesinin dışında, Esad sonrası dönemde kimin ve hangi siyasi grubun iktidara geleceği sorusuna verilen ayrı cevaplar, Türkiye ile AB arasındaki ayrışmanın somut göstergesidir.

Türkiye'nin talebiyle NATO kararı çerçevesinde Türkiye'ye Patriot füzesavar sistemlerinin yerleştirilmesi gündeme geldiğinde AB üyesi ülkelerle farklı bakış açıları bir kez daha görülmüştür. Füze sisteminin Avrupalı sağlayıcıları olan Almanya ve Hollanda, parlamentolarında Türkiye'ye füze sistemi gönderilmesi konusunu uzun bir tartışma sürecinden sonra karara bağlayabilmiştir. Almanya'da ana muhalefet partisi olan Sosyal Demokrat Parti'nin Genel Başkanı Sigmar Gabriel, Almanya'daki tartışmaları şu şekilde açıklamıştır: "Bizim için şaşırtıcı olan Türkiye'nin talebiydi. Çünkü Alman ve NATO askeri uzmanlarının ortak değerlendirmesi, Esad'ın Türkiye'ye balistik füze atma olasılığının olmadığı şeklindeydi. Neden istediğinizi hala anlamış değiliz. Müttefik olduğunuz için istenen sistemleri gönderdik."⁶⁴⁰ Bu açıklama NATO ülkelerinin, dolayısıyla da AB'nin önde gelen üyelerinin, Türkiye'nin Patriotlar'ın yerleştirilmesi ile ilgili bölgede ne gibi hedefleri olduğunu tam olarak anlayamadıklarını göstermiştir. Davutoğlu'nun uluslararası toplumdan Suriye'de insani yardım koridorları açılması ve uçuşa yasak bölge ilan edilmesini istemesi karşısında da Gabriel, Alman Parlamentosu'nun, Patriotların kullanımı konusunda sınırları belli bir yetki verdiğini, bu yetkinin de

⁶³⁹ "Türkiye ve Fransa Müttefik Olabilir mi?" **Milliyet**, 24.08.2013, s. 15.

⁶⁴⁰ Utku Çakırözer, "Almanya'dan Patriot Şerhi", **Cumhuriyet**, 04.03.2013.

Türkiye’yi Suriye’den gelmesi olası bir füze saldırısından korumaya ve savunma yapmaya yönelik olduğuna dikkat çekmiştir. Sistemin Suriye ile ilgili başka bir şekilde kullanılamayacağını, böyle bir kullanıma ihtiyaç doğması durumunda da Alman Parlamentosu’ndan yeni bir yetkinin alınması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁴¹ NATO karargahında da Türkiye’ye Patriot gönderilmesi benzer şekilde yorumlanmıştır. Brüksel’de ve NATO üyesi ülkelerde Suriye’den Türkiye’ye bir saldırı riskinin olmadığı, Türk hükümetinin acil güvenlik kaygısıyla değil, siyasi nedenlerle füze sistemini talep ettiği düşüncesi hakim olmuştur. İç kamuoyuna, Batı’nın Türkiye’nin Suriye politikasını desteklediği mesajını iletmek için füze sisteminin yerleştirilmesine karar verilmiştir.⁶⁴²

1990’lardan 2000’li yıllara uzanan süreçte AB ile Suriye arasındaki ilişkilerde iki husus temel belirleyici olmuştur. Bunlardan ilki, Suriye’nin petrol rezervlerine güvenli ulaşımın sağlanmasıdır. İkincisi de Suriye’nin İsrail’e yönelik tutumunun kontrol altına alınmasıdır. Avrupalıların Suriye’ye yönelik tutumu 2005’te Lübnan Başbakanı Refik Hariri’nin öldürülmesi ve bundan Esad yönetiminin sorumlu tutulması sonucunda kötüleşmeye başlamıştır. Bu olayla birlikte Suriye’ye, mali yardım fonlarının dondurulması, Suriyeli şüphelilerin terör listesine dahil edilmesi gibi yaptırım ve önlemler uygulanmaya başlanmıştır.⁶⁴³

Türkiye ile AB ülkeleri, Suriye iç savaşı konusunda siyasi hedefte ortaklık sergilerken, askeri hedef açısından ise uzlaşmazlık göstermişlerdir. Her iki taraf da Esad yönetiminin görevden uzaklaşmasını ve ülkede demokrasinin yerleşmesini sağlayacak bir reform sürecini desteklemiştir. Taraflarda, Suriye’deki krizin komşu ülkelere sıçrama etkisinden ve insani koşulların daha da kötüleşmesinden duyulan kaygı varlık göstermiştir. Fakat Türkiye, Suriye’de şiddete dayalı eylemlerin sona erdirilmesi için başta ABD olmak üzere AB ülkelerinin aktif ve kararlı rol oynamaları gerektiğini düşünmüştür. ABD ve AB ülkeleri ise Esad’ın iktidardan çekilmesi sonrasında ülkedeki muhalif hareket içinde olan radikal İslamcı örgütlerin ve liderlerinin iktidara gelme olasılığından kaygı duymuştur. Dolayısıyla Esad’ın gitmesine Türkiye’den daha temkinli yaklaşmışlardır. Türkiye ise Suriye’den gelen

⁶⁴¹ Çakırözer.

⁶⁴² Utku Çakırözer, “Patriotta Sürpriz: Batarya ve Asker Sayısı Artacak”, **Cumhuriyet**, 29.11.2013, s. 18.

⁶⁴³ Nathalie Tocci, “The European Union as a Normative Foreign Policy Actor”, **CEPS Working Document**, Sayı 281, 2008, ss. 12,13.

mülteci akınının da etkisiyle ülkedeki istikrarsızlığın yansımalarını çok daha yakından ve derinden, maliyetli olacak şekilde hissetmiştir. Bu noktadan hareketle Türkiye, insani yardım ve muhaliflerin eğitimi ve örgütlenmesi gibi konular üzerinden Suriye'nin iç savaşına yönelik daha net adımlara ihtiyaç olduğuna dikkat çekmiştir. Hatay'ın Reyhanlı İlçesi'ndeki Cilvegözü sınır kapısında, Suriye'nin istihbarat teşkilatı olan El Muhaberat'a sorumluluk yüklenen bir patlamanın meydana gelmesinin ardından Davutoğlu, Türkiye'nin Suriye iç savaşı ile ilgili tutumu hakkında, ABD ve AB ülkeleri ile ayrılık noktaları açısından şu tespitlerde bulunmuştur:

*(ABD ile, dolayısıyla da AB ile) Suriye konusunda esasta görüş ayrılığı yok. Yöntemde bir farklılık var. Onlar da Suriye yönetiminin gayri meşru olduğuna inanıyor. Bir an önce değişimin kaçınılmaz olduğunu söylüyor. Yöntemdeki görüş ayrılığı şu; biz her gün binlerce Suriyelinin ölümünü görüyoruz; bize sığınan 180 bini bulan mültecilerle beraber yaşıyoruz. Sürenin uzaması daha emniyetli bir yöntemin gelişeceği anlamına mı geliyor? Muhalefetin güçlü bir şekilde yapılandırılması için uluslararası desteğin olması şart değil mi? Muhatap yok deyip destek vermeyeceksiniz hem de muhatap oluşmasına imkan tanımayacaksınız. Bu muhalefet, Suriye alanında gelişmesine izin verilmediği için nasıl gelecek? Hergün üzerine bomba yağan insanlardan devlet kurmasını bekleyin; sonra, muhatap alırsınız deyin. Bu, niye diğer ülkelerde yapılmadı? Irak'ta mesela? Niye Mali ile ilgili, son 3 ayda iki BM kararı çıktı da burada çıkmadı? Bunu iyi niyetle izah edemiyorum. İran'da bir araya geliyorsunuz ama Suriye'de bu olamıyor.*⁶⁴⁴

Taraflar arasındaki en dikkat çekici fark ise Türkiye, Suriye'de Esad yönetimi ile diplomatik ilişkilerini 2011 yılında kesip Suriye'nin geleceğinde ona hiçbir pay biçmezken, AB'nin Mart 2013 itibariyle Esad yönetimi ile muhalif gruplar arasındaki siyasi diyalog çabalarını desteklemesi ve bunun için uygun zeminin meydana getirilmesine katkı sağlaması olmuştur.⁶⁴⁵ AB'nin Haziran 2013'te açıkladığı ortak tutum da, Suriye iç savaşına siyasi bir çözüm bulunup tarafların ortak bir zeminde bir araya getirilmelerinin sağlanması yönünde olmuştur. Ashton, siyasi müzakereler için Cenevre Konferansı'nın toplanması gerektiğine dikkat çekmiştir. Suriye'ye insani yardım, bütçe desteği, insan hakları ve uluslararası hukuk ihlalleri ile ilgili incelemede BM'nin desteklenmesi gibi hususlar kabul edilmiştir.⁶⁴⁶

⁶⁴⁴ Fikret Bila, "Hiçbir zaman dikensiz gül bahçesi olmayacağız", **Milliyet**, 13.02.2013, s. 18.

⁶⁴⁵ Council of the European Union, "3230th Council Meeting: Foreign Affairs", **Press Release**, 7255/13, 11.03.2013.

⁶⁴⁶ European Union, "Towards a comprehensive EU approach to the Syrian

Mayıs 2013'te Avrupa Parlamentosu'ndan çıkan karar da Suriye'de siyasi diyalogun desteklenmesi açısından bir referans olmuştur. Kararda, AB'nin Suriye'deki çatışmaların komşu ülkelere sıçramasının önüne geçmek için öncü bir rol oynaması gerektiği belirtilirken, Suriye'deki insan hakları ihlallerine yol açanların hesap vermesi çağrısında bulunulmuş ve konunun Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne taşınması çağrısı yapılmıştır. Çatışmanın sona erdirilmesinin, Suriye öncülüğünde hızlı, güvenilir ve etkin bir siyasi çözümü teşvik edecek siyasi mekanizmalara dayandığı vurgulanmıştır.⁶⁴⁷

Türkiye ile Suriye ilişkilerinin yumuşak güç unsurlarına dayalı niteliğinin zayıfladığını gösteren bu hususlar dışında, kamuoyu yoklamalarından da bu zayıflamayı anlamak mümkün olmuştur. 2011 yılında Türkiye hakkında ne düşündükleri sorulan Suriyelilerin yüzde 44'ü olumlu cevap verirken, 2012'de ise olumlu cevap verenlerin oranı yüzde 28'e düşmüştür. 2012 itibariyle Türk hükümetinin Suriye'ye dostça davranıp davranmadığı sorusuna Suriyelilerin yüzde 16'sı dostça, yüzde 65'i de düşmanca davranıyor yanıtını vermiştir. Orta Doğu'da yaşananlara Türkiye'nin tepkisini olumlu bulanların oranı yüzde 22, olumsuz bulanların oranı ise yüzde 66 olmuştur.⁶⁴⁸

C. Terör Sorunu Kapsamında Güvenlik Algıları

Terör sorunu, yarattığı tehdit koşulları altında Türkiye'de hem hükümetin hem de ordunun söylemlerle toplum üzerinde tehdit algısı yaratarak güvenlik tehditleri karşısında farkındalık kazandırıp güvenikleştirmeye gittiği bir meseledir. Bu yapılırken, Türkiye ile AB arasında farklı güvenlik tehditlerinden, koşullarından ve tehditlerle mücadele yöntemlerinden kaynaklanan algı farklarının olduğu görülmektedir.

Bir ülkeye yönelik tehditlerin dokuza ayrıldığı göz önünde bulundurulduğunda, bunlardan biri olan devlet ve ulus arasındaki bölünme temelinde kasıtlı tehditler tipine Türkiye'nin, yaşadığı Kürt meselesi ve terör sorunu ile dahil

crisis", **EU Joint Communication**, A 343/13, 24 June 2013.

⁶⁴⁷ "AP'den Suriye'de siyasi çözüme destek", **Euractiv**, 24.05.2013, www.euractiv.com.tr/politika-000110/article/apden-suriyede-siyasi-cozume-destek-027838, (Erişim: 24.05.2013).

⁶⁴⁸ Akgün, Gündoğar, s. 19.

olduğu belirtilebilir. Çünkü bu tehdit tipi ayrılıkçılığı barındırmaktadır. Irak da bu açıdan Türkiye için kaynak ülke konumuna gelmiş ve mevcut koşullarda da bu konumunu korumaya devam etmiştir. Bunu, TBMM'nin Irak ile ilgili, TSK'nın Kuzey Irak'tan Türkiye'ye yönelik terör tehdidinin ve saldırılarının bertaraf edilmesi amacıyla, sınır ötesi hareket ve müdahalede bulunmak üzere Irak'ın PKK teröristlerinin yuvalandıkları kuzey bölgesi ile mücavir alanlara gönderilmesi ve görevlendirilmesi ve bu görevlendirmenin 10 Ekim 2013 tarihinde bir yıl daha uzatılması kararından anlamak mümkündür. Kararda belirtildiği üzere,

*Irak'ın kuzey bölgesinde yuvalanmış bulunan PKK terör unsurlarından kaynaklanan ve Türk halkının huzur ve güvenliğiyle, ülkesinin milli birliğine, güvenliğine ve toprak bütünlüğüne yönelik açık tehdit, bölgede ahiren meydana gelen gelişmelerin de etkisiyle devam etmektedir. Dost ve kardeş Irak'ın toprak bütünlüğünün, millî birliğinin ve istikrarının korunmasına büyük önem atfeden Türkiye, PKK teröristlerinin Irak'ın kuzeyindeki mevcudiyetine ve ülkemize yönelik terörist saldırılarına son verilmesini sağlamak amacıyla askeri faaliyetlerini başarıyla yürütmekte, siyasi ve diplomatik girişimlerini ve uyarılarını sürdürmektedir.*⁶⁴⁹

2012 yılı Jandarma Faaliyet Raporu'na göre Türkiye'de terör sorunu ciddi şekilde varlığını korumaktadır. Bu durumu Rapor'da yer alan şu bilgilerden anlamak mümkündür:

*2012 yılında Jandarma sorumluluk sahasında; 151'i mayına basma ve patlayıcı madde kullanma, 137'si çatışma, 59'u yol kesme, 66'sı adam kaçırma, 13'ü yağma, 287'si taciz ateşi, 57'si silahlı saldırı, 114'ü sabotaj ve kundaklama, 44'ü teslim olma, 48'i toplumsal olay, 261'i terörist/işbirlikçi yakalama, 169'u silah/malzeme ele geçirme, 140'ı mayın ve patlayıcı madde bulma, 142'si diğer olaylar olmak üzere toplam 1.688 terör olayı meydana gelmiştir. Olay sayısı geçen yıla göre yüzde 49 (1.130 olay) artmıştır. 2012 yılında meydana gelen terör olaylarında 473 terör örgütü mensubu (338'i ölü, 65'i sağ, 70'i teslim) tesirsiz hale getirilmiş, geçen yıla oranla yüzde 21 (2011 yılında 390 terör örgütü mensubu) artış olduğu görülmüştür. 2012 içinde meydana gelen terör olaylarında 157 personel şehit olmuş, 543 personel yaralanmıştır. 2011 yılında ise 114 personel şehit olmuş, 232 personel yaralanmıştır.*⁶⁵⁰

⁶⁴⁹ "TSK'nın Kuzey Irak'tan Türkiye'ye yönelik terör tehdidinin ve saldırılarının bertaraf edilmesi amacıyla, sınır ötesi hareket ve müdahalede bulunmak üzere Irak'ın PKK teröristlerinin yuvalandıkları kuzey bölgesi ile mücavir alanlara gönderilmesi ve görevlendirilmesi için TBMM'nin 17.10.2007 tarihli ve 903 sayılı kararıyla Hükümete verilen ve 08.10.2008, 06.10.2009, 12.10.2010, 05.10.2011 ve 11.10.2012 tarihli 929, 948, 975, 1005 ve 1026 sayılı kararları ile birer yıl uzatılan izin süresinin anayasanın 92.maddesi uyarınca 17.10.2013 tarihinden itibaren bir yıl daha uzatılmasına dair Karar", Karar No: 1049, 10.10.2013, http://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1049.html, (Erişim: 10.10.2013).

⁶⁵⁰ Jandarma Genel Komutanlığı, ss.51,52.

Raporu'nun yayınlandığı dönemde Genelkurmay Başkanlığı da, terörle mücadele konusunda bir açıklama yapmıştır. Yapılan açıklamada TSK'nın yasalar ve hükümet direktifleri doğrultusunda teröristlerle mücadelesinin devam ettiği belirtilmiştir. Jandarma Raporu'ndan kısa bir süre sonra, 24 Nisan 2013'te dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Hüseyin Kıvrıkoğlu da Güneydoğu'da görev yapan askeri birliklerin geri çekildiği iddiaları ile ilgili olarak bir açıklama yapmış ve bu iddiaları reddetmiştir. Ordu birliklerinin, görev yerlerinde olduğunu, eskiden ne görev varsa aynı şekilde devam ettiğini belirtmiştir.⁶⁵¹ Gerek 2011 ile 2012 yılları arasındaki şehit ve yaralı personel farkı, gerekse de birliklerin eski görevlerine aynen devam ettiğinin açıklanması, kendi başına bile terör sorunundaki devamlılığın güncel durumunu ortaya koymuştur. Askeri kaynakların, Mayıs 2013 itibariyle, yani AKP hükümetinin terörle mücadele için yürüttüğü 'açılım süreci' kapsamında PKK'lının Türkiye'den çekilmeye başladıkları dönemde, PKK'nın yeni katılımlar sağlamak için militan arayışlarında olduğu tespiti, sorunun devamlılığını göstermesi açısından önemlidir.⁶⁵²

Bu güncel açıklamalar yanında, yakın geçmişte de benzer açıklamaların yapıldığı görülmüştür. 2010 yılında, dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Işık Koşaner, görevinden ayrılırken yaptığı konuşmada terör sorunu ile ilgili şu hususları ifade etmiştir:

...Bölücü terör örgütü mensuplarının Irak'ın kuzeyi ile irtibatının kesilmesi ve yurt içine sızmaların önlenmesi amacıyla öncelikle sınırlarda ve sınır derinliğinde alınan tedbirler artırılmış, iki yeni sınır alayı daha teşkil edilmiş ve teröristlerin hareket alanları önemli ölçüde daraltılmıştır. Kara sınırlarımızda ve iç güvenlik hareket bölgesindeki tüm karakol ve üs bölgelerinin geliştirilmesi, bazı karakolların yerinin değiştirilmesi ve uygun olmayan karakol binalarının yenilenmesi devamlı olarak incelenmekte ve tedbirler alınmaktadır. ... İnsansız hava araçlarının envantere alınarak etkili şekilde kullanılmalarıyla kazanılan gözetleme ve keşif yeteneği, teröre karşı yürütülen mücadele önemli katkılar sağlamaktadır. ... Teröre karşı yürütülen mücadelede güvenlik kuvvetlerine düşen görevin, teröristleri arayıp bulmak ve etkisiz hale getirmek olduğu birçok defalar ifade edilmiştir. Esasen teröre karşı yürütülen mücadelede görev ve sorumluluk, yasalarımıza göre kolluk kuvvetlerindir. Dolayısıyla İçişleri Bakanlığı'nındır. Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın yasal olarak doğrudan bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Bununla beraber, yine

⁶⁵¹ "Birlikler yer değiştiriyor", **Cumhuriyet**, 24.04.2013.

⁶⁵² Barkın Şık, "PKK militan avında", **Cumhuriyet**, 02.05.2013.

*yasalarımızda öngörülen şartlarda Kara Kuvvetleri birliklerine, kolluk kuvvetlerini desteklemek amacıyla görev verilmektedir. ...*⁶⁵³

Koşaner, aynı yıl, Genelkurmay Başkanlığı görevini devralırken yaptığı konuşmada da şu hususlara dikkat çekmiştir:

*...Yurtiçinde, ikinci bir idari yapılanma tesis etme girişimlerine karşı etkili yasal önlemlerin süratle alınması, Irak merkezi hükümeti ve bölgesel yönetimin Irak'ın kuzeyinde yuvalanmış terör örgütüne karşı etkin tedbirler almasının bir an önce sağlanması, bazı Avrupa ülkelerince örgüte ve örgüt mensuplarına sağlanan desteğin önlenmesi ve TSK'nın Irak'ın kuzeyine operasyon yapma yetkisinin devam ettirilmesi önem arz etmektedir. Ülkemiz, karşı karşıya kaldığı bu geniş yelpazedeki tehdit, risk ve belirsizlikleri önceden caydırabilecek akıllı güç unsurlarını geliştirmek, her an kullanıma hazır bulundurmak ve bunları uygun şekilde yönetmek durumundadır. Bu kapsamda, TSK'nın yine öncelikle caydırıcılık sağlayacak, caydırıcılık sağlanamadığı takdirde tehdit ve risklerin etkisiz hale getirilmesini mümkün kılacak sert gücün göreve hazır olmasını temin edecek bir kuvvet seviyesinde olması ve bunun idame ettirilmesi, tartışılmayacak bir gerekliliktir. ...*⁶⁵⁴

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Koşaner, terörle mücadelenin Türkiye için bir süreklilik taşıdığına, mücadelenin sert güç unsurlarını barındırması gerektiğine, ordunun bu açıdan yasal yükümlüğü bulunduğuna ve sivil irade tarafından bu şekilde konumlandırıldığına, terörün bölgesel kaynaklarının olduğuna ve Irak'ın bu açıdan öncü ülke olma konumuna işaret etmiştir.

Terör sorunu, ordunun olduğu kadar hükümetin de gündem konularından biri olmaya devam etmiştir. Başbakan Erdoğan, Şubat 2013'te AB ülkelerinin büyükelçilerine verdiği mesajda terör sorununu ve bu sorun temelinde taraflar arasındaki ilişkileri ana gündem maddesi olarak konumlandırmıştır. Erdoğan, "AB'nin bizi reformlar ve uygulamalar konusunda kıyasıya eleştirirken, aynı zamanda terörle, terör örgütleriyle, teröristlerle arasına mesafe koymaması hakkaniyetle asla izah edilemez. Bir yandan Türkiye'ye bu ağır bedeli ödeten teröre müsamaha gösterip öbür yandan Türkiye'yi eleştirmek çifte standarttır"⁶⁵⁵ demiştir. Bunun yanında, AKP iktidarı döneminde Türkiye'nin demokrasi ile güvenlik arasındaki hassas çizgiyi büyük bir dikkatle koruduğunu, bir yandan terörle mücadele ederken öbür yandan demokratik reformları gerçekleştirdiğini, buna rağmen AB

⁶⁵³ "Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Nöbet Değişimi", **Savunma ve Havacılık**, No:140, 2010, ss. 30-32.

⁶⁵⁴ "Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Nöbet Değişimi", s. 38.

⁶⁵⁵ "Başbakan Erdoğan AB elçilerine terör konusunda çok sert çıktı: Siz çifte standart uyguluyorsunuz", **Milliyet**, 12.02.2013, s. 18.

tarafından sürekli eleştirildiğini belirtmiştir. AB içinde teröre karşı işbirliğini ve dayanışmayı görmek, somut neticelerini müşahade etmek istediğini vurgulamıştır.⁶⁵⁶

AB'nin ise konuya bakışı daha teknik düzeyde kalmıştır. AB Türkiye Delegasyonu Başkanı Jean-Maurice Ripert, Mayıs 2013'te yaptığı açıklamada AB ve üye ülkelerin terörle mücadele konusunda kararlı olduğunu belirtmiştir. PKK'nın hala AB'nin terör örgütleri listesinde yer aldığını hatırlatmış, bu konuda üye ülkelere PKK'nın listeden çıkarılmasına dair bir talebin olmadığını söylemiştir. AB içinde PKK'ya yönelik yapılan operasyonların da yasal zeminini bu listenin oluşturduğunu ifade etmiştir.⁶⁵⁷ Fransa, PKK'ya üye ülkeler düzeyindeki bakışın AB geneli için de gösterilebilecek önemli bir örneğini meydana getirmiştir. Türkiye'nin Fransa Büyükelçisi Tahsin Burcuoğlu'na göre, Fransa PKK'yı terör örgütü olarak tanımış, fakat ona Türkiye'nin baktığı gibi bakmamıştır. Silahlı unsurlara, bunların çatı kuruluşları adına faaliyet gösteren unsurlara farklı muamele yapmış olduğunu belirtmiştir. Bu unsurların çoğunun siyasi mülteci statüsünde değerlendirildiğine dikkat çekmiştir. Böyle olunca da PKK unsurlarına adeta bir dokunulmazlık kılıfı giydirildiğini söylemiştir. Bu konuda Fransa'da birçok standart olduğuna işaret etmiştir. Örneğin, Fransa'nın El Kaide ve cihatçı örgütlere ve üyelerine tutumunun farklı olduğunu, PKK ve PKK'lılara farklı olduğunu vurgulamıştır. Kısacası, Fransa'nın PKK ile mücadele konusunda Türkiye'nin beklediği kararlılık noktasında olmadığını altını çizmiştir.⁶⁵⁸ Bu çerçevede AB ile ortaklığın Türkiye'yi tatmin etmediği ve AB'yi terörle mücadeleye destek vermeyen bir aktör olarak konumlandığı açıkça anlaşılmıştır. Bu şartlar altında da Türkiye'nin terörle mücadelede ulusal bir politika izlediği görülmüştür.

Terörle mücadelede silahlı eylemlere karşı Türkiye'nin sert güç unsurlarını kullanmaya devam etme durumunda bir değişiklik olmadığı açıktır. Türkiye'nin 2013 bütçesi de bu çıkarımı destekler bir niteliğe sahip olmuştur. Yıllık bütçeler bir ülkenin hangi politikalara ağırlık verdiğini gösteren önemli kaynaklar olarak öne

⁶⁵⁶ “Başbakan Erdoğan AB elçilerine terör konusunda çok sert çıktı...”.

⁶⁵⁷ Utku Çakırözer, “AB Elçisi: Sürecin Finansmanı Bizden”, **Cumhuriyet**, 09.05.2013, s. 9; Türkiye ile AB arasında terörle mücadele işbirliği konusunda benzer açıklamalar için bkz. Sezgin Mercan, “Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Başkanı Büyükelçi Jean-Maurice Ripert ile Özel Röportaj”, **21. Yüzyıl Dergisi**, Sayı 50, Şubat 2013, s. 60.

⁶⁵⁸ Güven Özalp, “Fransa PKK'ya farklı bakıyor”, **Milliyet**, 17.01.2013, <http://gundem.milliyet.com.tr/fransa-pkk-ya-farkli-bakiyor/gundem/gundemdetay/17.01.2013/1656365/default.htm>, (Erişim: 17.01.2013).

çıkmaktadır. Bütçeler sadece bir ülkenin ekonomik ve mali durumuna değil, hükümetlerin siyasal tercihlerine de işaret etmektedir. Bir ülkenin, kendisini güvenlik tehdidi altında hissetmesi, terör sorunu yaşaması, coğrafi konumu ve yakın çevresindeki gelişmeler nedeniyle savaş riski taşıması, ekonomik sorunlar yaşaması o ülkenin bütçesine de doğrudan etki etmektedir. Bu bağlamda Türkiye, 2013 itibarıyla, güvenlik sorunu, terörle mücadele sorunu, savaş riski, istihbarat meseleleri, ekonomik ve sosyal sorunlar yaşayan bir ülkenin bütçe özelliklerini yansıtmıştır. Terör sorunu, Suriye iç savaşı ve diğer bölgesel istikrarsızlıklar, 2013 bütçesinde güvenlik ve istihbaratla ilgili kurumlara yapılan kaynak aktarımında önceki yıllara göre artışa yol açmıştır. Tüm güvenlik kurumlarına ayrılan ödenek 22 milyar lirayı bulmuştur. Milli Savunma Bakanlığı'na 20 milyar 359 milyon lira ayrılmıştır. Bakanlığın 2012 bütçesindeki payı 18 milyar 229 milyon lira idi. Emniyet Genel Müdürlüğü'ne 14 milyar 777 milyon, Jandarma Genel Komutanlığı'na 5 milyar 843 milyon, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT)'na 995 milyon, Sahil Güvenlik Komutanlığı'na 432 milyon lira ayrılmıştır.⁶⁵⁹ Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün raporuna göre de 2012 yılında 18.2 milyar dolar askeri harcama yapan Türkiye ilk 15 ülke⁶⁶⁰ arasında yer almıştır. Dünyadaki toplam askeri harcamaların yüzde 82'sini bu 15 ülke yapmıştır.⁶⁶¹ 2008-2012 yılları arasında da Türkiye'nin yaptığı silah ithalatı yüzde 17 oranında olmuştur.⁶⁶²

Terörle mücadelede silahlı eylemlere karşı, komşu ülkelerden ve bölgesel istikrarsızlıklardan kaynaklanan risklere karşı Türkiye'nin sert güç unsurlarını kullanmaya devam etmesi noktasında vurgulanması gereken husus, ordunun genel olarak dış politika alanında güvenlik konusunda, özel olarak da terörle mücadele etkinliğinin sürdüğü, fakat bu etkinliğin siyasi nüfuz ya da siyasi etkinlik ile bir ilgisinin olmadığı, Türkiye'ye özgü güvenlik sorunlarının, dolayısıyla da güvenlik

⁶⁵⁹ Fikret Bila, "Bütçe güvenlik sorunu gösteriyor", **Milliyet**, 11.12.2012.

⁶⁶⁰ Dünyadaki toplam askeri harcamaların yüzde 82'sini gerçekleştiren 15 ülke şunlardır: ABD (682 milyar dolar askeri harcama), Çin (166 milyar dolar), Rusya (90.7 milyar dolar), İngiltere (60.8 milyar dolar), Japonya (59.3 milyar dolar), Fransa (58.9 milyar dolar), Suudi Arabistan (56.7 milyar dolar), Hindistan (46.1 milyar dolar), Almanya (45.8 milyar dolar), İtalya (34.0 milyar dolar), Brezilya (33.1 milyar dolar), Güney Kore (31.7 milyar dolar), Avustralya (26.2 milyar dolar), Kanada (22.5 milyar dolar) ve Türkiye (18.2 milyar dolar).

⁶⁶¹ "Askeri harcamalar Batı'da düştü, Doğu'da arttı", **Cumhuriyet**, 16.04.2013, s. 12.

⁶⁶² Paul Holtom, Mark Bromley, Pieter D. Wezeman, Siemon T. Wezeman, "Trends in International Arms Transfers, 2012", **Sipri Fact Sheet**, March 2013, s. 8.

politikasının bir gereksinimi olduğudur. Ulusal çıkarların ve ulusal güvenliğin gerektirdiği ölçülerde Türkiye'nin dış politikada sert ve askeri güç kullanımını devam ettirme eğilimi taşıdığı belirtilebilir. Bir ülkenin ulusal güvenliğinin daima güncel bir dış politika konusu olması nedeniyle bu eğilimin barındırdığı doğal süreklilik, dış politikada orduya da etkinlik alanı yaratmaktadır.

Avrupa'nın tarihsel deneyimlerinde de askeri hassasiyetler bulunmaktadır. Bir başka deyişle, Avrupa, Sovyet yayılmacılığının yarattığı tarihsel koşullar altında savunma ve güvenlik konusunda kendi kendine yeterli hale gelme ihtiyacı hissetmiştir. Bu da sivil güç niteliklerinin yanına eklenen bir özellik olarak kabul edilebilir. Hedley Bull'un, Soğuk Savaş refleksinin bir sonucu olarak yorumlanabilecek bu düşüncesi, sert güç kullanımı bağlamında her ne kadar 1990'lardan 2010'lu yıllara kadar gelen süreçte değişen uluslararası koşullarda geçerliliğini koruyorsa da, Avrupa ülkelerince özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, sosyal kalkınma, ayrımcılık karşıtlığı ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri gibi nüfuz yaratıcı sivil ve normatif güç unsurlarına daha fazla ağırlık verildiği açıktır. Örneğin, günümüzün en büyük uluslararası tehditlerinden terör sorunu, sert güç unsurları yanında bu güç unsurlarıyla çözülmeye çalışılmaktadır.⁶⁶³

Bazı AB ülkeleri tarihsel süreç içinde terör sorununa çok uzak kalmamıştır. İngiltere'de IRA, İspanya'da ETA, İtalya'da Kızıl Tugaylar, AB içinde ulusal düzeylerde uluslararası etkiler de yaratan eylemlerde bulunmuşlardır. 1970'li yıllarda Avrupa'da, bu gibi örgütlerin artan terör eylemlerine karşı önlem almak için 1976 yılında AT düzeyinde TREVI adlı bir danışma sistemi kurulmuştur. Bu sistem operasyonel ve politik düzeyde üye ülkeler arasında teröre karşı işbirliğini arttırmayı amaçlamıştır. Sonrasında 1985'te Schengen Antlaşması imzalanmış ve terörizmi de içeren, hukuka aykırı faaliyetlerin tümüne karşı ortak eylemler geliştirilmesi için üye ülkelerin uyacağı uygulama standardı koyulmuştur. İç sınırları kaldırılması yanında polis ve sınır yetkilileri arasında işbirliğinin artırılması, uluslararası suç ve yasadışı göçle mücadelede önlemler alınması konularında düzenleme yapılmıştır. 1990 yılında da anlaşmanın tarafları ve hükümleri artırılmış ve Schengen Bilgi Sistemi devreye girmiştir. Böylece sistemde kayıtlı kişilerle ilgili bilgi paylaşımı sağlanmaya

⁶⁶³ Hedley Bull, "Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 21, Sayı 2, 1982, ss. 149-163.

başlanmış ve sistem uluslararası suç ve terörizmle mücadelede önemli bir araç konumuna yükselmiştir.⁶⁶⁴

Maastricht Antlaşması, TREVI mekanizması ve Schengen Antlaşması'ndaki terör karşıtı işbirliği ve koordinasyonu ve iç güvenlikte işbirliğine ilişkin önceki düzenlemeleri geliştiren hükümler ortaya koymuştur. 1997'de imzalanan Amsterdam Antlaşması da örgütlü suçların her türü ile ve terörizm ile mücadele ederek kamu güvenliğinin AB düzeyinde sağlamlaştırılmasını öngörmüştür. Antlaşmanın 1999'da yürürlüğe girmesinden sonra Tampere Zirvesi kararları alınmış ve AB'nin iç güvenlik ve terörle mücadele konusunda atması beklenen adımlarla ilgili bir yol haritası hazırlanmıştır.⁶⁶⁵

11 Eylül terör saldırılarının ardından AB ağırlıklı olarak 'küresel terörizm' meselesine odaklanmıştır. Saldırlardan on gün sonra, 21 Eylül 2001 tarihinde toplanan olağanüstü AB Zirvesi'nde ODGP ve AGSP çerçevesinde terörle mücadele kararı alınmıştır. Toplantıda terörizmle mücadele politikası kapsamında, polis ve adli işbirliğinin artırılması; uluslararası hukuk mekanizmalarının geliştirilmesi; terörizmin finansmanı ile mücadele; hava güvenliğinin güçlendirilmesi; AB'nin bu alandaki küresel eylemlerinin koordine edilmesi başlıklar altında alınacak önlemlere ilişkin eylem planı onaylanmıştır. Bu zirve toplantısında, bir terör envanterinin oluşturulması da gündeme alınmış, AB sınırları içindeki terör faaliyetlerine ve gruplarına ilişkin rapor hazırlanarak, AB genelinde ortak bir terörist örgütler listesinin hazırlanması kararlaştırılmıştır.⁶⁶⁶

Konsey'in olağanüstü toplantısından önce 19 Eylül 2001'de de Komisyon, 'Terörizmle Mücadeleye İlişkin Konsey Çerçeve Kararı Tasarısı'nı hazırlamıştı. Karar tasarısının üçüncü maddesi; Terörizm kavramını ve suçlarını şu şekilde tanımlamıştı: 1) Her üye devlet, kendi ulusal hukuklarına göre tanımlanmış olan bir şahıs ya da grup tarafından bir ya da birden fazla ülkeye karşı kurumlarını ya da halkını sindirmek ya da o ülkenin siyasi, ekonomik veya sosyal yapısını ciddi şekilde değiştirmek ya da yıkmak amacıyla kasten işlenen aşağıdaki suçların terörist suçlar olarak cezalandırmaları için gerekli tedbirlerin alınmasını sağlayacaktır: a) cinayet; b) bedensel bütünlüğe zarar verme; c) adam kaçıрма ya da rehin alma; d) gasp ya da

⁶⁶⁴ Kedikli, ss. 56,57.

⁶⁶⁵ Kedikli, s. 61.

⁶⁶⁶ Kedikli, s. 63.

haraç; e) hırsızlık ya da soygun; f) devlet ya da hükümete ait tesislerin, kamuya ait ulaşım imkanlarının ve kamunun kullanımına sunulmuş yer ve malların zorla ele geçirilmesi ya da bunlara zarar verilmesi; g) silah ve patlayıcının imal edilmesi, bunlara sahip olunması, bunların elde edilmesi, nakledilmesi ya da bunların başkalarına temin edilmesi; h) bulaşıcı hastalık ya da mikrop yayan ya da kirletici maddelerin insanlara ya da çevreye zarar vermek amacıyla kullanılması; i) su, enerji ya da temel kaynakların arzına müdahale edilmesi veya bunların dağıtımına engel olunması; j) haberleşme sistemlerine müdahale yoluyla saldırılması; k) yukarıda sıralanan suçları işlemeye yönelik tehditte bulunma; l) terörist bir örgütü yönetme; m) terörist bir örgütü desteklemek, katkıda bulunmak ya da bu örgüt içinde yer almaktır. Aynı maddenin 2. bendi terörist örgüt tanımını da yapmıştır. Buna göre, belirli bir süreyi doldurmuş, ikiden fazla kişiden oluşan ve birinci bendin a-k maddeleri arasında sayılan suçları işbirliği içinde işlemek amacıyla hareket eden planlı örgüt, terör örgütü olarak kabul edilmiştir. Sonrasında, terörist kişi ve örgütlerin bir listesi yayınlamıştır. AB'nin PKK'yı terör örgütleri listesine alması ancak 11 Eylül saldırılarından sonra olmuştur. Bu da Türkiye ile AB arasında terör tehdidi algılamalarının ve önceliklerinin farkının göstergesi halini almıştır.⁶⁶⁷

21-22 Haziran 2001'deki Seville Zirvesi'nde de ODGP, terörle mücadelenin AB dış politikasına yerleştirilmesiyle daha geniş bir mücadele yelpazesine sahip kılınmıştır. 2003'te gerçekleştirilen Selanik Zirvesi'nde, nükleer, biyolojik ve kimyasal saldırı tehditleri karşısında AB düzeyinde işbirliğini sağlamak için askeri kapasitenin sivillerin korunmasına yönlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bir üye ülkenin terör saldırısına maruz kalması durumunda da AB'nin askeri gücü de dahil tüm araçlarının o ülkeye, dayanışma ilkesi doğrultusunda yönlendirilmesi planlanmıştır. 2004'te de AGSP'nin terörle mücadeleye daha fazla katkı sağlamasına dönük çalışmalar yapılmıştır.⁶⁶⁸

2004'te Madrid'teki bombalı saldırılar, 2005'te Londra'daki bombalı saldırılar küresel terör meselesini Avrupa'nın gündemine yerleştirmiş ve Avrupa genelinde bir güvensizlik hali yaratmıştır. Bu çerçevede Avrupa'nın, bazı AB

⁶⁶⁷ Kedikli, ss. 63-66.

⁶⁶⁸ Bruno Oliveira Martins, Laura C. Ferreira-Pereira, "Stepping Inside? CSDP missions and EU counterterrorism," **European Security**, Cilt 21, Sayı 4, 2012, ss. 541-543; Sten Rynning, "The European Union: Towards a Strategic Culture", **Security Dialogue**, Cilt 34, Sayı 4, 2003, s. 492.

üyesi ülkelerden tanışık olduğu ulusal terörizm dışında yeni tanıştığı husus uluslararası terörizm olmuştur. Bu sorunu bertaraf etmek için de yeni mücadele yöntemleri geliştirme ihtiyacı duymuştur. Sınır kontrolleri, sınır aşan organize suçlar, yasadışı göçler bu yöntemlerin üye ülkeler arasında ortaklık zemininde geliştirildiği konular olmuştur. EUROPOL, EUROJUST ve Avrupa Polis Koleji CEPOL'ün kurulması mücadele kapsamında gerçekleştirilmiştir. Terörizm Uzmanlar Komitesi (CODEXTER) ve Terörizme Karşı Çalışma Grubu (COTER) da operasyonel analiz ve stratejik değerlendirmeler yapmak, bilgi toplayıp işlemek amacıyla kurulan kurumlardan olmuştur. Terörle mücadele stratejisinin ayakları kapsamında terörü finanse etmek için kullanılan kara para aklamanın önüne geçilmeye, şehirlerde temel altyapı tesislerinin korunmasına, adli ve polis işbirliğinin derinleştirilmesine, terör saldırılarının olma riskinin azaltılmasına ve olduğunda da zararın minimum düzeyde tutulmasının sağlanmasına çalışılmıştır. Madrid'deki saldırıların ardından AB düzeyinde bir Terörle Mücadele Koordinatörü atanmıştır. Koordinatör AB içinde ve AB'nin üçüncü ülkelerle koordinasyonunu artırma ve alınan ortak kararların üye ülkelerce uygulanmasını sağlama sorumluluğuna sahip olmuştur. Fakat, üye ülkelerin ulusal düzeylerdeki terörle mücadele yöntemleri, araçları ve eylemleri arasında bir koordinasyon sağlamaktan sorumlu kılınmamıştır. Bu konuda yetki ulusal düzeylerde kalmıştır.⁶⁶⁹

Her ne kadar AB düzeyinde bir tehdit tanımı ve mücadele şekli geliştirilmeye çalışılıp Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde de buna atıf yapılsa da, üye ülkelerin aynı tehdit algısına sahip olmaması, AB ülkelerinin ve vatandaşlarının Avrupa genelini etkileyen bir tehdidi tanımlayamamaları sonucunu doğurmuştur. 1968 ile 2005 yılları arasında İspanya'da 1.200 terör eylemi gerçekleştirilirken İngiltere'de yaklaşık 800 eylem gerçekleştirilmiştir. Finlandiya ve Slovenya'da ise sadece 1 eylem olmuştur. Bu dönemde terör eylemlerinin yaklaşık yüzde 90'ı İngiltere, Fransa, Almanya, İspanya, İtalya ve Yunanistan'da görülmüştür. 2004 ve sonrasında AB'ye üye olan ülkeler terörizmi, İspanya'da hissedildiği kadar büyük bir tehdit olarak kabul etmemiştir. Bu şartlar altında da AB düzeyinde ortaklık geliştirilen güvenlik konusu, uluslararası terörizm olmuştur.⁶⁷⁰

⁶⁶⁹ Cameron, ss. 190,191.

⁶⁷⁰ Cameron, s. 192.

2013 yılı itibariyle hazırlanan istatistiki bilgilerde 2010 yılında AB genelindeki terör eylemleri sayısının 249, 2011’de 174, 2012 ‘de ise 219 olduğu görülmüştür. AB genelinde 2012 yılındaki terör eylemleri İspanya, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Yunanistan ve Bulgaristan’da yoğunlaşmıştır. İspanya’da 54, İngiltere’de 24, Fransa’da 125, Almanya’da 2, İtalya’da 11, Yunanistan’da 1, Bulgaristan’da 2 terör eylemi meydana gelmiştir. 2012 yılındaki terör eylemlerinde 8 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu eylemler dini referanslı nitelikte olmuştur. Ayrılcılığa ve etnik milliyetçiliğe dayalı terör eylemleri açısından ise 2012 yılında İspanya’da 46, Fransa’da ise 121 saldırı gerçekleştirilmiştir.⁶⁷¹ Aynı süre zarfında, 2006’dan sonra ilk defa Türkiye’deki eylemlerini en şiddetli noktaya taşıyan PKK, AB genelinde herhangi bir saldırı gerçekleştirilmemiştir.⁶⁷² Türkiye’de ise terör sorunu zaman geçse de ciddiyetini korumaya devam etmiştir. Şubat 2013 itibariyle açıklanan MGK bildirisinde, terör eylemleriyle bunlara karşı güvenlik güçlerince başarıyla gerçekleştirilen operasyonların ve bahar-yaz döneminde yürütülecek faaliyetlerin görüldüğü açıklanmıştır. Terörle mücadelenin kararlı bir şekilde devam edeceği, halkın huzur ve güvenliğinin temin edilmesine yönelik tedbirlerin alınmasının sürdürüleceği, terörle mücadelede başarı elde etmek amacıyla diğer devletler ve uluslararası toplumla işbirliğinin geliştirileceğine işaret edilmiştir. Bu çerçevede Irak’ta terör eylemlerinde meydana gelen artışın endişe verici bulunduğu belirtilmiştir.⁶⁷³

D. Türkiye’de Güvenlikleştirme Etkisi

Ülkelerin ve entegrasyonların, kendi güvenliklerinin bir gereği olarak çevrelerinde güvenlik ve istikrar bölgeleri oluşturmaya çalıştıkları bilinmektedir. Bu sayede de bölgelerdeki sorunların diğer ülkelerle işbirliği ve koordinasyon içinde çözümlenmesi hedeflenebilmektedir. Örneğin, Avrupa bu anlamda bir bölgedir. Bu bölgelerden bölgesel güvenlik kompleksleri meydana gelmektedir. Uluslararası alanda güçlü ülkeler kategorisi dışında kalan ülkelere yönelik tehditlerin, ağırlıklı

⁶⁷¹ European Police Office, **TE-SAT 2013: EU Terrorism Situation and Trend Report**, 2013, ss. 10,13,16,27.

⁶⁷² European Police Office, s. 28.

⁶⁷³ “MGK’dan terör açıklaması”, **CNN Türk**, 26.02.2013.

olarak komşularından veya komşuları üzerinden geliyor olduğu düşünülmektedir. Aslında tehditler; içerden, bölgesinden ve uluslararası sistemden kaynaklananlar olmak üzere bir ülkeye bu üç açıdan yönelmektedir. Tehditler, bir ülkenin içinde bulunduğu bölge ile bağlantılı olarak görülüyorsa, aynı bölge içinde bulunan diğer ülkeler de tehditler üzerinden birbirleriyle irtibata geçmektedir. Böylece de, ülkeler arasında ortak güvenlik algılamaları meydana gelebilmektedir.

Avrupa’da AB bir bölgesel güvenlik kompleksini meydana getirmektedir. Bu kompleks Avrupa bütünleşmesi ile yapılandırılmış ve güvenli, istikrarlı hale getirilmiştir. Bir başka ifadeyle, bir güvenlik topluluğu yaratılmıştır.⁶⁷⁴ Avrupa’nın güvenlik meseleleri çeşitlilik gösterse de, klasik anlamda bir devletin diğer devleti tehdit etmesi üzerine kurulu bir güvenlik meselesinin geri planda kaldığı görülmektedir. Oysa Türkiye bunu hala yaşamaktadır. Türkiye’nin de etkisi altında kaldığı Orta Doğu, Hobbesian bir güvenlik kompleksine karşılık gelen bir bölgedir. Bu, bölgede ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içlerinde savaş ve çatışma olasılığının oldukça yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Türkiye’nin de gerek coğrafi konumu gerekse de bölgedeki olaylardan etkilenebilirliği açısından bu güvenlik kompleksine dahil olabilirliği yüksektir. AB ise Kantian bir güvenlik kompleksine karşılık gelmektedir. Siyasi, ekonomik ve güvenlik içerikli bütünleşme sürecinden dolayı AB’de anlaşmazlıkların güç kullanımına dayalı olarak çözüm olasılığı oldukça düşüktür.⁶⁷⁵ Avrupa ile güvenlik algılarının farkı da bu zeminden kaynaklanmaktadır. Avrupalılar bir yandan karmaşık güvenlik meselelerine dahil olurken, diğer yandan da kendi güvenlikleriyle çelişki yaratan meseleler arasında seçim yapıp değerlendirme yoluna gitmektedirler. Bu nedenle, nelerin güvenlik meselesi olup nelerin olmayacağını belirlenmesine dönük tartışmalar, güvenlik düzeninin işleyen, dinamik bir parçası halini almaktadır.

AB, bir bölgesel güvenlik kompleksi olarak güvenlik eylemlerini içerdiğinden bölge içindeki aktörler de birbirlerini güvenikleştirmektedir. Böyle bir komplekste güvenliksizleştirmeyi de görebilmek mümkündür. Çünkü böyle bir yapıda işbirliğini tercih eden aktörler birbirlerine güvenlik odaklı tutum ve davranış

⁶⁷⁴ Ole Wæver, “The EU as a security actor”, ss. 250-294; “Insecurity, Security and Asecurity in the West European Non-War Community”, Emanuel Adler, Michael Barnett, ss. 69-118; Ole Wæver, “Aberystwyth, Paris, Copenhagen”.

⁶⁷⁵ Oğuzlu, “Turkey and Europeanization of Foreign Policy”, s. 680.

geliştirmeyi durdurmaktadır. Aralarında siyasi, ekonomik, sosyal sorunlardan kaynaklanan rekabet ve çekişme olsa da, bunun güvenlikten kaynaklandığını belirtmek güçleşmektedir.⁶⁷⁶ Türkiye ile AB arasındaki işbirliği, onu aynı güvenlik kompleksine sokma potansiyeli taşımaktadır. Fakat güvenlik kompleksinin AB’de yarattığı düşünülebilecek olan güvenliksizleştirmenin, Türkiye söz konusu olduğunda sınırlı kalacağı tahmin edilebilir. Hem taraflar arasındaki ilişkilerin durağanlaşması hem de dış politika önceliklerinin ve güvenlik kaygılarının farkı bu sınırı belirleyen ölçütler olarak ortaya konulabilir. Bu da devletlerin karşılaştığı tehditler ve tehlikelerin tanımlanma ve söyleme dönüştürülme farkına işaret etmektedir. Iver Neumann ve Jennifer Welsh Avrupa’nın Türkleri ötekileştirmelerini güvenlikleştirme hareketi olarak tanımlamıştır.⁶⁷⁷ Diğer taraftan, Türkiye aynı anda birçok bölgesel güvenlik kompleksinin parçası konumundadır. Bu durum coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Aynı anda hem Avrupa hem de Orta Doğu ülkesidir. Orta Doğu’da Avrupa’yı, Avrupa’da da Orta Doğu’yu ya da İslam dünyasını temsil etmektedir.⁶⁷⁸

Bir konuyu uluslararası güvenlik konusu haline getirenin, geleneksel askeri-siyasi güvenlik anlayışı olduğu bilinmektedir. Siyasi, sosyal ve entelektüel hayatın önde gelen aktörlerinin, ele aldıkları konuyu güvenlik ile ilişkilendirip tehdit bağlamında değerlendirmeleri o konuyu güvenlikleştirmektedir. Güvenlikleştirilen bir konu da tehditlere karşı önlem alınmasını gerektirmekte, hatta sert güç kullanımını meşrulaştırmaktadır.⁶⁷⁹ Güvenlikleştirme sadece askeri alanla ilgili bir konu da değildir. Güvenlik elitlerin, medyanın ve akademi dünyasının söylem ve eylemleri sonucu oluşan da bir konudur.⁶⁸⁰

Genel olarak bakıldığında, güvenlik meseleleri, gündemi ve ilişkileri makro-güvenlikleştirme temelinde yapılandırma eğilimi taşımaktadır. Buzan’a göre, Soğuk Savaş süreci, uluslararası toplumun ana akım güvenlik dinamiklerini yapılandığından, makro-güvenlikleştirmenin önemli bir örneğidir. Bu noktada hatırlanması gereken husus, terörle mücadelenin makro-güvenlikleştirme konusu

⁶⁷⁶ Emanuel Adler, Michael Barnett, ss. 56,57.

⁶⁷⁷ Keith Krause, "Broadening the Agenda", ss. 245-247.

⁶⁷⁸ Oğuzlu, ss. 677,678.

⁶⁷⁹ Barry Buzan, "Rethinking Security", ss. 13,14.

⁶⁸⁰ Bülent Aras, Rabia Karakaya Polat, "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran", **Security Dialogue**, Cilt 39, Sayı 5, 2008, ss. 503, 504.

olup olamayacağıdır. Buzan, ülkelerin, güvenlikleştirmeye ihtiyacı olduğunu, Soğuk Savaş'ın ardından bir tehdit boşluğu doğduğunu ve 11 Eylül terör eylemlerinin ve sonrasında yaygınlaştırılan terörle mücadelenin bu tehdit boşluğunu doldurduğunu, dolayısıyla yeni bir güvenlikleştirme kaynağının ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Askeri sektörün geleneksel üstünlüğü adeta yeniden sağlanmıştır. Terörle mücadelede bölgesel ve yerel düzeylerde müdahaleler artmıştır. Kısacası, teröre karşı savaş bir makro güvenlikleştirme eylemi olmuştur.⁶⁸¹ AB düzeyinde bu makro güvenlikleştirme eylemi 11 Eylül saldırılarının ardından uluslararası terörle mücadele kapsamında ağırlık kazanmış ve Arap Baharı sürecinin yarattığı siyasi belirsizlik ve istikrarsızlıkları, göç hareketleri, birbirine muhalif grup ve örgütlerin silahlı eylemleri gibi koşullarla pekişmiştir. Türkiye'de ise bu eylem Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu ile pekişmiştir.

Türkiye, Wæver'in güvenlikleştirme teorisine uygun örneklerden birini meydana getirmektedir. İktidarlar, jeopolitik ve güvenlik söylemine, devletin varlığı ve bütünlüğünün korunması doğrultusundaki önlemleri ve benzeri uygulamaları meşrulaştırmak için başvurabilmektedir. 1960'lardan 2000'li yılların başına kadar sivil ve askeri lider ve bürokratlar, Türkiye'nin bulunduğu bölgede sadece güçlü devletlerin ayakta kalabileceği söylemi üzerinden tartışma geliştirmişlerdir. Güçlü devlet tanımlaması, devlet-toplum ilişkisinin niteliğinden ziyade askeri odaklı bir güç vurgusu üzerinden yürütülmüştür. Türkiye'de sivil-asker bürokrasi güvenlikleştirici aktör konumuna yerleşmiştir.⁶⁸²

Güveniksizleştirmenin Türkiye'ye indirgenmesi, devlet olarak dış politika alanında tutumun esnekleşmesi ve bölgesel politikalar bağlamında karar alıcıların daha fazla hareket alanına sahip olmaları anlamında yorumlanmaktadır. Türkiye'nin dış politika açısından güveniksizleştirilmesi incelenirken Suriye ile ilişkiler, atıf yapılan bir örnek konumunda yer almıştır. Güveniksizleştirmek, sivil iktidar ile askeri bürokrasi arasında sivil lehine bir güç dengesi yaratmıştır. Çünkü bu sayede sivil iradenin dış politika alanında diplomatik girişimler, ekonomik işbirlikleri gibi yumuşak güç unsurlarına ağırlık vermesi söz konusu olabilmiştir. 2000'li yıllarda Suriye ile ilişkilerin siyasi ve ekonomik işbirlikleri üzerinden yeniden kurgulanmaya

⁶⁸¹ Buzan, "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", s. 332.

⁶⁸² Pınar Bilgin, "The Politics of Studying Securitization? The Copenhagen School in Turkey", *Security Dialogue*, Cilt 42, Sayı 4-5, 2011, ss. 406-408.

çalışılması bunun tipik bir örneği olmuştur. Bunda Avrupa bütünleşmesi ve AB'ye katılım sürecinin Türkiye üzerindeki etkileri de rol oynamıştır. Hatta 2000'li yıllarda Türkiye'nin Suriye politikasını güvensizleştirme sürecinin bir sonucu olarak değerlendirmek dahi mümkün olmuştur. Bu gelişme, aynı zamanda AB'ye katılım sürecinin, temel ilke ve normları etrafında şekillenen bölgesel politikalarına uyum sürecinin bir sonucu olarak da görülebilmektedir.⁶⁸³ 2010'lu yıllar itibariyle, öncesinde güvensizleştirilen Suriye yeniden Türkiye'nin güvenlikleştirme alanına dahil edilmiştir. Güvensizleştirmeyle sivil-asker ilişkilerinde güç dengesinin sivil irade lehine kayışı, güvenlikleştirmeyle adeta sivil ve askeri irade arasında bir güç dengesini meydana getirmiştir. Çünkü sivil irade, dış politikada güvenlikleştirmenin yoğunlaşmasıyla birlikte yumuşak güç unsurları yanında askeri iradeyi devreye sokan sert güç unsurlarını da kullanmak durumunda kalmaktadır.

Arap Baharı öncesinde Kuzey Irak'taki bölgesel yönetim ile yakın ilişkiler geliştirme yolunda olan Türkiye, Suriye krizi ile birlikte PKK terörünün artışa geçtiği ve Kürt sorununu yeniden güvenlikleştirdiği bir yaklaşıma dönmüştür.⁶⁸⁴ Türkiye ile Suriye ilişkileri, güvenlikleştirme ile güvensizleştirme arasında değişen seyir temelinde özetlenebilecek bir örnek olay konumundadır. 1990'lı yıllar, özellikle Suriye'nin PKK'ya desteği nedeniyle, iki ülke için de çatışma ve güç kullanımının hakim olduğu, dolayısıyla da ilişkilerin güvenlikleştirildiği bir döneme karşılık gelmiştir. 2000'li yıllar ise karşılıklı işbirliğine dayalı bir güvensizleştirme sürecini meydana getirmiştir. Arap Baharı'nın Suriye'ye yansıdığı ve Türkiye'nin de Suriye ile diplomatik ilişkisini kestiği noktada ilişkiler yeniden güvenlikleştirilmiştir. 2000'li yıllarda Türkiye için Irak'ın ve Kürt meselesinin Suriye yerine ağırlıklı bölgesel tehdit kaynağı olduğu görülmüştür. 2010'lu yıllar itibariyle de Suriye, 1990'larda olduğu gibi yeniden ağırlıklı bölgesel tehdit kaynağı haline gelmiştir. Buradan Irak'ın Türkiye için tehdit kaynağı olmadığı yönünde bir çıkarıma ulaşmak da mümkün değildir. Türkiye'nin Suriye politikasında görülen güvensizleştirme, ordunun dış politika alanındaki etkinliği ile ilişkili bir seyir izlemiştir. Suriye politikasının güvensizleştirilmesi, ordunun siyaset alanında etkisizleşmesi ve 2002-2007 yılları arasında dış politika uygulamalarında yumuşak gücün öne çıkması

⁶⁸³ Bilgin, "The Politics of Studying Securitization?", ss. 406-408.

⁶⁸⁴ Kemal Kirişçi, "The EU, Turkey and the Arab Spring: Challenges and Opportunities, for Regional Integration", **Working Paper**, Sayı 1, 2012, ss. 7,8.

ile paralel gitmiştir. 2007 sonrasında ise dış politika alanında yumuşak güç yanında sert gücün de öne çıkmaya başlaması, Türkiye'nin 'stratejik derinlik' çerçevesine referansla Orta Doğu'da aktif rol oynama hedefi ortaya koyması ile kesişmiştir. Bu kesişimin sonucu, özellikle 2011'den itibaren Türkiye ile Suriye ilişkilerinde görünür yansımaları meydana getirmiştir. Karşılıklı tehdit algıları nedeniyle iki taraf da birbirini 1990'ların penceresinden adeta düşman olarak görmeye başlamıştır.

Türkiye ile Irak ilişkileri de, güvenlikleştirme temelinde ele alınabilecek bir ilişki tipini meydana getirmiştir. 1990'lı yıllar, terör sorunu ve Körfez savaşı sayesinde Irak ile ilişkilerin sert güç temelinde güvenlikleştirildiği bir döneme karşılık gelmiştir. 2000'li yıllardaki seyir ABD müdahalesi ile aynı ekseninde devam etse de 2010'lu yıllara gelindiğinde kuzeydeki bölgesel yönetimle yumuşak güce dayalı ilişki tipi öne çıkarılmış ve bölgesel yönetimle ilişkilerin güvenlikleştirilmiş yönü terör sorununa indirgenmiştir. Türkiye'nin bölgesel yönetimi siyasi izolasyonda tutan ve sadece merkezi yönetim ile iletişimde kalan tutumunu değiştirmesi, ABD'nin Irak'tan askeri varlığını çekmeye başlamasından sonra ortaya çıkan bir vaka olmuştur. Çekilişin ardından AKP hükümeti, Irak'ta şiddet ve çatışma ortamının hakim olması olasılığına karşı ülkenin enerji zengini kuzeyi ile iyi ilişkilerini yürütmek gibi stratejik bir kararla hareket etmiştir.⁶⁸⁵ Genel olarak ise Türkiye için Irak Kürt meselesi ağırlıklı bölgesel tehdit kaynağı olduğu için hala bir güvenlikleştirme eylemi konusudur. Türkiye'nin Irak politikasının güvenlikleştirilmesi, ordunun 2010'lu yıllar itibariyle terörle mücadele kapsamındaki operasyonlarının ardından, dış politika uygulamalarında yumuşak güç kullanımının devam ettiği şartlarda da varlığını koruyan bir durumdur. Bu noktada, Suriye politikasında olduğu gibi, 'stratejik derinlik'in Orta Doğu'da aktif rol oynama hedefi kendisini göstermekte ve Irak politikasına yansımaktadır. Türkiye ile Irak arasında, gerek bölgesel gerekse de merkezi yönetim düzeyinde olsun, karşılıklı tehdit algıları ve güvensizlikler nedeniyle ilişkilerin güvensizleştirildiği görülmektedir.

Bu noktada göz önünde bulundurulması gereken husus, Türkiye'de güvenlikleştirmeyeyle güvensizleştirme aynı anda olabilmesidir. Örneğin, Suriye ile ilişkiler 2000'li yılların ortalarında güvensizleştirilen bir konu iken, Irak ile ilişkiler güvenlikleştirilen bir konu olmaya devam etmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de

⁶⁸⁵ Henri J. Barkey, "Turkey's Transformers", **Foreign Affairs**, November/December 2009, s. 4.

güvenlikleştirmeyle güvensizleştirme konusunun ‘mesele odaklı’ olduğu belirtilebilir. Bu meseleler ulusal çıkar ya da ulusal kimlik ile bağlantılı olduğu sürece devletler meseleleri ve ilgili aktörleri güvenlikleştirebilmektedir.⁶⁸⁶

Bu noktaya kadar anlatılan tüm hususlar, Paris Okulu’nun, güvenlikleştirmenin sadece söyleme dayanmadığı öngörüsüne karşılık gelmektedir. Güvenlikleştirme çalışmalarında, güvenlik ve güvensizlik ile ilgili anlam sisteminin ve bu sistemin gerektirdiğı koşulların ve uygulamaların üzerine odaklanılması gerekmiştir. Dolayısıyla Türkiye ile AB’nin ve AB üyesi ülkelerin kendilerine has koşulları oluşturan tehditler, çatışmalar, coğrafi konum, bölgesel uzlaşmazlıklar, ikili ya da daha çok taraflı işbirlikleri, vb. unsurlar dış, güvenlik ve savunma politikaları ile bu politikaların gerektirdiğı uygulamalarını şekillendirmiştir. Türkiye’nin Irak krizi ve Suriye iç savaşı bağlamında geliştirdiğı dış politika uygulamaları bu ülkelerdeki ve bu ülkelerin Türkiye ile ilişkilerindeki siyasi ve askeri niteliğe göre oluşmuştur. Türkiye’nin bu konularda AB ile işbirliğinde de bahsedilen niteliğin etkisi görülmüştür.

Paris Okulu’nun dikkat çektiğı gibi, güvenlik meselesi bağlamında yeniden ulusallaşma olasılığının varlığı, askeri tehdit olasılıklarının yeniden ortaya çıkması karşısında geçerli bir zemin kazanmaktadır. Bu zeminde, asker ve polisin işbölümü yaptığı görev alanına yeniden dönüş olabilmesi mümkündür. İnsani amaçlı misyonlar ve Batı dışındaki ülkelerde düzenin korunması gibi eylemlerin yaygınlaşması polis-istihbarat-asker odaklı faaliyetlerin birleştirilmesini tehlikeye düşürebiliyor olsa da, 11 Eylül saldırıları, iç ve uluslararası güvenlik bağlamındaki pozisyonlar arasında uyum sağlamayı teşvik etmiştir. Bu uyum askeri faaliyetlerin alanını genişletmiş ve terörle mücadelenin asker himayesinde yönetilebileceğı düşüncesinin meşru zeminini hazırlamıştır.⁶⁸⁷ Türkiye’nin AB ile ilişkilerde Irak krizinden Suriye iç savaşına uzanan örnek olaylar nezdinde, Türkiye’de de yeniden ulusallaşmanın izlerini bulmak mümkündür.

⁶⁸⁶ Aras, Polat, s. 512.

⁶⁸⁷ Bigo, “Internal and External Aspects of Security”, ss. 394, 395.

IV. DEĞERLENDİRME

Bu bölümde AB koşulluluğunun etkisiyle Türk dış politikasında 2002-2007 yılları arasında yumuşak güç kullanımı teşvik edilmesine, sivil-asker ilişkilerinde sivil kontrolün artmasına ve ordunun siyasi etkisinin azalmasına rağmen, 2007'den sonra Türk dış politikasında yumuşak güç yanında bir dış politika aracı olarak askeri güç kullanımına yeniden başvurulduğu izlenmiştir. Bu sert güce kayış seyri ordunun dış politika alanındaki aktörlüğünün devam etmesine yol açmıştır. Sonuçta Türkiye ile AB arasında güvenlik ve tehdit algılarının uyumlaştırılamadığı, Türkiye'nin güvenlik koşullarının ve tehdit kaynaklarının AB'ninkilerden farklı olduğu açığa çıkmıştır. Türkiye, AB koşulluluğu 2000'li yıllarda dış politika alanında sivil aktörlerin ve araçların kullanımının öne çıkmasına zemin hazırlasa da, 2010'lu yıllar itibariyle sivil araç ve mekanizmaların askeri araç ve mekanizmalar ile desteklenmesini gerektiren gelişmeler ağırlık kazanmıştır. Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu bu gelişmelerden olmuştur.

Bu bölümde, Türkiye ile AB arasındaki farklı dış politika algılamalarının sivil-asker ilişkileri ve güvenlik kuramları ile incelenmesi esnasında Soğuk Savaş ve sonrası ayrımı üzerine kurgulanan dönemsel bir bakış açısının işaretleri takip edilmiştir. Türkiye ile AB arasındaki güvenlik algılarının farkları incelenirken Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme ve güvenliksizleştirme eylemlerine atıf yapılmıştır. Türkiye'de hükümet ve sivil-asker bürokrasinin güvenlikleştiren aktör olarak dış politika meselelerini nasıl tanımladığı örnek olaylarla ortaya koyulmuştur. Bu tanımlamalarda Paris Okulu'na referansla nasıl bir anlamlandırmanın yapıldığına değinilmiştir.

Türkiye ile AB ilişkilerinde kaydedilen ilerlemeler dış politika alanında ortaklık düzeyine atıfla incelenmiştir. AB koşulluluğunun dış politika uygulamaları bağlamında Türkiye üzerindeki etkisinin azalma eğilimi gösterilmeye çalışılmıştır. Bir başka deyişle, AB koşulluluğunun Türkiye üzerinde dönüştürücülüğünün zayıfladığı ifade edilmiştir. Böylece de Türkiye'ye yönelik bölgesel tehditlerin, AB ile ortak güvenlik algıları geliştirilmesini sınırladığı ve ortak hareket edilmesini zorlaştırdığı belirtilmiştir. Türk dış politikasında aktörler ve güç kullanımı, algı ve anlamlandırmaları besleyen koşullarca yönlendirilmiştir. Yakın çevresindeki bölgesel

krizlere askeri yaklaşımlar geliştirme eğilimi taşıyan Türkiye, dış politika konularında sivil araç ve mekanizmaları askeri araç ve mekanizmalar ile desteklenme yolunu seçebilmiştir. Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu konularında Türkiye'nin aldığı inisiyatifler AB ile arasında politika ayrışmalarını meydana getirebilmiştir.

SONUÇ

AB koşulluluğunun etkisiyle 2002-2007 arasında Türk dış politikasında yumuşak güç kullanımı teşvik edilmiş ve sivil-asker ilişkilerinde sivil kontrol sağlanmıştır. Sivil kontrolün demokrasinin pekiştirilmesi yoluyla demokratik kontrol niteliğine büründürülmesi ise devam eden bir süreç karşılık gelmektedir. Askerlerin demokratik kontrolü; güvenlik sektörünün parlamento denetimine tabi olması, şeffaflık, hesap verebilirlik gibi unsurlar üzerinden değerlendirilmek durumundadır. Türkiye 2007 sonrasında askeri yetenek ağırlıklı stratejik güvenlik düşüncesine yönelmiştir. Askeri unsurların ağırlıklı olduğu stratejik düşünceye dönüşün, AB koşulluluğunun, güvenlik politikaları üzerindeki işlevselliğini ülkelerin ulusal güvenliğine bağlı hale getirdiği görülmüştür. Türkiye'nin Irak krizi ve Suriye iç savaşını hem bölgesel krizler hem de terör sorunu üzerinden güvenlik meselesi haline getirerek güvenlikleştirdiği, hükümetin, Dışişleri Bakanlığı'nın ve Genelkurmay Başkanlığı'nın söylem ve eylemleri üzerinden Kopenhag Okulu ile açıklanmıştır. Paris Okulu ile de bu söylem ve eylemlerin, Türkiye'ye yakın çevresinden gelen iç savaş, terörizm, sınır ihlalleri gibi güvenlik tehditlerini içeren koşullar üzerinden geliştirildiği açıklanmıştır.

Türk dış politikası, cumhuriyetin kuruluş yıllarından 2010'lu yıllara uzanan süreçteki çeşitli dönemlerde farklı aktörlerin etkisi altında kalmıştır. Liderler, kurumlar ve siyasi partiler bu etkiyi yaratan temel aktörlerden olmuştur. Türkiye'de ordunun siyasete müdahale ettiği dönemlerde dış politika aktörü haline de geldiği görülmüştür. Özellikle 1990'lı yıllarda ordunun dış politika yapım sürecine etki ettiği ve bir dış politika aktörü olarak etkinlik sergilediği izlenmiştir. 2000'li yıllarda ise Türkiye'nin AB üyeliğine aday ülke statüsü almasıyla birlikte başlayan reform sürecinin hem iç hem de dış politika bağlamında etkileri görülmüştür. 2005 yılında üyelik müzakerelerinin başlamasına kadar geçen süreçte, Türkiye'de AB müktesebatına uyum kapsamında yoğun bir yasal düzenleme çalışması yürütülmüştür. Sivil-asker ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi bu çalışmaların önde gelenlerinden olmuştur.

Askeri irade üzerinde sivil kontrol ve denetimin sağlandığı koşullarda, ordunun dış politika yapım sürecindeki etkisi de oldukça azaltılmıştır. Böylece dış

politikada diplomatik ve ekonomik araç ve yöntemler ağırlık kazanmıştır. Bu yöntemlerin ağırlık kazandığı 2002-2007 yılları arasında klasik güvenlik anlayışının ve politikasının da dönüşme eğilimi taşıdığı görülmüştür. Fakat 2007-2013 yılları arasında ise Türkiye, dış politikada yumuşak güç unsurları yanında sert güç unsurlarına da ağırlık verme eğilimi taşımış, bunu güvenlik politikasına da yansıtmıştır. Orta Doğu genelindeki ve komşu ülkeler özelindeki krizler, terör sorunu ve de Türkiye'nin kendi bölgesini kontrol altında tutma isteği ordunun dış politikada etkinliğini artırmasına yol açmıştır.

2002-2007 ve 2007-2013 döneminde Türk dış politikası, Türkiye'nin üyelik müzakereleri içinde olması nedeniyle dış politikasını izleyen ve üzerinde normatif bir etki yaratma gücü taşıyan AB'nin de dış politika kurgusu ve uygulamaları ile karşı karşıya kalmıştır. Türkiye ile AB arasındaki ilişkileri müzakere sürecinin de ötesinde değerlendirmeye ve açıklamaya yarayan yöntem 'koşulluluk'tur. Türkiye'nin karşısındaki koşulluluk kaynağı AB'dir. Türkiye ile AB ilişkilerinin seyri, Türkiye'nin koşulluluk gereği yapması gereken düzenlemelerin ve eylemlerin nicelik ve niteliğine göre belirlenmektedir. Türkiye'de AB koşulluluğu, ilk etkilerini 1999'daki Helsinki Zirvesi'nin ardından göstermeye başlamıştır. Bu yıllardan itibaren de Türkiye, ulusal bütünlüğün korunması, terörle mücadele gibi güvenlik konuları ile demokratikleşme, temel hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi gibi konular arasında ikilemler yaşayarak AB ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. İkilemlerin dış politika alanına da yansıdığı görülmüştür. Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı Türkiye İlerleme Raporları bu durumu yansıtan bilgilere yer vermiştir. AB koşulluluğunun Türk dış politikasına yansımada Türkiye'nin stratejik çıkarlarının temel şekillendirici olduğu belirtilebilir. Bir başka deyişle, Türkiye'de hükümet ve askeri yetkililer, AB ile ortaklık konularına Türkiye'nin stratejik çıkarlarına ve önceliklerine zarar vermediği ölçüde uyma eğilimi taşımaktadırlar. Bölgesel çatışma ve iç savaşlar, terör sorunu gibi meseleler Türkiye'yi realist politika bakış açısına doğru yönlendirmektedir. Avrupa'da ise realist politika bakışı, geleneksel güvenlik tehditlerinin yerine yeni tanımlamaların yapılmasıyla adeta engellenmiştir. Avrupa'daki stratejik kültür de bunu desteklemiştir. Avrupa'da stratejik kültür dış politikayı ve uygulamalarını şekillendirirken müzakereye, diplomasiye, ticari ağ ve bağlara, güç kullanımının uluslararası hukuk çerçevesinde gerçekleştirildiği

koşullara, iknaya ve çok taraflılığa dayanmaktadır. Bu ilkeler Avrupa'nın uluslararası ilişkilere geleneksel yaklaşımından da bir kopuşa işaret etmektedir. Bir başka deyişle, Avrupa'daki güç politikası mirası reddedilmektedir.

Soğuk Savaş'ın sona erdiği koşullar altında Türkiye ise bölgesinde Avrupa'nın stratejik kültürünün dayandığı ilkelerden sapan bir dış politika izleyebilmektedir. Bu durum Türkiye'nin uluslararası alanda kendisi için tasarladığı rolle, AB'nin hem kendisi hem de Türkiye için tasarladığı rolün birbirine uymadığı zaman ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu şartlarda Türkiye kendi rolünü ve dış politika önceliklerini göz önünde bulundurmaktadır. Taraflar arasında uluslararası ve bölgesel sorunlar üzerinden bir ayrışma tablosu ortaya çıkabilmektedir. Ayrışma tablosu aktörler, norm ve değerler ile çıkarların oluşturduğu ülke içi koşullarla, yine aktörlerin, norm ve değerler ile çıkarların oluşturduğu ülke dışı koşulların birleşmesinden oluşan stratejik kültürün eyleme dönüştüğü noktada kendisini göstermektedir. Türkiye ile AB arasında ayrışma tablosu Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu ve iki tarafın stratejik kültürünün bu meseleler karşısındaki tutumu üzerinden şekillenmiştir.

Irak, Türkiye'nin 1980'li yılların başından beri dış politika gündeminde yer alan bir ülke olmuştur. Bunda, ülkenin terör odaklarını barındırmasının rolü büyük olmuştur. Türkiye'nin uluslararası alanda sert gücünün en çok yansıdığı ülke Irak olmuştur. Türk Ordusu'nun 1990'lı yıllardan 2010'lu yıllara uzanan süreçte Irak'ın kuzeyine yönelik düzenlediği askeri operasyonlar bunun somut göstergesi olmuştur. Dolayısıyla, terör sorunu Türkiye ile Irak ilişkilerini belirleyen temel faktör haline gelmiştir. AB de Türkiye'nin Irak ile ilişkilerinden Türkiye jeopolitiğini ve çatışma doğuran özelliklerini daha yakından görüp anlama imkanına sahip olmuştur. 2003'te ABD'nin Irak operasyonundan sonraki süreçte Türkiye bu ülkeye yönelik güvenlik odaklı bir politikaya yönelmiştir. Çünkü operasyondan sonra ülkenin kuzeyinde PKK yeniden güç kazanmaya başlamıştır. 2007 yılından itibaren PKK kaynaklı terör saldırılarının artması, Türkiye'nin gündemine tekrar Kuzey Irak'a yönelik sınır ötesi operasyonları getirmiştir. AB'den de PKK'ya finansal zemin hazırlayan kuruluş ve örgütlenmelere ev sahipliği yapmaması istenmiştir. Türkiye'nin milli kimliğini, ulusal bütünlüğünü ve ulusal güvenliğini ilgilendiren ve tehdit oluşturan bu mesele,

AB için ise Türkiye ile müzakere sürecinin devamını ilgilendiren, demokrasi, temel hak ve özgürlükler bağlamında değerlendirilen bir niteliğe sahip olmuştur.

Suriye ile ilişkiler bağlamında da yine terör sorunu ve Arap Baharı sürecini takiben ortaya çıkan iç savaş koşullarının güvenlik tehditleri ön plana çıkmıştır. Suriye’de Türkiye’ye yönelik terör odaklarının varlığı 1980’ler ve 1990’lara kadar uzanmıştır. 1998’de Türkiye ile Suriye arasında imzalanan Adana Mutabakatı ile Suriye, PKK’yı terör örgütü olarak tanımıştır. Ayrıca, PKK’nın ve yan kuruluşlarının ülkedeki faaliyetlerini yasaklamış ve yardım kanallarını kesmiştir. 2000’li yıllara gelindiğinde, bu gelişmeler sayesinde Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler olumlu seyreitse de, Arap Baharı süreci, ABD’nin de etkisiyle, Türkiye’nin Suriye ile diplomatik ilişkilerini kesip sadece güvenlik politikasını işlettiği bir ortam yaratmıştır. İç savaşın yol açtığı istikrarsızlık ve kontrolsüzlük ortamında Türkiye, Suriye’den birçok güvenlik tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır.

Güvenlik tehditleri sonucunda Türkiye’de güvenlikleştirme sürecinin baş göstermesi söz konusu olmuştur. 2007 yılında, Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinin işletilememesi ve ülkedeki terör eylemlerinin artmasının ardından o yıla kadarki güvenliksizleştirme süreci hassas bir döneme girmiştir. Bu dönemle birlikte hem Irak ve Suriye ile ilişkiler hem de terörle mücadele konusu bağlamındaki eylemler yeniden güvenlikleştirilmiştir. Irak ve Suriye krizleri ile terör sorunu orduya ve sert güce olan ihtiyacı göstermiştir. Halbuki Türkiye son on yıllık dış politikasında savunmacı güvenlik kültürü ve sert güç yaklaşımlarını geride bırakma iddiası taşımıştır. Orta Doğu’da güvenlikleştirilmiş yaklaşımlar yerine yumuşak güce dikkat çekmeye çalışmıştır.

AB’nin, Türkiye’nin demokratik norm ve kuralların benimsenmesi anlamında sosyal öğrenmesini sağlayan tek dış araç olarak konumlandığı şartlarda, iki taraf arasında askeri güvenlik ve tehdit algılarında fark bulunduğu ortaya konmuştur. Bu, birey, devlet ve sistem düzeylerinin oluşturduğu uluslararası analiz düzeylerinden devlete karşılık gelen bir inceleme ile mümkün olmuştur. Algıların ulusal ve uluslararası çıkarların ne olup olmadığını, hükümet tercihlerini, dış politika tepkilerini, siyasi ve askeri hedeflerini, eylemlerini, devletler arasındaki işbirliğini, koordinasyonu ve süreçlerini, tehdit tanımlamalarını şekillendiren ve yönlendiren görüş biçimi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, algı ortaklığının tehdit ve

güvenliksizlik karşısında devletleri işbirliğine, ittifaka ve ortak strateji geliştirmeye ittiği anlaşılmıştır. Algı farklarının ise devletler arasında ve devletlerle uluslararası örgütler ve bölgesel bütünleşmeler arasında tehdit ve güvenliksizlik tanımlarını değiştirttiği görülmüştür. Türkiye ile AB arasında, inceleme döneminde yaşanan tam da bu olmuştur.

Türkiye, kendine özgü dış ve güvenlik politikası şartları içinde sadece AB koşulluluğuyla demokrasilerdeki güvenlik standardı ve algısına ulaşamadığını göstermiştir. Halbuki AB, üyelik sürecinde olan aday bir ülkeden, kendi dış politika normlarını ve uygulamalarını benimsemesini beklemektedir. Fakat, bu beklentinin karşılığında o ülkeye güçlü bir üyelik perspektifinin verilmesi gerekmektedir. AB Türkiye’de sivil-asker ilişkilerini dengeye oturtma açısından bir dış baskı kaynağı olup, sivilleşme sürecini hızlandırmıştır. Ancak üyelik yönündeki perspektifin zayıfladığı koşullarda ulusal güvenlik algıları ve iç politika dinamikleri gibi unsurlar daha kolay devreye girebilmiştir. Bu şartlarda da aday ülkeler AB politikasını, ancak çıkarlarına uygun olduğunda benimseyip uygulamaktadır. Bu da ülkelerin güvenlik algılarını besleyen hususların dikkate alınmasını gerektirmektedir.

Genel olarak bakıldığında, Türkiye’yi yakından etkileyen Orta Doğu’nun, uluslararası ve iç savaşa yatkın bir bölge olduğu ifade edilebilir. Böyle bir bölgeye komşu olan Türkiye’nin olası çatışmalardan etkilenme ve hatta çatışmaların içine çekilme olasılığı hep vardır. Orta Doğu’nun aksine Avrupa’da ise güç kullanılarak çatışma olasılığının ekonomik, siyasi, sosyal ve güvenlik alanındaki bütünleşmeyle çok da olası olmadığı belirtilebilir. Türkiye ise Orta Doğu’daki güvenlik sarsıcı gelişmelerden olumsuz etkilenmekte ve bu şekilde de Avrupa’nın güvenlik alanından uzaklaşmaktadır. Bu uzaklaşmanın, Türkiye’nin kurumsal açıdan AB’ye en yakın olduğu ve uluslararası alanda Türkiye’nin politikalarının Avrupa politikalarına en fazla yaklaştığı ‘komşularla sıfır sorun’ politikasını yürüttüğü zamanda yükselmesi ise ilgi çekici olmuştur. Bir başka deyişle, 1999’da adaylık statüsüyle başlayan ve 2005’de müzakerelerin başlamasıyla devam eden Türkiye ile AB ilişkilerinin kurumsallaşması, aslında Türkiye’deki reform hareketleriyle ve kurumsal itirazların ortadan kalkmasıyla daha da yakın bir ilişkiyi gerektirirken, bunun tersi bir durum ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, dış ve güvenlik politikalarında Türkiye ile AB arasında

işbirliği, Türkiye'nin AB'nin önceliklerine ne derece önem verdiği ve dış politika uygulamalarına yansıttığı ile ilişkili olmuştur.

2007'den sonra güvenlik tehditleri kapsamında Türk dış politikasında AB ve üye ülkelerin dış politikasına paralellik düzeyinin giderek azaldığı belirtilebilir. Türkiye ile AB arasında dış politika algılamalarındaki farklılıklar, benzerliklerin ortaklaştırması beklenen politikalarda da görülebilmektedir. Bu durum AB kurumlarının önde gelen aktörlerinin açıklamalarından da anlaşılabilmektedir. Özellikle de Avrupa Parlamentosu ve parlamentodaki siyasi parti grupları bu açıklamaların zeminini oluşturmuştur.

Literatürde, Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinin ve bu ilişkilerin dış politika alanına yansıma biçimini açıklamak için referans alınabilecek bir model sunan 'Uyum Kuramı' bulunmaktadır. Kurama göre sivil ve askeri irade arasında kurumsal ve kültürel koşulların paylaşımı mümkündür. Asker ve sivil arasında üst düzey bir bütünleşme sağlanabilmektedir. Asker-sivil-toplum arasındaki ilişkileri etkileyen kurumsal ve kültürel koşullar arasında uzlaşma sağlandığında 'yerinde' bir sivil-asker ilişkisine ve işbirliğine ulaşılmaktadır. Böyle ilişki ve işbirliği de ancak demokrasinin pekiştirildiği bir sistemde mümkündür.

Uyum Kuramı'na göre, uluslar kendi tarihi ve kültürel deneyimlerine sahip yapılar olduklarından, sivil-asker ilişkileri de kendilerine özgü koşullara göre şekillenmektedir. Sivil-asker ilişkileri ülkeden ülkeye doğal bir farklılık göstermektedir. Bu koşullar, sivil ve askeri kurumlar arasında ayırım yaratabileceği gibi engelleyebilmektedir de. Tarihi ve kültürel deneyimlere, siyasi, ekonomik, jeopolitik, psikolojik boyutları da eklemek mümkündür.

Realizm çatısı altındaki Kopenhag Okulu ve Paris Okulu'nun güvenlik ile ilgili çıkarımları kapsamında, Türkiye ile AB'de Soğuk Savaş dönemi güvenlik anlayışı ile Soğuk Savaş sonrası güvenlik anlayışı ve koşulları ortaya koyulabilmektedir. Kopenhag Okulu'na referansla, Türkiye'nin Irak krizi ve Suriye iç savaşını hem bölgesel krizler hem de terör sorunu üzerinden nasıl güvenlik meselesi haline getirdiği ya da 'güvenikleştirdiği' açıklanabilmektedir. Paris Okulu'na referansla, Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının AB ile ilişkiler düzleminde 'yeniden ulusallaşma'ya doğru kaydığı çıkarımına ulaşılabilmektedir.

Askerin sivil denetimi konusuyla güvenlik ve savunma politikalarının yönetiminin birbirinden ayrılması gerekmektedir. Ordunun siyasete karışmadığı, darbe girişiminde bulunmadığı sivillerin de ordunun kendine has alanlarında karar almasına karışmadıkları noktada aralarında denge varmış gibi görünebilmektedir. Mevcut iyileştirmeler AB ile Türkiye arasında uzlaşma noktalarını ve Türkiye’de siyasi uzlaşma noktasını meydana getirmiştir. Ancak bu görüntü, ordunun işleyen bir demokrasi bağlamında devlet yönetimine diyalog ve koordinasyon mekanizmaları aracılığıyla doğru bir şekilde eklemlendiği anlamının çıkarılmasını gerektirmemektedir.

Her ne kadar ordu, 2002’den sonra dış politika kararlarının yapım sürecinde belirleyici aktör olmasa da, 2007’den sonra hükümetin işbirliği yaptığı bir aktör konumuna gelme yoluna girmiştir. Bu bağlamda dikkat edilmesi gereken husus, hükümet ile ordu arasında ilgili konularda kurumsallaşmış işbirliğine dayalı ilişkilerin geliştirilmesi, ne ordunun politika yapımcısı olması ne de hükümet ile ordu ilişkilerinin birbirinden kopuk olmasıdır. Dış politikada askeri konular öncelikli hale geldiğinde, askerlerin karar alma mekanizmalarında yer almaları ve bu zeminde etkinliklerinin artması doğal bir sonuçtur. Bunun paralelinde karar alma mekanizmasını yöneten sivil iradenin de askeri konulara daha fazla önem verip ilgilenmesi ve asker uzmanlarla işbirliği ve koordinasyonu yönetecek şekilde donanımlı hale gelmeleri gerekmektedir. Böyle bir mekanizmada sivil denetim yürütülecek, askeri ve siyasi görüşler arasında denge kurulması beklenecektir. Bu denge içinde asker sivil askeri danışmanlık yapacağı gibi, sivil de askere siyasi ya da diplomatik danışmanlık yapabilecektir. Dış politika alanında, iki tarafla da ilgili konularda askeri görüşlere az ağırlık verilmesi ve siyasi görüşlerle arasında bir denge kurulma çabasına girilmemesi siyasi ve askeri sorunlara yol açma potansiyeli taşımaktadır. Bu dengenin sağlanmaya çalışılmasında kilit nokta olarak ise askeri güvenlik sorunları ile kısa, orta ve uzun vadedeki siyasi hedeflere hangi kesimin hangi yöntemleri kullanarak yoğunlaşacağının tespit edilmesi ele alınmalıdır. Sorun, askerlerin, dış politika karar mekanizmasında siyaseti temsil eden aktörler haline gelmesi ya da dış politika yapımcılarının bu mekanizmadaki vekilleri haline getirilmesi olarak görülmelidir.

Güvenlikle ilgili konularda, siyasi ve askeri irade arasındaki ilişkilerin belli bir yapı etrafında şekillenmesi gerektiği öne sürülebilir. Eğer yapıda askeri irade daha nüfuz sahibi olarak konumlandırılmışsa, siyasi irade üzerinde bir güç sahibi hale gelme potansiyeli taşımaktadır. Bu potansiyelini de iradeler arasında bilgi paylaşımı, koordinasyon ve diğer karar alma mekanizması süreçlerinde somut hale getirme fırsatı bulmaktadır. Türkiye’de 2002 yılı öncesi MGK yapısında bu potansiyelin kullanıldığı görülmüştür. Siyasi ve askeri irade arasındaki ilişkileri düzenlemek için birçok yöntem bulunmaktadır. İki taraf arasındaki tercihlerin farklı olmadığı ve birbiriyle çatışmadığı koşullar altında iki tarafın da seçimleri ihtilafli olmayabilmektedir. Bu noktada belirleyici husus siyasi ve askeri aktörler arasındaki güç dağılımıdır. Sivil-asker ilişkilerinde askerin baskın olduğu koşullar altında, danışma ve karar alma mekanizmalarından güvenlik ve askeri politikalar ile ilgili çıkan sonuçlar, askeri aktörlerin güç konumunu yansıtır nitelikte olmaktadır. Siyasi aktörlerin baskın olduğu koşullarda ise mekanizmaları, askeri aktörleri de bağlayan siyasi ve diplomatik yöntem, araç ve tercihler belirlemektedir.

Türkiye’de en üst düzeydeki güvenlik belgesi olan ve savunma politikasını, iç ve dış güvenlik politikalarının esaslarını belirleyen Milli Güvenlik Siyaset Belgesi, Başbakan’ın verdiği direktif veya iç ve dış güvenlik ortamında meydana gelebilecek değişiklikler çerçevesinde Genelkurmay Başkanlığı ile, ilgili bakanlık, kamu kurum ve kuruluşları tarafından hazırlanan ‘Durum Değerlendirmeleri’nden yararlanılarak, MGK Genel Sekreterliği’nce hazırlanıp güncelleştirilmektedir. Bu örnek dahi, askerlerin karar alma mekanizmalarında yer almalarının doğal karşılanması gerektiğini ve karar alma mekanizmasını yöneten sivil iradenin askeri konulara daha fazla önem verip ilgilenmesi ve asker uzmanlarla işbirliği ve koordinasyonu yönetecek şekilde donanımlı hale gelmesinin gerektiğini göstermektedir.

Türkiye’de ordunun dış politikadaki etkinliğini irdeleyen akademik tartışma ve çalışmalar hep, sivil ve askeri kurumların farklı görev ve çalışma alanları olduğundan hareketle, sivil ve askeri iradenin çatışması ya da birbirleriyle etkileşim içinde olmayan ikili bir yapılanmanın varlığına işaret etmiştir. Halbuki, Türkiye’de sivil hükümet ya da Dışişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı arasında bir işbirliğinin olduğu ve olması gerektiği göz önünde bulundurulursa, hem genel olarak sivil-asker ilişkileri, hem de özel olarak ordunun dış politika alanındaki etkisi

bağlamında yeni bir bakış açısına ve anlayışa ihtiyaç vardır. Gerek AB üyesi ülkelerdeki, gerekse de ABD'deki pratiklere bakıldığı zaman sivillerin askerlere, ilgili meseleler karşısında strateji geliştirme, planlama gibi konularda inisiyatif alabilmek için danıştığı, askerlerin de bu danışma mekanizmasını sağlıklı işletebilmeleri için özellikle diplomasi alanında sivillerden eğitimler alabildiği görülmektedir. Bu şekilde askerlerin dış politika alanındaki danışma işlevleri kurumsallaşmakta ve olması gereken düzeyde kalmaktadır. Türkiye'de ise böyle bir işbirliği mekanizması kurulamamıştır.

Sivil-asker ilişkilerindeki yeni bir kurumsallaşma biçimi, kurumsallaşmayı sistematik hale getirecek dört süreç temeline oturtulabilir. Bunlardan ilki, siyasi ve askeri liderler arasında askeri kapasite ve planlar hakkında bilgi paylaşımının sağlanması sürecidir. Bu süreçte askeri uzmanlık bilgileri ve bu bilgilerin brifingler, raporlar, görüşmeler yoluyla sivillerle paylaşılması ön plana çıkmaktadır. Bir başka deyişle, olası bir uluslararası çatışmada, hazırlanan askeri planların, maliyet, risk ve kapasite değerlendirmelerinin bir ülkeyi başarıya ulaştırıp ulaştırmayacağını tespitini sağlayan askeri uzmanlığın önemini vurgulamaktadır. Tehditler karşısında sivil aktörlerin bilgilendirilmesi ve ona göre önlem geliştirilmesi böyle bir sürecin sonucunda olabilmektedir. İyi bir bilgi paylaşımı süreci, bir ülkenin karşı karşıya kalabileceği tüm alternatifleri ortaya koyabilmektedir. İkincisi, alternatif siyasi ve askeri stratejilere ve bu stratejilerin siyasi, diplomatik hedef ve potansiyeller ile askeri hedefler arasında koordinasyon, maliyet ve risk değerlendirmelerine dayalı stratejik koordinasyon sürecidir. Bu süreç, uluslararası krizler karşısında ve/veya bölgesel güvenlik tehditlerinin varlık göstermesi durumunda siyasi ve askeri kaygı ve düşünceleri bir araya getirebilmektedir. Süreç, kriz ve tehditler karşısında güç kullanımının olup olmayacağı ile ilgili olarak askeri düşünce ve eylemlerin siyasallaştığı, siyasi düşünce ve eylemlerin de askerileştiği, ikisi arasında bağ kurduğu bir durumu ortaya çıkarabilmektedir. Tavsiye forumları, tarafların temsil edildiği karşılıklı diyaloga dayalı toplantılar bu sürecin temel araçlarını meydana getirmektedir. Üçüncüsü, ordunun, yabancı ordulara kıyasla kendi iç faaliyetlerini ve prosedürlerini izleme ve bunun üzerine yapılan özeleştirisi sonucunda devletin kapasitesi ve karşı güçlerin potansiyeli hakkında bir sonuca varmaya dayalı yapısal yetenekleri kapsamaktadır. Bu süreçte yabancı askerler ve ordularla ilgili istihbarat

çalışmasının yapılması da öngörülmektedir. Dördüncüsü, siyasi, askeri strateji ve eylemleri, güvenlik politikalarını kabul etme ya da veto etme mekanizmasını işleten yetkilendirme sürecidir. Bir ülkede yetkilendirme süreci belirsiz ise ya da iyi tanımlanmamış ise siyasi ve askeri aktörler arasında politikaları kabul ya da ret rekabeti yaşanabilmektedir. Esas karar alıcının da hangi aktörler olduğu net olarak kendisini gösterememektedir. Türkiye'nin sivil-asker ilişkilerinde yaşadığı meselelerin kökeninde bu durum yer almıştır. Tarihsel süreçte yetkinin MGK'da olması sivil-asker ilişkilerinin asker ağırlıklı olmasına zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla Türkiye'de yeniden belirlenecek bir yetkilendirme sürecinin yaşanması gereği doğmuştur. Bu süreçleri aksatması beklenebilecek husus ise siyasi ve askeri aktörlerin iktidarı paylaşıp fikir ayrılıklarına düşmeleri durumudur.⁶⁸⁸ Sivil-asker ilişkilerinde ideal durumun politika tercihlerinde ortaklığın sağlanıp siyasi liderlerin nüfuz sahibi olduğu bir ilişki tipinde yakalanabileceği öne sürülebilir. Ters durumda bu ilişki şekline ulaşmak mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla, Türkiye'de 2002 yılı öncesinde genel olarak siyasette, özel olarak da dış politikada askeri aktörlerin yetkilendirilmesi ve sivil-asker iradesinde tercih farklılıklarının varlığı stratejik değerlendirme ve koordinasyon süreçlerini zayıflatmıştır. 2007'den sonraki süreçte ise stratejik değerlendirme ve koordinasyon süreçlerinin güçlendirilmesi beklenmelidir.

Genel olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ve ulusal güvenliğin, sadece geleneksel güvenlik anlayışına bağlı kalmadığı görülmüştür. Geleneksel güvenlik kavramı, uluslararası alana temel aktör olarak devletleri ve hükümetleri yerleştirmiştir. Referans nesnesi toprak, vatandaşlar, değerler, çıkarlar, bağımsızlık ve ulusal egemenliktir. Savunma, güvenli hale getirme, istikrarlı hale getirme ve barışı koruma temel dayanağı olmuştur. Siyasi ve askeri araçlar, güç dengesi temel dış politika öğeleri olmuştur. Diğer ülkelerden gelen siyasi ve askeri olumsuzluklar ve negatif etkiler temel tehdit kaynakları olarak tanımlanmıştır. Devletleri sivil ve askeri yetkililer temsil etmiştir. Hedef kitle halk olmuştur. Modern güvenlik kavramında ise temel özne küresel, bölgesel ve bireysel düzeylerdeki aktörler olmuştur. Referans nesneleri bireyler, topluluklar ve onlarla ilgili kişisel güvenlik ve bireysel özgürlüklerdir. Çatışmaları önleme ve yönetme, barışı koruma

⁶⁸⁸ Bilgi için bkz. Risa Brooks, **Shaping Strategy: The Civil-Military Politics of Strategic Assessment**, Princeton University Press, 2008, ss. 4,5,35-43.

temel referans noktaları olmuştur. Siyasi, ekonomik, sosyal ve çevresel bir faaliyet alanına sahiplik ön plana çıkmıştır. Siyasi, ekonomik, sosyal, araçların kullanımı ve işbirliği öne çıkmıştır. Güç kullanımı ve zorlama ikincil bir araç konumuna yerleştirilmiştir. Tehdit kaynaklarının devletlerden, küresel, bölgesel ve bireysel düzeylerdeki, doğrudan ya da dolaylı faktörlerden oluştuğu görülmüştür. Hükümetlerarası örgütler, hükümetdışı örgütler ve bireyler temsilci konumuna yerleştirilmiştir. Hedef kitle devletler ve küresel, bölgesel, bireysel düzeylerdeki halk katmanları olmuştur.⁶⁸⁹ Türkiye'nin dış, güvenlik ve savunma politikasında geleneksel güvenlik kavramının ağırlıklı olduğu, hükümet ve sivil-asker bürokrasinin Irak krizi, Suriye iç savaşı ve terör sorunu üzerinden bu ülkelerle ilişkilerini ulusal güvenlik gerekçesiyle güvenlikleştirdiği, bu güvenlikleştirmeyi besleyen algıların ve siyasi, sosyal, coğrafi, jeostratejik ve jeopolitik koşulların Türkiye ile AB arasında algı ve yöntem farkı yarattığı ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin realist politikaya dayalı güvenlik kültürü dış politikada bir araç olarak ordunun gücünü muhafaza etmesine yol açmıştır. Dış politikada güvenlik ile ilgili sorunlara askeri açılardan yaklaşım gerektiği görülmüştür. AB koşulluluğu dış politikayla ilgili sivil aktörlerin ve araçların öne çıkmasına yol açmış, ancak güvenlik politikalarında bunun sürdürülebilirliğinin tartışma konusu haline getirilmesine ihtiyaç doğmuştur. Bu da dış politikada, sivillerin yürüttüğü realist politikanın sivil araç ve mekanizmalar yanında askeri araçlarla desteklenmesi sonucunu doğurmuştur. Tüm bu hususlardan da anlaşılabilceği üzere, ordunun Türk dış politikası üzerindeki etkisi değişime işaret ederken, etkinliği ise devamlılığa işaret eden boyutları meydana getirmiştir.

⁶⁸⁹ Bilgi için bkz. Gariup, s. 83.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Adler, Emanuel ve Michael Barnett. **Security Communities**, Cambridge University Press, 1998.

Anderson, Malcolm. “Internal and External Security in the EU: Is There Any Longer a Distinction?”, **The Changing Politics of European Security**, Ed. Stefan Ganzle, Allen G. Sens, Palgrave Macmillan, New York, 2007, ss. 31-46.

Akgün, Mensur ve Sabiha Senyücel Gündoğar. “Orta Doğu’da Türkiye Algısı 2012”, **TESEV Dış Politika Programı**, TESEV Yayınları, İstanbul 2012.

Aksu, Fuat. **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Aknur, Müge. “TSK'nın Dış Politika Üzerindeki Etkisi”, **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Der. Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, ss. 127-149.

Ateş, Nevin Yurdsever. “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Ankara Global Araştırmalar Merkezi Yayını, 2006, ss. 31-56.

Aydın, Mustafa. “Türkiye’de Güvenlik Kavramsallaştırması”, **Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe**, Der. Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, ss. 491-508.

Bal, İdris. “Türkiye-ABD İlişkileri ve 2003 Irak Savaşı’nın Önemi”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ed. İdris Bal, Lalezar Kitabevi, Ankara, 2006, ss. 150-184.

Balzacq, Thierry. “Enquiries into Methods: A New Framework for Securitization Analysis”, **Securitization Theory: How Security Problems Emerge and Dissolve**, Ed. Thierry Balzacq, Routledge, New York, 2011, ss. 31-53.

Bigo, Didier. “When Two Become One: Internal and External Securitizations in Europe”, **International Relations Theory and The Politics of European Integratio: Power, Security and Community**, Ed. Morten Kelstrup, Michael C. Williams, London, Routledge, 2000, ss. 171-204.

Bila, Fikret. **Ankara’da Irak Savaşları**, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Bilgin, Pınar. “Türkiye’nin Güvenliğinde Batı Yönelimli Dış Politikaların Oynadığı Rolü Anlamak”, **Türk Dış Politikası: Son On Yıl**, Ed. Yelda Demirağ, Özlen Çelebi, Palme Yayınları, Ankara, 2011, ss. 1-20.

Booth, Ken. "Security and Self: Reflections of a Fallen Realist", **Critical Security Studies: Concepts and Case**, Ed. Keith Krause, Michael C. Williams, Routledge, London, 1997, ss. 83-119.

Bourguignon, Roswitha. "The History of the Association Agreement between Turkey and the European Community", **Turkey and the European Union: 2004 and Beyond**, Ed. Ahmet Evin, Geoffrey Denton, Amsterdam Dutch University Press, 2004, ss. 51-63.

Bölügiray, Nevzat. **28 Şubat Süreci I**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1999.

Bölükbaşı, Deniz. **1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası**, Doğan Kitap, İstanbul, 2008.

Brooks, Risa. **Shaping Strategy: The Civil-Military Politics of Strategic Assessment**, Princeton University Press, 2008.

Buzan, Barry. **The European Security Order Recast: Scenarios for the Post-Cold War Era**, Pinter Publishers, London-New York, 1990.

Buzan, Barry. **People, States and Fear**, Lynne Rienner Publishers, Colorado, 1991.

Buzan, Barry ve Ole Wæever, Jaap de Wilde. **Security: A New Framework for Analysis**, Lynne Rienner Publishers, London, 1998.

Buzan, Barry ve Ole Wæver. **Regions and Powers: The Structure of International Security**, Cambridge University Press, New York, 2003.

Cameron, Fraser. **An Introduction to European Foreign Policy**, Routledge, New York, 2007.

Cem, İsmail. **Avrupa'nın "Birliği" ve Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

Cizre, Ümit. "Secular and Islamic Politics in Turkey," **Secular and Islamic Politics in Turkey, The Making of the Justice and Development Party**, Ed. Ümit Cizre, London, New York, Routledge, 2008, ss. 132-171.

Çelik, Yasemin. **Contemporary Turkish Foreign Policy**, Praeger Publishers, Westport, 1999.

Çelik, Seydi. **Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker: Askeri Bürokrasinin Sistem İçerisindeki Yeri**, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2008.

Dağı, İhsan. "İnsan Hakları ve Demokratikleşme: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Siyasal Boyut", **Türkiye ve Avrupa**, Ed. Atilla Eralp, İmge Yayınları, 1997, ss. 120-176.

Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Ululararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

Davutoğlu, Ahmet. **2013 Yılına Girerken Dış Politikamız**, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Yayını, 2012.

Denk, Erdem. **Silahlı Kuvvet Kullanımıyla İlgili TBMM Kararları**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011.

Diamond, Larry. "Introduction: In search of Consolidation," **Consolidating in the Third Wave Democracies**, Ed. Larry Diamond, The Johns Hopkins University Press, London, 1997, ss. 13-47.

Diamond, Larry. **Developing Democracy: Toward Consolidation**, The John Hopkins University Press, 1999.

Efegil, Ertan. "Türk Dış Politikasında Yeni Bir Karar Verme Modeli Önerisi," **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Der. Cüneyt Yenigün, Ertan Efegil, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, ss. 103-126.

Eralp, Atila. "Soğuk Savaştan Günümüze Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri", **Türkiye ve Avrupa**, Ed. Atila Eralp, İmge Yayınları, 1997.

Erçin, Erhan, **Avrupa Birliği Genişleme Süreci ve Türkiye**, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, 2002.

Feaver, Peter D. **Armed Servants: Agency, Oversight, and Civil-Military Relations**, Harvard University Press, 2003.

Finer, Samuel E. **The Man on Horseback: The Role of the Military in Politics**, Frederick A. Praeger, New York, 1962.

Gariup, Monica. **European Security Culture: Language, Theory, Policy**, Ashgate, Surrey, 2009.

Garnett, John C. "European Security after the Cold War", **Security Issues in the Post-Cold War World**, M. Jane Davis, University Press, Cambridge, 1996.

Gökdere, Ahmet. **Avrupa Topluluğu ve Türkiye ile İlişkileri**, Ankara Üniversitesi ATAUM Yayınları, Ankara, 1991.

Gözen, Ramazan. **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe, Türkiye'nin Dış Politikası**, Palme Yayıncılık, Ankara, 2009.

Gözen, Ramazan. "Türk Dış Politikasında Değişim Var mı?", **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Der. Cüneyt Yenigün, Ertan Efegil, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, ss. 19-36.

Hale, William. "Transition to Civilian Governments in Turkey", **State Democracy and the Military**, Ahmet Evin, Metin Heper, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1988.

Hale, William. **Turkish Politics and the Military**, Routledge, London, 1994.

Hale, William ve Ergun Özbudun. **Islamism, Democracy, and Liberalism in Turkey**, London, New York, Routledge, 2010.

Helsinki Zirvesi Sonuç Bildirgesi, **AB Mevzuatına Uyumun Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Yönden Etkileri**, İKV Yayınları, 2001, ss. 76-86.

Heper, Metin. **Türkiye'nin Siyasal Hayatı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2011.

Holsti, Kalevi Jaakko. **International Politics: A Framework for Analysis**, Prentice-Hall, New Jersey, 1972.

Huntington, Samuel P. **Asker ve Devlet: Sivil-Asker İlişkilerinin Kuram ve Siyasası**, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2004.

İnat, Kemal ve Burhanettin Duran. "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama", **Doğu'dan Batı'ya Dış Politika**, AK Partili Yıllar, Der. Zeynep Dağı, Orion Yayınevi, Ankara, 2006, ss. 15-70.

İskit, Temel. **Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.

Jandarma Genel Komutanlığı, **2012 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, 15.04.2013.

Janowitz, Morris. **The Military in the Political Development of New Nations**, The University of Chicago Press, Chicago & London, 1964.

Johnston, Alastair Iain. **Cultural Realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History**, Princeton University Press, Princeton NJ, 1995.

Nordlinger, Eric A. **Soldiers in Politics: Military Coups and Governments**, Prentice-Hall, New Jersey, 1977.

Nordlinger, Eric A. **Isolationism Reconfigured: American Foreign Policy for a New Century**, Princeton Paperbacks, Princeton, 1996.

Robins, Philip. **Suits and Uniforms, Turkish Foreign Policy since the Cold War**, University of Washington Press, Seattle, 2003.

Sandıklı, Atilla. **Türkiye'nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2001.

Segell, Glen. "The Nation State, Nationalism, and Civil-Military Relations", **Civil-Military Relations, Nation Building and National Identity**, Ed. Constantine P. Danopoulos, Dharendra Vajpeyi, Amir Bar-or, Praeger Publishers, Westport, 2004, ss. 51-66.

Serra, Narcis. **Demokratikleşme Sürecinde Ordu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

"Treaty on European Union (The Maastricht Treaty), Maastricht, 7 February 1992; Title V: Provisions on a Common Foreign and Security Policy", **European Foreign Policy Key Documents**, Christopher Hill, Karen E. Smith, London, Routledge, 2000.

Oğuzlu, Tarık. "Modern Devletten Post-modern Devlete: AB Yolunda Türkiye'nin Yeni Güvenlik İkilemi", **Doğu'dan Batı'ya Dış Politika: AK Partili Yıllar**, Der. Zeynep Dağı, Orion Yayınevi, Ankara, 2006, ss. 219-251.

Oran, Baskın. **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Oran, Baskın. **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olaylar, Belgeler, Yorumlar**, Cilt III, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Öniş, Ziya. "Domestic Policies, International Norms and Challenges to the State: Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era", **Turkey and the European Union**, Ed. Ali Çarkoğlu, Barry Rubin, Frank Cass, London, 2003, ss. 9-34.

Özbudun, Ergun ve William Hale. **Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm: AKP Olayı**, Doğan Kitap, İstanbul, 2010.

Özcan, Gencer. "Türk Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 829-894.

Özcan, Gencer. "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Ordusunda Prusya Etkisi", **Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti**, Der. Evren Balta Parker, İsmet Akça, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 178-191.

Özdağ, Ümit. **Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri, 27 Mayıs İhtilali**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1997.

Özdağ, Ümit. **Türk Ordusu'nun Kuzey Irak Operasyonları, 1984'ten Bugüne**, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2008.

Pye, Lucian W. Pye. "Armies in the Process of Political Modernization", **The Role of the Military in Underdeveloped Countries**, Ed. John J. Johnson, Princeton University Press, 1962, ss. 69-90.

Rosecrance, Richard ve Arthur Stein. **The Domestic Bases of Grand Strategy**, Cornell University Press, New York, 1993.

Rothschild, Emma. "What is Security", **International Security**, Ed. Barry Buzan, Lene Hansen, Volume III, Sage Publications, London, 2007.

Rubin, Barry ve Kemal Kirişçi. **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2002.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, **Müşterek Pazar ve Türkiye (1957-1963)**, Ankara, 1963.

Türkiye-AET Ortaklığının Onuncu Yılı, İKV Yayınları, 1973.

Uzgel, İlhan. "TDP'nin Uygulanması", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980**, Der. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 19-93.

Uzgel, İlhan. "Ordu Dış Politikanın Neresinde?", **Bir Zümre, Bir Parti, Türkiye'de Ordu**, Der. Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 311-334.

Wæver, Ole. "Securitization and Desecuritization", **On Security**, Ed. Ronnie D. Lipschutz, Columbia University Press, New York, 1995, ss. 46-86.

Wæver, Ole. "The EU as a security actor: reflections from a pessimistic constructivist on post-sovereign security orders" **International Relations Theory and the Politics of European Integration: Power, security and community**, Ed. Morten Kelstrup, Michael C. Williams, Routledge, London, 2000, ss. 250-294.

Ole Wæver, "Securitization and Desecuritization", **International Security**, Ed. Barry Buzan, Lene Hansen, Cilt 3, Sage Publications, Los Angeles, 2007.

Yenigün, Cüneyt. "Türk Dış Politikasında Üçüncü Dalga, **Türkiye'nin Değişen Dış Politikası**, Der. Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, ss. 63-86.

Ulaş, Bülent. **Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci**, Başlık Yayın Grubu, İstanbul, 2011.

Uslu, Nasuh. **Türk Dış Politikası Yol Ayrımında**, Anka Yayınları, İstanbul, 2006.

Vardar, Deniz. "Türkiye Avrupa Topluluğu/Avrupa Birliği İlişkileri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, Der. Faruk Sönmezoglu, Der Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 213-251.

Makaleler

Adam, Laura Batalla. "Turkey's Foreign Policy in the AKP Era: Has There Been a Shift in the Axis?", **Turkish Policy Quarterly**, Cilt 11, Sayı3, 2012, ss. 140-148.

Agne, Hans. "European Union Conditionality: Coercion or Voluntary Adaptation?", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, Cilt 8, Sayı1, 2009, ss. 1-18.

Alessandri, Emiliano "Turkey's New Foreign Policy and the Future of Turkey-EU Relations", **The International Spectator**, Cilt 45, Sayı 3, 2010, ss. 85-100.

Aras, Bülent. "Turkish Foreign Policy and Jerusalem: Toward a Societal Construction of Foreign Policy", **Arab Studies Quarterly**, Cilt 22, Sayı 4, 2000, ss. 31-58.

Aras, Bülent ve Rabia Karakaya Polat. "From Conflict to Cooperation: Desecuritization of Turkey's Relations with Syria and Iran", **Security Dialogue**, Cilt 39, Sayı 5, 2008, ss. 495-515.

Arat, Tuğrul. "Avrupa Birliği ile Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliği", **AÜ Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt XLIV, No 1-4, 1995, ss. 587-606.

Avant, Deborah. "The Institutional Sources of Military Doctrine: Hegemons in Peripheral Wars", **International Studies Quarterly**, Sayı 37, 1993, ss. 409-430.

Avant, Deborah. "Conflicting Indicators of Crisis in American Civil-Military Relations", **Armed Forces & Society**, Cilt 24, Sayı 3, 1998, ss. 375-387.

Aydın, Mustafa ve Sinem A. Açıkmeşe. "Europeanization Through EU Conditionality: Understanding The New Era In Turkish Foreign Policy", **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Cilt 9, Sayı 3, 2007, ss. 273-285.

Barkey, Henri J. "Why Military Regimes Fail: The Perils of Transition", **Armed Forces & Society**, Cilt 16, Sayı 2, 1990, ss. 169-192.

Barkey, Henri J. "Turkey and Iraq: The Perils (and Prospects) of Proximity", **USIP Special Report**, Sayı 141, Washington, 2005, ss. 1-23.

Barkey, Henri J. "The Effects of US Policy in the Middle East on EU-Turkey Relations", **The International Spectator**, Cilt 43, Sayı 4, 2008, ss. 31-44.

Barkey, Henri J. "Turkey's Transformers", **Foreign Affairs**, November/December 2009, <http://www.foreignaffairs.com/articles/65464/morton-abramowitz-and-henri-j-barkey/turkeys-transformers>, (Erişim: 15.06.2011).

Barkey, Henri J. "Turkish Foreign Policy and The Middle East", **CERI Strategy Papers**, Sayı10, 2011, ss. 1-13.

Barysch, Katinka. "Why the EU and Turkey Need to Coordinate Their Foreign Policies?", **Carnegie Endowment**, 31.08.2011, <http://carnegieendowment.org/2011/08/31/why-eu-and-turkey-need-to-coordinate-their-foreignpolicies/8kso>, (Erişim: 31.08.2011).

Baylis, John. "The Concept of Security in International Relations", **Globalization and Environmental Security and Peace**, Cilt 3, 2008, ss. 495-502.

Baumann, Rainer, Volker Rittberger, Wolfgang Wagner. "Power and Power Politics: Neorealist Foreign Policy Theory and Expectations about German Foreign Policy since Unification", **Research Paper**, Nr. 30a, Institut für Politikwissenschaft, Abteilung Internationale Beziehungen, 1998.

Benli-Altunışık, Meliha ve Özlem Tür. "From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian-Turkish Relations", **Security Dialogue**, Cilt 37, Sayı 2, 2006, ss. 229-248.

Bigo, Didier. "Internal and External Aspects of Security", **European Security**, Cilt 14, Sayı 4, 2006, ss. 385-404.

Bilgin, Pinar. "Only Strong States Can Survive in Turkey's Geography: The Uses of Geopolitical Truths in Turkey", **Political Geography**, 26, 2007, ss. 740-756.

Bilgin, Pinar. "The Politics of Studying Securitization? The Copenhagen School in Turkey", **Security Dialogue**, Cilt 42, Sayı 4-5, 2011, ss. 399-412.

Booth, Ken. "Security and Emancipation", **Review of International Studies**, Cilt 17, 1991, ss. 313-326.

Booth, Ken. "Security in Anarchy: Utopian Realism in Theory and Practice", **International Affairs**, Cilt 67, Sayı 3, 1991, ss. 527-545.

Börzel, Tanja A. ve Thomas Risse. "When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change", **European Integration Online Papers**, Cilt 4, Sayı 15, 2000, ss. 1-20.

Brown, James. "The Military and Society: The Turkish Case", **Middle Eastern Studies**, Cilt 25, July 1989, ss. 392-400.

Bull, Hedley. "Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms?", **Journal of Common Market Studies**, Cilt 21, Sayı 2, 1982, ss. 149-163.

Bruneau, Thomas C., Florina Cristiana Matei. "Towards a New Conceptualization of Democratization and Civil-Military Relations", **Democratization**, Cilt 15, Sayı 5, 2008, ss. 909-929.

Buzan, Barry. "Rethinking Security after the Cold War", **Cooperation and Conflict**, Cilt 32, Sayı 1, 1997, ss. 5-28.

Buzan, Barry ve Thomas Diez. "The European and Turkey", **Survival**, Cilt 41, Sayı 1, 1999, ss. 41-57.

Buzan, Barry ve Ole Wæver. "Macrosecuritisation and security constellations: reconsidering scale in securitisation theory", **Review of International Studies**, Cilt 35, 2009, ss. 253-276.

Cizre-Sakallıoğlu, Ümit. "The Anatomy of the Turkish Military's Autonomy," **Comparative Politics**, Cilt 29, Sayı 2, 1997, ss. 151-165.

Collard-Wexler, Simon. "Integration Under Anarchy: Neorealism and the European Union", **European Journal of International Relations**, Cilt 12, Sayı 3, 2006, ss. 397,432.

Cornell, Svante, Gerald Knaus ve Manfred Scheich. "Dealing with a Rising Power: Turkey's Transformation and Its Implications for the EU", **CES**, 2012, <http://thinkingeurope.eu/sites/default/files/publication-files/livret-ces-turkey.pdf>, (Erişim: 30.10.2012).

Cottey, Andrew, Timothy Edmunds, Anthony Forster. "The Second Generation Problematic: Rethinking Democracy and Civil-Military Relations", **Armed Forces & Society**, Cilt 29, Sayı 1, 2002, ss. 31-56.

Cottey, Andrew, Timothy Edmunds ve Anthony Forster. "Civil-Military Relations in Postcommunist Europe: Assessing the Transition", **European Security**, Cilt 14, Sayı 1, 2005, ss. 4-11.

Croissant, Aurel, David Kuehn, Paul Chambers ve Siegfried O. Wolf. "Beyond the Fallacy of Coup-ism: Conceptualizing Civilian Control of the Military in Emerging Democracies", **Democratization**, Cilt 17, Sayı 5, 2010, ss. 950-975.

Çamyar, İsa ve Halit Mustafa Tagma. "Why Does Turkey Seek European Union Membership? A Historical Institutional Approach", **Turkish Studies**, Cilt 11, Sayı 3, 2010, ss. 371-386.

Davutoğlu, Ahmet. "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", **Insight Turkey**, Cilt 10, Sayı 1, 2008, ss. 79-84.

Davutoğlu, Ahmet. "Zero Problems in a New Era", **Foreign Policy**, 21.03.2013, www.foreignpolicy.com, (Erişim: 21.03.2013).

Demirtaş-Coşkun, Birgül. "EU's New Position in the International Order: From Regional to Global Power", **Perceptions**, Spring 2006, ss. 49-75.

Duke, Simon. "CESDP and the EU Response to 11 September: Identifying the Weakest Link", **European Foreign Affairs Review**, Cilt 7, Sayı 2, 2002, ss. 153–169.

Ehrhart, Hans-Georg. "What model for CFSP", **Challiot Papers**, No:55, 2002, ss. 1-77.

Eilstrup-Sangiovanni, Mette ve Daniel Verdier. "European Integration as a Solution to War", **European Journal of International Relations**, Cilt 11, Sayı 1, 2005, ss. 99-135.

Eralp, Atila. "Turkey in the Enlargement Process: From Luxembourg to Helsinki", **Perceptions**, Cilt 5, Sayı 2, 2000, ss. 17-32.

Eralp, Atila ve Zerrin Torun. "Europe as Seen from Turkey: From a Strategic Goal to an Instrumental Partnership?", **Perspectives**, Cilt 20, Sayı 2, 2012, ss. 83-101.

Feaver, Peter. "The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control", **Armed Forces & Society**, Cilt 23, Sayı 2, 1996, ss. 149-178.

Feaver, Peter. "Civil-Military Relations", **Annual Review of Political Science**, Sayı 2, ss. 211-241.

Felicio, Tania. "Multilevel Security Governance: Reinventing Multilateralism through Multiregionalism", **Human Security Journal**, Cilt 5, 2007, ss. 50-58.

Floyd, Rita. "Towards a consequentialist evaluation of security: Bringing together the Copenhagen and the Welsh Schools of security studies", **Review of International Studies**, 33, 2007, ss. 327-350.

Floyd, Rita. "Human Security and the Copenhagen School's Securitization Approach: Conceptualizing Human Security as a Securitizing Move", **Human Security Journal**, Cilt 5, 2007, ss. 38-49.

Friedman, Steven. "Beyond Democratic Consolidation: An Alternative Understanding of Democratic Progress", **Theoria**, March 2011, ss. 27-55.

"Genelkurmay Başkanlığı", Genelkurmay Başkanı Org. İsmail Hakkı Karadayı ile Söyleşi, **Savunma ve Havacılık**, Cilt 8, Sayı 6, 1994.

Glantz, David M. "Military Training and Education Challenges in Poland, the Czech Republic and Hungary", **The Journal of Slavic Military Studies**, Cilt 11, Sayı 3, 1998, ss. 1-55.

Guzzini, Stefano. "Securitization as A Causal Mechanism", **Security Dialogue**, Cilt 42, Sayı 4-5, 2011, ss. 329-341.

Güney, Aylin. "On Turkey's Inclusion in EU Enlargement: An Asset or a Liability?" **Perceptions**, 2004, ss. 135-155.

Harris, George. "The Role of the Military in Turkish Politics", **The Middle East Journal**, Cilt 19, Sayı 1, Winter and Spring 1965, ss. 54-66, Sayı 2, Spring 1965, ss. 169-176.

Heper, Metin ve Aylin Güney. "The Military and the Democratization in the Third Turkish Republic", **Armed Forces & Society**, Cilt 22, 1996, ss. 619-642.

Heper, Metin ve Aylin Güney. "The Military and the Consolidation of Democracy; The Recent Turkish Experience" **Armed Forces & Society**, Cilt 26, 2000, ss. 635-657.

Heper, Metin. "The Consolidation of Democracy versus Democratization in Turkey", **Turkish Studies**, Cilt 3, Sayı 1, 2002, ss. 138-146.

Hiltermann, Joost R. "Revenge of the Kurds: Breaking Away From Baghdad", **Foreign Affairs**, November/December 2012, ss. 16-22.

İşyar, Ömer Göksel. "Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama", **Akademik Bakış**, Cilt 2, Sayı 3, 2008, ss. 1-42.

International Crisis Group, "Blurring the Borders: Syrian Spillover Risks for Turkey", **Europe Report**, No: 225, 2013, ss. 1-47.

Jenkins, Gareth. "Context and Circumstance: The Turkish Military and Politics", The International Institute for Strategic Studies, **Adelphi Paper 337**, Oxford University Press, New York, 2001, ss. 79-81.

Johansson-Nogues, Elisabeth, Ann-Kristin Jonasson. "Turkey, Its Changing National Identity and EU Accession: Explaining the Ups and Downs in the Turkish Democratization Reforms", **Journal of Contemporary European Studies**, Cilt 19, Sayı 1, 2011, ss. 113- 132.

Jones, Richard Wyn. "Message in a Bottle"? Theory and Praxis in Critical Security Studies", **Contemporary Security Policy**, Cilt 16, Sayı 3, 1995, ss. 299-319.

Kahraman, Sevilay Elgün. "Rethinking Turkey-European Union Relations in the Light of Enlargement", **Turkish Studies**, Cilt 1, Sayı 1, 2000, ss. 1-20.

Kagan, Robert. "Power and Weakness", **Policy Review**, June-July 2002, <http://www.hoover.org/publications/policy-review/article/7107>, (Erişim: 01.06.2011), ss. 15,16.

Karabelias, Gerassimos. "Dictating the Upper Tide: Civil-Military Relations in the Post-Özal Decade, 1993-2003", **Turkish Studies**, Cilt 9, Sayı 3, 2008, ss. 457-473.

Karaduman, Murat. "Türkiye Avrasya'nın Merkez Gücüdür", Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Cumhur Asparuk ile Söyleşi, **M5 Savunma ve Strateji**, Sayı 110, 2002.

Karaosmanoğlu, Ali. "The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey", **Journal of International Affairs**, Cilt 54, Sayı 1, 2000, ss. 199, 216.

Kedikli, Umut. "Avrupa Birliği'nin Terörizmle Mücadele Politikaları ve Hukuki Boyutu", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, Sayı 7, 2006, ss. 54-79.

Kıbaroğlu, Mustafa. "What Went Wrong with the 'Zero Problem with Neighbors' Doctrine?", **Turkish Policy Quarterly**, Cilt 11, Sayı 3, 2012, ss. 86-93.

Kirchner, Emil J. "Security Threats and Institutional Response: The European Context", **Asia Europe Journal**, Cilt 3, 2005, ss. 179-197.

Kirişçi, Kemal. "The EU, Turkey and the Arab Spring: Challenges and Opportunities, for Regional Integration", **Working Paper**, Sayı 1, 2012, ss. 1-11.

Koetje, Fred. "South African National Security Policy: An International Relations Perspective", **African Security Review**, Cilt 8, Sayı 6, 1999, ss. 44-57.

Krause, Keith. "Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods", **Mershon International Studies Review**, Cilt 40, 1996, ss. 229-254.

Kutluhan, Bora. "Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi Kuruldu," **Savunma ve Havacılık**, No:6, 2001.

Kubicek, Paul. "Turkish-European Relations: At a New Crossroads?" **Middle East Policy**, Cilt 6, Sayı 4, 1999, ss. 157-173.

Mango, Andrew. "The State of Turkey", **Middle Eastern Studies**, Cilt 13, Sayı 2, 1977, ss. 261-274.

Martins, Bruno Oliveira ve Laura C. Ferreira-Pereira. "Stepping Inside? CSDP missions and EU counterterrorism," **European Security**, Cilt 21, Sayı 4, 2012, ss. 537-556.

McDonald, Matt. "Securitization and the Construction of Security", **European Journal of International Relations**, Cilt 14, Sayı 4, 2008, ss. 563-587.

Mercan, Sezgin. "Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu Başkanı Büyükelçi Jean-Maurice Ripert ile Özel Röportaj", **21. Yüzyıl Dergisi**, Sayı 50, Şubat 2013, ss. 58-61.

Mercan, Sezgin. "Özel Röportaj: Prof. Dr. Ziya Öniş", **21. Yüzyıl Dergisi**, Sayı 55, Temmuz 2013, ss. 63-72.

Michaud-Emin, Linda. "The Restructuring of the Military High Command in the Seventh Harmonization Package and its Ramifications for Civil-Military Relations in Turkey", **Turkish Studies**, Cilt 8, Sayı 1, 2007, ss. 25-42.

Michta, Andrew A. "Modernizing the Polish Military", **Defence Studies**, Cilt 2, Sayı 2, 2002, ss. 40-49.

Monar, Jörg. "The EU's Externalisation of Internal Security Objectives: Perspectives after Lisbon and Stockholm", **The International Spectator**, Cilt 45, Sayı 2, 2010, ss. 23-39.

Müfti, Malik. "Daring and Caution in Turkish Foreign Policy", **The Middle East Journal**, Cilt 52, Sayı 1, 1998, ss. 32-50.

Müftüler-Bac, Meltem. "The Never-Ending Story: Turkey and the European Union", **Middle Eastern Studies**, Cilt 34, Sayı 4, 1998, ss. 240-258.

Müftüler-Baç, Meltem ve Yaprak Gürsoy. "Is There a Europeanization of Turkish Foreign Policy? An Addendum to the Literature on EU Candidates", **Turkish Studies**, Cilt 11, Sayı 3, 2010, ss. 405-427.

"NATO Üyeliğimizin 50. Yılı ve Çok Yönlü Tehdide Çok Yönlü Savunma", Genelkurmay Başkanı Org. Hüseyin Kıvrıkoğlu ile Söyleşi, **Savunma ve Havacılık**, Sayı 6, 2001.

Oğuzlu, Tarık. "Turkey and Europeanization of Foreign Policy", **Political Science Quarterly**, Cilt 125, Sayı 4, 2010-2011, ss. 657-683.

Ovalı, A. Şevket. "Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, Sayı 10, 2006, ss. 3-52.

Öniş, Ziya. "Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest", **Insight Turkey**, Cilt 14, Sayı 3, 2012, ss. 45-63.

Özdemir, Haluk. "Başarısız Bir Devlet Olarak Irak: PKK'ya Karşı Olası Kuzey Irak Operasyonunda Dikkat Edilmesi Gerekenler", **2023 Dergisi**, Sayı 79, 15 Kasım 2007.

Philip, Christopher. "Into the Quagmire: Turkey's Frustrated Syria Policy", **Briefing Paper**, Chatham House, December 2012, ss. 1-16.

Pion-Berlin, David. "Retreat to the Barracks: Recent Studies on Military Withdrawal from Power", **Journal of Interamerican Studies & World Affairs**, Cilt 32, Sayı 1, 1990, ss. 137-145.

Pridham, Geoffrey. "European Union Accession Dynamics and Democratization in Central and Eastern Europe: Past and Future Perspectives", **Government and Opposition**, Cilt 41, Sayı 3, 2006, ss. 373-400.

Pridham, Geoffrey. "Change and Continuity in the European Union's Political Conditionality: Aims, Approach and Priorities", **Democratization**, Cilt 14, Sayı 3, 2007, ss. 446-471.

Rathbun, Brian C. "Uncertain about Uncertainty: Understanding the Multiple Meanings of a Crucial Concept in International Relations Theory", **International Studies Quarterly**, 51, 2007, ss. 533-557.

Robins, Philip. "Turkish Foreign Policy Since 2002: Between a Post-Islamist Government and a Kemalist State", **International Affairs**, Cilt 83, Sayı 1, 2007, ss. 289-304.

Rose, Gideon. "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy", **World Politics**, 1998, ss. 144-172.

Rynning, Sten. "The European Union: Towards a Strategic Culture", **Security Dialogue**, Cilt 34, Sayı 4, 2003, ss. 479-496.

Sargil, Zeki. "Civil-Military Relations Beyond Dichotomy: With Special Reference to Turkey", **Turkish Studies**, Cilt 12, Sayı 2, 2011, ss. 265-278.

Schedler, Andreas. "Measuring Democratic Consolidation", **Studies in Comparative International Development**, Cilt 36, Sayı 1, 2001, ss. 66-92.

Schiff, Rebecca. "Civil-Military Relations Reconsidered: A Theory of Concordance", **Armed Forces & Society**, Cilt 22, Sayı 1, 1995, ss. 7-24.

Schimmelfennig, Frank, Stefan Engert ve Heiko Knobel. "Cost, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey", **Journal of Common Market Studies**, Cilt 41, Sayı 3, 2003, ss. 495-518.

Schimmelfennig, Frank ve Hanno Scholtz. "Legacies and Leverage: EU Political Conditionality and Democracy Promotion in Historical Perspective", **Europe-Asia Studies**, Cilt 62, Sayı 3, 2010, ss. 443-460.

Schmidt, Brian C. "Competing Realist Conceptions of Power", **Millennium-Journal of International Studies**, 33, 2005, ss. 523-549.

Seufert, Günter. "Foreign Policy and Self Image: The Societal Basis of Strategy Shifts in Turkey", **SWP Research Paper**, RP 12, September 2012, ss. 1-31.

Stepan, Alfred. "Democratic Opposition and Democratization Theory", **Government and Opposition**, Cilt 32, Sayı 4, 1997, ss. 657-678.

Stone, Marianne. "Security According to Buzan: A Comprehensive Security Analysis", **Security Discussion Papers Series 1**, Spring 2009, ss. 1-11.

Stritzel, Holger. "Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond", **European Journal of International Relations**, Cilt 13, Sayı 1, 2007, ss. 357-383.

Tachau, Frank ve Metin Heper. "The State, Politics and Democracy in Turkey", **Comparative Politics**, Cilt 16, October 1983, ss. 17-33

"Türk Silahlı Kuvvetleri: Zorlu Görevler için Etkin ve Güçlü", **Savunma ve Havacılık**, Sayı 151, 2012.

"Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Nöbet Değişimi", **Savunma ve Havacılık**, No:140, 2010.

Tocci, Nathalie. "The European Union as a Normative Foreign Policy Actor", **CEPS Working Document**, Sayı 281, 2008, ss. 1-38.

Tocci, Nathalie. "Turkey's Middle Eastern Promise", **Europe and the Middle East: Perspectives on Major Policy Issues**, 2010,
http://eeas.europa.eu/delegations/egypt/documents/syasadawlia_final_en.pdf,
(Erişim: 01.11.2012).

Tziarras, Zenonas. "Turkey's Syria Problem: A Talking Timeline of Events", **Turkish Policy Quarterly**, Cilt 11, Sayı 3, 2012, ss. 130-138.

Ulusoy, Kıvanç. "Turkey's Reform Effort Reconsidered, 1987-2004", **Democratization**, Cilt 14, Sayı 3, 2007, ss. 472-490.

İlhan Uzgel, "Türk Dış Politikasında 'Sivilleşme' ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, Sayı 1-4, 1998, ss. 307-326.

Uzgel, İlhan. "Between Praetorianism and Democracy: The Role of the Military in Turkish Foreign Policy", **The Turkish Yearbook**, Cilt 34, 2003, ss. 177-211.

Ünver Noi, Aylin. "The Arab Spring, Its Effects on the Kurds and the Approaches of Turkey, Iran, Syria and Iraq on the Kurdish Issue", **Middle East Review of International Affairs**, Cilt 16, Sayı 2, 2012, <http://www.gloria-center.org/2012/07/the-arab-spring-its-effects-on-the-kurds-and-the-approaches-of-turkey-iran-syria-and-iraq-on-the-kurdish-issue/>, (Erişim: 05.06.2012).

Veeber, Viljar. "European Union's Positive Conditionality Model in Pre-accession Process", **TRAMES**, Cilt 13, Sayı 3, 2009, ss. 207-231.

Volten, Peter ve Margriet Drent. "Civil Direction of the Military: Redefining the Balance in France, Germany, Romania and the United Kingdom", **Common Norms**

and Good Practices of Civil-Military Relations in the EU, Ed. Anne Aldis, Margriet Drent, Harmonie Paper 21, 2008, ss. 15-38.

Wæver, Ole. “Aberystwyth, Paris, Copenhagen New 'Schools' in Security Theory and their Origins between Core and Periphery”, **Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association**, Montreal, March 17-20, 2004, ss. 1-23.

Walker, Joshua W. “Learning Strategic Depth: Implications of Turkey's New Foreign Policy Doctrine”, **Insight Turkey**, Cilt 9, Sayı 3, 2007, ss. 32-47.

Welch, Claude E. “Military Disengagement from Politics: Paradigms, Processes, or Random Events”, **Armed Forces & Society**, Cilt 18, Sayı 3, 1992, ss. 323-342.

Williams, Michael C. “Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics”, **International Studies Quarterly**, Cilt 47, 2003, ss. 511-531.

Zuhssipbek, Galym. “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Tanımı ve Düşünsel Arkaplanı”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 5, Sayı 19, 2009, ss. 71-88.

Belgeler ve Raporlar

Agenda 2000,
http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/2004_and_2007_enlargement/160001_en.htm, (Erişim: 22.09.2011).

Avrupa Komisyonu, 1999 Yılı Türkiye İlerleme Raporu,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_1999.pdf, (Erişim: 10.01.2010).

Baron, Enrique. “New Dimensions of Security: The Common Foreign Security Policy of the European Union”, 2001.

“Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği”, **Resmi Gazete**, Sayı 22872, 9 Ocak 1997.

Council of the European Union, “Annual Report from the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy to the European Parliament on the Main Aspects and Basic Choices of the CFSP”, Belgium, 2010.

Commission of the European Communities, “Continuing Enlargement Strategy Paper and Report”, COM(2003) 676, 05.11.2003, Brussels, 2003.

Commission of the European Communities, “Communication from the Commission to the Council and the European Parliament”, COM(2004) 656, 06.10.2004, Brussels, 2004.

Commission of the European Communities, "Communication from the Commission: Enlargement Strategy Paper ", COM(2005) 561, 09.11.2005, Brussels, 2005.

Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: Enlargement Strategy and Main Challenges", COM(2008) 647, 05.11.2008, Brussels, 2008.

Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Enlargement Strategy and Main Challenges", COM(2009) 533, 14.10.2009, Brussels, 2009.

Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Enlargement Strategy and Main Challenges", COM(2010) 660, 09.11.2010, Brussels, 2010.

Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Enlargement Strategy and Main Challenges", COM(2011) 666, 12.10.2011, Brussels, 2011.

Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament", COM(2008) 674, 05.11.2008, Brussels, 2004, s. 5.

Commission of the European Communities, "Communication from the Commission to the European Parliament and the Council", COM(2007) 663, 06.11.2007, Brussels, 2005, ss. 8,9.

Common Security and Defence Policy, "EU Integrated Rule of Law Mission for Iraq", November 2012.

Conclusions on Turkey (extract from the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council "Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013", COM(2012)600, 2012.

Conclusions on Turkey (extract from the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council "Enlargement Strategy and Main Challenges 2011-2012", COM(2011)666, 2012.

"Conclusions and Plan of Action of The Extraordinary European Council Meeting", 21.09.2001, <http://europa.eu.int/comm/external-relations/un/introct.htm>, (Erişim: 21.10.2012).

Council of the European Union, **The European Union Counter-Terrorism Strategy**, Brussels, 30.11. 2005.

Council of the European Union, “Brussels European Council Presidency Conclusions”, 01.02.2005.

Council of the European Union, “Brussels European Council Presidency Conclusions”, 30.01.2006.

Council of the European Union, “European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World”, Belgium, 2009.

Council of the European Union, **The European Union Action Plan on Combating Terrorism**, Brussels, 17.01.2011.

Council of the European Union, “3230th Council Meeting: Foreign Affairs”, **Press Release**, 7255/13, 11.03.2013.

“Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/850.html> , (Erişim: 22.08.2011).

European Commission, “Turkey-External Relations, Common Foreign and Security Policy”, **Commission Report**, COM(2011) 666, 2011.

European Commission, “The European Citizens and the Future of Europe” **Eurobarometer Qualitative Study**, May 2006.

European Commission, “The Role of the European Union in Justice, Freedom and Security Policy Areas”, **Special Eurobarometer 266**, February 2007.

European Commission, “Iraq and Peace in the World”, **Flash Eurobarometer 151**, October 2003.

European Commission, “Future of Europe”, **Special Eurobarometer 379**, April 2012.

European Commission, “Public Opinion in the European Union”, **Standard Eurobarometer 78**, Autumn 2012.

European Commission, “Public Opinion in the European Union”, **Standard Eurobarometer 79**, Spring 2013.

European Council, Luxemburg, December 12, 1997, **Presidency Conclusions**, www.europa.eu.int, (Erişim: 27.12.2010).

European Council, **Internal Security Strategy for the European Union**, March 2010.

European Parliament, “Situation in Iraq”, **Parliamentary Debates**, 19 January 2010.

European Parliament, “2010 Progress Report on Turkey”, 2011.

European Parliament, “European Parliament resolution of 9 March 2011 on Turkey’s 2010 Progress Report”, 09 March 2011.

European Parliament, “European Parliament resolution of 9 March 2011 on Turkey’s 2010 Progress Report”, 09.03. 2011, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:199E:0095:0098:EN:PDF>, (Erişim: 09.03.2011).

European Parliament, “European Parliament resolution of 29 March 2012 on the 2011 Progress Report on Turkey”, 2012.

European Parliament, “European Parliament resolution of 12 September 2012 on the Annual Report from the Council to the European Parliament on the Common Foreign and Security Policy”, 2012.

European Parliament, “European Parliament resolution of 22 May 2012 on the European Union's Internal Security Strategy”, 22.05. 2012, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2012-0207+0+DOC+XML+V0//EN>, (Erişim: 22.05.2012).

“European Strategy for Turkey”, 1998, http://www.mfa.gov.tr/european-strategy-for-turkey---the-commission_s-initial-operational-proposals-_brussels_-4-march-1998_.en.mfa, (Erişim: 25.09.2010).

European Union External Action Service, “Security and Defence”, http://www.consilium.europa.eu/eeas/security-defence/eu-operations/eujust-lex/news-in-brief?lang=hu&page_id=823&type=1&year=2012, (Erişim: 25.01.2013).

European Parliament, “Enlargement Strategy 2009 Concerning the Countries of the Western Balkans, Iceland and Turkey”, **Parliamentary Debates**, 25 November 2009.

European Parliament, “Latest Developments in the Middle East, including the situation in Syria”, **Parliamentary Debates**, 12.06. 2012.

European Parliament, “MEPs by Member State and Political Group”, <http://www.europarl.europa.eu/meps/en/crosstable.html>, (Erişim: 25.03.2013).

European Parliament, “Situation in Yemen, Bahrain, Syria, Egypt”, **Parliamentary Debates**, 12.10. 2011.

European Parliament, “Situation in Syria”, **Parliamentary Debates**, 13.12. 2011.

European Parliament, “Situation in Syria”, **Parliamentary Debates**, 15.02.2012.

European Parliament, “Situation in Syria”, **Parliamentary Debates**, 17.04. 2012.

European Parliament, "Situation in Syria", **Parliamentary Debates**, 04.07.2012.

European Parliament, "Situation in Syria", **Parliamentary Debates**, 11.09.2012.

EUJUST LEX-Iraq, "The European Union Integrated Rule of Law Mission for Iraq", July 2012.

EU-Turkey Civic Commission, "Final Resolutions to the 6th International Conference on EU, Turkey and the Kurds", 2010.

European Police Office, **TE-SAT 2013: EU Terrorism Situation and Trend Report**, 2013.

European Union, "Towards a comprehensive EU approach to the Syrian crisis", **EU Joint Communication**, A 343/13, 24 June 2013.

European United Left/Nordic Green Left European Parliamentary Group, "Peace and Justice: An Alternative Basis for EU Foreign Policy", Brussels, 2011.

Füle, Stephan. "EU-Syria: Scope for Closer Relations", 2011.

Füle, Stefan. "Turkey-EU Relations: State of Play of Accession Negotiations", 67. **Meeting of the EU-Turkey Joint Parliamentary Committee Speech**, 28 November 2011.

Füle, Stefan. "Turkey and the EU: Common Challenges, Common Future", 2012.

Füle, Stefan. "The EU and the Challenges of the Arab Transitions", **Working Speech**, 8 March 2012.

Füle, Stefan. "EU-Turkey Relations", **Speech 12/360**, 15.05.2012.

Füle, Stefan. "EU-Turkey: Positive Agenda", MEMO/12/358, 16 May 2012.

Füle, Stefan. "EU-Turkey: Positive Agenda", MEMO/12/359, 17 May 2012.

"Genelkurmay Başkanının Görev ve Yetkilerine Ait Kanun", <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/459.html> , (Erişim: 05.09.2011).

Heister, Per. "Radio Spectrum: Efficient Use of Radio Frequencies Strengthens European Competitiveness", **EPP Group Report**, Issue 5, May 2011.

Holtom, Paul, Mark Bromley, Pieter D. Wezeman, Siemon T. Wezeman. "Trends in International Arms Transfers, 2012", **Sipri Fact Sheet**, March 2013.

House of Commons Foreign Affairs Committee, "Foreign Policy Aspects of the War Against Terrorism", Sixth Report of Session 2004-05, 05.04. 2005.

House of Commons Foreign Affairs Committee, “Developments in the European Union”, Sixth Report of Session 2005-06, 2006.

House of Commons Foreign Affairs Committee, “Visit to Turkey and Cyprus”, Fifth Report of Session 2006-07, 2007.

Katılım Ortaklığı Belgesi, 2001,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2001.pdf, (Erişim: 06.05.2011).

Katılım Ortaklığı Belgesi, 2003,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2003.pdf, (Erişim: 06.05.2011).

Katılım Ortaklığı Belgesi, 2006,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf, (Erişim: 06.05.2011).

Katılım Ortaklığı Belgesi, 2008,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2007.pdf, (Erişim: 06.05.2011).

Larsson, Gunnar. “Stability and Solidarity: EU Summit Promises Safer Future for Eurozone”, **EPP Group Report**, Issue 4, April 2011.

Larsson, Gunnar. “Premature End to the Danish Presidency”, **EPP Group Report**, Issue 6, June 2012.

“MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu”,
<http://www.mgk.gov.tr/Turkce/kanun.html>, (Erişim: 05.10.2012).

“Milli Güvenlik Siyaset Belgesi kabul edildi”, 22.11.2010,
<http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/11/22/milli.guvenlik.siyaset.belgesi.kabul.edildi/597105.0/>, (Erişim: 22.11.2013).

Oomen-Ruijten, Ria. “EU-Turkey Progress Report Government and Opposition should work towards consensus on key reforms”, **EPP Group in the European Parliament**, 08.12.2010.

Oomen-Ruijten, Ria. “Turkey: EP calls on Turkey to intensify reforms”, **EPP Group in the European Parliament**, 10.02.2011.

Oomen-Ruijten, Ria. “Turkey: Civil liberties a central issue in Resolution”, **EPP Group in the European Parliament**, 01.03.2012.

Parliamentary Group of the Party of European Socialists, “The Fight Against Terrorism”, **Position Paper**, 2002.

SAREM, http://www.tsk.tr/SAREM/SAREM_ANA.htm, (Erişim: 03.08.2011).

SAREM, http://www.tsk.tr/SAREM/SAREM_ANA.htm , (Erişim: 22.08.2011).

Slootweg, Eduard. “Euro: Collective Decision of Eurozone Countries Essential”, **EPP Group Report**, Issue 8, September 2011.

Solana, Javier. 12 December 2003, “A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy,” <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, (Erişim: 25.08.2011).

“TBMM Kararı”, Karar No: 1047, 03.10.2013, http://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1047.html, (Erişim: 03.10.2013).

“TBMM Kararı”, Karar No: 1049, 10.10.2013, http://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar1049.html, (Erişim: 10.10.2013).

“Terörle Mücadele Kanunu, Madde 1”, **Resmi Gazete**, Tertip: 5, Cilt 30, Sayı 20843, 12.04.1991.

The Greens European Free Alliance, “EU/Turkey Relations”, **Position Paper of the Greens/EFA Group**, 28.09.2011.

Ulusal Program 2001, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=195&l=1>, (Erişim: 06.05.2011).

Ulusal Program, 2003, http://www.abgs.gov.tr/files/UlusalProgram/UlusalProgram_2003/Tr/pdf/II-siyasi_kriterler.pdf, (Erişim: 06.05.2011).

Ulusal Program, 2008, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=42260&l=1>, (Erişim: 06.05.2011).

UNHCR, “Syria Regional Refugee Response”, 10.10.2013, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>, (Erişim: 11.10.2013).

Uppsala Conflict Data Program (UCDP), “Armed Conflicts 2011”, 2011, www.ucdp.uu.se.

Vaisse, Justin, Susi Dennison. **European Foreign Policy Scorecard 2012**, European Council on Foreign Relations, London, 2012.

Vaisse, Justin, Susi Dennison. **European Foreign Policy Scorecard 2013**, European Council on Foreign Relations, London, 2013.

Verhofstadt, Guy. ALDE Group, “Letter to Catherine Ashton”, 11.02.2012.

“Yüksek Askeri Şura'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”,
<http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/494.html>, (Erişim: 05.09.2011).

"1961 Anayasası", <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa61.htm>, (Erişim: 05.09.2011).

"1982 Anayasası", <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1113.html>, (Erişim: 05.09.2011).

Gazeteler

“AB, Dış Politika Ortaklığı Önerdi; Türkiye, Şartlarını Masaya Koydu”, **Radikal**, 12 Eylül 2010.

“ABD’ye Fransız Öpücüğü”, **Cumhuriyet**, 31.08.2013.

“Ankara ‘Kuzey Suriye’ istemiyor”, **Cumhuriyet**, 26.02.2013.

“AP’den Suriye’de siyasi çözüme destek”, **Euractiv**, 24.05.2013,
www.euractiv.com.tr/politika-000110/article/apden-suriyede-siyasi-cozume-destek-027838, Erişim: 24.05.2013.

“Askeri harcamalar Batı’da düştü, Doğu’da arttı”, **Cumhuriyet**, 16.04.2013.

“Avrupa Parlamentosu’nda Türk Dış Politikası Tartışıldı”, **AB Haber**, 07.12.2012.

“Başbakan Erdoğan AB elçilerine terör konusunda çok sert çıktı: Siz çifte standart uyguluyorsunuz”, **Milliyet**, 12.02.2013.

“Batı, Türklere güvenmiyor”, **Cumhuriyet**, 10.03.2013.

Berkan, İsmet. “Yönetimin Askerileşmesi mi?”, **Radikal**, 19 Eylül 1997.

Bila, Fikret, “İki Arada, Bir Derede”, **Milliyet**, 01.01.2003.

Bila, Fikret. “Askerin Hazırlığı ve Beklentisi”, **Milliyet**, 11.01.2003.

Bila, Fikret. “Org. Yalman'ın Ziyaretine Dikkat”, **Milliyet**, 27.01.2003.

Bila, Fikret. “TSK'nın Kıbrıs Uyarısı”, **Milliyet**, 28.01.2003.

Bila, Fikret. “Kıvrıkoğlu: Sorun TSK Değil, AB'nin Çifte Tutumu”, **Milliyet**, 31.12.2005.

Bila, Fikret. “TSK'nın AB'ye ve ABD'ye verdiği Mesaj”, **Milliyet**, 05.10.2006.

Bila, Fikret. “Büyükanıt: PKK'nın siyasi uzantıları var”, **Milliyet**, 1 Ekim 2007.

- Bila, Fikret. “84. Yılında Cumhuriyetin Kırmızı Çizgisi”, **Milliyet**, 30 Ekim 2007.
- Bila, Fikret. “Org. Başbuğ'dan Önemli Mesajlar”, **Milliyet**, 12 Nisan 2008.
- Bila, Fikret. “İrak politikasında değişen roller”, **Milliyet**, 08.12.2012,
<http://siyaset.milliyet.com.tr/irak-politikasinda-degis-en-roller/siyaset/siyasyetazardetay/08.12.2012/1638773/default.htm>, Erişim: 08.12.2012.
- Bila, Fikret. “Bütçe güvenlik sorunu gösteriyor”, **Milliyet**, 11.12.2012.
- Bila, Fikret. “Hiçbir zaman dikensiz gül bahçesi olmayacağı”, **Milliyet**, 13.02.2013.
- Birand, Mehmet Ali. “Büyükanıt AB için İnce Ayar Yaptı”, **Milliyet**, 30.05.2003.
- “Birlikler yer değiştiriyor”, **Cumhuriyet**, 24.04.2013.
- Çakırözer, Utku. “Org. Özkök: Yeni Kıbrıs planı kötü”, **Milliyet**, 11.12.2002.
- Çakırözer, Utku. “Almanya’dan Patriot Şerhi”, **Cumhuriyet**, 04.03.2013.
- Çakırözer, Utku. “AB Elçisi: Sürecin Finansmanı Bizden”, **Cumhuriyet**, 09.05.2013.
- Çakırözer, Utku. “Karargahın Değerlendirmesi: Yüzde 99 Esad’ın Ordusu”, **Cumhuriyet**, 26.08.2013, s. 8.
- Çakırözer, Utku. “Patriotta Sürpriz: Batarya ve Asker Sayısı Artacak”, **Cumhuriyet**, 29.11.2013, s. 18.
- Çevikcan, Serpil. “İrak için karar haftası”, **Milliyet**, 22.12.2002.
- Dündar, Can. “Kırmızı Kitap”, **Milliyet**, 07.08.2001.
- Esen, Mine. “Dostlardan yeşil ışık yok: Suriye muhalefetine hayal kırıklığı”, **Cumhuriyet**, 22.04.2013.
- Ergan, Uğur. “Genelkurmay’dan ‘Kırmızı’ yalanlama”, **Hürriyet**, 02.07.2013,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23625144.asp>, Erişim: 02.07.2013.
- Ergin, Sedat. “İrtica Tehdidi, Devletin En Önemli Belgesinde”, **Hürriyet**, 02.11.1997.
- Ergin, Sedat. “Milli Güvenlik Siyaset Belgesi Değiştiriliyor”, **Hürriyet**, 24.11.2004.
- Ersoy, Pınar. “Türkiye’yle ilişkileri düzelterek”, **Milliyet**, 18.08.2013,
<http://dunya.milliyet.com.tr/-turkiye-yle-iliskileri/dunya/detay/1751312/default.htm>, Erişim: 18.08.2013.

- “F-16’lar Kandil ve Zap’ı gece yarısı vurdu”, **Hürriyet**, 27.12.2012,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/22242826.asp>, Erişim: 27.12.2012.
- “Genelkurmay Başkanı Özel: Lider kadronun peşindeyiz”, **Radikal**, 26.09.2012.
- “Interview with Commissioner Füle”, **Milliyet**, 07.11.2012.
- “İç Savaşın Kronolojisi”, **Milliyet**, 07.01.2013.
- “İsyancılara yardım Irak’a savaş ilanındır”, **Cumhuriyet**, 28.02.2013.
- Gürsel, Kadri. “Önce güvenlik”, **Milliyet**, 13.05.2013.
- Kışlalı, Mehmet Ali. “ASİMKK”, **Radikal**, 1 Ağustos 2002.
- Kohen, Sami. “Görüşler Ne Kadar Farklı?”, **Milliyet**, 04.06.2003.
- “Kutsal İttifak Bozuldu”, **Cumhuriyet**, 31.08.2013.
- Küçükkaya, İsmail. “Savaşacak halimiz yok, ama yakın takipteyiz”, **Akşam**, 09.07.2012.
- “Mezhep savaşı bu kez Suriye’den geldi”, **Cumhuriyet**, 28.04.2013, s.13.
- “MGK’dan terör açıklaması”, **CNN Türk**, 26.02.2013,
<http://www.cnnturk.com/2013/turkiye/02/26/mgkdan.teror.aciklamasi/698064.0/>,
Erişim: 26.02.2013.
- “Org. Özkök’ten KKTC’ye güvence”, **Milliyet**, 15.10.2002.
- Özalp, Güven. “Fransa PKK’ya farklı bakıyor”, **Milliyet**, 17.01.2013,
<http://gundem.milliyet.com.tr/fransa-pkk-ya-farkli-bakiyor/gundem/gundemdetay/17.01.2013/1656365/default.htm>, Erişim: 17.01.2013.
- Özalp, Güven. “Özgür Suriye Ordusu Genelkurmay Başkanı İdris: Türkiye sınırında savaşmayı yasakladık”, **Milliyet**, 07.03.2013, <http://dunya.milliyet.com.tr/turkiye-sinirinda-savasmayi-yasakladik/dunya/dunyadetay/07.03.2013/1677215/default.htm>,
Erişim: 07.03.2013.
- Özkaya, Hüseyin. “NATO tatbikatlardan rahatsız”, **Taraf**, 04.08.2012.
- “RTÜK de BBC’yi Ulusal Güvenliğe Aykırı Buldu”, **Radikal**, 10 Ağustos 2001.
- Sazak, Derya. “Ordu Ne Yapıyor?”, **Milliyet**, 11.11.1993,
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1993/11/11>, Erişim: 22.08.2011.
- “Sıfır Sorundan Sıfır Dosta”, **Cumhuriyet**, 31.08.2013.

Şık, Barkın. “Myers talepleri sıraladı, Özkök 'değiştirin' dedi”, **Milliyet**, 21.01.2003.

Şık, Barkın. “PKK militan avında”, **Cumhuriyet**, 02.05.2013.

Şık, Barkın. “Türk Donanması Akdeniz’e açıldı”, **Cumhuriyet**, 06.09.2013.

Tanör, Bülent. “MGK'nın İlgi Alanları”, **Milliyet**, 13 Temmuz 1998.

“TSK’dan terörle mücadelede yeni strateji”, **Aktif Haber**, 16.09.2012,
<http://www.aktifhaber.com/tskdan-terorle-mucadelede-yeni-strateji-661336h.htm>,
Erişim: 16.09.2013.

“Türkiye ve Fransa Müttefik Olabilir mi?” **Milliyet**, 24.08.2013.

Üstünkaya, Ezelhan, Utku Çakırözer. “Amerika, harekat için dört özel istekte bulundu”, **Milliyet**, 26.12.2002.

Westerwelle, Guido. “No way back for Assad Regime”, http://www.auswaertiges-amt.de/EN/Infoservice/Presse/Interview/2012/120610_BM_WAMS_Syrien.html .

Yetkin, Murat. “Denктаş'ın İstedığı”, **Radikal**, 26.01.2003.

Yetkin, Murat. “İrak'ta ABD'ye Aktif Destek”, **Radikal**, 01.02.2003.

Yetkin, Murat. “Asker AB'den Tarih Peşinde”, **Radikal**, 30.05.2003.

Yetkin, Murat. “Yedinci Paket Genelkurmay'da”, **Radikal**, 12.07.2003.

Zeyrek, Deniz. “İşte En Gizli Yönetmelik”, **Radikal**, 27 Ağustos 2003.